

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

59.

JÓKAI MÓR

A KÉT TRENK

(1892)

TRENK FRIGYES

(1893)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1969

Sajtó alá rendezte
RADÓ GYÖRGY

Lektorálta
TARDY LAJOS

Magy. is. I. 3
91.947

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1969

Printed in Hungary

A KÉT TRENK

TÖRTÉNETI REGÉNY

KÉT KÖTETBEN

ELSŐ KÖTET

ELSŐ FEJEZET

A KIRÁLY ÉS DRUSZÁJA

1742-ben egy novemberi napon mutatott be egy fiatal nemest II. Frigyes királynak főhadsegéde, Lottum-Willich báró.

A királyt még akkor nem ruházta fel a „Nagy” melléknévvel a közvélemény. Ekkor még „Szép Frigyes” volt. Emlékezett a bemutatott ifjúnak a nevére is, az arcára is; még inkább az alakjára. Mikor az egyetemet meglátogatta egyszer a király, ezt mutatták be neki a professzorok mint legjobb tanulót, legvitézebb kardvívót és legszálasabb legényt. S azóta még nőtt egypár hüvelykkel. Kevés híja volt természetből az egy ölnek. S ez óriás termet a legszabályosabb idomokban volt kifaragva: Apolló alakja, Mars izmaival; arca elpirulásig ifjú, még hamvas, borotva nem érte: az arc még egy gyermeké, de a lélek, mely tekintetében előtte jár, egy férfié.

— Te vagy a derék Trenknek a legnagyobb fia, Frigyes; akit tavaly temetteték el, katonai pompával; tizennyolc seb helyét vitte magával a sírba és az egész világ becsülését.

— Azt nem vitte a sírba, felség: azt a fiaira hagyta.

A királynak tetszett a merész válasz.

— Hát egyéb birtokot örököltél-e apád után?

— Igen, fölség; a scharlaki uradalmat és a kardját. Ez a kettő elég arra, hogy fölséged szolgálatába léphessek.

A király fölfogadta az ifjút a testőr csapatjába.

II. Frigyes testőrsége száznegyvennégy lovasból állt, akik mellett még egy kis csapat hadapród képezte magát leendő testőrül.

Mert ez a testőrség egyre változott. Ez adta a tisztikart a porosz lovasezredeknek. Akik kitüntették magukat tehetségük által, egyszerre magas tiszti rangban lettek elhelyezve; viszont pedig a legkisebb hibáért, gyöngeségért, mulasztásért el lettek bocsátva, vagy valamely várba bedugva s ott felejtve.

Fegyverzetük, vértetük a legnagyobb fényűzéssel kérékedett; acélpáncéljuk ezüsttel kiverve, egyenruhájuk veres bársony, skófiomos hímvarással, paszománttal borítva: maga a nyeregszerszám hatszáz tallérba került. S a gárdistának nem járt fizetés, csak jutalom vagy királyi ajándék alakjában: annak ex propriis kellett szolgálni.

S milyen szolgálat volt az! Amiben két-három paripa egy év alatt elpusztult. Reggel négy órakor már nyeregben ültek a gárdisták, s kezdődött kinn a mezőn a lovaglási gyakorlat. Fél óráig tartó vágatató rohamok széles árkokon, sövényeken keresztül: mocsarakon, hepehupás angyalhullásos tőzegmezőkön át. Visszatért számba vették a gyakorló vitézeket; rendszeren hiányzott valaki: ha paripa törte ki a nyakát, ahelyett hoztak a királyi istállóból újat; ha maga a gárdista, annak szép parádés temetést csaptak, s helyébe rukkolt egy várakozó hadapród. Egy békeév alatt több gárdista elveszett, mint egy hadjárati esztendőben. Éjjel pedig, a legmélyebb álom idején, fegyverre trombitáltatott a király (maga is mindenben részt vett), s amelyik gárdista nyolc perc múlva teljes fegyverzetben ott nem volt a glédában a várak előtt, két heti áristomba került.

A délutánok sem voltak pihenésre szánva. A testőröknek tanulni kellett. Trenk Frigyes előnyben volt valamennyi felett. Ő már az akadémiát kitanulta, minden művelt nyelven beszélt és írt; költő is volt: verseket írt; a kardvívásban pedig nem ismert maga fölött mestert. Háromhetes hadapródsága után a királynak annyira feltűnt a nagy tehetségű ifjú, hogy magához hívatta, s hosszasan kiegészítette mindenféle tudományból, a klasszikusokból; majd azt adta fel neki, hogy örven katona

névsorát olvassa végig, s mondja el sorban. Trenk öt perc alatt készen lett vele. Azután azzal tette próbára, hogy egy és ugyanazon tárgyról fogalmazzon két különböző levelet, két-féle nyelven; az egyiket írja maga, a másikat diktálja a király segédtszjtjének.

Trenk Frigyes egy ordre de bataille-t választott témának, mely a holnapi csatarendet állapítja meg, oly módon, hogy az igazi terv a hadosztályok parancsnokának szóljon, a másik pedig hamis terv legyen, arra szánva, hogy azt az ellenség a futárral együtt elfogja. Az igazi tervet francia nyelven írta Trenk maga, a hamisat latin nyelven diktálta a hadsegédnek egyidejűleg.

És azután — saját ötletéből — még egy tereprajzot is papírra vetett nagy hirtelen igazi és hamis alakzatban.

A király meg volt lepelve az ifjú lángeszétől; abban az órában kinevezte őt testőrtisztnak.

Hallatlan nagy ugrás egy háromhetes kadétból testőrtisztté emelkedni! Egy tizenhét esztendőes gyermeknek!

E naptól fogva a király — atyja, mestere, barátja lett az ifjúnak. Megajándékozta két szép paripával, s ezer tallért adott neki a díszvértezetéhez; ami a tisztékénél még pompásabb volt: fegyverkovácsok remeke.

S a testőrtiszteknek nagy előnyeik voltak. Mindössze hat volt. S azok mindennap a király asztalánál ebédeltek, gálanapokon a királynénál. S II. Frigyes asztalánál sohasem hiányzottak a szép szellemek; a kor legkiválóbb tudósai: Voltaire, Maupertuis, Jordan, La Mettrie, Pöllnitz mindennapos vendégei voltak. Ezeknek a társasága oly tudásszomjat keltett az ifjú Trenk lelkében, hogy az éjjeli órákat, melyeket más ifjú mulatozásra fordít, ő a könyvei társaságában töltötte rendszeren.

MÁSODIK FEJEZET

A LEVÁGOTT KABÁTSZÁRNY

Tanulmány, fegyvergyakorlat, fárasztó táborozás tölté be az első esztendő, mely alatt minden bajtársa megszerette a gyermek hőst. Irigye nem volt, sem vetélytársa. Még nem ismerte a szenvedélyek napját, a szerelmet.

A következő télen nagy ünnepségek következtek a berlini udvarnál. Frigyes király nővérét, Saroltát, nőül vette a svéd király, Gusztáv; annak a nászát ülték meg a királyi udvarban. Az ifjú Trenk ez alkalommal abban a kitüntetésben részesült, hogy a király őt bízta meg az udvari bálban a főügyeléssel. Óriási tolongás volt a termekben. Nemesség, polgárság, minden fegyverzetű katonatisztek, idegenek tolongtak egymást szorítva, s a lakomaasztalokat prédálva, melyeket az udvari lakájok újból megterítettek és étkekkel megraktak. A publikum szokása szerint az abroszokat is felszabdalta ünnepi emlékül. Valamelyik vendég magának a felügyelő tisztnek a kabátszárnyát is elvitte magával souvenir gyanánt; Trenk egyszerre csak azon vette észre magát, hogy a szép piros bársony szuper-vesztéjének a krepin hímzésű jobb szárnya hiányzik, s azzal együtt aranyóráját is ellopták.

S ahogy a német példabeszéd mondja: „akit a kár ért, az a csúfságot is megkapja”, a fiatal testőrtisztnek még azt a bosszúságot is el kellett viselni, hogy akármerre ment az ünneplő sokaság közt, mind azt mondták: „Nini a félszárnyú gárdista”. Láthatta, hogy még az udvarhölgyek is a legyezőik mögé takarják az arcaikat, hogy nevetésüket elrejtsek. Kedve lett volna sírni, niúnt egy gyermeknek! Utoljára egy sötét zugot

keresett fel, a díszbokrok között, hogy elrejtse magát: az éppen a női toalett-szobának a szőnyegajtaja volt. Egyszer kinyílt az ajtó, s kilépett rajta egy ifjú hölgy. — A szépek közül a legszebb. — Rangban a legmagasabbak közül való.

Az úrhölgy néhány szót súgott az ifjú Trenk fülébe.

— Ön kárpótolva lesz a veszteségeért: látogasson meg holnap este.

Azzal elsietett a társaságba.

A szónál még többet mondtak a szemek. Ez a tekintet egy világot gyújtott fel az ifjú szívében.

Megtudta, mi a szerelem.

És a hölgynek is ez volt az *első* szerelme.

Az a hölgy már *egy év óta férjnél volt.*

Trenk Frigyes, emlékiratában következetesen elhallgatja első szerelme istennőjének a nevét. Titoktartása nemes és helyes. Az a hölgy még élt: köztisztelőben élt. Trenknek sírjába kellett vinni a titkot. Ezért, mint maga is elismeri egész élettörténete egy megérthetetlen káosz marad, melyben ő maga és a király ferde világításba kerül; az indulatok elképzelhetlenek, a helyzetek megfoghatatlanok, összefüggés, vezéreszme hiányzik az egész meseszerű történetből.

Ámde az utókor kíméletlen; a sírba temetett titokzatos nevet manapság már minden Conversations-Lexikon kifejez. S amint az ki van mondva, egyszerre világossá és érthetővé lesz mindaz, amit Trenk maga önéletírásában homályba burkol. Első szerelme hölgyéről mindenkor úgy beszél, mint őrangyaláról, imádott bálványáról, ki őt balsorsában sem hagyta el soha.

S a szerelmi mámor nem volt az egyedüli öröme e titokolt szívvalálkozásnak. Az úrhölgy gazdag is volt, s jövedelméről szabadon rendelkezett. Azt kívánta, hogy választott ifja ragyogjon. Trenk Frigyes fényes öltözetével, pompás paripával kitűnt a többi tisztak közül. Bőkezű volt, jó cimborá: tisztársait pazarul vendégelte.

Ez a fényűzés feltűnt a királynak. Négyszem közé fogta az ifjút, egy híres dáridó után:

— Hallja maga! mondja csak: csupa sáfrányt terem a scharlaki uradalom? Mennyi magának a jövedelme hazuról?

— Ezer tallér, fölség!

— És maga egy hónap alatt elkölt ezer tallért. Bizonyosan tudom. Azt tudja maga, hogy én az adósságcsinálásért rögtön elkergetem a tiszteket?

— Egy tallérral sem tartozom senkinek, fölség.

— Hát talán az aranycsinálás titkát találta fel. Alkímistákkal dolgozik egy műhelyben?

— Annyit tanultam a fizikából, hogy az alkímiában nem hiszek.

— Akkor hát a bockritterekkel van maga szövetségben, akik a vásáros kereskedőket kifosztogatják.

— Fölség! Bűnt nem lehet rólam föltenni.

— No, márpedig kivert tallérok és aranyak nem hullanak az égből! Én nem tűnök olyan embert magam körül, aki miszteriózus úton jut a pénzhez.

— Fölség! Annak a forrása nem földi eredetű!

— Mit mond maga? Hát talán vannak a világon még jótevő tündérek?

— Vannak, fölség — szólt Trenk szemét lesütve.

Erre a király elnevette magát.

— Érték mindent! Asszony van a kabálában! Jól van, jól, nem kérdezősködöm tovább. Az ilyen dolgokra boldogult atyám is szemet szokott hunyni. Azt mondta: szeretem, ha a gárdistáimat nagyra becsülik az asszonyok! Hadd legyenek a szegény generálisnők is boldogok vénségükre. Reményelem, hogy a maga szeretője is vénasszony.

— Nem fölség: az egy tündér.

Ezt a szót nem lett volna szabad Trenk Frigyesnek kiszalasztani a száján. Ez lett egész balsorsának az enigmája.

— Ejh! Tündér? Tehát fiatal nő? Aki a bájjait még kin-

csekkel is tetézi? Én eddig úgy tanultam, hogy a szép asszony pénzbe kerül.

Trenk megint hibázott, amidőn bizalmaskodni kezdett a királlyal.

— Igen. Egy princnek, meg egy feleséges embernek.

Ezt a ríposztot nem felejtette el Frigyes király.

Hja, bizony ő is Ádám fia volt. Eszébe jutott a szép danzigi énekesnő, akit atyja, a „nagy kurfürst” a pellengéren korbácsolatott meg, amiért a kronprincet „élek-e, halok-e?” virágot tépni tanította.* Aztán meg a többi. A szép Frigyes nem utálta a szép asszonyokat. Mikor az atyja kiszemelte számára a fejedelmi menyasszonyt, akiről azt írta a fiának, hogy „se nem szép, se nem rút”, akkor azt mondá a princ, hogy „Isten neki! Legyen hát feleség belőle. Akkor aztán *szabad leszek!*” — És tudta használni a szabadságát, amit a házasság ad a megnősült férfinak. Óh, annak már minden szabad. Azért Frigyes király a legnagyobb tisztelettel viselkedék a királynéja iránt. „Tisztelet” — házastársak között! Ez az a gyümölcs-telen fügefá, melyet a Messiás megátkozott a pusztában.

Most már csipkedve volt a király, s végére akart járni a titoknak.

— Van férje a szép tündérnek?

— Nagyon öreg.

— S ez elég ok arra, hogy a homlokán szarvakat növeszen?

— Eltakarják azt a babérai.

— Tehát katona? Hadvezér?

— Azt én nem mondtam. Lehet államférfi is.

— Ah, azoknak a feleségét mind ismerem. Tisztességes asszonyok. Egy szeretőnél többet nem tartanak. Előttem nincsenek budoár-titkok.

* A németek így mondják: „er liebt mich — von Herzen — mit Schmerzen — ein wenig — gar nicht”.

- Ez az egy az fog maradni, fölséges uram.
- Maga nagyon elbizakodottan beszél.
- Felsőged jósága bátorít rá. Tudom, hogy amit a szív vétkezik, azt kegyelmesen szokta megítélni.
- Ezt helyesen mondta maga. Szerelmi kalandokat nem úgy ítélek meg mint király, nem úgy mint atya; hanem mint testvér. De van egy bíró, aki nem ilyen kegyelmes: az a férj.
- Az nem tudhat meg semmit.
- Jól van, ne mondjon neveket, se a személyeket ne írja le, a kaland színhelyét se mappázza le előttem; de a többi mondja el őszintén, hogy megtudjam, bolondság-e az, vagy okosság, amit tesz. Nem szeretném, ha a férj egyszer rajtakapná magát a tête-à-tête-en; mert az rögtön főbe lőné.
- Az bizonyos. De a meglepetés lehetetlen. Tündérműnek a titkába csak egy fraj van beavatva, aki él-hal az aszszonyáért, s olajba hagyja magát főzetni, mégsem vall ellene. Az öregúr ebéd után elmegy a klubba, s ott kártyázik éjfél utánig, ezek az én üdvösségemnek az órái. Ezalatt találkozom szívem bálványával. Higgye el, felséged, hogy a legideálisabb gyönyöröket élvezzük egymással: Plátó sem álmodott égibb szercelemről.
- Elhiszem: ha akarom. Magátul szép, hogy mondja. De hát van magának olyan mesebeli köpenyegje, amit ha fölvesz, láthatlanná lesz, hogy egy nagyúr cselédjei észre nem veszik, mikor jön és megy a palotában?
- Van ilyen köpenyegem.
- És nem is hallanak meg semmit?
- A komorna szobája a találkozási helye, melynek szomszédja nincs. Ez pedig egy dupla szőnyegajtóval van elválasztva az úrnő budoárjától. Azalatt, amíg mi e szerény kis szobában az Olymp örömeiben osztozunk — testvériesen, a bizalmas fraj az úrnő helyét foglalja el az alkoven fekhelyén. Mikor aztán künn az utcán a strázsa elkiáltja magát „fegyverbe!”, s a nehéz karossz begördül a kapu alatt, akkor a fraj

tudatja velünk, hogy a paradicsom kapuja bezárult, s a megérkező férj ott találja a helyén a hitvesét — jó éjt kíván neki, s aztán megy alunni.

— De hátha egyszer el találna maga az Őrt álló (azaz fekvő) fehércseléd is alunni, s ugyanakkor a hazatérő férjnek eszébe jutna — jó éjszaka helyett jó reggelt kívánni az asszonyának?

— Már egyszer megtörtént ez az eset. A frajt elnyomta az álmot, nem hallotta meg sem az Őr kiáltását, sem a kocsi-gördülést, az öregúr az escalier dérobén jött fel. A fraj csak akkor vette észre, mikor föléje hajolt. De hirtelen feltalálta magát. Gyorsan az arcára rántotta a takarót, s azt kiáltá: „ah vous sentez du pipe”. Erre az öregúr, kötelességét tudva, átment a toalett-szobába, alaposan kimosdott a pipafüstből, s kellőleg beotkolonozva tért vissza. Ezalatt végbement a személysere. Azóta Menelaus mindig előbb az eau de Cologne-os flaconnál tesz látogatást, mielőtt Helena álmát megzavarná.

— Maga csakugyan az ördögökkel játszik. No, még egyet mondjon meg. Én több ízben alaromot fúvatok éjfél után. És maga még egyszer sem maradt el a megjelenésről. Hogyan lehet nyolc perc alatt fegyverbe öltözni, a szép tündértől a királyi palotáig jönni, az istállóban a lovat felnyergelni, s a várterén megjelenni? Van magának egy olyan tevebőre, mint az ezeregyéjszakai tündérhercegnek, amire ráül, s azt mondja: „Hípp, hopp! ott legyek, ahol akarok”?

— Van, főlség.

HARMADIK FEJEZET

„VOUS SENTEZ D'EAU DE COLOGNE”

A király ezúttal egy kegyes intéssel bocsátá el a fiatal druzsáját: vigyázzon, hogy a nyakát ki ne törje.

Azonban minden intézkedést megtett, hogy megtudja, ki az a — nem a hölgy —, hanem a tiszteletreméltó férj, aki tudtán kívül ilyen megtiszteltetésben részesül. Kémeket állítatott fel minden kijárónál, ahol Trenk a tiszti lakhelyéről elmenni s ahová visszatérni volt kénytelen. Nem lett semmi sikere a kémkedésnek. A rendőrség ügynökei nem hoztak más értesítést, mint azt, hogy Trenk esténként a Spree mellett sétál — tudósok társaságában, azután rövid vacsorához ül a tiszt társaival a csárdában, onnan a takarodóra hazasiet a szállására. S a testőrtisztek lakása ott volt a királyi palotának egyik szárnyépületében, az istállók fölötti második emeleten. Az első emeletet fegyvertárnak használták.

Az éjjeli szolgálaton levő gránátos tisztek sem tudtak jelentést tenni afelől, hogy Trenk Frigyes a kapuzáró dobszó után ki s be járt volna a palota ajtaján. Még a folyosón sem találkoztak vele. A „fegyverre” trombitálás után pedig nyomban előjött a szobájából, és sietett le az istállóba, a paripájához, s ott volt a hadsorban a nyolc perc letelte előtt.

Egyszer éjfél után két órakor, nemsokára a klub feloszlása után, a király generálmarsot veretett, mellyel az egész helyőrség fegyverbe lett szólítva, a lovasság vágatott minden irányból a királyi várak felé, a gránátosok ostromlépésben siettek gyűlöhelyeikre: nyolc perc alatt csatarendben állt tízezer harcos.

A király maga is előlovagolt a kastélyból hadsegédei és testőrei kíséretében.

Azután egyenként magához szólítá a hadcsapatok parancsnokait, hogy a tábori jelszót megsúgja nekik.

E fülbesúgás alatt oly közel hajolt a király a vezéreihez, hogy az orcáik érték egymást.

Bizony pipaszagú volt valamennyi! Némelyiknél egy kis gyöngé aromája a foghagymának is volt érezhető.

Egyik sem „az”!

Egyszer aztán, mikor a fekete vértések generálásához hajolt a király, megütődve kapta hátra a fejét.

— Ah! vous sentez d'eau de Cologne!

A vitéz főtiszt vállat vont. Hát mért ne volna szabad kölnivíztől illatozni a fekete vértések generálásának?

S mi felháborodni valója van egyáltalában a királynak azon, hogy tábornokai közül melyik szokott kölnivízben mosdani éjfél után két órakor?

Az volt a baj, hogy ez a vitéz hadvezér éppen A. Z. herceg (uralkodó család ága) — és Amália princesznek a férje.

Az pedig a királynak legifjabb nővére volt: atyjának legkedvesebb leánya; a legszebb, a legszellemdúsabb korának hölgyei között.

Ma már minden stereotip kiadásban megtaláljuk azt az adatot, amit Trenk maga holtig eltitkolt.

A király alig tudott ura lenni haragjának.

A hadcsapatokat szemlére sem vette, chamade-ot fúvott: kaszárnyáikba bocsátá valamennyit.

És mikor visszafordult a testőrei felé, Trenk Frigyesnek azt dörmögé fél hangon.

— Kend infámis gonosztevő! vigyázzon kend a fejére!

Azonban újabb inkvizíciót nem indított ellene.

Egy rejtély már ki volt találva.

Hogyan tud a légyotról itthon teremni a szerelmes oly mese rövid idő alatt?

Ugyanabban a palotában lakik a tündérműje is, a várak átelleni szárnyában, melynek udvari ablakai szemközt vannak a testőrtisztek lakásainak ablakaival.

Ennek tehát nem kell se kimenni éjjel a palotából, se visszajönni: helyben találja a paradicsomot.

Azonban egy még nehezebb talány állt a bizonyossá lét útjában.

Hogyan lehet a testőrtisztek lakóosztályából a hercegnőébe átkerülni? A kettőt egy három ölnyi magasságú fal választja el: felyül kétszeres vasráccsal; azon ember át nem mászhat épkézláb. És föltéve, hogy kötélhágcsókkal véghez vihetné is e nyaktörő merényletet, az alarmfűvés ideje alatt az istállók előtti várudvar annyira megtelik testőrökkel, akik a lovaikhoz sietnek, hogy egy ilyen falon mászkáló embert annyi lámpás mellett egyszerre meglátnának.

Volt azonban a várpalota udvarán egy óriási hársfa, melyet még a nagy kurfürst Frigyes Vilmos atyja ültetett, s az ivadékaí úgy tiszteltek, mint az izlandiak a szent Igdrasill kőrifát.

Ennek a terebélyfának az ágai igen közel hajlottak egyfelől a testőrtisztek ablakaihoz, másfelől a hercegnő lakosztályáéhoz.

Lehetséges volna-e, hogy valaki ezen az úton járjon a tiltott paradicsomba? A hársfa ágai mégiscsak innen is, onnan is jó egy ölnyi távolra vannak az ablakoktól.

A szerelmesek előtt nincs semmi lehetetlen.

NEGYEDIK FEJEZET

A SALTO MORTALE

A királynak legbizalmasabb embere volt a lengyel eredetű Jasinszky, a testőrcsapat parancsnoka. Ez hordta neki a tudósításokat a tisztek köréből. Egy napon a király A. Z. hercegnek megbízást adott, mely azt huszonnégy óráig távol tartá a fővárostól. Annak a napnak az estéjén ezt az utasítást adta Jasinszkynek:

— Kegyelmed most ide plántálja magát az én udvari szobámnak az ablakába, és egész éjfélig és azután ismét az alarm-trombitaszóig figyelemmel obszerválja azt a két szemközti ablakot. — (A király jól tudta, hogy melyik Trenk ablaka, s melyik a komornáé.) — Énnekem aztán hűségesen referálj arról, amit animadvertálni fog.

Jasinszky ott maradt a lesben.

Nem soká tartott az unatkozása. Amint a váróra elkongta a tizenegyet, s az őrt állók: „Halt! Wer da? — Patrol vorbeil!” kiáltása elhangzott: felnyílt a hercegnő lakosztálya felőli ablak. Egy fehér alak jelent meg egy pillanatra; de rögtön visszahúzódott.

Arra tüstént felnyílt az átelleni ablak, s ott meg egy férfialak lett látható.

Ez azonban kilépett a párkányra, s valamit hajított a hársfa felé. Az udvari lámpa gyöngé fényénél nem lehetett kivenni, hogy mit. A következő mozzanatból azonban kombinálni lehetett, hogy az egy kötél, melynek végére valószínűleg nehéz gömb van megerősítve, aminél fogva az, mint a „lasszó” a fa ága körül tekeredik. A férfialak mind a két karját magasra

nyújtva, előre dűlt, elrúgta magát a faltól, s aztán egy merész lódulással ívben repülve átjutott a hársfára. Ott eltűnt a sűrű lombzat között.

Rövid vártatva előkerült a fa másik oldalán. Ott megkötötte a zsinórt a faághoz, s a gömbös végét behajlítá az átelleni nyitott ablakon. Azt odabenn feszesre húzták.

Akkor aztán a kezein függve végig kapaszkodott a faágról az ablakig. Az ablak bezárult utána.

Jasinszky, utasításához híven, tovább is a kémszemlén maradt. Irigyen számlálta az óranegyedeket, amiket a kastély órája elkongott. Már az éjfél is elütötte. Ez a kísértetek és a szerelmesek órája.

Ekkor hangzott a fegyverbe hívó trombitaszó.

Két perc múlva már nyílt az ablak.

A férfialak ugyanazzal a merész ívrepüléssel áthajította magát az ablakpárkányról a hársfára, s a túlsó oldalon a lombok közül előkerült. Itt azonban már nem ismételhette a kötéllel való átrepülést, mert akkor az ághoz tekert kötél ott maradt volna, s áruelőjává lesz. Mit csinált hát? Kiállt az ág közepére, s néhányszor meghimbálva magát, a hajlós hársfaágot rugantúnak használta, s egy vakmerő szökéssel átugrott az ablakába. Ha a trampolinnak használt ág letörik alatta, agyonzúzza magát.

Lenn az istállók udvarán már jártak-keltek a lámpásokkal, de éppen a fény miatt nem vehették észre oda alatt, ami a fejük fölött történik.

Mikor ezt a tapasztalatát elmondá Jasinszky a királynak, őfelsége elszörnyedve kiálta fel: „Ezt a gamint a bolondok tornyába kell záratnom!”

Hiszen más is volt szerelmes! De hogy mindennap a nyaktörést kockáztassa a szerelméért: az több a megengedett könnyelműségnél.

A király föltette magában, hogy a védencét ki fogja gyógyítani ebből a nvaalyából.

Jasinszkynak ugyan szigorú titoktartást parancsolt, de föl lehetett tennie, hogy más tisztársa is észrevette már ezeket az éjjeli tornagyakorlatait Frigyes kornétnak. S abbul aztán egyszerre ki lesz találva az enigma.

Az ablak ugyan a szobaleányé; de az a feltűnő pazarlás, az nem a cseléddel való szerelmes viszonyra vall.

A király most már világosan tudott mindent.

Ennek az idillnek véget kell szakítani.

Jasinszky utasítva lett, hogy szépszerével figyelmeztesse az úrfit játékának veszedelmes voltára.

A fővárosba olasz kötél-táncosok vetődtek, akik merész erőművészeti mutatványaikkal gyönyörködtették az udvart és a teljes című közönséget. Volt közöttük egy pojáca, aki a lóbált trapézról elhajította magát hatöles magasban, s akit egy fejével lefelé csüggő akrobata hölgy kapott el röptében a két kezével.

Este a vacsoránál a tiszt urak is e bámulatos salto mortáléről beszéltek.

— Ez mind senmi — monda Jasinszky. — De én láttam egy olyan saltimbanque-ot, aki a királyi palotának egyik ablakából a másikba átrepült, a nagy hársfán keresztül, s ott akadt fenn, a szemközti hölgy karjai között.

Trenk Frigyes elsápadt erre a szóra.

A tisztok kacagtak, és protestáltak Jasinszky ellen. Ekkora medvét nem szabad felkötni gavallér embereknek.

— Parole d'honneur, hogy láttam ezt a produkciót — szólt Jasinszky.

Erre Trenk Frigyes fölkel az asztaltul, s a pohara tartalmát a háta mögé öntötte.

— Én olyan emberrel, aki egy *lehetetlenségre* a becsület-szavát teszi fel, egy asztalnál nem iszom.

Ha ez a gorombaság más tiszttel szemben történik, okvetlenül párbaj lesz belőle, azonban Jasinszky parancsnoka volt Trenknek, s az alsóbb tisztoknak tiltva volt az előljáróikkal

verekedni. Trenk Frigyes kapott egy heti árestomot Spandauban.

Mikor visszakerült Berlinbe, szomorúan tapasztalá, hogy a gárdisták szobáinak ablakai vasráccsal lettek feldíszítve. Vége volt a salto mortálnak. Mást kellett kigondolni.

A tavasz megnyíltával a király tisztí környezetével együtt átköltözött Charlottenburgba; a királyné és a hercegasszonyok Berlinben maradtak: ott még akkor az operavád tartott.

Charlottenburg azonban nincs olyan messze Berlintől, hogy egy szerelmes gárdista este későn oda ne vágathasson, s korán reggel ismét ott ne legyen a réveille-nél.

Trenk Frigyes azt írja a memoárjaiban, hogy a béke esztendejében két paripát agyonlovagolt. Ilyen módon ez könnyen megeshetett.

Néha az is megesett rajta, hogy nem volt ott pontosan a szabott időben. Azzal vágta ki magát, hogy vadászni volt. A király fölmentette a büntetés alól. Maga II. Frigyes gyűlölte a vadászatot, de tisztjeinek elmézte. Azt tartotta, hogy az megőrzi őket a kártyázás szenvedélyétől.

S minthogy Trenk rendszeren a vadászat trófeumait is magával hozta, vadásztáskáját teletömve szalonkával (Oculi és Palmarum között volt az idő), hát igazolva is volt a holjárása.

A szalonkákat a királyi asztalra szervírozták, az ebédhez rendszeren A. Z. herceg is hivatalos volt, aki nem győzött eléggé csodálkozni a fiatal gárdista vadászserencséjén, aki egy éjjel tíz-tizenkét szalonkát tud összeszedni, holott őneki hat vadásza van, s azok együtt sem viszik többre egy tucatnál. Azt nem találta ki a sérénissime, hogy ezt a másik tizenkettőt is az ő vadászai lötték.

A király sem tudhatta meg az igazat. Egy szalonkavadászt nem lehet rendőrkémekekkel kísértetni a kokozásban.

Trenk Frigyes vadászöltözetben, mint a hercegi erdőszerszhez tartozó jáger, jött-ment minden feltűnés nélkül a her-

cegi palotában. A városon kívül volt egy határkocsmá, ott levetette a livrét, s fölvette a gárdistadolmányt.

Azt írja ezekről a napokról maga a regény hőse, hogy charlottenburgi hadgyakorlatok alkalmával nyolc nap alatt nem aludt többet ugyanannyi óránál. Így van az, aki a szalonkákra cserkészik.

Azonban — ahogy a jägerlatein mondja a szalonkákról: „palmárum! trallárum!” a *húzásnak* vége van, s azzal együtt megszűnik minden vadászati ürügy, kezdődik a vadakra nézve a kéméleti idő. Valami mást kell kigondolni a paradicsom tolvajának. Mert az a mindent tudás tiltott almafája olyan csodálatos fa, hogy minden évszakban érik a gyümölcse.

Más akadályok is halmozódtak össze. A király és a testőrcsapat Potsdamba költözött át. A gárdisták ott tanították be a lovasezredeknek a hadfordulatokat. Trenk Frigyesre volt bízva a sziléziai lovasság betanítása. Nagy tisztelet, de nagy fáradság.

Azt a bizonyos frajt, aki a tündéri találkozásokot közvetíté, férjhez vitték. A király szerzett számára egy erdőmestert, aki elvitte magával Litvániába.

Amália hercegnőt pedig átköltöztették a Spree szigetére. Ott volt a hercegnek egy pompás nyaralókastélya. De oda már igazán nem lehetett ellenőrzés nélkül bejutni a szerelmes úrfinak.

Pedig hát tizenkilenc éves korában nem lehet az embernek a szívét jégre tenni.

Hiszen a király nem is követelte a testőrtisztjaitól, hogy aszkétai életben gyakorolják magukat.

Mikor hírül hozták a királynak Jasinszky kémei, hogy Trenk úrfi a fáradságos hadgyakorlatok után, ahelyett, hogy testét a megérdemelt pihenésnek adná át, gyorsan átöltözik az inasa ruhájába, s a vezetéklóra ülve, galoppban elvágtat a Spree partjára; ott van egy híres csárda, annak egy még híresebb korcsmárosnéja; szép, mint az ördögök leánya:

annál szokott az úrfi vigasztalást keresni; hát arra azt mondta a király, hogy jól teszi. Azt már homoeopathia nélkül is tudták, hogy a szerelmet szerelennel szokták gyógyítani.

A szép Annamidinek azonban volt egy halászlegény szeretője, akinek a gunyhója odaát volt a Spree-szigeten. S az minden alkalommal rajtakapta az érzékeny találkozózn a gárdistát a kedvesével; s abból nagy veszekedés támadt a zárt szobában, aminek azonban rendesen az lett a vége, hogy Trenk Frigyes jól eldöngötte a féltékeny vetélytársat, s kidobta az ajtón. Ez aztán, a betört orrát a markában tartva, bömbölve ment a ladikjához, s átkozódva, fenyegetőzve evezett vissza a szigetre. Azért másnap megint csak ott volt, s ismét kidobatta magát. De rendesen még aznap is visszavezett a csárdához, s aztán a még ott talált lovas katonával szépen kibékült, és együtt megitták a békeparat.

A kémkedők egyet mulasztottak el apróra megfigyelni, azt, hogy vajon a betört orrát tenyerevel takargató legény ugyanaz a halász-e, aki a korcsmásosné szobájába betört? hátha az maga ott maradt? S akit az ajtón kitaszigáltak, az a Frigyes kornét úr volt; aki aztán szépen átevezett a halászcsónakon a szigetre.

Ez a gyanú nem csírázott ki.

Annyival kevésbé lehetett aggódni, mert a hercegnő nyári kastélya nagyon jó őrizet alatt volt tartva. Hatalmas palánk zárta el a sziget többi részétől, s a kapu előtt katonáőr állt.

Hát még belül. A hercegnőnek volt egy vén duennája, akinek az úrnőjét, mint az árnyéknak, úgy kellett mindenüvé követni.

Amália hercegnő szenvedélyes sólymász volt. Serre a sportra különösen kínálkozott a Spree-sziget, melynek zátonyos oldalát ellepték a gémekek és kócsagok. A duenna oda is mindig vele ment. Majd meg madárfogásra adta magát a hercegnő, s az udvarhölgynek ott kellett vele naphosszat ülni a bokorban, lélegzetét visszafogva, s lesni a csapóhálóba kerülő

pintyőkéket. Máskor meg végigjárták a nagy pázsitot, négy-levelű lóherét keresve. A hercegnő talált is néha egyet-egyet. Mint tudva van, a négylevelű lóhere szerencsét hoz, de nem annak, aki találta, hanem akinek a találó ajándékozta (természetesen — nő férfinak). A herceg nemigen kapott a négy-levelű lóherékből. Az udvarhölgy pedig sohasem talált; meg is lett volna verve a szerencséjével, akinek azt ajándékba adja.

De mindenekfelett nagy szenvedélyt mutatott a hercegnő a fürdés iránt. A hercegi kastély parkja a sziget egyik oldalán egész a partig nyúlt le, ahol vén szomorúfűzfákkal volt szegélyezve. A folyam fölé egy deszkapavillon volt építve, annak a belsejében volt az úszómedence, két oldalt öltözőszobákkal.

Már ezt a gyönyörűséget csak a korlát mellől nézte a duenna, ő nem szerette a hideg fürdőt. Kettőjükön kívül senki sem volt jelen. Ami arra bátorítá a hercegnőt, hogy lubickolásai közben az úszóruhát is mellőzze. Hisz nem láthatta más istennői természetét, mint asszonyi szemek. A fürdőpavillonhoz száz lépésnyire közelíteni tiltva volt minden halandónak, vizen és szárazon. A vízben fehér-fekete zászlós karók jelölték a tiltott részt, s a parton ott állt a faköponyeg előtt a strázsáló vadász, aki mindenkire rálőtt, amint a tilos határt átlépte.

Itt is tökéletesen biztosítva volt Amália hercegnő a meglepetéstől.

Csak egy dolog nem bizonyos. Az, hogy hátha akadhat olyan gyakorlott úszó, aki száz lépésnyire el tud úszni a víz alatt egy lélegzetvétellel; ennyi a távolság a halászgunyhó és a pavillon között. S valamelyik öltözőszobának a padlóján lehet egy fölemelhető deszka.

Maga Trenk Frigyes ennyit mond sejtetőül:

„Talán megírom egyszer azt a regényt, mely Robinson lovagnak három évi élményeit a berlini Spree-szigeten, átöltözött alakban elmeséli.”

Három év a paradicsomban! S még most csak az elsőnél vagyunk.

Nem ér-e ez meg *tíz esztendő*t a *pokolban*?

Hogy valamennyi árgus-szemek elől el tudta rejteni Spree-szigeti boldoságának titkát Trenk Frigyes! S azalatt minden nap szemtől szemben állt azzal a királlyal, akinek kertjéből lopta a virágot, s szelíd nyugodt arccal, ábrándos kék szemeit félig lezárva, tűrte el annak vizsgáló tekintetét.

S ha egyszer — évek után — rájön ez a király — ez az *ember*, hogy őt a legkedvesebb védenca folyton csalja és meggyalázza, s teszi ezt a lángész találékonyságával, a gonosztevő rafinériájával s az örült szenvedélyével! Mit fog tenni vele ez a sértett ember? Aki azonfölül még király is?

ÖTÖDIK FEJEZET

A MAGYAR TRENK

A kalandos regényt egyszerre félbeszakítja a megújult háború.

A béke esztendejét, mely menyegző és parádé között folyt le, már megelőzte két véres hadjárat; II. Frigyes az 1741-i háborúban elfoglalta az osztrákoktól Sziléziát, s a visszafoglalási kísérletnél döntő ütközetet nyert meg Mollwitz körül. Ezt a diadalt ugyan tudtán kívül aratta a király, derék gránátos ezredei — ezek a mozgó bástyák — nyerték azt meg; míg ő maga összetört lovasságával futott a csataterrről, az üldöző huszároknak visszakiáltva: „Engem nem fogtok el; jobb lovam van, mint valamennyiteknek!”

Azután az osztrák örökösödési háború szépen kihízott európai háborúvá. II. Frigyes szövetséget kötött XV. Lajossal, német a franciával! Ausztriának pedig segélyére jött Anglia; amezokhoz csatlakozott Spanyolország, emezeknek pártjára kelt Nápoly és Szardínia; valamennyi ellenség kiválasztotta Ausztria semmivé tételére a bajor királyt, Károly Albertet; annak szánták Mária Terézia német és cseh tartományait. Magyarországot meghagyták a királynőnek.

Ekkor azonban Magyarország is belészólt a háborúba. Ismeretes a „vitam et sanguinem pro rege nostro” jelszóval kezdődő fordulópontja a történelemnek, s amíg a francia hadsereg Prágát elfoglalta, amíg a bajor sereg Bécs kapujáig hatolt, a burkus a kettő között nyomult előre; amíg Károly főherceg, az osztrák deréksereg élén azt kérdezgette a bécsi főhaditanácstól: „Már most én a három ellenség közül melyi-

ket támadjam meg?”, azalatt a magyar hadsereg, Khevenhüller tábornagy alatt Nádasdy Batthyány-huszárjaival, kunok, jászok, hajdúk hadaival betört Bajorországba, elgázolt franciát, németet, akit útban talált, s amely napon Károly Albertet Frankfurtban a Bertalan-székesegyházban német császárrá megkoronázták, azon a napon törtek be fővárosa, München kapuin Menczel pandúrjai, s a frankfurti illuminációkhoz és tűzijátékokhoz a szerteszét felgyújtott falvak és városok véstüze adta a visszfényt. VII. Károly császár, Csehország királya megkapta, amiről álmodott, ezt a két dicsőséges titulust; hanem egész Bajorországot elveszté.

Ekkor kezdett *Trenk Ferencnek* a neve Németországon egyértelművé lenni az ördögével. Ő csinálta ezt a rettenetes kivilágítást ellenség földén.

Trenk Ferenc közel rokona volt Frigyesnek, atyáik testvérek voltak. Családjuk a legrégebb német lovagok törzséből való. Frigyesnek az atyja a család törzsbirtokán, Königsbergben maradt. Porosz lovassági tábornok lett, az öccse pedig osztrák szolgálatba állt, magyar honosságot nyert, Horvátországban nagy főnemesi birtokot kapott donációba, s Magyarországon is halt meg, mint Lőcse városának parancsnoka.

Tehát már a két testvér megérte azt, hogy mint ellenség álljon egymással szemközt. A mollwitzi ütközetben egymásnak a katonáit vágták.

A két unokatestvér azután még az ellenséges fegyverzetten kívül testben és lélekben is tökéletes ellentéte volt egymásnak.

Frigyes szoborszerű, atlétai alak, apollói arccal, behízeltő kék szemekkel, oroszlánrót hajjal, mely Frigyes király mintájára, nagy göndör fürtökben, homlokáról felsimítva omlott hátra. Ferenc pedig széles vállú, vastag derekú vasgyúró, rendkívül hosszú karokkal és iszonyú tenyerekkel, ha egy embernek a koponyáját a markába szorította, az elájult bele. Az van róla feljegyezve, hogy a pallosával egy ökörnek a nya-

kát egy csapásra le tudta vágni, s a törökök fejait úgy aprította, mint a répát. Arca születésétől fogva rút volt; kiálló pofacsontok, bikahomlok, sűrű szemöldök, vastag orr, felvetett, széles ajkak, előrenyúló áll; sörtekemény haja fekete volt, s mikor haragba jött, a fejbőrét mozgatni tudta, s akkor a haja ég felé meredt. S ezt az ijesztő arcot még rémségesebbé tette egy véletlen. Egyszer egy tonna lőpor robbant fel mellette, s a láng úgy teleszórtá az egész arcát fekete lőpor-pontokkal, hogy annak most már minden attribútuma megvolt, ami egy ördög minősítéséhez megkívántatik. Tökéletessé tette azt azonban indulatának kifejezése az arcvonásaiban.

Ahogy Frigyes maga leírja nagybátyját, a magyar Trenk kegyetlen volt, dorbézolásban és kicsapongásban véget nem ismerő. A szerelmet is csak úgy ismerte, mint a kínzásnak legpokolibb faját. Kíméletlen az ártatlanok iránt, engesztelhetetlen a bosszúállásban, embergyűlölő az istentelenségig, s minden vallásnak megtagadója. Mint ellenség félelmes, mint barát hitszegő, csalfa.

És amellet egy lángész! Tele humorral, satírával, sokat olvasott, tanult; a feje egy káptalan; hétféle nyelvet beszél úgy, mint aki beleszületett; mikor a kalandjait elregéli, mikor a vezérek, udvaroncok léhaságát előadja víg társaság előtt, mindenki kacag rajta, s elfelejtik neki, hogy olyan rút. Még hegedülni is tudott — és igen szépen. Mikor azokat a mélabús magyar és horvát népdalokat hangoztatá a nyirettyűjével, az embert megríkatta vele.

Legrosszabb indulata volt a kapzsiság, a kincssomj. Hősi életútjának ez volt az útmutatója. Mikor pandúrjai élén egy városba betört, azoknak az volt az utasításuk, hogy raboljanak. A templomok kincse sem volt előtte szent; kelyhek, monstranciák, pásztorbotok, keresztek, szent szobrok (ezüsből) különösen érdekelték. A rablott tárgyakat aztán potomon áron összevásárolta a pandúrjaitól, s szekerre rakva küldte haza Unna-völgyi várába. S ha a harámbasái közül valame-

lyik vonakodott átadni a zsákmányolt ékszert a vezérének, egy drágaköves órát, briliántos nyakláncot, azt a legközelebbi ütközetben úriási küldetéssel bocsátá az ellenségre, mikor azután elesett, érte ment, hulláját megmenté, s úgy örökölte az ékszereit.

Három év alatt kétnmillió forintot érő kincseket rabolt össze. Csak az igazgyöngyök százezer forintot értek, amiket összegyűjtött.

És amellett határtalan volt a fősvénysége. Roppant gazdagságából soha semmit el nem költött. Pandúrjai nem kaptak zsoldot, szabad rablás volt a fizetésük. A táborozás alatt mindent ingyen kapott a megsarcolt lakosságtól, s ha béke idején felvetődött Bécsbe, naponkint nem adott ki saját élélmére többet egy forintnál; azt is a fogához verte elébb: reszketett a pénzért.

Mennyire ellentéte volt ebben is az unokaöccsének, aki mindenét megosztá a bajtársaival, s ahogy jött a pénze, úgy el is ment rögtön.

S ennél a kegyetlen szörnyetegnél, aki a démoni fogalom ideáljának látszott, még voltak kegyetlenebb, szívtelenebb démonok, akik őt is semmivé tudták tenni — a bécsi udvaroncok.

Trenk Ferenc már húszéves korában kimutatta a foga fehéret. Legelső hőstette az volt, hogy egyszer kivont jatagánnal ment az apja tisztartója elé, pénzt követelve tőle. Az keirken megtagadta az úrfitól kívánsága teljesítését. Fel sem kelt előtte, csak úgy a karszékében ülve, a szájába dugott pipán keresztül mondá, hogy „nem”.

— Adsz? Nem adsz? — kérdezé még egyszer az úrfi, a jatagánt fölemelve.

— Nem!

Azzal egy suhintással leütötte a fejét a tisztartónak, s aztán megint visszatette a leütött fejet a helyére.

— No, hát mégsem adsz?

Ezért a virtusáért aztán futnia kellett az országból.

Átmenekült Oroszországba, ott a cárné szolgálatába állt,

s Münnich tábornagy alatt vitézül harcolt a törökök ellen. Hamar fölvitte a kapitányságig.

A besszarábiai hadjáratban megnyílt a dicsőség mezeje Trenk Ferenc előtt, s ott még nagyra vihette volna, ha azt, amit a kardja élével kivívott, a kardlappal el nem rontotta volna.

Egyszer a huszárezred, melynél mint százados szolgált, erőszakolt kémszemlére lett kiküldve. A sűrű erdők között előhaladva, rá is bukkantak a török előcsapatra, mely előőrsöket nem állítva, sátorozott egy folyam melletti síkon.

Csacsinoff ezredes, amint megpillantá a török tábornokot, azonnal vissza akart húzódní, hogy a fővezérnek jelentést tegyen az ellenség állásáról.

— De ördögöt vonulunk vissza! — tüzeskedék Trenk Ferenc. — Itt most meglephetjük a törököt; ezerkétszázan vagyunk, azok legfeljebb háromezren; úgy szétverjük őket hogy a Dunáig meg sem állnak.

Az ezredes azt mondta neki, hogy fogja be a száját.

Trenk Ferkó befogta a száját, de kihúzta a kardját, s amit az óbester az egész ezredével nem mert megpróbálni, azt megtette ő a maga svadronjával. Kétszázad magával kirohant az erdőből; középvágott a háromezernyi töröknek. A nyavalyások, akiket csendes álmukban lepett meg, azt hitték, az ördög van a hátukon, szétfutottak; otthagyták a sátraikat, az volt boldogabb, aki lóra kaphatott, s átúszhatott a folyón. Ferenc vitéz levágott belőlük, ahány a keze ügyébe került, elvett tőlük ötszáz lovat, elkapta a basának a lófarkas jelvényét, s aztán felgyújtá az otthagytott sátorokat.

És Csacsinoff ezredes még akkor sem avatkozott bele a hajcihőbe.

Trenk Ferkó haragtul lángolva, vérontástul mámorosan tért vissza a maga svadronjával az ezredeshez.

Odarúgtatott Csacsinoffhoz, amint az a szép rendben fölállított lovasság előtt a tábori távcsövével szemlélte a tere-

pet, s az adjutánsának diktálta a futó ellenség létszámát — pontos tudósítás céljából.

— Hát te nyomorult, gyáva pribék! — kiálta rá Trenk Ferkó. — Még akkor sem mersz a helyedből megmozdulni, mikor már látod, hogy én magam szétzavarom a török tábort. Te most megsemmisíthetted volna az egész török avantgárdát!

S nem elégelte meg a szóval, hanem ott az ezred hadrendje előtt, úgy végigverte kardlappal az ezredesét, hogy az a lováról is leesett.

Ezért aztán annak rendje szerint haditörvényszék elé állíták Trenk Ferkót, s főbelövetésre ítélték.

Münnich tábornagy azonban kegyelmet adott neki, azon föltétel alatt, hogy a legközelebbi csetepaténál három török fejet fog elhozni.

Trenk Ferkó hozott aztán neki négyet.

Ekkor a tábornagy a fiút őrnaggyá léptette elő. Most már hatszáz embernek parancsolt.

Ezúttal egy kozák ezredhez tették át.

Ott is sok merész hadikalanggal tette magát nevezetessé. Úgy beszéltek róla, mint egy csodahősről.

A Drina mellett erős ágyúharc folyt, a törökök a bal parti üteggel nagy kárt tettek a jobb parton fölállított kozákságban. S az orosz pattantyúsok nem bírtak nekik megfelelni.

Trenk Ferkó egyre lovalta az ezredesét, a vitéz Buffaloff kossevói attamánt, hogy bocsássa rohamra a kozákjait a gyilkos ágyútelep ellen; de ez azt felelte neki, hogy „maradj veszteg”.

Egyszer aztán fejébe ment a vér az ifjú őrnagynak; rohamot fúvatott, s a maga hatszáz kozákjával átúsztatott a Drinán, az ágyútelepet fedező szpahikat szétverte, a török komparadzikat leaprította, az ágyúikat beszögezte, s aztán, mint ki dolgát jól végezte, megint visszaúsztatott az ezredéhez.

Folytatása következett logikai egymásutánban. Trenk Ferenc Buffaloff kossevói attamánt, ott az egész sereg színe előtt kegyetlenül elpáholta kardlappal.

Ezért aztán másodszor is halálra ítélték.

Münnich tábornagy ismét kegyelmet osztott neki, de egyúttal elcsapta a hadseregtől, s kitiltá Oroszországból.

Akkor aztán a tüzes fiatal legény hazakerült Magyarországra.

Jó híre megelőzte. Az ilyen derék vitéznek nagyon is lett volna helye az osztrák ármádiában, aki a tohonya generálisok flegmatikus temperamentumát kardlappal szokta kikúrálni, éppen ezért nem kapott sehol helyet.

Pedig az apja is előkelő vezértiszt volt. Annak meg éppen nem volt rá szüksége. Még csak az kellett volna!

Hisz ez megkardlapozná az egész Hofkriegsrathot és a Generalkommandót első alkalommal.

Azt mondta neki az apja:

— Édes fiam, ha már verekedni akarsz, ott van a saját domíniumunkban a hozzád méltó ellenség: az ezer meg ezer harminia. Tele van velük a fekete erdő. Szedd össze a szerzesánokat, pandúrokat, hajdúkat; pusztítsd el, irtsd ki a zsványokat. Az lesz a neked való mulatság. A katonáink nem bírnak velük.

És a fiatal Trenk Ferkó megtette azt, amire a generálisok nem voltak képcsek. Egy év alatt megtisztította Horvátországot és Szlavóniát a rablóhadtól. De fel is voltak ékesítve az országutak karóba húzott, meg kerékre font zsványokkal végtül-végig. Az utolsó csapatjukat pedig körülzárta hozzáférhetetlen sziklavölgyeikbe.

Ekkor tört ki a háború Mária Terézia és ellenfelei között.

Soha csúnyább, utálatosabb ürügy alatt nem indítottak meg népirtó vérfürdőt, mint ebben a háborúban. Megtámadtak egy törvényes uralkodót, egy megkoronázott főt — csupán azon okból, mert asszony. Ha férfi lett volna, békében hagyják. De mivel nő volt, meg kellett osztozni a tartományain. A porosz király nagy hirtelen elfoglalta Sziléziát, a bajor király Felső-Ausztriát, s Bécsig hatolt hadseregével; a francia pedig elfoglalta Csehországot, megszállta Prágát. A másik kettőnek csak volt *oka*, ha nem is volt *igazsága*, országát akarta új tartomá-

nyokkal gyarapítani; de mi keresete volt XV. Lajosnak Csehországban?

Ennek a fiatal királynak a viselt dolgaira mindig nagy befolyással voltak a szép hölgyek. Az egyik kedvence megtanította hímzeni. A király igen sokra vitte ebben a művészetben. S a király példája hódít. Valamennyi udvaronc mind hímet varrni tanult; a versailles-i palota egész hímzőműhely lett, s nem is volt igaz nemes, aki nem a saját stikkolását viselte a kard hevederén. — Ekkor új vonzalma támadt a királynak, a szép Chateauroux hercegnőben. A kegyencnő andalúziai faj volt, hevesvérű és követelő. Ez felbuzdítja a királyt, hogy ő is tépje a harcmező babérait, miként kortársa, a szép Frigyes király. S erre XV. Lajos félredobta a hímzőrámát, előhozatta a paripáját, nyeregbe ült, zászlót bontott, vele együtt a hercegek és márkik szintén félbehagyták a túvel festést, lóra ültek, zászlót ragadtak, s berontottak nagy hadsereggel Mária Terézia országába, hogy a szép Chateauroux hercegnőnek örömet csináljanak vele.

Ennyi igazságtalan orvtámadás visszatörlesztésére Mária Terézia is hozzányúlt minden kínálkozó fegyverhez.

Mikor már a három ellenség minden örökös tartományát elfoglalta, s azokból csak annyi volt még az övé, amennyit Károly főherceg hadserege kicövekelve tartott, akkor felhívta a királynőt a magyarokat elveszett országai visszafoglalására.

A fiatal Trenk Ferenc önként ajánlkozott egy szabad pandúr-csapatnak saját költségén kiállítására. Amint erre felhatalmazást nyert, felszólította a sziklavölgyekben körülzárt haramiákat, hogy teljes bűnbocsánat mellett álljanak be az ő csapatjába. Azok odasereglettek mellé: harámbasáik lettek — főtisztjeik.

Három év alatt Trenk Ferenc pandúr-csapatja ötezer főnyi dandárra szaporodott fel. Csupa merő szemenszedett zsvány, bojnyik, haramia, futó betyár, akik között válogatott gárda volt a pandúr. Zsoldjuk szabad rablás. Jaj annak az országnak, ahova ezek beszabadulnak!

Először végigpusztították Bajorországot. Amíg Khevenhüller Nádasdyval a bajor király hadseregét két ütközetben tönkrevverte, addig Trenk Ferenc pandúrjai lángba borították a falvakat, s ölték, mészárolták irgalom nélkül, akit a lovuk utolért. A francia hadcsapatok hanyatt-homlok futottak előtők. A jó bajor király a saját országából kinnrekedve, csak lamentáló protestációval tudott föllépni a pusztító hadak ellen: „A népjog ellen való az ilyen hadviselés!” De hát őneki minő népjog adta a fegyvert a kezébe?

Azt mondja az írás: „Aki fegyverrel öl, fegyver által hal meg.”

(Ezt a tételét a szentírásnak a nazarénusok hamisan magyarázzák. Szerintük a Megváltó e szavakkal megtiltotta a fegyver használatát. Pedig éppen ellenkező e mondásnak az értelme. Aki fegyverrel öl, azt fegyverrel kell megölni. Aki az én hazámba betör, aki az én hazám fiait megöli, annak Krisztus vezérszava szerint fegyver által kell meghalni. És miután magától lövő puská nincsen, s a karddal láthatatlan kezek sem hadakoznak, bizony nekünk magunknak kell azt a fegyvert a kezünkbe vennünk, hogy Krisztus mondása végrehajtsa, s az, aki fegyverrel ölt, fegyverrel haljon meg. Igaz értelme az, hogy istenfélő ember ne *kezdje el* a háborút; de ha az istentelen ember elkezd, akkor a kegyes istenfélő ember *verje vissza!*)

Az első hadjárat azzal végződött, hogy Mária Terézia Boroszlóban külön békét kötött II. Friggyessel, átengedve neki Szilézia legszebb részét, s azzal a porosz hadsereg szépen hazament. A bajor sereget már a magyarok, osztrákok tönkreverték, s akkor aztán egyesült erővel fordultak a Prágában uralkodó franciáknak. Azok télben, hóban menekültek haza, üldöztetve Festetics tábornok huszárezredeitől, s jó, ha egyharmad része meglátta a szép Franciaországot. A király segíthetett volna ugyan tönkrevert hadvezérének, Bellisle hercegen, mert ott állt a Rajna mellett egy derék sereggel: de hát mással volt elfoglalva. A szép Chateauroux hercegnő, a hűgával együtt meglátogatta a táborban a királyt, s enyhülést hozott neki a hadjárat fáradal-

maiért, s közben XV. Lajos elfeledé az egész háborút. A királyi sátor előtt a testőr svájciak dalolták fennhangon a gúnyverset: „Ah madame Enroux! Je deviendrais fou. Si je ne vous baise!” (Ah, Enroux asszonyosság! Mindjárt kitör a kórság: Ha meg nem csókolhatlak!)

A sok édességnek az lett a hatása, hogy a király belebetegedett, s akkor aztán hosszú ideig nem volt kedve semmiféle vitézkedéshez.

Ebben a mizerábilis állapotában riasztá föl az a rémhír, hogy a rettenetes Trenk Ferenc átúsztatott a Rajnán ötezer pandúrjával, széltében öl, vág, rabol, sarcoltatja és gyűjtogatja a szép elszázi városokat szerte.

Trenk Ferenc átvitte a háború fáklyáit magába Frankhonba.

Trenk pandúr csapatja teljesen felzavarta a francia hadakat. A rendes haditaktika csúffá lett téve a szokatlan harcmód által. Ezek derékharcot ritkán álltak: ha kemény ellentállásra találtak, megfordultak, szétfutottak, de néhány óra múlva ismét egy csapatban voltak, s újra kezdték a támadást. Ravasz megfutással maguk után csalták az ellenséget, s elrejtett cimboráikkal egyszerre két tűz közé fogták: mikor az ellenfél azt hitte, hogy elkergette őket, egyszerre csak azt vette észre, hogy már a háta mögött vannak. Soha az ellenséget éjszaka nem hagyták pihenni, s hihetetlen utakat tudtak belovagolni az éj sötétjében.

Embercik és lovaik abbul a fajtából valók, amely minden viszontagságaihoz az időjárásnak hozzá van edzve, maguk a paripák is csikó koruktól kezdve az erdőn nőttek fel, télen nyáron soha akolban nem voltak; a lovasaiknak is többször adott szállást a bokor, mint a csárda. Fegyvereik is olyan ismeretlenek. A horgas fokos, amely ellen a sisak meg nem véd; a pányva, amivel az ellenfelet lovárul lerántják; a görbe kard, a handzsár, ami veszedelmes eszköz összekeveredett tusában; löni tudnak puskával lóhátrul futás közben, s kurta nyelű

baltáikkal célba hajítanak, hogy az az élével áll meg. Pardont nem adnak senkinek. Házakat, templomokat előbb kirabolnak, azután felgyújtják. Istent nem ismernek, ahol egy pap akad a kezükbe, azt kegyetlenül elverik. Ebben a vezérük jár elől a példával: papokat eldöngetni, reverendákat kiporolni, ez az ő legkedvesebb mulatsága. (Majd lesz még erről szó!)

Trenk martalóccsapatjai Strassburgig elszáguldoztak, s ezalatt Nádasdy tábornok egész kényelmesen hidat verhetett a Rajnán, s átkelhetett a hadtestével. Egy nappal később maga Károly főherceg is átvonult a deréksereggel.

Az osztrák és magyar seregek hatvanezer főnyi erővel álltak Elzászban. Egy év előtt még a franciák voltak Csehország urai.

A francia király kórágán olvasá vezére, Noailles herceg tudósítását a magyarok és osztrákok kellemetlen látogatásáról: a vezér azt kérdezte, hogy mit csináljon? A király átadta a jelentést Chateauroux hercegnőnek, a hercegnő átadta a bíbornok miniszternek; a király káromkodott, a hercegnő sírt, a bíbornok fohászzkodott; de a fővezérnek egyik sem mondta meg, hogy mit csináljon.

HATODIK FEJEZET

CIRCE

II. Frigyesnek sokkal több gondot szerzett az osztrák—magyar seregek betörése Franciaországba, mint XV. Lajosnak.

Közte és Mária Terézia között békekötés volt. De hiszen arra való a diplomácia, hogy ahol békesség van, azt elrontsa.

Az ürügy megvolt. Mária Terézia a szegény német császár lába alól kihúzta a földet; egész Bajorországot kezében tartá. Márpedig az illendő dolog, hogy aki egyszer német császár, annak valami birtoka legyen is a német földön: tiszteletbeli császár nem lehet az ember! Aztán élni is csak kell valamiből, egy császár nem teellhetett ki csupa díszlakomákból.

Evégett II. Frigyes követe sürgető előterjesztéseket tett Mária Teréziánál, különösen a Trenk pandúrhadának kegyetlen hadviselése miatt. A férfilelkű asszony nál azonban a legyőzött ellenség számára nem volt irgalom.

Mária Terézia szóba sem állt a burkus követtel, sőt mikor az már nagyon követelő kezdett lenni, az udvari bolondját utasítá, hogy fizesse ki őt aprópénzzel.

A királynő tréfamestere egy kálvinista peregrinus diák volt, akinek furfangjait megörökíté a krónika.

Áron diák a porosz követnek ezt a példát mesélte el szép hegedűszóban. (Mikor tudniillik az a Trenk Ferenc kegyetlenkedései fölött lamentált.)

— Tudod, komám: egyszer egy parasztot megtámadott az utcán a földesúrnak a sinkoránja. A parasztnál vasvilla volt, s ezzel olyan erősen védelmezte magát, hogy a molosszus kutyát agyonszúrta. Nagyon megharagudott ezért a földesúr:

„Hát ebadta! nem tudad magadat a kutyám ellen a vasvillád nyelvél védelmezni?” „Azt tevéem lesz, nemes uram, bizonynyal — monda a paraszt —, ha a te kutyád is a farkával akart volna megharapni.”

A mese nagyon érthető volt.

Megharagudott-e ezért II. Frigyes? Az nem bizonyos, Trenk Frigyes azt állítja, hogy felindult. A nagy király azonban nagy színész is volt. Környezete előtt azt a szerepet játszotta, hogy ő lelke hajlamai ellenére, a királynő kíméletlensége által kényszerítették újból fegyverhez nyúlni. Pedig már akkor alá volt írva a titkos szerződése egyfelől a francia királlyal, másfelől a német császárral, mely szerződés pontozatai szerint, amíg a francia hadsereg az Elszászba betört osztrák — magyar deréksereget megtámadja és megveri, II. Frigyes bevonul Csehországba, azt elfoglalja, s felét magának megtartja, felét Bajorországhoz csatolja, ahová az előzőtt császárt visszahelyezi lesz.

Ő azután tudott utasítást adni a franciáknak.

Ahol magyar seregekkel állnak szemközt, ne várják be a támadást, hanem ők előzzék meg azokat rohammal.

Egy szeptemberi reggelen valamennyi főtitisztet felhivatott magához Frigyes király Potsdamba. Igen jól tudta előttük adni a skrupulózus filozófust, akit a fátum hatalma ismét a fegyverre appellálni kényszerít. Az igazi oka a háború újból megkezdésére azonban leginkább az volt, hogy Mária Teréziának főhadserége túl járt a Rajnán, s a királynő a békekötésben bízva, saját országát csaknem védtelenül hagyta.

Frigyes királynak Prágáig való előnyomulása inkább sétajárásnak mondható, mint hadjáratnak. Senki sem állt az útjában. Szászország kedélyesen ajtót, kaput nyitott előtte.

II. Frigyes a hadizenet után tizednapra Prága előtt állt három hadtestével: a negyedik, Schwerin hadteste, egy nappal később érkezett meg Szilézia felől a Moldva túlsó oldalán.

Prágát Harsch osztrák tábornok tartá megszállva tizen-nyolcezernyi hadsereggel.

Ez a név is egyike a korszak nevezetességeinek.

Ha mai napság egy operett librettistája egy ilyen generálist próbálna színpadra hozni, a kritika agyonverné érte.

Először is azt tette, hogy a franciák által a tavalyi nagy, nyakra-főre retirálásban ott feledett hajóhidat szépen otthagytá az érkező burkusoknak. Azok különben kénytelenek lettek volna hetekig várni, amíg a pontonjaik utánuk érkeznek. Így azonban a kész hidat maguk előtt találva, azon menten keresztülköltözének, s Prágát körülfogták.

Azután azt a zsenialitást követte el Harsch generális, hogy a várost uraló Ziskahegy fellegvárába csupán negyven horvát határőrt helyezett el. Ezt a veszedelmes állást kellett volna teljes erőfeszítéssel megvédelmeznie.

Így azonban az a negyven grancsár éppen csak arra volt jó, hogy a porosz gránátosok előtt leeresse a felvonóhidat, nehogy azok létrákon legyenek kénytelenek a falakra felmászni.

Akkor azután Frigyes király ugyancbból a ziskahegyi várból kezdé el lövetni Prágát.

Harsch generális persze oda föl a magasba nem tudott lövetni: hát csak tűrte egy darabig a mulatságot. Mikor aztán megsokallta az ágyúzást, tizenkét napi követésre méltó keresztényi türelem után, akkor elővette a legjobb eszét és kapitulált. Tizennyolcezer ember lerakta a puskát anélkül, hogy annak a hangjában gyönyörködött volna. Soha országot olcsóbb áron nem vettek, mint Frigyes király ezúttal Bohémiát.

A cseh főurak és polgárok siettek lábaihoz rakni hódolataikat.

Csakhogy ezzel még nem volt a háborúnak vége.

Az a rendkívüli és hihetelenséggel határos fordulat következett be, hogy amint Károly főherceg és Nádasdy meghallották, hogy Frigyes király betört Csehországba, nem kérdezték meg előbb a bécsi főhaditanácstól, hogy mit csináljanak, hanem rögtön visszafordultak, átkeltek a Rajnán, s olyan gyorsan, ahogy mentek, vissza is tértek Bajorországon át Csehországba. Elöl sietett Trenk Ferenc a pandúrjaival.

És Noailles herceg, akinek a francia hadsereggel sakkban kellett volna tartani Károly főherceg seregét, igazi művelt franciához illő udvariassággal engedte neki, hogy magát rekomendálva hazatérjen.

Trenk Frigyes nagy kegyében állt ekkor II. Frigyes királynak. Most is, mint azelőtt Berlinben és Charlottenburgban, a királlyal egy asztalnál étkezett. Ahogy amott részesült lúdmáj-pástétomokban, úgy szelte meg itt a királlyal ugyanazt a pumpernikkelt (a dercekenyér legkomiszabb fajtáját).

II. Frigyes otthon tudott gourmand lenni: válogatós volt a borokban, s a szakácsának utasításokat adott; a táborozás alatt pedig ette azt a rosszul sült kenyeret, amit a közkatonája, sütötte hozzá maga a szalonnát a bivouac tüze mellett, hált a puszta földön, feje alatt egy kéve zsuppal. S legfeljebb rámondott a közkatonára, aki a feje alól kihúzta a szalmát: „Te fickó! Nekem is hagyj valamit!”

Ezért imádták is a katonái.

Hetekig nem váltott öltönyt, s a lábáról le nem húzta a csizmát. Nagy sárban leszállt a lováról, s együtt gyalogolt a latyakban a gránátosaival.

Trenk Frigyes hűkövetője volt a mesterének. Neki is bő lakomája volt a földbefagyott répa, amit a parasztok a mezőn feledtek.

És nemsokára bőséges alkalmuk nyílt a koplalásra.

Megérkezett nagy lóhalálában Trenk a pandúrjaival, az „örök” Nádasdy a magyar huszárjaival, s ettől fogva a diadalmas porosz hadsereg maga lett körülzárva.

Nem jöttek azok ütközetet állni, csak éppen az élelmiszereiket fogdosták el a poroszoknak.

A katona még csak kiállja a koplalást, de a ló elpusztul, ha szénát, abrakot nem kap.

A hatalmas porosz sereg hat hét alatt negyvenkétezer embert veszített a soraiból, anélkül, hogy egy ágyúlövést hallott volna. Elhordta őket az éhség és a tábori nyavalya. A legtöbb átszőkött az ellenséghez, ahol volt mit enni.

Utoljára a „*rettenetes Trenk*” átvádolt a zajló Elbe folyón Pardubicig, s a poroszoknak minden felhalmozott széna- és szalmakészletét felgyújtotta. Ezzel az inség a végső fokra hágott a táborban.

A pardubici takarmányhalmaz megsemmisítése után Frigyes király is kénytelen volt a barbár módszerhez folyamodni: erőszakos rekvirálás útján beszerezni a szénát, zabot.

Csakhogy érteni kell ahhoz! Nem oly könnyű az a rablás, mint ahogy az excellenciás urak gondolják. Annak akadémiája van. A burkusok pedig elemi ismeretekkel sem bírtak e magas szaktudományban. Valahányszor szénázó csapatot küldött a király a vidékre, az mind egy lábíg odaveszett: hírmondó sem került vissza belőle. Azokat Trenk pandúrjai levágták. Lopni nehéz, de tolvajoktól lopni, az igazán nehéz.

Egyszer aztán, mikor annyira ment az inség a táborban, hogy a király lovának is csak komisz kenyeret tudtak adni abrak helyett, azt mondta Trenk Frigyes: „No, most én megyek ki szénázni, majd megmutatom én, hogy mi annak a módja?” — A király felszabadította rá.

Frigyes kiválasztott maga mellé ötven derék sziléziai huszárt és huszonöt gyalog vadászt, s azokkal kora hajnalban nekivágott a széles világnak, jó szerencsére.

De fél napi járóra Prága körül nem talált Trenk Frigyes se egy tanyát, se egy majorlakot, amelyiknek teteje lett volna. Ott már mind a másik Trenk járt, s az mindent fölégetett; még a kutakat is behányatta.

Még beljebb kellett hatolni a kis csapatnak, étlen-szomjan.

Ha nyár lett volna, legalább a lovak egyet haraphattak volna a fűből: de tél volt, hó fedte a mezőt.

Végre, amint egy erdőből kibukkantak, nagy örömükre egy szép dombtetőn egy kolostort pillantanak meg, s túl a dombon egy csinos, rendezett falut, s annak a szélében egy urasági kastélyt. A kastélynak vörös teteje volt, középen tornyocskával,

mögötte szép nagy park, körülpalánkozva: biztató jelenség volt, hogy a kémény füstöl. Ott sütnek-főznek.

Trenk Frigyes úgy osztá fel a csapatját, hogy az ötven huszár tegyen látogatást a klostromban, s ami áldást a barátoktól beszerezhet, azt hozza el magával; ő maga pedig a huszonöt vadással meglepi az urasági kastélyt. A parasztoktól nem lehet tartani, azok félnek a puskától.

Könnyű volt a kastélyba a bevonulás: nyitva volt a kapu. Az udvaron ácsorgott a sáfár. Azzal nagy hirtelen megértette Trenk Frigyes, hogy miért jött. Szénát, szalmát akar vinni a király serege számára. Utalványt ad róla, bármi áron adják. A sáfár azt mondta, hogy igen szívesen adják: van széna is, szalma is elég, szekér is áll a fészerben valami tíz, amire felrakhatják: de hozzávaló forspont nincsen. A magyarok minden lovat elvittek. Egyebet nem bántottak. Ez a kastély és az uradalom Sch...n grófé, aki maga is az osztrák hadseregnek szolgál, generális rangban.

Ez már derék fogás! Egy osztrák tábornok kazlából húzni a szénát.

Frigyes rögtön nekiállította a vadászait, hogy a szénaraktár-ból nagy gyorsan rakják meg a szekereket: majd azután szét-nézhetnek, hogy a maguk számára is kapjanak valami harapni-valót. Első a ló, azután az ember.

Maga is éhes volt pedig, huszonnégy órai koplalás után. Amíg a vadászok a szénával bajlódtek, ő maga felrontott a kastélyba.

Elvadul az ember erkölcse a háborúban. Ez a finom gavallér az egyik kezében a kivont kardját, a másikban a felhúzott sárkányú pisztolyát tartva, vágásra, lövésre készen, csörtetett be az idegen úrilakba.

A kastély a régi patriarkális modorban épült, magas földszintre; a tágas, nagy pitvarból egyenesen a konyhába kellett lépnie, onnan nyíltak az ajtók az urak és vendégek szobáiba.

A bátyányi nagy tűzhelyen hatalmas parázshalom izzott, s ennek a tüzenél forgatott egy fehér sipkás, vén szakács egy

nyársra húzott ludat. Egy szép pirosra megsütött ludat, aminek a zsírja az alatta levő serpenyőbe csöpögött.

A sültnek a szaga felütötte a berohanó katonának az orrát. Két hét óta nem volt már egy falat hús a szájában.

Az ember vademberré lesz a tábori életben. Kannibáli ösztönök nőnek fel benne, mint a megivott víziborjú.

Odarohant a tűzhelyhez.

— Ide azzal a lúddal! — ordítá a szakácsra. S nem várva a kapitulációt, kikapta annak a kezéből. Pedig adta volna az önként is, agyonrémülve a mellére szegzett pisztolytul.

S minthogy három keze nincs az embernek. Trenk Frigyes, hogy a nyársot is meg a pisztolyt is tarthassa, kénytelen volt a kivont kardját a foga közé szorítani.

Szép figura lehetett.

Egy ezüst mellvértes óriás, egyik kezében pisztollyal, másikban egy sült lúdba mártott nyárssal, fogai közt egy éles karddal.

Rohant a prédájával a legelső oldalajtó felé.

Mi volt a szándéka?

Hát az, hogy megegye az egész sült ludat. Egyedül maga, úgy, hogy a katonái észre ne vegyék; meg ne kelljen velük osztani.

Ah, egy kiéhezett fiatal gyomor nem ismeri a lovagiasságot, a pajtasságot. Az ember olyan szép állat ilyenkor, mint a farkas.

Az első szobában, amelybe Frigyes berontott, butító sötétség volt: az ablaktáblák mind be voltak zárva. Hanem egy oldalajtó függönye mögül valami zöldes világosság szűrődött át, hosszú sugárküllőt vetve a sötét szobába. Frigyes odasietett, s a sültludas vasnyárs hegyével félretolta a nehéz brokátfüggönyt.

Ott aztán megtorpant: a lélegzete is elállt a bámulattól.

Egy hosszú terem nyílt meg előtte, gazdag rokokó bútortattal, mely mélységében egy alkóvban záródott. Szemközt egyetlen magas ablak vetett világot a szobába, ólomba körí-

tett zöld és sárga talpüvegeken át. A kerevet előtt egy selyemdamasztal terített sárkánylábú asztal állt, azon pástétom, sütemény, d'ligyümölcs ezüsttálakon; hosszú nyakú palackok, illatgőzölgő puncsos üst. Ígyenc lakoma!

De nem ez a látvány állítá meg helyében a szilaj hadfit, hanem valami más.

A fülke szétnyílt kárpitja közül egy női alak jött elő: éppen úgy, mint Anadyomene a habokból. A függöny tengerszín selyem volt. Mint mikor Cythere tengertajtékból megszületett. Egy tündéralak, kinek nem volt egyéb takarója, mint a nyers selyemhez színlő hosszú hajzata. Az ablak zöld világítása mellett a csábalak rózsaszínűnek látszott; de ami aranyos volt rajta, az annál aranyosabb lett.

S a hölgy, akit így megleptek, nem sikoltott fel a belépő férfi láttára, nem sietett függönyeivel eltakarni circei bájait, hanem hangosan elkacagta magát, mikor Frigyest meglátta.

Hiszen volt is rajta kacagni való! De ez a kacagás a szép, eleven szobrot még varázslóbbá tette.

Frigyes elvesztette az eszét. Van még az éhségnél is erősebb indulat. Kard, pisztoly, nyárs mind egyszerre a földre lett dobva; a lovag egy szökéssel ott termett a kacagó nő előtt, s a lábai elé térdelve, átölelte annak a termetét.

— Parbleu! Ce cuirasse me gêne — mondá a meglepett hölgy.

Perc múlva mellvért le volt dobva. Aztán a dolmány is (annak meg a zsinórja karcot). A hölgy segített.

— Ah, c'est un beau garçon! Que vous êtes un bel homme!

— Hízlekedék a gyönyörű démon, s kétfelé pödörve az ifjúnak kunkora bajuszát, egy forró, őrzöngő, észrabló csókot nyomott az ajkára. „Vous dinez avec moi.”

Aztán odavonta magával a kerevetre, s tömte a kezével a szájába az ételt, itatta a kisebb-nagyobb poharakból; másik karjával átölelte a nyakát. Nem tudni, a pohár volt-e több, vagy a csók? S melyik volt az édeesebb, a mámorítóbb?

Frigyesnek egy pillanatja sem volt, hogy arra a kérdésre meg-

felelhessen magának: vajon mi csoda ez a hölgy? — Mi a magyarázata ennek az örjöngéssel határos szenvedélynek? Talán védelmi mód ez nála, amivel a kastélyát kármentesíti a felpredálástól? Akkor nagyon sikeres stratagéma! Vagy a temperamentuma viszi ilyen rendkívüli helyzetbe? Mindez végigfutott az agyában; de nem sokat töprengett fölötte. Hadjáratban a jó szerencsét két kézzel öleli át az ember, s nem hágy semmit a pohár fenekén.

Csak sokára kérdezték meg egymástól, hogy hívnak gyönyörűségem?

„Frigyes!” — „Miranda!”

Akkor aztán egymás fülébe suttogtak: „Ah mon Fredrigo! Ah mia Miranda!” Végén már olaszul beszéltek. Ez az igazi szerelem nyelve.

Egyszer csak nagy lárma támad künn a kastélyudvaron; jajgatás, káromkodás, kardcsattogás, lódobogással vegyest.

Trenk Frigyes ekkor tért egyszerre eszéhez kettős mámorából.

— Itt az ellenség!

A hölgy hirtelen egy selyem falbalát öltött magára, s az ablakhoz futott, lenézett az udvarra.

— Magyar huszárok vannak itt! Meglepték a vadászokat — suttogá Frigyesnek.

Frigyes gyorsan felszökött helyéből, s nem keresve se vértjét, se dolmányát, a földre dobott kardjáért, pisztolyáért rohant, s futni akart.

Miranda útját állta, s a nyakába csimpajkozott.

— Hová akarsz menni?

— A katonáimhoz.

— Azokon már nem segíthetsz. Azok gúlába rakták a puskáikat az udvaron; a huszárok a szénapajtában nyomták el őket, fegyvertelenül.

— Akkor megöletem magamat. Ezt a szégyent túl nem élem.

— Legyen eszed! Én megmentelek. Vedd magadra gyorsan a dolmányod, a vérted. Itt egy rejtek, ahol az ellenség rád nem talál.

Azzal egy nagy arcképet rámostul elfordítva sarkában, amögött egy mély fülkét mutatott Frigyesnek, amelyben elrejtetheti magát.

Trenk Frigyes gyanakodva nézett a hölgy szemébe.

— Siess, siess! — Tuszkolta az őt a fülke felé; aközben segített neki a mellvértjét felkapcsolni.

Frigyes vonakodott.

— Ha fölfedeznek: élve nem hagyom magam elfogni. Ezzel a pisztollyal a fejemet szétzúzom.

— Te most azt hiszed ugye, hogy én rossz démon vagyok, aki azért jöttem eléd ilyen csábalakban, azért ölelgettelek, csábítgattalak, hogy azalatt az ellenség meglepjen, hogy eláruljalak. Majd jobban megismeresz később. Nem most találkozunk utoljára. Én téged enyimmé akarlak tenni. Veled együtt idvezülni vagy elkárhozni. Csak egy óranegyedig engedelmessédjél nekem, én megmentelek.

— Mit nekem az élet, ha a becsületed odavész. A katona becsület nélkül nem élhet.

— A becsületedet is visszaadom. Látni fogod. Vártalak. Előkészületeket tettem az elfogadásodra. Tudom, ki vagy. Szükségem van rád. Megszabadítalak.

De Frigyes mégsem engedte magát a rejtekedőbe betuszkoltatni; hanem odaállt az ajtóba, kardját öklébe szorítva, elszántan, ahány ellenfél bedugja a fejét a függönyön, azt rögtön kettéhasítani.

— Ó, milyen szép vagy most — hízelkedék a tündérnő.
— Igazi félisten vagy! — s bámulattal járta körül a harcrakész viadort.

Egyszer csak puskalövések hangzottak az udvaron, lódobogás, kardcsattogás, verekedő férfiak káromkodása.

Frigyes odafutott az ablakhoz, s kinézett az udvarra.

Mennyei látvány volt. Az ő huszárjai érkeztek meg: élükön a derék Norbert, a veterán strázsamester. Valaki értesítette őket a klastromban, hogy vezérük veszélyben van, s ők azonnal ott-

hagyták a lakomázást, lóra kaptak, s a válságos pillanatban megérkeztek.

A magyar huszárok pedig ugyanabba a hibába estek, amit a porosz vadászok elkövettek, hogy nem hagytak kívül öröket: azt hitték, nincs több ellenség. Lovaikról leszállva, fosztogatták a foglyul ejtett vadászokat, s mikor a sziléciai lovasok berohantak a kapun, olyan zavar támadt köztük, hogy a lovaikat sem találták. Aki lóra tudott kapni, az ki-ki a maga öklére igyekezett keresztülvágni magát az ellenségen; egy kis csapatnak sikerült is megmenekülni; de a nagyobb rész foglyul esett, azok között a csapatot vezető hadnagy. — A Kálnoky-ezredből való huszárok voltak.

E dühös küzdelmet Frigyesnek az ablakból kellett nézni. Le akart futni a katonái közé; de nem eresztették. A tündérnő a nyakába csimpajkozott, nem bírta a karjait lefejtetni magáról, a lábait is akadályozta minden módon a lépcsőben, úgy tartá átfonva, mint egy jaguár a prédáját.

— Nem mégy oda! Elvégzik nálad nélkül. Elegen vannak.

Frigyes dühös volt; káromkodott; de nem tudott segíteni magán. Meg kellett volna fojtania azt a nőt, hogy megszabaduljon tőle. Csak akkor bocsátá az el, mikor az udvaron a diadalüvöltés felhangzott: „Hurrá, Frigyes király!” Trenk öcs vitézei levették Trenk bátya katonáit.

Trenk Frigyes reszketett, mint egy gyermek. Düh, szégyen, hideglelés rázta.

Künn az előteremben sarkantyús lépések hangzottak. Frigyes kiszökött a fényes budoárból, hogy vitézei itt ne találják.

A derék Norbert jött eléje; csimbókba kötött hajáról csepegett az izzadság, pofáján feketéllett a löporfüst. — Jelenté, hogy szerencsés időben érkezett meg; az ellenségből két halott, öt nehéz sebesült, huszonkettő fogoly, köztük a hadnagy. Ellenben a vadászok közül is levágtak kettőt.

— Hogyan értesültetek a veszélyről? — kérdezé Frigyes.

— Egy paraszt futott hozzánk ezzel a cédulával.

Női írás volt: „Siessetek rögtön a kastélyba, ellenség meglepett.”

— Ki írhatta ezt?

Frigyes eltette a cédulát.

— Jelentem alássan — mondá a strázsamester —, a barátok rám erőttették ezt az erszényt. Százötven arany van benne.

Trenk Frigyes átvette az erszényt: azzal feltette a sisakját s az őrmester kíséretében lement a kastélyból az udvarra. Azt mutatta a katonái előtt, mintha ez az egész csetepaté az ő előre kicsinált stratagémája lett volna. A barátoktól kapott erszényt átadta az őrmesternek.

— Adjon kend belőle minden huszárnak két aranyat, a vadászoknak egyet, a többit tartsa meg jutalmul magának. Aztán mindenki egy levelet tegyen a nyelvére!

— Úgy lesz.

— Először is a sebesülteket kell bekötözni, azután a halottakat katonai tisztességgel eltemetni. Az elfogott lovakat a szé-náaszekerek elé lehet fogni; este előtt indulunk visszafelé.

Norbert vitéz sietett a parancsokat végrehajtani.

Frigyes pedig megdicsérte a katonáit vitéz magaviseletükért, s azzal ismét visszatért a kastélyba.

A delnő már akkor a divat parancsolta kosztümben állt előtte; virágfüzéres vertugadin rejtette termetét, dereka halcsont-páncél közé fűzve, haja tornyos frizurában, kezében legyező. Valódi nagyvilági dáma volt.

— Madame! — mondá Frigyes, miután a delnő kecses kézmozdulatával kijelölt karszékben helyet foglalt. — Kegyed volt az, aki ezt a cédulát a huszárjaimhoz küldte?

A hölgy némán bólintott fejével.

— De azt elébb kellett kegyednek megírni és elküldeni, mint én ideérkeztem.

— Minderről értesülve voltam, ami készülöben van. Hogy önök idetartanak. Hogy a park mellett egy csapat huszár áll lesben. Könnyű volt a következményeket előre látni.

— De hiszen azok a huszárok kegyednek hazafiai, mi pedig ellenségei vagyunk.

— Papagáj! Hát ki mondta azt magának, hogy mi hívei vagyunk a magyar királynénak? Ha a harmadévi bevonulásnál Prágában ott lett volna maga, (akkor még gyerek volt), láthatta volna, hogy a cseh nemesség milyen fényes tömegben sietett Frigyes királynak bemutatni a hódolatát: mi nem akarunk Ausztriához tartozni: minékünk az ellenségünk jó barátunk.

Azután megismertette a delnő Trenk Frigyeset rövideden a maga élettörténetével.

Ő e nemesi kastély úrnője: özvegy; férje a csatateren esett el Nápolyban. Atyja olasz gróf volt, aki őt hajlama ellen adta férjhez egy cseh főnemeshez, aki Károly császár seregében szolgált.

Az olasz vér korán követelte a jussát. De abból kevés része lehetett a bécsi udvarnál. Az ifjú királynő szigorú volt. Mirandát rövid időn beneschau kastélyába száműzték.

Unalmas, egyhangú özvegység napjai következtek.

S a hölgy szívében egy légiója lakott azoknak az ördögöknek, akik soha nem alusznak.

Mintha két különböző nő lett volna az az elébbeni, meg a mostani. Ez még tegezni sem engedte magát, s a kezéhez sem engedett nyúlni. Vendégét tiszteletteljes távolban tartá magától, s fekete kávé töltegetett neki, ezt az ébren tartó, kijózanító filtrát.

— Most van időnk a fecsegésre — mondá, szivarra gyújtva a kémikus gépnél. A szivar is újdonság volt abban az időben, a tűzcsináló gép is, mely platintaplóra bocsátott oxigénnel produkált lángot. — Önnek a katonái a szekerek megrakásával nem lesznek készen hamarább alkonyatnál, s önnek be kell várni az estét, hogy útra keljen. Azon az úton, amelyen idejött, vissza nem mehet. Azt már elállták az ön nagybátyjának a pandúrjai. Az a néhány huszár, akit önök most ebből a csete-

patébul elszalasztottak, az egész Trenk-csapatot fel fogja lár-
mázni. Ön azon az egyenes úton, amelyen jött, visszatérett ok-
vetlenül a másik Trenk körme közé kerül. Szerencséje önnek,
hogy több porosz furázsozó csapat is őgyeleg e vidéken, akik a
pandúrok figyelmét önről elvonják. Ön pedig a megrakott
szekereivel az egész Trenk-dandár háta mögött, kényelmesen az
országúton haladva, nagyot kerül a király sátoráig. Ebben az
irányban sehol sem fog ellenségre akadni. Károly főherceg az
osztrák és magyar deréksereggel Szászországban táboroz; oda-
várja a porosz királyt, akit most csak a rendetlen lovasság és
Trenk pandúrjai rajzanak körül. A királyt már útban fogja ön
találni.

Trenk Frigyes különös tekintettel bámult a hölgyre.

— Ön most azon gondolkozik ugyebár, hogy mit tartson
felőlem. Az első fogadtatás és a mostani értekezés után? Vajon
erotomániás hisztérika bolonddal van-e dolga, vagy egy varázsló
sarlátánnóvel, aki clairvoyance-ban dolgozik? Egy szó meg
fogja magyarázni a rejtélyt. Én Trenk Ferenc ángya vagyok:
felesége az én testvérméném volt. Most már kitalálhatja ön,
hogy honnan ismerem én Trenk Ferencnek az utait, és miért
árurom el Trenk Ferencet az öccse, Frigyes előtt!

Frigyes a fejét rázta tagadólag.

— Nem tudja ön? Eszerint ön nem is hallott tán Trenk
Ferencné tragikus haláláról?

— Apám házánál nem beszéltek róla soha. Nem is tudom,
hogy nős volt.

— Jó okuk volt rá, hogyha a gyermekek előtt nem beszél-
tek a nagybátyjukról.

— Annyit hallottam a nagybátyámról, hogy az orosz had-
seregnél szolgált, s ott igen vitézül viselte magát; de a feljebb-
valói ellen való rossz magaviselete miatt elbocsátották a szol-
gálatból.

— Hogy legyen önnek fogalma arról, hogy milyen ember
önnök a nagybátyja, csak az utolsó esetét mondom el, amiért

kasszálták. Annál a nevezetes rohamnál, mellyel a saját vállalkozására szétverte a tatár lovasságot, egy tatárnak a dárdája keresztülment a testén, úgyhogy a kopja acélja a hátán jött ki. A tatárt megölte, s akkor a testén átütött dárdának a nyelét kettétörte, aztán visszalovagolt az ezredéhez; a kelevézdarabot a sebében hagyva, ami az elvérzést meggátolta. Akkor aztán még felpofozta az ezredesét. S csakis akkor fogta meg hátulról a kiálló kopjavasat, s keresztülhúzta a nyelével együtt a testén. Kigyógyították, halálra ítélték, megkegyelmezték, és elcsapták.

Frigyesnek a hideg borzongás futott végig a hátán.

— Ez az ember lett az én nénémnek, a nálamnál sokkal szebb Laurának, a férje. Apja, a tábornok, igen okos dolgot vélt cselekedni azzal, hogy fékezhetlen fiát feleséghez kötötte. Azt gondolta, majd az megszelídíti. Atyánk, két bátyámmal együtt ott szolgált az osztrák hadseregben. Az volt a feladatuk, hogy a várakat meg a városokat megvédelmezzék a harámbasáktul. A szlavóniai banditák egész néposztályt, egész hadsereget képeztek akkor. Kinn a falvakban egész szabadon jártak-keltek. Rájuk lehetett ismerni a füleikbe akasztott nagy ezüstkarikákról s a bajuszok végén csüggő ezüstgolyókról; hosszú puskát, görbe kardot viseltek, széles tüszőjükben handzsárt, pisztolyokat hordtak. Atyám és bátyáim gyakran összecsaptak velük; de búvóhelyeikre nem üldözték őket. Ott utol nem érte őket senki. Futni jobban tudtak a paripánál. A sziklákon úgy ugráltak, mint a zerge, s ha folyam állt útjukban, fegyverzetestül átúsztak rajta. A közép is egyetértett velük. Otthon nem raboltak. Átjártak Törökországba, s mikor megtudták, hogy az arnót martalócok valami rablójáratból zsákmánnyal megterhelve térnek haza, akkor azokra ütöttek lesből; a rablóktól vették el a zsákmányt.

— Hisz akkor azok nagyon kedélyes fickók lehettek. Kár volt őket háborgatni.

— Atyám is így fogta fel a dolgot. A harámbasák szigorú rendet tartottak a bojnyikjaik felett, amely falu és földesúr

hűségesen megfizette nekik az évi harácsot, annak a birtokából egy báránynak sem volt szabad elveszni. A nép dolgozott, a haramiák mulattak, s így megéltek kölcsönös jóbarátságban. Mindez egyszerre megváltozott, amint Trenk Ferenc Szlavóniába visszakerült. Apja rábízta a haramiák elpusztítását, s atyám és bátyáim, mint osztrák katonák, az ő rendelkezésére lettek bocsátva. Atyám nemsokára invalidus lett ebben a rettenetes hadjáratban, s a lazarétumban halt meg. Mind a két bátyám, egyik a másik után elesett a harámbsák golyóitól. De ez nem volt a legnagyobb gyászom: hanem az, hogy a nénémmet feleségül vette Trenk Ferenc.

A hölgy szemében könny ragyogott ez emléknél; igazán érezte azt, amit mond (vagy nagyon jó színésznő volt). Tovább vitte a hódítást, tiszteletet gerjesztett maga iránt. Az a legveszedelmesebb állapot, mikor a szerelmes rájön, hogy Circéje magaslelkű nemes hölgy: *előbb nimfa, azután istennő*; így *fokozva* még nagyobb a bűbáj.

— Mikor a nagyobbik bátyám elesett a haramiák elleni hadban, Ferenc odajött az atyámhoz: „Ne sírj, öreg! Én fiad helyett másik fiat adok neked, Ceccód helyett másik Ceccót. (Bátyámat is Ferencnek hívták.) Nőül veszem Amanda leányodat, fiad leszek.” Atyám két kézzel kapott az ajánlaton; az öreg Trenk gazdag ember hírében állt: hozzáadta a fiához szegény Amandánkat. Aztán nemsokára Ruffo bátyám is elesett. Atyám a kettős csapás alatt kedélybeteg lett: a lazarétumba került. Nekem oda kellett menekülnöm a nénémhez, Trenk Ferenc urasícai kastélyába. Minő élet volt ott! Minden nap tivornya, mely bevert fejekkel végződött. Trenknek az volt az egyik kedvenc tréfája, hogy a vendégét a szoba közepén táncolni kényszeríté, s amíg az a dudaszó mellett a kutyakopogóst járta, addig ő egy kurta nyelvű baltát hajigált a lábai elé, azzal a virtuóz ügyességgel, hogy a balta mindig az élével állt meg a pallóban a vendég felkapkodott lábai előtt. Aki tehetett, az ablakon ugrott ki e gonosz multság elől.

— S nem akadt senki, aki azt a baltát a fejéhez vágja?

— Nem bírtak vele. Vadállati ereje volt. Két embert a levegőbe kapott tűszőjénél fogva, s úgy táncolta velük a battute oláh táncot. S minő beszédeket kellett nekünk hallgatnunk az asztalnál! Mocskos szájjal elröhögött disznóságokat, s véres szájjal eldicsekedett kegyetlenségeket. Ezekben mind Trenk Ferenc volt a mester, aki túltett valamennyin. S ha még csak hallgatnunk kellett volna a kegyetlenségeket, de látnunk is kellett. A kastélyának az udvarán volt a vesztőhely, s alig múlt el nap kivégzés nélkül. Egy háromöles fenyőszál volt fölállítva, melynek csúcsa hegyes vaskopjában végződött. Egyszer egy híres harámbasának az apját fogták el a pandúrok. Trenk Ferenc minden szóváltás nélkül kivégzésre ítélte. Az elítéltnak a fejére zsákot húztak egész a derekáig, mely a kezeit lefogva tartá. Ekkor két hóhér a lábainál fogva felkapta, s létrákon felvitte a karó hegyéig. Ott a hegyes kopjába illesztették, s azzal kirúgva maguk alul a létrákat, hirtelen bekapaszkodtak a lábaiba, s aláereszkedtek, végül aztán lecsúsztak a fenyőszálon. A karóba húzott szerencsétlen a rettenetes kintól sokszorozott erővel szétszakítá a ráhúzott zsák kötelékét, s ledobta a zsákot magáról. Ez rettenetes látvány volt: amint ennek az embernek a két keze és két lába hadonászott a levegőben, mint a szélmalom kelepe; arca a pokolbeli elkárhozottak kintorzulásait mutatta: jajgatása, átkozódása csak akkor szünetelt, ha a vér ömlött a száján. Trenk Ferenc pedig a cimboráival ott dőzsölt a nyitott tornác alatt, s áldomást köszöntött a kivégzetre: „Egészségedre, Jóca! Hej, de vígan tudsz táncolni! De szépen tudsz énekeni! No hát fújjad: *Mnogója léta!*” S a szerencsétlen elkínlódott ott napokig: csak akkor vették le, ha másnak kellett helyet adni. Néha úgy látszott már, hogy kiszenvedett, keze-lába lehanyatlott. Aztán amint jött valami nagy madár, a légben keringve, s az rá akart szállni, akkor megint fölemelte a fejét, s a kezével legyintve elhessegeté magáról. Még élt!

A hölgy összerázkódott, mintha a hideg lelné. Trenk Frigyesnek is a fogai vacogtak össze.

— Néhány nap múlva a kivégzés után Trenk Ferenc, lovas szerzesánjai élén elindult portyázni az erdőt átszelő folyam mentében. A folyamot a köznép Orelájának hívja, a katonai térképen latin neve van: Riva aurea. Szakadékos partú hegyi folyam, melyen nem lehet átúsztatni a sebes víz sodra és az örvények miatt. Egyszer csak a túlsó parton előbukkannak a bokrok közül a haramiák. Amint a két ellenséges csapat egymást meglátta, egyszerre, szokás szerint, leugráltak a lovaikról, s fák mögé húzódva, elkezdtek egymásra lövöldözni. A haramiák tölcésres puskája csak közelből veszedelmes; Trenk Ferenc le sem szállt a lováról, ott táncoltatta azt a rablók előtt, s azt a komédiát produkálta nekik, hogy a markával a mellette elfütyülő golyó után kapott, s aztán mintha elfogta volna azt, visszahajította nekik: „Lőjetelek vele újra!” Az a monda volt felőle a nép között, hogy nem fogja a testét a golyó.

(Ezt a fogást megjegyezte magának Trenk Frigyes, s később jó sikerrel utánozta.)

Egyszer aztán a harámbasa megunta a haszontalan pufogatást, s átkiáltott Trenk Ferenchez:

— Hallod-e, Frányó! Te az én apámat karóba húzattad. Én megesküdtem szent Cyrillre, két szál viaszgyertya mellett, hogy bosszút állok rajtad apámért, s amíg élek, tőlem nyugtod nem lesz. No, hát most itt vagyunk egymással szemben. Ha legény vagy a talpadon, gyere, mérkőzzél meg velem. Én is elküldöm magam mellől a haramiáimat, te is küldd el a szerzesánjaidat, rakjuk le pisztolyainkat, s bízzuk az ügyünket igaz vitézek rendje szerint egy szál kardra.

— Jól van! Ráálllok — felelt vissza Trenk Ferenc.

Azzal mind a ketten átadták a puskájukat, pisztolyaikat a kísérőiknek, s azokat jó puska-lovásnyi távolban állíták föl a tisztáson. Ekkor aztán Trenk Ferenc egyedül keresztüllovagolt a keskeny dobogón a túlpartra a harámbasához kivont karddal.

— Ez már derék bátorság volt tőle! — mondá Frigyes.

— Csak várja el a végét, barátom. Mikor aztán közel értek egymáshoz, akkor Trenk Ferenc hirtelen kivont a plundrája zsebéből egy jó acélcsővű pisztolyt, s fejbe lőtte vele az ellenfelét.

— Hisz ez komizság! — kiáltá fel Frigyes.

— Én is azt mondtam — szólt Miranda. — A szemébe mondtam neki, mikor otthon kérkedve mesélte el nekünk ezt a hőstettét, mint „kapital-jux”-ot, hogy ez lovagiatlanság volt! Hogy a harámbasa viselte magát úgy, mint egy nemes lovag, s a nemes lovag úgy, mint egy bojnyik. A szemem közé nevetett érte. Azt mondta, a haramiák ellenében nincs lovagiaság; azok fenevadak, amiket törbe csalni, rászedni vadász-virtus.

— Ez elég ok arra, hogy egy nő megutálja a férjét.

— Szegény Amanda! Ő csak tűrni tudott. Még én sem hallottam soha egy panaszszavát. Soha hívebben szerető nő nem volt a világon. Ha én kifakadtam, ő védte ellenemben a férjét. Még a hibáit is magasztalta, s a durva csapodárságait, amikkel maga Trenk kérkedett, csupa tréfának vette; nevetett rajtuk.

Miranda egy gyöngyökkel kirakott medaillont vont elő a korzettje csipkéi alul, s azt felnyitva odanyújtá az ifjúnak.

Miniatűr arckép volt benne: egy sötét hajú fiatal hölgy, Diana-jelmezben.

— Nézze ön: ez volt az én kedves Amandám.

— Gyönyörű alak! — mondá Frigyes.

— És Trenk Ferenc mégis el tudta őt hanyagolni a legközségesebb tenyeres-talpas paraszt nimfákért, akik fölötti győzelmével előttünk széltére dicsekedett. Szokása volt minden lakodalomban megjelenni, s gyakorolni azt a földesúri jogát, hogy a menyasszonynak ő vegye le a koszorút a fejéről. Ott azon a vidéken bevett szokás ez. A vőlegény még büszke is erre a megtisztelésre. A menyasszony kap aranyakat a jobbágyi

hűségeért, s azokat a homlokára felfűzve viseli. Egyszer hírére vette Trenk Ferenc, hogy a híres kopanicsár, Vilics Markó leánya tartja a lakodalmát. A kopanicsárok azok a mély erdőben lakó pásztorok, akiknek van egy kis házikójuk összerótt fadeszkából tákolva; de belül az a ház a legszebb szövöttesen van teleaggatva. Van egynehány kecskéjük is; de sokkal több kecsketömlőjük, tele jó szerémségi borral, szilvaszesszel. A leányaik nem tanulnak semmi dolgot, csak arany-ezüst hímzést finom fátyolokra. Ezeknek a jövedelme abból a zsákmányból telik ki, amit a haramiák hordanak át Törökországból. A Vilics Markóruól is tudta mindenki, hogy a rablók orgazdája. Azért Trenk Ferenc mégis elment a leánya lakodalomára. S az ilyen kalandokra egyedül szokott eljárni: minden kíséret nélkül. Egy szép lányért úgy meg tudott bolondulni, hogy semmi veszélytől vissza nem riadt. Mikor aztán legvígabban szólt a duda a lakodalomban, amíg a vőlegény táncolt, hogy majd a nyakát törte, Trenk Ferenc meg a szép asszonyt ölelgette: egyszer csak belép az ajtón két harámbasa. Egy-egy óriás mindegyik: arcuk feketére cserezve az idők minden viszontagságától. A szerbeknél azonban az a jó szokás dívik, hogy a lakodalmas házba senki se viszi be magával a fegyverét. A puskát kívül az ajtófélféhez támasztják, pisztolyt, kardzsárt, kardot künn a fogasra akasztanak; azért, hogy ha a bor a fejükbe megy, ne gyilkolhassák egymást fegyverrel. Trenk is künn hagyta fegyvereit. Az új vendégek ráismertek, ő is azokra.

— No, Trenk Frányó! — mondá az egyik harámbasa — most itt vagy a körmünk között, nem illanhatsz el. Ha akar-nánk, most odaszegezhetnénk a falhoz, mint a bőregeret. De a haramiák nem szoktak mulatságot bontani. Itt lakodalom van: vigadjunk! Egyél-igyál kedved szerint, ölelgesd a szép menyasszonyt: senki se panasolja fel. Majd aztán, ha megelé-gelted a mulatságot, akkor kimegyünk a gyepre: kezünkbe vesszük a kardunkat, s aztán majd akkor válik el, hogy melyi-künk tudja a másiknak a halálnótáját elmuzsikálni.

Azzal a két harámbasa leült az asztalhoz, szemben Trenk Ferencel.

Trenk nem árulta el a félelmét: pedig meg volt rettenve. Ketten voltak egy ellen, s mind a kettő egyenként is félelmes ellenfél. Koccintott velük, s egymás egészségére üríték a kupákat. Majd meg a mellette ülő menyasszonyt vette az ölébe, azzal nyájaskodott, s amíg a szép mátka az orcáját csókolgatta, Trenk a két kezét a szoknyái alá csúsztatá. De amit ott keresett, az a két acélpisztoly volt, ami a plundrája zsebébe volt rejtve.

— Ó, te drága, szép tubicám! — hízelgett a menyasszonynak Trenk, s abban a pillanatban egyszerre elsütötte mind a két pisztolyt az asztal alatt, s hasba lőtte a két harámbasát.

Azzal, nem törődve az ölében tartott menyasszonnyal, megragadta a hosszú, nehéz asztalt, s azt rádöntötte a vele szemközt ülőkre. A két harámbasa is az asztal alá esett.

Trenk Ferenc aztán keresztülugorva asztalon és asztal alatt fetrengő vendégeken, futott az ajtó felé.

Az egyik harámbasa olyan érzékenyen volt találva a lövéstől, hogy kínlódva vonaglott a földön, de a másik, a nehéz seb dacára felugrott, s utána rohant Trenk Ferencnek.

Trenk azonban futtában felkapta a haramia puskáját, mely a küszöbhez volt támasztva. A harámbasa a handzsárját ragadta kézbe a fogasról, s elkezdte üldözni az erdőn keresztül Trenket.

Trenk visszafordult, s a harámbasát a saját puskájával lőtte keresztül. Akkor aztán a lelőtt rablóvezérnek kicsavarva a handzsárt a kezéből, levágta vele a fejét, s azt hazahozta magával diadaljelnek.

És Trenk Ferenc ezt az egész történetet akként mesélte el nekünk kedélyes vacsorázás közben, mint ahogy szoktak vidám vadászkalandokat elhistorizálni kedélyes férjek a feleségük előtt.

Szegény Amanda egész eksztázisba jött e mesemondás alatt. Ő csak bámulni tudta hős férjét. Csak azt látta ebben a rémtör-

ténetben, ami dicsőség (hisz az is van benne); de azt, ami alá-
való, ami gyalázatos benne, azt nem vette észre.

Annál jobban iszonyodtam én az egész embertől, a környe-
zetétől, magától az országtól, amelyben ez az élet mindennapi
dolog.

Engem Flórencben és Velencében neveltek: a költészet és
finom ízlés hazájában.

Most pedig elkövetkeztek az én pokolbeli napjaim.

Trenk Ferenc a legutóbbi lecke óta őrizkedett a paraszt
menyasszonyok lakodalmába keveredni. A felesége pedig
áldott állapotba jutott. Más ember ily állapotban őrzi, félti,
ápolja a feleségét. Ez meggyűlölte, megutálta. És aztán énne-
kem kezdett udvarolni. Mint egy vadállat, mint egy kutya.
Nyúltan, a felesége előtt. Én nagy hamar tudtára adtam, hogy
egy trienti grófnő kezéhez nem lehet kesztyűtlen kézzel
nyúlni. S hogy aztán afelől is tisztában legyen, mi vár rá, ha
brutális erőszakkal akarna célhoz jutni, megmutattam neki ezt
az ujjamon levő gyűrűt. Velencei remek. Ha a gombját elfor-
dítom, alul egy acélfullánk ugrik ki belőle, mely a legfinomabb
uráre méreggel van zomácolva. A legkisebb karcolás e gyűrű-
fullánkkal, rögtöni halált okoz. Egyszer megmutattam neki azt
egy nagy sinkoránján. Ettől fogva aztán félt tőlem.*

A delnő megmutatta Frigyesnek az ujján viselt gyilkos
stratagémát, a felpattanó acélfullánkkal. Akkor is az ujján volt
az, amikor őt ölelgette.

— Az én ölelésem a kobra kígyó ölelése! — mondá a
hölgy, összeszorított fogairól felhúзва piros ajkait.

* A „sinkorán” kutyákról hármas törvénykönyvünk emlékezik
meg, eltülva azoknak tartását a földesuraknak az 1729-i XXII. t.-cikk
9-ik §-ban, mely magyarul így hangzik: „Hogy a vetésekben vadá-
szatok alkalmával okozott károk elkerültessenek, senki a földesurak
és nemesek közül *angol* vadászkutyákat úgynevezett *sinkoránokat*
tartani, még kevésbé azokkal vadászni ne merészkedjék.”

Egyszer aztán, mikor egyedül voltunk, azt mondá nekem Trenk Ferenc: „Én adnék önnek cserébe azért a gyűrűért egy másik gyűrűt, ami azzal fölér” — s a jegygyűrűjére mutatott.

Én felháborodva mondtam neki: „Csak nem akarja ön a feleségét megölni, hogy engem elvehessen?”

Azt mondá erre ördögi vigyorgással az arcán:

— Nem szükség valakit megölni: lehet *meghalatni*.

Nem voltam képes ennek a szónak az értelmét kitalálni. Nemsokára megtudtam azt.

Amandának áldott állapota már nagyon előrehaladt. Egy napon Trenk Ferenc az új katonai főparancsnok gróf Sch. .n tiszteletére, aki atyám helyébe jött, nagy parforce-vadászatot rendezett, amelyre minket is magával vitt. Tapasztalatlan nők voltunk mind a ketten: senki sem figyelmeztetett bennünket arra, hogy nőnek minő veszedelem lovaglásban részt venni, midőn Istentől megáldott állapotban van. És még minő lovaglásban! Árkokon, bokrokon keresztül ugratva; mocsarakba gázolva a falkátul üldözött szarvas nyomában. És Trenk Ferenc még azt is megtette, hogy a hallali után, mikor neje izzadtan, felhevülten érkezett meg a vadásztanyára, jéghideg forrásvizet nyújtott neki az ivótülkéből. Másnap Amanda lázt kapott, s néhány nap múlva meghalt.

— De hisz ez hitvesgyilkolás! — kiálta fel Frigyes elszörnyedve

— Az volt. Szegény Amanda nénémet gyermekével együtt temették el egy koporsóban. Mikor a sírbolttul visszatértünk (Amanda katonai parádéval lett eltemetve), az első szava az volt hozzám Trenk Ferencnek, Sch. .in ezredes jelenlétében: „No, kedvesem, most már özvegy vagyok.” Ez a szó örülttette. Szétnéztem: kinél keressek menekülést? És ha egy orangután lett volna is! Megragadtam Sch. .in ezredes kezét. „Uram! vegyen ön engem feleségül.” Az ezredes meg volt lepelve. „Kisasszony! Én öreg ember vagyok már, ripacsos képű és rigolyás!”

— Én olyan hűséges neje leszek önnek, mint egy rabnő, mint egy kutya! Követem önt minden viszontagság között!

Ferenc dúlt-fúlt dühében: fenyegetődött, hogy megöl. De én szemébe mondtam, hogy gyűlölöm mint testvérem gyilkosát, s nem lesz életemnek más törekvése, mint hogy őt a vérpadra juttassam. Így lettem Sch . . in ezredes nejévé. Jó ember volt. Inkább atyám volt, mint férjem. Nem hoztam szégyent a nevére. Vele jártam mindenütt a táborozás alatt, megosztottam a sátorát. Férfiöltözetben mellette lovagoltam. Amíg ő a csapatjait vezényelte, én megfőztem az ebédjét, s kimostam a szennyesét. A nagy hadjárat megkezdődött; férjem tábornoki rangot kapott, s dandárparancsnok lett.

Ugyanekkor Trenk Ferenc felajánlá a bécsi kormánynak, hogy ő egy szabadcsapatot alakít pandúrokból és rablókból, ha a királynő az utóbbiaknak amnesztiát biztosít. Elfogadták az ajánlatát. A kegyelemlevél megjött. Trenk Ferenc azt kihirdetetté az egész tartományban. A rablók kinevették vele, s nem jöttek a zászlója alá. Ekkor aztán valódi hadjáratot indított meg ellenük: a saját pandúrjait összegyűjtve, kiverte őket minden rejtekükből, s beszorítá valamennyit a Száva és Szudiszava folyók szögletébe. Ott aztán az éhség kényszeríté őket a kapitulációra.

Ó, az az ember egy elhibázott összetétele a hősnék és a szörnyetegnek; aki ugyanannyi bánulatot, mint amennyi megvetést tud maga iránt fölkelteni. Ezt még senki sem gyűlölte anélkül, hogy ne szerette volna. Én, mikor meg akarom semmisíteni, akkor imádom legjobban. Hiszen, ha nem imádnám, nem gondolnék mindig reá! Nem válogatnék örökké a halálnemekben, amikkel megsemmisítsem. Néha már ott vagyok a fantáziámmal, hogy látom a fejét legördülni a hóhérpallós alatt, s akkor aztán megint a képzeletemben fölveszem a porbul azt a csúf ördögpofájú fejet, és a könnyeimmel mosom tisztára.

Trenk Frigyes elgondolkozott rajta, vajon mi a nagyobb gyönyör, amit ez a tündérmű osztogat: az-e, amiben Trenk Frigycst, vagy amiben Trenk Frányót részesíti?

A hölgy folytatá a kedélyes adomázást. Volt rá idejük. A katonák a szekereket rakták meg szülességgel.

— Minő nép volt az, amelyet maga körül gyűjtött ily módon Trenk Ferenc! Én láttam őket; mert a férjem is Pozsegában toborzá az újoncait az ezredéhez, s egybekelésünk után gyakran átrándultunk Trenk kastélyába; férjem hivatalos kötelességből: én haragból, melybe jó adag kíváncsiság vegyült. Mindennap vártam, hogy agyonütik a saját harcosai.

Arravaló emberek voltak. Mind öles termetű alakok, marcona tekintettel, orcáikban ki van fejezve egész jellemük: vakmerőség, kegyetlenség, gyanú. Vonásaik olyan kemények, mintha ércből volnának faragva; emlékeztetnek azokra a gnómokra, amik a templomok csatornafőit képezik. Erejük a mesével határos: akármelyik megteszi, hogy egy lopott tehenet fölkap a vállára, s úgy viszi át az egy szál fenyőből készült bürün egyik partról a másikra. Senki ezeket a világon fegyelemben nem tarthatná Trenken kívül. De ez uralkodik rajtuk. A legkisebb engedetlenségért halállal büntet: ő maga a bíró és a hóhér. Hanem aztán jutalmazni is tud. Egy-egy napot tivornyára enged a cimboráknak: akkor aztán minden szabad! Senkinek sincs parancsszava: magának a vezérnek sem. Ő is együtt dőzsöl, dalol, dulakodik a többiekkel; előhozatja a hegedűjét, s húzza nekik a lábaik alá a vad toporzékoló tánc nótáját. Máskor meg a forró napon egzecéroztatja őket hajnal-tól estig, s nem engedi őket a patakhoz menni, hogy szomjukat eloltsák; ő maga is velük tűr éhséget és szomjat.

Egyszer így gyakorolta a haramiacsapatját a sorlövésben. Be akarta nekik tanítani azt a metódust, ami a porosz gránátosokat oly ellenállhatatlannokká teszi, hogy bevárják a támadó lovasságot kétszáz lépésnyire, s akkor egymás után háromszor adnak sortüzet, s ennek olyan gyorsan kell menni, amilyen

gyorsan egy vágató lovascapat kétszáz lépésnyiről az eleven bástyáig eljut.

A haramiákból lett katonák zúgolódtak a fárasztó gyakorlat miatt; de még inkább azért, hogy a vezér folyvást szidta őket.

Egyszer aztán golyóval kezdtek lőni. Trenk Ferenc alatt összerogyott a paripa: keresztüllőtték.

Ekkor Trenk kihúzta a kardját, odament a felállított hadsor elé, s elkezdte számlálni: „egy, kettő, három, négy.” A negyediknek egy csapással leütötte a fejét. Továbbhaladt. „Egy, kettő, három, négy.” Megint leütött egy fejet. Azután egy harmadikat. Negyedelni kezdte a csapatot.

Ekkor előugrott a sorbul egy harámbasa odakiáltva:

— Hagyd abba! Én voltam az, aki a golyóval lőttem rád. Nem tűrjük a zarnokságotat tovább. Velem mérd össze a kardodat, ha ember vagy!

Ezt a harámbását Trenk Ferenc egy kardcsapással, a nyakátul az övéig hasította ketté.

Erre föllázadt az egész ezred. Kardot, handsárt rántottak, s rárohantak a vezérre. És Trenk Ferenc a lázadó tömeg közepette osztotta jobbra-balra a halálos csapásokat: úgy dült a sokaság között, mint egy Orlandó, mint a Nibelungen-dal sérthetlen vitézei, sőt megtette azt, amit Oroszlánszívű Richárd Palesztinában, hogy amidőn keresztülvágt a magát az útját álló pogány seregen, akkor visszafordult, s újra közéjük rohant, dühöngve.

De már ez az emberfölötti vitézség még a haramianépet is meghatotta. „Állj meg! Hagyd el!” — kiabálták minden oldalról, s térdre omlottak előtte, kardjaikat markolattal fordítva felé, nyújtották meghódolás jeléül. Akkor aztán Trenk is eldobta vértül gőzölgő pallosát, s ölelte, csókolta a vitézeit, akik nagy diadalordítással emelték vállaikra, s úgy hordozták körül. E hihetetlen harc után haláláig hű lett hozzá az egész haramiahad: ez lett a testőrsége, ez lett a magja a dandárának.

Nemsokára egész dandár vette körül. Szabadcsapatja felzaporodott ötezer emberre. Azok között már nagy számmal voltak magyarok; azokból is — természetesen — a java: csikós, gulyás, futóbetyár, bakonyi kondás. Nehéz volt hozzájuk méltó tiszteket találni. Amely hadnagy nem volt olyan vakmerő, mint amilyennek a vezér kívánta, azt kirúgta táborából: „vénaaszony vagy!” — mondá szemébe a hadsor előtt. De sok idegen vitéz odajött hozzá a harciskoláját kitanulni, köztük finom gavallérok, mint Laudon.*

Nem lelkesíté azt a fegyveres tömeget az a honszeretet, ami a magyart és horvátot annyi hőstettekre egyesíté hajdan; sem a fanatikus hitrajongás, ami a törököt a csatába viszi, sem a dicsvágy: csupán a rablási szenvedély. A vezértül elkezdve az utolsó pandúrig mindannyinak az volt az öröme; vérfürdőben úszni, kincseket zsákolni; felgyújtott városok lobogványában gyönyörködni; aztán dobzódni az összerogyásig.

S mindezt a rossz ösztönt fel tudta használni Trenk Ferenc valódi hadvezéri lángésszel. Majd mondok el önnek egypár esetet róla, ami a mesével határos: hogyan tudott csekély eszközökkel, az ellenség lelkiállapotját felhasználva, nagy sikert kivívni.

Trenk Ferencnek Lotharingi Károly főherceg teljhatalmat adott (és egyebet semmit), hogy gyűjtsön a saját költségére egy szabadcsapatot: azt ruházza, fegyverezze fel tetszése szerint, fizesse, élélmezze, ahogy tudja, s hadakozzék vele saját belátása szerint, teljesen függetlenül a vezénylő generálisoktól. S ezt a felhatalmazást Trenk Ferenc olyan ügyesen használta fel, hogy kezdettől fogva kedvencévé lett a bajorországi hadsereg vezérének, Khevenhüllernek. Mindig előtte járt a hadsereg zömének, s amíg az hidat vert az Izáron, ő

* Igazában „Loudon”-nak írják e később fénykörnyezte történelmi nevet, de a magyarok „Laudon”-nak ismerik, saját helyesírásuk szerint kiejtve.

átúsztatott rajta, s az ellenség csapatjait folytonos támadásaival el tudta foglalni. Csoda vitézségének a híre megelőzte jöttét, irgalmat nem ismerő kegyetlensége megbénítá az ellenséget.

Egy bajor helységet, Filshofent, hatszáz francia tartott megszállva. Trenk Ferenc Laudonnal és egypár testőrével előreszárguldott kémszemlélni, a saját ezredeit messze hagyva maga mögött, kettőjükön kívül nem voltak többen tíz lovasnál, mikor a helységben levő franciákra bukkantak.

Rendes eszű vezér ilyen esetben visszafordult volna, hogy a csapatjait elővezesse. De azok négy mérföldnyire voltak a háta mögött; mire értük megy és visszatér, az ellenségnek csak hűlt helyét fogja találni. A kómikum kvintesszenciája, amit ekkor Trenk kigondolt. A mezőn volt a learatott lóhere, amit bajor gazdák szokása szerint magas póznákra szoktak felaggatni szikkadásra; Trenk hirtelen felszabdaltatta a tíz szerezsnjának a veres köpönyegeit, s azoknak a darabjaiból sipkákat csináltatott. Aztán egy-egy érett tököt húzatott a lóherés póznák hegyébe, feldíszítve veres sipkával. Azok a bokrok közül úgy tűntek elő, mint megannyi veres sipkás óriások. Akkor aztán trombitájával riadót fúvatott, s Laudont odalovagoltatá a város kapujához, kapitulációra szólítva fel a várórséget. S erre a hatszáz francia tiszttestül együtt megadta magát Trenknek, meg az ő veres sipkás manekénjeinek. Az ember azt hinné, hogy ez egy rossz mese, ha a hadi büllentinben meg nem volna örökítve, a fővezér magasztaló elismerése mellett. Az ilyen csodasiker biztosítá számára azután a hadparancsnokok elnézését féktelen kicsapongásai és kegyetlenségei iránt. Trenknek a neve egy új fegyvernem volt.

— Nem irigylem ezt a dicsőséget.

— De ő is megkapta egyszer a büntetését, mégpedig a saját keze által. Mikor Filshofent egy éjjeli rohammal elfoglalta, a pandúrjainak szabad rablást engedett a városban. Előbb azonban dobszó mellett kihirdetteté, hogy amely cseléd elárulja, hogy a gazdája hova rejtette el a pénzét, a prédából tizedrészt

kap. Ez is jó módszernek vált be. A háború demoralizálja az embereket. Akadt áruló elég. Egy ilyen pribék megsúgta Ferencnek, hogy a patikárusnak húszezer forintja van elrejtve egy vasdobozban. Maga a farmakóp elmenekült a városból. Ezt a gazdag zsákmányt nem akarta Trenk Ferenc megosztani a cimboráival. Csak egy pandúrt vitt magával, aki a zárt vasajtót feltörje a kecskelábbal, s a ládák tetejét fejszével beütögesse. A patika alatti pincében rátaláltak a vasdobozra. De nem egy volt ott, hanem több, valamennyi mind ólommal leforrasztva. Trenk nem sokat olvasztgatta az ólmozást, hanem bevágta a vasdoboz tetejét fejszeélllel. Az egyikben gálic volt, a másikban ólomcukor, egynek a súlyáról azt hitték, hogy arany van benne. Aztán mercuriussal volt tele. Nagy volt a káromkodás. Végre egy veres kereszttel jelölt dobozra akadtak. No, ez lesz az igazi! A többieken halálfej volt. Mikor aztán a pandúr belevágott a doboz tetejébe, az egyszerre szétpukkant, lőpor volt benne, amit a fejszétől adott szikra felrobbantott. Az egész patika levegőbe röpült, s Trenk Ferencet odatemette az omladékok alá.

A szerezésnek hadnagya, Laudon, rögtön munkába állítja az embereit, s a romokat eltakarítva, rátalált Trenkre és a pandúrijára. Trenk eszméletén kívül volt; de még élt. Szerencséje volt, hogy előtte állt a manipuláló pandúr a robbanásakor; az egy idomtalan tömeggé lett összezúzva, égve; de a vezérét megvédi a testével. Csak az arca szenvedett Trenknek a robbanástul, azt a láng úgy teleszórt fekete pontokkal, hogy azontúl semmi sem hiányzott neki a Belzebub lárvájából. Napokba került, amíg enyhítő tapaszokkal, kollirokkal annyira vitték, hogy feldagadt szemhéjait fel tudta nyitni. Laudont látta maga előtt.

— Mi történt velem? — kérdezte tőle.

Laudon aztán elmondá neki, hogy a patika felrobbant, s a vezér urat annak az omladékaik közül ásták ki.

— Hát a húszezer forint? — kérdezé Trenk hamarosan.

Laudon nem tudott semmi húszezer forintról.

— Hazudsz! — kiáltott Trenk. — Azt te találtad meg! Egy vasdobozban volt! Te dugtad el!

Laudon szavát adta, hogy ő nem talált semmi pénzt vagy kincset érő holmit a patika romjai között, a még éppen maradt dobozokban csupa arkánák és heroikák voltak; azokat kiöntötték a pöccébe, hogy valaki meg ne egye.

— Nem igaz! Tolvaj vagy! Elloptad az én zsákmányomat.

Erre a szóra Laudonban is felforrott a nemes vér.

— Hallja ezredes úr! Ne nagyon osztogassa a tolvaj címet, mert azt én nem veszem megtiszteltetésnek. Én nem találtam semmi pénzt. Csak egypár dögöt. Az urat meg a pandúrját. S ha én találtam volna is meg azt a keresett kincset, hát az az én zsákmányom volna, s nem szólhatna érte senki. S ha az urat ott hagytam volna, azért sem szólhatna senki.

Ezt a kemény visszatromfolást csak elnyelte akkor Trenk Ferenc. De ő nem az az ember, aki a bosszúságot el szokta felejteni. De még nem is az az ember, akit ki lehet engesztelni. Egy mázsa jótétemény nem nyom le nála egy nehezék megbántást. Az, hogy Laudon őt a halálból mentette meg, hogy a sírból ásta elő, mind nem volt előtte mentség. Ettől a naptól kezdve folytonosan azon mesterkedett, hogy Laudont valami módon elpusztítsa. A legundokabb alávalóság volt, amit a hadnagyaival elkövetett, akik nem akarták neki önként átengedni a zsákmányukat. Mint vezér arra használta fel parancsnoki hatalmát, hogy az ilyen tiszteket a legveszélyesebb vállalatokkal bízta meg, amikben ott kellett nekik veszni. Az elesett tisztnek a a holmiját aztán a saját örökségének tekinté. Azt mondta: a török szultán is örököse a basáinak.

Trenk Ferenc folyvást kémekkel kísértette Laudont minden jártában-keltében, s azok hírül hozták neki, hogy a hadnagy nagyon bőven szórja a pénzt, a tarsolya tele van arannyal. Dühös volt érte. Azt hitte, az az ő zsákmányából telik.

Egyszer aztán kiküldé Laudont harminc magyar huszárral a francia lovasság fölverésére. Azt adta neki utasításul, hogy

csak kezdjen csatározást a vérteseikkel, majd ő aztán a többi huszárokkal segítségére fog sietni az erdőből. A strázsamesternek ellenben azt az utasítást adta, hogy csak engedjék a hadnagyot a franciáktól összekaszaboltatni, hanem a lovát, az általvető iszákjával együtt hozzák vissza.

Az őrmesterben volt becsületérzés. Elmondta Laudonnak, hogy mi szándéka van vele Trenknek. Ekkor Laudon szétszította a nála levő pénzt a huszárok között, s mikor már körülfogta három század francia kürázír, s Trenk nem jött a segítségére, keresztülvágta magát az ellenségén, de többé nem ment vissza Trenkhez, hanem felment Bécsbe, s bevádolta a főhaditanácsnál a pandúrvezért. Már akkor egész raja az elcsapott tiszteknek segített Trenknek a jó híret terjeszteni a fővárosban. De még nem merték őt bántani. Nagy szükségük volt rá. A királynő szörnyedezett a rémmeséken; de azt mondá: „Mais c'est la guerre!”

Itt félbeszakítá a beszélgetést a huszárstrázsamester, aki jött jelenteni, hogy a kocsik meg vannak már rakva szülséggel. Huszonkét szekér. (Szekér alatt azonban érteni kell azokat a két kereken mozgó járműveket, amikbe két rúd közé egy lovat szoktak fogni. A kocsis a nyeregből hajt.)

— No, hát oda éppen jó lesz az elfogott huszonkét huszárnak a lova. Maguk a foglyok lesznek a kocsisok.

— Ne induljanak még! — Tanácsolá az úrnő. — Várják be, míg besötétül.

Frigyes ezzel az utasítással bocsátá vissza a strázsamestert, s ismét elfoglalta a helyét az úrnővel szemközt a kávézóasztal mellett.

— A legiszonytatóbb dolgát Trenk Ferencnek saját szememmel láttam — mondá a delnő, már a harmadik szivarra gyújtva: csak félig szívta ki mindegyiket. — Férjemnek a dandára Cham városát ostromolta. A hasonló nevű folyam mellett van egy kis erősség, melynek várórsége kivételképpen nagyon erőlyesen védte magát. S a védelemben részt vett a város lakos-

sága is. A várat férjem lövészei ostrommal vették meg, derekasan küzdve a bajorokkal. Mikor aztán a városbeliek látták, hogy a fellegrvár megostromoltatott, menekülni kezdtek a városból. Egy híd vezetett a Cham folyó túlsó partjára. Mi egy halom tetejéről néztük, hogy tódul a város védtelen népeisége, asszonyok, gyermekek, hátukon vitt holmijaikkal a hídon keresztül. Ekkor Trenk Ferenc átúsztatott a folyón a pandúrjaival, s elálta az útját a menekülő népnek.

Amit akkor látnom és hallanom kellett, azt soha el nem fogom felejteni. Trenk pandúrjai meztelenre levetkőztették a menekülő nőket, s miután még az inget is lehúzták róluk, beledobták őket a folyóba. A gyermekeiket utánuk. A vízbe halók kínordítása felhangzott mihozzánk. Én kétségbeesetten rohantam a férjemhez, könyörögve, hogy vessen véget ennek a tömeggyilkolásnak. Ő rögtön nyargaltatá a hadsegédét Trenk Ferenchez, azzal a paranccsal, hogy azonnal hagyja abba a menekülő asszonyok fosztogatását, legyilkolását! S tudja ön, mit izent erre vissza? Hogy őneki a dandárvezér nem parancsol; mert neki Károly főhercegtől van meghatalmazása úgy viselni a háborút, ahogy a pandúrok szokták. S hogy őneki joga van a Cham városi népen bosszút állani, mert azok az ő pandúrjai közül nyolcat elfogtak, azoknak a kezeit levagdalták, s így hurcolták végig az utcákon közcsúfságra. Hát ha joga volt egykor Róbert Károlynak a felesége levágott négy ujjáért az egész Zách nemzetséget leányostul, gyermekestül kiirtani, neki is hasonló joga van ezt tenni nyolc derék pandúr levágott kezéért a chamiakkal. Ekkor az én unszolásomra még egyszer odaizent hozzá a férjem, hogy az én kedvemért, az én könyörgésemre hagyjon fel a nők elleni kegyetlenkedéssel. Erre gúnyosan azt izente vissza, hogy kedvem szerint fog cselekedni: a szép leányokat nem ölette meg, azokat visszatartotta, s majd meglátom, hogy milyen szépen bánnak velük a pandúrok!

... Ugye, hogy elpirult ön? — szakítá félbe az elbeszélését

Miranda. Nekem jobb, mert festék van az arcomon: beszélhetek olyan dolgokról, amik fölött egy gárdistahadnagy elpirul. De ez a szörnyített csordulásra bírta a kelyhet. Neupperg tábornagy vádat emelt Trenk Ferenc ellen Bécsben a chami asszonygyilkolásért. A királyné parancsára elfogatták, s vasra verve vitték fel Bécsbe a haditanács elé, melynek elnöke Weber báró volt. Trenktől elvették a pandúr csapatok fölötti parancsnokságot, felosztva azokat három német frájbjájer között. Menczel, Bärenklau és Tripsz volt a kedves lóherének a neve. Ekkor aztán hárman raboltak egy helyett. De hárman együtt sem értek fel egy Trenkkel harci vitézség dolgában.

Férjem az esemény után maga kérte a főhaditanácstól hogy szabadítsák fel a bajorországi parancsnokságtól, s helyezték át az olaszországi hadsereghez. Bemocskolva érezte a nevét Trenk infámiaja által, aki vele együtt működött. Olaszországban nem is keresett mást, mint egy becsületes halál által tisztára mosni katonai jó hírnevét. Neinsokára megtalálta. A csatatéren esett el. Az én kezeim között halt meg; utolsó szembehunyásáig vele voltam; azt mondá haldokolva: „Jó asszony voltál!” Igazat mondott. Özvegyi tartásul egész vagyonát rám hagyta, melyet a szép csehországi birtok képez. Én azonban fiatal voltam, semmi örömem nem volt még a világban. Nem is ismertem még a nagyvilágot. Felkerültem Bécsbe. — Bevezettek az udvarhoz. Az addig ismeretlen fény, hízélgés, csábítás közepette nem csoda, ha elvesztettem a fejemet, de cserébe esett. Én is elkábítottam másoknak a fejét. Nem megy ez vétekszámba. A nemesi címer a legszebb fügefalevél. Hiú is voltam. S nagyravágyásomnak hízélgett az, hogy nincs olyan fényes kalap az udvarnál, melyet az én üdvözlésemre meg ne emeljenek. — Ez volt a vesztém. — Egy kalapnak mégiscsak békét kellett volna hagynom. — Kitalálja ön az enigmát? — Nem találja ki? — Jó. — Pedig jó volna, ha a példámon okulna. Önnek is mese nagy szerencséje van az udvar napfényében. Válogathat a plánéták között. De ön magához a naphoz is

hozzányúl. — Vigyázzon magára! — Meg fogja égetni a kezét, ahogy én megégettem az enyimet. — Egy szép napon zárt kocsit állt meg a palotám előtt, s egy udvari tanácsos lépett be hozzám legfelsőbb parancssal, melyben tudomra lett adva, hogy azonnal induljak csehországi kastélyomba, és onnan ki ne mozduljak. Bécs városába többé fel nem mehetek, hacsak nem a rendőrfőnök által a hübschlerinneknek osztott *türelmi bárca* mellett.

A hölgy fáradag mozdulattal veté magát dívánja vánkosára, legyezőjét összecsapva, s mintegy magának mondva, amit mondott.

— És most itt vagyok, fiatalon, özvegyen, száműzve egy cseh faluba, s várva az *ellenséget*, aki, mint az elbűvölt herceg-asszonyt, börtönömből kiszabadítson.

Ezt a szót Frigyes egyenes biztatásnak vette, hogy a hölgy mellé üljön a kerevetre. — Ha csak ellenség kell!

Miranda azonban egyszerre eloszlatta a félreértését; a legyező újra kitérült, s kettőjük arcát elválasztá egymástól.

— Hohó! fiatal barátom! Ön nem az az ellenség, aki engem megszabadít, hanem akit én szabadítok meg.

Frigyes valamit hebegett az elmúlt édeni óráról.

— Jajh, barátom; az olyan régen volt, hogy már elfeledtem. Ön nem fogja elfelejteni, de óva intem, hogy őrizkedjék azzal eldicsekedni a táborban a pajtásai előtt, mert azért önt haditörvényszék elé állítják és főbe lövik. Egy vezénylőtiszt, aki otffelejteti a katonáit a veszélyes álláson, s a lesben álló ellenség által egy hölgy budoárjában hagyja magát meglepetni. Ezt jó lesz ki nem trombitálni. Hanem ha a királynak elmondja ön, azt nem bánom.

Frigyesnek az arcába szökött a vér. Szégyenpír volt az rajta.

Miranda megsimogatta ezt az elpirult arcot. Nincs annál igézőbb, mint egy húsztesztendősi fiú, aki még elpirul.

— Maga nagy gyermek. Üljön vissza a helyére. Hiszen

nincs közöttünk mindennek vége. Ön még énvelem többször fog találkozni, mert a Trenkek sorsa az enyimmal szorosan össze van bonyolítva. S én önhöz mindig jó leszek. Hanem most értse meg a dolgát egészen. Tudja ön? A maga dolgát: nem az enyimet. Még eddig úgy tetszik, mintha folyvást magamról beszéltem volna, meg az ön nagybátyjáról, pedig önnek magyaráztam valamit, ami önnek a sorsára nagy befolyással lesz. Ön még az a gyermek, aki a tóparton gondtalanul gyönyörködik a tó fenekét ellepő virágokban, s nem sejtí, hogy az a víz olyan mély, hogy ha ön beleesik, hát odafullad. Meg kell fogni önnek a derekán a járszalagot. No! Maradjon vesztég a helyén, viselje magát szépen; most mindjárt önről lesz szó.

S hogy nagyobb kényelembe helyezze magát, a hölgy föl-szedte maga alá a lábait, s úgy ült a keréken, ahogy török asszonyok szoktak.

— A száműzetésemmél hagytam el. Nemsokára bejöttek a poroszok Csehországba, s elfoglalták a fővárost. Ezúttal a cseh főnemesek nem siettek Frigyes király udvarlására. Pedig szép farsangi idő volt. Akkor talán én is kaptam volna egy meghívót az udvari bálra. De hát Frigyesnek már csak a politikára meg a katonákra volt gondja; ránk, asszonyokra nem ügyelt. Pedig mondhatom, hogy az asszonyok sokat tehetnek, amit a férfiak vitésége meg nem tesz. Önök nem mozdultak ki Prágából: várták a sült galambokat, amiket XV. Lajos le fog lövöldözni „pour le Roy de Prusse!” Várhatnak arra már! Meghalt a szép Chateauroux hercegnő, aki XV. Lajos koponyájában, a kraneológia szerint, a harcvány orgánumát képezte. A francia király most gyászol és beteg.

— Chateauroux hercegnő meghalt? — kérdé elbámulva Frigyes.

— Meg bíz az: egy pohár jeges víztől. Hát önök még azt sem tudják? Minden összeköttetésük meg van szakítva a külvilággal. A rettenetes Trenk megint itt van! Amint önök

a háborút megindították, a királynő rögtön előhozatta a börtönből, s visszatette a pandúrjai fővezérségébe; most az hatalmasabb, miut azelőtt volt. Ő tört utat a Rhénuson keresztül Károly főherceg ármádiája számára a maga hihetetlen hős merényletével. Filippshurnál a Rhénus szigetén volt a franciáknak egy bevehetetlennek híresztelt váruk. Trenk éjjel átúszott hatszáz pandúrral a szigetre, s felmászott a sáncokra. Az őrséget kardra hányták. A várparancsnokot, Crève-Coeur márkít Trenk maga vágta le. S amint ezt elvégezték, azon frissiben átúsztak a Rhénus másik ágán; a túlparton meg két ezred bajor lovast találtak csendes pihenésben, azok között is iszonyú mérsárlást követtek el, s ezzel átvitték a háborút francia földre. Mindezt én első kézből tudom.

— S mi erről Prágában semmit sem tudunk; csak arról van tudomásunk, hogy a magyar szabadsapatok körös-körül dongnak bennünket.

— Nem ám; mert az asszonyokat teljesen mellőzi a király. Egy ilyen háborúban, mint a mostani, a férfi mint hírhozó, teljesen hasznavethetetlen: azt rögtön elfogják, felakasztják; míg ha egy szépasszony az ellenség kezébe kerül is, legfeljebb egy kis galante aventure-je támad; kivágja magát, s odább menekül. De hát Frigyes király fejébe vette, hogy ő a sátorban a spártait játssza. Meg tudja tagadni magát.

— Megtagadja magát? — szólt bele Frigyes elbámulva.

— Hát persze, hogy megtagadja! Ó, maga pirók! Talán még azt sem hallotta soha, hogy a szép Frigyes alapjában bonvivant, minden jótulajdonságával egy szibaritának. Persze, Berlinben a gárdisták között nem cirkuláltatják az öreg királynak, Frigyes Vilmosnak azt a levelét, amit a trónörököséhez írt, mikor azt rajtakapta, hogy az a szép Ritter Dórisz énekesnő miatt meg akar szökni Angliába, de Bécsben mindenki könnyv nélkül tudja azt a levelet, amiben az öreg király azt mondja a bebörtönzött fiának: „ugye jobb szeretnéd, ha egy maître de flúte-öt hozatnék a számodra Párizsból egy tucat furulyával,

meg egy banda komédiást egy nagy orkesztrummal, meg egy csorda francia táncmestert egy svadron petit-maitre-rel, s építtetnék hozzá egy nagy komédiaházat: ez neked jobban tetszene, mint egy kompánia granátos, aki szerinted csak canaille; hanem egy olyan petit-maitre, egy olyan kinyalt franciácska, egy bon mot, egy-egy rózsácska, egy komédiásocska, az neked valami nőbel! Az királyi dolog! Az «digne d'un prince!» Ezek a te sentiment-jaid, amiket ifjúkorod óta a gézengúzok és örömlányok a szívedbe tömtek!”

Ezzel a leleplezéssel új világlátásban látta a fiatal gárdista bálványozott királyát. Közelebb jött hozzá. Hát fiatal korában az is csak legény volt, mint ő. — Hát ha még most is az? — De mi oka volt ezt a kényes adatot az udvari krónikákból éppen ennek a hölgynek elmondani öelötte?

Trenk Frigyesnek éles, fürkésző esze volt; hamar rájött a talány nyitjára.

— Hát most a komédiásokkal kevesebbet foglalkozik Frigyes király, mint azelőtt — folytatá a hölgy. — Pedig ezeknek egy hadvezér is vehetné hasznát. Ez a cigányhad jobban van értesülve a hadseregek mozdulatáról, mint a hadikormány. Nálam rendszeren megfordulnak kóborlásaik alatt. Én szeretem őket; jól mulatnak velük. Aztán elmondják az utazásaik célját. A thábori komédiás-trupp egyszerre csak felkerekedik, s utazik Szászországba. Pedig Tháborban poroszezred fekszik, s a tisztek jó színházlátogatók. De ők már kanóciillatot éreznek, s megtudták, hogy Károly herceg Szászországba siet. Más halandó fut a nagy hadseregek előtt: a komédiások eléje sietnek, s ha egy városnak az egyik kapuján az ellenség vonul be trombita-, dobszóval, a másik kapuján a histriók csapatja nyomakodik elő szintén dob-, trombitaszóval. Ezekről tudom én, amit még Frigyes király nem tud, hogy amíg itt Prága körül a pandúrok, huszárok bosszantják portyázásaikkal, azalatt Károly főherceg hetvenezer főnyi sereggel közelít feléje Drezda felől.

Frigyes nyugtalankodni kezdett: felállt a helyéről.

— Ne békétlenkedjék, kicsikém. Ezóta már a király is tudja azt: holnap már nem fog ön neki újságot mondani vele. Tegnap délelőtt hatalmas janicsárzene riasztott fel. Azt hittem, megint komédiások jönnek: kisiettem az erkélyre. Hát kicsiny különbséggel ugyanaz a pereputty. Csakhogy ezek nem a közönség megnevettetésére játszanak. Trenk Ferenc jött a veres köpönyegesei élén. Egész török muzsika jár előtte, síp, dob, trombita, réztányér, csinelli, fantasztikus jelmezbe bújtatott cigánybanda. Ezzel hirdeti jövetelét. Egyenesen ide tartott az én kastélyomba. Ellenállhatatlan vágya volt hosszas távollét után ismét találkozhatni velem. Alig ismertem rá. Azelőtt sem volt valami szép, de a lőporrobbanás óta összevissza van dülva az arca veres forradásokkal s teleszórva fekete pontokkal; egy-egy pamat szakáll, bajusz, mint a jégverte vetés, berzed ki belőle.

— Megszépültem, ugye? — enyelgett, mikor rokon i öleléséből kibontakoztam. — Mennyi szép időt elvesztegettünk azóta mind a ketten! No, de ami halad, nem marad. Holnap meg fogja ön látni a szebbik Trenket, az unokaöcsémet.

Ő már tegnap értesülve volt a kémei által, hogy ön egy voluntér-csapatot állít össze, amellyel rekvizícióra fog kiindulni. S megtett minden intézkedést, hogy akármerre veszi ön az útját, mindenütt kész kelepcebe kerüljön.

Nekem természetesen, mint egy osztrák tábornok özvegyének, ezt a tervet nagy helyesléssel kellett fogadnom.

— Hallom, hogy igen szép gyerek a fickó — mondta Ferenc —, csupa tej és rózsza az arca; még a szakálla sem ütökzik. No, majd adatok rá szép chlamiszt, amilyent Ganymedes visel a komédiában. Ezer ördög: a szerezsánjaimnak kell egy Ganymedes, ez jó lesz annak.

Frigyes most már dühösen ugrott fel a helyéről, s a kardja tokjával ütögette a padlót.

Miranda kacagott rajta.

— No, lássa ön! Ilyen atyafiságos tréfa várt önre ennél az expedíciónál. Én ma a kastély tornyáról néztem a távcsöveimmel az ön közeledését. Láttam, micsoda nagy ostobaságokat követ ön el. A csapatja jobbik részét, a huszárokat felküldi a kolostorba, a gyöngébb csapatjával közelít a kastély felé, a gyalogokkal. Édeském! Az ilyen taktikával nem lesz az ember hadvezér. Önnek az lett volna a feladata, hogy azt az ötven huszárt szerteszét portyáztassa, kifürkészve, nincs-e valahol a parkban, a templomkerítés mögött, az árokban elrejtőzött ellenség? Én tudtam, hogy van. Itt lappangott a huszárcsapat a vadaskertemben. Ön kész prédának hozta ide magát. Virgácsot érdemelne ezért a könnyelműségeért, mint egy rossz gyerek. Én önt még nem láttam, csak a Ferenc iránti gyűlöletem sugallta, hogy megszabadítsam. Talán még egyéb ok is. Egy inasomat parasztruhába öltözve, kertülő úton a kolostorhoz futtattam, az ön altisztjének üzenetet küldve, hogy siessen rögtön a hadnagya megszabadítására. De addig is ön a legnagyobb veszélyben forgott. Arról bizonyos voltam, hogy egy gárdista kornét, ha egy kastélyba szüleséget rekvirálni beront, el nem mulasztja látogatást tenni a kastély uránál. Hanem az megint bizonyos volt, hogy amint ön meghallja, hogy az udvaron lárma van: verekednek, le fog sietni, s akkor veszve van. Meg nem ölik, mert arra parancsuk van; de van egy stratagémájuk, amivel minden vitézséget csúffá tesznek, egy kerek hálót hajítanak önnek a fejére, melybe gubancolva, ha Herkules erejével bír is, le kell fegyvereztetnie. Akkor aztán megkötözve, lóra dobják, s elvágatnak. A megmentésére jövő huszárok nem érik ezeket utol. Én tehát egy drasztikus eszköz-höz folyamodtam önnek a megmentésére.

Tehát csak drasztikus módszer volt: semmi egyéb!

Miranda egész hidegvérrel nézett szét, valamit keresett. Frigyes kitalálta: a szivarját, amit a kerevet melleti polckára tett le. Sietett neki vele szolgálni.

— Köszönöm; másodszer nem gyújtok rá a szivarra, ha kialudt.

Ez is napkeleti virágnyelv volt.

S új szivarra gyújtott, annak a füstjét fújta az ifjú szeme közé.

— Már most még egy jó mappát kell önnek átadnom, amelyben veres vonallal megjelölve találja meg ön a kerülő utat, melyen a királyhoz egész kényelmesen eljuthat a szénás szekereivel együtt; a huszárjait hadirend szerint à cheval bocsátva az út két oldalán az esetleges ámbüszkádok felverésére. Az avantgárdáról és arrière-gárdáról se feledkezzék meg. E kerülő úton ki fogja ön játszani a pandúrvezér minden kelepccit, s holnap délig rátalál a király táborára. De semmiféle lövöldözés által ne hagyja magát zavartatni.

Ez a hölgy úgy beszélt, mint egy tapasztalt katonáné.

De Frigyes is úgy fogadta az utasításokat, mintha a generális szájából jönnének.

— Grófné! Én az örök hála érzetét fogom ön iránt megőrizni szívemben.

— Sose hálálkodjék ön; én elsősorban Frigyes királynak akartam jó szolgálatot tenni. Az a *bonne fortune*, ami önt érte, a királynak szólt, nem önnek.

— Ah! „*Per procura*”! — szólt nevetve Frigyes.

A nevetést a hölgy is viszonzotta.

— No, lássa ön: ez jó *bon mot* volt egy gárdista kornétól. Hát *per procura*...

Trenk Frigyes kezdte már egész közelből látni ezt a hölgyet.

Frigyes király mellé is odaillenék egy Chateauroux hercegnő.

Reasszumálva a látottakat, hallottakat és tapasztaltakat, ez a fantázia nem is egészen ködfátyolképnek való.

Trenk Frigyes egy tiszteletteljes kézcsokkal vett búcsút tündéraszonyától, ki őt, ahogy kitüntetett vendéget szokás, egész a lépcsőtornácig kikísérte. Ott is még gyönyörű büsztjével a lépcsőkorláton keresztüldülve, utánanézett.

Mikor már odalenn volt Frigyes a korridoron, megcsen dült a delnő szava.

— A propos! Trenk! Jöjjön csak vissza! Még egy mondanivalóm van önnek.

Az ilyen visszahívás követte mondanivalók szoktak igen kellemesek lenni!

Frigyes négyesével ugorva át a lépcsőket, sietett Miranda előtt teremni.

A szépasszony akkor a két gömbölyű karját Frigyes két vállára téve, olyan közel hajolt hozzá, hogy csakugyan azt hihette, hogy ebből egy szívteljes búcsúcsók lesz: pour la bonne bouche.

De bizony nem az lett. A hölgy azt súgta Frigyesnek a fülébe:

— Majd elfeledtem önnek a legnevezetesebbet elmondani. Az ön kedves nagybátyja néhány nap előtt önnek igen jó szolgálatot tett. A pandúrjaival megrohanta Budweisst, melyet a porosz Walrabe-ezred tartott megszállva. A poroszok az első rohamra kapituláltak. Trenknek a pandúrjai aztán süveget cseréltek a poroszokkal. Csupa tréfa volt látni a veres köpenyegeseket az önök gránátosainak hegyes püspöksüvegforma bonnetjeikkel a fejükön.

— S ezt nevezi a grófné nekem tett jó szolgálatnak? — szólt Frigyes elkomorodva.

— Várja ön be a végét. Budweiss kapitulációja után gyorsan, még aznap feladták a poroszok Trenk Ferenc pandúrjainak Thábor és Frauenberg várait, s ez utóbbiban foglyul esett a Walrabe- és Kreuz-ezredek dandárparancsnoka, A. Z. herceg. Az isteni Amália hercegasszony most már hosszú időre szalmaözvegy.

Ezzel a két ujjá hegyét Frigyes ajkára nyomva, mint a hallgatás pecsétjét, a szeme közé nevetett a hölgy, s aztán elfutott, még egyszer visszafordulva az ajtóban s egy démoni incselkedő kacsintás nyilát löve a szívébe, ahogy a pártusok szoktak.

Frigyes elámulva állt ott, egészen buta képpel: egész darázsraja által a legvisszásabb érzelmeknek körülrajozva.

Két porosz ezred megadja magát egy pandúrvezérnek! Minő szűgyen, minő gyász! S maga az ezredek parancsnoka, a vezérek kitűnője, A. Z. herceg elfogva. Minő szerencsétlenség!

De az imádott hölgy egyedül maradt! Minő öröm, minő szerencse!

Frigyes király elveszté ezt az egész hadjáratot! Minő siralom!

De most sietve fog seregestül Berlinbe visszatérni! Minő öröm!

Ezen az egy rövid délutánon Trenk Frigyes a paradicsom gyönyöreitől kezdve a purgatórium kínszenvedéseig mindent megkóstolt.

Az alkonyat oltalma alatt útrakelt huszonkét megterhelt szénás szekérével.

Egész éjjel folyton hallotta a puskalövéseket, melyeket Trenk Ferenc pandúrjai váltottak egyes porosz szénázó csapatokkal. Éjfél tájon egy erdőbűl negyven lovas vágatott eléje, akikben porosz ulánusokra ismert. Azok is szénázni jártak. Saját magukat ki tudták vágni a pandúrok közül, de a szekereik ottvesztek.

Most aztán ez a negyven lovas is szaporítá az ő csapatját, mely másnap délfelé szerencsésen, baj nélkül elérte a király táborába.

Csak Frigyes szívének volt baja.

HETEDIK FEJEZET
FERDE HELYZET

Trenk Frigyes a porosz tábor előőrseit és bagázsias szekereit már hajnalban maga előtt találta, s ebből megtudhatja, hogy a király serege keleti irányban mozdul előre, s gyors menetben halad. Konopist közelében talált rá a főhadiszállásra. A király éppen sátorában ebédelt legközelebbi környezetével. Ágyútalpakra fektetett szekéroidalak képezték az asztalt, sült marhahús főtt csicsókával (topinambour) a vendégséget. Italul szolgált a jófele almabor (gose), ami ott helyben készül.

A király maga használta ülőkének az almaboros hordót, mégpedig úgy, ahogy Bacchust szokták rápingálni, lovagolva, hátul a csap a hordóba volt ütve; ha kifogyott a kanna, a király maga töltötte teli. Azt a szép tabourettet, melyet a királyné sajátkezűleg hímzett számára, átengedé az angol követnek, aki jobbán ült, s kivételképpen brandyval frissítette fel magát.

Mikor Trenk Frigyes a király sátorába belépett, nagy üdvrialdal támadt a vendégeskedő társaságban.

— Ah! Itt van Trenk! Megérkezett Trenk.

Mindenki azt hitte róla már, hogy odaveszett: hogy egész éjen át elmaradt.

— Nos, Fritzi! — szólt a király — hát egyedül jön maga?

— Nem, fölség, másodmagammal — s azzal a kék köpenyege alól előhúzott egy tokaji boros átalagot, s azt a király elé tette.

— Hát ezt hol vette?

— A jámbor beneschauai barátok disputálták rám erővel, hogy hozzam el fölséged számára.

— És a katonái?

— Két vadász kivételével, akiket Trenk huszárjai levágtak, mind itt vannak.

— De megfizetett értök?

— Hetet a kettőért. Huszonkét huszárt pedig elhoztam foglyul. A lovaikat huszonkét szénás szekér elé fogattam; azok is eljöttek szépen.

Nagy örömiadal támadt e szóra! Huszonkét szénás szekér! Ebben az ínséges időben. Voltak Tamások, akik nem hittek benne, amíg saját szemekkel nem látták, hogy csakugyan létezik ilyen heraldikai csoda! Nagyobb csoda, mint a két-farkú oroszlán: szénás szekér!

Ez aztán a csodahős!

S még foglyul is ejti a megtámadóit: a másik Trenk mesevitéz huszárjait, egész csapatszámra! S keresztülsétál trombitaszóval a pandúrok táborán, melyben a többi vállalkozók mind odavesztek. Sőt még egy elszakadt ulán csapatot is felszed az úton, s azt is magával hozza.

— Ide ülj mellém! — mondá a király, helyet szorítva. Frigyesnek maga mellett. — Hozd ide magadnak azt a dobot a szögletből; arra ülj —, s azzal eléje tolta a rosztbifes tálat, hogy szeljen belőle. Frigyes nem is hagyta magát kétszer kínálatni. Falt mint egy farkas: minden hozzántézett kérdést hallatlanná téve.

A király láthatólag gyönyörködött benne.

Majd az angol követhoz fordult, s Trenk vállára téve kezét, azt mondá neki:

— *C'est le matador àe ma jeunesse!*

Trenk pirult e dicséret miatt. Volt oka a pirulásra. Madame Circe mondhatná azt meg, hogy milyen matador. Hüvelybe tett fegyverrel.

A tokaji boros átalag kézről kézre járt: azt nem szokták klázlibul inni, hanem az akonáról. Maliciózus egy edény! Tüdő kell hozzá, hogyha az ember egy kortyot ki akar belőle szívni.

Az ebéd végeztével a király kijött a sátorából, mustrát tartani a Trenk Frigyes által elhozott szekerek, katonák és foglyok fölött. Azok rendben fölállítva vártak a sátor előtt. A saját katonáit megdicsérte, a foglyokon végigpróbálta nyelvtudományi ismereteit, s miután azok se a magyar, se a szarmata kérdésekre nem feleltek, s még arra a kérdésre is, hogy „styí rumunyesztye”? csak a fejüket rázták, meggyőződött, hogy azok valami egészen ismeretlen népfajhoz tartoznak.

Azzal ott a vezérek csoportja előtt levette a nyakából a szalagon függő katonai érdemrendet, s azt Trenk Frigyes nyakába akasztá.

— Jutalmul e derék hőstettért!

Trenk Frigyes alig tudott valamit rebegni. A lelke azt mondá, hogy soha még érdemrend rosszabbul meg nem volt érdemelve.

A király még e fényes kitüntetésen fölül egy erszénnyel is megjutalmazta Frigyeset. Az erszényben ötszáz arany volt.

Ez a szénának az ára.

De Trenk a maga részéről szintén nem maradt hátra a nagylelkűségben. A király által ajándékozott pénzből az őrmesternek és a káplároknek húsz Frigyes-aranyat adott egyenkint, s minden katonának egy aranyat, azonfelül az ezredkáplánra rábízott száz aranyat, hogy ezt majd a két elesett vadász édesanyjának küldje el.

Ezzel a bőkezűséggel gondolta biztosítani a hallgatásukat.

Hiszen egész dicsősége addig tart, amíg ezek ki nem beszélnek az igazat.

Jasinszky karon fogta, s fensőbbbségi gráciával gratulált neki e szép katonai bravúrhoz.

— El kell nekünk mondanod, hogyan ment végbe ez az egész briliáns affér.

Most aztán Frigyesnek kellett volna hazudni egy hősi fordulatokkal teljes mesét. Megvoltak a hozzá való eszközei: nagy

költői tehetséggel volt megáldva. De azt nem vette most elő.

— Bocsássatok a sátoromba. Két éjszaka nem aludtam. Folyvást a nyeregben. Fáradt vagyok, mint a kutya.

Mielőtt mégis a sátorába bocsátották volna, a király még egyszer behívatta őt magához. A király egyedül volt vele.

— Tudja maga már a tábori jelszót?

— Még nem közölték velem, fölség.

— Akkor ne is tudakolja. Mire fölébred, más jelszó lesz: azt közlöm magával: „Mollwitz!”

— „Értem” fölség.

— Mért nyomta meg azt a szót, hogy „értem”?

— A jelszó azt jelenti, hogy szembe megyünk az ellenségre, és megverjük.

— Helyesen magyarázta. Hát azt tudja maga, hogy igazi ellenséggel állunk szemben?

— Tudom, fölség. Lotharingi Károly érkezett meg a rajnai hadsereggel; csatlakozott Nádasdy hadtestével és a szász hadsereggel. Drezda felől közelítenek.

— Helyes. Előttünk Lotharingi Károly, a hátunk mögött Trenk Ferenc. Micsoda rokonságban áll maga ezzel a Trenkkel?

— Apáink testvérek voltak, de egymást nem szerették. Életútjaik külön váltak. Én és nagybátyám, Ferenc sohasem láttuk egymást.

— Többet nem tud maga a nagybátyja felől?

— Amit hallásból-mondásból lehet tudni: vitéz embernek, de rossz jelleműnek írják le. Nem az én dolgom bíraskodni fölötte. De ha a csatatéren találkozunk, valamelyikünk le fogja vágni a másikat, annyi bizonyos.

— Ezt szeretem hallani. Amíg én a deréksereggel előre nyomulok Lotharingi Károly ellen, azalatt maga a tartaléknál marad a testőrszázaddal, és részt vesz a hátvéd csatározásaiban, s rajta lesz, hogy az ellenfél visszaverjék.

— Nem lesz nehéz feladat, felség.

— No, csak semmi elbizakodás. Trenk Ferenc jókora

haderővel rendelkezik, s gyors mozdulatokra képes. Ma három hióbbír érkezett hozzám egy óra alatt. Budweiss és Frauenberg kapitulált egy ágyúlövés nélkül, s utánuk másnap Thábor, a Walrabe-ezreddel. A másik kettővel nem törődöm. Szedettvedett hesszeniek voltak; de a Walrabe-ezred! S különösen a hadakban edzett főparancsnok A. Z. herceg...

Ennek a névnek a kimondásánál a király soká nézett Trenk Frigyes szemébe. Olyan volt e királyi szemek nézése, mint a gyújtóüveg sugártüze. Trenk Frigyes kiállta azt.

Egy pillahunyorítás nem árulta el az érzelmeit.

Pedig teljes nyugalmat mutatni is veszedelmes volt. A. Z. herceg nagy tekintély volt a hadseregnél, s Trenk Frigyes gyakran volt neki meghívott vendége. Egy kicsit mégiscsak kellene mutatni a megütközést az elfogatás fölött, ha már az örömet nem akarjuk is elárulni.

— No! És maga annyit sem mond ily kitűnő pártfogójának a balesetéről, hogy „Isten őrizz”!

Trenk Frigyes nyugodtan felelt:

— Ezt a rossz hírt már tegnap ilyenkor hallottam, fölség. Nem lepett meg.

— Kitől tudhatta meg?

— A fogoly huszároktól.

— Hát tud maga ezeknek a fogoly huszároknak a nyelvén beszélni?

— Én nem; hanem a háziasszonyom, akinek a kastélyban szállva voltam.

— Ahhá! Tehát magának háziasszonya volt.

— Tudósításomban mindent elő fogok adni. Beneschau földessasszonya Sch... in grófnő. Ő küldte általam fölségednek az élelmiszereket a kocsikkal együtt, hódolatbul.

— Szép-e?

— Igen disztingvált hölgy.

— Nem azt kérdeztem, hogy milyen a magatartása? hanem hogy szép-e?

- Nagyon szép, fölség.
- Megfizetett maga az élelmiszerekért?
- Ismétlem, hogy ajándékba küldte felségednek.
- Nekem igen! De maga csak nem maradt adósa?

Trenk Frigyes minden prüdériáját elővette, hogy szabadkozzék.

— Mit gondol, fölség? Ilyen helyzetben! Ellenséges tábor közepett!

— Ejh! Katona fegyverének mindig fel kell húzva lenni. De csak megölelgette a búcsúzásakor?

— A búcsúzásakor nem, fölség.

— No, hát az alkudozásakor. Az én nevemben, per procura.

A király nevetett; erre aztán Trenk Frigyes is elnevette magát, míg hirtelen észrevette, hogy ezzel a nevetéssel a titkába enged látni, s nagy hirtelen összeszedte magát.

— Az etikett korlátai között.

— Jól van, ismerjük ezt a dolgot. Most elmehet aludni. Estére megkapja a parancsomat.

Trenk Frigyes a királytól kijövén, sietett a sátorát fölkeresni, ahol a két lovászlegénye várt reá; a sátor mögött volt a két vezeték paripája. Leveté magát a medvebőrre, s rögtön elaludt. Az esti trombitászó ébreszté föl.

Akkor tudta meg, hogy a király a főhadiszállással együtt már délután elköltözött, s őt a testőrségi századdal együtt hátrahagyta, négy ágyúval. Hanem azt az ötven huszárt, akik a kirándulásban részt vettek, magával vitte a király.

Trenk Frigyes fel tudta fogni helyzete ferdeségét.

Ma minden ember az ő csoda vitéz tettéről beszél; bámulják, irigykednek rá: nagy jövőndőt jósolnak neki; de ha a király maga elé találja hivatni Norbertet, a huszárörmezt, s elmondhatja vele magának az egész hadikalandot, egyszerre kitudja, hogy a vezénylőtisztnek ebben az egész bravúrban csak a szégyenteljes kelepcebén kussadás jutott. Ekkor aztán,

ha kérdi valaki: hol nyerte ez a „grüner Junge” azt a vitézségi érdemrendet? azt fogják rá felelni: „Madame alkovenjében.”

Ez a nyugtalanító érzés kísérte őt az egész hadi úton. Harmadnap utolérte a királyt, s azontúl ő vezette az első szakaszt a testőr lovasságnál; a király a dobverők szakaszánál lovagolt.

Egyszer odainti magához a király Frigyeset, s azt mondja neki:

— No, Trenk, most ráérünk a dolgunk felül: beszélje el nekem, hogyan történt az a maga vitézvágása Beneschauban?

Frigyes elmondott mindent a királynak híven, szépítés nélkül; bevallotta az elkövetett nagy hibát, aminek balkövetkezéseitől csak egy asszony furfangja s az altszjtjei vitézsége szabadították meg.

A király arcvonásain látszott a meglepetés. Nem árulták el még neki e titkot: Frigyes szájából hallotta ezt először, mint önkéntes vallomást.

— No lássa, ezt szeretem, hogy igazat mond. Nem titkolja el a hibáját, nem kérkedik hamis érdemekkel. Azért a hőstett érdeme csak maradjon a magáé. Megtörtént ez már híres hadvezéreken is, hogy hibábul nyerték meg az ütközetet. Mollwitznál magam is megfutottam, s csak másnap tudtam meg, hogy fényesen győztem: derék gránátos ezredeim legázolták az ellenséget. Kicsinyben magával is ez történt. Köszönjük meg Fortuna istenasszonynak, hogy ránk kacsinzott. Hanem már most ezzel aztán legyen ám vége az istenasszonyokkal való kacérkodásnak! Maga fiatal ember, sok szép tehetséggel van megáldva. Szíve, feje helyén. Tudományos képzettsége sok. Testgyakorlatokban, férfiküzdelmekben az elsők közül való. Lelkében tetőtül tapig nemes ember! Ezt ne vegye dicséretnek. Egyetlenegy indulat képes lesz magánál mindezeket a jó tulajdonságokat lerontani. Ez az érzéki-ség. Erre pedig magának nagy hajlandósága van. Egyetlen-

egy órájáért a gyönyörnek maga el fogja veszteni az eszét, elfeledi a kötelességét, elárulja a hazáját, s lesz komisz, alávaló jellem, háládatlan, fizetett kém. Ez mind lesz magából, ha be nem vakcináltatja magát a szerelem ragálya ellen.

És azután még egy félóráig tartotta atyai oktatásokkal Trenk Frigyet a király, mellette lovagolva.

Elmondta neki, hogy ilyen idős korában őnála is hasonló pusztító hatású betegség volt az érzékhevlés, ő is el tudott minden kötelességet felejtetni egy édes csengő hangért; az ábrándok világába hagyta magát ragadtatni.

És azután áldva emlékezett vissza arra az atyai vaskézre, mely ábrándjait kíméletlenül összetörte, és eltévedt fiát a férfifeladatok teljesítésére kényszeríté, egy börtönfelügyelő szigorúságával.

— Én hasonló atyai gondviselést fogok maga felett gyakorolni — mondá a király. — *Én magábul egész embert akarok csinálni.* S ha nem megy másképp, összetöröm s újraöntöm, ahogy énvelem tett az apám. De tudja maga, mi a neve annak az újraöntő anyamintának? Börtön. Maga most azért a bencheschauer asszonyhistoriáért rászolgált egy esztendei várfogságra. Ez most el van téve; de nincs elengedve. De eszébe jusson magának, valahányszor még egy olyan hosszan aláomló asszonyi hajzatot, mely egy tündértermetnek utolsó takarója, végigcirógat a kezével, hogy Frigyes király fekete könyvébe be van írva az adóssága.

Frigyes a könnyekig meg volt hatva a király atyai dorgálásai által. Szentül fogadta, hogy spártai életet fog élni ezentúl.

A király megerősítette ebben a szándokában. Valóban semmi sem oly hathatós védelem egy ifjú férfira nézve a szerelem és bujaság csábító démona ellen, mint a test edzése, fegyvergyakorlatok, atlétai versenyek; a merész dacolás az elemekkel, a szomjazásban és koplalásban való tökéletesítés, ahogy már a Gradus ad Parnassum mondja, melyet minden

szintaxista ismer: „Multa tulit, fecitque puer: sudavit et alsit. Abstinit Venere et vino.” (Hej sokat eltúrt, s tett a fiú izzadva, didergve. Elkerülé a szerelmet, a bort.)

Azután majd ha Berlinbe visszatérnek, ott lesznek Trenk Frigyes előtt a hírcs tudósok, Pöllnitz, La Mettrie, Jordan: azokkal társaloghat, azoknak a szelleméből sokkal több táplálékot gyűjthet a lelke számára, mint holmi hiábavaló asszony személyek fecsegéseiből.

Trenk Frigyes egészen megadta magát. Ünnepelesen felfogadta, hogy ezentúl napjának minden óráit a vívó- és lovaglópórondon fogja tölteni, a hevülések ellen jeges fürdőköt vesz: éjszakáit a tudományoknak fogja szentelni, s ha egy asszonnyal összetalálkozik, annak csak a cipője orrát fogja nézni lesütött szemmel.

Tesz az ember ilyen fogadásokat, mikor naphosszant masírozik hóval vegyes záporosóban, sárban, éhezve s keresve az ellenséget, akivel össze akar verekedni.

Hogy azután megtartja-e ezeket a fogadásokat; az otkolon-illatos szobában, a kandalló tűzénél, a forró puncs szürccölése mellett? Az megint más kérdés.

NYOLCADIK FEJEZET

A KÉT TRENK SZEMTŐL SZEMBEN

II. Frigyes rátalált a keresett ellenfélre. Lotharingi Károly szembejött rá, egyenlő haderővel.

Marsovitznak hívják a helyet, ahol II. Frigyes elvesztette — nem az ütközetet —, hanem az egész hadjáratot. Ütközetre nem került a sor.

Pedig mind a két tábor katonáinak forrott a vére a verekedési vágytól. De a „mama” azt mondta a gyerekeknek: „Csitt! mentek alunni!” Ez a mindnyájunk közös mamája, a föld: ez akadályozta meg a verekedést.

Lotharingi Károly serege egy félkör alakú hegyen tanyázott, a hegy lankáin elhelyezett ágyúütegekkel. A hegy mindkét oldalán volt egy tó, melyeket egy lomha folyású csatorna kötött össze. A csatorna két oldalán süppedékes mocsár.

Szemben II. Frigyes hadserege szintén egy hegymagaslatot foglalt el; a két ellenség egymásnak a belcibe láthatott: megszámálhatták az ágyúikat, lovasezredeiket; láthatták minden mozdulataikat. Azonban nem is mozdulhattak. Itt meg kellett állniok és egymással farkasszemet nézni. A két ellenfél egymásnak az állását csak keskeny völgyeken át közelíthette meg; de maguk azok a hegyvápák is ketté voltak szakítva, mély sziklameredélyektől. Sziklák, mocsarak, tavak lehetlenné tették az ütközetet. Károly herceg meg sem mozdult a helyéből. Neki kényelmes helyzete volt: hadserege bőven ellátva élelemmel. De Frigyes király háta mögött minden élelmezést lehetlenné tudott tenni Trenk bátya. A király belátta, hogy a támadás lehetetlen. Visszavonulót fúvatott.

Átvonult seregével az Elbe túlsó partjára. Az egész hadjárat el volt veszve. Vissza kellett adnia Csehországot egy ágyú-lövés nélkül, ahogy elfoglalta.

A visszavonulás Szilézia felé teljes hadirendben történt meg, három hadoszlopban, taktikai szabályok szerint. Lotharingi Károly serege csak nagy távolban kísérte; de meg nem támadta a hazatérő ellenséget. II. Frigyes maga egy dandárral, melyet a lovas és gyalog testőrség s a gárdagránátosok két zászlóalja képezett, négy tábori ágyúval vonult a centrumban; ellenségnek híre-nyoma sem volt. A királlyal volt együtt az egész főhadiszállás.

Estére Kollin városában szállt meg a király. Ez a hely meg volt babonázva ránézve. Már az első látogatása is fatális volt benne.

Amint besötétült, az előőrsre kiállított huszárpikétek nyargalvást jöttek jelenteni, hogy nagy csapat magyar lovaság közelít. A huszárok annyira vitték a vakmerőséget, hogy beszárguldoztak a városba, s ott lövöldözték ki a karabélyaikat.

Jasinszky, a gárdisták főparancsnoka, kiküldte egy szakasz lovassal Trenk Frigyeset kémszemlészetre; az nemsokára azzal a hírrel tért vissza, hogy az egész mező hemzseg a szárguldozó magyar huszárságtól.

A parancsnok erre utasítá, hogy menjen a királyt fölkeresni, s kérje a rendelkezését.

Frigyes lótott-futott a városban, keresve a királyt: senki sem tudta neki megmondani, hogy hová lett. Az egész haditanács nem tudott tanácsot adni. Végre a király inasa tudatá vele, hogy őfelsége felment a toronyba.

Frigyes utánaesietett. Ott találta a királyt a toronyablakban, perspektívával a kezében.

— Mit akar kend? — kérdező bosszúsan a király, mikor Trenk megszólította.

— Parancsát várom, fölség, hogy mit tegyünk?

— Tegye kend, amit akar! Iparkodjék a bőrét megmenteni.

— A parancsnokom kíván utasítást kapni a lovasgárda számára.

— No, hát vigye neki az utasítást, hogy a lovasgárda húzódjék ki az első hóstádból, s álljon fel a második hóstádban a glaszin, maradjon mindenki a nyeregben.

Akkor jött egy sűrű zápor, mely eltakarta az egész vidéket, a király nem látott semmit a toronyból. Koromsötét éjszaka lett.

Trenk Frigyes sietett az utasítással Jasinszkyhoz, s azzal a lovasgárda átvonult a városon a hóstádba.

A királynak volt sejtelme a veszély komolyságáról. A helyett, hogy a dandárját a belvárosban összpontosította volna, az egészet a hátsó külvárosban állítá fel, ahonnan kijárás van.

A zápor megszűnt, hanem azért a borult ég miatt sötét volt. De nemsokára lett aztán világítás elég! Megérkezett Trenk Ferenc maga a pandúrjai élén, s első dolga volt egypár magas házat felgyújtani. A veresköpenyegesek elfoglalták a szélső házakat, s azoknak az ablakaiból kezdték meg a puszkázást a poroszokra.

Ő maga, a fővezér, fekete lován, veres dolmányában, ott nyargalászott vakmerően, parancsokat osztva, a pokoli világítás közepett. Néha olyan közel jött Trenk Frigyeshez, hogy az arcát megláthatta. Álomvíziónak is rettenetes volt az!

Közben szólt a török muzsika: öreg dob, trombita, klarinét; hangzott a svihrovai nóta, amibe beleénekeltek a szeresznokok bőmbőlő kardala.

S hogy ne csak tűzzel és vassal rontsa az elleneit, még azt is kieszelte a pandúrvezér, hogy a csatornagátat átszakíttatá, s arra a városba omló víz egyszerre ellepte a glaszikat. A testőrök lovai hasig álltak az áradatban, s soraikat tizedelték a pandúrok golyói. Trenk Frigyes századából hét testőr elesett, s a saját lova is megsebesült. Hallotta a golyónak a pattanását, mely annak a nyakán behatolt. A paripa ágaskodott, hánykódott, majd levetette lovasát a nyeregből.

Szokatlan, megdöbbenő, minden hadi tudományt csúffá tevő volt ez a harcmodor. Támadás egy város közepén, sötét éjjel, melybe a felgyújtott házak lángja vet világot. A házakból lövöldöznek a magát védeni képtelen lovasságra, melyre ráeresztették a csatorna vizét. A megtámadott fél egy külvárosba beszorítva, ahonnan csak egy kapun át van kijárása. De künn a város előtti téren pedig az ellenséges lovasság száguldozik, s minden menekülési rohamnak elvágja az útját.

Egy előnye volt csupán a király dandárának Trenk Ferenc fölött. Az a négy tábori ágyú. Ez a fegyvernem hiányzott a pandúrvezérnél. Utálta az ágyút, mint haszontalan idővesztegető szerszámot. Neki a várostromhoz elég volt a lajtörja, meg a sötét éjszaka, kézben a mordály, a fogak közé szorítva a görbe kard; így veszik be a várakat. Csatában pedig éppen semmire sem becsülte az öreg löszerszámot. Gyors száguldozásaiban csak akadályoztatta volna az ágyú, aki úszni sem tud, s a sárban megreked.

És ez a négy apró hatfontos ágyú mentette meg II. Frigyes, hogy Trenk Ferenc gárdástul, főhadiszállásostul együtt el nem fogta Kollin városában. Minden oldalról körül volt már véve. Vezérei elvesztették a fejüket. Senki sem osztott parancsot.

A pandúrvezér ellenben messze harsogó szóval kiabálta a pandúrjainak a jelmondatokat valami ismeretlen zsargonban, amit az ellenfél nem értett.

Ekkor egy ágyúgolyó összezúzta a pandúrvezér jobb lába szárát.

Trenk Frigyes látta, amint nagybátyjának a fekete lova magasra felágaskodott, s aztán hanyatt vágta magát, lovagját is maga alá temetve. Az ágyúteke a lovat is megölte.

A pandúrok odarohantak elesett vezérükhöz, s azt lova alól kiszabadítva, magukkal vitték.

Ezzel vége volt a harcnak: a király feje fölül elvonult a nagy veszcly. Ez az egy ágyúgolyó megszabadítá.

A vezér megsebesültével az egész pandúrserег elvesztette a lelkét.

Minden hadi sikere az ő személyes vitézségétől függött. Sohasem közölte az alvezérecivel támadási tervét, amit maga is a küzdelem hevében gondolt ki, s ha kellett, gyorsan megváltoztatott. A harámbasák egyike sem volt képes a vezért helyettesíteni; az okosabb főtisztakat pedig irigységből, féltékenységből elüldözte maga mellől.

A pandúrserег minden török muzsika nélkül kikotródott a városbul, a lovasság még egy ideig nyargalászott az elhagyott utcákon; de éjfél után az is eltilszult. Másnap reggel a nasszai dandár sietett a király fölmentésére, s a pandúrtábor, amilyen gyorsan jött, úgy eltűnt, s többet nem zavarta a poroszok visszavonulását.

— No, a maga drágalátos urabátyja ugyan szép kis tréfát csaphatott volna velünk az éjjel! — mondá a király Trenk Frigyesnek, mikor másnap ismét egymás mellett lovagoltak — Jó szerencse, hogy agyonlőtték!

Trenk Ferencet azonban nem lőtték agyon: nem olyan könnyen volt annak a testéhez varrva a lélek. Felvitték Bécsbe, s ott egy ügyes kirurgus egymáshoz ragasztotta az eltört láb-szárcsontját: legfeljebb rövidebb lett az egyik lába, mint a másik; de azért csakúgy megülte a lovat, mint azelőtt, s csak olyan kuruc ember maradt, mint eddig volt.

II. Frigyes hazatért erősen megfogyott seregével, melynek elveszíté egy harmadát, anélkül, hogy egy ütközetet vívott volna, s elveszté az egész hadjáratot.

KILENCEDIK FEJEZET
A KORONÁK MÁRTÍRJA

És akinek a nevében, akinek az érdekügye alatt ez az egész nagy hadjárat megindított, a jó VII. Károly császár, mint éli dicsősége világát azalatt?

II. Frigyes hadseregének támadó mozdulatával egyidejűleg a császárt is visszahelyezték Bajorországba székvárosába.

Ismét elfoglalá a Kandid Péter építész remekében készült ó-rezidenciáját, felvitetheté magát a csodaszép „császárlépcsőn” végig a pompás audenciatermen, a tükrök termén s a száz lépés hosszúságú galérián, melyet a bajor uralkodók arcképei ékesítettek: mindmegannyi páncélos, hadvő alakok, királyi jogarokkal, marsallbuzogányokkal a kezükben; mellettük az asztalra téve a korona; némelyiknél kettő is.

Ott, a hosszú galéria vége felé letétheti magát a vánkosokkal felpóckolt karszékebe; szemközt a saját arcképével, melyen De Marées György művész ecsete remekelt. Ott láthatja magát a császári ornátusban, egyik kezét a csipőjére, a másikat a német császári koronára téve. Annak az árnyékában még két másik korona is bujdoklik.

Igen! Ezek mind az ő koronái. Az arckép alatt a címei és a neve felírva: „Serenissimus, potentissimus, ac invictissimus Princeps Carolus VII. Dei Gratia Romanorum Imperator semper Augustus, Rex Germaniae & Bohemiae utriusque Bavariae, Archidux Austriae” és a többi, és a többi.

S ő csak azt az egyet irigyli attól az arcképtől, hogy az olyan délceg módra tud a lábán állni! Ő csak székeben ülni képes, akkor is csak úgy, hogy a jobb lába egy támlányra van fektetve,

bebugyolálva viaszkos vásznak és vatták közé. A köszvény gyötri, mely éjjel-nappal nem tart szünetet.

A főudvarmestere jön, messziről elkezdve a bókolást, s hozza az aranyos bőrtárcában a hadijelentéseket, melyek legújabbán érkeztek stafétával. Azokat felolvassa a császár előtt, ki tölcserít csinál a markából a füle előtt, hogy jobban halljon, s közben nagyokat nyög; jaj a térdem, jaj, hogy szurkál!

Örülni kellene a kapott tudósításon; de ez az arc nem képes már örömet kifejezni: vonásaiban a fájdalom, a csüggedés, a bosszúság van megkövesülve.

Itt van Frigyes király gratuláló levele. Boldog újesztendőt kíván.

„Boldog újesztendőt”.

Csak egy boldog új napot tudna kívánni!

Erre valamit kellene válaszolni. A titkár kezében tartja már a tollat.

De amint lélegzetet vesz a diktáláshoz a nagy ember, rögtön előveszi a gonosz hurut, minden szavát megszakítja a köhögés. Az ápolója be van már tanítva a segédkezésre; addig ütögeti a tenyerével a felséges úr háta közepét, míg a köhögés alábbhagy.

Az üdvözlőlevél ezalatt megíródott.

A császár aggódva néz körül, hogy nem következik-e még valami uralkodói tény, amelyet el kell végezni?

Van egy egész halom folyamodás. Kárvallott polgárok kikeret a gyilkos, égető hadiárat minden vagyonuktól megfosztott, özvegyek és árvák, kiknek kenyérkeresője elesett. Ez mind a ótékonysági kommisszióhoz utasíttatik.

Jó szerencse, hogy ezt a kellemetlen témát félbeszakítja a gyóntatóatyja megérkezése. Ezelől mindenkinek vissza kell vonulni. A császár egyedül marad vele egy hosszú óráig. Egy olyan embernek is lehet sok meggyónni való bűne, aki kezét, lábát nem tudja megmozdítani. A koronák tulajdonosának a kimondott szava, a gondolatja is cselekedet. Jó vagy rossz cselekedet! S ezt a pap határozza meg.

A császár arca egészen veres volt, mikor a káplánja eltávozott, a kápláné ellenben fakó halovány. Nem adta meg neki az abszolúciót.

Titok volt, amit egymás közt beszéltek, annak a tárgyát nem volt szabad megtudni senkinek, még a kancellárnak sem.

A lelki felindulás azonban jótékony hatással volt a császár életszervezetére. Újra mozgásba jött a vére, felszakadt a flegmája. Volt egy bizalmas embere, akit legörömostebb látott maga körül: az udvari szakácsa. Ez előtt nem volt titoktartó. Ha ez a jeles férfiú naplót írt volna, rendkívül érdekes olvasmányt hagyott volna hátra az utókornak.

VII. Károly császár nagy ínyenc volt az akkori idők fogalma szerint; mert a mai korban emberi íny el nem fogadná azokat a mindenféle fűszerekkel és savakkal, olajokkal megmérgezett ételeket. S ezeknek az összeállításában volt nagy művész Kuncz mester. S a császárnak igazi gyönyörűség volt a szakácsával az ilyen csemegék fölött tanácskozni.

— Nagyon szeretem, hogy nem adta meg az abszolúciót — szincerizált őfelsége. — Legalább nem kell hetenkint kétszer böjtölnöm. Utálok a halakat meg a csigabigákat.

Kuncz mester aztán előadta a mai napra való konyhatervét. Csupa melegvérű állatokból és olyan növényekből, amelyek a nap jegyét viselik. Semmit a Saturnus jegy alatt termettekből, minő a spenót és a csicsóka.

Italul pedig az „aurum potabile” (iható arany) és az „aqua regalis” (királyi víz).

— Gondold csak, Kuncz! Még azt kívánta, hogy béküljek ki a fiammal! Az elkorcsosulttal! Akinek nem tetszik a vitézkedés. Fut a háború elől. Az ellenségeimmel barátkozik. Azt hallom, hogy amint én meghalok, azonnal békét köt a királynéval; eldobja a koronáimat. Ezeket a drága koronákat, amikért én annyit harcoltam! Amiket olyan büszkén viseltem! Egy se kell neki. Nesze, római császári korona! Nesze, csehországi korona! Ah! Csak én lóra tudnék még ülni!

Kuncz mester rendes kerékvágásba igazítá a társalgást azzal a jelentéssel, hogy az árticsókák már megérkeztek Veronából.

Erre aztán megint más irányt vett a beteg császár észjárása.

— Az árticsóka drága csemege; azért pénzt kell adni. A császári pénztár pedig most üres! Nincs! Egy bacen sincs benne. Éhen fogunk meghalni.

Ekkor aztán a magas beteg vigasztalására előhozták az állami satulyt; felnyitották. Tele volt arannyal. Lássá, hogy nem fog éhen meghalni.

Belemarkolt az aranyba. Marokszámra átrakta a ládikó egyik szakaszából a másikba, számlálva, hány napig tart el.

— Harminc! Eggyel sem több. Harminc nap múlva nincs mit ennünk. Mehetek a koronáimmal koldulni.

A környezete vigasztalta: harminc nap nagy idő, azalatt nagy dolgok történhetnek. Mária Terézia busás hadikárpótlást fog fizetni.

— Igen! Igen. A káplán azt mondta, hogy ne aggódjam a messze idők miatt; mert a jövő holdtöltét nem fogom már megérni. De én nem akarok meghalni! Mi lesz a koronáimmal, ha a fiam kerül a helyembe?

A felhozott ebéd aztán megvigasztalá. Köszvénytől összehúzott ujjaival nem tudott enni: úgy kellett az ápolójának kanállal etetni. És mértéktelen étvágya volt. Amíg evett, ivott, elfelejtette a testi fájdalmait, az aggodalmait!

— Ilyen marcipánt nem készítenek a paradicsomban!

A bőséges ebéd után pedig rögtön előveszik a testi fájdalmak: a gyomra felpuffad, a kő kínozza, a térdporcai lüktetve égnek.

Sietve küldenek az orvosokért. Közében tartózkodik mind a három; körülfogják a páciens, mint a boszorkányháromszög.

Az egyiknek fekete parókája van, a másiknak szürke, a harmadiknak veres.

A fekete parókás minden bajt külsőleg gyógyít, flastrommal és hólyaghúzókkal, füstöléssel és cauterálással, elevenítő

balzsamokkal és prűszköltető szerekkel. Legújabb panaceája egy elevenen megnyűzott fehér bakkecskének a bőrét a fájós köszvényes tagra burkolni, attól a köszvény csalhatatlanul elműlik.

A szürke parókás kitanult therapeuta. Minden bajnak a diagnózisát az urina színeiből, felhőiből, üledékeiből ítéli meg — csalhatatlanul, s ahhoz alkalmazza a recipít, amik a z állat-, növény- és ásványvilág termékeivel meg nem elégedve, a mitológiai sárkányok és baziliszkok alkatrészeit igénybe veszik.

A veres parókás végre racionálista doktor. Ő már rájött arra a tézisére, hogy a gyógyhatású füveknek és állati részeknek signácumaik vannak. Annálfogva, akinek kőbaja van, azt a „kőtör” (saxifraga) és „kőmag” (lithospermum) füveiből főtt fürdőben kell izzasztani, továbbá a pézsmacica zacskójában talált követ porrá törve itatni vele, s a fizetér-cethal gyomrában talált ámbrakő füstjével megfűstölni: ezek a követ szétoszlatják, minthogy maguk is állati kövek.

S a sok tudós konzilium és disputa közepett a halálra kínzott beteg nyög és jaigat, s kínjában erre a mondásra fakad: „Oda-adnám most valamennyi koronámat egy gyógyító árkánuméért!”

Végre a veres parókás ezt az okos mondást hangoztatja:

— Semmi sem használna a fölséges beteg barainak megorvoslásában annyira, mintha itteni zord klímánk alatti tartózkodását melegebb zóna alattival váltaná fel, ha például elköltöznék Nizzába.

A császár nevetett is, köhögött is, dühöngött is egyszerre.

— Oh tu asinus in folio! Én menjek Nizzába, ahol most osztrákok, olaszok, franciák, spanyolok egymás hátán verekszenek! Hát nem tudod, hogy ott most háború van?

A tudós férfiú nagyot bámult. Hát ez bizony nem tartozott az ő szaktudományai körébe.

— Nagyon csodálom, hogy Olaszországban háború lehet; holott Paracelsus megírta, hogy a fűgefának az étele és a gránátal-

mának az itala olyan békítő hatással bír, hogy annak a használatátul még a tigrisek is megszeliődnek.

(Persze, csak azon múlik, hogy a tigrisek nem eszik meg a fűgét, s nem szopják ki a gránátalmát.)

Következnek a kirurgiai kínzások; az érvágók, köpölyök, katéterek, hólyaghúzóok. Végre a minden betegségben gyógyító thériak. A mákony hatása alatt legalább kényszeredett álmom száll a beteg idegzetére. De az ópium adta álmom megint rettenetes víziókat idéz az agyára. Temetéssel álmodik. A kriptajót törli fel, mikor fölébred. Fulladozva hörög: „Nem akarok még meghalni! Hová lesznek a koronáim!”

Egy este aztán a minisztere egy sürgetős levéllel szakítá félbe a beteg császár kancsárolását, kiküldve mellőle minden más halandó embert.

A levelet II. Frigyes írta főhadiszállásáról — Glatzból.

Ebben tudatá a király császári védencével, hogy az idej hadjárat be van fejezve — rosszul. Csehországot oda kellett hagyni. A franciák cserbenhagyták szövetségeseiket. A porosz sereg vonul haza Brandenburgba, Pomerániába. A császár látta, hogy mit tegyen.

— No, most már meg akarok halni . . . — szólt a koronák mártírja.

És szavának állt.

Másnap reggel hiába hozták az ébresztő boraxot füstölni: nem ébredt föl semmi életserkentő árkánura. Itt hagyta a koronáit.

TIZEDIK FEJEZET

JUVENTUS – VENTUS

Úgy történt, ahogy a haldokló császár előre látta. Trónörököse Miksa József a fűsszeni békekötésben lemondott minden igényéről a császári koronára, Mária Terézia örökös tartományaira, s cserébe visszakapta elfoglalt Bajorországot, s ezzel megszűnt szövetségese lenni II. Frigyesnek.

Mária Teréziával ellenben szövetséget kötött Anglia, Holland Szászország, s a szövetséghez hozzájárulni készült Orosz- és Lengyelország.

A porosz királynak nem maradt más fegyvertársa, mint a francia király.

II. Frigyesnek rossz napjai voltak! Egy emlékezetes levélben két példát idéz fel: az egyik azé a hajóskapitányé, aki az ütközetben minden oldalról körülfogva ellenséges gályáktól, kanócot készül dobni a lőporos tonnába; a másik pedig dicső ellenfelének példája: Mária Teréziáé, aki asszony léte nem esett kétségbe, midőn ellenségei már Bécs város kapuit döntgették; hanem valamennyivel elfogadta a harcot.

Tehát ennyire jutott már II. Frigyes király, hogy ilyen képek vonuljanak át képzeletén.

Hanem hát a könnyűvérű fiatalság mit törődött a magas politikával? a Pelham-minisztérium aknamunkájával, mely biztató szavakat küldött II. Frigyesnek, de ötmillió forintra emelte fel Mária Terézia hadi szubvencióját, s szolgálatába bocsátá a hannoveri ezredeit. Trenk Frigyesnek újra kezdődtek az elíziuni napjai.

Azokat a jó tanácsokat, amikkel a király masírozás közben

impregnálta, s amiknek követését oly szentül felfogadta, mind elfelejté, amint Berlinbe visszakerültek.

A bájos istennő rá volt szorulva a vigasztalásra. A hadjárat szalmaözveggyé tette. A. Z. herceget Bécsbe vitték. Ott ugyan rangjához illő bánásban részesült. Lovagi szavára szabadon hagyták jární, kelní: csak a vámsorompót nem volt szabad túllépnie, s minden udvari táncmulatságra meghívást kapott, melynek hasznát is vette.

Amália hercegnő azonban egész visszavonultságban élt: nyilvános helyeken nem mutatta magát, gyászt viselt és minden héten kétszer küldött levelet staféta által a férjének.

Ez a gyászfátyol nagyon jó függöny volt a mögötte lejátszott szerelmi idillnek.

Trenk Frigyesnek most már nem kellett meglepetésektől tartani. Azért nem is volt többé óvatos. — Mondják, hogy a szerelem vak.

Kezdett közbeszéd tárgya lenni a boldog viszonya a hercegnőhöz.

Egyszer vacsora alkalmával, melynél csupa gárdatisztek voltak jelen, bajtársai felszólítására elregélte Trenk Frigyes annak a másik Trenknek a hadikalandjait, amelyben egy franciáktól megszállt várat szalmabábok által vett be.

Egy gyalog gárdatiszt, akit Trenk különösen gyűlölt nőiesen finom arcáért, s akit emiatt Ganymedesnek hívott, ezt a csipős tréfát veté az elbeszélés végére:

— Ez semmi. Én ismerek egy Trenket, aki szalmaözveggyek által tudja bevenni a várakat.

Trenk Frigyes erre a szóra annyira elfeledkezett magáról, hogy az élc mondójának a szeme közé önté a pohara tartalmát, s mondott neki egy címet, minek a vége az volt, hogy „et cetera”.

Az inzultált tiszt rögtön kardot rántott, s a két testőr ott az étkezőteremben párviadalt kezdett, aminek az lett a vége, hogy Trenk ellenfele egy vágást kapott az arcára, amivel el lett rontva az eddigi szépsége.

Ez elég nagy bolondság volt Trenktől.

A következőkényeit rövid időn tapasztalá. A legelső vásárnap templomi parádé alkalmával, mikor a király elhaladt Trenk előtt, eléggé fennhangon mondá neki e szavakat:

— Hallja uram! A mennydörgő mennykő csapjon a kend szívébe! Vigyázzon kend magára!

Még ez az intés sem téríté eszére Trenk Frigyest. Úgy fogta fel a dolgot, hogy ha már az ember a paradicsom tiltott almafájáig eljutott, ne érje be annyival, mint szegény, jámbor Ádám apánk, hogy az első harapásnál eldobja az almát, hanem mászszék fel a fájára, és lakják jól kedvére az adományából.

Pedig a kelepce már ki volt vetve a számára.

Mindenki irigyelte a szerencsáját: s az irigyek a legkevésbé kibékíthető ellenségek. Az iriggyel nem lehet duellálni. Az hátulról szúr le.

Trenk Frigyes ez esemény után néhány napra barátságos vacsorára volt hivatalos a testőrség parancsnokához, Jasinszkyhoz. Rajta kívül még két jó pajtása volt az asztalnál, akik közül az egyik a táborozás alatt sátoártársa volt, egyenrangú kornét.

Szóba került ismét a magyar Trenk.

Jasinszky pipaszónál hozta elő, hogy miféle rokoni összeköttetés lehet a két Trenk között?

Frigyes elmondott mindent, ami köztudomású volt.

De még azon is túlterjedt, s kifecsegett valamit, ami megőrzendő titka volt. Elmondta, hogy a magyar Trenk, halálosan megsebesítve kerülván Bécsbe, ott végrendeletet írt, melyben őt, az unokaöccsét teszi magyarországi nagy birtokainak s még nagyobb zsákmányainak általános örökösévé. Ezt a végrendelezését meg is írta Frigyes anyjának, ki Pomerániában, másodszeri házasságban élt, s az anyja elküldte a levelet fiának.

Akkor pedig, amidőn Trenk Ferenc azt a levelet írta Frigyes anyjának, eszében sem volt a végrendelettevés: a lába összeforrott, s ő készült a pandúrjait ismét dandárba gyűjteni.

Minek írta hát ezt a levelet?

Talán, hogy a poroszokat áltassa azzal a hírrel, hogy a félelmes Trenk Ferenc haldoklik, a halottas lepedőjét rágja, magába száll, és testáli kezd?

Vagy valami démoni terve volt vele, kis öccsének megrontására?

Jasinszky azt mondá erre a levélre:

— Ejh, barátom, hisz ez egy krózsusi szerencse. Egy pár milliót érő vagyon! Te csak két kézzel kaptál utána?

— Nem biz én. Egy kis újjal sem. Köszönöm a szlavóniai erdőket, tele haramiákkal; meg az összerablott aranyat, ezüstöt. Én az én királyomat a nagymogul minden kincséért sem cserélem fel mással.

Erre mind a három tiszt rátámadt, hogy a szerencsét nem kell ily könnyen elutasítani.

A hálatlanság csúnya vétek! a nagybátyja jóakarátát legalább illik levélben megköszönni. Ki tudja, jövőre mire lehet az még jó?

Unszolták, hogy ő maga válaszoljon egyenesen a magyar Trenknek, nevezze azt kedves nagybátyjának, köszönje meg atyafiságos jóakarátát.

Frigyesnek eszébe jutott mindaz, amit Miranda beszélt neki Trenk Ferenc iránta való jóakarataról — s ez felforralta vérét egész a dühig — aztán meg amaz éjszaka, melyben Kollinnál maga előtt látta őt, démoni működésében: a víz közepén töltött éjszaka, a füle körül füttyülő golyók, a pokoli török muzsika, s az megint jéggé fagyasztott benne minden rokoni szeretetet.

— Hát tudod mit? — monda neki Jasinszky. — Írd neki azt, hogy köszönöd a testamentumát, csak bírja békével tovább is a pandúrjait, cum appertinentiis; hanem ha jót akar veled, küldjön neked egy néhányat azokból a pompás magyar lovakból, amik három nap, három éjjel ki nem fáradnak a nyargalásban. Add ide nekem a levelet, én majd kézhez jut-

tatom a szász követség útján. Hiszen nem állami titok, csupán családi levelezés. Aztán majd ha küld magyar paripákat a bátyád, nekem is adj belőlük egyet.

Trenk Frigyes rá hagyta magát beszélni, hogy ilyen tartalmú levelet írjon Trenk Ferencnek. Ezt a levelet Jasinszky átvette tőle, s a saját pecsétjével zárva le, zsebébe tette.

Ez a levél képezte azt a fordulópontot, melyen Trenk Frigyes sorsa lejtőre jutott.

Nem gondolt rá többet.

Élte világát mint könnyelmű gyermek. Asszony szívében lakik az idvesség! S ki ne szeretne idvezült lenni?

Egyszer aztán megesett vele, hogy a boldog pásztoróra miatt elkésett a reggeli parádéről.

A király ezúttal nem nézte el a hibáját. Fogságra küldé Potsdamba. Ott adtak neki egy szobácskát a „hosszú hídon”.

Az ilyen aprólkos szolgálati mulasztásokért legfeljebb három napi fogság szokott lenni a megfelelő díj.

Frigyest ott hagyták ülni két hétig.

Azalatt jöttek hozzá, barátság színe alatt, kémkedő aszan provokátorok, akik bíztatták, hogy folyamodjék a királyhoz megkegyelmeztetésért.

— Én nem vétettem semmit — mondta Frigyes, s nem könyörgött.

Tovább is ott hagyták ülni.

És még mindig nem sejtette, hogy ez a hercegnő szép szemei miatt történik.

Ekkor a király maga is Potsdamba érkezett, s másnap a szárnysegéde, Bork tábornok fölkereste Trenk Frigyest, sürgönyöket bízva rá, miket azonnal Drezdába kell vinnie.

Örült, hogy ismét lóra ülhetett.

Drezdából visszatért újból találkozott a királlyal a parádén.

A testőrszázad, melynél kornét volt, Berlinben feküdt.

— Parancsolja felséged, hogy a századonhoz visszatérjek Berlinbe?

- Honnan jött kend?
 - Drezdából jöttem, ahová sürgönyöket vittem.
 - S hát azelőtt hol volt kend?
 - Az árestombban.
 - No, hát meujen kend megint oda, ahol volt.
- S azzal Frigyes úriinak megint szépen vissza kellett ballagni a hosszú hídra, az árestomba.
- Hja bizony: „a szerelem sötét verem!”

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A TŰZKERESZTSÉG

A potsdami „hosszú híd” egy erőteljes lecke volt Trenk Frigyesre nézve; ahogy a német mondja: „ein Wink mit dem Zaunpfahl”, vagy ahogy a magyar mondaná: „egy intés a petrencerúddal.”

De ő még azt sem értette meg. Folyvást ábrándozott szerelme ideáljáról, s panaszkodott a király szigorúsága fölött. Ilyen huzamos fogság egy kis elkésés miatt! — Az elkésésnek az oka miatt volt az.

A fogolynak még sétálni is csak a hosszú hídon lehetett, alá s fel a középúton. Az ablaka rostélyán át nézhetette, hogy kezdenek el barkázni a Spree-parton a fűzfák. Mikor aztán jól kihajtottak a fűzfák, akkor végre jött a megszabadulás órája. A potsdami térparancsnok fölkereste börtönében, s tudatta vele, hogy a királytól kegyelmet kapott, most aztán siessen Berlinbe; három napja van a dolgait rendbehozni; akkor rögtön üljön lóra, s siessen a királyt utolérni, aki a gárdával együtt Sziléziába ment. Az új hadjárat kezdődik.

Tehát csak azért szabadult ki, hogy menjen a háborúba.

De három napot mégis adtak neki — a dolgait rendbe hozni.

Mi dolga lehetett volna elébbvaló, mint fölkeresni szíve bálványát. Egész meggondolatlan szelességgel sietett a hercegi palotába. Fényes nappal, a főlépcsőn rohant fel. Nagy meglepetés várt reá. A bájos tündérnő helyett maga a herceg fogadta: a férj. Ez is kiszabadult a bécsi fogságból; kicserélték egy fogoly osztrák tábornokkal.

A. Z. herceg nagy örömmel fogadta a szeretetre méltó ifjút. Szemrehányást tett neki, hogy olyan régen nem mutatta magát a hercegi palotában. A hercegnasszony nagyon apprehendál rá, hogy elhanyagolja. Az egész télen nem látta. A bálokban sem volt. Hol bújkált az egész idő alatt? — Végül meghívta magához estélyre. Szép társaság lesz együtt, hölgyek is, azok között talán olyan is, aki az ifjúurat érdekli.

Frigyes csak az aikait harapdálta dühében. Aztán megköszönte szépen a kegyes meghívást, kimentve magát, hogy neki azonnal sietni kell a király után a gárdához. Azzal rábizta a férjre, hogy adia át hódoló üdvözlését a feleségének, s aztán összezugorodott kedéllyel otthagyta örömei paradicsomát, anélkül, hogy ideáljával csak egy búcsúpillantást is válthatott volna.

Nem is maradt tovább Berlinben, hanem sietett a király után a táborba.

II. Frigyes az elfoglalt Sziléziáját ment védelmezni.

A hadszerencse kereke odafordult, hogy most már az ellenségei kerültek fölül. Angolok és hollandiak erős hadsereggel támadták meg szövetségesét, a francia királyt, aki nek a hadseregét egy beteg ember vezette: Szász Móric; ennek éppen a táborba szállás előtt operálták az altestét egy veszedelmes műtéttel; — Mária Terézia és a szász fejedelem pedig fegyverfrigyot kötöttek, melynek a végcélja az volt, hogy Poroszországot magát felosztják kettőjük között. Volt hozzá elég nagy haderejük, kilencvenezer ember, sok lovasság, amellyel szemben Frigyes király csak hatvanezer embert tudott táborba szállítani.

Hanem Frigyes király maga számított annyit, mint egy hadsereg. Az ő táborában szigorú rend volt. Maga látott minden után. Gárdája élén ő vezette az előhadat, s kémszemléket személyesen tett meg. A gárdának kellett helytállani mindenütt. Az már éjfél után két órakor nyeregbe ült, s naponkint három-négy óránál többet nem aludt; de hát a

király is ugyanezt a sorsot osztá. A gárda volt a király személyes intézkedéseinek a közvetítője. Az a másfél száz bátor, edzett, nemes lovag, megannyi eszes fő, néhány óra alatt az egész tábort értesíté a király elhatározásairól. Azért nem volt ott soha zűrzavar, félreértés: mindenki tudta a maga feladatát, és azt is, hogy ha egy feladatot bevégezett, mi következik utána? hogy a szomszéd hadtest mit indít meg? s hogy neki mint kell abban közreműködni? Ez a csodálatos szervezet tette annyira diadalképesé Frigyes hadseregét.

És aztán a hadiszerencse istenasszonya is szeszélyes. Ez a dáma nem ismeri a hűséget. A beteg Szász Móric megveri Fontenai mellett (már elvesztett csata után) az egyesült angol, hannover és holland sereget, s magának az angol királynak veszedelmes versenytársa támad magában Albionban: a trónkövetelő York herceg, Stuart Ede ifjú alakjában, ki skót felkelői élcn egész London kapujáig hatol.

Frigyes király egyedül marad a küzdtéren két ellenfelével.

Azok egyesülten törtek már be Sziléziába, s keresik a királyt.

Frigyes a ravaszsgot sem tartja megvetendő fegyvernek a hadviselésben. Kémeket bocsát el, akik magukat az osztrákok híveinek vallják. Azok hírül viszik Lotharingi Károlynak, hogy a porosz király meg van rémülve ellenfeleinek túlnyomó haderejétől, s retirálni készül Sziléziából. Károly herceg elhiszi az álhírt, s aszerint alakítja csatarendjét, hogy Frigyes királynak elvágja visszavonulási útját. Emiatt elhagyja erős hegyi táborállását, s leszáll hosszú hadoszlopokban a síkra.

— Itt vannak már, ahol nekem kellene! — kiált fel a király, mikor látja az ezredeiket a hegyi utakon kibontakozni.

A porosz sereg hollétét semmi sem árulja el. Egy dobszó, egy trombitajel nem hangzik, nem raknak tábortüzet, a folyampartra nem mennek itatni: hallgatás uralg az egész vidéken.

Mikor aztán leszáll az est, az egész porosz sereg fölkerekedik, s minden jeldetés nélkül eléje megy az ellenfeleinek. Éjfél után

két órakor kiosztják az ezredeknek a csatajelszót, a vezéredeknek a haditervet, s az első szürkületnél aztán megfújják a trombitákat, s rohannak előre.

Reggel négy órakor kezdődött az ütközet a szász lovasság és a porosz vértések és dragonyosok között: hat órára a szász lovasság el volt seperve a csatatérről. De annál nagyobb vitézséggel állt helyt a gyalogság egy alacsony erdő védelme alatt, ahonnan gyilkos tüzeléssel fogadta a poroszokat; a burkus gránátosok kiverték őket az erdőből. A szászok ekkor egy burjással benőtt kokojszás ingovány mögé húzódtak vissza, melynek halmos emelkedései sövényekkel voltak elkerelve, egy hosszú gát vonult végig a mocsáron, annak az oltalma alatt harcoltak elkeseredetten, mellet mellnek vetve, szuronnal, puskaggyal. A porosz gránátosok keresztültörték árkon, sövényen, mocsáron, s kiszoríták a szászokat a síkra. Azok még itt is megállták a helyüket: egy vezényszóra az egész gyalogság háromszöget formált, s visszaverte a gránátos ezredek támadását.

Ekkor aztán Frigyes király ráereszté a félelmetes háromszögre a lovas ezredeit: egy vértés, egy dragonyos ezredet és legelől a gárda lovasságát. Jasinszky gárdistái törték be legelől a háromszög oldalát, két osztag szász gránátost lekasabolva.

Itt került Trenk Frigyes legelőször komoly ütközetbe. Vitézül harcolt: társaihoz méltón. Most kitűnt, hogy minő értéke van a fényesen egyenruházott, de nehéz gyakorlatokban edzett kis csapatnak. Ez a százötven lovag döntötte el az ütközetnek a sorsát. A háromszög föl lett forgatva, s a szász sereg, puskáját elhányva, vad futásban menekült a csatatérről.

Ekkor volt reggeli hét óra.

Azon melegében fordult a porosz sereg az osztrákok ellen.

Azok közvetlen közelből hallgatták a nagy ágyúzást kora hajnaltól kezdve; de abban a boldog hitben éltek, hogy most

a szász fejedelem támadja meg Frigyes királyt, s elállja a visszavonulási útját. Csak amidőn a szétvert szász lovasság meghozta a rémhírt, hogy a porosz a támadó fél, s a szász sereg nagy veszélyben forog: akkor határozta el magát Károly főherceg, hogy fegyvertársának segélyt küldjön.

Már ekkor látszott a porosz gyalogságnak az előnyomulása a szakadozott terepen. Károly herceg ágyútüzeléssel igyekezett azt feltartóztatni, s miután ennek semmi sikere nem volt, a lovasságát küldé előre. De ezek megálltak a Striegau vizénél, s visszaientek a fővezérnek, hogy nem tudnak átmenni: a folyam környéke olyan süppedékes, a partok olyan meredek, hogy híd nélkül nem lehet átmenni rajta. — Nem volt ottan Trenk Ferenc a maga huszáraival és pandúraival! Azok majd át tudtak volna gázolni a Striegau!

Ötvenhat svadrony lovasság volt egy tömegben Károly herceg vezénylete alatt. Nemsokára megérkezett Frigyes király lovassága: az csak huszonöt svadronyt számított, ezeknek nem volt magas a Striegau partja, mély a mocsárja, átgázoltak rajta, s egy rövid óra alatt szétverték a kétszerte több osztrák lovasságot.

Itt is kiérdemelte a hős nevet Trenk Frigyes. Két lovat lőttek már le alatta, a harmadikat a szolgájától kérte kölcsön. Mindenütt elől járt a küzdelemben, s karddal meg nem tudta sebesíteni senki. Hanem amint a szétvert lovasságot üldözik, egy dragonyos tiszt, akire Frigyes rákiáltott, hogy adja meg magát, válasz helyett ráirányozta a pisztolyát, s keresztüllőtte Trenknek a kezét.

Ezzel aztán harcképtelenné lett téve.

Az ütközet déli tizenegy órára Frigyes király teljes diadalával végződött. Az egyesültek elvesztettek négyezer halottat, ötezer foglyot, hatvanhat zászlót, negyven ágyút. Frigyes király azt írja a katonáiról, hogy azok úgy harcoltak, mint az oroszok — a hazájukért —, s hogy az ősrómaiak sem követtek el fényesebb hőstetteket. Nekik is került ezerkétszáz

halottjukba a diadal. A sebesültek száma ment tizenhatezerre.

A király még ott a csatatéren kiosztotta valamennyi tisztje között a katonai érdemrendet. Most már Trenk Frigyes is büszkén viselhetette a magáét: becsületesen meg volt szolgálva.

Hanem a sebével a tábori kórházba kellett mennie Schweidniczba, s ott ápolták négy hétig, míg a keze begyógyult. De még azután is hosszabb ideig nem bírta azt kardforgatásra használni. Amint a gárdához visszatért, felgyógyultnak jelentve magát, a király igen kegyesen fogadta.

— Most már átment maga is a tűzkeresztségen: csak viselje magát ezután is férfihoz illő módon.

A. Z. herceg is, ki egy ezredet vezényelt, rendkívül nyájas volt hozzá.

— Megírtam a hercegnőnek, hogy ön megsebesült, s ő válaszában arra kért, hogy fejezzem ki mély sajnálkozását.

A király ezután csak nyargonci szolgálatokra használta Frigyeset, s kímélte a nehezebb feladatoktól.

A herceg pedig megajándékozta egy jó vadászfegyverrel.

— Tudom, hogy ön milyen szenvedélyes vadász, volt alkalmam tapasztalni. Itt most ráér a hadi szolgálat felől. A király nem kívánja, hogy a parádéknál jelen legyen. Mehet fácányokat löni.

Frigyes föl is használta a kegyes engedelmet, amiben jó adag malícia volt.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

A SZÉNA-SZALMA TÜNDÉR

A hohenfriedbergi fényes győzelem nem fejezte be a hadiáratot. II. Frigyes ellenfeleinek a hadereje még mindig egyenlő volt az övével. Az eredmény az maradt, hogy most már azok kétfelé osztották a hadseregeiket, s egyik sem fogadott el döntő ütközetet, hanem szerteszéjjel portyázva, minden haditerv nélkül kergetőztek a hosszú nyári hónapokon keresztül a porosz királlyal. Anglia adott pénzt a hadviseléshez eleget, s a muszka cárnő biztatta Mária Teréziát, hogy hadsereget is fog a segélyére küldeni.

Frigyes király ezt az egész nyarat sátor alatt töltötte.

A nyár vége felé aztán, éppen nem haditervből, hanem csupán azért, hogy a hadseregét ellenség földén élelmezze, bevonult annak egy részével Csehországba. Összes dandárai tehettek húszezernyi létszámot. A többi hadtestek szét voltak osztva Szászországba, Sziléziába.

Ezzel a szétforgácsolásával a haderejének öreg hibát követett el Frigyes király, s egy hajszálon múlt, hogy súlyosan meg nem lakol érte.

Bizony egy asszonyi hajszálon.

Trenk Frigyes még mindig a becézett gyermekek sorsában részesült. A király nem engedte neki, hogy megsebzett kezét megerőltesse. Három hónap óta nem volt kihúzva a kardja.

Ellenben a vadászfegyver mindig a vállán volt, s anélkül, hogy az ezredésének jelentést tett volna, egész napokat elkalandozott a vadakban dús csehországi pagonyok közt, s rendesen gazdag vadászsákmánnyal tért vissza a sátorába.

Körülbelül azon a tájon táboroztak ismét, az Elbe völgyén, ahol tavaly.

Talán vissza is emlékezett a fiatal vitéz egyre és másra. Talán a beneschau kastély tündéralakjára? Olyan közel volt most megint hozzá.

Egy este, mikor Trenk a reggel óta tartó cserkészetből visszatért fácányokkal megrakodva, nagy bámulatára és rémületére nem találta többé a porosz hadsereget a reggeli helyén. Egy sátor sem volt a téren. A saját sátora is eltűnt, az őrtűzek ki voltak oltva, a védsáncok széthányva, s még csak egy távolból jövő dob- vagy trombitaszó sem árulta el, hogy merre vonult el a hadsereg.

Trenk Frigyes itt maradt magában a puszta táborhelyen, gyalog.

Valahol a folyam táján füstöt látott, odasietett.

Nagy öröme egy osztag Ziethen-huszárt talált ott; a hadnagy jó ismerőse volt.

Ezek azért maradtak ott, hogy a hátramaradt sáncosarokat elégessék.

A huszárhadnagy aztán tudatta vele, hogy a király délelőtt hirtelen sátorbontást parancsolt, egész seregével elvonult Trautenu felé. Jó barátságból a pajtás megemberelte Trenk Frigyeset egy vezeték lóval, hogy utolérhesse a király táborát.

Jól kellett neki vágtatni, hogy a maga helyére eljusson. A gárda mindig az előcsapatot képezte. S a királyt éppen ott találta a gárdánál.

— Hát maga megint vadászni volt? — kiáltá a király már messziről az érkező vitézre.

Frigyesnek a torkába szorult a mentség. Nem tudta magát mivel védeni.

A király arca azonban, szigor helyett, jóakartú bonhomiót fejezett ki ezúttal.

— No, hallja: ezt a mai vétséget írja fel a potsdami bűnhődése számlájára. Ez a *bénéje* volt. Anticipandó kapta ki.

Hanem ezzel aztán kvittek vagyunk! S amit ezután fog véteni, az már új rovásra megy.

A király megbocsátott neki e durva fegyelemsértésért, amiért megérdemelte volna, hogy elcsapják. S a másnapi ebédnél, amidőn a testőrtisztek valamennyien a király sátorában étkeztek, maga a király fordította tréfára a dolgot.

— Mernék fogadni, hogy ez a nagy vadászszenvedély megint csak egy ürügy valami galánt afférnak a maszkolására. Nem találnám csodálatosnak, ha a széna-szalma tündér megint itt lappangana valahol a közelben.

Trenk Frigyes a homlokáig elpirult erre a célzásra. A szép Mirandának az volt a címe a közbeszédben: „széna-szalma tündér”.

A király a szája elé tette a tenyerét.

— Pardon! Hogy eljárt a szám. A mi barátunk nagyon hamar készen van a karddal, ha egy szép hölgyre példálózna elötte. De talán engem nem vág le?

— Nem! Ezért a hölgyért senkit sem.

Az új tábor Szooér vidékén volt felütve. Csak öt ezred lovasság volt a király táborában.

Egy szép meleg szeptemberi estén ezzel a szóval lépett Trenk Frigyes a király sátorába:

— Fölség! Itt van a széna-szalma tündér!

A király nagyot bámult rá.

— Hát hogy kerül az én táboromba egy asszony?

— Álruhában jött, mint markotányosnő.

— S miért jött ide? Magát látogatni?

— Nem. Fölségeddel beszélni. Fontos felfedezései vannak az ellenség szándokairól.

A király megbízta Trenk Frigyest, hogy vezesse a hölgyet a saját sátorába: majd ott fog vele beszélni.

Trenk visszatért azzal a válasszal, hogy a hölgy a királlyal akar egyedül beszélni, s más tisztnek a sátorába be nem lép.

— Akkor bocsássa őt elém. Maga álljon az ajtó előtt, s ügyeljen, hogy meg ne zavarják értekezésünket.

A hölgy belépett a király sátorába. Szabályszerű markotányosnő-jelmez volt rajta; fekete bársony fűzött kamizól, vállszalaggal, csipkemelledző és ingváll, kurta piros bokorugró szoknya, lábain térdig érő csizmák, fején széles karimájú, aranyzsinóros kalap, pávatoll-bokrétával, füleiben nagy ezüstkarika függők. Tökéletes ezredleánya volt. Beléptekor a királyt parasztos kniksszel üdvözölte, kezét katonásan a kalapjához emelve.

— Madame! — mondá a király, odamutatva egy taburettre.

A hölgy azzal tanúsítá előkelő mivoltát, hogy minden tempózás nélkül elfoglalta a kínált ülést, kurta szoknyáit térdre húzva illemesen.

— Önnek a neve gróf Sch...inné, madame.

— Igen, fölség.

— Itt lakik a közel Beneschauban? Tudom már. Ön volt olyan kegyes, hogy tavaly nekem szüleséget küldött, mikor nagy szükségem volt rá. Trenk elmondott mindent.

— Mindent?

— No, csak azt, ami őrá nézve kompromittáló volt: hogy kelepccébe keveredett, s abból az ön elővigyázata szabadítja ki. Ezért önnek nagy köszönettel tartozom. Most pedig tudósításokat hozott ön a számomra, madame.

— Mégpedig igen sürgőseket. Felsőged minden oldalról körül van fogva.

— Ah! És ezt honnan tudja, madame?

— Kastélyom a hadak útjába esik; annálfogva szerencsém van minden transenna csapat tisztikarát megvendégelhetni. A magyar uraknak az a jó szokásuk, hogy asztal fölött minden tervüket kibeszélik: áldomásokat mondanak a bekövetkező diadalra, fogadásokat tesznek egymás között, hogy ki fogja el Frigyes királyt. Előttem nem is tartanak titkot, mivelhogy egy osztrák tábornok özvegye vagyok. Így aztán

megtudtam, hogy Frigyes király seregét az Elbe és Aupa folyók között Szoór falu közelében Károly herceg kétszerte nagyobb haderővel fogja megtámadni, a holnapi napon.

— Már holnap? De hát hol veszik magukat?

— Burkersdorf az osztrák és szász seregek találkozója. Onnan törnek elő a gyalogságukkal és az ágyúikkal. De ez csak a szintámadás lesz, a két hegy közötti szoroson lovassági támadás indítja meg az igazi harcot, oldalt fogva felséged seregét. Ugyanakkor a Burkersdorffal szemben álló hegyről alászáll huszonegy svadrony lovasság, s az meg a balszárnyát támadja meg a porosz seregnek. Végül, pro coronide, Trenk Ferenc átúsztat a huszárjaival az Elbén, s a hátába ront a tábornak.

— Ez átkozott terv, ha igaz — monda a király, gyanakodóan tekintve a hölgy arcára. — De mondja csak madame, mi oka lehet önnek, egy Sch... in grófnénak, egy osztrák tábornok özvegyének, hogy ezt a tervet énnem, a királynője ellenségének elárulja?

— Hogy igaz, amit felségednek elmondtam, azt bebizonyítom azzal, hogy a lovas ezredeket is megnevezem, melyek a tábora balszárnyát fogják attakolni: a Württemberg-vértesek, a Preysing-dragonosok és a Philbert-dzsidások, mind-egyik hét svadronnyal.

— És a második kérdésemre mit válaszol, madame?

Erre a szóra Miranda felállt a tábori székről, s duzzogva emelte föl a fejét.

— Felséged ismeri a Nibelungen-dalt?

— Könyv nélkül tudom.

— Akkor emlékezni fog rá, miért vágta le Krimhild a saját bátyjának, Gunthernek a fejét? miért szerzett vérfürdőt Etel-várában a saját nemzetének? Nekem is van Brunhildom! Nekem is van Hágennem.

Ebben a pillanatban élénk szóváltás támadt a király sátora előtt. A. Z. herceg érkezett meg lóháton, vágatva, s amint

a nyergéből leszállt, egyenesen a sátor felé sietett. A strázsát álló Trenk keresztbe tette előtte a lábát.

— Serenissime, most nem lehet bemenni a királyhoz: egy hölgy van nála.

— Bánom is én, ha maga Cythere istenasszony van is nála! Nekem rögtön beszélnem kell a királlyal.

S azzal felrántva az ajtó szőnyegét, betoppant a sátorba, s minden teketória nélkül azon kezdé:

— Felség! Jelentem, hogy a balszárnyunkon nagy tömeg ellenséges lovasság közeledtét jelzik a portyázóink.

A király hidegvérrel, karjait mellén összefonva, mondá a hercegnek:

— Már értesülve vagyok róla. A Preysing-dragonyosok, a Philbert-dzsidások és a Württemberg-vértések, huszonegy svadronnyal.

A. Z. herceg bámulva nézett szét a sátorban. A jelzett hölgy nem volt látható. Az a sátor előtti szóváltást meghallva, hirtelen elrejté magát a király öltözőfülkéjének függönye mögé.

És nemsokára egymás után érkeztek a király sátorába Buddenbrock és Golcz tábornokok, jelenteni, hogy a burkersdorfi magaslatokon nagy tömeg ellenséges gyalogság mutatkozik.

— Mind jól tudom — monda a király. — De nem onnan fog jönni az igazi támadás. Ez mind csak tüntetés.

Azzal odament az öltözőfülkéhez, s kézen fogva Mirandát, kivezeté őt a vezérek elé.

— Íme, uraim, a mi leghívebb tudósítónk, aki az ellenfél egész csatatervét szíves volt velem közölni: Beneschau úrnője, gróf Sch... in tábornokné.

— Ah! A széna-szalma tündér! — szalajta ki a száján A. Z. herceg.

Ráértek nevetni rajta.

— A veszély azonban elég komoly. Jó szerencse, hogy előre értesültünk róla. Most gyorsan tegyük meg az intézkedéseket.

A király a táborigyára ült le, s az asztalkára kiterítve a katonai térképet, megkezdé a haditanácsot.

— Kérem, madame, maradjon itt. Önnek az adataira többször lesz szükségünk, ha szíves lesz azokat rendelkezésünkre bocsátani.

És így Miranda is részt vett a haditanácsban.

S nagyon jó tanácsokat tudott adni.

A völgyoszoroson felvonuló lovasság első ezredei magyar huszárok. Ezeknek az a virtusuk, hogy ha ők támadhatnak, akkor fel nem tartja őket semmi ágyútűz, sorlövés: mindenén áttörnek; de ha őket rohanja meg az ellenség, akkor szeretnek visszafordulni, s egy kis futás után megint szembefordulnak. Ezúttal azonban ezzel az ős szittyia harcmodorral mind össze fogják zavarni az utánuk nyomuló második lovasdandárt, mely cseh, szász és morva nehézlovakokból áll. (Ezt ő mind a vidám poharazás közötti áldomásokból tudta meg.) Hej, sok nagy dolgot követtek volna el a magyarok, ha ki nem áldomásozták volna előre, hogy mit akarnak tenni!

A király egészen e körülmény figyelembevételével alapítja meg a csatatervet.

A tizenkilencezer porossal szemben áll, illetőleg körül fogja azt, harminchatezernyi ellenfél: lovassága háromszoros arányban.

Frigyes király ezzel a támadással szemben az összes lovasságát a hegyszoros felé csoportosítja, s a balszárnynon kezd döntő ütközetet egész erejével. A táborhelyét egészen védetlenül hagyja. Ott nem marad más, mint a lovászlégények a vezetékllovakkal, a szekereszek, a tüzérek meg a lazarétum. Ha mozdul az ellenség a jobbszárnny felől is, azt ágyúzással kell, ameddig lehet, visszatartani. A sátorok üresen maradnak.

A parancsok rögtön szét lettek küldve.

A. Z. herceg valamit sügött a király fülébe, amire a király azt mondta neki: „Magam is gondoltam erre.”

Azzal a szép markotányosnéhoz fordult:

— Madame. Mi végtelenül le vagyunk kötelezve a nekünk tett megbecsülhetetlen szolgálatért. Bizonyos lehet ön királyi hálám felől, mihelyt alkalmam nyílik annak kifejezésére. De mi fog önnel történni az ütközet alatt, mely még az éjjel megkezdődik?

— Ó, markotányosnét még sohasem öltek meg a háborúban.

— Ön tehát nem ismeri a félelmet. Nekem azonban kötelességem gyanakodni. Én önt nem bocsátom el innen az ütközet előtt. Én kénytelen vagyok azt is számításba venni, hogy hátha ön az ellenségnek a kéme.

— Én szívesen maradok itten — szólt a hölgy mosolyogva —, ameddig felséged kívánja.

— Hívják be Trenket.

Frigyest beszólták a király sátorába; maga A. Z. herceg ment érte.

— Kornét úr. Maga itt marad, amíg mi az ütközetbe megyünk. A rossz kezével úgysem foghatna kardot. Megbízatása lesz a hadi kémül hozzánk jött hölgyet őrizni, hogy meg ne szökjék.

— Hogy én őrizzem a grófnét? — szólt zavarodottan Frigyes.

— Gondolnám, hogy nem fél tőle? A grófnének sem lesz kifogása ellene?

— De az én sátoromban egy kéve zsúpp sincs, amire a grófnét leültessem.

— Amiatt ne legyen aggodalma. Én erre az éjszakára átengedem a grófnének a saját sátoromat, magamnak nem lesz rá szükségem. Madame kényelmesen kipihenheti fáradalmait a tábori nyoszolyán. Mindent rendelkezésére bocsátok. Senki sem fogja háborgatni. Itt az asztalka fiókjában van egy játékkártya. Játshatnak pikétet.

— Ördögös szerencsje van ennek a Trenknek — szólt nevetve A. Z. herceg. — Nem is jön verekedni, s mégis ő kapja el a legszebb zászlót.

Trenk Frigyes kegyetlenül meg volt szorulva. A királytól világos malícia volt ez a rendelkezés.

Őriztetni vele a szép tündérmőt, (akivel már régen ismerős) egész éjjel, a király sátorában.

Ha A. Z. herceg Berlinbe visszakerül, ezt a tréfát bizonyosan el fogja mondani Amália hercegnőnek, s aztán az eddigi szép idillnek vége.

Hogy a királynak még a válságos pillanatban is volt elég humora hasonló megtréfálásra.

Trenk Frigyes komoly arcot csinált, s mutogatta teljesen begyógyult kezét.

— Jól van, jól Trenk — mondá a király engesztelőleg. — Hiszen egyéb feladata lesz magának, amiért hátra kell maradnia. A grófnét nem szükséges magának cernirozva tartani. Hanem egyébre ügyeljen. A tábor egészen magára marad. Megeshetik, hogy az ellenség a jobbszárnyon is mutatkozni fog. Erre az esetre utasítva van a tüzérség, hogy erős ágyú-tüzeléssel akadályozza meg az ellenségnek a szoroson való kibontakozását. Itt, az én sátorom előtt is van felállítva egy haubicvető, s mellette a golyópiramid. Külszínre ez csak a tisztesség végett áll a királyi sátor előtt, mint ahogy itt van kitűzve a főstandard. Jöjjön csak, próbáljon egyet fölemelni azokból a haubicokból.

A király kivitte magával a sátorbul Trenk Frigyest, s odamutatott a golyógúlára.

Rájuk nézve közönséges tízfontos haubicoknak látszottak a kúpba rakott golyók; hanem amint egyet föl akart a jobb kezével emelni Trenk, nagyot szisszent: a beforradt izom sajgott.

— Látja, hogy még most is fáj a keze! — monda a király. — Fogja a bal kézbe.

— Ez nyom egy mázsát! — monda Trenk megemelve a haubicot.

— Éppen annyi. Tizenötezer arany van benne. Mind a tizenegy golyó ilyen. Belül üres, ha a kanóc-csapot lecsavar-

ják róla, a golyó kétfelé válik. Ezekben van a tábor tartalék-pénze. Százhatvanötezer arany. Ezt bízom a maga felügyele-tére. Maradjon itten, és ügyeljen rá, hogy ha ágyúzásra kerül a dolog, a pattantyúsok bolond fővel ezeket a golyókat el ne lövöldözzék. Az szép kis meglepetés lenne az osztrák ka-tonáknak, ha tizenötezer arannyal kartácsolnának közéjük! Ezt magára bízom.

Mégis marad hát valami komoly feladata: a hadipénztárt őrizni.

A haditanács intézkedései rögtön foganatba vétettek. A tá-bornokok a tisztek sátrait járták sorba, felköltve őket s közölve velük a feladataikat, a tisztek azután a közlegénységet ébresz-tették fel: egy dobszó, egy trombitahang nem hallatszott. az egész készü ödés a legnagyobb csendben rendeződött. Az őrtüzeket kioltották, s még az előőrsöket is vissza vonták, hogy az ellenség annál inkább el legyen áztatva ab-ban a hitben, hogy a porosz sereget mély álomban lepheti meg.

Minden hadcsapat elvonult a táborbul; egy puskás őrt sem hagytak még a király sátora előtt sem; csak az ágyúke-rekek távoli gördülése hirdeté a leviathán mozdulását.

Trenk Frigyes egyedül maradt a király sátora előtt.

Végiggondolt a helyzetén.

Egyedül hagyva egy csábító tündérrel, akinek varázslata már egyszer kilopta a lelkét a szívből. Minő visszaemlékezés az első mámorító találkozóra! S ez a második még bűvös-bá-josabb, mert a minnetörvények minden parancsa szentesíti.

Aki az ilyen tündérszerencsét fel nem használja, az gyáva.

Nem igaz! az a gyáva, aki kap rajta.

A babiloni Anaitis oltárán áldozni akkor, amikor bajtár-sai, maga a király, a halállal néznek szembe! Csókokat cserélni tündérajokról, amikor azok kardcsapásokat cserélnek! Sze-relmi mámorban elfeledkezni arról, hogy ez órákban hazájá-nak sorsa van kockára téve! És nem rohanni oda, hogy vére

minden cseppjével kierőszakolja a sorstul a diadalmat. —
Egy szép asszony miatt elmulasztani egy szép halált!

Trenk Frigyes egy merészet gondolt.

Beszólt a sátor függönyén keresztül.

— Madame! Szabad belépnem?

— Szabad.

Trenk Frigyes belépett a király sátorába.

Egy viasztekerecs égett az asztalon.

A hölgy már a tábori ágyon feküdt, egy lámapokróccal letakarva. A markotányosné-jelmez a taburetten hevert.

— A grófné már lepihent?

— Igen, de ezeket az átkozott hosszú szárú csizmákat nem tudtam magam lehúzni: az nem megy segítség nélkül. Jöjjön ide, segítsen lehúzni.

Hát az ilyen szolgálatot teljesíteni lovagias kötelesség.

Frigyes odalépett hozzá.

Miranda lehárítá magáról a takarót. Csak a rövid, hímzett zegélyű ing volt rajta, aztán meg a lábain a csizmák. Azokat odatartotta Frigyes elé, akinek a szolgálattétel alatt le kellett előtte térdelni.

Azután ismét a nyugágyra veté magát a hölgy, magára rántva a pokrócot, s fázós borzongást hallatva, ami aztán csendes nevetésbe ment át.

— Nos, hát nem ül ide az ágy szélére?

Minthogy a taburet el volt foglalva a levetett öltönyökkel, csakugyan oda kellett neki ülni.

— Nos hát, kis barátom — mondá neki a hölgy; — ugye megmondtam magának, hogy újra találkozni fogunk? És hogy itt fogunk találkozni.

S aztán hangosan felkacagott.

— Ugyebár? Ha most engemet itt valaki meglepne, azt mondaná, hogy Frigyes király szeretője vagyok.

Ez a szó teljesen jéggé fagyasztá Trenk érzelmeit.

Ennek a nőnek még a szégyen látszata is dicsőség.

— Nos hát? Valamit akart mondani nekem, hogy bejött.

— Igen, grófné. Azt akartam mondani, hogy én is utána-megyek társaimnak. Nem maradhatok lomha tétlenségben, mikor azok harcolnak.

Miranda bosszúsan rángatta a vállait . . .

— Hát hisz ezt megtehetette volna, anélkül, hogy nekem bejelentse. Ön nélkül még kevesebb okom van itt magamban félni. Csak azért jött be hozzám, hogy magas megvetését tudassa velem?

— Ellenkezőleg, grófné. Ön mindjárt meg fogja érteni, hogy engem a legnagyobb megbecsülés vezetett ide önhöz. A király csak tréfált azzal, hogy engem a kegyed őrizetére rendelt. Semmi oka sem volt bizalmatlannak lenni. Láthatja, itt hagyta a sátorában összes följegyzéseit ön előtt, kítárva. Ezekből megtudhatja kegyed hadainak diszlokációját. Itt van a kézi pénztára, a zárban hagyott kulccsal. De én még ennél is nagyobb bizalmat akarok ön iránt tanúsítani. A király rám bízta tábori pénztárának a megőrzését. Ha én most lóra kapok, és utána vágtatok a gárdának, valakinél hátra kell hagynom a kincs hollétének a titkát. Én másra nem merem azt bízni, mint a grófnéra.

— Lassan! Sújja a fülembe.

Frigyesnek oda kellett hajolnia Miranda fölé, hogy a fülébe súghassa a titkot. Ezalatt a hölgy fehér karja idegesen fonódott a suttógó nyaka körül.

Ilyen nagy titoknak az átruházása csakugyan nagy megbecsülésnek a tanúsága.

— Nagy tisztelet, hogy ezt közölte velem; vigyázni fogok rá — mondá a hölgy csípősen. — Jó mulatást!

Azzal hátat fordított neki, elfújta a gyertyát, s a pokrócba burkolta magát.

Trenk Frigyes sietett ki a sátorbul.

A lovásza ott várta a felnyergelt paripájával, nyeregbe vetette magát, s elvágtatott. Egy óra múlva utolérte a királyt.

— Hát maga itt van?

— Büntessen meg, felséged, az ütközet után; de nekem lehetetlen mozdulatlanul lebzselnem, mikor társaim harcolnak.

A királynak nem volt most ideje tovább kérdezősködni.

— No hát jó, hogy itt van! A gárda ma nem verekszik. Állion a hadsorba.

Igen: a testőrségnek ezúttal az a feladat jutott, hogy az ütközet idegzetét képezze. Az egész harc rögtönözve volt. A hat gárdatisztnak folytonosan nyargalni kellett egyik dandártól a másikhoz üzenetekkel.

Az ellenséges lovasság már kezdett a szoros úton előnyomulni, hosszú hadoszlopban. Mikor négy ezred felvonult, akkor hadrendbe bontakoztak az út két oldalán.

Frigyes király ezt mind bevárta nyugodtan.

Azután jött az osztrák és szász nehéz lovasság hatalmas tömegekben a felvonulóúton.

Ekkor Frigyes király megfúvatta a trombitákat, s az erdőben rejtett lovassága vágtatva rohant elő.

Az osztrák lovasság, mely egy alvó ellenséget vélt meglepni, erre a nem várt támadásra zavarba jött. Egyenes, nyílt csatában a porosz lovasság begyakorolt taktikája mindig fölényben volt ellenei fölött.

A felzavart könnyű lovasság hirtelen hátat adott, s összegomolyodva veté magát a hátul jövő nehéz vasasokra.

Ekkor a király odafordult Trenkhez.

— No, most maga menjen A. Z. hercegnek segítségére. Szeret segítségére lenni! No, nem arrafelé. Látja ott jobbra azt a halmot, azzal az egy szál fenyővel a közepén. Arra vágasson fel egyenesen. Ott találja a tűzérparancsnokot. Adja neki tudtul, hogy azonnal kezdjen az akcióhoz.

Trenk Frigyes árkon-bokron keresztül vágtatott fel a dombra. Annak a tulsó oldalán volt elrejtve nyolc ágyú.

A király vezényszavára rögtön feltaszíták az ágyúkat a dombra.

A mély völgyben már akkor az osztrák és szász lovasság egy zavart tömeggé lett összeszorítva.

Akkor ebbe a tömegbe kezdtek el azzal a nyolc ágyúval kartácsolni.

Az nem csata, hanem mészárlás volt. Ember és ló, mint a kaszált rend, omlott a lövések után. A hátul jövő ezredek szenvedtek legjobban: azokra, akik kardtusában voltak a poroszokkal, nem lehetett lövetni. Egy óra alatt tönkre volt zúzva az osztrák—szász lovas hadtest, s úgy szétfutott az erdőben, hogy elő nem került többet. Trenk Frigyes visszatért a királyhoz.

A nagy ágyúzásra azonban az osztrák derékseregnél is észrevették, hogy Frigyes király megelőzte a támadást.

Éppen a hajnal hasadt, szép Szent Mihály-napi derült reggel volt. A hegyhátak a napsugártól megaranyozva, a völgyben fehér köd terült, abból csak Szoór falu keresztos tornya látszott ki.

Átellenben a hegyoldalon Burkersdorf. Annak a kertjei között volt felállítva az osztrákoknak negyven ágyúja.

Az osztrák gránátos-ezredek zárt hadsorokban indultak meg Szoór falu ellen, ahol Frigyes király főhadiszállását képelték. Fejeik fölött a hegyoldalban felállított ágyúk röpiték golyóikat a falura.

A falvakat már e hadjáratban erősségül tudta használni mind a két ellenfél. A szuronytámadást visszaverte a porosz gránátos had; hanem az az óriási üteg a hegymagason összezúzta a torlaszaikat, s felgyújtotta a hátuk mögött a házakat.

Ekkor Frigyes király azt mondá Trenknek:

— Vágtass A. Z. herceghez, és mondd neki, hogy három ezred lovassal vágjon be az ellenség centrumába, s hallgattassa el azt a battériát! Azután a legrövidebb úton nyargalj a faluba, és vidd parancsul a tábornoknak, hogy hat zászlóalj gránátossal induljon rohamra a burkersdorfi ütegek ellen.

Trenk Frigyes végrehajtá a rábízott feladatot.

Előbb a herceget értesíté. Az rögtön megkezdé a lovastámadást.

És neki, az ifjú daliának nézni kellett, hogyan vágat az az öregember, lobogó fehér parókájával, elől a lovasai rendjén, hogy követ el mesemondáshoz hasonló hőstetteket! az öreg, a kicsúfolt, a meggyalázott férj! Míg ő, a fiatal vitéz, a nagy hódító, a szerencsefia: ezt mind a távolbul nézi.

A másik izenettel kellett a faluba eljutnia.

Hiszen ez is veszélyes feladat volt, ami Trenk Frigyesre bízott. A legrövidebb út, végig az ellenséges arcvonal előtt, a negyven ágyú lövonalán belől. A tekék ott búgtak el a feje fölött; egy süvöltő gránát a lova lábai előtt csapott le, átugratott rajta, s a háta mögött hallotta elpukkanni. De akkor aztán a megijedt lova majd belevitte az ellenséges táborba. (Mint György királyt Dettlingennél.) Szoór alá érve pedig le kellett szállnia a lováról, s azt egy fához kötve hátrahagyni; mert az utak úgy el voltak torlaszolva, hogy ló nem járhatta. Mégis jókor átadta a király parancsát Golcz tábornoknak, ki azonnal támadót doboltatott a gránátosoknak.

Akkor aztán látta Trenk Frigyes a templom tornyából ezeket az élő bástyafalakat egy ütenyre megindulni a tűzokádó ütegekkel szemben, mint valami gépnek a karjait. Ahol az ágyúgolyó rést ütött közöttük, az élőfal egyszerre összezárult megint. Aztán jöttek a targoncások, saraglyára tették a sebeülteket, s eltakarították. A tömeg ment előre. S nemcsak az ágyúk pusztítottak benne, hanem az árkok mögött elhelyezett lövészek is. Az osztrák sorgyalogság tüzelését hadi nyelven *görgötűznek* mondják (Rollfeuer). Ennek a folytonos moraja képezte az alaphangot e rettentő koncertben. A gránátosok egy lövést sem tettek, amíg száz lépésnyire nem értek az ellenfél harcvonalához, akkor egyszerre sortüzet adtak, egyik ezred a másik után, s aztán szuronyszegezve rohantak a magaslatnak.

De már ugyanakkor a lovasdandár is vágatott, a fenssíkra

feltörve, a negyvenágyús üteg felé, felgombolyítva az útját álló zászlóaljakat.

Trenk Frigyes sietett vissza a lovához, s rátalálva, vágatott a királynak hírt vinni.

A király a gárdával és egy tartalék svadronnal együtt közelebb jött Szóórhoz; a nyolc ágyút is magával hozta; a defilét csak egy lovas osztag őrizé már.

— A nagy battéria el van foglalva, fölség.

— Csak el van némítva, Trenk úr.

Már akkor az osztrák ágyúk megszűntek dörögni.

— A hadijelentésnek korrektnek kell lenni — monda a király.

— Én láttam A. Z. herceg lovasságát az ágyúkra rohanni.

— Azért azok visszavonulhattak.

Rövid idő igazat adott a gárdistának. A tetőn felállított ágyúk ismét elkezdtek dörögni. Csakhogy a lángjuk nem a porosz tábor felé villant, hanem ellenkező irányban. A poroszok csakugyan elfoglalták az üteget, s ekkor aztán a saját tüzeiket állítva az ellenséges ágyúk mellé, azokkal kezdték el lövetni a Burkersdorf faluban tömörült osztrák hadakat. Nemsokára az egész falu égett. Az osztrák fővezérség centrumában volt megtámadva. Károly herceg egyik nyargoncot a másik után küldé a balszárnyon levő dandárparancsnokhoz, Preysing tábornokhoz, hogy siessen a segítségére: az meg sem mozdult a helyéből. Hivatkozott az írásban kiadott napiparancsra, mely szerint az ő feladata Frigyes király előtt elvágni a visszavonulási utat. A három derék ezred ott ült nyeregben egész délig, mozdulatlanul egy halmon, melynek azóta Bataillenberga neve.

Károly hercegnek nem maradt más választása, mint szétzilált seregével visszavonulni a veszített csataterőről.

A poroszok aztán délfelé Preysing tábornoknak is segítettek az elhatározásban: kiverték a helyéből.

Az osztrák hadvezérség ismét azt a hibát követte el, hogy túlnyomó haderejében bizakodva, háromfelé osztotta sét

a seregét, hogy a burkust központi támadással összemorzsolja; Frigyes király aztán egyenkint verte meg mind a hármat.

No, de hátra volt még a negyedik.

Ahogy a szép markotányosnő elárulá, Trenk Ferenc a maga huszáraival és pandúrjaival átúsztatott az Elbán, s amíg a derék ütközet javában folyt Burkersdorf és Szoór alatt, rajtaütött a porosz táboron, melyben főhadiszállása teljesen védtelenül állt előtte.

A nagy ágyútelep elfoglalása közben jött vágatva egy ordonánctiszt a királyhoz:

— Főlség! a táborunkat elfoglalták Trenk pandúrjai.

— S mit csinálnak ottan?

— A poggyászunkat fosztogatják.

— Akkor nagyon okos munkát végeznek: csak hadd raboljanak kedvükre. Legalább addig a földogloban nem akadályoznak bennünket.

S még csak egy kémszemlélő csapatot sem küldött ellenük a király. Jól ismerte az embereit. Ezeket legjobban feltartóztatja a poggyászos szekérvonat.

Délben már lehetett harangoztatni mind a két faluban. Az ütközet el volt döntve. Ekkor aztán a király is visszatért a testőreivel a táborába. Trenk vitézeit már nem találta ottan. De a tábor is alaposan ki volt fosztva. A király sátorából is elvittek mindent: még az ezüst asztalszereket is. De eltűnt a tizenegy golyó is, ami arannyal volt megtöltve. — Ki törődik most bagatellekkel?

A király sátorában, a tábori ágy alá dobva hevert egy piros viganó, melyet tegnap a szép markotányosnő viselt. — Hát azzal mi történt?

TIZENHARMADIK FEJEZET

A DRÁGA KOTILLYON S A MÉG DRÁGÁBB VIGANÓ

Miranda arra ébredt föl, hogy éktelen zsvaj támadt a sátor előtt, pisztolylövések, lódobogás, káromkodás vegyest.

Trenk Ferenc martalóchada érkezett meg.

Annyi ideje sem volt, hogy felöltözzék. A sátornyíláson berontott maga Trenk Ferenc.

Eddig csak a pofája volt olyan csúf, mint az ördögé, most már a lába is sánta volt, hogy még jobban hasonlítson hozzá.

Reggel volt már, a sátornyíláson át besütött a napvilág: egyenesen oda az ágyból kikelő alakra.

— Ah! Ah! — kiálta fel a pandúrvezér —, mit látnak szemeim? Az én erényes szent asszonyom Frigyes király ágyában! Miranda grófnő! Ön a porosz király szeretője?

Mirandának semmi nagyobb vágya nem volt, mint hogy őt valahogy véletlenül ilyen helyzetben meglepjék, s ez a dicsőség, érdemén kívül, utolérte.

A francia udvar szokásai (jórészt a bajoré is) érthetővé teszik, hogy egy nőnél ez ambícióvá fajulhasson. Hiszen azok a nők uralkodnak, akik bal felül ülnek.

De hogy mégis éppen Trenk Ferenc legyen, aki ezt fölfedezi, az nem volt ízlése szerint.

Bosszúsan kapott levetett öltöneyei után.

Hanem Ferenc megelőzte, s valamennyi gúnyát elragadta előle.

— No, uram! Mit akar ön a ruháimmal! Adja ide!

— Ah nem! Szép istennő. Így kell önt megmutatnom a harámbasáimnak! Hadd lássák, minő galambot tart Frigyes

király a fészkében? Aztán majd felviszem a szép angyalkát Bécsbe, s ott is prezentálom az udvari társaságnak.

Miranda odaugrott hozzá, s ki akarta ragadni a kezéből a hímezett alsószoknyáját. Nem bírta vele. Akkor aztán hízelkedésre fogta a dolgot.

— Édes Trenk. Kedves Francikám. No, ne tréfáljon Adja ide a kotillyonomat.

(Ez volt a hímezett alsószoknyák műneve La Fontaine idejében.)

— Ah; még meg is cirógatja a rücskös pofámat. Most volna a legjobb idő a csókolódásra! Maga a Belzebúb sem választhatna magának kedvesebb pillanatot a szerelmeskedésre. Nem, madame! Ma csókért nem adok semmit.

— Nem ilyen olcsó árt kínálok, Ferenc. Én önnek a hatalmában vagyok most: semmivé tehet, letaszíthat a sárba, s belefojthat. A kétségbeesés szól belőlem. Én önnek nagy váltásdíjat ajánlok, ha meg hagy szabadulni. Ön tudja, hogy ez a király sátora?

— Azért jöttem ide magam.

— Ön itt gazdag prédát talál. Amott van a király ezüst asztalszere.

— Azt elveszem az ön kegyes utasítása nélkül is.

— De hisz ez önnek mind csekélység. Ön jobb szeretné ahelyett a tábori pénztárt megtalálni.

— Majd arra is ráteszem a kezemet. Tudom, hogy itt van. Kémeim értesítettek róla.

— Hát keresse. Nálam nélkül meg nem találja.

Erre a hölgy visszatért az ágyhoz, s a pokrócba takarózott.

Trenk Ferenc mindent fölforgatott a sátorban, a kardjával szerteszét hasogatta az ülőkéket: nem találta meg a pénztárt. Dühösen fordult Mirandához:

— No, hát hol van a királyi pénztár?

— Hol van a kotillyonom?

— Itt van, fogja.

Azzal odahajítja a nőnek, azt az egy öltönydarabot.

Miranda hirtelen felköté azt a derekára, s aztán felhúzta csizmáit. Félig fel volt már öltözve.

— Nos! Mutassa meg a pénztárt!

— Előbb kössük meg az alkut. Ön engem azzal fenyegetett, ahogy magával visz Bécsbe, s ott fog az udvar előtt prezentálni, mint Frigyes király ágyasát. Ígérje meg, hogy ezt nem teszi velem.

— Ha maga átadja nekem a királyi pénztárt.

— Átadom. De ön viszont lovagi becsületszavára fogadja, hogy engem szabadon bocsát, s enged mennem, amerre én akarok.

— Fogadom becsületszavamra.

— No, hát tudja meg ön, hogy a király kincstára azokba a haubicokba van elrejtve, amelyek a sátor előtt gúlába vannak rakva.

Trenk Ferenc kikiáltott a sátorbul az őrt álló pandúrjának.

— Hozz be egyet azok közül a golyók közül.

A pandúr cepelve hozta a golyót, megjegyezve, hogy ilyen nehéz haubic még nem volt a kezében soha. De a többiek is ilyen nehezek.

Miranda aztán megtanítja Trenk Ferencet a módjára, hogyan kell annak a tűzgolyónak a kanóccsapját lestrófolni, amikor az kétfelé válik. A szétnyílt golyó, vékony üveglappal letakarva, mutatta a kincs tartalmát.

Trenk a másfél lábával táncolni kezdett diadalában.

— Az egész kincstár kezemben van!

Miranda felhasználta ezt a pillanatát az elragadtatásnak.

— Nos uram, hát adja ide most már a viganómat.

De nagyon csalatkozott, amikor azt hitte, hogy Trenk Ferencnél egy árnyékát is feltalálja a hálának vagy az igazságnak.

— A viganóját? — kérdé furcsa elcsodálkozással. — Azt én nem ígértem, hogy odaadom; csak azt ígértem, hogy hagyom szabadon menni.

— Hát mi az ördögöt akar a viganómmal csinálni?

— Már biz arra, hogy fölvegyem, egy kissé vén vagyok. Szeretöm sincs, akinek hazavigyem vásárfiába; pedig csinos kis gúnya. Milyen szépen ki van hímezve.

— De ne nézegesse ön az én öltönyömet! Mennydörgős teremtettét! Ön becsületszavát adta, hogy szabadon bocsát. Egy kotillyonban csak nem mehetek ki az utcára.

— Hát várjon csak, kedveském. Én tudom, hogy mire adtam a becsületszavamat. Hanem elébb majd beszólítom a harámbasáimat, hogy legyenek tanúim, akikkel majd Bécsben bebizonyíthassam, hogy magát, drága szépség, itt találtam, és így találtam itt. Így kell azoknak magát itten meglátni, Frigyes király sátorában, egy kotillyonban viganó és kamizól nélkül.

Azzal kikiáltott az őrt álló pandúroknak.

— Híjátok ide azonnal Todbitter, Buntewicz és Köppenik harámbasáikat. — Miranda kétségbe volt esve; sírt, rimánkodott, a haját tépte, térden csúszva vonaglott Trenk után. Az annál jobban kacagott rajta.

Akkor aztán föllállt a hölgy, letörülte a könnyeit. Lebontotta a sűrű hosszú haját, s abból csinált takarót mezítelen válla és keble számára. Mikor a harámbasák megérkeztek, már akkor nyugodt volt, mint egy szobor.

A három főtiszt bejött a sátorba. Marcona pofák voltak!

— Nemes harámbasák — monda Trenk Ferenc. — Oda nézzetek! Ismeritek ezt a bájos hölgyet, ugye? Láthattátok elégszer, mikor még a generálistoknak a felesége volt. Az én kis ángyikám! Sokszor ültetek vele egy asztalnál. Hát most ez a szép istenasszony, egy generális özvegye, itten őrzí Frigyes királynak az ágját.

— Nem igaz, hazudsz! — kiálta a szavába a hölgy. — Én a király kincstárát őriztem. Azt teneked át is szolgáltattam. De te most a harámbasáid előtt el akarod titkolni a hadikasszát, hogy osztályt ne követeljenek belőle.

Trenk Frányó megijedt.

— Elhallgatsz, te vipera!

— Ahán! Ez nem tetszik neki! — szólt gúnynevetve a nő.
— Keressétek csak, mit dugdos a köpenyege alá? Azt a golyót, ni! Abban van az arany.

— Vezér! Te a pénzt eldugod előlünk? Ez komizság!
— kiálta fel Toddbitter, míg a másik kettő odarohant hozzá, hogy a köpönyegét szétbontsa. Az eldugdosott haubic ezalatt leesett a földre, s kigurult a sátor közepébe.

Trenk Ferenc kirántotta a kardját.

— Kettéhasítom, aki hozzá mer nyúlni ahhoz a golyóhoz.
De ekkor egyszerre három pisztoly csöve lett irányozva a homlokának.

— Csendesen, vezér! Dugd el azt a kardot; mert hideg embert csinálunk belőled! — dörmögé Toddbitter.

Trenk Ferenc ismerte a maga embereit: azok is képesek voltak mindenre, ha pénzről volt szó.

Miranda pedig ezalatt odaugrott a haubicához; ő nem ijedt meg Trenk pallosától, s aztán a mázsányi golyót az asztalra téve, ismét kistrófolá belőle a kanóccsapot, s akkor a kétfelé vált golyóbul kiönté az asztalra az aranyakat.

Tizenötezer darab arany szép halmazt ad ki.

A harámbasák egészen meg voltak részegedve tőle.

Ez az asszony tudta jól, hogy mivel játszik.

Egy medve ellen három farkas.

— Ejh, vezér uram! hát te ennyi pénzt el akartál tőlünk suvasztani? — monda Toddbitter.

— Van több is! — kiáltá Miranda.

— Elhallgass, sátán! Vagy lelőlek! — rikácsolt Trenk, bal kezével pisztolyát rántva elő zsebéből. (Azt az orgyilkos pisztolyt.)

— Nono, vezér! Csak okosan! — monda Toddbitter.

A másik két harámbasa egy karjával átnyalábolta a vezér karját, míg a más kézzel a halántékát csókolgattatá a pisztoly-

cső szájával; Todbitter pedig a homlokának irányzá a maga mordályát.

— Beszéljünk okosan egymással, vezér. Tudod, hogy szerződés van közöttünk, hogy ami készpénz zsákmányt ejtünk: annak a fele tied, fele a harámbasáké. Már egyszer megjártad vele, hogy magadnak készültél tartani a patyikus húszezer forintját; akkor majd elvitt az ördög.

— Hát ott van! Egyétek meg! Legyen a tietek az egész; döngöljetek meg tőle.

Ez már okos beszéd volt! De nem is mondatták maguknak kétszer. Egyszerre odarohantak mind a hárman az asztalhoz, s amennyit az ember a bal kezével felmarkolhat, annyit tömtek egymás után a tarisznyájukba: jobb kezükkel azalatt is folyvást a vezér felé fordítva a pisztolyukat. Különben az lekasabolhatja mind a hármukat, amíg a prédát felhabzsolják.

— Dagadjatok meg! — dörmögé vadállati agyarkodással a vezér.

Miranda felkacagott.

— No, Frányó, ugye drága volt a kotillyon?

— Infámis *flinta!* — ordíta rá Trenk Ferenc. (Ez a műneve azoknak a legaljasabb vászoncelédeknek, akik a közkatonák közt ténferegnek.) — No, hát nesze, Todbitter: még ezt is bírjad ráadásul. Neked adom. Azt tedd vele, amit akarsz!

Azzal megragadva a nő karját, odadobta őt a harámbasa ölébe.

— Hát ez a lovagi becsületszó, vezér? — kiálta a nő.

— Te sem tartottad meg a föltételt: elárultad nekik a kaszát. Most már viszlek Bécsbe.

— Hát legalább a viganómat add ide.

— Azt sem adom. Szaladj el így. A flinták alsószoknyában parádézhatnak.

Ekkor megfenyegeté az öklével a vezért a nő.

— Ráemlékezzél erre, Trenk Frányó! Drága lesz neked ez a viganó!

Azzal kirohant a sátorbul.

— No, hát megkaptátok a zsákmányt, most már menjetek ördög hírével — monda Trenk a harámbasáknak.

— Majd csak egymás után, vezér. Ismerjük a jóindulatodat. Bizonyosra vették, hogy amint ők a sátorbul kilépnek, a vezér lelövöldözi őket.

Azért előbb csak a Köppenik somfordált el a sátorbul. Toddbitter valamit súgott a távozó fülébe.

Azután eltávozott Buntewicz.

Végre háttal kifelé kereste a sátor nyílását Toddbitter.

De ezalatt a másik két alvezér elvagdalta odakinn a sátor előrészének a köteleit úgy, hogy amint Toddbitter is kiugrott a sátorból, az utána rohanó vezérnek a ponyva a fejére omlott, s míg az dühösen vergődött alatta, azalatt ezek mind a hárman elszaladtak.

Toddbitternek a lovát ott tartotta kantárszáron egy csatlós, az arra fölugrott.

— Nem láttad, merre futott az az asszony?

— De igen. Ott elbújt az árokban.

Toddbitter odalovagolt. A fehér alak ott feküdt a bűzös labodabokrok között.

Mikor Todbittert meglátta, felugrott fektéből, s kezét nyújtá neki.

— Vegyen fel a nyergébe.

A harámbasa fölemelte a nőt magához.

— Takarjon a palástjába, fázom.

A lovag azt is megtette.

Aztán így lovagolt drága terhével a csapatjához.

Igazán drága teher: a táskájában harminchárom font arany, s a nyergében egy szép asszony.

A katonái nem kevésbé jól voltak felszerelve. Mint a szorgalmatos méhek, úgy megrakodtak a porosz táborban talált zsákmánnyal, amit szaporított az útba esett falvak bön-gészete is.

— Melyiteknél van egy viganó meg egy kamizól? — Adok érte öt aranyat — kiálta oda a katonáinak Todbitter. Egyszerre tízen is rohantak oda a kívánt árucikkkel. Hát hogyne volna egy jól készült pandúrnál ilyen szerdék?

A harámbasa rábízta Mirandára, hogy válassza ki magának, amelyik legjobban tetszik.

Hát úgy illik. Ha már az ő tulajdonává lett a menyecske, neki kell annak az öltözetéről gondoskodni.

Miranda felöltözött a rablott gúnyába; hanem kalap helyett már csak egy ezüstös sisakot tudtak neki adni. Hát az is jól illett a fejére.

— Itt a pénzed a gúnyáért — mondá a harámbasa.

A pandúr kétfelé törülte a bajszát.

— Inkább adnám azt a pankának egypár csókért.

Todbitter adott neki egy pofont, s a lábához dobta az öt aranyat.

— Coki! Ez az én asszonyom!

(Hisz ez külön ember a vezérénél.)

— Most még teremsetek elő egy markotányos kordét.

Azt is előhozták. Jó rend volt itt. A pálinkát ugyan kiitták már a hordóból, de még a kis póni lovacska megvolt, szépen a rúd közé szerszámozva.

— Hisz ez éppen az én laptikám! — mondá örvendezve Miranda. — Az én kis tatárlovam. Hogy rám ismer.

— No, hát most ebbe felülhatsz, mucuskám, s jöhetsz velünk. Mind a vízig szárazon. Ott majd megint nyeregbe veszel, s a túlsó parton fogok neked más talyigát.

— Köszönöm édes uram, a jószágodat. Meg is szolgálom, mégpedig azonnal.

S ez a jószolgálat abból állt, hogy Miranda elmondá Todbitternek a Laudon történetét, amelyből megértheté a harámbasa, hogy mi vár az olyan pandúrúrtisztre, aki a zsákmányból részt követel Trenk Ferenctől.

Ezalatt hangzott az ágyúzás, puskatüzelés a szoóri és burkersdorfi csatavonalon szakadatlanul.

Ha Trenk Ferenc olyan jó katona lett volna, mint amilyen jó martalóc volt: ez órában az lett volna kötelessége, hogy az egész huszár- és pandúrserégével vágatva rohanjon arra, ahol az ágyúk dörögnek, s támadja hátba Frigyes királyt. — De hát ezt elmulasztá.

Miranda csakugyan jó szolgálatot tett Frigyes királynak, amidőn elárulta Trenk Ferenc előtt az arannyal tömött haubicok titkát. Annak még tíz ilyen drága gömb maradt zsákmányul.

Azonkívül Frigyes király egész ezüst asztalszere. — A pompás aranyozott tálak, tányérok és billikomok. Ha néha nem volt is más a királynál, mint szalonna, fekete kenyér, de azt legalább ezüstről lakmározták.

Mit törődött Trenk Ferenc most Károly herceggel — meg a harc kimenetelével, mikor az ő diadala már megvolt? Ennyi kincs egy rakáson! Az volt a főkérdés, hogy ezt mi módon lehessen el is szállítani?

Kiszedni az aranyat a golyókból nem tanácsos; mert ha a pandúrok megtudják, hogy itt annyi pénz esett zsákmányul, azok is mind részt követelnek belőle.

Ha pedig zsákba teszik a golyót, s úgy kötik a nyereghez, ez a nagy teher az Elbén való visszaúsztatásnál lehúzza a lovat a víz alá. A leleményes ész kitalálta a módját. Trenk Ferenc minden zsákhoz, melyben az aranytartalmú golyó volt, egy-egy üres korsót kötett: az a vízben a golyó súlyát kiegyenlíti. Az ezüst számára meg etetővályúkból tákoltatott tutajt, amin át fogják vádoltatni a folyón.

Ezalatt sorban kaszabolhatták A. Z. herceg vértesei az osztrák ezredeket, s ágyúzhattak azoknak saját ütegeivel Károly herceg főhadiszállására.

Trenk Ferencnek volt egy bizalmas cimborája. Török pribék volt. Khankiárnak hitták (törökül olyanformát jelent, niint „hóhér”). Ezt szokra azokra a titkos megbízásokra használni, amiknek célja egy-egy olyan harámbasának a láb alól

eltevése volt, akire a vezér megharagudott, vagy akitől a zsákmányrészt el akarta harácsolni. — Igen egyszerű volt a praktika. — A kipécézett főtitst parancsot kapott, egy csapat huszárral s kétszer annyi pandúrral megtámadni az ellenséget. A harcmodor az volt, hogy minden huszár mellett két gyalog pandúr futott. Versenyt tudtak azok futni a paripával. A pandúr lőtt, a huszár vágott, s a kézi tusában a gyalog pandúr a handzsárjával elvagdalta az ellenséges vitézek lovainak az inait. (Így tettek Mohácsnál a janicsárok is Lajos király vitéz „kalandos” lovagjaival.) Ha azonban csak a főtitst elvesztése volt a cél, akkor a lövöldözés kezdetén a harámbasa hirtelen megkapta a neki szánt golyókat; akkor aztán megragadták a lova zablóját a pandúrok, s a halálra sebesülten visszavágtattak a táborukba. Ezt Miranda mind elmondta Todbitternek. Ő maga Laudontul tudta meg ezt az ármányt

Mikor már a hegyek fennsíkján folyt az ütközet, Khankiár szót tett efelől Trenk Ferencnek. Az ellenséget jó volna megriasztani.

Trenk Ferenc aztán kiadta neki a kellő utasításokat.

Három csapat huszár és pandúr három irányban induljon el az ellenséget fölkeresni. Vezérek Todbitter, Buntevicz és Köppenik. Minden csapat áll száz lovasból, kétszáz pandúrból. Todbitternek jutott a legveszedelmesebb feladat, a porosz sereg jobbszárnyát megtámadni, ahol még minden csendes volt, ahol tehát egészen pihent ellenségre kellett találnia.

Amint Khankiárt meglátták közelíteni a kétszáz pandúrral, egyszerre mondá ki Miranda és Todbitter azt a szót:

— Itt az „Uriás-levél!”

A pandúr-tiszt átadta a parancsot Todbitternek.

A harámbasa megijedt.

— Én támadjam meg háromszázad magammal a burkusok pihent dandárát? Hisz ez örülség! — monda Khankiárnak.

— Ha csak egy ellenvetést mondasz is, és rögtön nem indulsz, az a parancsom, hogy főbe lövesselek.

S már fel volt emelve tizenkét puska, és Toddbitter fejének irányozva.

Miranda odaszólt németül:

— Fogadd el a megbízást: a poroszoknak nincs a jobb-szárnyon semmi hadcsapatjuk, csak a tüzéségük, a hegyen túl pedig mindjárt rátalálsz az osztrák lovasságra, s ahhoz csatlakozhatol.

— No, hát menjünk! — mondá Toddbitter, s azzal megindult a szokott módon beosztott csapat a Bataillenberg felé csendes ügetésben.

Rövid időre megpillantották a porosz üteget, mely egy dombra volt felállítva, ahonnan a szoros utat uralta.

Trenk csapatjainak hagyományos ellenszenvük volt az ágyúk ellen. Soha ágyúkat nem ostromoltak meg. A pattantyússág pedig magába nem attackol. — És így szépen elvonultak az üteg mellett, lőtávolon kívül, az erdőnek kerülvé.

Miranda a maga kordéjával az úton haladt előre, s az erdőn túl ismét összejött a pandúr csapattal.

Amint a hegyhátra fölértek, egyszerre ott láttak maguk előtt egy lovascsapatot, háromsoros hadirendbe fölállítva. Egész zászlóalj.

— No, most kezdjük el a lövöldözést! — monda Khankiár Toddbitternek.

— Kezditék a tüzes istennyilát! — kiáltá rá Miranda. — Hisz ezek osztrák lovasok. Nem látod a sárga zászlójukat?

A Preysing vértés-ezred katonái voltak.

A vértés őrnagy, amint Trenk katonáit előbukkanni látta, azonnal odanyargaltatá hozzájuk a hadsegédét azzal a parancssal, hogy a csapat vezére jöjjön hozzá.

Toddbitter odavágtatott; de vele futott Khankiár is, a nyereg kápájába kapaszkodva.

— Trenk martalócai vagytok? — kérdé az őrnagy.

- Todbitter kapitány.
- Mit kerestek itten?
- Parancsunk van a vezértől az ellenséget megrohanni.
- No, hát én meg a fővezér parancsát tudatom veletek.

A gyalogosok reitsék el magukat az erdőben: senki el ne árulja az ittlétünket. Aki egy puskát elsüt, rögtön felbuzatom a fára. A puskát gúlába kell rakni.

Khankiár morgott; de ellenkezni nem mert.

A vértés őrnagy még mindig a tegnapi haditanács rendeletéhez tartotta magát: a fővezér nyargonca eltévedt valahol, és nem talált Preysing tábornokra.

A két harámbasával együtt az őrnagy is odalovagolt a kíséretével a Trenk-csathoz.

Todbitter elmondá az őrnagy parancsát előttük az ő időmájukon.

— A gyalogság vonuljon az erdő mélyébe, és meg ne mozduljon; a huszárok pedig álljanak a vértések mögé; de előbb rakjanak le minden fölösleges terhet a nyergükből, ami a gyors mozdulatokat akadályozza.

Lerakni az összeszedett prédát!

— „Drugi puty!” — kiáltának erre a vitézek, s azzal megfordíták a lovaikat, s úgy elszeleltek minden irányban, hogy Todbitter maga maradt ott a markotányosnéval.

— Megszabadultunk szerencsésen! — mondá a hölgy a harámbasának.

— De most hová legyünk?

— Te barátom, most már Trenknél halálra ítélt ember vagy. Legokosabb, ha most egyenesen menekülsz Bécsbe. Engemet is magaddal vihetsz, quasi feleségedet.

Todbitter kapott ötezer aranyat meg egy szépasszonyt, hát ugyan minek is folytatta volna tovább a háborút?

Egy óra múlva aztán Preysing dandára is meg volt verve. Futhatott is mindenki, amerre kedve tartotta.

Trenknek a másik két kiküldött csapatja közül az egyik

a porosz király ágyúütegének a torkába került, az nagy hirtelen visszafutott Buntewiczestül elevenen. A Köppenik-féle csapat ellenben, mely arra felé tartott, ahol a nagy füstöt látta, s az ágyúzást hallá, szemtanúja lett az osztrák deréksereg bomlásának. Az égő Burkersdorfbul menekülő csapatok minden utat elleptek. A pandúrok siettek vissza Trenk Ferenc-hez azzal a rémhírrrel, hogy a főherceg ármádiája tönkre van verve: itt az ellenség.

Erre aztán Trenk Ferenc is összeszedte a zsákmányolt kincset, s egyetlen taktikája az volt, hogy minden prédát elvihessen. Az öccsének a két paripáját is magával vitte, amiket az a lovászlegényével hátrahagyott.

Mire a poroszok visszatértek a megnyert ütközetből a táborokba, már akkor Trenk Ferenc, huszáraival, pandúrjaival és fényes zsákmányával együtt túl járt az Elbe vizén.

Vége az első kötetnek.

M Á S O D I K K Ö T E T

ELSŐ FEJEZET

A DIADALSZEKÉREN

Az már régi szokásuk a hadvezéreknek, hogy az elvesztett ütközetnek kimenetelét olyan takargatott, vígasztaló modorban tudatják a világgal, mintha tulajdonképpen csak egy megváltoztatott hadállásról lett volna szó; ellenben egy kisebb mérvű sikert, mint valami döntő diadalt trombitálnak ki.

Így történt a szoóri ütközet után is. Az osztrák fővezérség magáról az elvesztett derékütközetről olyan bonyolódott, olyan körmönfont hadi bulletint származtatott Bécsbe, hogy aki azt elolvasta, azt sem tudta, merre van hát előre, merre hátrafelé?

Ellenben a Trenk Ferenc diadala aztán a poroszok teljes, tökéletes kudarcát hirdeté. A porosz tábor elfoglaltatott, az ágyúk beszőgeztettek, az egész főhadiszállás foglyul esett, maga a porosz király ekvipázsa és asztali ezüstje is prédára jutott. Ezt az ezüst portékát Trenk Ferenc előre felküldé Bécsbe, s az ott volt kitéve a Matsakkerhof vendéglő emeleti ablakaiban a publikum bámulatára.

Csák Máté háza volt Trenk Ferencnek a rendes szállóhelye, mint minden magyarországi nagyúrnak. Itt költött el ő naponkint egy forintot. (Ezt az adatot az életírói, mint zsuroriságának bizonyítványát hozzák elő; ámde tudnunk kell, hogy az egykorú étlapok tanúsága szerint a Matsakkerhof-úri éttermében egy ebédnek a díja 24 rézkrajcár volt, amely lakoma állt hét fogás ételből, azok közt kétféle sült. Eszerint Trenk Ferencnek egy rénes forintból még harminchat kraj-

cárja maradt. Inkább azt kérdehetjük, hogy mire tudta ezt a tenger pénzt elkölteni.)

A könnyen lobbanó kedélyű bécsi publikumnak egyszerre kegyencévé lett Trenk Ferenc. Az utcán pamfleteket árultak az arcképével, s a hárfások rémballadákat énekeltek róla.

A szerencséjéhez tartozott az is, hogy amíg Károly főherceg a még mindig harcképes osztrák derékhadsereggel északnak vonult, azalatt Trenknek ellenkező irányban kellett nagy sietve loholni. „Kellott”: mert az ő hadcsapatja úgy volt szoktatva, hogy nagy diadal után, mikor prédával megakadott, addig új csatába nem volt vihető, amíg mindenki haza nem vitte a zsákmányt, és el nem helyezte. Később aztán visszajöttek becsületesen. Ilyenformán csak a testőrségét képező lovasság maradt meg mellette. Ezeknek az élén tartá bevonulását Bécs városába.

Megérkezése valóságos diadalünneppel volt; a Verestorony bástyáitól a Burg kapuig minden utca tömve „vivát”-kiáltozó néppel; az ablakokból szép hölgyek virágokat szórtak eléje; a neve is alkalmas volt arra, hogy az ezerajkú óriás szájából megrenge a levegőt: „Franz Trenk!” Kinézése pedig túlhaladta a róla szárnyaló legvadabb híreket is. Gondos családapák eltakarták a feleségeiknek a szeméit, hogy rá ne csodáljanak. Tökéletesebb Belzebúbot tán még Höllen-Breughel sem tudna vászonra festeni.

Hát a lovasai? Ezek a csodahősök. A huszárok farkasbőr kacagányjaikkal. A szerezsánok vörös köpenyegeikkel, fejükön a poroszoktól elvett aranyos kaskéták! Egy gyűjtemény országos gonosztevőkből! Hóhérpallos alól kiszabadult légió!

Mikor a Burg udvarára ért Trenk Ferenc, a főőrség fegyverbe állt, és dobszóra szalutált, s zászlóját meghajtá előtte. A hartsír-gárdisták segíték leszállni a lováról, s vezették fel a követségi lépcsőn. Minthogy a meglőtt jobb lába rövidebb volt, mint a bal, amiatt gyalog jártában mankót használt.

A királynő a gobelinok termében fogadta a hőst, s látva, hogy *mankóval jön, megkíndlta őt egy székekkel, hogy üljön le*, amíg az egész udvari kíséret állva maradt. Olyan nagy kegyesség, aminőben csak fejedelmi vendégek szoktak részesülni.

Őfelsége magasztaló dícséretekkel halmozá el a hőst, és legmagasabb kegyének kifejezésül ezredesi címmel ruházta fel, a rendes hadsereg főtisztjeivel egyenlő ranggal, s kinevezte magyar bárónak. (Tudvalevő, hogy a külföldi *báró* Magyarországon, amíg a Corpus Jurisba nem inartikulálják, csak „armer Reischer”, és nem más.)

Azon nap estéjén Bécs városát illuminálták, s a Burgszínházban (melyet Mária Terézia négy évvel előbb építtetett a komoly Tháliának) díszelőadást tartottak Trenk Ferenc tiszteletére.

... Egy hét múlva pedig egy pecsétes levelet kapott Trenk Ferenc Cordua tábornagytól, melyben *megidéztek* a speciális haditörvényszék elé, mely az ellene emelt vádakban ítélni fog.

Már ekkor az egész városban Trenk Ferenc bűneiről beszéltek.

A papok minden templomban arról prédikáltak, hogy Trenk Ferenc istentagadó, templomrabló, szentségfertőztető; papoknak megkínzója, ártatlan szüzek megrontója; káromkodó és eretnek.

Huszonhárom pandúrtiszt lézengett Bécsben, akiket Trenk Ferenc önkényűleg elcsapott a seregéből: ezek között volt Todbitter.

Ez a huszonhárom sértett ellenfél szerteszét hirdette Bécs város kávéházaiban és sörcsárdáiban, hogy Trenk Ferenc nemhogy diadalt aratott volna a szoóri ütközetben; de ő volt egyenesen az oka, hogy Károly herceg elvesztette a csatát; mert ahelyett, hogy a parancs szerint Frigyes királyt hátban támadta volna meg, egy puskát sem sütött ki ellene; hanem az egész ütközet alatt a zsákmányt szedte össze, s a porosz lovaságnak időt engedve, ő idézte elő a haditerv meghiúsulását.

A vádban sok igaz volt.

A királyné azt kívánta, hogy az általa kegyelt hősnek az igazolása végett egy speciális hadi bíróságot kell összeállítani; melynek ítélete aztán végképp elpihentesse a sok rágalmat. Az volt a szándék, hogy megmentsék, tisztára mossák Trenk Ferencet.

A törvényszék elnöke, Córdua tábornagy, derék, egyenes lelkű ember volt, aki Trenk Ferencnek katonai érdemeit meg tudta becsülni. A közvádó Weber haditanácsos volt.

A perpatvar folytán sok minden egyéb bűnét is felhordták Trenk Ferencnek; hogy a pandúrjait sajátkezűleg öldöste le, ha a legkisebb hibát elkövették, hogy a tisztjeinek a gázsiját nem fizette, s hogy egy molnárnak a leányát legnagyobb kincsétől megfosztotta. (A királyné előtt ez volt a legsúlyosabban terhelő vád ellene.)

Trenk Ferenc az egész vizsgálat alatt igen nyugodtan védte magát. A csatatéri mulasztás vádját elhárította a Károly főhercegre hivatkozással, kitől ő az ütközet napján semmi parancsot nem kapott. A porosz királyt ellenben parancs nélkül is megtámadtató: de éppen a vádló tisztek, Todbitter, Buntewicz és Köppenik voltak azok, akik gyáván megfutottak a csatából. A többi vád mind zöld mese. A molnár leánya pedig közönséges hübschlerin, akitől nemhogy az ártatlansága kincsét vette volna el erőszakkal, sőt inkább korbáccsal kergette el a tolakodásáért.

Egyedül megállható vád maradt ellene az, hogy a tisztjeit önkényűleg elcsapta, s a fizetéseiket nem adta ki nekik.

Trenk Ferenc még ezt a vádat sem akarta megállni.

Mikor szembeállították vele Todbittert, már akkor elhagyta a nyugalma.

— Hát te sem kaptál tőlem semmi pénzt? Kutyaházi!

— Nem.

— Hazug kutya! Hát nem tele marokkal tömted a táskádba? Te hajdemák!

— A „te pénzedet” soha.

— Ó, te országos gazember!

— Dixit cacabus ollae. (Katlan csúfolja a fazekat.) Mondd meg, hogy hol adtad nekem azt a pénzt?

S e mérges szóváltás alatt folyvást kacagott Trenk, akkor aztán Todbitter is rákezde a kacagást. Olyan röhejt csináltak duettben, mintha a legnevettetőbb hanswurstiad folyna le közöttük.

A bírák el nem tudták gondolni, hogy mit nevetnek ezek mind a ketten?

Hát azon nevettek, hogy Trenk nem állhat elő a világos cáfolattal, ami a tenyerén fekszik. Nem mondhatja el, hogy ötezer aranyat adott osztalékul Todbitternek Frigyes király sátorában. Mivelhogy a hadi regula szerint az elfogott ellenséges hadipénztár az aerariumot ihleti meg. Azt tehát Trenk Ferencnek azonnal ki kell szolgáltatni, mihelyt valaki felemlíti. — Csak Todbitter árulhatná el. De az sem szólhat; mert akkor őtöle is elvennék az ötezer aranyat. — Ez az, ami olyan nagyon nevetnivaló.

Trenk Ferenc a kincsrejtő haubicokat mindenütt magával hordta. Bécsi szállásán egy nagy üvegszekrényben tartá: úgy mutogatta a látogatóinak, mint szoórai trófúmain. De hozzányúlni senkinek sem engedett.

Végre a kiküldött törvényszék meghozta az ítéletet. Az igazán kegyelmesen hangzott Ferencre nézve. Minden ellene támasztott vád alaptalannak lett nyilvánítva. Pletykabeszéd az egész. Hadászati szabályok szerint Trenk Ferenc semmi kifogás alá nem eshetik. — Hanem abban az egyben elmarasztalták, hogy az elbocsátott tiszteknek a hátralékos zsoldját tartozik kifizetni. Summa summarum tizenkétezer forintot.

No, hát mi az a tizenkétezer forint? Ilyen potom áron kiszabadulni a limbusból?

Ezen a bagatellen dült fel azután Trenk Ferencnek a diadalszekere. Nyomorúságos tizenkétezer forint miatt vesztett el hírnevet, ősi vagyont, milliókat, jövőndőt, szabadságot, mindent.

MÁSODIK FEJEZET

A DIADALSZEKÉR ALATT

– Micsoda? – kiálta fel Trenk Ferenc, mikor azt a kegyelmes ítéletet felolvasták előtte. – Én fizessek tizenkétezer forintot ezeknek a kapcabetyároknak? Soha! Egy rézkrajcárt sem!

S azzal fogta magát, kocsira ült, senkinek agyiőt sem mondott, leutazott Szlavóniába a birtokára, s ott vadászott dámvadakra meg vadkanokra, s nem törődött az egész pandúrseregével. Azt gondolta, hogy majd hívni fogják a bécsi uraságok, ha egyszer meg lesznek szorulva. Ott is maradt, míg a téli fagy be nem fogta.

Csakhogy ez idő alatt ismét egy nagyot fordult a világtörténet.

II. Frigyes a Zsónaföldön, Kesselsdorfnál tönkreverte a százsz fejedelemnek osztrákokkal egyesült seregét. A vérengző ütközetben ismét kitüntette magát az ősz A. Z. herceg, akinek a csata után olyan volt a köpenyege, mint a rosta, átlýuggatva golyóktul. Károly herceg tétlenül nézte szövetségese összetöretését. Erre Mária Terézia békét kötött a poroszsal, átengedve másodszor is az elveszett Sziléziát. Akkor aztán az egész hadseregével a franciák és spanyolok ellen fordult, akik ez időben valamennyi olasz tartományát elfoglalták. Azokat kegyetlenül el is verte, kikergette Olaszországbul. – Hanem ehhez a hadjárathoz semmi szükség sem volt Trenk szabadcsapatjaira.

Trenk Ferenc aztán, mikor észrevette, hogy nem hívatják, mégiscsak ráfanyalodott, hogy felmegy Bécsbe. Odáig semmi hírt sem hallott a történekről.

Amint megérkezett Bécsbe, a legelső meglepetés az volt részére, hogy az utcán hólabdákkal meghajigálták. Azt hitte, hogy ez valami félreértés lesz.

De amint a Hohemarktra érkezett, ott már fennhangon kezdték a nevét emlegetni, „du verfluchter”, „du verräther” mellékszók kíséretében.

A piac közepén állt a nagy vasketrec, amelybe a rendőrség által összefogdosott tolvajokat, garázdákat és hübschlerineket szokták bezárni.

Valaki a pellengérketrecből a nevét kiáltá.

Megállítatá a szánkóját; odament. Egyik harámbasáját találta a ketterhäuschenben.

A jámbor elpanaszolá, hogy őtet elfogták, bezárták; pedig semmit sem tett egyebet, mint amit más városokban szoktak. Egypár németnek beütötte a fejét, s egy aranyórát vásárolt — a szabott áron egy ökölcspásért az órás fejelágyára: no meg, hogy egy apácakolostort vendégfogadónak nézett.

Trenk Ferenc rögtön csörtetett fel Cordua marsallhoz, panaszt tenni az elfogott harámbasája miatt.

— Jaj, barátom, — mondá neki a tábornagy. — Ne törd te magad most a harámbasád miatt; hanem véd a saját ügyedet. Te magad is edictaliter kurrentálva vagy propter feloniam.

Trenk Ferenc elbámult.

— Hiszen már megkaptam a felmentő ítéletet.

— Éntőlem meg. De abba nem nyugodtál bele. Most azután új processzust kötöttek a nyakadba, s most már nem én vagyok a bírád, hanem Löwenwalde tábornok.

Löwenwalddal régi ismeretsége volt Trenk Ferencnek.

Egy ízben, az első burkus hadjárat után találkozott vele Károly főherceg termében, ahol a tábornok irgalmatlanul kikelt a főherceg előtt a pandúrvezérnek Baváriában elkövetett kegyetlenkedése, zsarolásai és pusztításai miatt. Amely vádakra Trenk Ferenc egész röviden és hatásosan csupán egyet-

lenegy mozdulattal felelt meg, amely mozdulat után a tábornok bő bársonybugyogójának azon a részén, amelyen tűni szokott, Trenk Ferenc csizmatalpának a legtökéletesebb lenyomata volt látható. A főherceg pedig ezen replika fölött olyan jóízűt nevetett, hogy két gomb leszakadt a mellényéről.

Ilyen jó emlékezetű ismeretése volt Trenk Ferencnek Löwenwalde tábornokkal. — S ez volt most az ő bírása: a haditörvényszék elnöke.

Még azt is tudatták Trenkkel, hogy aki ezúttal, mint vádló lépett fel ellene, az nem kisebb személyiség, mint Gosau gróf, császári kamarás, az élelmezési osztály főnöke, nagybefolyású férfiú az udvarnál.

Végül pedig az a parancs is közöltetett vele egyenesen az uralkodónő meghagyásából, hogy amint Bécsbe megérkezik, azonnal tekintse magát fogolynak, s a vendéglőben tartott kvártélyát el ne hagyja, amíg érte nem küldenek.

Ezt a parancsot megértve, rögtön sietett Trenk Ferenc a Matsakker udvarba: ott kikeresteté a kocsiszínből a legpompásabb szánkót, eléje fogatott négy lovat, csengős szerszámmal, s ezzel a készséggel vágatott végig a belváros valamennyi népes utcáján, a Karintiai úton, a Mennybéli-kapu utcán, a Grábenen, a Glacis-n, a Posztólugason, a Húspiacon meg a Szent Péteren, ahol a legtöbb nép járt: maga hajtotta a lovakat, s kongatott az ostorával nagyokat — alföldiesen.

Estére pedig páholyt vett a Burgszínházban, ahol éppen Racine-nak klasszikus színművét, Ifigéniát adták. A páholya csaknem szemközt volt a királynőével, szomszédos a Károly főherceg páholyával.

Még eddig egészen gavalléros volt a truccolása az udvari hatalmasságok ellen.

Az előadás alatt azonban, melyet Trenk nemes figyelemmel hallgatott, egyszer csak hangos beszélgetés vonta magára a figyelmét a szomszéd páholyban. A nevét hallotta emlegetni.

Átnézett a páholyba, s ott látta Gossau grófot ülni, szemben a színpaddal, átellenében egy tisztet, akinek csak a revers oldalát láthatá; de akit a hangjáról ismert fel. Az volt Tod-bitter.

Mikor azok is észrevették az ő ottlétét, elkezdték a társalgást franciára fordítani.

Már az is bosszantá, hogy fölteszik egy Trenk Ferencről, hogy az nem tud franciául! De hát még a diskurzus tárgya! Folyvást őtet szolták-szapulták.

A vér a fejébe tódult; elvesztette egészen az eszét, Kirohant a páholyából: be a szomszéd páholyba.

Az útját álló Todbitternek olyant ütött a fejére ököllel, hogy az összerogyott menten. Akkor aztán torkon ragadta Gossau grófot, s azt kezdte el ökölcsapásokkal kikészíteni.

A gróf kardot rántott; de Trenk elkapta bal kézzel a kardját, amivel összevágta a tenyerét; de közben jobb kézzel annyi ökölcsapást osztott az ellenfelére, hogy az eszméletlenül rogyott a páholy szélére. S mindez az egész színházi közönség láttára történt, őfelsége, a legbájosabb császárné és királynő legmagasabb jelenlétében; szerencsére felvonásköz alatt.

És ez a brutális verekedési jelenet úgy meglepett mindenkit, hogy a pandúrvezért, bosszúja kielégítése után, akadálytalanul engedték a szánkójához visszatérni, s csengős ekvipázsával a vendéglőjéhez hajtatni.

Hanem egy óra múlva aztán fegyveres őrséget állítottak az ajtaja elé, s azontúl, ha az ajtaján kilépett, mindenüvé két fegyveres kísérté elöl, kettő hátul, felvont puskával.

Másnap pedig felvitték a haditörvényszék elé, mely ott tartotta az ülését a fegyvertár épületében, a negyedik emeleten.

Mikor végighaladt a korridóron, egész sereg kellemetlenül ismerős pofatulajdonosokat látott a fal melletti lócákon ülni.

Nemigen nyugodalmas érzés lehet az, mikor az embernek az ötlük az emlékébe, hogy ennek az úrnak a cifferblatt-

ján valamikor rajta felejtettem a manupropriámat! — Csupa pofonvert ábrázatok, vagy legalábbis olyanok, amelyek nem kapták még meg a pofont, de láttukra visket az embernek a tenyere.

Ezek mind az ellene felidézett tanúk voltak.

Ötvenhárom tanú volt ellene fölcsődítve. Ezeket mind Löwenwalde tábornok szedte össze, kihirdetve, hogy akinek Trenk Ferenc ellen panasza van, az jőjjön elő: egy arany napidíjat kap az egész per tartamára. — Tizenötezer forintot adtak ki csupán a Trenk Ferenc elleni tanúk napidíjára.

Ezekre a tanúkra ő csak nagyot köpött.

„Hazug kutyák! Botot nekik!”

Olyan is volt a tanúk között, aki azt jött bizonyítani, hogy ő sohasem látta Trenk Ferencet a mária-celli búcsún megjelenni. Ez is egyik főbenjáró bűn vádja volt ellene.

Hanem aztán következett a vádak súlyosabbja.

Löwenwalde előadta, hogy Trenk Ferenc ezredest a stratégiák azzal vádolják, miszerint a szóraui ütközet egyenesen az ő szándékos mulasztása következtében vált balvégzetessé az osztrák ármádiára nézve; mivelhogy nem fogadta meg a fővezér parancsát, hogy összes hadseregével támadja meg Frigyes királyt hátulról szóraui főhadiszállásán.

Erre a vádra Trenk Ferenc nagy nyugodtan előkereste a tarsolyából a Károly főherceg levelét, melyben maga a fővezér bizonyítja, hogy az ő ordinánctisztje, akit Trenk Ferenchez küldött a parancsal, az ütközet zürzavarában eltévedt, s csak a visszavonulás után jutott el Trenk Ferenchez, amikor már a parancsolt támadás kivihetetlen és fölösleges volt. Trenk felmutatta a törvényszéknek a fővezér levelét.

— Ejh! — kiálta dőlyfösen Löwenwalde. — Károly herceg is egy húron pendül a pandúrvezérével!

Erre a szóra a veszettség dühe állta el Trenk idegeit. Egy szökéssel odaugrott az elnökhöz (pedig csak fél lábát tudta használni), megragadta Löwenwaldénak a torkát, kirántotta

az elnöki székéből, „*mint a tigris a macskát*”, odarohant vele az elnöki szék mögötti ablakhoz, azt felszakította, s ki akarta dobni az ablakon. Jó szerencséje volt Löwenwaldénak, hogy a bő elnöki talárja beleakadt az ablak fordítóvasába, különben lerepül a negyedik emeletről.

Erre aztán berohant a rendőrség, Trenket lefülelték, s a félig holt elnököt kiszabadíták kezéből: neki pedig betömtek a száját, hogy ne káromkodhasson, s kihurcolták a törvénykezési teremből.

Akkor aztán következett az, hogy vasra verjék.

Most már a katonai börtönbe zárták.

És éppen arra a béna lábára verték rá a vasat, amelyet a porosz ágyúgolyó szétzúzott: oda arra az összeforrt csontra, a hiányzó bokái fölé, a lánc másik végét meg a keze csuklójára.

Hát így tanítják a rakoncátlan fiúkat engedelmes magaviseletre! — Szép dolog. — Tábornokokat megkardlapozni! Prezidenseket ablakon kidobálni! Most már aztán majd más hangon fog beszélni.

Egy pár napig ott tartották a börtönben kenyéren és vizen.

Akkor ismét felsántikáltatták a pinceodúból a negyedik emeletre, a haditörvényszék elé. De ott is két katona közé állították, akik szuronyos puskával őrködtek a nyugalma fölött.

Ismét Löwenwalde volt a törvényszék elnöke.

Trenk Ferenc föltette magában, hogy ezúttal hidegvérű nyugalomával fog imponálni a törvényszéknek.

— Trenk Ferenc óbester! — kezdé Löwenwalde. — Az urat azzal vádolják, hogy Szoóraunál Frigyes királyt sátrában elfogta, és azután nagy váltságdíjért szabadon bocsájtá.

— Ki az a gaz . . . akarom mondani derék férfiú?

— Aki az úrral együtt volt ezen alkalommal.

— Szeretném látni a pofáját, mondok: a becsületes fizimiskáját.

Az elnök utasítá az auskultanst, hogy vezesse be a tanút.

Todbitter volt a behívott.

— Ez az a jó madár? azaz: jó ember, jó ember!
— Beszélje el, kapitány úr!
— Kutya, se kapitány! — vágott közbe Trenk. — Harám-basa volt nálam.

— Vádlott hallgasson! Különbem felpeckeltetem a száját. Tudja meg, hogy a pandúr csapatja őfelsége rendes ezredei közé soroztatott be, s a lovassága huszárezreddé alakított, s tisztjeik rendes sarzséba jutottak.

(Tehát már a szabadcsapatját is elvették tőle!)

— Tehát beszélje el, kapitány úr, hogyan történt Frigyes király elfogatása Szooáraunál?

— No, arra magam is kíváncsi vagyok. — Dörmögé Trenk Ferenc.

— Ekképpen történt — fogott hozzá Todbitter —, s erre hitemet kész vagyok letenni.

(— Jó pénzért! Nem szoltam semmit.)

— Reggel felé volt, midőn Trenkkel a porosz táborig érkezünk. A poroszoknak, minthogy az Elbe folyó volt a hátuk mögött, ezen az oldalon előőrseik sem voltak felállítva, annyira biztosságban érezték magukat. A király sátorát azonnal megismertük a kitűzött standartérról, s a bejárat előtt felállított ágyúkról; az egyik haubicvető volt; mindegyik mellett gúlába felrakva tizenegy gránát, ugyanannyi golyóbis. Két gránátos állt a sátor bejárata előtt. Azok bennünket meglátva, ránk kiáltottak: mi a lózung? Erre az egyiket Trenk vágta le, a másikat én, hogy meg se nyikkantak. Akkor nekem Trenk azt parancsolta, hogy maradjak kívül; ő egyedül lépett be a sátorba, kivont karddal a kezében. A sátorbul több percig halk szóváltás hangzott ki, aminek az értelmét ki nem vehettem, s hamisat mondani nem akarok, miután meg kell rá esküdnöm. Csupán annyit tudok, hogy nemsokára lódobogás hangzott a király sátora mögül. Tudni való, hogy a király sátora összeköttetésben áll az ekvipázsa rekeszével, ahol a lovai állnak, ez a sátor mögött van. Innen jött elő egy lovász-

forma legény két paripával: az egyikén maga ült, a másikat vezetékén hozta. Én megállítottam a legényt: „Ki vagy? hova mégy?” A legény azt felelte, hogy ő Trenk Frigyesnek a lovásza, a király adjutánsáé; a vezér küldi őt a gazdájához, a két lovával és egy levéllel, mely nem volt lezárva. A levelet elvettem tőle, s elolvastam. Ez volt benne írva: „*A magyar Trenk nem visel háborút a burkus Trenk, unokaöccse ellen. Örömmre szolgál, hogy a két paripádat, amit a huszáraim elfogtak, teneked visszaküldhetem.*”

Trenk Ferenc kezében megcsörrent a lánca.

— Hát nem igaz ez mind? — szólt hozzáfordulva Todbitter.

— Igaz! Gyújtsák alád az igazságot a pokolban! Csak-hogy nem ilyen sorban történt.

— Hadd folytassa a tanú a deponálását! — szólt az elnök.

— Csak azután jutott eszembe, mikor már a lovászt tovább hagytam menni, hogy milyen nagyon hasonlít ez azokhoz a portrékhoz, amiket Frigyes királyról látni minden pamfleten.

— Hahaha! — kacagott Trenk Ferenc. — Nevetnem csak szabad? — A lánca csörgött a kacagás közben.

— Azt gondoltam, hogy üldözőbe veszem a lovászt, és elfogom, de ekkor Trenk Ferenc a sátorbul kikiáltott rám, és behívott, s velem együtt még két másik tisztársamat is, akiknek a neve Buntewicz Jóca és Köppenik Hanz. Nyilván abból a szándékból, hogy a menekülő királyt üldözőbe ne vegyük. Mert ez az ok, amiért bennünket mind a hármunkat behívott a király sátorába, olyan világos hiábalóság, aminek semmi köze a hadi taktikához; és akármelyik katonai auktoritás elé terjesztessék, mind azt fogja rá mondani, hogy evégett semmi szüksége nem volt egy dandárvezérnek három szakaszvezért összecsődíteni, s az ütközet legforróbb hevében ilyenféle utasítást közölni velük.

— S mi volt az az utasítás? — kérdé az elnök.

— Hát, hogy mi lássuk meg élő szemekkel, és tanúskodjunk róla, hogy Frigyes királynak az ágyában egy fiatal

asszonyszemély fekszik, egész pongyolában. Gavallér ember, ha ilyesmit fölfedez, félrefordul, és nem szól semmit; nem pedig hogy összecsődjte a cimboráit, s megszegyenítsen egy jó családbul való hölgyet. Erkölcsből nem tette azt Trenk Ferenc bizonyára; hanem tette azért, hogy senki rá ne jöhessen, hogy *a kirdlynak az dgya még azon meleg, ahogy elfutott belőle.*

Trenk Ferenc érezte, hogy a fejére dobott háló mindjeban összeszorul körülé. Megláncolt kézzel-lábbal toporzékolt, protestálva:

— Mind így volt! De mégis mind hazugság.

— Csak várja el vádlott a tanúvallomás végét. — Csillapítá az elnök.

— De éppen ez volt vesztére Trenk óbesternek; mert a megszegyenített hölgy kimondta, hogy Frigyes király is ott volt mellette: Trenk mind a kettőjüket együtt lepte meg, s azután a királyt rengeteg summa aranyért futni hagyta. Csakugyan ő volt Trenk Frigyes lovásza.

— Pokolbeli ármány! — ordított Trenk Ferenc, leláncolt öklével fenyegetve a tanút: emiatt a sánta lábát fel kellett emelnie, mely az ökléhez volt láncolva.

— Ne tessék táncolni — monda neki kegyetlen gúnnyal az elnök.

— Hazugság! Hazugság minden szava!

— Hívassék be a második tanú. — Rendelkezzék az elnök.

A törvényszék ajtaján belépett egy hölgy, karcsú természetét még magasabbnak tünteté fel a fekete öltöny, az arca sűrű fekete fátyollal volt letakarva.

Ezt a fátyolt azonban, amint a törvényszék asztalához ért, felemelte az arcáról. Igazán szép asszony volt. Miranda grófnő.

Trenk Ferenc nagyot hördült, mikor ráismert.

— Te itt vagy?

— Igen. Nem veszttem el, ahogy szeretted volna.

— S te most idejössz énellem tanúskodni!

— Igen. Én, gróf Sch . . in tábornokné, jövök tanúbizonyságot tenni Trenk Ferenc báró óbester ellen.

— És te! Egy gróf Sch . . in tábornokné nem szégyenled elmondani itt, a törvényszék előtt, hogy Frigyes király szeretője voltál?

— *Egy királynak a csókja nem foltot hágy az arcon, hanem glóriát.*

Trenk Ferenc odanézett Miranda szemébe. Az vissza az övébe.

Trenk Ferenc megérezte, megértette, hogy most egyenrangú ellenféllel áll szemközt. Olyan volt ez a szembetalálkozás, mint mikor az oroszlan a bozótban összekerül a bálványkígyóval, s az a szép szörnyeteg feláll előtte a farkára, mozgó szarvait felegyenesítve, s nyelvét kitolva méregfogai közül. — Érzé, hogy ebben a tusában egész hidegvérére van szüksége, hogy a halálos harapást kikerülje, s amikor lehet, a kígyónak a nyakát kaphassa el.

Reszketett a dühtől. Az aikait vérig harapta.

— Excellenciás asszonyom, tessék helyet foglalni.

Löwenwalde széket adatott a hölgynek, s megillető titulálást.

— És most adja elő, miképpen történt Frigyes király elfogatása Szóórau alatt, a sátorában.

A nő hozzákezdett a meséjéhez.

— Előtte való este a király nagyon sok puncsot ivott, s annak a következtében mélyen elaludt. És így nem hallá meg a robajt, melyet az ellenséges lovasság érkezése támasztott. Én azonban fölébredtem, s felköltém mély álmából a királyt. De már abban a pillanatban félrerántották a sátor függőnyét, s belépett egy harcias alak, kezében kivont karddal. „Ki mer ide bejönni?” kiálta a király. Én ráismertem az alakra, s a király fülébe súgtam: „Fölség! ez Trenk Ferenc!” A király bámulatosan meg tudta őrizni a nyugalma. Egész fölényét megtartva, szinte kedélyesen mondá a félelmes látogatónak:

„Ah, ön a hírhedett magyar Trenk? Már egyszer nagyon közel voltunk egymáshoz. Kollinnál. Már ott is kicsinyben múlt, hogy ön engem foglyul nem ejtett.” „Igen, egy ágyúgolyón múlt, mely a lábamat összezúzta: ez a megrövidült lábam emlékeztet a találkozóra.” „No, ezúttal jobban kedvezett-önnek a szerencse, mondá Frigyes. Sikerült a matt a királynak. Lássuk csak, mit nyer ön vele, ha engem kiszolgáltat a bécsieknek? Én kényszerítve leszek békét kötni, Sziléziát visszaadni a királynőnek. Kap ön valami részt Sziléziából? A háborúnak vége lesz, önt a pandúrjaival együtt hazaküldik Szlavóniába; s elfeledik, hogy volt a világon. A jó aratásnak vége. Én ellenben tudok önnek olyan jutalmat adni, amely önt Magyarországon elsőrendű dinasztává emeli egyszerre. Én ajánlok önnek váltságdíjul százhatvanötezer aranyat, ha most szabadon bocsát.” Ennek a szónak nagy hatása volt Trenkre. „Akkor annak a pénznek itt kell lenni”, szolt nevetve. „Akkor a pénzt is elveszem, s a királyt is elviszem.” „De azt a pénzt nem fogja ön megtalálni.” „Majd meglássuk!” Erre a kardjával összevissza hasogatta a király sátorában levő ládákat, de azokban nem talált egyebet ezüstmél. A sikertelen kutatás után Trenk Ferenc hüvelyébe dugta a kardját, s azt mondta a királynak: „Hol vannak hát az aranyak?” „Előbb adja ön lovagi paroláját, hogy szabadon bocsát, s megmenekülésemet előmozdítja.” Erre a pandúrvezér lehúzta a kesztyűt a kezéről, s a király elé nyújtá. Frigyes kezét adott neki. „Az én becsületszavam vas”, mondá Trenk. „S az én szavam arany!”, mondá a király. Akkor Trenk Ferenc leült az asztal mellé, s a pugillárisából kiszakítva egy lapot, levelet írt az unokaöccsének, amelynek tartalma az volt, hogy ezennel visszaküldi paripáit, melyeket a huszárjai elfogtak a lovászegényével együtt. Ennek az écurier-nek a livrójében kellett megmenekülni a királynak.

Trenk Ferenc az egész mesemondás alatt megállta, hogy egy szót sem szólt közbe: összeszorította ajkait, s a beszélő

arcára nézett merően, torzvigyorgással, mint hasonmása az akkoriban divatos nevető gipsz mellszobornak. — Csak akkor, amidőn a hölgy egy percig pihenőt tartott, tett egy némajátéki mozdulatot, kezével a zöld asztalon álló feszületre, s aztán fel az ég felé mutatva.

A hölgy elérté a néma megintést, s válaszul elébb a keblére tette, aztán a feje fölé emelte a kezét: jelezve, hogy mindarra, amit most mond, kész esküt letenni.

Miranda folytatá:

— Ekkor aztán Frigyes király felfedezé a kincs rejtékét Trenk Ferenc előtt. A tartalék hadipénztár a bombavető ágyú mellé gúlába állított haubicokban van elrejtve: mind-egyikben tizenötezer arany. Trenk Ferenc ekkor kilépett a sátorból, s behozott egyet azokból az ágyúgolyókból.

— Ezt én magam is láttam — bizonyítá Toddbitter.

— A haubic csapjának lecsavarása után a bomba két-felé vált, s kitűnt, vékony üveglappal letakarva, az elrejtett aranypénz. Ez sem igaz talán, Trenk Ferenc uram?

Trenk a homlokát ütötte öklével.

— Hogy én ezt a viperát meg nem fojtottam akkor!

Miranda tovább mondta.

— Ezt látva Trenk óbester, odanyújtá a királynak a kardját, s megengedte neki, hogy a Trenk Frigyesnek írott levéllel a sátor hátulsó nyílásán keresztül a lovak rekeszébe osonhasson.

— Elvégezted? — szólalt meg a szünet alatt Trenk Ferenc, amíg az auditor leírta a hölgy vallomását.

— Ennyi volt, amire megfelelni felhívtam.

— Tehát méltóságos és excellenciás grófné asszonyom, tündérszépességű asszony! nekem legkedvesebb rokonom, anygyikám! Minden szavaddal úgy hazudtál, mint egy piaci cafrangos!

Az elnök rákiáltott Trenkre:

— Árestáns ne sértegetse a tanút! vagy zsákot húzatok a fejére.

Miranda hideg, kegyetlen nyugalommal szólta oda:

— Csak hadd beszéljen ő az igazi nyelvén. Ezzel karakterizálja önmagát. Hazugságnak mondja minden szavam. Pedig a porosz király által váltságdíjúl kapott arannyal töltött haubicok most is ott vannak a matsakkerhofi szállásán: üveg-szekrényben, sorba rakva.

Trenk felordított:

— Miért nem öltem én meg ezt az ördögönt?

A bírák e fölfedezésre nagy izgalomba jöttek.

— Ah szörnyűség! Még idehozta a bűndíjt! Hallatlan árulás.

Löwenwalde rögtön parancsot adott egy ordináncistennek, hogy menjen fel egy patrollal a Matsakkerhofba, egy asszessor kíséretében, s az óbester szállásán levő haubicokat lepecsételve szállíttassa ide, mint corpus delictit. Addig az inkvizíció szünetet tart.

— Minek szünetet tartani! — szólalt fel Trenk Ferenc.

— Elismerem, hogy azok a haubicok arannyal vannak megtöltve. Azt is elismerem, hogy azokat a király sátorából hoztam el.

— Nos, hát akkor mit vágja a tanú szemébe, hogy az hazudik?

— Abban hazudik, hogy az elrejtett kincsek a titkát Frigyes király fedezte volna fel előttem, díjúl az árulásért.

— Hát ki fedezte fel más?

— Ő maga: ez az asszony.

Miranda erre a legnagyobb elcsodálkozást fejezte ki.

— Hát honnan tudtam volna én ezt a titkot? S mi okom lett volna ily rengeteg kincssel megajándékozni Trenk Ferencet?

— Azért, hogy szabadon bocsássalak; azért, hogy visszaadjam a viganódat.

— No, és szabadon bocsátál? És visszaadtad az elrabolt öltözetemet? Nem kidobtál félmeztelen a király sátorából,

röhögő pandúrok csúfságára, odavetve nekik martalékul: engem, a grófnőt, az ángyodat?

— Bolondul tettem! — dörmögé fogcsikorgatva Trenk Ferenc.

— S ha akkor egy harámbasádban nincs több emberi érzés, mint tebenned, hogy megszánjon, felruházzon, megvédelmezzon, hát most ott fekszem valahol az árok fenekén, összetörve, meggyalázva. Nem igaz-e mindez, Trenk Ferenc?

— Átkozott piros viganó! — mormogá Trenk Ferenc — megmondta, hogy drága lesz nekem az a viganó! De azért mégis hazudik ez az asszony!

— Uraim. Méltóságos haditörvénytörők! — szólt ekkor Miranda a bírákhoz — ha van a világon logika, etika, pszichológia; s ha vannak ezeknek örök, megváltozhatatlan szabályaik; akkor lehetséges-e az, hogy ha én, Sch...in grófné, Trenk Ferenc közel rokona, fölfedezek őelőtte egy jól elrejtett kincset, a Nibelungen-dal Rhénusba temetett kincséhez hasonló: akkor az a mesemódon megajándékozott ember engemet, a jóltevőjét, az utolsó testi ruhámtól megfosszon, az őszi dárbe, pandúrok csúfjára egy ingben kitaláljon? Hisz ez nagyobb képtelenség volna a mitológiai chimaeránál! Ez az abszurdumnak, a paradoxonnak a megtestesülése volna. Ez karikatúrája volna az ördögnek! Hát lehet-e emberről feltenni ilyen ézficamodást?

Trenk Ferenc agyonvert embernek érezte magát ezen logikai, etikai és pszichológiai dedukció után. A két keze leesett a csörömpölő láncsal együtt.

Azt lehetett volna csak válaszolnia, hogy „bizony, pedig én vagyok ilyen karikatúrája az ördögnek! Én ezt mind meg tettem”.

Ahelyett magyar nyelven odaszólt Mirandának (azt nem érté a bécsi haditanácsban senki):

— Megrontottál, asszony! A bűnömért nem ítélnék el; hanem az aranyaimért kitörök a nyakamat.

S nemsokára megérkeztek az elkobzott haubicok. Lerakták őket a törvényszék zöld asztalára. Egyenkint lesróftolták a kanóc-csapjaikat, s szétnyiták a félgömböket.

Igaz volt! Arany volt, amit a hölgy mondott.

Amit ennyi színarany bizonyít, az már nem hazugság.

— Íme az eltagadhatatlan tanújelei a felségárulásnak.

— Mi védelme van vádlottnak e világos tanújelek ellenében? — kérdezé Löwenwalde elnök.

— Hogy a porosz király kincsét elhoztam, azt elismerem; de hogy azt a királytól kaptam volna, azt tagadom.

Löwenwalde, rövid tanakodás után a bírótársaival, kimondá, hogy a terhelő tanú, Sch... in grófné, vallomását eskületté megerősítheti.

— S te meg mersz esküdni arra, amit vallottál? — monda magyarul Trenk Ferenc Mirandának. — Nem félsz, hogy elvisz az ördög?

— Ha te tagadhatod az Istent, én tagadom az ördögöt.

S azzal odalépett a feszülethez, s egyik kezét rátéve, másikat feje fölé emelve, megesküdött rá, hogy amit Trenk Ferenc ellen vallott, mind igaz.

A bírák állva hallgatták az eskütételt.

Az elnök inte a poroszlóknak, hogy vigyék vissza az árestánst a börtönbe.

— S ezt mind azért a viganóért tetted velem? — dörmögé Trenk Ferenc Mirandának.

A hölgy azokat a szép szemeit gyilkos vadállat módjára lefelé forgatva, hogy szinte zöld lángot szikráztak, súgott vissza neki:

— *Ezt az általad meggyilkolt nővéremért kaptad, Trenk Frányó!*

HARMADIK FEJEZET

A VÉGZETES PAMFLET

Frigyes király diadalmas hadjárata után visszatért fővárosába. Az operák és udvari estélyek évadja megkezdődött.

Amália hercegnő palotája volt ezúttal a legmagasabb társaság központja, ahol a születési nemesség a szellemi kitűnőségekkel együtt mulatott. A színészek komédiáztak a főuraknak, s a főurak a színészeknek. Amália hercegnő volt e bolygórendszernek a napja. Szépsége mindenkit elhomályosított, aki vele versenyre kelt.

Tulajdonképpen nehéz meghatározni, hogy miben állt az a szépség Nagy Frigyes korszakában. Nem volt se fekete haj, se gesztenye színű, se szőke, se aranyveres: minden haj fehér volt, a homlokukról felfésülve, feltornyozva, felbodorítva; az arc krétafehér és karminpiros, két-három fekete legyekével, a szemöldök fekete, jól kirajzolva, a szemek nagyok (a kifestett pillák miatt), a halántékon kék erecskék, az ajkak nedves pirosak. Termetről szó sem volt. A felső részét az alaknak laposra és egyenesre préselte a halcsontból és acéllemezből készült vállfűző, derékon alul pedig következett a léggömb alakú balleine, melyet szétfeszítve tartott az abroncsokból és fehér lószőrből készült vertugadin; s még azonkívül megtoldották a buffantok, s kiegészítették a haránt és körülfutó girlandok. A legyzőkön kívül divat volt a karra akasztott ridikül: egy hímzett zacskó, mely rejté a csipkekendőt, az illatos flakont, a fésűcskét, a tükröcskét, a karmin és szénplajbászskákat, a pilulás dobozkát, s rendszeren egy miniatűr könyvecskét valamelyik divatos költőtől: Grécourt vagy La

Fontaine regéit, nonpareille betűkkel, acélmetszetű pikáns képecskékkel.

Ez utóbbi divatért neheztelt is a király. Francia dámának jó az ilyen lecture; de a németeknek veszedelmes.

A király fedezett fel egy fiatal német költőt, kinek írói neve Raymund. Becsületes verseket írt, s különösen az époszra vetette magát. Mire a király befejezte a nagy hadjáratát, Raymund is befejezte a maga Aeneisát, melyben a második sziléziai hadjáratot s annak minden hőstét megörökíté (csak saját magát nem örökítette meg a költő).

A király bemutatta a fiatal íróat Amália hercegnőnek, és felkérte őt, hogy olvassa fel az illusztris társaság előtt a hőskölteményét.

Természetesen és a történethez híven a király alakja volt legfényesebben kiemelve a költeményben; de utána mindjárt a házigazda, A. Z. herceg következett, akinek a szoóri ütközet diadalából az oroszlánrész jutott. Hány golyó lyukasztotta át a köpenyegét, hány lovat lőttek ki alóla? az mind strófákba volt szedve, s a rímek egészen korrektek voltak: „Kugellocher” = „Amots Köcher”. (Gyöngéd célzás a szép hercegnőre.) „tote Hengste = keine Ängste” A társaság tapsai jutalmazták a költőt e lendületteljes részletért. Csak a hercegnő nem nyilvánítá a tetszését semmiféle külsőséggel. Lehet, hogy szerény volt. A saját férje diadalainak tapsolni nem volna etikettszerű.

A költő azonban megadva az elismerés babérkoszorúit a vezérhősöknek, kiterjeszkedett az epizódok lovagjaira is. Ilyenformán Trenk Frigyesre is rákerült a sor. Achilles volt.

Itt már figyelmelesen kezdett hallgatni Amália hercegnő, s a legyezőjével intett az udvarhölgyeinek, hogy ne fecsegenek.

Achilles halálmegvetéssel rohan az ellenség közé; kardja halált oszt jobbra balra, míg egyszer átfúrja a kezét a „mörderische Kugel”. De ő azért szilárdul megmarad „im Steigbügel” Ámbár ez a rím nem volt éppen egészen tökéletes;

azért mégis olyan hatása volt annak a hercegnőre, hogy szép szemei egyszerre megteltek könnyel: kénytelen volt a ridiküljéhez folyamodni, a csipkezebkendőt elővenni, s a szemeiből a könnyet felitatni.

Hiszen természetes dolog! A könnyet fel kell szárítani. Mert ha végig talál csordulni az arcon, nagy hibát fog okozni a koloritban.

Valószínűleg mindenki észrevette ezt. Talán a férjet kivéve. Ezeknek az áldott természet azt a kiváltságot adta, hogy ne vegyenek észre semmit.

A király bosszankodott. Azok a bizonyos összesűgások, azok az érthető arckifejezések, még jobban felingerelték.

Alig várhatta, hogy a poéta felolvasásának vége legyen.

A főudvarmesterének meghagyta, hogy vezessék a Tyrtaeust a büfébe, adjanak neki enni és inni, fizessenek neki huszonöt aranyat, aztán dugják egy hordszékbe, s cepelik haza.

A menüett alatt aztán odament a király a hercegnőhöz, s leült mellé. A többiek a tánccal — vagy egyébbel — voltak elfoglalva.

— Maga nagyon elérzékenyült ezeken a klapanciákon, különösen ott, ahol bizonyos Trenk Fricről szólt a vers.

— Úgy tudom, hogy az felségednek is különös kedvence.

— Persze, hogy az. Nem is tudnék nélküle megélni. Ő egyike a legtüzesebb vitézeimnek. Magának a férje elég nagy vitéz; de ő nyomába sem hághat Fricinek. A jámbor herceg csak a szoóri útegeket foglalta el; de a druszám erős várakat tud bevenni. Az ő diadalmi túltesznek az én győzelmeimen.

A hercegnő mosolygott.

A király heroikus kúrára vállalkozott. Egy erős szóval ki akarta gyógyítani a hercegnőt végzetes szenvedélyéből. Ennek a szónak mérgezett törként kellett Amália szívébe hatolni.

— Maguk bizalmas lábon állnak egymással, jól tudom. Kérdezze meg csak egyszer Achilles úrtól, egy olyan idilli

percben, mit tud arról a szép aranyhajú tündérről, a beneschau kastélyban; aztán meg a bűbájos markotányosnéval a szoórai táborban? Csodadiadalról fog magának mesélhetni a fiatal Lancelot.

A hercegnő még mindig mosolygott.

— Felséges uram, én igen jó kútforrásból vagyok értesülve a beneschau tündér és a szoórai markotányosné balladájáról. Ha még fölséged nem ismerné, szívesen szolgálhatok vele.

Azzal kinyitva a ridiküljét, elővett belőle egy parányi könyvecskét, apró betűkkel nyomtatva, s odanyújtá a királynak.

Az volt a Bécsben megjelent pamflet, melyben Trenk Ferencnek a botránypere volt megénekelve.

És Frigyes király olvashatá a pamfletből azt a gyönyörűséges történetet az ő szerelmes légyottjáról a beneschaui delnővel, melynek mámore alatt meg hagyta magát Trenk Ferenc által lepetni, s aztán nagy pénzen váltotta meg a szabadon bocsátását.

A részleteken csak annyit változtatott a bölcs bécsi cenzúra, hogy Sch...in gróinéből Sch...in leányát travesztált. Az osztrák tábornok özvegyét átváltoztatta egy porosz tábornok leányára.

A király nagy önmérséklettel bírt. Nem mutatott az arcán semmi indulatkifejezést. Zsebébe dugta a pamfletet.

— Nincs rá szüksége? Könyv nélkül tudja már? — szólta oda a hercegnőnek, s azzal fölkelte mellőle, keresztülsétált a minézet táncolók hadoszlopán, egyenesen Jasinszkyhoz, aki a táncterem oszlopközei közt felállított kártyaasztalnál játszott. Vállára ütött.

— Kelj fel. Beszédem van veled.

— Fölség. Vesztségben vagyok.

A király odadobta eléje az erszényét.

— Itt van. Fizesd ki. Aztán jöjj utánam a könyvtáramba.

— Akkor elébb a bundámért kell mennem.

A könyvtár fűtetlen helyiség volt.

A király türelmetlenül várta Jasinszkyt a könyvtárban.

— No, végre hogy jössz! Azt hittem, hogy megszöktél. Olvastad ezt a pamfletet?

Jasinszky zavarba jött. Tagadni akart; de a király éles tekintete leolvasta arcáról a gonosz öntudatot.

— Olvastad! Mindenki olvasta már az udvarnál. Bizonyosan a királyné is. Én vagyok az utolsó, aki megtudom.

— Hiszen bolondság az egész, fölség! Tiszta mese.

— Dehogy bolondság! Mikor egy legfelsőbb törvényszék üti rá a „coram me” bélyegét. S most az egész világban azt muzsikálják énekszó mellett, hogy Frigyes király gyáván el hagyta fogni magát a szeretője ölelése között, s arannyal váltotta ki magát egy árulótul.

A király haraggal vágta az asztalhoz azt a pamfletet.

Aztán keserű humorral fakadt ki.

— S aztán legalább *hazudnának igazat!* Mondanak, hogy a Calypso bájaival dicsekedő ördögös szépasszony csábított el! De kiigazítják Sch . . . in grófné quidamot az én Sch . . . in tábornokom leányává. Egy jámbor aggszűz, aki olyan sovány, mint egy mantis religiosa, s a tábori lazarétum ápolónőinek a főnöknője, aki csakugyan velünk járt ebben a minőségben. S most semmi tenger le nem mossa rólam, hogy a vén Emericia a titkos szeretőm.

Jasinszky meg akarta nyugtatni a királyt.

— Hiszen mindenki kitalálja a tévedést a személyben.

Ez hozta aztán csak igazán haragba a királyt.

— De a mennykő csapkodjon azoknak az eszébe, akik ezt a tévedést kitalálják. Nekem semmi közöm sem volt ahhoz a néemberhez. Hiszen Trenk Frigyesnek a szeretője! Őtet hagytam ott vele a sátoromban, hogy őrizze; nehogy elárulja a haditervünket az ellenségnek. S most az a hóbortos fickó az én nyakamba varrja a saját avantürjét.

— Ez a bécsieknek a ránkönje, akik azzal akarnak maguk-

nak revánst szerezni a kapott vereségért, hogy feleségedet elrágalmazzák.

— Mit törődöm én a bécsi janhággal! Azok hadd bizonyítsák be, hogy köpködni jobban tudnak, mint lőni. S ha ezzel annak az átkozott magyar Trenknek nyakát szegik, hát még azt is mondom nektek, hogy „gut gebrüllt, Löwe!”

A két kezével ugyan egészen más állatot jelzett a király.

— Nekem ezzel a másik Trenkkel van leszámolásom. Ez a szeladon énrám a saját családomban szégyent halmoz. Már a titoktartást sem veszi figyelembe. Úgy híja a hercegnőt hogy „az én *napom*”! És amellet tart magának egy „holdat” is. Ha azt a hercegnő megtudná, bezárná előtte az ajtaját. Nem tudhatja meg! Au contraire! Ez a legény énrám ruhazza át a kettős hűtlensége bűnét. S most ezzel a pamflettel privilégiumot hoz a kedvesének. Hiszen ha a királynak szabad magát nyílt házasságtörésen rajtakapadni, mért nem követné a példáját az egész ország, az udvar, fel az uralkodó családig?

A király Jasinszky előtt nem tudta — nem is akarta — eltitkolni rendkívüli felindulását.

— Egész Európa kacag rajtam! Képzelem, hogy Párizsban hány sanzonettet csináltak rólam! Nem merek Voltaire-rel találkozni. Félek Trenket meglátni, hogy megölöm! Ez a bolond engem kikerget az emberi társaságból! Ezt a bolondot nekem ártalmatlanná kell tennem.

— Én tudnám a módját, fölség.

— Hogyan?

— Eltenni a fiút zár és lakat alá úgy egy esztendőre, amíg lehül. A börtön igen jó ispotály a szerelem betegre nézve.

— Jól van. Gondolj ki valamit. Én nem tudom, miért lehetne egy évre bezáratni. A gézengúz különben derék katona, nemes jellemű, hűséges: semmi bűnét nem tudom. Csak ilyen átkozott bolond ne volna.

— Én tudnék valamit, fölség.

— No, hát hajtsd végre. Rád bízom egészen.

NEGYEDIK FEJEZET
A NAGYBÁTYA LEVELE

Az tehát már elhatározott dolog volt, hogy Trenk Frigyesnek egy esztendeig börtönbe kell jutni. — Csak az okot kellett még hozzá megtalálni.

Ok ugyan volt erre kettő is: az egyik Amália, a másik Miranda. Csakhogy az Amáliáékért és a Mirandákért európai törvényszék nem ítél el senkit. Nem vagyunk Törökországban. A szultán, a sah nyakasztathat és zsinórozathat az ilyenfajta gonosztettekért, de egy európai (egy német) uralkodónak valami más ürügyet kell kitalálni, haragja tárgyának megbüntetésére.

Emlékezünk rá, hogy Trenk Frigyes egyszer levelet kapott az anyjától, melyben hivatkozás volt Trenk Ferenc mellékelt levelére. Ebben a nagybátya unokaöccsét jelöli ki magyarországi birtokainak örökösül.

Ez eddig való.

Hogy mért határozta ezt el Trenk Ferenc? Annak is meg tudjuk majd később az okát. Démoni malícia volt ez tőle, nem rokoni szeretet.

Trenk Frigyes ezt a levelet magmutatta Jasinszkynek. Ennek a biztatására szánta rá magát, hogy válaszoljon a nagybátyjának. A válasz értelme az volt, hogy Trenk Frigyes köszönettel utasítja vissza a magyarországi örökséget, mint amelyért hazáját mással fölcserélni nem kívánja: ha ellenben egypár jó magyar lovat küld neki a bátya, hát azt köszönettel fogja venni.

Ezt a levelét Jasinszkyra bízta, hogy küldje el Trenk Ferencnek

Ebben a két Trenk ügyében annyira szándékosan van összekeverve az igaz a hamissal, a valószínű a hihetetlennel, hogy utoljára is rá kell jönnünk, hogy ami hihetetlen benne, az az igaz, s ami valószínű, az a hamis.

Trenk Ferenc felségárulási pörében Todbitter hivatkozott arra a levélre, melyet a pandúrvezér írt az unokaöccséhez, mikor az elfogott lovait visszaküldé neki. Az a levél rövid volt, néhány sorból álló. Ez igaz.

Mikor a diadalmas ütközet után Frigyes király visszatért a táborhelyére, azt teljesen kirabolva találta. Trenk Frigyes sóhajtozott, hogy a két jó paripáját elvitték: erre a király a saját vezetéklovaiból ajándékozott neki egyet. Ez nagy kegy és kitüntetés volt. Estére már ott volt az elfogott lovásza a két paripájával, s Trenk Ferenc levelével. — A királynak ez nem tetszett. Azt mondá Trenk Frigyesnek: „No, ha már visszakapta maga a lovait, akkor nincs szüksége az én lovamra.” S visszavette tőle a királyi ajándékot.

Az a levél azonban, melyet a kiszabadult lovász átadott Trenk Frigyesnek, nem azt tartalmazta, amit Todbitter felhozott; hanem így szólt:

„Kedves öcsém! A te Berlinből keltezett leveledből azt értettem meg, hogy szeretnél tőlem magyar lovakat kapni, hogy azokat betanítsd az én huszárjaim és pandúrjaim elleni harcba. A lefolyt háború alatt tapasztalást szereztem aziránt, hogy a burkus Trenk is derék katona. Íme visszaküldöm neked a saját lovaiddat, melyeket az én embereim elhoztak, hogy ezzel jelét adjam nagyrabecsülésemnek. Ha azonban magyar paripára akarsz ülni, gyere ide a szomszédba a síkra, s vedd el tőlem az enyimet, ha tudod. — Ha azonban jobb szeretnél úgy jönni hozzám, mint bátyádhoz, akkor ölelő karokra fogsz nálam találni. Nagybátyád a legszívesebben kész fogadni az öccsét — akiben fiát, örökösét, barátját véli föltalálni.”

Trenk Frigyes ezt a levelet, amint elolvasta, azonnal átadá előljárójának, Jasinszkynek, aki azt magánál tartotta. *Nevettek rajta.*

Az is meglehet, hogy Trenk Ferenc írta ezt a levelet. Ez az ármány egészen beleillik a jellemébe. Ha ez valakivel látszólag jót tett, azt csak azért fundálta ki, hogy valami veszedelmbe buktassa, s akkor aztán nagyot nevéssen rajta. — De az is elhihető, hogy Jasinszky maga koholta ezt a levelet. — Homályos eseteknél azt kérdi a jogtudós: „Cui prodest?” (Kinek használ?) — Jasinszky négyszáz arannyal tartozott Trenk Frigyesnek, s ezt a becsületbeli adósságot ki kellett fizetnie Berlinbe érkezésekor. Neki használt ez az eset!

Trenk Frigyeset még azon az éjszakán elfogták, s ötven huszár fedezete alatt elvitték fogságra Glatz várába: minden vizsgálat, törvényszék elé állítás és ítélet nélkül. Annyit megmondott neki Jasinszky, mikor elfogatta, hogy felségárulással és az ellenséggel való cimborázással vádoltatik: a vád alapja Trenk Ferenc levele.

És Trenk Frigyes elhitte ezt.

Napja is volt, holdja is volt; mégsem látott.

Az volt a bűne, hogy olyan nagyon szerették az asszonyok.

Jasinszky alacsonylelkű, rosszakaratú ember volt, titkos kéme és besúgója a királynak. Később nagyot bukott, elcsapták gyalázattal.

ÖTÖDIK FEJEZET

A BÖRTÖNBEN

Hát hiszen az elején nem lehet ezt a dolgot olyan tragikusan venni, mint ahogy Trenk Frigyes maga hangoztatja az emlékirataiban.

Nem volt ez „*justiz-mord*”

A király rajtakapta egy gárdistáját, hogy az nagyon is a tilalmasban vadászik, mégpedig az ő vadaskertjében, sokféle bolondságot követ el az ő rovására, s emiatt egy kis javítóintézetbe küldé, egy kis porkolábfogságra.

Hiszen *tudjuk*, mi az a porkolábfogság. Csupa merő tréfa.

A fiatalember nincs zár alá téve: az ordináncstiszttel egy szobában aluszik, azzal együtt ebédel, vacsorál, sétál, ostáblázik. Hozat magának a charcutier-től mindent, ami jó és drága, olvashat, verseket írhat, kenyérbéלבől szobrocskákat készíthet, s a várkertben szegfüveket nevelhet. Ami pedig az egyéb-fajta nélkülözéseket illeti: még most csak huszonegy esztendő az ember; annak még nem is kellene ezen járhatni az eszét. Huszonegy esztendő korában az ember az anyján kívül más nőnek meg nem csókolja a kezét. Ez a kis vesztegzár bizony nem ártott volna meg Trenk Frigyesnek.

A királynak, elképzelhető, milyen keserves jelenetei voltak Amália hercegnővel a kedvelt cicisbeo elcsukatása miatt! Amennyire lehetett, szemet is hunyt Frigyes király a hercegnő további magaviselete fölött. Levezethetett titokban Trenk Frigyessele. Az nem árt meg. Mindennap írhattak egymásnak, versben és prózában, forró érzelmeikről. Azt is megtehette a hercegnő, hogy elfogott kegyencének ezer aranyat küld-

jön, fogsága kényelmesebbé tételére. S ezer arany akkoriban roppant pénzösszeg volt. Kivált Glatz várában. Kivált egy államfogoly kezében. A rendes havi díja egy államfogolynak az egész élelmezésre négy tallér volt.

Ezzel az ezer arannyal Trenk Frigyes herceggé lett téve a glatzi garnizonban.

Ennek a várórsége maga is olyan ezredből állt, amelynek a király a csatatéren semmi hasznát nem tudta venni. A tisztek is mind afféle kimustrált vagy kegyvesztett alakok, akik büntetésből lettek e várba bedugva: adósságokkal terhelt korhelyek, tűzpróbát ki nem álló poltronok, összeférhetlen veszekedők, értelmetlen stokkfisek. — Ebben a szép gyűjteményben a gazdag, splendid, szellemes gárdista valóságos lumenként jelent meg.

A jogcíme is arra való volt, hogy respektálják.

Öccse a félelmes magyar Trenknek! Akit azért zártak ide, hogy bátyjával, a pandúrvezérrel össze ne cimboráskodhasson. Ez a derék legény!

Mikor Amália hercegnő azt az ezer aranyat Frigyes úrfi kezébe juttatá, mindazok, akiknek erről tudomásuk lett, azt suttogták, hogy ez a „magyar pandúrkasszából érkezett”! — S annál nagyobb volt a respektus iránta.

Nem is titkolták a tisztek Trenk Frigyes előtt az érzelmeiket. Mindannyian haragudtak az uralkodóra.

Ez a hely rossz javítóintézet volt a király kegyencére nézve.

Itt mindenkitől csak panaszkodást hallott Frigyes királyra. Nem látták benne a nagy embert, csak a nagy zsarnokot. Hadjáratai vérengző testvérharcok voltak: németek küzdelme németek ellen. Szövetsége a francia királlyal istentelenség, nemzetárulás! Diadalai csupa véletlenek. Ő maga nem is tudott róla, mikor a gránátosai győztek. Ő futott a magyar huszárok előtt. A vén Dessauer érdeme a győzelem. Aztán az a sok pikáns adoma a magánéletéből! Milyen kicsapongás! Milyen feslett erkölcs! Hány szeretője volt, s azokból mi lett?

Ezek a glatzi tisztek öthónapi fogság alatt úgy felforgatták Trenk Frigyesnek eddigi érzelmeit, hogy az nem gondolt már egyébre, mint a megszökésre.

A megszökés egyértelmű volt a hazaárulással. Mert valahová kell a szökevénynek menekülni, s az a hely nem lehet más, mint Bécs vagy Magyarország. Ellenség földje. S akkor az ellenség szolgálatába kell állni.

Ha ilyen fordulatra pusztán bosszú meg a kényelmetlenség érzete bírta rá Trenk Frigyeset, azt mondhatnók, az ilyen ember nem érdemes arra, hogy költő tolla foglalkozzék vele. Annyival inkább, mert azáltal, hogy megszökik, a *napjához* is hűtelen lesz: az nem követheti őt menekülése helyére. — Ott csak a holdjára fog rátalálni.

No, hát éppen azt akarta megtalálni!

S ez az indok költői fényt vet Trenk Frigyes alakjára.

Amália hercegnő leveleiből megtudá, hogy mi történt Trenk Ferencsel Bécsben. Magát a bécsi pamfletet is becsempészték a börtönébe. S ekkor támadt a lelkében az a gondolat, mely törvénytelen ágyból született ugyan, de azért nemes származású: hogy kitörjön ebből a fogságból; elfusson Bécsbe: meghazudtolja a nagybátyja ellen támasztott vádakat; lerántsa az álarcot a hamis tanú képéről; ő, a leghitelesebb szentanú, ki egyedül bizonyíthatja be, hogy Miranda egy percig sem volt a királlyal egyedül a sátorában, soha a királynak szeretője nem volt; s őt Trenk Ferenc együtt nem találhatta Frigyes királlyal. Egy egész cselszövényt széttépni biztos vasmarokkal! Ez volt a vezéreszméje. S lám még Frigyes királynak is jó szolgálatot vélt ezzel tenni.

Ilyen nemes alapeszmét találva szökési tervéhez, most már csak annak a kiviteléről gondolkozott.

Igen könnyű volt az elillanás. Maguk a tisztek, akikre az őrizete bízva volt, vállalkoztak rá, hogy vele együtt szöknek a várból. Pénzen mindent meg lehetett vásárolni: öröket, polgárokat, a lovak is készen voltak tartva. Mégis rajtavesz-

tett. És nem a bűne buktatta meg; hanem az erénye. — A glatzi börtönökben volt egy várfogságra ítélt tiszt, akivel Trenk Frigyes otléte alatt sok jót tett; ezt is beavatta a titkába, s irgalombul magával akarta vinni. — Ez aztán elárulta a várparancsnoknak a szökési szándékot. — Az áruló kegyelmet kapott, szabaddá lett, s a rangját is visszakapta. Trenk Frigyes pedig a szökési szándék miatt most már igazi börtönbe zárták; a „lármtorony” legmagasabb cellájába, ajtáján kettős lakat, ablakán vasrács.

Most már rászolgált a börtönre.

Nyugtalan vére újabb kísérletre ösztönözte. Megvesztegeté a szolgálattelvő tisztet, s az szerzett a számára ráspolyt, mellyel keresztülfűrészelte a rács vasrúdjaikat, s akkor a börtöndjé szíjakra hasogatva, s az ágy lepedőjét kötélnek fonva, egy zivataros éjen leereszkedék a tizenöt öl magas toronyból. Akkor azonban beleesett egy kloakába, s abból nem tudott megszabadulni. Ott elfogták, s ilyen nyomorult állapotban vitték a várparancsnok elé.

A várparancsnok neve Fouquet volt: vén, embergyűlölő. Valami emléke is volt a Trenk családtól. Fialat hadnagy korában Frigyesnek az apjával párbajt vívott, s attól egy vágást kapott az arcára, mely az orrát is levágta. Attól fogva ezüst orrot viselt. Ennek az ezüstorrú embernek a körme közé került Trenk Frigyes.

Most még szigorúbb tömlöcbe zárattott.

Itt azután mindennap megvizsgálták, hogy nem készül-e valami újabb kitörésre.

Egy napon a várparancsnok a hadsegéde és a felügyelő tiszt kíséretében jött a börtönébe, s miután minden zeget-zugot felkutatót, még ott maradt, kegyetlen leckét tartani a gonosztevőnek, elkövetett gyalázatos vétkei miatt.

Már a meggyalázó szavak is lángolásba hozták az ifjú véret. S mikor türelemről beszélt neki a parancsnok, azt kérdé dacosan:

— Hát mennyi időre vagyok elítélve a király által?

Ha abban a parancsnokban csak egy csepp emberi érzés lett volna, hát megmondta volna neki az igazat. — „Egy évre vagy elítélve, négy hét múlva kiszabadulsz, s akkor mehetsz vissza Berlinbe.”

Ezt a négy hetet majd csak el tudta volna tölteni türelemmel a fogoly.

De ahelyett a parancsnok kegyetlen büszkén mondta:

— Egy hazaáruló büntetésének nincs határideje! Egyedül a király kegyelmétől várhat szabadulást.

Ez a szó lángoló dühbe hozta Trenk Frigyest: odaugrott a parancsnokhoz, kirántotta annak a kardját, tisztet, porkolábot félretaszigált, kirohant az ajtón. ott strázsált egy katona puskával, azt puskástul ledobta a lépcsőn, s azzal rohant le, karddal a kezében.

A tömlőc ajtaja előtt éppen akkor váltották fel az őrséget. A két csapat puskával a vállán egymással szemközt állt. Trenk Frigyes örülten rohant közéjük, jobbra-balra vágott, akit maga előtt talált; négy embert megsebesített, azzal fölrohant a sánc mellvédjére, s két ölnyi magasbul leugrott az árokba. Még egy másik sánc állt előtte, arra is fölkapaszkodott, s arról is leszökött.

A várórség úgy meg volt lepetve e vakmerőség által, hogy senkinek sem jutott eszébe az üldözése. A pusokák nem voltak megtöltve, hogy utánalóhettek volna, a sáncon keresztül utánaugrani senkinek sem volt kedve, s amíg a várkapun keresztül kerülnek, azalatt a szőkevény egérutat nyer. Tisztek és katonák néztek egymás szemé közé.

Trenk Frigyes szerencsésen megmenekült egész a külső sánckaró-palánkig, mely a várat körülfogja. Ezen már könnyű lesz átugrani.

Itt azonban egyszerre útját állta egy őr, szuronyt szegezve. Trenk félreapta a kardjával a szuronyos fegyvert, s aztán adott egy vágást a katonának a képére, ami annak elég volt.

A megsebesített őr jajgatására a pallisade töltső oldaláról előfutott a másik strázsá; azt már nem várta be a menekülő, hanem keresztülvetette magát a cölöpzetten. Szerencsétlenül járt: az egyik lába odaszorult két karó közé, s azt nem tudta kiszabadítani, itt aztán megragadták, szuronnal a száját megsebesítették, puskaaggal összeverték, s megkötözve visszavitték a várba: vért hányva, kificamodott lábbal.

Az ezüstorrú őrjögött dühében e hallatlan merénylet fölött. Most már azonfölül, hogy bezáratta Trenk Frigyes, a börtönében éjjel-nappal két katonával őrizteté, akiket hatórai időközben felváltottak: azért, hogy Trenk el ne csábíthassa őket. — Trenk Frigyes aztán elcsábította valamennyit. Harminckét katonája volt már, akit rábeszélt, hogy vele együtt szökjenek el a várból. Mind poroszok voltak. Királyukkal elégedetlenek. Vezetőjük is akadt: Nikolai őrmester. — Szerencsétlenségükre egy osztrák szökevény is keveredett közéjük, s az elárulta az egész összeesküvést a kormányzóknak. Az rögtön parancsot adott a kapitányának, hogy fogassa el Nikolai őrmestert. Amint azonban a kapitány betoppant a patrollal a katonák szobájába, hogy Nikolait vasra veresse: az őrmester kardot rántott, odakiáltott a társainak: „Pajtások! Fegyverre! El vagyunk árulva!” S erre tizenkilenc katona puskát ragadott, a kapitányt leverte, kirohant az udvarra, aztán neki a várkapunak: azt hat legény őrizte, azokat is magukkal vitték, s azzal szuronyszegezve keresztültörtek a városon, a parasztok zárvonalaán, s átfutottak Csehországba.

Trenk Frigyes azonban ott rekedt a börtönben, melynek vasajtáját a cimborák nem bírták feltörni.

Most azután már volt *igazi* bűne. Porsz katonák elcsábítása az ellenséghez átfutásra. A vallatásnál ugyan semmire sem felelt: megmondta egyenesen, hogy ő, kit ítélet nélkül tartanak fogva, minden eszközt fel fog használni a kiszabadulásra.

Frigyes király haragja ez utóbbi merénylet miatt az engesztelhetlenségig fokozódott ellene.

Amelie hercegnő ekkor írta hozzá utolsó levelét, mely Trenket minden reményétől megfosztá.

„Veled együtt sírok: balsorsod gyógyíthatatlan. Ez az utolsó levelém hozzád. — Szabadítsd ki magadat, ahogy tudod. Én az maradok irántad, aki voltam, s ahol tehetem, használlok. Isten veled, szerencsétlen barátom. Jobb sorsot érdemeltél.”

Most azután az ezüstorrú azt a rendszabályt vette alkalmazásba, hogy közkatonák helyett mindig egy tisztnek kellett Trenk Frigyes börtönében őrködni. S a tisztek gyakran váltakoztak a helyőrségnél. A glatzi állomás büntetés volt rájuk nézve.

Egyszer egy Bach nevű hadnagyot relegáltak a várba, akit szintén a hibái hoztak oda. Nagy verekedő volt, párbajban mindenkit csúffá tett. Természetesen itt is megtartotta a szokását.

Alig nézett körül a várban, már talált ürügyet belekötmi egy szintén akkor érkezett fiatal tisztbe, akinek Schell volt a neve. Vékony dongájú, cingár emberke volt, a góliát Bach könnyen elbánhatott vele.

Másnap éppen Bachra került a Trenk fölötti őrködés sora. Duhajkodók szokása szerint rögtön eldicsekedett a fogolynak legújabb hőstetteivel.

— Köszönd, hogy én fegyvertelen vagyok — mondá neki Trenk Frigyes —, mert tőlem ugyan megkapnád a leckét, amit még meg nem kaptál.

Erre a tiszt dühbe jött, kiszaladt, hozott magával két muskétás szablyát, aminőt a közkatonák viselnek.

— No, hát itt vannak a kardok. Hadd lássam, mit tudsz, te gyerek!

Trenk Frigyes hasztalan szabadkozott, Bach odanyomta a kezébe a kardot, s kényszeríté az összemérkőzésre. Kapott aztán Bach mindjárt az első összecsapásnál olyan vágást a karjára, hogy kiejtette a kardot a kezéből.

— No, fiú! Mesterem vagy. Mátul fogva jó barátok vagyunk.

Azzal megölelte, megcsókolta a foglyot, s aztán ment a felcserhez a sebét bekötteni.

A várparancsnok majd a bőréből ugrott ki dühében, mikor ezt a kázust meghallotta. Még duellálnak is a tömlőcben!

Ekkor aztán eltiltotta a tiszteknek a Trenk Frigyes tömlőcbe való belépést. Egy olyan börtönbe záratta be, melynek az ajtaján egy rekesz volt: azon keresztül adta be a porkoláb a rabnak az ételét. A börtönkulcsot a várparancsnoknak kellett beszolgáltatni mindennap.

Hát akkor aztán a tisztek csináltattak egy tolvajkulcsot Trenk börtönajtájához, azzal jártak be hozzá, s egész nap ott pipáztak, kártyáztak vele.

Egy este azzal lépett be hozzá Bach:

— Héj, pajtás, szeretsz-e vadászni?

— Vadászni? Egerekre talán? Itt a börtönben.

— Nem! Szarvasokra. A glatzi erdőben. Én meghívást kaptam B. gróftól, a földesúrtól, hogy vegyek részt a hajtóvadászatán, még egy tisztársammal együtt. Én azt gondoltam, hogy téged viszlek el magammal. Természetesen becsületszavadat lekötve, hogy ezt az alkalmat megszökésre nem használod, hanem a vadászat után velem együtt visszatérsz a várba. Holnapután visszatérünk.

— De hát a börtönöm, hogy marad üresen? Megtudják, mikor ételt hoznak.

— Ne félj, nem marad üresen. Azalatt lefekszik az ágyadba a szegény kis Schell; az még most is maródi attul a vágástul, amit tőlem kapott: megteszi az azt a kedvünkért. Áldott jó fiú. Annak az egyenruhájában kijöhetsz velem a várbul egész tisztességgel.

És a két tiszt barátsága mellett megtörténhetett az, hogy a szigorúan őrzött várfogoly harminchat óra hosszát vadászott szarvasokra a glatzi erdőben. Ott látta maga előtt a kis folyót, mely a porosz határt képezi Csehország felől. Csak egy ugrás kellett volna. — Hanem a jó pajtásnak adott becsületszó erő-

sebb minden láncnál és závárnál. — Harmadnap Trenk Frigyes megint ott ült a börtönében.

— Derék fiú vagy, pajtás! — mondá neki Bach, mikor együtt visszakerültek az álkulcs segélyével a börtönbe. — Látom, hogy igazi nemes ember vagy. Kár volna neked itt a tömlöcben elrohadni. Én nem maradnék itten, ha neked volnék.

— Mennék én, de már háromszor rajtavesztettem.

— Mert nagyon poétásan fogtál hozzá. Sötét éjjel, zivatarban, keresztülfűrészelt vasrácson át, összebogozott ágylepedőn, toronyablakból leereszkedni; karddal a kézben keresztülvágni az őrcsapatokat, bástyáru leugrani: ezek mind regénybe való históriák. Láttad most, hogy milyen egyszerű dolog a glatzi várból megmenekülni. Korán reggel, fényes nappal, iderendeled a szekeret a várkapu elé; másodmagaddal, az ordináncistársaságában, muskatéros tiszti egyenruhában, kísértálsz; az őrcsapatok előtted: azzal mind a ketten felültök a csézába s „kőd előttem, köd utánam!”, mire az ezüstorrú megszagolja, hogy elillantál, rég túl vagy a porosz határon.

— Hát mért nem teszed te ezt meg velem?

— Azért, pajtás, mert énnekem még van valami dolgom a porosz hadseregnél. Lesz háború megint, akkor rám szorulnak. A bátorságomat meg tudják becsülni. Elöttem fényes karrier áll még, s azt a te szép szemeidért el nem rontom. De hát nézd ezt a becsületes Schell fiút. Ennek semmi kilátása sincs se békében, se háborúban a burkusok közt: azért, mert *szégyell a túzától*. Az osztrákok ellenben megbecsülnék, mert teoretikus ismerete bőven van, hat nyelven beszél és ír. Fouquet azért nem állhatja ki: gyűlöli a tudós tiszteket. Elszökik az veled, mihelyt rákerül a sor az inspekción.

A kis Schell ezalatt visszacserélte a ruháit Trenk Frigyes-sel.

Nem kellett neki nagy biztatás. Az első szóra felajánlotta, hogy ő kész együtt elszökni a várból Trenk Frigyes-sel.

HATODIK FEJEZET

A MENEKÜLT

Ismét el lett Trenk Frigyes árulva, és újból egy fogolytársa által. Csúf jellemeket tenyészt az a börtönpenész! Egy Darnitz nevű kapitány, ki lopás, dezertálás, spionálás miatt akasztófára lett ítélve, s élethosszig való fogságra megkegyelmeztve, a Trenk Frigyes zárkájával átelleni börtönbe volt bezárva. A kulcslyukon keresztül kileste, hogy Schell hadnagy a porkoláb nélkül, tehát tolvajkulccsal, Trenk börtönébe settenkedik, s ott óra hosszat elmarad. — Ezt besúgta a vizitáló hadsegédnek.

A várparancsnok ebédjén jelentést tett efelől a hadsegéd; mire az ezüstorrú parancsot adott neki, hogy rögtön ebéd után fogassa el Schell hadnagyot. Ezt egy másik hadnagy, Schröder fülhegygel meghallá, s kiosonva a szobából, sietett Schellt a vártán felkeresni, s megsúgta neki, hogy egy óra múlva elfogják.

Schell azt gondolva, hogy az egész szökési terv lett elárulva, sietett Trenk Frigyes börtönébe. Egy altiszti kardot hozott a számára, a köpenyébe rejtve.

— Bajtárs, el vagyunk árulva. Siess! Élve ne adjuk meg magunkat. Egy perc sincs veszteni való.

Trenk Frigyesnek csak annyi ideje volt, hogy a csizmáit felránthatta; de már a padló alá rejtett aranyait nem vehette magához.

A börtönajtónál őrt álló katonának azt mondá Schell, hogy az árestánst a saját szobájába viszi. Onnan azonban egy mellékajtón a folyosóra lehetett jutni: annak az ajtaján szerencsésen

kimenekültek a várudvarra. Schellnek az a terve volt, hogy a fegyvertár mellett elkerülnek a várkapuhoz: ott a Schröder által készen tartott lovakra felkapnak s tovaryargálnak.

De éppen akkor, amint a fegyvertár szögletéhez értek, szemközt találkoznak a hadsegéddel és Quaadt őrnaggyal.

Schell megrettent, s minden tétovázás nélkül felkapott a mellvédre, s leugrott a meredek bástyáról. Trenk Frigyes utána. Neki nem történt semmi baja; hanem a bajtársának kifícamodott a lába bokában: az nem bír felállni.

— Szúrj keresztül, bajtárs, hogy élve ne fogjanak el! Te fuss egyedül tovább.

— Dehogy szúrlak, dehogy futok nálad nélkül!

Azzal Trenk a foga közé kapva a bajtársa bőrvét, mint ahogy a tigris cepeli a szájában a prédáját, a sánccölöpzet-hez futott vele, s átmászott a palánkon. Ott azután a nyakába vette a sánta cimborát, s futott vele a világba.

Egy pártfogója akadt, a sűrű köd.

A várban nagy lárma támadt; a várfokon felállított ágyúkból eldőrdült a három vészlövés, ami azt jelzi, hogy elszökött valaki a várból.

Egy jó futamodás után megállt Trenk, és letette a barátját a földre. Megpróbálta a kimarjult lábát helyre igazítani, de nem boldogult vele.

Amíg ezzel bajlódott, sűrű lódobogást hallott közelíteni.

A köd fátyolán keresztül egy szakasz huszár árnyképe bontakozott elő.

A két szökevény lehasalt a földre.

De a huszárkapitány, ki messze elől nyargalt a csapatja előtt, már észrevette őket. Egyenesen feljűk ügetett. Azt hitték, veszve vannak. Már az arcát is felismerték. Zerbst kapitány volt.

Mikor odaért a közelükbe, meg sem lassítva a lova kocogását, odaszólt Trenknek franciául:

— Pajtás! Balra tartsatok. Arra a cseh határ!

Azzal tovább vágatott, s vezette a huszárjait — jobbra. Idáig meg voltak mentve.

De most már körös-körül hallották a kiabálást: „fegyverre! szökevények!” A városban, a falvakban félreverték a harangokat. Jó regula van itt! Amint a három ágyúlövés eldőrdül, a parasztok kaszára, vasvillára kapnak, s elállják az utakat.

Merre most?

Schell a ködön keresztül megpillantá a sorba ültetett fűzfákat.

— Ott folyik a Neisse.

Trenk vállára kapta a barátját ismét, s arrafelé sietett vele.

— Csakugyan a Neisse partján voltak. A folyó néhol három öl mély. Akkor éppen zajlott. Karácsony estéje volt.

És Trenk Frigyes keresztülúszott a jégzajló folyón, a pajtását is magával vontatva, ki fél kézzel a varkocsába kapaszkodott. A kivont kard a foga között mind a kettőnek. Rettenetes erő a szabadságvágy!

Itt azután nem üldözhetette őket senki. Olyan hűséges paraszt nincsen, aki utánaússzon a szökevényeknek.

Amint kikapaszkodtak a partra, folytatták a futást. Minden öltöny jéggé fagyott a testükön.

Trenk Frigyes a hátára vette Schellt, s ő a futástól, a tehercepeléstől nagyhamar fölmelegedett, még meg is izzadt; de társa, ki csak szenvedő részt vett a mozgásban, embertelen kint szenvedett a jeges öltözetben.

— Bajtárs, dobj le, hagyj vesznem. Én megfagyok.

— Dehogy hagylak el, ott van egy erdő. Csak odáig várj! A sűrű ködből kezdett valami pagony kisötétleni.

Amint azt elérték, Trenk Frigyes letette a hátáról a bajtársát, s beleásta a hóba, azután a kardjával kivágott egy fiatal bükkfát, abból husángot faragott, azt odavitte Schellnek.

— Fogd ezt. Már most járhatasz a magad lábán, akkor fölmelegszel.

A dorong segélyével aztán fél lábon ugrálva, lépést tartott Schell a barátjával. Ebbe ő is fölmelegedett aztán.

Az erdőben megtalálták az utat, mely fölfelé vezetett. De azt az utat már telehordta a szél hóval, néhol övig süppedtek bele, Trenknek úgy kellett kihúzgálni a fuvatból a sánta cimborát.

Karácsony estén korán alkonyodik, négy óra telt már bele, hogy a várból elmenekültek, s a hegymagaslatra fölérve, leültek megpihenni. — Sötét is volt, köd is volt. Azt sem tudták, merre járnak.

Egyszer aztán azt is megtudták.

Óraütést hallottak. — A glatzi toronyóra ütötte az ötöt.

— Hiszen mi még mindig Glatz alatt vagyunk! — kiáltá kétségbeesetten Schell. Az egész futásuk alatt egy félkört jártak be menekülésük helye körül.

Pedig a glatzi grófság, mint egy félsziget (akár a Krím a Fekete-tengerbe) mélyed be Csehországba. Egyenes irányban négyórai futással el kellett volna érniök az osztrák határt. A köd gonosz tréfát űzött a menekültekkel. Az is a zsarnokok és porkolábok szolgálója!

És ekkor elővette őket az éhség. Az ebéd idején futottak el, a gyomruk üres volt. Az erős testmozgás még fokozta az éhség kínjait.

— El kell itt vesznünk — rebegé Schell, végignyújtózva a havon.

Ekkor azonban feljött a hold. Ez az üldözöttek napja. S a hold feljöttevel lehullott a köd is, egyszerre zuzmarává alakult, az egész táj világossá lett. — Egyszerre tájékozhatták magukat. — Az az erdő, melybe belebódorodtak, a Habelschwerdt havasig teried. Ott nincs emberlakta hely. Lenn, két folyam összetorkolásánál emelkedik a glatzi vár, sziklába vágott teraszaival, ódon bástyatornyaival, mellette a város öt tornyával (a mostani glatzi vár még akkor nem volt meg a Neisse bal partján, csak a régi). Közelebb lehetett látni egy nagy falut,

melyben minden ház ablaka ki volt világítva. — Azt hívék, hogy ez a kivilágítás a menekülőök feltartóztatása végett van rendezve. Nem jutott eszükbe, hogy hiszen ma karácsony estéje van: a Jézuskát várják minden háznál.

— Itt mi reggelig megfagyunk és éhen veszünk — mondá Trenk Frigyes. — Nézd, amott van a falun kívül egy magányos majorlak, ott kapunk valamit.

— De hisz akkor újra át kellene mennünk a Neissén! Én nem úszom át még egyszer a vizet, inkább meghalok.

— No, csak te táncolj utánam; ott látok egy csónakot.

Csakugyan találtak egy láncra kötött halászladikot a parton, arról leütötték a lakatot, s áteveztek ismét a túlsó partra.

De már most mit csináljanak?

Ilyen másfél katona a prasztoknak nem fog rettegést okozni. Kalapja egyiknek sem volt, azt elvesztették a sánctól leugrásnál. Trenknek veres gárdista dolmánya elárulá, hogy nem a várórséghez tartozik. Ellenben Schellnek megvolt a tisztí pantallérja, s a felügyelőtisztet kitüntető aranyozott ezüst nyakörve.

Hát ilyen mesét fundáltak ki: — Trenk megvágta az ujját, s a vérével összemázolta a homlokát, mintha a fején volna megsebesítve. Akkor Schell összekötözte a kezeit, s a nyakába ülve, a majorlakig vitette magát. Ott majd azt fogja mondani a gazdának, hogy ő az a vitéz, aki a szökevény gárdistát utolérte, lóháton. De ez a dezentor agyonszúrta a lovát, s ő leestében kificanította a lábát. Mindamellet keményen megsebesíté a szökevényt, és megkötözte. Most azután kíséri vissza a várba. — Ezt el fogja hinni a paraszt. Ad nekik vacsorát, megszártja a ruháikat, s aztán kölcsönöz nekik két lovat, amelyen visszatérhessenek a várba. Csak egyszer aztán a lovon ülhessenek, majd tudni fogják, hogy merre nincs a világ bedeszakázva.

Amíg a hegyről lebandukoltak, a folyamon átkeltek, s a majorlakig egymást elcipelték, meg is virradt szépen. A faluban reggeli misére harangoztak.

A majorlakhhoz közel érve, elkezdett Schell segítségért kiabálni; mire két béreslegény kiszaladt az udvarról. Trenk Frigyes agyonsebesültnek tetteté magát, s térdre bukácsolt.

— Itt van a szökevény! Elfogtam! — kiabált Schell a parasztnak. — Fogjátok meg! Hurcoljátok a házba. A lovamat leszúrta a gézengúz; de azért összevagdaltam. Gyorsan szaladjatok a faluba, híjátok a bírót. Jöjjön szekérral, hogy visszavihessem a várba a cudart, hogy előbb felakaszthassák, mint megdöglik.

A két béres becepelte a házba Trenk Frigyest, Schell utánuk bicebócazott. A szobában volt egy öreg anyóka meg egy szép leány.

— No, csak fussatok gyorsan a faluba! — monda Schell. — Hívjátok a parasztságot.

A két béres egymást taszigálva futott e jó hírrel a falu felé: a menekülők a két fehérszemélyvel egyedül maradtak. Az anyóka kilátta a szemeikből, hogy éhesek; eléjük tett kenyeret és aludttejet. Trenk úgy falt, mint ahogy ritkán szoktak a haldoklók.

A fiatal lányka pedig fehér vásznat hozott, meg egy vizes törülközőt, hogy a szegény sebesültnek az arcát lemossa a vértől, s bekötözze a sebeit.

— Jaj! Ne töröld le a vért homlokomrul! — sугá a leánynak az ifjú. De már akkor megmosdatta. Meglátta, hogy nincs annak a fején semmiféle seb. De azért csak bekötötte a homlokát a kendővel. S aztán sokatmondó válaszul egy csókot lopott az orcájára. S azzal kiment a szobából, az ajtóban intve Trenknek valamit.

Ekkor betoppant a szobába maga a gazda, pipával az agyarán.

Schell annak is elmondá a kicirkalmazott mesét az elfogott szökevényről. A gazda végighallgatta csendesen, a két karját összefonva. Mikor vége volt, azt mondá:

— Jól van, jól, uracskáim. Tudok én mindent. Itt volt az este a kurir, aki értesített. Ez a vereskabátos a Trenk, az

árestáns, ez az aranygalléros meg a Schell, a hadnagy. Ti ketten együtt szöktetek el.

Erre a szóra Trenk Frigyes hirtelen szétszakítá a gyöngé madzagot, amivel a keze össze volt kötve, s kezébe kapva a kardját, kifutott a szobából.

— Csak hadd szaladjon miattam — dörmögé a gazda, kiverve a pipájából a hamut. — Hát az úr miért nem szalad vele együtt?

— Mert a lábam ki van ficamodva.

— Hát hogy jött idáig?

— A barátom hozott a hátán.

— A hátán hozta? Nem dobta el, hogy maga könnyebben futhasson.

— De még a folyón is átúszott velem.

— Akkor annak nagyon becsületes embernek kell lenni.

Ezalatt Trenk az istállóba sietett. A ház szép leánya intett neki az ajtóból, hogy jöjjön utána.

Az istállóban állt két ló.

— Ezeken tovább futhatnak az urak.

— De nincs szerszám.

A leány azt is kerített valahonnan. Kantár volt, de nyereg nem. Így is jó lesz.

A falu felől már hangzott a lárma: a parasztok jöttek csapatostul a szökevényeket lefűlelni. Jó szerencse volt, hogy karácsony ünnepén a közönség mind a templomba volt felgyülekezve, a hírmondóknak meg kellett várni, amíg a mise végződik.

Amint a lovak fel voltak kantározva, Trenk Frigyes ismét betért a szobába.

— Köszönjük a vendéglátást, gazduram! — mondá ölébe kapva bajtársát, s gyorsan kiiramodva vele; egyenesen feldobta a ló hátára. Maga pedig a másik lóra szökött fel.

— Hohó! A lovaim! — kiabált a gazda. — A lovaim nem adom oda!

A leánya azonban a nyakába borult, úgy könyörgött, hogy engedje át a szegény menekülőknek a két lovat.

— Gazduram! Az én nevem Trenk Frigyes, itt a kezem: nemesi becsületszavamat adom, hogy visszaküldöm kegyelmednek a lovait.

A gazda elfogadta a nemesi parolát, s azzal a két lovas nekiindult. Azahogy indult volna, de Trenk lova csökönyös volt: egy tappot sem akart a helyéből megmozdulni. Ekkor aztán a leány megfogta a ló kötőfékét, úgy vezette ki az udvarból. Mikor aztán a Schell paripája elkezdett ügetni, a másik ló is csak utánabaktatott. Mire a fegyveres parasztok megérkeztek a tanyához, már akkor a menekülők árkon-bokron túl jártak.

Délre megérkeztek a határhoz legközelebb eső csehországi városba, Braunauba. Trenk Frigyesnek első gondja volt a két lovat visszaküldeni a gazdának; a glatzi várkormányzónak pedig levelet írni, ami azt olyan dühbe hozta, hogy sorba vesszőztette a silbakokat s azonna lútnak indított négy fogdmeget polgári ruhában, hogy a szökevényeket idegen földön is kísérjék, s ahol megkaphatják, útközben elfogják, és visszahozzák.

Braunauban már ismerős volt Trenk Frigyes. Az első porosz hadjáratban huzamosb ideig volt e helyen, egy becsületes takácsmesternél szállva. Most ismét azt kereste fel, bajtársával együtt. A derék polgár visszaemlékezett rá, hogy egykori vendége milyen derekasan megvédelmezte a háza táját a katonák zsarolásaitul. S hála fejében szívesen látta ismét. Hajh! az első alkalommal, de más volt a berukkolás! Kilenc lóval és öt lovász-szal. Most pedig kalap nélkül, egy arannyal a zsebében: a pajtásának volt negyven krajcárja.

Schellnek pedig ott kellett maradni, hogy a kimarjult lábát helyreállítsa. Három hét telt bele, amíg a lábát ismét használni tudta.

Pedig arra a lábra nagy szükség volt. Erős út állt előttük. Hogy mi lesz az útnak a végén? azt még Trenk maga sem

tudta. Bécsbe menjen-e? vagy Oroszországba? Legjobban szeretett volna Kelet-Indiába menni.

De ahhoz mind pénz kell. Tehát az első etappe a pénz megszerzése.

Volt ugyan Braunauban is egy barátja, akinek néhanapján száz aranyat kölcsönzött; de az most arról nem akart semmit tudni. Hanem alamizsna fejében adott neki három aranyat, egy puskát meg két pár pisztolyt.

Trenknek az volt a terve, hogy nagy kerülővel Lengyelországon át visszatér Poroszországba, s ott elrejtőzik a hűgánál, aki egy Waldow nevű előkelő brandenburgi földesúrhoz ment nőül. Onnan szándékozott az anyjának írni, aki Litvániában volt másodszeri házasságban. Tőle remélt annyi pénzt kaphatni, amennyivel mind a ketten tisztességesen tovább utazhassanak. Útlevelet szereztek maguknak, megfordított nevekkal: az egyiket hitták Knertnek, a másikat Leschnek.

Csikorgó januári idő volt, mikor útra keltek éhséggel és faggal dacolva. A nyomorúság kényszeríté őket, hogy darabonként eladják az órájukat, mellcsatjukat, nyakövrüket; majd eladták a tiszti egyenruháikat, s vettek helyettük halott köz-katonákrul lemaradt komisz köpenyeget.

Az Ausztria és Lengyelország között fekvő határvárosban, Biliczben az ottani katonai parancsnok elfogatta őket mint csavargókat, s lovasoktól kísérve, gyalog visszakísérteté Teschenbe, az ottani főparancsnok ezredeshez. Az előtt Trenk fölfedezte az igazi nevét és menekülését. Az ezredes lovagias ember volt: ellátta az útleveleiket, s adott alájuk két lovat, amin egész a lengyel határig utazhatnak, s útiköltségül négy aranyat. Abbul Schell szerencsésen elvesztett hármat a lyukas zsebén keresztül. Így aztán éhezve és fázva eljutottak Czensztochowába, ahol a híres pálos kolostor áll. Ott beszálltak egy Lázár nevű korcsmárhoz. Már ekkor egy krajcár sem volt a zsebükben.

Az öreg csaplárt meghatotta Trenk Frigyes őszinte szava: hogy neki nincs pénze, nem kér egyebet, mint kenyeret és éjjelre szárnyékot. Odaültette őket a saját asztalához, s megosztotta velük a saját vacsoráját. Sörrel, pálinkával is megtraktálta, s közben elbeszéltek egymásnak az életük történetét. Lázár is katona volt hajdan: kapitányságig vitte. Hogyan lett belőle korcsmáros?

Ezalatt új vendégek érkeztek a korcsmába: három úr egy inassal, akik kocsin jöttek.

Ezekkel az utazókkal már több ízben találkoztak Trenkéék az úton: azok szóba is álltak velük. Különösnek látszott, hogy most újból összekerülnek. — Azok egy külön asztalnál ültek, s nagyon keveset s igen halkán beszéltek egymással.

A két kifáradt utasnak aztán egy jó meleg szobát nyitott fel Lázár uram, s ott pompás szénaágyra lefektetett őket; azok el is aludtak egy imádság idő alatt.

De még csak éppen az előálmukat aludták, amidőn benyitott hozzájuk a korcsmáros, s felkölté őket.

— Jaj, édes barátim, fussatok innen! Ez a négy vendég, aki nálam megszállt, a glatzi várparancsnok fogdmege; háromek adják ki magát, a negyedik inasnak. Azért vannak kiküldve, hogy titeket elfogjanak idegen országban, s a börtönbe visszahurcoljanak. Nekem már ötven aranyat ígértek, hogy engedjem meg nekik, hogy titeket az én házámnál kötözzenek meg; de én nem álltam rá; egy lengyel házámnál ártatlan menekülteket elfogni nem szabad. Most aztán azért, hogy hallgassak, ne szóljak tinektek semmit a gonosz szándékukról, hat aranyat nyomtak a markomba. De én bizony szólok, s ezt a hat aranyat odaadom tinektek útiköltségre. Fussatok az éj sötéte alatt, amerre utatok visz. Én a ti szerencsétlenségéteket nem veszem lelkemre.

Erre a fölfedezésre Trenk Frigyes rettentő dühbe jött.

— Én fussak? Ezek előtt a gyezepegyesek előtt? De rögtön rajtuk rontok, s levágom, lelövöm valamennyit!

S még megtette volna, amennyi esze volt; de a csaplár meg Schell a nyakába kapaszkodtak, lebeszélték, legyen esze, ne kössön ki egymaga négy emberrel.

— No, hát jól van! — mondta Trenk Frigyes. — De azért itt maradok, és nem futok el. A hat aranyat szépen köszönöm, majd ha lesz, visszafizetem. Ugyan, édes Lázár uram, menjen vissza azokhoz a pipogyákhoz, mondja nekik, hogy elfogadja tőlük a kínált ötven aranyat is: jöjjenek ide, és fogjanak el bennünket, ahogy kívánják.

A lengyel korcsmáros azonban csak lecsillapította valahogy, s arra Trenk Frigyes visszafeküdt a szénaágyra, s folytatta az alvást jó lelkiismerettel.

Szép világos reggel búcsút vevének a becsületes lengyel korcsmárostul; hat arannyal ellátva.

Alig haladtak egy órányira, amidőn az út közepén egy kocsit pillantának meg, mely látszólag elakadt a hóban.

Négy ember ült a kocsin, s azok hangosan kezdtek kiabálni a két menekülőre, hogy jöjjenek a megrekedt csészájukat kiszabadítani a hóbul.

Ráismertek a múlt éjszakai vendégtársakra.

Ahelyett, hogy odasiettek volna hozzájuk, hirtelen letértek az útról a mezőre.

Erre mind a négy utas leugrált a szekérről, pisztolyt rántott elő, s rohant a két szökevény felé, tele torokbul kiabálva: „Megálljatok, gazemberek.”

Trenkék futásnak eredtek, mire az üldözők pisztolyaikbul kezdtek utánuk lövöldözni. Egy golyó Schellnek a nyakát cseszte, könnyű sebet ejtve rajta. Ekkor Trenk hirtelen visszafordult, s a puskájával egyet a fogdmegek közül szíven lőtt. A másik erre futni kezdett előtte, Trenk utána rohant, utolérte, s a kardjával levágta. Ekkor hátratekintve látta, hogy a másik két fogdmegeg Schellt már elfogta, lefegyverzé, s hurcolja a szekér felé.

Órjöngve rohant feléjük, mire azok elereszték Schellt, s

futottak a szekerekhöz, felkaptak az ülésbe, s tovavágtattak. Egy azok közül is elpusztult attól a karddöféstől, amit a viaskodás közben Schelltől kapott.

De Schell is meg volt sebesülve, a nyakán pisztolylövéstől, s a kezén egy kardcsapástól: sebei miatt sok vért vesztett. Ismét úgy kellett őt Trenk Frigyesnek a nyakába venni, jól-rosszul bekötözve a sebeit.

Tovább vándoroltak. Ismét elfogyott az utolsó garasuk is. Néhol porosz verbunkosokkal kerültek össze, akik a király gránátos ezredei számára toborzottak lengyel földön. Azoknak megtetszett az öles termetű Trenk Frigyes. Azért aztán mind a kettőt traktálták hatalmasan. Mesterség volt megint megszökni tőlük.

Másutt meg táncoló parasztok közé kerültek. Trenk Frigyes tudott hegedülni. Reggelig muzsikált a parasztoknak, amíg azok össze nem verekedtek, ősi szokás szerint, akkor aztán futott a pajtásával együtt tovább. Egy-egy napon nem volt más eledelük, mint egy nyúl vagy egy varjú, amit Trenk Frigyes lőtt, s éjszakára a trágyadombokba ásták be magukat, hogy meg ne fagyjanak.

Már az inget is eladták a testükről.

A rendes úton nem volt szabad járniok, nehogy a brandenburgi határon belül a porosz határőrökkel kerüljenek ismeretségbe.

Végre egy úrtalan erdőn keresztül törtetve, szerencsésen elérkeztek utazásuk célpontjára: Trenk Frigyes nővérenek a kastélyához, Hammer helységében.

Bezörgettek.

Egy szobaleány jött kinyitni az ajtót, aki nagyon megijedt e rongyos marcona alakok láttára.

De Trenk Frigyes ráismert a leányra. A kis Marcsa volt az, aki az ő atyja házában nőtt fel; onnan jött ide nővérel.

— Hát nem ismeresz rám? — monda Trenk Frigyes, s megnevezte magát. — Itthon a sógorom?

- Itthon; de beteg, fekszik.
- Hát a húgom?
- Azt mindjárt idehívom; tessék besétálni ide az előszobába.

A két rongyos csavargót beeresztették a pitvarba.

Nemsokára előjött Trenknek a nővére. Megrezzent, mikor a bátyját ilyen állapotban látta maga előtt.

- Hogy jössz ide?
- Megszöktem Glatz várból.

Erre a húga elfutott és — nem is tért vissza.

Jó idő vártatva visszajött hozzájuk — a kis Marcsa, sírt keservesen, midőn tudtára adá az úrfinak a méltóságos úr izenetét, hogy azonnal takarodjék a kastélyból, különben elfogatja, s megkötözve kísérteti a katonai parancsnoksághoz.

Trenk ki volt taszítva a hideg éjszakába, társával együtt a testvére házából.

- Hát ne gyújtsam én a fejére a házat az ilyen testvérnek?
- dörmögé bajtársa fülébe.

Az lecsillapította okos, emberies beszéddel.

- A szegény cseléd pedig három aranyat nyomott a markába:
- megtakarított bérét.

Ebből két aranyat Trenk Frigyes annak a parasztasszonynak ajándékozott, aki őket az elátkozott kastélytól a litván határig kalauzolta. (Később fölkerestette azt a pórnököt, s élte fogytáig eltartotta.)

Most már egyenesen az anyját fölkeresni indult el Trenk Frigyes.

De az messze út volt és veszedelmes. Frigyes anyja Poroszországban lakott, Königsbergen túl kilenc mérföldnyire; csaknem a Keleti-tenger közelében. Brandenburgból indulva egész hosszában kellett *meglépni* a tartományt.

Egy nap három-négy mérföldet bírtak gyalogolni.

Az utolsó garasuk is elfogyott, a zsidó korcsmáros Rogosenben kikergette őket az utcára éjszaka. Az utcán ögyelegve

egy parasztházban világosságot pillantottak meg. A konyhaajtó nyitva volt, s azon keresztül a frissen sült kenyér illata párologott eljűk. Egy öreg anyóka éppen akkor szedte a kementéből a cipókat.

Trenk Frigyesnek a fejébe tódult a vér. Már akkor két napig nem volt egy falat a szájában. Puskáját kezébe kapta, s egy percig megállt a küszöbben. Azután hirtelen visszafordult, s a mögötte álló Schell is magával ragadta:

— El innen! Ide nem megyünk be!

— Mért futottunk most el? — kérdé tőle Schell, mikor az utcára értek.

— Ha bementünk volna, én megöltem volna azt az asszonyt — egy kenyérért!

Akkor aztán fölkerestek egy zsidárust, annak eladták a puskájukat egy aranyért. — Most már aztán varjút sem lőhetek többé pecsenyének. — De legalább jóllakhattak a puska árából.

Megint tovább bandukoltak hóban, sárban arrafelé, amerre a nap kel.

Egy erdőben cigánybandára bukkantak. A romák lehetek négyszázan: férfi, asszony, leány, purdé; sátorokban, szekereken tanyáztak.

Ezek a maguk fajtájának nézték a két szökevényt, sátorukba fogadták, bográcsaikból megvendégelték. Hercegi dolguk volt addig, amíg a cigányokkal együtt járhattak. Egyszer aztán azoknak az útja vargabetűt csinált; akkor kénytelenek voltak a kedves atyafiaktól megválni; de még a búcsúvételnél is nagylelkű volt irántuk a vajda: megajándékozta őket egy tallérral meg szalonnával, kenyérral, amennyit elbírtak.

Hcj, magasztalja is Trenk Frigyes az életírásában a szegény ágrulszakadt, ágra szánt cigányokat; de bezzeg megfordítva dicséri a gazdag és tisztelendő jezsuitákat, akik a legközelebbi kalandjában szerepeltek.

A szalonna fogytával eljutottak Thorn városáig a Visztula mellett.

Ott éppen országos vásár volt, mikor megjelentek. Szép kis bevonulás lehetett. Két rongyos, sáros fickó, övében pisztolyokkal, oldalán nagy pallossal: az egyiknek a nyaka és karja véres kötelékben.

Thorn vára és az egész Visztula bal parti „Kelet-Prusszia” még akkor a lengyel királyság tartománya volt: a jobb parti „Nyugot-Prusszia” már a porosz királyt uralta. A lengyel Prussziában lakott Trenknek az anyja.

A porosz fogdmegektől itt sem kellett félniök; de annál inkább a porosz verbunkosoktól, akik keresztül-kasul járták Kelet-Prussziát rekrutákat vadászva.

Egyszerre körülfogták az öles termetű atlétai alakot; de Trenk elutasította a szíves meghívásukat (melyet útközben többször igénybe vett, traktáltatva magát a toborzókkal, s aztán megszökve tőlük).

Emlékezett rá, hogy Thornban van egy hírhedett gazdag jezsuita kolostor; melynek asylum-joga van. Ott minden üldözött gonosztevő menedéket talál, sőt bűnei alól feloldatást.

A két elzüllött alakot a kapus készséggel bebocsátá a mellékajtón; itt azonban le kellett rakniok a fegyvereiket, s úgy bocsátották őket a páter rektor elé, aki igen kegyesen fogadta őket: azt hitte, hogy zsványok.

Amint azonban Trenk Frigyes fölfedezé kivoltát, elmondá a rajta elkövetett méltatlanságokat, menekülése történetét, a jezsuita főnök arca fokonkint átváltozott, elhidegült, fitymált. bosszús lett.

— Röviden! röviden! — kiáltá közbe. — Más dolgom van.

Mikor pedig vége volt az előadásnak, azt mondá Trenknek:

— Kend nem gonosztevő, hanem politikai menekült. Nekünk a politikához semmi közünk. Menjen kend isten hírével. Itt nem adunk semmit.

Azzal megfordult, s becsapta Trenknek az orra előtt az ajtót.

Trenk Frigyes dühösen rohant ki a kolostorból, szidva a jezsuitákat, akik a tolvajt kiszabadítják, de a becsületes menekültet kikergetik. Megint visszatért abba a korcsmába, ahol nem akarták őt a társával befogadni. — A porosz verbunkosok ott tanyáztak. Leült közéjük. Ivott a borukból, evett a pecsenyéből. Azok aztán körülfogták, hogy rábeszéljék, álljon be a király gránátosai közé. A verbunkos hadnagy ígért neki ötszáz tallért s káplárbotot, ha felcsap. Utoljára, hogy ez sem használt, azzal fenyegette, hogy ő bizonyosan tudja, miszerint egy haramia útonállóval van dolga, akit a fogdmegek keresnek: nincs más menekülése, mint felcsapni porosz katonának, akkor a lengyelek futni hagyják.

Ez a gyanúsítás annyira felháborítá Trenk Frigyest, hogy egy hatalmas pofont adott a verbunkos hadnagynak. Arra a többi porosz katonának mint kardra kaptak s megrohanták; de Trenk kirántva a pallosát, keresztültört valamennyin, s azzal ki az utcára.

Senki sem merte útját állni, csak a háta mögött kiabálta a vásáros sokadalom: „Tolvaj! Rabló! fogjátok el a rablót!”

Hanem a szegény kis Schellt elnyomták és megkötözték.

Trenk Frigyes másodszer is odamenekült a jezsuita kolostorhoz.

Most már mindenki tárt karokkal fogadta.

Az a népordítás, mely tolvajt, rablót kiabált, fölemelte a menekültöt abba a méltóságba, mely a jezsuiták szabadalmát igénybe veszi.

Ha üldözött gonosztevő, akkor befogadják.

Most már adtak neki enni-inni; jó fekhelyet is készítettek a számára, s egészen elkényeztették. Mert már ő rabló! Ez a kvalitás többet ér, mint politikai menekülőnek lenni.

Azonban ez a dicsőség is csak másnap reggelig tartott; addig az elfogott Schellnél levő útlevelekből a polgármester meggyőződött, hogy az elfogott és annak a kolostorba menekült társa nem a keresett lókötők, hanem két porosz katoná-

szökevény; akkor aztán Schellt szabadon bocsáták, Trenk Frigyes pedig megint kilökték a jezsuita kolostorból.

Hisz ez egy gézengúz szélhámos, aki rablónak adja ki magát, azért, hogy a jezsuitáktól vacsorát kapjon ingyen.

Megint az utcán voltak!

A polgármester, az igazságtalan elfogatásért, fájdalomdíj fejében egy leveles tallért adott Schellnek.

Mit kellene ezen venni?

Hát aki az inget is eladta a testéről, annak könnyű erre megfelelni.

De mégsem az ing a legszükségesebb: az még maradhat boldogabb időkre. Ami nélkülözhetetlen, az egy mappa. Thorn várától Königsbergig harminc erős mérföld. A Visztulán is át kell menni. A porosz határ pedig közel van. Ha tévedésből egy olyan faluba találnak lépni, ahol a porosz az úr, rögtön elfogják őket.

Hát mindenekelőtt fölkerestek egy ócska papirosokkal tele boltot.

Egy görnyedt hátú anyóka volt a szatócsnő. Trenk Frigyes azzal a szóval lépett eléje, hogy adjon neki mappát, mert ő az anyjához utazik, s nem ismeri az országot.

A jó öregnek erre könny gyűlt a szemébe.

— Hej, nekem is volt egy fiam; az is bujdosóban van most, a mostohaapja elüldözte a háztól: beállt osztrák katonának; azóta sem hallottam hírét.

Trenk Frigyesnek ez a szó egy jó eszmét adott.

— Micsoda ezredhez állt be a fia katonának?

— A Hohenemsiekhez.

— A Hohenemsiekhez? Hisz én is ott szolgáltam. Onnan jövök most szabadsággal; de az útban kifosztottak a rablók. Szőke volt a fia, ugye?

— Az volt, szőke hajú.

— És ilyen magas termetű, mint én?

— Éppen ilyen derék szál legény volt.

(A Hohenemsi-ezred gránátosokból állt.)

— Mi volt a neve?

— Will.

— Will? Hisz az az én legkedvesebb kenyeres pajtásom. Egy priccsen háltunk: együtt harcoltunk.

— Hát él a fiam?

— Él és egészséges. Sokszor emlegette az anyját. Azt mondta, hogyha Thornba jövünk, meglátogassuk: adjuk át az üdvözlését.

Erre a szóra a jó öreg nyakába borult Trenknek: összecsókolta, könnyeivel áztatta az arcát; s nemcsak ingyen adta neki a keresett mappát, de még ebéden is ott tartotta, kedves fiának nevezte. Adott neki tiszta inget, harisnyát.

Trenk Frigyes felhasználta az anyai szeretetnek ezt a boldog tévedését. Elmondá a jó asszonynak, hogy ő most az anyjához utazik, de négy hét alatt vissza fog térni ismét ehhez a házhoz, más alakban, más öltözetben. Addig kéri szépen, hogy tartsa itt a bajtársát, akit a porosz verbunkosok megsebesítettek, s ápolja, gyógyítsa fel. A jó öregasszony azt is elvállalta, s útra valóul adott Frigyesnek hat lüneburgi forintot, meg három napra való elemőzsiát.

Trenk itt elvált a barátjától, megfogadva, hogy visszajön érte. Aztán mikor egyedül baktatott tovább az úton, akkor elővette a teljes elhagyottság érzete: egész búskomor lett. Eddig a nyomorúságban osztozott egy jó baráttal; volt akit védelmezzon mások ellen, volt akinél védelmet keressen saját maga ellen.

Hogy tudja egymást szeretni két ilyen csavargó! Aki nem jobb már a futó betyárnál. A társadalom száműzöttje, aki éhségében egy falat kenyérért ölni képes. Trenk Frigyesnek a jelleme ebben a nyomorteljes futásban fejlődik ki legeszményibbé. Valami képmása ez a középkori fegyvertestvérségnek, midőn két hős a csatában egymáshoz láncolta magát, s ha egyik megsebesült, a másik azt vagy megbosszulta, kiszabadította vagy vele együtt temetkezett el.

Egyedül maradt azután gyorsabban ment az utazás.

Két nap alatt Frigyes tizenhárom mérföldet gyalogolt. A beteg útitárs nem tartóztatta vissza.

Möwe helységében éjszakára megszállt. Ott mindenféle fuvarosok között aludt a szalmán. Mire felébredt, akkorra minden pénzét ellopták; de még a pisztolyait is elvitték. A korcsmárosnak pedig meg kellett fizetni a tizenhat garast, s annak fejében ismét lemaradt róla az egyetlen ing, melyet a thorni anyókatól kapott ajándékba.

Most már egy fillér nélkül futott odább, egyetlen fegyvere volt a kardja.

Marienburg alá érve, át kellett kelnie a Visztulán; mert az innenső parton már kezdődött a porosz királyság területe.

Talált is egy csónakot s abban két révészt.

De azok két lengyel fillért kértek tőle az átszállításért.

És Trenknek nem volt két fillér a zsebében.

Azt tette, hogy beugrott a csónakba, s kirántva a kardját, azzal fenyegette a két révészt, hogy összekaszabolja őket, ha át nem szállítják ingyen.

És Trenk Frigyes azon ponton állt, hogy két emberéletet kioltson — két fillér miatt!

Ez olyan merénylet volt, amin ha rajtaveszt, kerékbe török, és azt mondják rá, hogy megérdemelte.

Szerencséjére a két révész gyáva volt: megijedt. Átveztek vele a túlsó partra.

Ott azután Frigyes nem várta meg, hogy kikössenek, kiugrott a vízbe, visszarúgta a csónakot, s aztán szaladt, hogy utol ne érjék, Marienburg felé.

Se pénze, se inge nem volt már. Maga sietett a porosz és szász verbunkosok tanyáit felkeresni. Azok csették, itatták, míg részegnek tetteté magát. Akkor becsukták egy kamrába. Trenk kiemelte az ajtót a sarkából, s aztán az éj sötétjében futott megint odább.

De most már kardja sem volt. Azt a verbunkosok zálogul lefoglalták. Úgy futott a világba, mint az őseember, akit a paradicsomból kivertek, védtelen, segélytelen, félmeztelen.

Négy óráig futott lihegve, amíg kifáradtan, eltikkadva egy város kapujához ért, melyet a mappáján „Elbing” névvel talált feljegyezve. — Jó, hogy még a térképet meghagyták nála a tolvajok.

HETEDIK FEJEZET
POTIFÁRNÉ ASSZONY

Úgy ődöngött a népjárta utcán, mint egy őrült, aki most szabadult el a bolondok tornyából. Körülötte idegen nyelven beszéltek. Szokatlan népviseletében úgy tűnt föl előtte minden ember, mint valami más világ lakója. Ha megszólította őket, a szeme közé nevettek. A sokadalomban mindenki iparkodott őt magától eltaszítani.

Egyszer csak a nagy idegen tömegeből egy hang kiált feléje:

— Fricó! Trenk Fricó!

Olyan ismerős, olyan édes volt ez a hang! Kedves emlék a múltból. — A nép közül egy aranyzinóros katonatiszt tört feléje. — Hajdani nevelője volt az, a derék Brodovszky. Most kapitány a lengyel hadseregnél.

Amint egymásra ismertek, összeölelkeztek, a fényes tiszt s a rongyos szőkevény.

— Hozott az Isten, kedves fiam! — zokogott a katona elérzékenyülten. — Bizony mondom, hogy vártalak. Hallottuk már, hogy Glatzból elszöktél. Bizonyosra vettük, hogy az anyádhoz fogsz törekedni; minket útba ejtesz. Szent atyám! Milyen állapotban vagy! Nos, mit akarsz elébb? Megfürödni vagy megebédelni?

— Fürödni! — rebegé Frigyes. A piszok jobban kínozza, mint az éhszomj.

Brodovszky elvitte őt magával a fürdőbe; a jó meleg víz meg a szappan olyan volt neki, mint az újjászületés. A borbély megfésülte, megborotválta: a mennyország volt az!

S amint a fürdőből kiszállt, ott vártak rá a tiszta gyolcs ruhák, aztán egy tisztességes polgári öltözet.

De Frigyes alig akart a levetett rongyoktól megválni. Azok rá nézve már ereklyék voltak. Büszke volt rájuk, mint a katona a tépett zászlójára.

— Nézd! Itt járta keresztül a fogdmegek golyója, itt hasított ki a verbunkosok kardja. Szeretném magamat meglátni benne a tükörben. Szeretném magamat lefestetni benne.

— Hát hiszen egy piktornak, amilyen Kupeczky, megbecsülhetlen figura volnál, ezekben a rongyokban, fiacskám; de a feleségemnek nem mutathatlak be ilyen kosztümben.

— Neked feleséged van?

— Az ám. Képzeld csak: vénségemre szürke fővel. A farsangon esett meg rajtam. Most éljük a mézesheteket. No hát! Több sonkoly, mint méz. Én hatvanesztendő vagyok, a feleségem meg harminc. Kapitális egy perszóna. Majd meglátod. Özvegyasszony volt: katonatiszt felesége; megszokta már a tábori életet. Majd meglátod. Bizonyosan meg fog ölelni, ha meglát. A lengyeleknél szokásos az ölelkezés. De most gyere ebédelni.

Erre sem várt másodszori kínálást Frigyes; de ugyan hozzálátott a feltálat lakomához a fürdő vendégszobájában. Úgy falt, mint egy vadállat, nem rágta az ételt, csak nyelte, nem itta a sert pohárbul, hanem kancsóbul, s amíg habzsolta az ételt, addig fogta fél kézzel a kancsónak a fülét, hogy el ne szaladjon.

A hajdani nevelő gyönyörködött a tanítványa egészséges étvágyában, s amíg jól nem lakott, nem is beszélt hozzá.

Csak azután, hogy Frigyes az utolsó mócsingot is lerágta a sonkacsülökről, s fenékiig üríté a kancsót, kezdett el hozzá okos dologrul beszélni.

— Kedves fiacskám! Te most itt maradsz nálam. Nem mégy odább. Az anyádat személyesen ne keresd fel; hanem írj neki levelet, hogy ő jöjjön ide hozzád. Nem tudhatod, hogy a férje szívesen fogadna-e a háznál?

— De kaptam ebből egy leckét; amiből a posteriori levonhatom a konklúziót. A hűgomnak a házábul már kikergettek.

— No, hát hozassuk ide most a papiroost és kalamárist, s elébb te írd egy szép levelet az anyádhoz, azután majd én is írok komitívát mellé, grófné ökegyelmességéhez.

Frigyes akkor vette észre, hogy mennyire elszokott a keze az írástól: három hónapig tartott ez a vad elzüllés; azalatt egész vadember lett belőle. Valahogy összeöklözte azt a levelet, elrágva mellette egy tollnak a szárát. Szinte beleizzadt. — A rajongó költő alig tudott egy levelet megírni.

Azután pedig Brodovszky vette át a tollat, s ő már szép hosszú levelet tudott írni, helyes kalligrafiával.

Azalatt a korcsmáros pipákat hozott az uraknak, meg mézes-pálinkát szűk nyakú egyesekben; azonkívül kedveskedett a jövevény vendégnek egy olvasmánnyal, melynek felkunkorodott lapjai arról tanúskodtak, hogy az már sok kézen megfordult. Fametszetekkel is fel volt ékesítve.

Az volt a magyar Trenk hazaárulási perének a története.

Trenk Frigyes káromkodott, mint egy manikéus, amikor ebbe a históriába belemélyedt; öklével verte az asztalt; Brodovszky alig tudott tőle írni. „Gyalázat! Szemtelenség! Hazugság! Ezt én mind meg tudom cáfolni!”

Hát még mikor az a bizonyos nő előáll a hamis tanúskodással!

— Orcátlan Jezabel! Ilyen rágalmat koholni! A bátyámra is és a királyra is. Különösen a királyra.

— Te védelmezed Frigyes királyt? — kérdező írás közben Brodovszky.

— Védelmезem hát! Ő engem üldöz, de én őt azért imádom. Ő énhozzám igazságtalan, de én azért nem vagyok igazságtalan őhozzá. Én tudom, hogy ez a nő hazudik; ádáz, vakmerő módon hazudik. S ne adj Isten, hogy még egyszer a kezem közé kerüljön ez a Circe, ez a Messalina! Mert a torkába fogom fojtani a hazugságát.

A kapitány nevetett.

Nagy bolond vagy, fiacskám! Ha egy szépasszonnyal nem tudsz egyebet csinálni, mint megfojtani.

Azzal összehajtá a leveleket, lepecsételé, és a zsebébe tette.

— No, most gyere a házamhoz, hadd prezentáljalak a feleségemnek.

A hajdani nevelő tanítványával karöltve ment a szállásáig, ott bevezette azt az elfogadószobába. Az asszony kijött, elnevette magát: „Ah, hisz mi már ismerősök vagyunk!” — Nyakába borult Trenknek, háromszor megcsókolá; az meg csak bámult és elmeredt.

Brodovszky felesége volt, Miranda asszonyság.

Miranda nem hagyta az urakat sokáig a meglepetés bámulában: egy igazi lengyel nő kedélyességével megragadá Trenk Frigyes kezét, mintha a férjének mutatná be.

— Mi közeli rokonok vagyunk: Trenk Frigyes öccse az én nővérem férjének, Trenk Ferencnek. Annak a szerencsétlen hős Trenknek, akit az irigyeinek az ármánya Bécsben oly fatális helyzetbe hozott.

Brodovszky most még jobban meg volt lepette.

— Ah! Hát te azt hiszed, hogy méltatlanul vádolják Trenk Ferencet?

— Hazugság, hamis tanúskodás az egész ellene emelt vád — tüzeskedék Miranda. — Ha nekem lehetne Bécsbe mennem, én be tudnám bizonyítani, hogy hamisan vádolják Trenk Ferencet azzal, hogy Frigyes királyt elfogta, és pénzért szabadon bocsátá. Ugye, Frigyes: én tudom azt legjobban? De hát én Bécsben nem jelenhetek meg. Egyszer már elmondtam az uramnak, hogy miért.

— No, hát mondd el Frigyesnek is. Itt hagyom őt nálad. Atyafiak vagytok. Én sietek kurirt keresni, akivel a leveleket elküldjem a grófnénak.

Azzal a kapitány egyedül hagyta Mirandát Frigyesel.

Trenk Frigyes olyan állapotban volt, mint a mesebeli elbűvölt herceg a tündérrel szemben. Itt állt előtte az a nő, aki a

paradicsom gyönyöreitől kezdve, a purgatórium kínszenvedéseig mindent megismertetett vele. Érezte a csókjait és a harapását. Éppen ez órában fogadta meg, hogy ha még egyszer keze közé kaphatja, megfojtja kegyetlenül. És most itt találja őt, mint jóltevőjének, megszabadítójának a nejét. És ez az asszony sajnálkozik Trenk Ferencen! Elszörnyed a vád fölött, amit a „szerencsétlen hős” ellen emeltek!

Hol van ennek a találynak a megoldása?

Amint a kapitány betette maga után az ajtót, Miranda egész szenvedéllyel szökött Frigyes nyakába, karjaival ölelte, csókjaival fojtogatta, míg ki nem fáradt bele.

A fiú egész ostoba volt, és magával tehetetlen. Se az esze, se az érzéke nem tudott semmit kigondolni a védelmére. Csak azt érezte, hogy a csók édes. Hogy ne? Tizennégy hónap óta nem érezte arcán az asszonyi lehelet megigéző ámbráját. Pedig ahány csók, annyi vétek! Tolvajtság, csalás, hitszegés, szentségtörés!

És mennyi eszeveszett szó, fecsegés, hízalgés aközben.

Ő csak túrt és hallgatott.

A hölgy aztán leültette őt a szófára, maga mellé vonva.

— No, hát te meg vagy némulva? Meg vagy dermedve?

— Madame! — szólt Frigyes. — Engem igenis szoborra fagyaszt egy gondolat. Ön maga idézte azt elő, midőn nagybátyámat említé. Trenk Ferenc balsorsán sajnálkozott kegyed. Hát nem kegyed volt az, aki a bécsi haditörvényszék előtt Trenk Ferenc ellen tanúskodott?

— Én? Hol veszed ezt a gondolatot?

— Éppen ez órában olvastam a bécsi pamfletet, melyben Trenk Ferenc honárulási pere traktáltatik.

— No? És az én nevemet talátd abban a pamfletben.

— Igaz, hogy nem Sch . . . in tábornok özvegye van abban felhozva, hanem Sch . . . in tábornok leánya. De hát ezt az utóbbit én nagyon jól ismerem. Ez egy aggszűz, a tábori kórházak főnöknője. Ez nem ment Bécsbe Trenk Ferenc ellen

tanúskodni; Frigyes király szerelmével dicsekedni. Tehát vagy az egyik, vagy a másik volt. Tertium non datur! Ez a logika!

— Jól van! Annyit én is tudok diákul: „purus putus logicus; purus putus asinus*”. Hát olyan csekély költő uramnak a fantáziája, hogy magától nem talál rá a punctum saliensre? Ha tertium non datur: de *tertia* datur. Az a hamisan esküdött hölgy tanú sem Sch . . in tábornok özvegye, sem a másik Sch . . in tábornok leánya nem volt; hanem volt egy közönséges hübschlerin; báró Rippenda kitartott szeretője, aki e hazudott név alatt tanúskodott.

— De hát hogy tudhatott ez a bécsi kisasszony olyan dolgokat, amikről másnak, mint kegyednek, nem lehetett tudomása? Ő nem volt Frigyes király sátorában.

— Mindjárt meg fogod érteni az összefüggést; csak jól figyelj. Ebben a rémmesében úgy össze van gubancolva a valóság a hazugsággal, hogy ész kell hozzá szétbontani. Az való, hogy Trenk Ferenc engemet talált ott a király sátorában. Én voltam az, aki a magam megszabadulásáért, váltságdíjul elárultam előtte az aranyrejtő haubicok titkát. No, ezért nem kárhoztathatsz. Melyik asszony ne hozná áldozatul, ha kell, a golkondai gyémántbányákat, ha nőiségét kell a gyaláztattól megmenteni? Ezen a prédán azután összevesztek vele a harámbasái: kénytelen volt velük megosztozni. Hogy mi történt azután, azt én nem tudom; mert engemet azonnal szabadon bocsátott, s én a markotányoskordémmal, pálinkát osztogatva, kiszabadultam a pandúrok közül. De jól ismered Trenk Ferenc szokását, mely szerint ő azokat a tisztjeit, akik a prédából osztályt követeltek, olyan veszélyekbe szokta küldeni, ahol a fejüket otthagyják, s ha gyanakodtak, infám kasszálta őket. Ez a három tiszt szerepelt az ellene támasztott bűnperben. Ezek tanították be Rippenda báró haditörvényszéki asszessor frajját a hamis tanú szerepére. Hisz ezt már Bécsben minden

* Tiszta pusztá logikus: tiszta pusztá nagy számár.

ember tudja. Én pedig azalatt otthon voltam beneschau kastélyomban, ott ismerkedtem meg a te egykori derék instruktoroddal, s kezet adtam neki, és most itt vagyok lengyel Borussziában.

Miranda olyan ártatlan, őszinte arccal beszélte el ezt az egész mesét Frigyesnek, hogy az ifjú elhitte azt neki. Nagy tehertől szabadult meg a lelke. — Tehát nem kell beváltania azt a fogadását, hogy őt megölje a találkozásnál. — Tehát nem kell őt gyűlölnie.

A megszökött gyűlölet helyét pedig nagyon hamar elfoglalja valami ellenkező démon. Nem jobb amannál, ha ifjú férfi és ifjú nő között volt a gyűlölet.

Frigyes nem kérdezősködött tovább. Beleadta magát a sorsába.

Pedig az egész viszontagságos menekülése alatt nem forgott nagyobb veszedelemben, mint most.

Jellemző, hogy ezt az egész szakaszát kalandos életének maga Trenk Frigyes kihagyta a „német” közönség számára készített emlékirataiból; ellenben a „francia” memoárjaiban keresztül enged látni a falon. Madame Potifárnak nevezi a becsületes Brodovszky feleségét; de hogy ő maga bibliai József lett volna, azt egy szóval sem állítja, sőt ellenben azt mondja, *hogy ha Potifárné asszony, a hírhedett „Koleikhab”, oly rendkívüli kecskekkel lett volna megáldva, mint az ő háziasszonya, akkor az erényes Józsefnek a köpönyegje aligha szakadt volna a kezébe, sőt inkább gyönyörűségei takarójául szolgált volna.*

A becsületes Brodovszky nem volt féltékeny. Hatvanesztendő volt már. Ebben a korban a nagylelkűség ékesíti a férjet.

De annyi józan ész mégis tartott meg Trenk Frigyes, hogy nem állt rá Mirandának arra a tervére, hogy együtt szökjenek meg Szentpétervárra. Ámbár az ifjúnak igen nagy kedve volt orosz katonai szolgálatba állni, ahol számára fényes életpályát kínálkozott. Rút hálátlanság lett volna tőle nevelője, megszabadítója szívének ilyen halálos döfést adni. — Ez a hitetlenség

csak annak a másik Trenknek a jellemébe illett. — Pedig közel volt hozzá, hogy azt megtegye. „Egy bolond százat csinál!” Hát még egy bolond szépasszony!

A becsületérzéshez szegődött még az *emlék* és a *barátság* is. Az emlék Amáliára, s a barátság a hátrahagyott *Schell* iránt.

Ha Trenk Frigyes Mirandával együtt szökik Oroszországba, akkor a sebesülten hátrahagyott Schell ott vész nyomorultul, koldus módra az idegen tanyán.

De hát vajon hárman együtt: becsület, barátság, emlékezet meg tudnak-e küzdeni az érzelmek oroszánjával: a szerelemmel? — A pokoli szerelemmel? Ha csak még egy másik hatalom nem jön segítségükre: az égi szerelem.

De hát megjött.

Nyolcad napra, hogy Brodovszky elküldé a leveleket Trenk Frigyes anyjának, megérkezett a grófnő Elbingbe. S megadadtott neki az a csodatétel, hogy újjászülhetné a fiát. Az anya ölelő karjai között újra felébredt az a becsületes Trenk, akit a lekötött becsületszó még a börtönbe is visszatérni késztet.

A grófné éles szemei az első pillanatra felismerték a helyzetet. Rögtön kitalálta, hogy minő viszony van Miranda asszony és az ő fia között. Brodovszkynak első felkérésére oda szállásolta be magát az ő házukhoz, s attul fogva olyan jó őrizet alá voltak helyezve a szerelmesek, hogy még szembeszéddel sem szólhattak egymáshoz.

A grófnő ezer tallért hozott a fiának és egy drága gyémántos keresztet, mely megért ötszáz tallért. Most már vehetett paripát, díszes egyenruhát.

Az egyenruha kérdése fölött össze is tűzött a két asszony.

Miranda azt kívánta, hogy dzsidás jelmezt készíttessenek Frigyesnek: ellenben a grófné azt követelte, hogy dragonyos tisztnek öltözködjék. Mindkettőnek megvolt a titkos gondolatja. A dzsidás egyenruha igen jól beválik Szentpétervárott, ellenben alkalmatlan lenne Bécsben. Viszont a dragonyos öltöny meg Bécsben otthonos.

Az anya azt kívánta a fiától, hogy Bécsbe menjen. Oda Miranda nem szökhett utána! — Ezzel szemben pedig Miranda az ifjú legjobb érzelmeire appellált, a hazája iránti hűségre. Trenk Frigyesnek nem szabad, nem lehet a hazája ellenségeinek szolgálatába állni. Ő csak egy neutrális államnak ajánlhatja fel a fegyverét. Olyan pedig nem volt több, csak Muszkaország. S ez a nemes érzés: a honszeretet, nagyon jól játszotta a csábító szerepét. Frigyes Mirandának adott igazat. Ő Bécsbe nem mehet; — ha saját hazája méltatlanul üldözi is: ő kardját ellene nem fordíthatja.

A grófné azonban még nem játszotta ki az utolsó tromfját. Tizenöt napig maradt ott Elbingben, Brodovszky házában. Mind a két nő szándékosan késlelteté Frigyes elutazását. Jó ürügy volt az egyenruha elkészítése. A hajdankori szabómeisternél ez megkívánta a maga időhaladékát. S aztán, mikor készen volt, megint hol az egyik asszony, hol a másik talált rajta valami kifogásra méltót: a zsinórok, a paszomántok, no meg a gallér, aztán a karmantyúk! Itt szűkebbre, ott bővebbre kellett venni. A sisak cizellálása is sok időt vesz igénybe. Az asszonyok ki akarták egymást *böjtölni*. — Miranda abban reménykedett, hogy egyszer mégiscsak megunja az elbingi mulatságot a grófné, s hazautazik; Trenk anyja pedig egy levélre várt, melynek az ő levelére válaszképpen meg kellett érkeznie — Berlinből.

A tizenötödik napra megjött a várva várt levél.

A grófné nagy rafinériával visszatartotta annak az előmutatását az ebéd végeztére. Akkor vette elő, s odanyújtá a fiának.

— Ismered ennek a kéznek az írását?

Trenk Frigyes éppen susogott Mirandával. Egyszerre elsápadt, amint annak a levélnek a borítékján az írást fölismerte. Amália hercegnő kézvonásait ismerte föl azon.

Hát még a levél tartalma!

Amália hercegnő forró köszönetét küldi a grófnénak azért a tudósításért, hogy fia szerencsésen megmenekült Elbingbe.

További előmenetelére küld neki e levélbe zárva egy négyszáz aranyra szóló váltót, mely Danczkában fizetendő. Kéri a grófnőt, hogy hasson a fiára, miszerint az siessen Bécsbe, meghazudtolni azt a rágalmat, amellyel Frigyes király hírnevét, becsületét beszennyezték.

Ez a levél egyszerre átdobta Trenk Frigyeset egy más planétába.

A vér ösztöne elnémult a nemes indulatok szava előtt.

Az ideál visszafoglalta az oltáron a maga helyét.

Annak a dicsőséges alaknak a képe, aki maga is megsértve, megbántva legfőbb érzelmeiben, minden önzés nélkül, a vágyak kielégítésének minden reménye nélkül, segélyére siet kedvesének, hogy azt a lovagiasság, a becsület útján tovább vezesse, s megmutatja neki a célt, az irányt, melyet elérni, melyet követni kell; tisztára mosni a hírnevét a királynak: annak a királynak, aki őt zsarnoki módon eltapossa — de akinek igaza van! még akkor is, amikor őt eltapossa.

— Még ma... még ebben az órában indulok! — szólta Trenk Frigyes, fölkelve az asztaltól.

Miranda szemei pokoltűzet szikráztak a grófné felé.

— Én is veled utazom Danczkáig — monda a grófné.

Marasztották. Éjjel nem jó utazni. A fia is kérlete.

— Nem, fiam — sűgá a grófné. — E pillanattól fogva nem eszem többet Miranda asszony főztéből.

Az képes lett volna aqua toffanát keverni az ételébe.

Trenk Frigyes azt mondja a *francia* emlékiratában, hogy az elválás *szerfeletti keserű* volt.

Értheti, aki érti.

NYOLCADIK FEJEZET
BÉCS VÁROSÁBAN

Danczkáig (Danzig) együtt utazott Frigyes az anyjával. Ott elbúcsúztak, sohasem is látták többet egymást. Fatális véletlenek akadályozták meg a viszonttalálkozást.

Danczkából sietve ment Frigyes Thornba, zálogban hagyott barátját, Schellt kiváltani.

Nagy lehetett a jó szatócsnének a bámulata, mikor a minapi ágrulszakadt vendégét vizatérőben meglátta; telivér angol paripán lovagolva, fényes egyenruhában, inas, lovász kíséretében. A két jó barát ölelkezése is szív szerinti volt bizonyval. Trenk Frigyes bőkezűen kiegyenlíté a költekezéseket, s most már őszintén elmondá kilétét a szatócs családnak, felfogadva a jó háziasszonynak, hogy amint Bécsbe megérkezik, első dolga lesz az osztrák szolgálatba állott fia felől tudakozódni, s bizonyosat írni felőle.

Ezt az ígértét be is váltotta, bár nem nagy szerencsével. Bécsbe megérkezve, kinyomozta, hogy mi történt Willel. Az bizony megszökött az ezredétől, futtában elfogták, s rövid processzussal kötélén felejtették. Trenk Frigyes száz forint áldozattal kieszközölte az illető hatóságtól azt a bizonyítványt, hogy Will természetes halállal múlt ki, s ezt küldé el a thorni gazdasszonyának. Az már most teljesen meg volt nyugtatva.

Jó barátja, Schell pedig rögtön szolgálatot vállalt az osztrák hadseregnél, s aztán lement Olaszországba az ezredéhez. Trenk Frigyes híven megosztotta vele az idáig elhozott aranyait.

Akkor aztán látott a missziójához, mely őt Bécsbe vezette. Felkereste a császárt. (Lotharingi Ferenc, Mária Terézia férje

volt a választott császár; de nem egyúttal Magyarország királya. A „király” a felesége volt.)

A császár is kegyesen fogadta, de még inkább Károly herceg. Mindkettőnek különös kegyence volt a bűnvád alá helyezett Trenk Ferenc, akinek kiszabadítását tette feladatává Trenk Frigyes.

Ilyen két magasrangú férfiú gyámolítása mellett lehetővé vált Trenk Frigyesnek nagybátyját, Ferencet, a fegyvertárban meglátogatni. (Ott volt a pandúrvezér börtöne.)

Ez volt az első találkozás a két rokon között.

Ferencnek a lelkét soha semmi gyöngéd érzés meg nem szelidítette. Az érzelgők, az ábrándozók előtte csak nevetség tárgyai voltak. Csúf pofája gúnyra ferdült, mikor unokaöccse az első látogatásnál elmondá neki, hogy egyenesen azért jött Bécsbe, hogy mint legilletékesebb tanú, meghazudtolja azt a nagybátyja ellen koholt vádat, mintha az Frigyes királyt elfogta és szabadon bocsátotta volna. Ő bizonyosan tudja (első kútforrásból), hogy az a nő, aki mint tanú szerepelt a Ferenc hazaárulási perében, nem Miranda volt, hanem báró Rippenda szeretője.

Trenk Ferenc dühös nevetésre fakadt.

— Jól van, öcsém! Esküdjél meg rá. A te lelkednek is jó helye lesz a pokolban.

(Bizony Miranda volt az!)

Trenk Frigyes azonban olyan adatokat mondott el a császár és Károly herceg előtt, hogy azoknak az alapján a haditörvényszéknek el kellett ejtenie azt a vádat, mely Ferencet a porosz király elfogatása miatt terhelte. S ettől fogva Trenk Ferencnek a súlyos fogsága enyhítve lett egyszerű házi árestommá. Járhattak hozzá a cimborái; azok között három híres verekedő, akikkel Ferenc óra hosszat elvívott vívótőrrel, Frigyes jelenlétében, akit, mint afféle gyereket, a hírhedett spadassinok nem méltattak arra, hogy egy „gang”-ra felszólítsák.

Hanem azért még távol volt Trenk Ferenc attól, hogy

szabadon bocsássák. — Még *harminc* per volt akasztva a nyakába, amelyek miatt letartóztatását folytatni kellett.

A császár és Károly herceg azt tanácsolták Trenk Frigyesnek, hogy bírja rá a nagybátyját: folyamodjék kegyelemért az uralkodónőhöz. Mária Terézia akkor szabadon fogja őt bocsátani, s rangjába visszahelyezi.

— Micsodát? Kegyelmet? — ordíta dühösen Trenk Ferenc. — Gonosztevők csússzanak kegyelemért esdekelve a királynő lábaihoz! Én igazságot akarok. Nem kérek, és nem adok kegyelmet. Amint kiszabadulok innen, azon kezdem, hogy összezúrom a galád ellenfeleimet, ott, ahol találom!

Ennek a replikájának is híre ment, s az megint nagyon elrontotta a dolgát. Löwenwalde nyíltan megmondá Frigyesnek, hogy Trenk Ferencnek a börtönből csak egy irányban van kijárata: a bolondokháza felé. Egyébiránt bűnvádi pereinek sorozata sohasem fog véget érni.

Ekkor aztán Trenk Frigyes is elkeseredett a bécsi igazságszolgáltatás felett. Eszébe jutottak a saját kiállott szenvedései: igazságtalan bebörtönzése, csodálatos kiszabadulása.

Egy napon elbeszélte nagybátyja előtt ezt az egész menekülési legendáját. — Mennyivel könnyebb a bécsi arzenálból kísértálni s készen tartott csónakon levezni Magyarországra, ahol aztán már a bécsi policiának a hatalma megszűnik. Az egész szökési tervet aprólékosságig kicirkalmazva adta át nagybátyjának. Ő maga ajánlkozott neki ebben a hatályos segédkezésre.

Másnap korán reggel Bécs város katonai főparancsnoka, Königseck gróf, magához hivatá Trenk Frigyes.

Derék, jószívű uraság volt: Frigyeset különösen szerette.

— Édes Fricikém! — monda neki a komendáns. — Mi a patvart incselkedel te itt? Meg akarod szöktetni a nagybátyádat?

Frigyes tagadni akart; de ekkor Königseck eléje tette a saját keze körmölte plánumot, s tudatta vele, hogy ezt maga Trenk Ferenc küldte meg neki.

Frigyes el volt szörnyedve e hallatlan ámulás fölött.

— No látod, fiacskám: ilyen ez a te nagybátyád! Ne adj te annak rossz tanácsot. Mert tud az annál rosszabbat is. Most ezt a te szöktetési tervedet csak azért küldte el nekem, hogy ennek az árán saját magát kiszabadítsa, s aztán tégedet ültessen be maga helyett a dutyiba. Ezúttal nem sikerült neki. De ezután megnézd, hogy kivel kezdesz összeesküvést.

Azzal a jó, becsületes Königseck összetépte a veszedelmes iratot, mely Frigyest könnyen a veszthelyre vihette volna.

Frigyes elkeseredett szívvel rohant a nagybátyjához a börtönbe. Alig talált szavakat elszörnyedésének kifejezésére ezen cudar ámulás fölött.

Trenk Ferenc nagyokat nevetett az öccse ekszpektorációján.

— Látod, bikfic! Minek avatkozol az én dolgomba? Jobban tudom én azt, hogy mitől nyílik ki a zár az ajtón. Ki hitt ide?

— A becsületem, és a te irántad való szeretet.

— Ilyen számár sincs több a világon, akiben még becsület van és szeretet. Hát igazán becsületes vagy, és szeretsz engem?

Frigyes sírt az elkeseredés miatt.

— No most „eltörött a mécses cserép”! — gúnyolódék a nagybátya. — No, ne sírj, kis fiacskám. Veszek neked csecse lovat, ha kimegyek a vásárba. Jaj, de nagy bolond fiú vagy! Kár volt még a mama szalüpje mellől elszakadnod. Hiszen megüzentem Königsecknek, mikor a plánumodat elküldtem neki, hogy tréfa volt közöttünk az egész. Anélkül bizony nyakadra szorította volna a hurkot. No, hát most én avatlak be az én titkomba. Én a magam dolgát nem olyan buta módon igazítom el, mint te a magadét. Én nem futok el a világba, mint te, prédára hagyva az ellenségeimnek minden vagyonomat, elrontva az egész karrieremet. Én itt akarok maradni, s folytatni akarom a pályámat, amin még több dicsőséget és vagyont akarok szerezni, mint eddig. Ennek csak egy módja van. *Felvásárolni a bírdkat.* Már nyélbe van sütve a dolog. Van egy jó barátom: báró Lopresti Alfonz. Ez a közbenjáró. Három

asszesszor már meg van nyerve a részemre, és így a votánsok többsége. Ezek megígérték, hogy egyenkint tízezer forintért kiadják az ellenem szóló aktákat, amik legjobban terhelnek, s akkor Löwenwalde uram maga esik a verembe. Hát nem okosabb dolog-e, ha így szabadulok ki innen, bírói ítélettel tisztára mosva? Akkor a te sorsodat is zöld ágra vihetem: gyerek! No, hát rossz bátyád vagyok?

Frigyes kibékülten borult Ferenc nyakába.

— De én is jó öcséd vagyok.

— Az már igaz. Hiszen azért avatlak bele a titkomba. Pluto küldött ide hozzám jó órában. Egy ilyen naív, becsületes fickó hiányzott csak ehhez a cudar processzushoz, ahol minden ember, a bírákon kezdve, pokoltűzre való gonosztevő: magamat is odaértve. Most te éppen kapóra jöttél. Mint ahogy a lutrinál egy szűz gyereket alkalmaznak, hogy a szerencse kerekéből húzza ki a számokat. Vállalkozol-e rá?

— Ha be nem piszkolom vele a kezemet.

— Semmit se félj. A piszok már el van kenve. Csak a pénz kell még átadni a piszkos tenyerekbe. Pénz van elég: bár hamarabb hozzá nyúltam volna. Az elején tizenötezer forint is elég lett volna; s akkor még rendelkezésemre álltak Frigyes király haubicai. De azokat már lefoglalta az aerárium, mint hadizsákmányt. Elárulta a te ördögös Mirandád. A birtokaimat szekvesztrum alá vetette Löwenwalde: minden ingóbingóm az ő körme között van. De azért még van készpénzem elég. Annak a hollétét nem tudja senki. S ezt a titkot még Loprestinek, a legjobb barátomnak sem merem megmondani. Hiába! occasio facit furem. Sok pénzem van; nagyon sok. Olyan sok, hogy a legjobb barátom is ellenséggé lehet, ha azt felfedezi. De te nem fogsz elárulni. Vércm vagy. Téged megbízhatlak vele, hogy attól az embertől, akinél a pénzem le van téve, végy föl harmincezer forintot, s azt vidd el Loprestinek. Egyéb járatod nem lesz ebben a fertelmes ügyben.

Frigyes elfogadta a megbízást: el tudta felejtetni azt a hitetlen-

séget, amivel őt ez órában kelepcébe ejté Ferenc. Szerette ezt a rettenetes szörnyet.

Ferenc átadott neki egy titkos jegyekkel írott levelet, mely egy Bécsben lakó pénzváltóhoz volt címezve, akinél Ferenc nagy összegei voltak, amiket összeharácsolt, megsugorgatott.

Frigyes fölkereste a bankárt: az Trenk Ferenc levelére azonnal leszámllalta a kezébe a harmincezer forintot aranyokban.

Frigyes sietett a pénzzel Lopresti báróhoz. A báró adott neki róla elismervényt, s másnapra odarendelte magához, amikor a megvesztegetett bírától elsikkasztandó periratokat át fogja neki adni.

Ezzel a biztatással visszament Frigyes a nagybátyjához a börtönbe.

Másnap délben Lopresti báró egy cédulát küldött Trenk Ferencnek a börtönbe; ez volt a cédulára írva:

„A drága aloesed virágja kinyílt.”

Akkoriban kertészdivat volt aloesvirágzást produkálni.

Ez azt jelenté, hogy a bírák meg vannak már vesztegetve, s a veszedelmes periratok biztos kézben.

— No, ezt jól csinálta a gyerek! — mondá Ferenc. Az a két katonatiszt volt éppen nála, mikor az izenetet kapta, akikkel a törvívásban szokta magát gyakorolni. A fogoly tiszteknek meg volt engedve, hogy a börtön folyosóján ilyen testgyakorló mozgást végezhesse, a porkoláb felügyelete alatt.

A cédula elolvasása után Trenk Ferenc abbahagyta a mulatóságot, s behívta magához a két cimborát a börtönébe.

— No, pajtások, maholnap kiszabadulok innen, s akkor csapunk nagy dinomdánomot. A „pulya” megtette a kötelességét. De már most a *pulya* olyan titkaimat tudja, amik nem válnak egy gyereknek egészségére. Különösen az a titok, hogy hol van elrejtve a pénzem. Ezzel a titokkal én holtomig adós fogok lenni ennek a fickónak, a fél keze mindig az én zsebemben fog lenni. Nem tudnátok ezen valahogy segíteni? Nem sajnálnék érte ezer aranyat kiugratni.

Azok nem válaszoltak semmit: csak hunyorítással jelezték, hogy értik a célzást.

Trenk Ferenc bérgyilkosokat fogadott fel az öccse elpusztítására — azért, mert az birtokába jutott az ő készpénze titkának.

Milyen feneketlen örvénye az emberi rosszaságnak! Egy fenevad, akit a csapdából kiszabadítanak, nem ölné meg a megszabadítóját.

Trenk Frigyes, midőn újból meglátogatta Loprestit, már ott találta nála a bírák által kiszolgáltatott hivatalos okiratokat. Valamennyit összekötötte, s a dolmánya belső zsebébe dugta. Haza akarta azokat vinni a szállására, s ott biztos helyre tenni.

Amint a Zsidópiacon végigballagott, két szürkekabátos alak a nyomába hágott, akik fennhangon beszéltek a szökevény porosz Trenkről, gúnyos megjegyzésekkel. Trenk Frigyes visszavordult. Erre az egyik a spádéjával egy döfést intézett a mellére. Jó szerencse volt ránézve, hogy a bátyja periratai éppen oda voltak rejtve: a sok papiros felfogta a döfés élet.

Erre Frigyes is kirántotta a kardját, s kiütötte megtámadója kezéből a spádét. A másik vitéz azután megfutott; tele torokkal kiabálva „gyilkos”. Frigyes utána futott, utolérte, földhöz csapta. Erre a rendőrség ott termett, s kérdőre vette a dulakodókat.

A két megtámadó, kabátját szétnyitva, igazolta magát, hogy ők Kolowrat-ezredbeli tiszték, akiket az a csavargó megrohant, fegyveres kézzel.

Az lett belőle, hogy a rendőrség Trenk Frigyeset tartóztatta le.

Frigyes nem védhette magát azzal, hogy ő kapta az első döfést orozva; mert akkor elő kellett volna mutatnia az okiratokat, amik az or-döfést felfogták, s abból még nagyobb veszedelem lett volna.

Azonban a két tisztnak szeme közé vágta a „gyáva pribék” címet.

A térparancsnok azután hatnapi fogságra büntetve Frigyeset, s mikor elbocsátotta, tartott neki kemény leckét a tisztességről.

Alig ért haza Frigyes a szállására, három katonatiszt lépett be hozzá. Kettőben fölismerte a minapi utcai megtámadóit, a harmadikban egyikét azoknak a vívómestereknek, akikkel Ferenc bátyja szokott kardgyakorlatokat tartani a börtön folyosóján.

Mind a hárman átadták a kartelljeiket: az egyik volt F . . . g hadnagy, a másik K . . . n hadnagy, a harmadik M . . . főhadnagy.

Fegyveres elégtételt jöttek kérni, a szemükbe mondott „gyáva pribék” szó miatt.

Frigyes készséggel fogadta el a kihívást, a kihívóknak engedve át a fegyverválasztást.

A találkozást a Schottenthor előtti bástya mellett határozták el — egy óra múlva.

Trenk Frigyes sietett a bátyját fölkeresni a fegyvertári börtönben. Pipázva találta a reggeli kávé mellett.

Elmondta neki, hogy milyen fatális galibába jutott. Két párba: egy órában. Vagy őt ölik meg az ellenfelei, vagy ő veri le azokat. Ez esetben aztán futnia kell Bécsből, mert Mária Terézia szigorúan bünteti a párbajokat. Ő azonban eddigi bécsi időzése alatt minden magával hozott pénzből kifogyott: kéri a bátyját, hogy adjon száz aranyat, amivel továbbfut-hasson, ha életben marad.

— Egy petákot sem én, öcsém! — felel dölyfösen kacagva a nagybátyja — Ha te bolond fővel civakodást kezdél a tisztekkal, most idd meg a keserű levét. Hahaha! Bolond fickó!

Ez az ördögi nevetés egyszerre rémvilágot gyújtott Frigyes előtt. Megtűdta belőle, hogy éppen a nagybátyja az, aki

azért a hűséges jó szolgálatért, amivel a rossz ügyét fordulóra hozta, most ilyen aprópénzzel akar neki megfizetni. Nem szólt többet, megfordult; ment ki az ajtón.

Trenk Ferenc még utánakiáltott.

— No, ne félj! Azt megteszem, hogy az *orrlapítót** kifizetem a számodra.

A démoni indulat annyira elvakítá Ferencet, hogy elmulasztá megkérdezni Frigyesről, hogy hát a periratokkal mi lett.

Azokat a drága okmányokat Frigyes most is a zsebében hordá, de a szívtelen elutasítás után ő sem vesztegetett több szót a bátyjára. Futott Lopresti báróhoz; annak mondta el az egész ügyet. Lopresti gavallér ember volt; ezredes a lovaságnál. Adott Frigyesnek egy jó vívótőrt és egy pár damaszkpisztolyt a párbajhoz; és egy erszényt ötven arannyal.

— Csak te bánj el az elleneiddel, aztán fuss, amerre látsz.

Az átadott iratokról az sem beszélt.

Frigyes sietett azután szekundánst keresni. Ismerőse nem volt a katonai körökben; a véletlen egy öreg invalidus tisztet hozott az útjába: Pereira kapitányt. A derék spanyol megértve a dolgot, egész nemes tüzzel ajánlkozott a segédkezésre, s maga is kardot kötött, s úgy kísérte Frigyeset a schotenthori bástya mögötti glaszira.

Ott már egy egész csoport tiszt várta Frigyesre, akik gyönyörködni jöttek abban a látványban, hogyan spékellik fel a szökevény Trenket.

A segédek vívótőrt választottak fegyverül. Elsőnek K . . . n hadnagy állt ki. Trenk Frigyes az első összetűzésnél keresztűlszúrta ellenfele karját, amire az vívásképtelen lett.

Ekkor a második ellenfél F . . . g rohant rá nagy káromkodással: ez aztán kapott nagy hirtelen egy szúrást a hasába, amivel meg volt elégedve.

* Koporsófödél

A lovagiasság szabályainak eszerint Trenk Frigyes eleget tőn. S ezzel minden rendes ügynél befejezettek kell nyilatkoztatni a párbait.

Azonban az egyik hadsegéd, M...f, a híres vívómester, elkezdett kötélőzködni: hogy hiszen csak ő kaphatná kard hegyére az úrfit, majd odaszögezné a faköponyeghez, mint egy pillangót.

Erre a szóra előugrott Frigyes segéde, a rokkant vitéz spanyol, s kihúzva hosszú toledói pallosát, odaállt a vívómester elé.

— Nem úgy, uram! Trenk megvívott az ellenfeleivel vitézi szokás és regula szerint. Ha a szekundáns is verekedni akar, úgy annak a másik szekundáns felel meg. Ha az úr kihúzza a kardját, akkor velem gyűlik meg a baja.

A néző tisztek kacagtak e jeleneten. Az a kis tömzsi emberke, akinek a feje is reszketett, hogy hadonázott annak a félelmes spadassinnak az orra előtt a hosszú kardjával, sűrű bozontos szemöldökeit mérgesen mozgatva.

Trenk Frigyes pedig nem szerette azt, hogy az ő rovására nevéssenek.

— Hagyja el, vitéz kapitány uram — monda az öreg spanyolnak. Amíg én a kardot bírom emelni, ne védjen engem senki más. Ha olyan nagy kedve van ennek az úrnak velem megmérkőzni, kezdjen hozzá.

A veszedelmes vívó pihenni sem engedte Frigyest, azonnal támadott — és aztán tapasztalá, hogy magához méltó mestervívóra talált. Hasztalan vette elő minden cseleit és finitait, amelyekkel rendszeren győzni szokott: azokat mind el tudta hárítani Trenk Frigyes. S mikor az ellenfele egyikét a védhetetlen kvartzúrásainak intézte feléje, azt olyan ügyesen fogta föl, hogy a támadó a saját tenyerét sebesíté meg a Trenk kardhegyében.

Erre a spadassin szertelen dühbe jött, s ordítva rohant az ifjúra. Ez pedig ügyesen hátrálva, egész hidegvérrel fogta

fel a döféseket. A hátrálás közben egész a silbak házikójáig jutott.

— Odaszegezlek a faköpönyeghez! Te macska! — üvöltött a bérvívó.

Egyszer aztán Trenk Frigyes előretoppant, s félreacsapva ellenfele kardját, a mellébe adott neki egy hatalmas döfést.

A spadassin, amint a szúrást érezte, a dühtől és szégyentől elvakulva rohant előre. Azt akarta, hogy markolatig szaladjon ellenfele kardjába, s akkor aztán ő is leszúrja azt, s magával vigye a halálba.

De Frigyes ekkor is megtartá bámulatos lélekéberségét. Hirtelen oldalt ugrott, kirántva a kardját ellenfele testéből, s azzal kiüté a kardot annak a kezéből, s mikor az még harapni is akart, a bal kezével belekapott az üstökébe, s hanyatt vágta a földre.

Ezzel aztán vége volt a viadalnak.

KILENCEDIK FEJEZET

A KÍSÉRTÉS

A spadassin nem tudott többé fölállni a lábára; mellén kapott sebéből, mint a szökőkút, lövellt magasra a vér, s a szájából is vér ömlött ki. Trenk Frigyes látta, hogy ez az ember meg van ölve.

Eldobta kezéből a vívókardot, s futott a kahlenbergi kolostorba. Az volt a II. Lipót által betelepített „disalcialtok” (csizmatlan barátok) zárdája; ez a hely különös menedékjoggal volt felruházva: arról is híres, hogy a főrendű családok ennek a templomában szokták esküvőiket szertartani.

Az üldözéstől meg volt mentve ebben a kolostorban, de annak a kapuián ki nem léphetett, mert éjjel-nappal ott ólálkodtak a fogdmegek, hogy elcsípjék.

Báró Lopresti azonnal meglátogatta a menedékében, amint megtudta hollétét, s azt a hírt hozá neki, hogy az egyik ellenfele M . . . f, a spadassin, a kapott sebében meg fog halni, s ez most közelgő halálát érezve, veszedelmes vallomásokat tett hiteles személyek előtt. Jó lesz Frigyesnek el nem hagyni a menedékét.

Néhány nap múlva ismét egy hordszekér érkezett a kolostor elé, hat alabárdos kíséretében, s abból egy paszomántos úr szállt ki, Trenk Frigyes után tudakozódva. Bevezették Trenk Frigyes cellájába.

Maga a haditörvényszék elnöke, Löwenwalde tábornok volt a látogató.

Frigyes többször találkozott már vele, de ilyen közelből és egyedül még nem találkoztak egymással.

— Báró úr! — kezdé Löwenwalde — én azért jöttem önhöz, hogy mindenekelőtt őszinte sajnálatomat fejezzem ki afölött, hogy ön ott nem vezett a glatzi börtönben, hogy ki nem törte a nyakát, mikor a bástyáról leugrott, hogy bele nem fulladt a Neisséba, mikor átúszott rajta, hogy a thorni verbunkosok agyon nem ütötték és hogy, ami leggonoszabb lett volna önre nézve, hogy Miranda asszszonnyal el nem szökött a világba.

— Köszönöm az őszinte sajnálkozást.

— Igazán őszinte. Mondhatom, hogy annyi galibát nem csinált senki a bécsi kormánynak, senki, mint a báró úr. Ugyan mondja ön, mi oka van önnek azt az elátkozott Trenk Ferencet kiszabadítani?

— Az, hogy neki igazsága van.

— Hja! Ha az igazság volna a politika? Tehát tudja meg ön, hogy ennek a Trenk Ferencnek el kell tűnni a világra nézve. Akár élve, akár halva. Ez ki van törülve az emberek sorából: magasabb politikai tekintetek miatt.

— És a felhalmozott kincsei miatt.

— Az is meglehet: „male parta, male dilabuntur.” Ebül gyűlt szerdéknek ebül kell elveszni. Már ki volt a fejére mondvá az ítélet. A hazaárulás díja a vesztőhely. Ki volt tűzve a nap, amelyen a fejét leüttetjük. Amikor a császár és Károly herceg kirándulnak Holicra vadászatokra. Ekkor a báró úr idecseppenik az égből. Megtudja a tervünket az udvari frajok szájából; nosza stafétát futtat a legmagasabb uraságokhoz: azok éppen a tizenkettedik órában megérkeznek, s felfüggesztik az ítéletet, revízió alá vétetik a hazaárulási pert a báró úr feljelentése nyomán, s azzal nekünk kiesik a falat a szánkbul.

— Hisz én nem is láttam ezt a pert.

— Nem ám, mert azt követelte ön, hogy konfrontáljuk azzal a bizonyos Sch . . . in grófnővel, aki Trenk Ferenc ellen tanúskodott. Azt pedig báró úr tudja jobban, hogy miért

nem állíthatjuk mi önnel szembe azt a tanút? Utoljára is kénytelen volt az mondani a bíróság, hogy Sch . . . in grófnő megőrült, azután meg, hogy a bolondokházából megszökött. Véges-végül, a báró úr izgága fellépése következtében, el kellett ejtenünk az egész hazaárulási vádat.

– Hát akkor miért nem bocsátották szabadon Trenk Ferencet?

– Jött ellene egy másik főbenjáró vád. Todbitter tanúskodása szerint a pandúrvezér egy kitűnő, derék vitéz, magyar nemesi családból származott huszárt, név szerint Diák Pált, ezer botütésre ítélte, amely kegyetlenkedéstől az illető a halál martaléka lett. El is lehet hinni. Ezer botütés. Egy bivalynak is sok. Örök sáncribságot diktál erre a törvény. És ekkor a báró úr kapja magát, a saját költségét nem kímélve, leutazik Magyarországra, fölkeresi valahol a Bánságban annak a Diák Pálnak a familiáját: ott találja élő testben a holtak deklarált Diák Pált, s felhozza magával Bécsbe. S odaállítja a törvényszék elé. Megint porba ejti a pecsenyénket.

– Nagyon meg vagyok magammal elégedve.

– Jól van! De még harminc különféle bűnvád volt Trenk Ferenc ellen támasztva. Akkor a báró úr megvesztegeti a törvényszéki bírakat, hogy az összes vádiratokat juttassák a kezére.

Trenk Frigyes felpattant erre a szóra.

– Ki mer ezzel engem vádolni?

– Ki? Hát maga a Trenk Ferenc ügyvédje, aki a bírakat informálta. Mikor aztán azok a veszedelmes iratokat kiszolgáltatták, az ügyvéd kérte az ígért honoráriumát Trenk Ferencetől: kétezer aranyat. Az pedig kinevette vele, s adott neki százat. Ezért aztán bosszúból az ügyvéd elárulta nekem az egész megvesztegetést.

Frigyes a fogait csikorgatta elfojtott dühében. Nagybátyja fősvénységi őrjöngésében megint saját maga alatt vágta le a fát. Hisz az már a bolondok nagymogulja, aki meg akarja csalni a prókátort! És még a saját prókátorát!

Löwenwalde gyönyörködött a hatásban, melyet fölfedezéseivel előidézett. Az ifjú arcvonásai nem tudtak titkot tartani.

Folytatá:

— Azt már tehát tudjuk, hogy a votánsok közül három meg van vesztegetve. Azt is tudjuk, hogy a pénzt báró Lopresti adta át nekik. Azt is tudjuk, hogy azt a pénzt ön vitte el hozzá. A bírák átadták a terhelő okiratokat Loprestinek. Ő azokat önre bízta. Most még csak azt kellene megtudni, hogy hol vette ön azt a pénzt? És hogy hová tette ön azokat az iratokat?

Frigyes a szeme közé nevetett az elnök úrnak.

— Nagyon kíváncsi az elnök úr ugyebár, ezeket a hézagokat kipótolni?

— Idejövetelem tanúskodik róla. Azt mondtam: minnek menjek én a detálykereskedőkhöz, mikor az angrosszistánál vásárlhatok?

— Tehát vásárra méltóztatott jönni?

— Clara pacta, boni amici! Nem jöttem üres kézzel. Jól értesültem róla, hogy a báró úr, midőn a kettős párbaja előtt állt, száz aranyat kért a nagybátyjától gyors utazási költségül (mert a saját pénzét mind kiadta már az ő perére), hogy ha valamelyik kihívóját meg találja ölni, szaladhasson külföldre. A két kihívó nem sebesült meg halálosan, hanem a harmadik, a segédül szerepelt vívómester, az belehalt a kapott sebbe.

— Ő rohant rám fegyverrel, én csak védelmeztem magamat.

— Jól tette ön, hogy megölte. Földterhe volt. Emiatt nem fogja önt senki sem üldözni. Mehet szabadon. Itt a zsebemben a menedéklevele, útlevele: és útiköltségül ezer arany. Trenk Ferencről százat kért ön, én ezer aranyat kínálok.

S azzal kihúzta a zsebéből a piros selyemerszényt, melynek fonálhálózata közül fényesen ragyogtak elő a szép körmök.

— És mindezért nem kívánok báró úrtól egyebet, mint annak a bankárnak a nevét, akinél Trenk Ferenc pénzei le vannak téve és azokat a hivatalos iratokat, amiket Lopresti átadott önnek. Lopresti maga is meggyűlölte már Trenk Ferencet, s felmondta neki a barátságot. Én ezer aranyat hoztam önnek azokért az iratokért.

Trenk Frigyes a kabátja zsebéből előhúzta a keresett iratokat. Eléje volt téve azoknak a váltságdíja az asztalra. Semmi oka sem volt azokat rejtegetni. Egyenkint mindegyik hazugság, rágalom, hamis tanúbizonyosság! Akinek a vesztére azok kikoholtattak, egy hálátlan kutya! Egy ördög!

De ami mellette szól, az az igazság.

Még egy harapós kutyát sem szabad agyonütni; még egy ördögöt sem pokolra küldeni — ha annak igaza van!

Trenk Frigyes fogta az egész *drága* iratcsomagot, melynek minden levele keresztül volt szűrve attul az orgyiloktul, melyet a nagybátyja bérelt fel ellene — s valamennyit beledobta a kandallóba. S aztán maga odaállt a kandalló elé összefont karokkal.

— Ez a válaszom a tábornok úr ajánlatára.

— Jól van, fiatalember! Önök rosszul osztozott atyafiak. A nagybátyjának jutott minden hitszegés, gonoszkodás, ármány, önnek a nagylelkűség, hűség, az önfeláldozás. De ön ezzel a mostani áldozatával semmit sem változtat a dolgon. Trenk Ferencnek el kell ítélnem! Érti ön? „Kell!” Hogyha harminc vádat tűzbe dobott ön: itt van nálam a harmincegyedik, aztán meg a harminckettedik, s következik számára az új per. Hát csak fűtsön ön be a drága iratokkal. Én visszasüllyeszttem a zsebembe az ezer aranyat. De azért én Trenk Ferencnek fogom a nyakát. Itt van egy új vád ellene. Elmondhatom önnek, Mathes Zsuzsanna, boroszlói molnár leánya, lép föl vádlóul Trenk Ferenc ellen, hogy a sziléziai hadjárat alatt őt erőszakkal megfosztotta a pártájátul. Tanúbizonyosságul szolgál neki Manstein őrnagy a pandúrezrednél.

– Manstein! – kiálta fel indulatosan Trenk Frigyes –
A Ferenc anyjának a testvére!

– Ugyanaz. Éppen olyan közel rokon hozzá, mint a báró úr.

– Ugyan mit fizettek önök ennek a derék embernek a tanúbizonyságért?

– Semmit! Bizonyára semmit. Hanem ez az úr volt Trenk Ferencnek a főhadiszállás-mestere, aki nyolcvannégyezer forintról tartoznék neki számot adni, ha valaha kiszabadulna a börtönből. Értheti ön a többit.

– Hallatlan gazság! Hisz az a boroszlói molnárléány már egy év óta szeretője volt Mansteinnak, mielőtt Trenk Ferenc szeme elé került volt.

– Az bizony meglehet – szólta nevetve Löwenwalde. – Hanein a kázus már így van infilálva. S azt tudja ön, hogy erényes uralkodónők semmit sem büntet oly szigorúan, mint a katonák erőszakoskodásait a női erkölcsök ellen.

– De én be fogom bizonyítani, hogy az a vesztaszűz egy kurtizán!

– Fiatalember! Hogy bizonyíthatná ezt ön be? Hisz ön maga is vád alatt áll. Megölt egy katonatisztet párbajban. Itt van az elfogatási parancs a zsebemben. Egymás mellett vannak a menlevelével. Kíván ön egy börtönben lakni a nagybátyjával?

Trenk Frigyes csüggedten adta meg magát a sorsának.

Löwenwalde, mikor látta, hogy ugyancsak puhára főzte már meg az emberét, elkezdett protektori hangon beszélni hozzá.

– Lássá, lássa báró úr! Ön maga valóban mitológiába illő csodája a nagylelkűségnek, a nagybátyja ellenben éppen olyan mesebeli chimaera: a feje oroszlán, a dereka bakkecske, a farka kígyó. Amíg a báró úr nagy önfeláldozással fut, fárad egy országbul a másikba, hogy kedves rokonát kiszabadítsa, azalatt ez a drágalátos atyafi azon töri a fejét, hogy ezt a kedves öccsét elpusztítsa a világról.

— A bátyám?

— No hát nem emlékszik ön rá, hogy ezelőtt két héttel a Zsidópiacon megtámadta önt két brávó, beléköttött, s az egyik orozva le akarta önt szúrni? Hát azok Trenk Ferenc által voltak felbérelve.

— Ilyen mesékkal nem hagyom magam felingerelni.

— Mesék? No, hát mutatok önnek valamit. Itt van nálam, felmutathatom: a bírói hiteles fölvétel a haldokló M . . . f vallomásairól. Ezekben elmondatik, hogy Trenk Ferenc bérelte fel M . . . f hadnagyot, hogy önt tegye el láb alól. Az ígért díj ezer arany volt. M . . . f ráállt, mert fülíg úszott az adósságokban. Előbb orozva akarták önt leszúrni, mérgezett hegyű dákossal. Ez csoda módon nem sikerült.

— Mérgezett volt a dákos? A mérget ezek az iratok fogták fel, amik most a kandallóban égnek.

— Valamint a bekövetkezett párbajnál is meg voltak mérgezve a dákosok hegyei. Ha ön csak egy karcolást kapott volna is, most a férges jóltevője volna.

Trenk Frigyesnek minden tagján végigfutott a borzadás.

— És ezt a csodamérget is Trenk Ferenc szolgáltatta a cimboráinak.

— De hát miért tette ezt? Hisz én voltam a megszabadítója.

— Hát éppen azért. Ő már kiszabadítva látta magát az ön közbenjárása által: nem volt önre szüksége többé. Rábízta önre legjobban féltett titkait, s azokat el akarta temetni. Azt mondta M . . . f-nek: „Ez a fickó ezen nagy szolgálatok után folyvást az én zsebemben fogja tartani a kezét.”

— Lehetetlen! Ilyen ördögi szív képtelenség!

— Még azt is mondá M . . . f-nek: „Én pedig nem adok ennek a kölyöknek egy batkát sem, *de még az orrlapítójának az árát kifizetem.*”

Ez a szó legyőzte Frigyes ellenállását.

Nagyot ordított, s eltakarta az arcát a kezeivel.

— Én Istenem. Ennyi gonosz indulat!

Zokogni kezdett.

Most aztán már Löwenwalde úgy játszott vele, mint a macska az egérrel.

— Hát lássa, báró úr, ön eldobott magától ezer aranyat, azért, hogy ezt az embert elimádkozhatatlan balsorsátul megmentse. Érti ön, mi az? elimádkozhatatlan! Látott ön már vadkanvadászatot? Alkuszna a kopók a vadkannal, mikor lefülelik? Alkuszik vele a vadász, mikor a késébe futtatja? Talán azért hajszolják, talán azért késelik le, mert csúnya képű, gonosz állat, büntetésre érdemes? Dehogysis! Azért, mert szalonnája van! Ez a pandúrvezér összezsákmányolt kétmilliót. Ezen mi meg akarunk osztolni! Nagy emberek, kicsiny emberek: kaliberünk szerint. Rablott jószág, fiskusnak való. Akar ön velünk osztolni?

— Hagyjon ön magamra, uram! Émelygek. Hányini fogok!

— Jól van! Nem akar. Ez esetben hát, ha nem akar ön a sinkorán lenni, aki a vadkant lefüleli, lesz ön a kelevéz a vadász kezében, amellyel leszúrják. Ez a vallomása a haldokló vívómesternek oly nehéz vád Trenk Ferenc ellen, mely őt a vesztőhelyre viszi. És ugyanezt a vallomást önnek másik két ellenfele is megerősíti. Azok már gyógyulófélben vannak a kapott sebeikből. Trenk Ferenc azoknak sem adott semmit fájdalomdíjúl. Azt vágta nekik oda, hogy *nem teljesítették a rájuk bízott feladatot*. Azok most dühösek rá, s mindent kivallanak. Ön pedig báró úr, mint vádló fél fog állani a nagybátyjával szemben: mint kiszemelt áldozat, akit a hadbíró, akarja, nem akarja, a vádlott ellen fordít.

— Tábornok úr! — liheg é Frigyes. — Adja ide azt a menlevelet, hadd fussak innen. Elmegyek! Úgy elmegyek Bécsből, hogy még álmomban sem jövök ide vissza.

Löwenwalde mosolygott.

— Jól van, fiatalember. Magam is így gondoltam. Itt van a császári menlevél, és itt a passzus. Már vizálva is van; a

szekér a kolostor előtt áll, mely elviszi önt Krakkóig. Sajnálom, hogy az útiköltséget nem fogadta ön el. Én idettem az asztalára.

– Uram! Én nem vagyok vadászeb, aki az elejtett vad zsigereiből részt kap!

Trenk Frigyes még abban az órában elhagyta Bécs városát, s vissza sem fordítá a fejét, amíg a Szent István tornya látható volt a földhatáron.

UTOLSÓ FEJEZET

A CSODATEVŐ SZENT

Trenk Ferencet csakugyan elítélte a főhaditörvényszék — életfogytig tartó fogságra.

Miért? Talán a kegyetlenkedéseieért, miket a háborúban védtelen lakosokon elkövetett? Talán a kirabolt templomokért? a legyilkolt tisztekért? Talán a saját felesége megöléséért? Talán az ördögimádásért? a vallás kicsúfolásáért? Talán az orgyilkosságért? — Nem! Ezek mind pehelykönnyű bűnök voltak a bécsi törvényszék aranymérlegén. — Elítélték Trenk Ferencet *a sziléziai molnárléánnyal eltöltött pásztoróráért örök fogságra*, a kvalifikált ártatlanságnak fizetendő nyolcezer forint bírságra, s az invalidusalapítványt öregbítő tizenötezer forintnyi váltságdíjra.

Appellálni csak a királynőhöz lehetett. Mária Terézia pedig el volt fogulva a gyóntató papja információja által, aki Trenk Ferencet egy új pokolszkizma prófétájaként mutatta be (talán nem is alaptalanul). A királynő helybenhagyta az ítéletet. Csak egy pontot törült ki belőle: a vagyonelezést.

Az éles eszű uralkodónő keresztüllátott az egész cselszövényen, szigorúbban elítélte a bírakat, mint a bűnöst.

Pedig ezáltal azoknak porba esett a peccsenyékük!

Hiszen nem ez ellen a sánta lábú, fekete képű emberi szörnyeteg ellen volt intézve az ő egész hajszájuk; hanem annak a felgarmadolt kincsei ellen. S a királyné kegyes jobbjá ezt a prédát ütötte ki a kezükből. — Trenk Ferencet elvitték Spielbergbe, várfogságra; de az egész vagyonát birtokában hagy-

ták: rendelkezhetett, intézkedhetett a nagy birtokairul tesszése szerint.

Löwenwaldéknak koppant a szája az elesett zsákmány után.

Ekkor aztán új metódust kezdtek a prédaszomjasok. A polgári per útján fosztani ki a foglyot.

Ami furfangot csak megenged a magyar és osztrák magánjog (pedig sokat megenged) a világos birtokviszonyok összezavarására, azt mind alkalmazásba vették. Hamis hitelezők, áladományozások, költött inskripciók, elévült kötelezettségek, bolond fogadások, koholt szerződések, becsempészett végrendeletek, kodicillusok, ismeretlen emberek követelései, kezességi jótállások, kegyes legátumok úgy nőttek fel ellene, mint eső után a gomba a harasztból. Rövid időn Trenk Ferenc a *harmincnyolc bűnvádi per helyébe kapott hatvanöt polgári processzust*.

És az mind hamisság volt!

De ez a sokszoros hamisság úgy össze volt szőve, fonva, gubancolva, hogy nem bírt kiszabadulni belőle. — Egy szegény bezárt rab, aki nem járhat a megcáfoló bizonyítványok után. A gonosz hínár felnőtt az aika széléig. Fuldokolt bele.

Ekkor aztán, mikor érezte, hogy a víz fenekére húzzák, még egy ötlete támadt: emberföldrötti, ördögökkel atyafias terv.

Egyszerre elkezdett a börtönében pietista lenni: kegyeséget negélyezett; a brünni barátokat hívatta magához, azokkal imádkozott, pénzt adott nekik kápolnaépítésre.

Mikor aztán híre futamodott, hogy Trenk Ferenc megtért, akkor folyamodott a királynőhöz, hogy engedje meg neki, miszerint végrendeletet tehessen. A királynő beleegyezését adta, s Trenk Ferenc a kiküldött hivatalos közegek előtt lediktálta a végrendeletét, melyben Frigyes unokaöccsét nevezé meg általános örökösül.

A végrendelet aláíratott, megpecsételtetett, az archívumba letétetett.

— No, most hagytam az öcsémnek valamit — mondá Trenk Ferenc —, amivel halálom után is és az ő holta napjáig bosszanthatom.

De még egyebet is elért vele. Azt, hogy a kapzsi ellenségeinek maga helyett, aki négy fal közé van szorítva, adott olyan küzdő felet, aki őket porig tudja majd verni.

Mert Trenk Ferenc elhatározta, hogy meghal.

De nem úgy, ahogy más rendes ember szokott meghalni, akiről két napig a temetése után beszélnek, akkor elfelejtik. Ő úgy készült meghalni, hogy aki a nevét meghallja, az vagy a lelke üdvösségeért fakadjon buzgó imára, vagy elkezdjen káromkodni.

Egy reggel azt mondá az asztaltársainak (az is a halálérzetét jelezte, hogy traktált; minden ebédhez meghívta a garnizon tisztjeit):

— Cimborák. Nekem már lőttek! Az éjjel álmomban megjelent Assisi Szent Ferenc, s tudtomra adá, hogy a nevem napján, amely őneki is névnapja, pontban tizenkét órakor délben meg fogok halni. Hívassátok nekem ide a brünni gvárdiánt: hadd gyónjak meg neki.

A tisztok nagyot nevettek ezen a beszéden. Trenk Ferenc olyan egészséges volt, mint Sámson. — Hanem azért elhívták hozzá a gvárdiánt.

Trenk Ferenc meggyónt a papnak, aztán együtt ebédelt vele, ugyanazon pohárból itarva a gyóntatóját, amiből maga ivott. És akkor átadott neki kétszázezer forintra szóló utalványokat a titkos bankárjához, melyek jótékony alapítványokra voltak szánva.

Ez már komoly dolog volt.

A másnapi ebédnél azt mondá az asztaltársainak Trenk Ferenc:

— No, már most bizonyos, hogy elmegyek az örök boldogságba. Az éjjel megjelent előttem a gyóntató atyám, jelentve, hogy ő már előrement a boldogultak világába, s ott fog reám várni a mennyország kapujában.

Ezen megint nagyot nevettek a tiszt urak.

Harmadnap azonban hírül hozta a staféta, hogy a brünni gvárdián, amint átadta Károly hercegnek a levelet a jótékony célra hagyott adományokkal, egyszerre rosszul lett, s mielőtt orvost hívathattak volna, meghalt.

Ekkor aztán kezdtek az emberek borzadozni.

Trenk Ferenc szent ábrázatot meresztett: „Most már én következem!” Azzal lenyíratta a haját, a fején kerek pilist borotváltatott, felöltötte a kapucinus csuhát; elmondta a hiszekegyet, megbánta a bűneit, s aztán tartott egy nagy prédikációt, egy óra hosszáig, mindenkit a kegyes életre és a jótékonyság gyakorlására intve. — Azzal lefeküdt, és csendesen elaludt.

Másnap volt Szent Ferenc napja. A déli lakomához mind felgyűltek ismét a tiszt urak, akik között az ünnepelt Trenk a kapucinus csuhában jelent meg. Azok sokat tréfálkoztak vele, ő pedig komolyan vette a dolgát.

Délfelé leültek az asztalhoz, Trenk Ferenc kivette az óráját, megnézte.

„Dicsértessek az Úr neve! Az én időm eljött.”

A tisztak nevettek rajta.

És amidőn a toronyban elkezdtek délre harangozni, a vendégtársak elrémülve látták, hogy Trenk Ferenc arcának a bal oldala halásápadtra válik; a két kezét összekulcsolja, a feje hátrahanyatlík, a szemei kinyílván merednek fölfelé; szólítják: nem felel, meg van halva.

— Mirákulum! Mirákulum! — Kiálta minden ember, aki a jelenetnek tanúja volt, s az előzményeit ismeré.

S ezzel a meghalással Trenk Ferenc magát a csodatevő szentek közé emelte.

Ez volt a kicsinált terve.

Jól kiszámította a dolgát. Birtokában volt a rejtélyes aqua toffanának, melynek méreghatását napjára ki tudták számítani; a gyóntatójának és magának olyan adagokban mérte azt

ki, hogy egymást kétnapi időközökben követték a más-világba.

És ezzel elérte azt, hogy az ellenségein bosszút állt, azokat megfosztotta fáradsággal szerzett prédájuktól; magát pedig fölemelte a kegy alakjai közé, akinek a sírjához, mint csodatevő helyhez, búcsújárással tódul a nép közelből, messziről, s a kigyógyult sánták odatámasztják a mankóikat a sír- emléke párkányához.*

* Mémoires de Frédéric Baron de Trenk, augmentés d'un tiers, par M. M.*** 1789.

TRENK FRIGYES

REGÉNY

ELSŐ FEJEZET
PÁLYÁTLAN CSILLAG

Mikor Trenk Frigyes a kahlenbergi kolostor ajtaján kibocsátották, azzal a kötött utasítással, hogy huszonnégyszáz óra alatt Bécs városát elhagyja: ott állt a világban, üres szívvel, üres fejjel és üres zsebbel, ami legrosszabb.

A három spadassinnal vívott párbaiánál a kabátját levette, s odadobta az inasának, annak a Jankónak, akit lengyel Borussziából hozott magával. Annak a kabátnak az egyik zsebében volt az erszénye, ötven arannyal, a másikban a drága két pisztolya. Mikor az ellenfelét keresztülszúrta, annyi ideje sem volt, hogy az inasát fölkeresse a kabátjáért: első dolga volt a futás. És közben a kardot is eldobta. Egy futó embert, véres karddal a kezében, mindenki siet lefülelni. Eszerint kabátja sem volt, meg fegyvere sem volt.

Elgondolkozott a világ állása felől. Filozófiát végzett: nagy hailama volt a meditációkra.

Ez a Bécs rossz iskola volt ránézve, de a megelőző iskolái is előkészületi preparandiák voltak hozzá.

Itt az erény a bűn, s a bűn az erény. Itt a rablót nem azért büntetik meg, mert rabolt, hanem azért, mert pénzt szerzett; a gyilkost, gyújtogatót nem azért üldözik, hogy ölt és égetett, hanem azért, hogy a hazájának jó szolgálatokat tett, s hogy a jutalmat megtakarítsák. Itt a jótettért hálátlanul, orgyilokkal fizetnek. A bíró maga is veszteget, s magát még inkább megvesztegetteteti, s ez a vesztegetés megy felfelé, magasba: az ember beleszédül! A bűnnek jó dolga van, az erény szenved.

Vagy ne mondjunk ilyen ostobaságokat: „bűn és erény!”, hisz ez a megkülönböztetés már maga idealizmus. Nevezzük idealizmusnak és realizmusnak.

Trenk Frigyesnek módjában volt szépen disztiníválni mind a kettőt a saját eddigi tapasztalataiból.

Hogy a királyát rajongón szerette, eszével, karjával védelmezte, az idealizmus volt; azért kapott sebeket, szenvedéseket, rágalmakat.

Hanem hogy a király szép hűgát is szerette: az már realizmus volt; megcsalta a becsületes férjjet; a csatamezők hős vezérét, botrányt csinált; ezért jutalmat kapott: édes pásztorórákat, pénzt bőséggel és pártfogást.

Hogy a beneschauai varázsló tündér édes ölelése között elfelejté katonai kötelességét, az realizmus volt. Azért jutalmat kapott. Katonai érdemrendet: „pour le mérite”. Előléptetést, fejedelmi magasztalást.

Hanem, amidőn ugyanazon tündérnővel egyedül hagyták a király sátorában, hogy azt őrizze, és mulattassa reggelig, s akkor ő elfutott a szerelemszomjas hölgy elől, lóra kapott, a csatába rohant: hát ez idealizmus volt. Ezért aztán becsukták, megkínózták, megkergették.

Hogy menekülése közben a pajtását is a hátán cipelte, átúsztatta a jeges folyón, védelmében embert ölt, táplálta, ápolta: hát ez idealizmus volt. Ezért kapott ütlegeket, éhezett, fázott, rongyoskodott; egyik veszedelemből a másikba esett. Büntetése lett.

Hanem, hogy a jóltevőjének a feleségét elcsábította, annál a régi szerelem emlékeit fölelevenítette: ez már realizmus volt. Ezért megkapta a jutalmát. Anyai szeretet, fejedelemnői kegy úrra gavallérrá tette koldus csavargóból.

Folytathatta volna. Előtte volt a kitárt varázsmappa a megjelölt úttal, a fényes állomásokkal. Degesz erszénnyel áttérni a muszka cárnő seregébe, ott fényes állást foglalni. Magával szöktetni a csábító szépaszonyt, aki más úton, de paralell

rányban a kedvesével, szerez számára sikert, diadalokat: ez ett volna a realizmus. Ha ezt teszi, azóta ezredes volna Oroszországban, csillagot hordana a mellén — s a holdat mégsem a homlokán. Az a férjé. Ez volna a realizmus.

Elhelyett otthagya a szépasszonyt az öreg férjének hűségesen, visszatért a sebesülten elhagyott barátjához, azzal megosztotta az erszénye felét: hát ez idealizmus volt. Ennek az lett a büntetése, hogy most itt áll az ég alatt, kabát nélkül, fegyver nélkül, egy garas nélkül.

Ez volt a preparandia!

Hát aztán a bécsi nagy univerzitás! Itt tanulhatta azután ki alaposan, hogy mi a különbség a realizmus és az idealizmus között.

Azok a bírák, akik törvényt tartanak egy vádlott fölött, azért, hogy annak a vagyonán megosztozzanak: azok a főurak, akik bérbe adják a metreszeiket a törvényszéknek hamis tanúkul; az a vádlott maga, aki a bírákat megvesztegeti, a védelmezője ellen orgyilkosokat fogad: az mind a valóságos realizmus tipikus alakja.

Hanem az a hóbertos szeleverdi, aki az igazságot ki akarja deríteni, a nagybátyjának segítségére siet, s ezzel magát ezer bajba keveri: ez az idealizmus kóbor lobagja. Ezt háromszor becsukják, négyszer meg akarják gyilkolni, s utoljára egy ingben dobják ki a város kapuján. Ez az idealizmus jutalma!

Hányszor volt alkalma a realizmus útjára megtérni!

Szépasszonyok, víg cimborák csalogatták a gyönyörűségek útjára. Magas urak, hatalmas emberek kínáltak fényes katonai ranggal, a dicsőség útja is nyitva volt előtte. Okos emberek, törvénytudósok felfedezték előtte Trenk Ferenc apjának a végrendeletét, melyben az öreg magyar mágnás elzüllött, elátkozott fiát kitagadja minden vagyonából, s összes magyarországi birtokaira nézve az unokaöccsét, Trenk Frigyeset teszi általános örökösévé. Íme itt van a gazdagság a kezében, törvényes alakban felkínálva. Nem kell érte senkit megcsalni,

senkinek hízelkedni. Elég a magyar indigenátusért folyamodni, s azzal a pergamennel együtt megkapja a nagybátyja várait, uradalmait, amiket Ferenc atyja végrendelete ellenére bitorol. Ez lett volna a realizmus.

Ahelyett Frigyes ennek a kitagadott nagybátyjának fogta pártját, annak a peres irataival zárkózott be egy szűk szobába, írt, dolgozott, kutatott: utazott az ország egyik szélétől a másikig, elköltötte annak az igazságára a saját vagyonát, elrontotta a saját hivatását. Ez volt az idealizmus. Ezért is megkapta a büntetését. A saját bátyja, védenca bérlett ellene orgyilkosokat, s kiűzte a világba. Még megköszönhette, hogy nem a „világból”!

Rossz gondolatoktól üldözve bandukolt előre. Egy útfordulónál nyílást engedett a sűrű erdő, mely a hegyet fedi, s ott látta maga előtt a nyugvó óriást: Bécs várost, zezgugos veres bástyaival, középcéből kimagasló felséges tornyával. Visszaborzadt tőle. Neki ettől a jeltől, amint meglátta a földhatáron, el kellett volna futni.

S most még egyszer bemenjen? Végigkoldulni a kegyelmes patrónusokat s a kegyetlen jó barátokat? — Inkább hajót vontatni kötéllel napszámba!

A szép fasorok között kőpadok voltak. Ott látott magában üldögélni egy öregurat, zöldbe csavarodó szőke parókában. Megszólította.

— Ugyan, édes úr, nem tudná ön nekem megmondani, merre találok én egy olyan utat, mely a Kahlenbergről a Spinnerin an Kreuzhoz vezet, anélkül hogy Bécsen keresztül kellene vándorolnom?

— Fiatalember — mondá neki az öregúr —, üljön le ide mellém. No, csak üljön le. Mert lássa, ön egészen tévúton jár. S én önnek a tévedését helyre akarom igazítani. Ön még fiatal: megjavulhat. A germán fajnak a saíatsága az, hogy fiatal korában hajlítható, vén korában merev. Tehát tanulja ön meg, hogy helytelenül ejti ön e hegynek a nevét Kahlen-

bergnek, éppen úgy, mint az egész bécsi nép helytelenül ejti, mert az nem kopasz hegy: ellenben erdővel fedett. A régi okiratokban ezt úgy nevezik, hogy „Kallenberg”. A „kallen” régi germán szó; így nevezték az ős teutonok az ugatást; s mivelhogy itt volt a főhercegeknek, s még mai nap is itt van a *kutyásháza*, tehát azoknak a „kallen”-je, ugatása szerint neveztetett ez a hegy Kallenbergnek . . .

— Szent Isten! — riadt fel Frigyes — hová jutottam? — S azzal kettőt ugorva egy helyett, iparkodott a tudós filológus körme közül kiszabadulni. Csak akkor mert hátrahézni, amikor már nem láthatta.

De egy hasznát mégis vette a filologiko-archeologikus disszertációnak. Azt, hogy a kutyaugatásra figyelmes lett. Az úttól kissé befelé esett egy sárgára festett ház, az volt a főherceg kutyáistállója.

Itten megállt, azon gondolkozva, hogy bezörgessen-e? A kutyapécérek emberséges emberek szoktak lenni.

De alig állt meg a ház előtt, amint annak hirtelen kinyílt az ajtaja, s onnan egyszerre a nyakába esett — a jó bolond Jankó inas!

Ott volt az egyik kezében a felsőkabát, a másikban a kard. Sírt is, kacagott is a bolond fiú, úgy ölelte, csókolta a gazdáját, majd megette.

No, hát van mégis egy hű ember a világon!

— Csakhogy előkerültél, gazdácskám! — (a mazur min-denkit tegez). — Futottam én utánad, amikor a sánctól elszaladtál, de nem tudtalak utolérni; a klastromba meg nem eresztettek. Azóta folyvást itt leslek a kutyásházban, éjjel-nappal. Ide beszegődtem kutyáetetőnek, hogy rád várhassak.

Ezalatt feladta rá a kabátját, felkötötte a kardját.

— Aztán itt van a zsebemben az erszényed. Ötven arany van benne. Egy sem hiányzik. Dehogyan nyúltam volna hozzá! A pisztolyaid is itt vannak.

No, hát van még egy becsületes ember is a világon!

— Ugye, nem megyünk többet vissza Bécsbe? Nem abba a tömlőcvárosba: a flaschenträgerek közé. Úgy elmegyünk, hogy hátra sem nézünk, amíg a Szent István tornya látszik.

— Szívemből beszélsz, szolgám. De hát merre? hová?

— Merre? Hová? Hát hogy kérdezheted? Ahonnan idejöttünk. Vissza a drága jó mamához, Danczkába, aztán meg Elbingbe, ahhoz a nyájas, jóindulatú szép menyecskéhez, aki téged úgy szeretett, mintha édes testvére volnál. Sehol sem volt nekünk olyan jó dolgunk.

Ezzel most már útba volt igazítva Frigyes.

A bűbájos Miranda képe egyszerre mint egy vezérnemtő lobbant fel előtte. A szenvedélyes hölgy, aki mindent ád, és mindent kíván.

Hiszen most már nem is volt semmi oka rá, hogy ezt a lángra lobbanó szenvedélyt gyanúval, gyűlölettel hűtögesse. Akár ő volt az a rejtélyes női tanú, aki Frigyes király híradt rontotta, Trenk bátya hecsületét eláztatta, akár nem ő volt: mi köze már őneki Frigyes királyhoz és Trenk bátyához?

Lengyel Borussziában találkozhatnak az anyjával, testvéreivel és — Mirandával. Ezt jól mondá Jankó inas.

Tehát van még egy okos ember is a világon.

Jankó azonban még nem adta át az urának az erszényt az ötven arannyal.

— Tudod, uracskám; ha én ezt az ötven aranyat most mind neked adom, akkor ebből holnapután semmi sem marad, s mi mehetünk patrizálni: te hegedülsz, én furulyálok. Hanem azt tesszük, hogy kétfelé osztjuk. Huszonöt aranyat te süllyesztesz a zsebedbe, s azzal ficsurkodol, míg benne tart; a másik huszonötből pedig én ellátom az utazásunkat egész hazáig, kocsiról, lovakról gondoskodom, szállást, étkezést fizetek: neked semmire sem lesz gondod; amit megtakarítok, az út végén kezedbe adom.

— Nagyon jó lesz, édes szolgám, Jankó — monda Frigyes, s szépen kétfelé osztotta a pénzt, felét átadta a buta

Jankónak, s azzal egészen meg volt nyugtatva a jövődjé iránt.

Mert kell ahhoz bizonyos neme az áldott ostobaságnak, hogy az ember a pénzzel bánni tudjon.

No, most aztán szépen bele volt igazítva megint az élet-szekere a realizmus vágányába: gondtalan napok, könnyelmű élet, szép asszony mosolygó arca; semmi magas cél! Ez a szép élet.

Csak az az egy baj a realizmusban, hogy annak az életben van egy alkatrésze, ami a költészetben romboló hatást gyakorol: ez a *véletlen*.

Hátha a realisztikus hőst, mikor éppen útban van egy realisztikus hőstettet elkövetni, egy még realisztikusabb fickó véletlenül főbe kollintja, mi lesz akkor a regényből? Pedig az életben ez így szokott lenni.

Egy ideig a véletlen szolgálailag kezére játszott az ifjú kalandornak.

Nürnbergbe megérkezve, ott találta az orosz hadsereg főhadiszállását, melyet Erzsébet cárnő Németországba — a békét helyreállítani — küldött. A parancsnok Liewen tábornok volt, Trenk Frigyesnek anyai részről közel rokona. Előbb egy jó pártásával akadt össze, Butskow őrnaggyal, akit bécsi orosz rezidens korából ismert. Ez bemutatatta őt a tábornoknak. Liewen teljes rokoni szeretettel fogadta az ifjút: felszólítja, hogy lépjen orosz szolgálatba, amihez annak különben is nagy kedve volt, s azonnal kinevezte századosnak a tobolszki dragonyos ezredhez.

Volt tehát már rangja és egyenruhája. Az utóbbi ugyan nagyon megapasztá a Jankó erszényét, ámbár az orosz tisztek e tekintetben nem voltak olyan fényűzők, mint a burkusok. Kék kabátot viseltek rézgombokkal és szarvasbőr nadrágot.

Hanem hát még ez nem elég arra, hogy az ember egy szép-asszonyt elszöktessen. Frigyesnek mindössze huszonzét arany

ágaskodott a zsebében. A hópénze volt negyven rubel, de azt csak utólag fizették.

Hadakozásra nem került a dolog, egy kardcsapást sem mértek. A hadviselő felek megkötötték a békét, s az orosz hadcsapatok visszasétáltak.

A morvaországi Prosznitzban téli szállást tartott az orosz fővezér, ahol Erzsébet cárnő trónralépésének évfordulóját nagy fényvel megünnepelték. Liewen tábornok fényes bált adott a cárnő tiszteletére.

A tánc után következett a játék. A tábori főorvos fáróbankot adott a tiszt urak kedvéért.

Csaknem hihetetlen, de mégis igaz, hogy Trenk Frigyes ekkor látott először életében szerencsejátékot. Frigyes király tisztjeinek szigorúan meg volt tiltva a hazárdjáték; a legkisebb áthágást várfogság, degradáció követte; Bécsben pedig ugyan nem volt alkalma rá. A börtönben csak társasjátékokat míveltek.

Itt most egyszerre garmadával látta maga előtt az aranyat. Az arannak van a legnagyobb mágnesereje. Az asztalon csillogó arany képes odahúzni egy embert magához, a zsebében levő arannál fogva.

Frigyes egyszercsak azon vette észre magát, hogy ő is ott ül a kártyázók között. Azt hitte, mint minden neofita kártyás, hogy Fortuna istenasszony örül, hogy szerencséje lehet egy új imádót tisztelhetni társaságában, s siet szolgálataira lenni.

Rövid félóra alatt elvesztette az utolsó aranyát is.

Vörösré pirulva a szégyentől és bosszúságtól kelt föl a kártyaasztaltól, s hazatámolygott a szállására.

Az üres zseb teli van lelkiismeretfurdalással.

Még megvolt a két drága pisztolya. Azokért kínált már neki Vojcsikov tábornok húsz aranyat.

Arra gondolt, hogy most rögtön eladja a pisztolyait, s aztán azoknak az árával visszamegy a bálba, s erőszakolja a szerencsét.

Ezen a szent napon azonban az volt a jó orosz szokás, hogy minden ember, akinek lőfegyvere volt, üdvözléseket durrogatott az ablakából ki az utcára. Frigyes is magával ragadta ez a lövöldözési szenvedély. S ha már meg kellett válnia a szép pisztolyaitól, hát legalább a puskaporát el akarta lövöldözni a cárnő tiszteletére, s elkezdett az ablakából durrogatni ki az utcára; a Jankó töltötte a pisztolyokat. Egyszer aztán az egyik pisztolynak a csöve szétszakadt a kezében, s egy szilánkjára a Jankónak a pofájába fúródott, a másik a saját tenyerét sebzé meg.

A Jankó káromkodott; de még jobban Frigyes. Oda a hús arany! Kevésbe múlt, hogy azt a másik töltött pisztolyt a saját homloka ellen nem fordítá.

De mégis okosabb bolondot gondolt ki.

— Mennyi pénz maradt még a zsebedben? — kérde a jajgató inastól.

— Három arany.

— Ide vele!

Elvette tőle az utolsó három aranyat, s azon módon vértől csepegő tenyérrel, visszarohant a bálba — kártyázni.

S úgy látszik, hogy a véres kézben van valami babona.

Nem vesztett már. — Rövid percek alatt visszanyerte a hús aranyat. Azt azután, mint bölcs, takarékos gazda, eldugta a zsebébe: a fölösleggel tovább játszott. Egy óra múlva felrobbantotta a doktor bankját: az arany garmada őelėje halmozódott. Akkor másik bankadó jött: azzal is tusára kelt. Azt is levetkőztette tisztára. Reggel felé az egész társaság pénzét mind összeseperte. Mikor a játékot abbahagyták, hatszáz arany hevert előtte.

Ez volt Frigyesnek az első és utolsó szerencseiátéka életében!

Hatszáz arany már pénz! Azzal már lehet kalandra kiindulni.

Trenk Frigyes e hatszáz aranyas játéksikere után egy igazán megható disszertációt írt a játékszenvedély ellen, mely-

ben inti az ifjú nemzedéket, hogy őrizze meg magát e romboló démon incselkedései ellen. Igaz ugyan, hogy valami harminc évvel később írta ezt a kegyes értekezést a megtörtént esemény után; de ami annak etikai értékéből semmit sem von le.

Akkor hevenyében nemigen jutottak eszébe ezek az erkölcsnemesítő kontemplációk.

Ellenben (német frázist használva) szertelenül magasra duzzadt a kakastaréja vakmerő vállalkozásokra.

Amint az idő kinyílt, az orosz hadsereg hazájába térésre készült. Száznegyven maródi volt közöttük, akik nem tudtak a maguk lábán masírozni.

Trenk Frigyes azt a gráciát kérte ki a nagybátyjától, a fővezértől, hogy bízza ezeknek a lázároknak a hazaszállítását őreá; ő különösen szereti az ispitályosokat ápolni.

No, majd meglátjuk ennek a szamaritánusságnak a minőségét!

Megkapta a kommissziót

Akkor aztán Krakától kezdve a Visztulán vitte magával hajókon a beteg orosz katonákat Danczkáig. Annak a kikötőjéből azokat Rigába kellett szállítani a tengeren át.

Danczkában pedig akkoriban éppen nem volt orosz hajó. Eszerint várni kellett, amíg a sors intézkedése egyet odahoz.

Ebbe egy kis idő beletelt; s ennek a haladéka alatt Trenk Frigyes ráért — volna Elbingben kellemetes meglepetést okozni megjelenésével a szép Mirandának.

El is indult lóháton, a Jankó inasával — a kommandót átruházva Platen hadnagyra — az ermelandi püspökmegyébe, ahol egy faluban megállapítja a légyott színhelyét.

Ő ugyan Liewen tábornok előtt azzal indokolta ezt a félreugrást, hogy az édesanyjával, a húgával és az öccsével akar találkozni, akik mind ezen a tájékon laktak. Az előzményeket tekintve azonban, több mint bizonyos, hogy Miranda circei alakja volt az, ami őt idecsalogatta.

Ekkor vágott közbe aztán az a még realiztikusabb véletlen, amit fentebb jeleztünk.

Mikor már Frigyes a Jankóval együtt szépen megérkezék abba a faluba, ahol Mirandával kellett találkoznia, a fá-tum arra vette, hogy a szállását elhagyva, áttekintsen a szemközt fekvő korcsmába, ahol parasztlegények táncoltak nagy trombitaszó mellett.

Abban a faluban pedig az történt, hogy éppen a megelőző napokban jártak ott porosz verbunkosok, s azok egy jó módú mazurnak a fiát ravaszul leitatták, s aztán részeg fővel elvitték magukkal burkus rekrutának. Emiatt a polyák fiatalság fel volt dühödve az idegen katonák ellen. Mikor Frigyes belépett a korcsmaudvarra, azt hitték (a szarvasbőr nadrágiáról), hogy ez az a burkus toborzótiszt, s nosza nekiestek fűtykösökkel, anélkül hogy szót váltanának vele.

Trenk Frigyes kettőt nyakon kapott közülök, s ezeknek a fejét odaverte a falhoz; de a többi ütötte, ahol érte.

A Jankó inas ijedtében bebújít a sütőkemencébe. A két pisztoly is a táskájában volt.

Jó szerencsére maga a korcsmásos meg egy vadászlegény segélyére rohant Trenknek: ő is egy dorongot kapva a kezébe, egyesült erővel szétverték a garázda fickókat, s urai maradtak a csatatérnek. Azonban Trenk Frigyes úgy összevissza volt agyabugyálva (az orrát is betörték), hogy alig maradt rajta emberi ábrázat.

Vérben, fagyban hagyva, nehogy a többi parasztok agyonverik, hirtelen felkapott a lovára. S a kályhából előkerült Jankó inas támogatása mellett, valahogy megmenekült ebből a kelleetlen mulatságból, s nagy nehezen eljutott egy olyan helységbe, ahol kirurgust talált, aki a sebeit bekötözze. Ezt a tréfát azonban nyolc napig megfeküdte: a nyaka, a karja össze volt zúzva. Gyökeresen ki volt gyógyítva a szerelmes kalandvágtyból.

Ilyenek ám a véletlenek, amik a realiztikus regényeket tönkresilányítják.

Azt mondja Frigyes úrfi, hogy ezen baleset miatt nem találkozhatott a találkozóra siető édesanyjával. Az meg útközben felfordult a hintájával, s karját törte. A húgának meg az anyját kellett ápolni. Ezért nem találkozhatott velük össze soha többé.

Hogy Miranda asszonynak mije tört el? Azt nem jegyezte fel a naplójába.

MÁSODIK FEJEZET

IGAZI OROSZOSAN

A nesszeli parasztleányek fütykösei alaposan elrontották az idillt: Frigyesnek, amint sebeiből kiépült, sietnie kellett Danczkába, a betegszállítmányához. Orosz hajó még mindig nem vetődött a kikötőbe.

Danczka határváros a Visztula torkolatánál lengyel részből, amint a város kapujában kilép az ember, már az út túlsó oldalán a fehér-fekete határcölöpöt látja, a porosz egyfeű fekete sassal; az útfélen fekvő korcsma már Burkusországban van.

Trenk Frigyes annyira elbízta magát a muszka egyenruhájában, hogy mindenféle válogatott hengegést mert elkövetni. Az orosz rezidens által adott bálban elvitte mazurkátáncba a porosz rezidens feleségét, s a férj szeme láttára körömszakadtig udvarolt neki.

Az orosz rezidens volt Scheerer úr, a porosz pedig Reimer úr: mind a kettő a saját országának a képviselője lengyel földön.

Ez még nem volt elég a pajkoskodásból; de még a porosz rezidens mellé sorolt katonai attaséval is barátságot kötött, holott jól sejtette, hogy az is udvarol a szép rezidensnének. Hisz azért attasé.

Ennek az úrnak a nevét csak egy N. betűvel találjuk jelezve.

Derék legény volt; egyike azoknak a katonáknak, akiket olyan helyre küldenek, ahol nem lehet ellenségbe botolni.

Hogy mit tudott barátkozni ezzel a pipogya emberrel Trenk Frigyes? azt nehéz kitalálni. Tetszett neki, hogy van

egy bolondja, akit leitathat, akinek az élményeivel eldicsekedhetik, akinek pénzt kölcsönözhet.

A legveszedelmesebb játékot űzte!

Jó szerencséje volt, hogy az ő nagy zsenialitását ellensúlyozta az inasának az ostobasága.

Jankó inas, a gazdája példája után, N. kapitány szolgálójával kötött cimboraságot. — S az inasok között még létezik igaz barátság. Sohasem hallotta még a világ, hogy két inas párbajt vívott volna.

Egy este, mikor az urának a csizmáit lehúzta, azt mondta a Jankó:

— Kapitánykám! Ugyan vigyázz ám ezekre a szép bagáriacsizmáidra, hogy be ne sározd burkus földdel. Tudod-e, hogy a te kedves cimborád, N. kapitány, téged el akar fogatni, s láncra verve elvinni Frigyes királyhoz? Most beszélt nekem az inasa.

Trenk Frigyes meghökkent erre a szóra.

— Végig ki négy aranyat a zsebemből, vidd el annak az inasnak, mulassatok egyet. Aztán ígérd meg neki, hogy ha a gazdája elcsapja (az éhenkórász), én magamhoz fogadom, s gondoskodom a sorsáról.

A Jankó úgy tett: elvitte magával a korcsmába a pajtasát, vígan mulattak; reggelre kivette belőle az egész kabálát.

A terv a porosz rezidens tudatával kovácsoltatott:

Trenk Frigyes a porosz kapitánnyal naponkint szokott sétalovaglást tenni Danczka elővárosába, melynek „Langfuhr” a neve. Gyönyörű egy utca, két oldalt százados terebély hársfákkal szegélyezve, melyeken túl kőpartú árok fut végig a házak előtt, azon pedig kőhidak vezetnek a házak kapuihoz; az épületek erkélyformán nyúlnak ki az emeleteikkel az utcára, s ezeknek az ablakaiból csinos nőarcok mosolyognak alá. Kellemes sétány.

Ha két lovastiszt végigsétál ezen a hársfás úton, lehetetlen, hogy szépasszonyokról ne beszéljen egymással.

Csakhogy azokat nagyon őrzik!

A legközelebbi séta alkalmával azt fogja mondani (a terv szerint) a porosz kapitány Frigyesnek: „Tudok én egy szép menyecskét, akit nem őriznek lakat alatt. A szép korcsmárosné Darinka. Az asszony szép, a férje okos. Itt van a korcsmája a kapun kívül, mindjárt az út mellett.”

Trenk Frigyes kapni fog rajta. Heves véré a legény! Bomlik a szépasszonyokért. Nem lesz nehéz rávenni, hogy leszálljon a lováról a kapu előtt, s aztán a barátjával karöltve átsétáljon a határúton a vendéglőig. Ott pedig már lesbe van állítva nyolc burkus káplár, a verbunkos osztályból. Azok a vendéglőbe belépő Trenk Frigyest egyszerre megrohanják, megkötözik, a száját betömik, aztán bedobják egy zárt hintóba, s lovas katonák fedezete alatt elvágtatnak vele. Az inasát is lefűlelik, lármát ne csaphasson a városban.

Hát ha Trenk Frigyes csak az édes esztől kért volna tanácsot, az azt mondta volna neki: „Kelepcét készítettek a számodra? Ergo: ne menj bele.” — S ezzel vége lett volna a tréfának. De Frigyest gyakran elragadta a szenvedély hippogrifja.

„No, megállj, bruder!”

Amint másnap odajött hozzá N. kapitány, a délutáni sétát proponálni a Langfuhron végig, azt mondta, hogy vállalkozik rá, de csak holnap: ma inspekcója van. — Aztán rögtön felment az orosz rezidenshez, s elmondta neki az egész cselszövényt, közölve vele a saját tervét, mely szerint ő viszont ma éjjel hat katonát a saját orosz csapatjából el fog reteni az út melletti vendéglő közelében levő rozsföld mögé, s azok abban a pillanatban, amikor őt a burkusok el akarják fogni, egy pisztolylövés jeladására előrohannak fegyveresen, s akkor ő fogja el a burkusokat.

A derék Scheerer úr mind a két tenyerével befogta a füleit.

— Nekem ne mondj ilyen bolondokat! Tedd amit akarsz, de én nem tudok felőle semmit.

Trenk Frigyesnek már eddig is elég sok volt a rováson. De ő azt soha életében nem akarta észrevenni, hogy vétett valamit. Tökéletes macska volt, aki megeszi a kanárimadarat, s aztán bámul rajta, hogy már most miért üldözik őtet? hisz a kanárimadár jó volt.

Először a tilos szerelmeskedésével meggyalázza a király családját, azután a Mirandávali kalandjával nevetségés hírbe hozza magát a királyt. Majd meg kitör a börtönéből, s csúffá teszi az egész katonai apparátust, fügét mutat a zsarnoki hatalomnak. Ez még mind hagyján, de azt a „jó szolgálatot” nem bocsáthatta meg neki a király, hogy az ő irányában a *nagylelkűt* játszotta, hgy Bécsbe ment *tisztára mosni* a királyt. Az ilyen *védelemért* szoktak legjobban megharagudni azok, akik olyan magasan érzik magukat, hogy hozzájuk a rágalom föl nem ér.

Most még ezzel a *keresett* kalanddal is meg kellett tetéznie a terhei lajstromát. Abban a muszka egyenruhában kell valami babonának lenni! Hogy aki azt felvette, a lelkületet is szuggerálta vele.

A porosz rezidens, Reimer úr, már korán reggel kikockikázott az útféli vendéglőhöz. Frigyes a kémei által azt is megtudta.

N. kapitány hat órakor odajött hozzá lóháton, s aztán ketten együtt kilovagoltak a Langfuhrra, lovászaik kíséretében.

No, ez az N. kapitány is együgyű fráter lehetett! Hogy nem szúrt nála szemet az a nagy készület, amivel Trenk Frigyes a kalandnak nekiindult. Két pisztoly az övébe dugva, görbe kard az oldalán! Így nem szoktak szépasszony látogatására felkészülni. Mire valók a városon végiglovagláshoz a pisztolyok!

A sétány végén felszólítja a burkus kapitány Frigyes, hogy szálljanak le a lovaikról, vezettessék azokat a lovászaikkal maguk után, s aztán sétáljanak a vendéglőig gyalog.

A két jó barát ballagott karöltve a vendéglő felé

Az emeleti ablakban könyökölt a rezidens, Reimer úr, pipázva.

— Jó reggelt, kapitány úr! Jó reggelt! Tessék csak feljönni. Itt vár a jó früstök! Itt van a szépasszony.

Erre Trenk Frigyes mérgesen felelt neki vissza:

— No, ha az úr már elfoglalta a szép korcsmárosnénál az én helyemet, akkor én megyek vissza az úrnak a feleségéhez, s elfoglalom önnek a helyét.

S megfordult, hogy a lovához visszasíessen.

A porosz cimborá azonban most már belekapaszkodott a kariába, s erővel be akarta húzni-vonni a csárda kapuján.

Frigyes azután adott neki egy olyan pofont, hogy felbukott tőle.

Erre rögtön előrohantak a lesben álló porosz verbunkosok, kurta kardjaikat kirántva, s megtámadták Trenket.

A jeladó pisztolylövésre azonban hirtelen felugráltak a rozsvetésből a muszka katonák, puskával kezükben, s csúnya nagy káromkodással vetették magukat a burkusokra, akiknél nem volt semmi lőfegyver. Futottak is a jámborok, amerre tág volt a világ. De négyet elfogtak közülök az oroszok.

Trenk Frigyes azokat menten lehúzatta az útszéli garádra, s ötven botot veretett rájuk. Egy zászlótartónak megkegyelmezett, aki megnevezte magát, s elmondta, hogy iskolatársa volt Trenk öccsének.

N. kapitány, a kaland gonosz fordulatát látva, futott vissza a lovához; de Frigyes utánaszaladt, utolérte, lehúzta a nyereg-ből.

— No, te áruló, most húzz kardot, és vívj meg velem, ha ember vagy.

De hát az nem volt arravaló ember. Hiszen ha jó katona lett volna, nem küldte volna Frigyes király Danzigba. Reszketve húzta ki a kardját, s kétszer ki hagyta ütni a kezéből. Harmadszor aztán Trenk Frigyes kikapta a muszka káplár kezéből a pálcát, azzal verte végig az ellenfelét, aki sírva,

kezeit kulcsolva rimánkodott neki, hogy őtet ne bántsa; hiszen nem ő a hibás, hanem a rezidens úr: az csinálta ezt a komplottot.

— No hát, fickó, mondd el otthon, hogyan szokott Trenk Frigyes az útonállókkal elbánni!

Azzal sietett vissza a vendéglőhöz, a bottal a kezében.

Ezt az egész tragédiát onnan az ablakból nézte a rezidens.

— No, most a mi szcénánk következik, méltóságos uram!
— kiálta Trenk a pálcát suhogtatva.

De biz ennek a jelenetnek nem állt helyt a rezidens úr, hanem a korcsma hátulsó aijtáján kiszaladt, belevágta magát a készen álló bricskájába, s elvágatott a maga hazájába. Trenk Frigyes csak a copfját kaphatta meg; de az a markában maradt. Paróka volt az.

S aztán még Frigyes azt a tréfát is megtette, hogy az elrabolt parókat hazavitte a rezidens feleségéhez, férjének üdvözléttel, aki e becses emléket küldi őáltala.

Valami hallatlan botrány volt ez!

A danczkai polgármester meghagyta a cenzoroknak, hogy a német és lengyel hírlapokból minden idevonatkozó hírt irgalom nélkül kitörüljenek.

De azért Frigyes királynak mégis tudomására esett az egész inzultus. A hazamenekült rezidens mint szemtanú elbeszélte mindent. Frigyes király haragját ez az eset az engesztelhetlen kegyetlenségig fokozta. S ez szolgál alapjául Trenk Frigyes életéből a legviszontagságosabb évtizednek. Azokért a botütésekért rettenetes lett a bosszúállás.

A porosz miniszter, Holz úr, nem is késett a danczkai eset miatt panaszt emelni az orosz kancellár Bestuseff gróf előtt, s elégtételt követelni; az orosz udvari körökben azonban olyan igazi oroszosnak találták Trenk Frigyes elbánását, hogy nemcsak semmi fegyelmi eljárást nem indítottak meg ellene, hanem még nagy érdeklődéssel várták a híressé

lett kalandor megérkezését, aki az orosz katonai pályát ilyen sokat ígérő vitéztettel nyitotta meg.

Annyi bizonyos, hogy ezzel egyszerre felszállt a csillaga.

Ha szándékosan tette volna, okosságának kellene nevezni a közberontását.

HARMADIK FEJEZET

MÉG AZ OROSZNÁL IS OROSZABB

— De már most, édes kapitányom, hordjanak el a szelek innen Danczkából! — szólta Frigyesnek a kaland után a jámbor Scheerer úr, az orosz rezidens. — Itt a gályád a kikötőben, pakold fel a maródiaidat, aztán eredj Isten hírével a tengerre. A te szerencséd lesz, ha bele nem fúlsz.

Frigyes még egy búcsúlakomát adott a danczkai cimboráinak, ahol ettek, ittak, ami mind nem szükséges előkészület a tengeri utazáshoz.

A nagy dáridó következései nem is maradtak el; amint a Visztula-torkolatból a sík tengerre kieveztek, s ott a vitorlákat kifeszítették, erős nyugati szél kezdett fújni, a tenger felduzzadt, a hajót egyik oldalról a másikra dobálta, Trenk Frigyes is tapasztalá, amiről már híres nagy hősök tanúskodnak, hogy a tengeren megszűnik minden vitézi indulat.

Trenknek most már két inasa volt: a Jankó mellé most még a Brankót is elhozta, N. kapitány hátrahagyott inasát, aki iránt hálára volt lekötelezve a felfedett cselszövényért. Ez a két fiú szerencséjére *tengerálló* volt: nem kapták meg a hajón a nehéz nyavalyát. Nem úgy a gazdájuk, akit azonnal elővett a tengeri betegség, amint a hajót lóbálni kezdték a hullámok.

Éjfél felé azonban, mikor legkeservesebben nyavalygott a függőágyában, odajött hozzá a Jankó, s ijedt képpel mondá:

— Uram! Nagy baj van!

— Tudom, fajankó! ha nem jelented is. Elsüllyedünk.

— Az még kismiska, hogy elsüllyedünk. Nagyobb baj van.

— Neked kismiska, mert te nem fulladsz a vízbe, akasztófa kandidátusa. Hát mi az a nagyobb baj?

— Az, hogy a kormányos a pillai kikötő felé irányozza a hajót, oda akar a szélvész elől bemenekülni.

— A pillai kikötőbe! — riadt fel Frigyes, s úgy elfelejtette egyszerre a tengeri betegséget, hogy kiugrott a hamakból. A nagy rémület heroikus kúrát vitt rajta véghez. — Akkor odavagyunk falustul! Pillau porosz kikötő: ott engem minden tiszt ismer. Ha odamegyünk, nyakon fognak, s majd lesz nekem a langfuhri dínomdánoméért.

Azzal hirtelen felöltözött, övébe dugta a pisztolyait, az inasait is fölfegyverzé, s rohant föl a fedélzetre.

— Hova igyekszünk? — kérdezé a hajós patrontól.

— A pillai kikötőbe.

— Megtiltom önnek, hogy az egyenes irányból eltérjen.

— Én nem térek el; de a szél visz oda.

Erre nem vesztegetett több szót, hanem felrohant a kormánypadra.

— Fordítod mindjárt a hajót a szél ellenében? — kiálta a kormányosra.

— Nem bolondultam meg. Ki parancsol nekem?

— Ez a pisztolyszáj ni!

S azzal a kormányos homlokának szegzé a pisztolyt.

Annak válogatása volt a bizonyos halál, meg a lehetséges halál között.

Azzal a két inas is belekapaszkodott a timon-rúdba, s a kormányost erőnek erejével kényszerítették a hajó irányát megváltoztatni, s a magas tengerre visszavezetni.

A százötven maródi katona a hajó mélyében kórust üvöltött a kínok s a kétségbeesés gyötrelmei között; de százötven beteg embernek összevéve sincs annyi bátorsága, hogy egyetlen vakmerő emberrel szembeszálljon.

A hajót az egekig dobálta a hullám.

Jó szerencse, hogy csak egy futó zivatar volt. Hajnal előtt

felszakadtak a felhők, kiderült az ég, a tenger lassankint lecsendesedett; a vitorlákát ismét fel lehetett feszíteni, s azután kedvező széllel haladt a hajó Rigáig, s szerencsésen befutott a kikötőbe.

Trenk Frigyes a rábízott százötven ispitályost partra szállítá, s beszámolt velük a rigai kormányzónak, De Lacy tábornagnak.

Azonban a hajós patron is ott jött a sarkában, előadta a keserves panaszát a múlt éjszakai hatalmaskodásért.

A tábornagy kérdőre fogta Trenket, hogy merre kockáztatni százötven ember életét ily vakmerő módon.

— Uram! — felelt Frigyes — nekem parancsom volt Liewen tábornoktól, hogy én százötven katonát hajóháton Rigába hozzak. Úgy tanultam, hogy az orosz katonának nem szabad az utakban és módokban válogatni, hanem menni kell egyenes irányban, ahová küldik. A katonákat elhoztam: itt vannak épkézláb. A magam élete csakolyan veszélyben forgott, mint az övék. Azt hiszem, hogy ez egészen oroszosan volt végrehajtva.

— Még valamivel oroszosabban is a kelleténél — mondá de Lacy (franciául). Aztán a hajós patronra mordult: — El-mehet kend! Nincs semmi keresete.

Hanem aztán négy szemközt előfogta a kormányzó Trenket, hogy már most, mint fiú az apjának, mondja meg igazán, hogy mi indította erre a heroizmusra.

Trenk Frigyes aztán megmagyarázta neki a dolgát.

— Jobban félek a poroszok börtönétől, mint a tenger fenekétől.

De Lacy igazat adott neki, s kedvező értesítéssel bocsátá el Moszkvába.

Trenk Frigyes megérkeztét megelőzte a híre: egy hős, aki még a viharos tengerrel is dacol és hős marad!

NEGYEDIK FEJEZET
A SZERENCSE CSILLAGA

A cárnő udvara Moszkvában volt. Frigyesnek oda kellett vinni az ajánlóleveleit, melyeket nagybátyjától, Liewen tábornoktól kapott. Két útitársa volt: Oettinger és Weisman. Amaz alezredes, ez hadnagy. Mind a kettő német. Ezek már ismerősök voltak az orosz udvarnál, s előre tudtak értesítéseket adni az új embernek.

Oettinger házibarát volt a kancellárnál, Bestuseffnél. A kancellárné büszke szépség. No, csak úgy a megjelenésére nézve büszke. Frigyes megígérte, hogy respektálni fogja az anciénitást jogait, s hors concours marad.

Oettinger maga vezette be Frigyeset Bestuseff kancellárhoz, aki a házibarát ajánlatára igen szívesen fogadta az ifjú urat.

Moszkva hemzsegett akkoriban az idegen tisztektől.

Alig kóborolt végig az utcán Frigyes, már ismerősre talált, gróf Hamiltonra, akit Bécsből ismert. Az megint elvezette gróf Berneshez, az osztrák nagykövethez. Ez is kedélyes cimbora volt: kapitányból lett nagykövet. Ismerte híreből Trenket. Ezt is, meg a bátyját is. Meghívta magához ebédre. — Ott ismét egy régi ismerőssel került össze: az angol nagykövettel.

Ugyanaz a lord Hyndford volt az, aki előtt Frigyes király úgy feldicsérte Frigyeset a beneschau-i híres széna-szalma hódítójárat után a táborig sátorában.

Lord Hyndford nevetve üdvözlé Frigyeset, mikor meglátta.

— Ah! C'est un matador de ma jeunesse!

— Temp! passati! — mondá Frigyes. Amin aztán mind

nagyott nevettek. Úgy látszott, hogy közpletyka volt már az ő eddigi kalandos élete.

Az osztrák nagykövet lakomájából lord Hyndford magához vitte Frigyes úrfit, s atyai gondoskodással vallatóra fogta.

— Hát mi hozott tégedet ide, fiacskám?

— Ide jöttem kenyeret és becsületet keresni; mindkettőt elvesztettem Poroszországban, anélkül, hogy valami bűnöm lett volna.

— Hagyd el, fiacskám! Tudom én jól, hogy mi bűnöd volt, amiért odahaza üldözőbe vettek. No, hát itt, Moszkvában csak szedd elő azt a bűnödöt, mert azt itt az erények közé számítják. Van-e sok pénzed?

— Mindössze harminc aranyam van.

— Hiszen nemrég hatszáz aranyat nyertél Liewen lakomáján. Megetted már?

— Én nem. Hanem az a százötven ispitás, akiket rám bíz-
tak. Nem bírtam elnézni, hogy a nyomorultak a száraz két-
szerszültet egyék, mindennap scsi-levest csináltattam a számuk-
ra, hogy skorbutot ne kapjanak.

— Itt van ni! A régi bolondság! A közkatonákat traktálja scsi-levelessel! Más tiszt hagyta volna a lázárak felét elhalni skurbutban, s a ranzionjukat zsebre vágta volna. No, hát ide hallgass. Szerénységgel, virtusokkal ebben az országban sem-
mire sem mégy. A magasabb körökben a koldulás tiltatik. Neked egyszerre nagy feltűnéssel kell a fényes társaságokba betoppannod: nem könyörögve, hanem hódítva. Ahhoz fé-
nyes egyenruha kell, szép paripák, gyémántos gyűrűk, bőkezű borraivalók.

— Ahhoz én mind értettem néhanapján. De hogy telik ez ki harminc aranyból?

— Hát nincs-e nagy neved? Egy báró Trenk! egyenes örö-
köse a híres Trenk pandúrvezérnek, akit a napokban fognak lefejezni, s akkor egyszerre sokszoros milliommossá fogsz lenni. Erre kapsz hitelt. Hogy mekkora uzsorára, azt ne kérdezd.

— De egyszer mégiscsak vissza kell fizetnem a kölcsönt, s akkor a becsületedem forog veszendőben.

— Ne búsulj! Addig rád talál a szerencse. Aztán a végső esetben én is itt leszek, meg a többi barátaid: nem hagyunk elmerülni.

Trenk Frigyes megfogadta a jó tanácsot, s beszerzett minden pompát, egyenruhát, paripát „hozom”-ra. S a dőlceg gavallér előtt két szárnyával tárult ki minden ajtó; nevét aureolával vette körül az a kettős cím: „a pandúrvezér Trenk örököse; Amália hercegnő kegyence, akire a porosz király haragszik” Amaz a férfiakat, ez a hölgyeket igézte meg.

Egy este egész felhevülten, szinte elfulladva rohant fel lord Hyndfordhoz Frigyes.

— No, mi baj, fiacskám?

— Engedje meg mylord, hogy hálámat elrebegjem.

— Miért?

— Mylord engem nagy zavarból segített ki. Holnap fizetnem kellett volna, s egy rubelnek sem voltam ura. Ebben az órában kopogtat be hozzám egy bankügynök, s prezentál egy váltót, melyre nekem ezer aranyat fog azonnal leszámolni. Le is számlálta.

— S hogy kerülök én ebbe az ügybe?

— Én azt hittem, hogy mylord volt olyan kegyes.

Lord Hyndford nagyot nevetett.

— Nem, fiacskám! Annyira nem vagyok beléd szerelmes. Keresd más függöny alatt titkos jótevődöt. Nem nézted meg annak a kifizetett váltónak a keletét?

— De igen. Berlin volt fölül felírva.

— S olyan gyöngé fantáziád volna (hogy ne mondjam: memóriád), hogy nem tudnád kitalálni, vajon ki lehet az a jótevő tündér, aki a hajadba markol, s kihúz a vízből, ha Berlin van a váltóiára írva?

Frigyes elpirult.

— Megvallom, hogy nem mertem órá gondolni. Azt hit-

tem, hogy végképpen megfeledkezett rólam. Utolsó levelét és nemes részvéte jelét Elbingben létem alatt kaptam, fogságból kiszabadulásom után. Azóta nem írt hozzám levelet; pedig én többször írtam neki Bécsből: választ sem adott.

Lord Hyndford komoly hangra fordította a beszédet.

— Lásd, édes fiam, teneked elég szép eszed volna, ha a bolondságaid az egyensúlyt ingadozásba nem hoznák. Te csodálkozol azon, hogy Amália hercegnő a te bécsi leveleidre még választ sem adott. Hát mit csináltál te Bécsben? Állj csak a tükör elé, és kérdezd meg magadtól. Segítségére futottál annak a Trenknek, a pandúrvezérnek, akinek a neve a leggyűlöletesebb egész Németországban, aki romokat és temetőket hagyott maga után mindenütt, ahol rablőhordáival megjelent; aki tönkresilányította ördögi kalandozásaival Frigyes királynak egy hadjáratát, elrabolta a kincseit, s dicsekedett velük; akinek a nevét meggyalázó, nevetségés összeköttetésbe hozták Frigyes királyéval. S mikor ezt a mindenkitől gyűlölt és rettegett démont végre saját kormánya bele akarja fojtani a vízbe, sárba: akkor te odarohansz, kiemeled a vízből, megtisztítod a sártól, míg ez ostoba szolgálat közben ő buktat tégedet alá, hogy a hátadon kimásson. Hát azt gondolod, hogy téged ezért Berlinben megszerettek?

— De mikor igazsága volt!

— Az is helytelen felfogás! Igazsága lehetett azokkal a vádakkal szemben, amiket a bírák ellene kikoholtak; de el volt ítélve a közvélemény által. A víziszonyos állattal is igazságtalanságot követnek el, mikor főbe lövik. Megölik, hogy ne harapjon. Hidd el nekem, hogy a te buzgó törekvésed Bécsben nagybátyád kiszabadítására nagyobb elkeseredést okozott ellened Berlinben minden egyéb szeleburdiságonál. A hercegnő is ezért nem válaszolt a leveleidre. Most már újra feléd fordítja a régi kegyességét. Ezt a pénzt őtöle kaptad. Ha ő maga nem tehet boldoggá, azt akarja, hogy másnál találd fel a boldogságot.

Trenk Frigyes önéletrajzának 1786. évi kiadása,
a szerző arcképével

II.

Trenk Ferenc önéletrajzának 1788. évi kiadása,
a szerző arcképével

Nagy Frigyes 1743-ban
 (Antoine Pesne festménye)

IV.

Amália hercegnő
(Antoine Pesne festménye)

Lord Hyndford ettől kezdve valóságos iskolázás alá fogta a védencét. Frigyesnek naponkint el kellett járnia hozzá néhány órára, s ezalatt annyi nagybecsű adatot közölt vele az európai udvarok belső életéről, az uralkodók és vezérlő államférfiak szokásairól, gyöngeségeiről, a versenytársak csel-szövényeiről, nagy mozzanatoknak apró személyes indítókairól, hogy Frigyes lassankint tisztán kezdett maga körül látni, s a többi halandók fölé emelkedni.

Mindjárt eleve figyelmeztette a mylord a fiatal szeladont, hogy itt Moszkvában az előkelő világ két pártra van oszolva. Az egyik a most kormányon levő Bestuseff pereputtya, a másik az őt megbuktatni akaró Voronzoffé. A cárnő nagy udvari estélyein mind a két pártbeli nemességet együtt fogja találni Frigyes: de ugyan őrizkedjék a Voronzoff-párti úrfiakkal összebarátkozni, vagy a hölgyekkel táncolni, ha a szerencsését kockáztatni nem akarja. A kerülendő főnemesek neveivel is megismerteté, mégpedig nagyon autentikus forrás után. Valahányszor egy külhatalom nagykövete táncestélyt adott a palotájában, elébb a meghívandó vendégek névsorát elkérte tőle az orosz kancellár. Mikor aztán visszaküldte a listromot, azon a Bestuseff-párthoz tartozó nevek veres plajbásszal voltak megjelölve, a Voronzoffiak pedig késsel. Ezeket nem kell meghívni. Trenk Frigyes egy olvasásra megtanulta, hogy az orosz udvarnál ki előtt kell bókot csinálni, kinek kell hátat fordítani, melyik grófné sleppjét kell ügyetlenül letaposni, melyiknek a legyezőjét ügyesen felvenni, ha elejti? — S ez igen hasznos tudomány!

Rövid időn elkövetkezett ismét a cárnő trónralépésének évfordulója.

Tavaly ilyenkor is megünnepelte azt Trenk Frigyes, piszolydurrogatással: a tenyere bánta meg. Ezúttal okosabb módját találta a hódolatnyilvánításnak. — Lord Hyndford ösztönzésére egy szép névnapi ódát írt francia nyelven a cárnőhöz, s ezt a nagykövet Bestuseff révén a cárnő kezéhez juttatá.

Erzsébet cárnőnek nagyon megtetszett a szép onomasztikon: bemutattatá magának a költemény szerzőjét. Az még jobban megtetszett neki. A cárnő meg tudta becsülni egy hat láb magas kapitány értékét.

Frigyes ez alkalommal csak annyit jegyez föl, hogy a cárnő e költeményéért egy aranyos kardot ajándékozott neki, melynek értéke ezer rubel volt; azonban az imitt-amott elszórt feljegyzéseiből össze lehet állítani, hogy ezer rubeles kardot csak a gárda-vértesek viseltek, s ezeknek a kapitányai a hadseregben őrnagyi ranggal voltak felruházva, s ezredesi fizetést húztak.

A cárnő kitüntetése után már Frigyesnek kezdtek el udvarolni a magas társaságokban.

ÖTÖDIK FEJEZET

SZÉP JELVIRA

Trenk Frigyes maga bevallja őszintén hátrahagyott irataiban, hogy a hölgyek kegye volt hódításainak legmagasabb célja, s azok között is mindig a legbájolóbb, a legnemesebb, a legszebb alakokat választá.

„Elsőrendű hölgyek idomítottak, mint ifjút, az ő szerelmük tartott vissza a kicsapongásoktól. Nők tanítottak férfiúi erkölcsökre, finomított ízlésben. Nők segítettek balsorsomban. Életemnek kevés boldog napját mind nőknek köszönhetem. S még most is, életem alkonyán, a szép és vidám hölgyek képesek felcésztetni öregségtől, világgýűlölettől, búskomorságtól lankadó lelkemet.”

Egy fényes ebédnél, melyet lord Hyndford adott a diplomáciai kar tiszteletére, Trenk Frigyes is hivatalos volt.

Egyenkint ismert már mindenkit: a nagyköveteket és feleségeiket, az orosz minisztereket, az udvari főméltóságokat, ifjú és vén életpárjaikkal. (Pardon! az asszonyok sohasem vének: csak hosszantartó ifjak.) Csak egy garçon volt a miniszterek között: a tengerészeti főnöke, herceg P . . . ff. — No, ennek jobb is volt már nőtlen fővel maradni. Úgy meg volt hívva, hogy az asztalnál külön vasszékelt kellett alája tolni: minden más összetörött volna alatta. Köztudomású volt az a különösége, hogy hajóskapitány korából annyira hozzászokott a hajó hánykódásához, hogy nem tudott másként elaludni, mint egy száнкós zsellyében ülve, melyet egy gépezet folytonos ringó mozgásban tartott. — Aztán túl is volt már a hatvanon, akárhogy festette is feketére a bajuszát meg a szemöldökét.

Kollégái állandóan tréfáltak vele: „Mikor házasodol már meg?” — „Még nagyon gyöngye vagyok hozzá!”

Még egy kellemes tulajdonsága volt a miniszternek: az, hogy rendkívül nagyot hallott. Ezt a fogyatkozását azonban pótolta a megfigyelőtehetségével. A szemeivel tudott hallani. A szájára nézett az embernek, s annak a mozdulataiból találta ki, hogy mit beszél, úgy, hogy gyakran a színházban az átelleni páholyban ülőknek a beszélgetését kihallgatta — *a szemével*. Ez a tudománya természetesen kárba veszett, hogyha ismeretlen nyelven beszéltek, például angolul.

A nagykövet vendégeit a gyülekezőteremben az udvarmester fogadta, ki a férfi vendégeknek egy aranyos bilétet adott át, melynek egyik oldalára a saját nevét találta ki-ki felírva, a másikra pedig az asztalnál szomszédjául kijelölt úrhölgy nevét, akit megelőzőleg is kötelessége volt karnyújtva az asztalhoz vezetni.

Trenk Frigyes levélkéjére ez a név volt írva: „Asturovna Jelvira.”

Még eddig nem hallotta ezt a nevet.

Asturov: nem hangzik oroszosan. Elvira sem található a görög naptárban. Az oroszok a lány magánhangzón kezdődő neveket szeretik egy jottával megtoldani: Jelizabet, Jeugén. Így lett Jelvira.

— Kinek a neje ez a hölgy? — kérdezé az udvarmestertől.

— Nem tudom. Princessz.

Nemsokára megtudta hát.

A keleti fényel és angol komforttal ellátott társalgóteremben lady Hyndfordot kézcsókkal üdvözölte Frigyes, s átadta neki a magával hozott bukétot. Milady rögtön karonfogta, s odavezette a kereveten ülő kancellárnéhoz. — Az már régi ismerős volt.

A hercegnő kerevete oldalán azonban „állt” egy hölgy. Mit? hölgy? Egy tünemény! Hogy állt, és nem foglalt helyet, abból lehetett tudni, hogy még leány.

De hát hogy kerül egy hajadon egy diplomáciai ebédhez? csupa miniszterek és nagykövetek feleségei közé?

Karcsú, gyönyörű természetű leány volt, fényes, dél-orosz nemzeti viseletben: vállfűzője drágakövekkel hímzett, ingvállának a boglárja gyémántrózsza, a nyakát ölelő násfa igazgyöngy. Arca halvány, rejtett pírral, gömbölyű ajkai sokatmondó hallgatásra nyílván, nagy fekete szemeiben szétsugárzó igézet, szénfekete haja, mint egy korona, a feje körül csavarva, átfonva gyöngyfűzékkel, melyekről a ferronière karbunkulusa a domború homlokra csüng alá.

Lady Hyndford bemutatta a leánynak is Trenk Frigyeset.

— Az ön cavalier servant-ja az asztalnál.

Tehát ez a Jelvira? Ez a tündér?

Trenk észrevette, hogy a halvány arc elpirul: az ajkak valami suttogó szóra nyílnak, s az a szó angolul van mondva.

De tovább nem találgathatta azt a rejtélyt, mert egyszerre eltakarta a napját egy közbetolakodó sötét tömeg. P...ff miniszter rengeteg alakja.

Csak annyit láthatott, hogy a nagy hájkolossz egy rózsa-csokrot nyújt át a szép tündérnek, amit az bal kézzel elfogad, s a jobb kezét olyanformán meghajlítva emeli fel, mint aki kézcsókot provokál. És a miniszter valóban kezet csókol a leánykának.

Frigyes egyszerre olyan ostoba lett, mikor ezt meglátta.

Nem bírta a felindulását eltitkolni.

— A hercegnő a miniszternek a menyasszonya? — súgá a kancellárnőnek.

A magas úrnő hideg, változatlan arcot mutatott.

— Igen. A cárnő kívánja ezt a házasságot.

Frigyes látta, hogy sietnek kezet szorítani a magas uraságok, s gratulálni a boldog vőlegénynek, míg az triumfál arccal fogadja az üdvkívánatokat.

— No, eredj, gratulálj te is a vőlegénynek — mondá lord Hyndford a támolygó ifjúnak.

— Szeretnék neki gratulálni — a kardommal a hasába . . .
— dörmögé a fogai közül Frigyes.

— Legyen eszed! Hiszen nem neked baj az, hanem neki. Hát mióta járnak a farkasok vadászati engedélyért?

A major domus jelenté, hogy az ebéd kezdődik. Minden úr sietett a hölgyét felkeresni, s az udvari etikett rendje szerint az étkezőterembe vezetni.

Az asztalnál azonban ez a rang szerinti sorrend merészen meg lett változtatva. Trenk Frigyesnek, a kapitánynak, valahol az asztal végén lett volna helye. Semmi jogcíme nem volt hozzá, hogy negyedik helyen üljön a kettős elnökségtől, melyet lady Hyndford és Bestuseffné képezett. Látszott, hogy őtet nem tekintik valóságos orosz tisztnek; mert így nem ülhetne szemközt egy admirálissal; hanem a cárnő kegyencének. Ezen a jogon kerülhetett a szép menyasszony oldalára átellenben annak a vőlegényével.

A kövér csoda, amíg evett, ivott (pedig nagyon sokat) szüntelen a két szemközt ülő ajkait leste, kiülő cápaszemei folyvást — hallgatóztak reájuk.

Csakhogy ezek meg tudtak színjátszani.

Ez a kis fiatal tündér, a tizenhat éves princessz, jól tudva azt, hogy vőlegénye nem ért angolul, folyvást ezen a nyelven beszélt Frigyesse. A miniszter szemei semmit sem tudtak meg a szájmozdulatokból. S nehogy az arckifejezésekből lehessen neki valamit megsejteni, a mondott szavakkal egészen ellenkező arckifejezést mutatott. Mikor a szomszédja által teletöltött tokaji boros poharat ajkához emelte, azt mondá Frigyesnek.

— Bár volna méreg ebben a pohárban, hogy szabadulnék meg egyszerre ettől a szörnyetegtől.

De a szavak alatt igéző mosollyal fordult a vőlegényéhez, a félig kiszürcsölt poharat annak nyújtva át, hogy a maradék bort az hörpintse ki. S azzal együtt a menyasszonya szerelmét.

— Kétségbe vagyok esve — mondá Jelvira Frigyesnek.
— A cárnő kényszerít. Atyám Szibériába van száműzve. Attól

függ a megkegyelmeztetése, hogy én e borzasztó embernek a feleségévé legyek. Fejedelmi vagyon birtokosa vagyok: de azt csak akkor kapom meg, amikor az oltártól visszatérek ezzel a hippopotamussal.

S ezalatt dévaj kacérkodással hajigált kenyérgalacsinokat a kedves jövendőbeliére rézveres pofája felé.

A vőlegényi rózsacsokorról egy levél leesett. Azt Frigyes felkapta. Jelvira visszakövetelte. Arra Frigyes a rózsalevelet a szájaiba vette. Jelvira erre méltóságteljes arcot csinált, szemöldeit összehúzta, s kemény, parancsoló hangon mondá Frigyesnek:

— Adja ön vissza azt a rózsalevelet azonnal. Holnap délután jőjön el Poklonnája Góran levő nyári kastélyomba: ott megkapja az egész bukétot.

E szigorú rendreutasítás után Frigyes előadta a rózsalevelet, bocsánatot kért, s aztán egy szót sem szóltak többé egymáshoz. Láthatta mindenki, hogy a fiatal hercegnő szigorúan tudja fenntartani a tekintélyét.

A boldog vőlegény teljesen meg lévén nyugtatva a látottak által menyasszonyának szigorú elvei felől, egész igyekezettel láthatott a gasztronómiai tanulmányai után. Más rendes embernél is élvezetszámba megy az étkezés; de őnála ez valódi tanulmány volt. A világ minden nemzetének kedvenc ételcít ő honosította meg az orosz szakácsműtermekben.

Az orosz lakomákat befejező *spiritisza charadák* is az admirális herceg szerzőségével dicsekednek. Spiritusról lévén szó, disztigválni kell azon spirituszok között, amelyeket a lélek-idézők, és azok között, amelyeket a dugóhúzóik idéznek elő reitekeikből. Ez utóbbi spirituszokból telt ki a charáda, olyanformán, hogy egy hosszú nyakú, át nem látszó pohárba többféle likőröket töltöttek gondos lassúsággal, hogy össze ne keveredjenek. Azokat aztán a kihörpintőnek ki kellett találni az ízük, zamatjuk, aromájuk után, hogy melyik micsoda? s végül a kitalált neveknek az előbetűiből összekerült egy szót készen perdülő nyelvvvel kimondani.

Ebben volt P...ff herceg virtuóz.

Mikor a hosszú poharat a körömpróbáig kiszűröcsölte, rögtön kiteremtette utána a kitalált betűrejtvényt:

„Chragamabár!”

— Bravo, bravissimo! — hangzott az asztaltársaság tapskísérte riadala. — Helyes a megoldás.

<i>Ch</i> artreuse	}	együtt „Chragamabár”
<i>R</i> hum		
<i>A</i> bsinth		
<i>G</i> in		
<i>A</i> nisette		
<i>M</i> arasquino		
<i>A</i> rac		
<i>B</i> orovicska		
<i>A</i> llasch		
<i>R</i> ostopschin		

Mikor már erre került a sor, a hölgyek odahagyták az asztalt, s kivonultak a háziasszony teázótermébe. Oda pedig, orosz etikett szerint, férfiaknak nem volt szabad belépni. Ezt a szokást még nem ismerte Frigyes, s azt gondolta, hogy a szomszédnéját, ahogy karján vezette az étkezőbe, akként kell innen kieszkortálni is; de a miniszter rákiáltott:

— Ülve maradni! Aki legény, annak az asztal mellett a helye — vagy az asztal alatt!

Trenk Frigyes ezt a kihívást is elfogadta, s szembeszállt az orosz lakomák minden hőstetteivel.

A vitézi tornának az lett a vége, hogy P...ff herceget nyomta el a buzgóság, azt kellett négy inasnak karszékestül kicepelni az étkezőből; Frigyes (annyi elhullott hős között) fejfel maradt az ég felé, s vezető nélkül talált ki a vestibulba, ahol a kardját meg a sisakját letette.

A sok bor és pálinka nem ment a fejébe. Hanem annak az egy rózsalevélnék az illata, amit a szájába vett, az megrészesgíté.

A hölgyek már mind hazamentek; meg lehetett tudni a kapu alatt végiggördülő hintók morajából.

Mikor a sisakját fel akarta tenni Frigyes, olyan öröm lepté meg, hogy megijedt bele. Az a rózsacsokor oda volt téve a sisak belsejébe.

Ez kegyelemdőfés volt a józan észnek! Amit a borszeszek meg nem tudtak tenni, megtették a rózsák.

Frigyes rohant egyenesen az istállóba a lovához. Mind a Jankó, mind a Brankó holtrészezen feküdt az alomszalmán. Magának kellett a paripáját felszerszámozni. Felkapott a nyeregbe, vágatott ki az utcára.

Még ma fel akarta keresni a Poklonnája-Górát.

Moszkva pedig nem olyan város, ahol könnyű volna az idegennek, kalauz nélkül, tájékozni magát.

Azonban volt egy térképe a nagy város helyrajzáról, melyet maga másolt le, barátja, Oettinger eredetijéről. Ennek a révén indult el keresni azt a kastélyt, amely után fennhangon nem volt szabad kérdezősködni.

Moszkva még akkor az egész régi barbár pompájában fennállt, görbe utcái, festett, aranyozott úri palotáikkal s mohos tetejű házikóikkal csodás összeállításban sorakoztak a szokatlan építészeti őstemplomok mellé, melyeknek négy, öt, hat tornya van, egymás fölé emelkedő, ícínthagyma alakú kupolákkal, melyek közül az egyik veresre, a másik zöldre van festve, a kék zománcú aranycsillagokkal behintve, a másik ezüstkagylókból felhalmozva, a legmagasabb csupa arany! Egy templom teteje olyan, mintha ötven oltár volna egymás mellé rakva három emeletben. A piacokon a nemzeti hősök, dicső cárok ősemlickei. És maga a dicsőséges Kremlin! Egy város – csupa tornyokból, palotákból, emlékekből: egy nagy nemzet történetének kőből és aranyból alkotott könyve!

Az idegen elszédül ennyi őspompa közepett, melyet megszakítanak a tömör bástyák, melyeknek körvonala jelzi a város fejlődését: minden kapujok egy hőskölteménynek a táblája. A népajk maga elbeszéli, hogy ennél a kapunál esett el sebektől elborítva a hős Bojárszky, Moszkvát védelmezve a hódítók ellen. De megint föltámadt halottaiból, s azon a másik kapun kergette ki a hódítókat a szent városból.

Amíg a népmondákat hallgatta Frigyes, lassankint feltisztult az agya a mámorból, s a szerelem varázsköde is kezdett oszladozni belőle. Oroszországban oroszul kell élni.

Itt rövid a nyár; de annál forróbb. A napok hosszúk. A hajnal és az alkony csaknem összetalálkozik. Itt gyorsan kell használni a nyarat és a szerelmet.

Még egészen világos volt, amikor a Poklannája-Góra halmos tájkára eljutott. Ez volt még a napóleoni nagy hadjárat előtt az orosz bojárcsaládoknak kiváltságos nyaralóhelye; itt volt a híres Troicka-kert is, melyben az örök fenyőfákon kívül még délszaki fák is dászlettek, amiket télire faházakkal takartak be, alájuk fűtve.

A kert ajtajánál le kellett szállni a lóról: a főúton csak hínóval, az útvesztőkön gyalog vagy zsellyében volt szabad járni. Trenk kérdezősködés nélkül rátaálta a kastélyra.

Ott az útját álló udvarnoknak átadta a rózsacsokrot azzal az izenettel, hogy ezt a miniszter úr küldi a menyasszonyának.

Trenk Frigyes élt azzal az elővigyázattal, hogy a fényes tisztí egyenruhája fölé a lovásza zubbonyát ölté fel, s a sisakja helyett hegyes süveget viselt. Cselédnek nézték. A bukétot közvetítő udvarnok rövid időn visszakerült egy papírba takart tallérral mint borralalóval.

Frigyes, midőn a kastélyt elhagyta, kibontá a papírt, s e szavakat találta benne, angol nyelven:

„Holnap, mikor besötétedik, a kertben.”

A kastély azonban körös-körül volt véve cirkáló őrökkel, s minden padnak a végén ott bóbiskolt egy rendőrökém.

Milyen hosszú volt az a következő nap.

Ezúttal gyalog sétált ki a Troicka-kertbe, egy nagy könyvvel a hóna alatt: az egyetemi diákok jelmezét viselte, a bő talárral, a hátracsüggő zacskós süveggel. A Troicka-kert tekervényes útjai különösen alkalmasok voltak arra, hogy az egzamenre készülő diákok, azokon végigbandukolva, penzumaikat fennhangon bemagolják.

A leskelődő rendőrökémek mondogaták magukban: „No, ez ugyan szorgalmasos egy diák! Mind megeshi azt a kutya-bőrös könyvet!”

Amíg a görög szavak peregtek a nyelvén, szívében ezer indulat váltakozott. Átkozta ezt a hosszú napot. Hogy olyan soká akar besötétetni! Még tíz óra után is nappali világosság, még mindig látni a betűket a könyvben. Egyszer aztán mégiscsak elkezdett egy-egy csillag felragyogni a sárga égen, s a betűk elhomályosultak. Az esteli pillangók is megjelentek: azok is, akik a levegőben repkednek, azok is, akik az úrvesztőn sétálnak. A diák most már betett könyvét hátratéve, hadarta a görög penzumot. Egyszer aztán egy afféle *szfinksz* útját állta, azzal szóba állt, s aztán karonfogva eltűntek együtt a bokrok sűrűjében.

– No, megtalálta már a diák, akinek a leckéjét felmondja –dörmögék egymásnak a szemfüles rendőrök.

Az az éjjeli lepke pedig Jelvira hercegnő szobaleánya volt. Delifa, georgiai némben. A találkozásnál nevén szólítá Frigyeset.

Az éi leszállt, a városi morái elcsendesült; a paradicsom airta megnyílt: a kastélynak egy hátulsó airtján át, egy rejtett lépcsőn a szép Jelvira szobáiba vezette a rabnő a szerelmes ifjút – aki azután megkapta az egész rózsabukétot.

Az ifjú hölgy szívében az örménnyel rokonos orosz vér lángolt, az első szerelmi pusztító emésztésével; s ez a láng még több táplálékot talált a vőlegénye iránti gyűlöletben. Az utálat fokozta a vágyat, az undor az epedést. S az átadó gyönyört eksztázissá magasztalta föl a bosszú kéje.

Három óráig voltak együtt: a három sötét óráig. Ezalatt egy egész életre kiható tervet koholtak ki egymással. Megszökni innen az utált házasság elől: nem törődve a cárnő haragjával, az élet mostoha viszonyaival, az üldöztetéssel; nem a száműzött apával, s az elvesztett kincsekkel.

Éjfél után két óraker már ismét világosodik az ég.

Jön a gyűlölt hajnal! Vannak, akik a hajnalsillagot átkozzák.

Mikor a varjúk újra elkezdtek károgni, fészkeiket elhagyva, már akkor ismét ott járt a diák a zöld labirintban, leckéjét fennhangon hadarva.

S ez így ment minden éjjel. S a nyári éjjelek olyan rövidek.

Azt tervezték a szerelmesek, hogy amint a cárnő udvarával együtt átköltözik Szentpétervárra, akkor együtt egy angol hajóra szállnak, s átvitorláznak Nagy-Britanniába. Moszkvából lehetetlen volt szökniök. Akkoriban már voltak telegráfok föllállítva Moszkvától egész a kikötőig. Az első kezdetleges optikai telegráfok tornyocskákkal, mozgatható légcépezettel. Ezekkel hamarabb hírt lehetett adni, mint a szökevények hajóra szállhatnának.

Azonban nagy kétségbeesésükre a cárnő megváltoztatta a szándékát, s elhalasztotta a szentpétervári utazást késő őszre, amit Oroszországban télnek hívnak.

S már közeledett a mennyegzőre kítűzött nap: augusztus elseje. A cárnő nem engedte azt tovább halasztani.

A szép Jelvirának le kellett törülnie a könnyeit, s felvenni a menyasszonyi ruhát. A cárnő, a vőlegény, a főméltóságok elhalmozták a bájos arát nagybecsű ajándékokkal: a möringot idei veretű aranyakban, jáspisládába zárva tették le kincses asztalára; a cárnő ajándéka egy remekműví ereklyetartóba volt helyezve. De a szép menyasszony szeme nem látott meg mást, mint egy talizmánygyűrűt, melyet szerelme csúsztatott a kincs-halmaz közé.

A házassági ceremónia korán reggel kezdődött, hogy délre véget érjen. A cárnő azt a kegyetlen gráciát gyakorolta, hogy

Frigyest nevezte ki vőfélyné, aki a menyasszonyt az oltárig vezeti.

A pompás szertartásokat befejezte a pazar fényű lakoma, mely csillag feljövételéig tartott, a vőlegény palotájában.

Aniint a pipagyújtás ideje érkezett, a menyasszony a saját lakosztályába vonult vissza; a hölgyek hazamentek. Az urak azonban ottmaradtak, szerencsét inni a boldog vőlegénynek. Ez már így szokás.

A vége az lett, ami rendesen, hogy P . . . ff herceg elaludt az asztal mellett; akkor aztán a szobájába vitték: ott volt az a gép mozgatta hintaszéke, amelyben aludni szokott, abban elhelyezték, s aztán hagyták horkolni.

Azonban a vőlegénnyel együtt Trenk Frigyes is el volt ázva. Megadta magát, s engedte, hogy az inasok kivezessék a kertbe. Nem tudott már a lábán állni: káromkodott, kergette az inasokat, hogy hozzanak neki opopanákszot. Azok letették egy gyepágyra, s aztán vagy mentek, vagy nem mentek opopanákszot keresni; vagy találták visszajövet Frigyest a gyepágyon, vagy nem találták; ezt bizony nem jegyezte fel senki.

Egy kertre nyíló ablak azonban szép csendesen felnyílt, s azon egy kötéllaitorja aláereszkedett: az ablakfüggöny mögül kikandikált a georgiai nő csintalan arca. Az ittas lovag egyszerre kigyógyult a mámorából, egy perc alatt fenn volt az ablakban; a táblák bezárultak: éjlepké, denevér repkedett tovább.

A boldog vőlegény aztán álmódott a paradicsomról, himbálva az automat széke hajóingásától; a menyasszony is álmódott a paradicsomról, ki tudja minő álmokat? Ki tudja, minő csoda által ringatva?

Ezzel a szerelmi kalanddal nagy hivatalt vállalt magára Trenk Frigyes.

Nem múltó gyönyör volt nála e szerelem, hanem romboló szenvedély, mely egész lelkét elhódítja. Meg volt örülve!

Nem látott maga előtt se veszélyt, se életcélt: kockára tett mindent, ami egy ifjúnak drága.

Mindennap akarta látni szerelme tárgyát. S az már akkor férjes nő volt. S a férj egyike az ország minisztereinek, kinek palotája előtt egész várta tengerész strázsált, körülötte rendőrök ácsorogtak. A lakosztályokhoz külön lépcső vezetett, s mindegyikét egy aitonálló őrzé, aki igazolás nélkül senkit be nem bocsátott. Ha Jelvira ki akart kocsikázni, két lovasrendőr kísérte a hintáját, akik értesítést hoztak a miniszternek, hol járt a felesége?

Mégis mindennap tudott vele találkozni Frigyes. Övék voltak a sötét órák. S az őszi hónapok alatt a szerelmesek világában megfordított asztronómia van. A „napok” hosszabbodnak.

Két lekenyerezett cseléd: a kapus és a belső fraj egyetértésével, mindennap más meg más álca alatt hatolt keresztül a jól őrzött aitókon Frigyes. Egyszer matróznak, másszor örmény aranyművesnek, majd szabónak, cipésznek volt öltözve; majd amikor a fűtés szaka elkezdődött, minden másodnap jöhetett, mint bekormozott képű füstfaragó. A kapus bebocsátá a kertbe, ott elrejtőzött a kerti lakban, s aztán sötéttel kinyitották előtte a kertre nyíló ablakot.

Ha egyszer rajtakapják: senkinek sem szólnak, rávernek kétszáz kancsukát, szánra dobják, s viszik Szibériába.

Mindennap azon kellett törnie a fejét, hogy másnap milyen furfanggal jusson be a P . . . ff palota szentélyébe.

Ez a szerelme annyira elfoglalta a lelkét, hogy minden dologról megfeledkezett. A katonai szolgálatot sehog sem teljesíté. Minden foglalkozása abból állt, hogy Oettinger barátja irodájában segített a mérnöki terveket rajzolni. Egy megemlítésre méltó művet hozott létre: Bestuseff kancellár úr palotájának haránt perspektívából fölvetett építészeti rajzát, mellyel nagy telentuniát kimutatta, s obligát dicséretet kapott érte a — kancellárnétól. Még az udvarhölgyeket is elhanyagolta, ami már öreg hiba!

Három hónapig tartott már ez az örülettel teljes kaland. Mindennap új merényletet kigondolni, mindennap keresztülkúszni az örvény fölött, s aztán meglopni a paradicsomot.

Mind a két szerető elvesztette már az eszét. Elhatározták, hogy ennek a kínos helyzetnek véget fognak vetni: megszöknek együtt Moszkvából. Nem várnak rá, hogy mikor tesszik a cárnőnek Szentpétervárra átköltözni.

Tervüket arra építék, hogy Jelvira atyjának megkegyelmeztet a cárnő: ez volt az ára a miniszterrel kötött nászának. Az öreg boiár már útban van. Nagy idő kell ahhoz, amíg Irkuckból Moszkovába érnek. Akkor aztán a cárnő kegyelméből meglátogatják a visszakapott uradalmaikat, amik Kijev tartományban fekszenek. Együtt utaznak Jelvira, az apja és a férje. A tengerészeti miniszternek lehet télen utazni, az orosz kikötők be vannak fagyva. Az egész útmentén előre meg vannak rendelve a friss fogatok az előkelő utasok számára. — A kitűzött nap előtt aztán a szerető pár éjjel megszökik a kerten keresztül, s ugyanazon előre megrendelt fogatokat felhasználva, vágatát lóhalálában, s meg sem pihen a lengyel határig. — A rónát köd borítja, a telegráfok nem működhetnek.

Ezt a tervet szépen kidolgozva, még az útiköltségről kellett gondoskodni.

Jelvira átadta Frigyesnek minden ékszerét, drágaságát, mórvingba kapott aranyait. De ezt még mind nem tartá elégnek. Ő a kedvesének még anyagi kárpótlást is nyújtott elrontott életpályájáért.

Azt a furfangot találta ki, hogy elébb a cárnőt vette körül hódoló színleléssel. Lábaihoz borult megköszönni az atya iránt gyakorolt kegyelmet. Előrefuttatott tatár lovas meghozta neki a levelet, melyben a kazáni kormányzó tudósítja, hogy atya már oda megérkezett, s néhány napot pihenve, egy hét múlva Moszkovában fog lenni.

Jelvira ez örömhírt egy jótékonyági tettel kívánja megörökíteni.

A cárnő ez évben készítteté el a himlőbetegek kórházát. Ebbe a kórházba kíván Jelvira tíz ágyra szóló alapítványt tenni, hétezer arany erejéig, mely összeggel atyja visszaadományozott birtokait terheli meg. Erre kéri a cárnő engedelmét.

A cárnő kegyesen fogadta a nemes keblű ajánlatot, s kiadatá a kancellárral az erre vonatkozó engedélyt Jelvirának.

Jelvira aztán először elment a kórházigazgatóhoz, s annak átadá a hétezer arany értékig tett alapítványlevelet, mely minden törvényes formáság szerint volt szerkesztve.

De ugyanezzel az úttal felkeresé a moszkvai bankárok egykikt, s felmutatva a cárnő által kapott felhatalmazást, attól megint törvényes alakban fogalmazott, tanúk által aláírt, megpecsételt kötelezvényre felvette készpénzben a hétezer aranyat.

Ezt az összeget is odaadta Trenk Frigyesnek.

Ötvenezer rubelt értek a kincsei, anüket rábízott.

Most már lehetett szökni.

És Frigyesnek nem jutott eszébe, hogy ez lopás, csalás, alacsony bűn, amit ő most elkövetni készül.

Nem súgta a fülébe a jobbik esze, hogy ennek a büntetése az ólombánya a Koliván tó mellett, vagy a „holt ház”!

Milyen sűrű köd a szerelem!

Trenk Frigyes még az évtizedekkel később megírt önéletrajzában is ifjúi naivitással, egészen jogosult boldogságnak nevezi ezt a szerelmet; siránkozik a szoktetési terv nem sikerülte miatt; panaszkodik a fátum kegyetlensége fölött.

Pedig, ha tanúbizonytságot keresünk a gondviselés csodaszerű intézkedéseire, úgy éppen Trenk Frigyesnek ezen sorsfordulatában találjuk meg azt szemmel láthatóan.

A szokésre kitűzött nap előtt megbetegedett a szép Jelvira. Megkapta a feketehinlót.

Ugyanaz a titokteljes rém, mely láthatatlanul, nesztelenül jár az emberek között, számlálva a fejeiken a tizenharmadikat, s melyet a szép bűnös a maga cselszövényéhez tréfás cimborának hitt meg: az fogta a szaván. Az a kórházlátogatási komédia.

Hetednapra a szép Jelvira a ravatalon feküdt.

Az utolsó forró kézszorítás után csak a koporsóban látta őt meg ismét Trenk Frigyes. Mivé lett az a szép tündérnői arc!

A koporsó fejénél egy öreg ember sírt: az volt Jelvira atyja.

A férj csak az ajtóban állt, száját otkolonáztatott kendővel takargatva.

Trenk Frigyes Jelvira ravatalától régi barátjához, Hyndford lordhoz sietett. Egyedül ő ismerte veszélyes szerelmi kalandjának minden titkát.

– Ha a sors elszakított bennünket egymástól, én dacolok a sorssal – mondta Frigyes. – Ha együtt nem mehettünk a nagy világba, együtt megyünk a túlvilágba.

– Csak nem akarod magadat a kedvesed sírján föbbe löni! – riasztott rá a higgadt jó barát. – Azáltal meggyaláznád a nevét örökre. Légy erős! Uralkodjál az érzéseiden! Ezzel tartozol a megholt kedvesednek.

Ezzel észre téríté az ifiút.

Az a nyugalom, melyet Frigyes magára erőszakolt, a kedves emlékét őrzé a rágalomtól.

Ő maga vezényelte a cárnő által kiküldött katonai kíséretet a pompás temetési szertartásnál, ő vette át a kriptaajtó kulcsát a sekrestyéstől, s maga vitte azt fel a gyászoló férjhez a temetés után. A miniszter a cárnőtől fölmentést kapott, egészségi tekintetből, a gyászmenetben való kíséret alól. Orosz szokás szerint a gyászolók fedetlen fővel tartoznak kísérni a halottjuk koporsóját, s a miniszter, kopasz fejével, halálos influenzát kapott volna a huszonöt fokú decemberi hidegben. Megen-

gedtetett neki, hogy szobájában maradjon a nagy harangzúgás alatt, a kandallója előtt.

Ez a harangzúgás még akkor is ott zsongott Frigyes agyában, amikor a P . . . ff palota lépcsőin felment, kezében tartva levett sisakiát, a hosszan lelógó fátyollal.

Itt is meg tudta őrizni nyugalalmát.

Az özvegy miniszter előtt katonás pozitúrába állva, elmondá száraz fennhangú szavakban a rapportot a gyászszertartás részletei felől. Egyszer sem akadt a torkán a szó, egyszer sem csuklott el a hangja egész a kriptakulcs átadásáig.

A miniszter maga is felállva hallgatá végig a tudósítást felesége temetése felől, halló tülkét fülébe dugva, s szemével a beszélő ajkait ügyelve.

Mikor azt a kulcsot átvevé, azt mondá Frigyesnek:

— Köszönöm, édes fiam, hogy engem e szomorú alkalommal is helyettesítél.

Frigyes nagyot bámult. Bár a szája nem mondta, de a szemei kibeszélték, hogy az „is” szó nagyon megdöbenté.

— Mindent tudok, édes fiacskám — mondá a miniszter.

— A megdicsőült angyal a halála előtti éjszakán odahívott a kórógyhoz. Addig folyvást fantáziált, deliriumban beszélt: ekkor már eszméletéhez tért. Amit beszélt, azt nem hallottam. Én nem tudom, minő volt a hangja. Bizonyosan olyan szép csengő lehetett, mint azoké a kerubinoké Szent János Látások könyvében. A szemeknek a beszédjét sem lehetett már megérteni. Hanem azt meg tudta velem értetni, hogy a nyakán levő zsinórról vegyek le egy kis acélkulcsot, s nyissam fel vele azt a jáspisládikót, amit te is láttál egyszer a nászkelengyéje között. Abban volt egy marokinba kötött könyvecske. Mutatta, hogy nyissam fel és olvassam el a tartalmát. Itt van a könyv. Ez az én örökségem. Ebben fel van jegyezve napról napra minden, attól az órától kezdve, amidőn temeltetted ült a lord Hyndford lakomáján, addig a percig, amikor utoljára megszo-

rította a kezedet. Őszinte, igaz lélekkel van megírva minden. Miket szenvedett az ő szörnyetege miatt (ez én vagyok), s minő gyönyöröket élvezett az ő szabadító angyala karjai között (ez te vagy!).

Trenk Frigyes azt érezte, hogy forog körülötte az egész terem, ódon bútoraival, kandallójával együtt, s a padlat emelkedik fölfelé.

A miniszter csendesen folytatá, neje naplóját kezében tartva.

— Az is meg van írva az utolsó lapokon, minő tervet állapítottatok ti meg az együtt megszökésre. Amire melleleg megjegyzem, hogy az igen kába terv volt, mert akár Lengyelországba, akár Mária Terézia országaiba menekültök, onnan titeket a kormányok kiadatnak; mivelhogy elég gondatlanok voltatok még idegen vagyonhoz is hozzányúlni, ami közönséges gonosztett lesz vala. Ebben a naplóban minden fel van jegyezve.

Trenk Frigyes átlátta, hogy el van veszve. Kész a zárt szánkó, mely őt elviszi Szibériába.

A miniszter tovább beszélt.

— Mikor én ezt a naplót végigolvastam és becsuktam, az a mi haldokló angyalunk összekulcsolta imára a kezét, s úgy nézett rám könyörgő tekintettel, ahogy egy kétségbeesert mártír nézhet a megváltó messiásra. Én elértettem a néma beszédet. Egyik kezem az ő összekulcsolt kezeire tettem, a másikkal ezt a naplót az ég felé emeltem, s aztán a kandallóra mutattam vele. Erre ő mosolygott. Ha te ezt a mosolygó arcot láttad volna, fiú! Meg kellene bolondulnod bele, s a fejedet összezúznod a kripta ajtaján.

Trenk Frigyes melle úgy zihált, mint akit álmokkísértet nyomása kínoz.

— Amit én a haldoklónak ígértem, azt én beváltom — monda a miniszter, s azzal a Jelvira naplóját az izzó kandallóba vetette.

Azzal odalépett Frigyeshez s megfogta a kezét.

— És most, köszönöm neked, hogy az én angyalomat rövid világi élete alatt boldoggá tetted! S minthogy úgy kívánta, mindazokat a kincseket, amiket ő terád bízott, neked ajándékozom. Távozzál Isten hírével.

Hogyan jött ki Trenk Frigyes a miniszter palotájából? azt maga sem tudta. Az agyára támadó visszas érzések rohama alatt ájultan rogyott össze.

Ilyen mesés nagylelkűségre is csak Oroszországban találni példát. Pedig ez igaz történet.

HATODIK FEJEZET

A KANCELLÁRNŐ

Trenk Frigyes mindennap friss szegfűbokrétát vitt holta kedvesének, azt odatűzte a kriptaajtó rácsai közé. — Az volt a szép Jelvira kedvenc virága. — A rózsát gyűlölte, mert menyegzői bokrétájára emlékezteté. És akkoriban még nem is voltak télen is virágzó rózsák: a kertészek csak a centifoliát ismerték, fehéret, pirosat, s annak a szirmait, változatosság kedvéért, mesterségesen megfestették. Ellenben a szegfűkertészet minden palotában dívott. Százféle válfaj volt, változatos színvegyületben, miroboláns nevekkel.

Ezek a szegfűvek egészen búskomorra tették Frigyeset. Amilyen hetvenkedő, bőbeszédű volt eddig, olyan zárkózott, olyan hallgatag lett ezentúl.

A kancellár gyakran ott tartotta őt magánál ebéden, s a neje mellé ültette. Úgy bántak vele, mint egy beteg gyermekkel. A komédiába is magukkal vitték. Semmi sem derítette fel.

— Ez a fiú bizonyosan szerelmes! — mondá Bestuseff.

Olyan jól megőrizte a titkát, hogy még a kancellár sem tudta meg, hogy egy kedves halottat gyászol.

Hanem a kancellárnő már tudta.

Azt a georgiai nőt, aki mint Jelvira komornája az egész szerelmi cselszövényt útba egyengette, úrnője halála után szolgálatába fogadta a kancellárnő, s attól aztán minden titkát megtudta Frigyesnek.

Ebéd után a feketekávéhoz átmentek a kancellárnő belső szobájába Frigyes és Oettinger; a többi vendégek a kancellár-

ral együtt annak a pipatóriumába vonultak kávézni: az úrnő nem tűrhette a füstöt; az ő kedvéért Frigyes és a régi házi barát, Oertinger, lemondott a dohányzásról.

Egyszer aztán csak ketten maradtak magukban a budoár kávéasztalkája mellett: a kancellárnő és Frigyes.

(A magyar etimológia ugyan azt követelné, hogy kancellárnét írjunk, de a tényállás majd igazolni fogja, hogy kivételképpen helyes a kancellárnő.)

A magas úrhögy még mindig igen szép volt, bár a harmincas évek túlsó szakaszában járt is. Egy nagy kamasz tékozló fia is volt már, az első házasságából. Előbb egy német kereskedő neje volt. Bestuseff, mint hamburgi rezidens szeretett bele, s nőül vette a fiatal özvegyet. Bötticher Anna karcsú, magas, királynői termet volt, klasszikus idomokkal; gondosan megőrzött finom arcszíne, sima, redőtlen homloka. Nagy önuralkodása által elérte azt, hogy az arc kecses gödröcskéi nem alakultak át vénítő ráncokká: se harag, se dévaj kedv redőket nem szoktatott a szép szobor vonásai közé. Vénusz volt; de kesztyűs kézzel.

Mikor egyedül maradtak Frigyessel, a szép hölgy eddig szokatlan lágy hangon szólalt meg.

— Édes Trenk! Én ismerem önnek a fájdalmát. Tudom, mit szenved. A szívébe látok. Önnek egy halottja van, akit nem szabad megsiratnia. Önt a visszafojtott könnyei emésztik.

Erre a szóra visszatartatlanul a szemébe szökött Frigyesnek a könny.

S akkor a méltóságteljes Anna odahajolt föléje — és lecsókolta szeméről azt a drága könnyet.

Ezzel aztán felszabadítja az ifjút, hogy e nemes részvétől dobogó kebelre boruljon, s ott lelke fájdalmaival kedvére kiséri.

És aztán többször is megengedték neki, hogy szívének sebeit ily módon gyógyítsa.

Az Aetna jéghegye alatt tűzláng lobog.

A királynői büszkeséggel sugárzó német asszony egy spanyol nő szenvedélyével tudott szeretni. Trenk Frigyes nagy hamar megtalálta azt, amit elveszített.

S a szegfűvek nem vándoroltak többé a P...ff családi kápolnához.

Csakhogy Anna okosabban tudta vinni a szerelmi cselszövényt, mint a knéz-leány. Ő minden kockáztatást ki tudott kerülni.

Bestuseff ismerte feleségének szigorú elveit. Semmi oka nem volt a féltékenységre, a gyanakodásra. Egy jól nevelt férj hozzá van már ahhoz szokva, hogy egy házibarátot lásson maga körül, aki a feleségét sétálni kíséri, otthon mulattatja, verseket olvas fel neki, pletykákat hord neki a városból, a bálban gardírozza, s ha migrénje van, a rigolyáit vállalja. Ez egy igen szükséges utenzília a háznál. S ha kettő van ilyen, annál jobb.

A kancellárnő az udvarnál nagyobb hatalommal bír, mint a férje. Esze is több volt, mint az urának. Erzsébet cárnő egészen az ő befolyása alatt állott. Beleavatkozott az országos politikába, s értett hozzá, hogyan kell szövetségeket kötni és elrontani.

Gyűlölte a poroszokat. — Ez volt az alapszínezete a jellemének.

Nem is jutott be porosz a moszkvai udvarhoz az ő hatalmi korszaka alatt, az egyetlen Trenk Frigyesen kívül. Ezt éppen az a balsorsa ajánlotta, hogy saját hazájából száműzetett, hogy Frigyes király nem restelli őt különös üldözése tárgyául kiválasztani. — Aztán azok az udvari mendemondák, amikből Trenk Frigyesnek egész tárháza volt: a berlini, potsdani, charlottenburgi élményekkel terhelve. Ezek egész a cárnő budoárjáig nyitva tartottak előtte minden ajtót.

Majd megfelelő címet is szerzett neki ehhez új pártfogónője. A cárnő kinevezte Frigyest udvari *kammerjunkérének*.

Ekkor aztán már aranykulcsa is volt minden ajtó felnyitásához. A cárnő kammerjunkere! Egy ilyen méltóság előtt

mélyebb komplimentet vágnak ki az udvaroncok, mint egy miniszter előtt.

De ezen udvari hivatalon kívül még egy olyan foglalkozást is kellett teremteni Frigyes számára, melyben nagy tanulmányai, fényes tehetségei méltó munkatért találnak. Ez is megjött. A kancellár megtette Frigyest belső titkárának.

S ebben az állásában ez a huszonnégy éves ifjú teljes betekintést nyert az egész európai politika rejtélyes gépezetébe. A legtitkosabb levelezéseket ő olvasta és fogalmazta. S lángesze, tanulmányai, nyelvismerete komoly sikert biztosítottak a számára. Rövid időn nélkülözhetlen emberévé lett a kancellárnak. Óriási szorgalommal dolgozta fel a rendezetlen ügyek halmazát: alig engedett magának alvásra időt. S aztán, hogy annál szorgalmasabban végezhesse teendőit, magában a kancellári palotában rendeztek be a számára kényelmes lakást, közel a kancellárnő lakosztályához.

Okosabb is így, mint az ablakon át járni fel kötéllejtőjén.

Ez új hivatalában is szívesen látott vendége volt mind az osztrák, mind az angol nagykövetnek, akik mindketten egyetértettek Bestuseffel a porosz király elleni politikai celszövésben.

Lord Hyndford ezentúl is híu oltalmazója volt kegyencének. Őnála volt letéve Trenk Frigyesnek minden vagyona, mely (saját életrajza szerint) a szép Jelvira halála után hétezer aranyból állt készpénzben, s rövid három hónapi hivataloskodás után, dacára a pazarló életmódnak — felszaporodott nyolcezer aranyra. — Ami azt bizonyítja, hogy Oroszországban a miniszteri titkárokat nagyon jól fizethették abban az időben.

Bevallja ugyan fiatal hősünk egész őszintén, hogy a pártfogónéjától tetemes összegeket kapott; de hozzáteszi, hogy ezeknek nagy részét a méltóságteljes Anna tékozló fiának a hínárból kiszabadítására fordította.

Ha ezt tette, akkor csak atyai kötelességet teljesített.

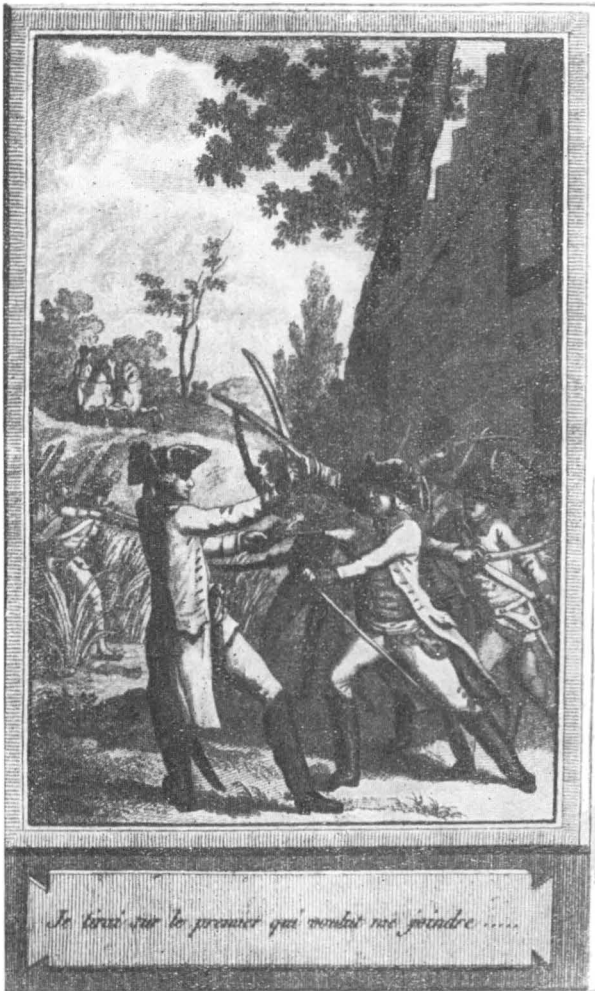
VII. Károly német-római császár
(George de Marées festménye)

VI.

Je suis le haut du camp qui étoit d'une élévation prodigieuse.

Trenk Frigyes leugrik a glatzi sánc mellvédjéről.
(Az önéletrajz 1789. évi francia kiadásából)

Trenk Frigyes és a négyen kardassin.
(Az önéletrajz 1789. évi francia kiadásából)

VIII.

Trenk Frigyes bilincsbe verve a magdeburgi börtönben.
(Az önéletrajz eredeti kiadásából, a II. kötet címlapja)

HOGYAN SZÜLETIK A HONGYŰLŐLET?

Hongyűlőlet!

Chimacra! Paradoxon!

Olyan szó, mely semmi nép szótárában elő nem fordul.

És éppen Oroszországban, ahol a honszeretetet a törvénnyel, a vallással egyértelmű, a maga barbár őseréjében együtt uralkodik a joggal és a — kancsukával!

Hogy mi az a muszka hűség, azt Trenk Frigyes legjobban megérthette éppen a Bestuseff család történetéből, amit a bizalmas egyedüllét óráiban szép Anna suttogva mondott el neki.

A kancellárnak volt egy bátyja: Bestuseff Riumin Ferenc.

Ennek a felesége, Lapukhin hercegnővel együtt valami sértő mendemondát beszélt ki Erzsébet cárnő testi bájairól.

Ezért a cárnő mind a két hercegasszonyt száműzte élte fogytáig Szibériába. De előbb mind a kettőt félméztelenre vetkőztetve, megkancsukázták a piacon, a sokaság előtt. És azután kivágták a nyelvüket.

... És ennek a megkorbácsolt, megcsonkított asszonynak a férje — tovább is megmaradt a cárnő szolgálatában: Erzsébet őt bízta meg a bécsi udvarnál a legfontosabb nagykövetség tisztevel. Trenk Frigyes sokszor láthatta Bestuseff Riumin Ferenc herceget Bécsben léte alatt.

Ilyen szörnyeteg a hűség az orosz nemzetnél.

... És most következik egy igen ostoba hostória, ami csak arra való, hogy az embert bosszantsa.

Ez időben Poroszország nagykövete Moszkvában egy gróf Goltz vala.

Az emelkedőben levő orosz birodalom barátságáért Európa minden országa versenyzett. Egy cárnői kammerjunker tenyerét valamennyi nagykövet sietett szorongatni.

Ezt Goltz úr is megpróbálta. De Trenk Frigyes három lépést hátrált előtte, s megköszönte a barátkozást.

Ezzel aztán még jobban magára haragította a patriótáját, mint ama bizonyos danczkai bastonáddal, melyért Goltz hasztalan sürgetett elégtételt a cári udvarnál. Ott azt felelték neki, hogy megkapott botokat meg nem kapott botokká dekretálni még az angol parlamentnek sincs hatalma.

S a száműzött Trenknek a befolyása egyre nőtt az orosz udvarnál.

Ennek a megtörésére Goltz úr egy nagyon alacsony, gyermekesen buta cselszövényt gondolt ki.

Hyndford lord, aki jól ismerte Trenk Frigyesnek, különösen architektonikai rajzolásban való ügyességét, felkérte őt egyszer, hogy rajzolja le számára Kronstadtot, kikötőjével, mamelonjával és a gályáival együtt. Ő maga adta át neki a kép alapjául szolgáló tervrajzokat és a gályaképeket, amiket minden könyvesboltban meg lehetett venni két rubelért.

Trenk Frigyes aztán ezekből összeállított egy hangulatos rajzot, mely Kronstadtot híven ábrázolta, anélkül, hogy ő azt látta volna természetben.

Ezt a képet Hyndford lord rámába téve akasztá ki a szobájában.

Egy napon a szász nagykövet, Funk úr meglátogatja az angol követet, meglátja nála Frigyes rajzát, nagyon megtetszik neki, elkéri tőle, hogy ő is lemásoltathassa azt magának. Hyndford odaadja neki.

Amíg Funk lakásán egy piktor Frigyes rajzát másolja, oda kerül hozzá Goltz úr; meglátja a képet, nagyon feldicséri; akkor aztán mind a két követ duettben elkezd lamentálni afölött, hogy milyen kár volt ilyen szép tehetséget, mint ez a Trenk Frigyes, elzüllesztetni a hazájából.

Végül arra kérte Goltz úr Funk urat, hogy engedje át neki azt a rajzot egypár napra. Neki is van ilyen képe, de hibás; hadd igazítsassa ki ez után. Funk úr átadta a rajzot Goltz úrnak.

És ekkor Goltz úr egyenesen szánkázott Bestuseffhez, a zsebre dugott képpel.

— Ön egy kígyót táplál a keblében, hercegem.

— Csak egyet? — kérde sardonios mosollyal Bestuseff.

— Hát, ahogy vesszük. Meglehet, hogy kettőt. De a legmérgesebb vipera ez a Trenk.

— Azt ne tessék bántani. Ő a cárnőnek kegyence s a feleségemnek házibarátja.

— Ő árulója a cárnőnek! S szeretője a kancellárnőnek!

— Nono, uram! Ez nagy szó! Ezt be kellene bizonyítani.

Erre a feltűzött kancellárnak elkezdett egy mesét mondani a követ.

— Lásza ön, hercegem! Azt, hogy áruló Trenk Frigyes bebizonyítom kézzelfoghatóan, szemmel láthatóan. Én, hogy ennek a kalandornak, aki saját királyát elárulta, fogára tapintsak, felszólítám őt, hogy készítse el számomra a kronstadti kikötőnek és erődítményeknek nagy titokban tartott rajzait — kétszáz arany díjért. S ez a pribék elfogadta a kínált bűndíjt. Itt van az elkészített munka.

S azzal odatette a kancellár elé Trenk Frigyes rajzát.

Bestuseff éktelen haragba jött ennek a képnek a láttára. Mit tudta ő, hogy mi különbség van egy fortifikacionális tervrajz meg egy panoráma között. Ez már flagrans delictum.

— Pert kap a gazember a nyakára, s kancsukát a hátára — kiabált dühében.

Hanem erről lebeszélte Goltz úr. Nem kell az úrfit perbe fogni, mert azt a cárnő pártfogolja: az bizonyosan megkegyelmezne neki az ő szép szemeiért. Legjobb lesz őt szépen meglepni éjszaka az ágyában, s aztán senkinek sem szólva, a csukott trojkába beültetni, s szépen elutaztatni Szimbirszkbe, vagy

hova. — Ezzel az alkalommal excellenciád legalább majd annak a másik vádamnak az alaposágáról is meg fog győződni.

Ezzel ismét zsebébe dugta Goltz úr a képet, és eltávozott.

De Bestuseff úrnak, ördög-pokol! nem volt kedve annak a másik vádnak az alaposágáról is meggyőződni; hanem átrohant egyenesen a felesége szobájába, s haragja tűzokádó kedvében szemére lobbantá a gyalázatot, amit házára hozott, kalandot kezdve egy ilyen sehonnai áruval, mint ez a Trenk.

Anna hideg méltósággal kérdezé:

— Honnan veszi ön ezt a gyanút?

— Kezemben volt a bizonyítvány.

— Miféle bizonyítvány?

— A kronstadti erődítménynek a rajza.

— Hát én vagyok a kronstadti erődítmény?

— Fájdalom, hogy ön nem a kronstadti erődítmény. De az áru csak az ön révén juthatott hozzá, hogy azt lemásolhassa.

— S miért tette volna azt?

— Mert Goltztul kétszáz aranyat kapott érte.

Ekkor aztán a kancellárnőt is elhagyta a türelme. Ő tudta legjobban, hogy Frigyesnek mennyi pénze van, s azt milyen becsületes úton keresi.

Nem replikázott a férjével tovább, hanem nyalábra kapta, mint egy gyereket (kicsiny, vézna urcsaka volt), s kivitte az ölében, minden rúgkapálózása dacára átcipelte a hálószobájába, ott lefektette a medvebőrre, aztán odakiáltott a komornyiknak: „Híjátok a kirurgust, eret vágni az uramon, a guta kerülgeti.”

Anna asszony megtehetette azt, ahogy a német szóbeszéd mondja: „Ihre Mittel erlaubten ihr Solches.”

Aztán otthagya a kancellárt dühöngeni a saját szobájában.

Maga azonban sietett rögtön levelet írni Frigyesnek.

„Magát nagy veszély fenyegeti. Ma ne háljon odahaza. Maradjon lord Hyndford házában, közelebbi értesítésig.”

Ezzel a levéllel elküldte a magántitkárát a kancellárnő az angol nagykövet palotájába, jól tudva, hogy Frigyes annál szokott ebédelni.

Trenk közölte a mylorddal Bestuseffné rejtélyes izenetét. A nagykövet azonnal odahajtatott a kancellárhoz.

Amint annak a szobájába belépett, a kancellár heves szemrehányásokkal fogadta, hogy az ő házához egy árulót vezetett be.

— Mit vétett Trenk? — kérdezé a mylord.

— Lerajzolta Kronstadt erődítési tervét suttyomban, s eladta kétszáz aranyért a porosz nagykövetnek.

— Az lehetetlen! — szólt közbe lord Hyndford. (Ő tudta, hogy Frigyes gazdagon van ellátva: nála volt a pénze letéve.)

— Ki mondta ezt?

— Goltz maga! Itt volt nálam. A rajzot is megmutatta. Alá van írva a rajzoló neve.

— Alá van írva a neve? Akkor én már tudok róla valamit. Kérem, hívassa ide Goltz urat azzal a rajzzal együtt. Ha ez csakugyan a titkos tervrajz, akkor megvonok minden oltalmat az árulótól.

Bestuseff azonnal írt Goltznak, hogy látogassa meg, s hozza el a tervrajzot is magával. A nagykövet azt izente vissza, hogy nem mehet, fáj a lába.

Ezalatt lord Hyndford értesíté a házánál menedékben levő Trenket, hogy „Csigavér! Nem Annáról van szó, csak Kronstadttról”

Erre aztán Frigyesnek is egyszerre megtért az ártatlansága felőli meggyőződése: — azonnal elhagyta a menedékét, s felsietett a kancellárhoz.

Lord Hyndfordot még ott találta a kancellár szobájában.

A nagykövet igazi brit büszkeséggel kiálta a belépőre.

— Maradjon ott, ahol áll! Ne közelítsen ön felém addig, amíg a vád alól nem tisztázza magát. Ön lerajzolta alattomban Kronstadt erődítményi tervét? S azt eladta Goltz úrnak?

— Én rajzoltam egy képet Kronstadtról, amire excellenciád szólított fel, a könyvtáraknál kapható vázlatok után, s azt excellenciádnak adtam — nem díjért, de hálás tiszteletből.

— S hogy került volna ez Goltz úr kezébe? — kérdezé a kancellár.

Lord Hyndford intett Frigyesnek, hogy hallgasson, s a kancellár fülébe súgott. Erre Bestuseff azt mondta Trenknek, hogy lépjen a mellékszobába, s várjon, míg szólítani fogják. A kulcsot ráfordították az ajtóra.

Azalatt, amíg Frigyes szobafogságban volt, lord Hyndford elmondta Bestuseffnek az egész kronstadti rajz történetét: a kancellár odahívatta magához Funk urat, a szász követet, s Schwert urat, Belgium képviselőjét, azokkal együtt bocsátá el lord Hyndfordot Goltz úrtól felvilágosítást kérni.

Legelőször is Funk úr visszakérte Goltz úrtól a kikölcsonzott rajzot. Mikor az annak a zsebében volt, akkor lord Hyndford azt mondta Goltz úrnak, hogy már most mutassa meg nekik azt a tervrajzot, amelyet Trenktől vásárolt kétszáz aranyon.

A nagykövet ötölt-hatolt, utoljára kipattantotta:

— Ennekem parancsom van a királyomtól megakadályozni, hogy ez a Trenk Oroszországban szerencsáját kovácsolhassa. Én azt tettem, ami egy miniszternek a kötelessége.

— Tessék ezt lediktálni a titkár úrnak.

A három nagykövet a kancellár első titkárát is magával hozta. Az leírta azonnal Goltz úr nyilatkozatát.

— Egyébiránt a másik vádat a Kremlin kertjében a gyertyánfák alatti találkozást a magas rangú hölgyel, fenntartom.

A titkár ezt is híven leírta.

— Tessék aláírni — mondá lord Hyndford.

Goltz úr odaírta a nevét.

— Kérek hivatalos pecsétet is ütni a név alá.

(Az ostya nem akart jól megragadni a levélen.)

— Majd én *rakópók* s akkor megragad — mondá lord Hyndford, s úgy cselekedék.

Ezzel a bizonyítékkal aztán visszatértek a kancellár palotájába.

Trenk Frigyes ártatlansága teljesen ki volt derítve: Bestuseff ráismert az elhozott képben ugyanarra, amit Goltz úr titokban megmutatott neki. Restellte nagyon a dolgot, hogy nem tudott különbséget tenni egy tájkép meg egy tervrajz között. Trenk Frigyeset kibocsátották a szobafogságából, meggratulálták, megölelgették. Bestuseff is megölelte, hanem azután mégis ütött egyet az öklével a hátára.

— Hanem az a találkozás a gyertyánfák alatt! Azért még majd beszélünk egy szót, úrfi!

Trenk Frigyesnek aztán lovagi szavát vették, hogy nem fog Goltz úrral gorombáskodni, ha találkozik vele.

Bestuseff ottmarasztá az urakat lakomán. A kancellárnő is megjelent az asztalnál, s változatlan hideg arccal hallgatá végig a mylord és a két követ úr előadását a Goltz úr intrikájáról. Úgy tett, mintha ez csupa új dolog volna előtte. — Bizony pedig, ha ő bele nem kap a sors lovainak gyeplőjébe, azok már azóta repítik Frigyes úrfit az Urál felé!

Csak Bestuseff dörmögött közbe egyet-mást.

— No, de a gyertyánfák alatt . . .

Még tartott a lakoma, amidőn belépett a terembe a cárnő udvarmestere, s egy levelet adott át a kancellárnak, melyet a cárnő sajátkezűleg írt.

A vendégek felállva hallgatták végig a levél tartalmát. A kancellárhoz volt az intézve. A legszeretreméltóbb uralkodónő mély felindulásának adott kifejezést azon méltatlan vádaskodás fölött, mellyel kedves híve, Trenk Frigyes nevén sebet ütni törekedtek. Ezen igaztalanul okozott fájdalom megorvoslására elrendeli a cárnő, hogy Trenk Frigyesnek az állami-kincstárból kétezer rubel kifizetessék, s jövőre nézve e hű ifjú személye minden kémkedés és ólálkodás alul mentesítessék.

— Éljen a cárnő! — hangzott minden ajkról.

Trenk Frigyesnek odanyújtatott a levél, hogy azon az uralkodónő nevét megcsókolhassa.

A kancellárnak egyszerre visszatért az egész jókedve.

Megveregette Frigyes vállát.

— Jól van, fiacskám. Csak te sétálj a Kremlin gyertyánfái alatt. Egy szót se beszéljünk erről többet.

. . . S mindezt istennői apátiával hallgatta végig a szép Anna asszony.

Ez a rosszul sikerült cselszövény színleg mulatságosan végződött, de az érdekelt kedélyekben mélyen ülő salakot hagyott hátra.

Trenk Frigyes naplójából annyit tudunk meg, hogy a szép Anna asszony ezért a lovagiatlan árulkodásért olyan inzultussal állt bosszút Goltz úron, amely le nem írható; és hogy ez a nagykövet ez eset után sorvasztó betegségbe esett, s rövid időn elhalt. Halála rejtélyét homály takarja.

De magának Trenknek a lelkületét is feldúlta ez a durva cselvetés.

Hogy Frigyes király őt, egykori kedvencét, még idegen országban is üldözteti, s ilyen eszközöket is megenged a nagyköveteinek, hogy haragja kipécézett tárgyát szerencsétlenné tegyék.

Saját szavai szerint: „e cselvetésen felindulva, képes lett volna saját hazáját pusztasággá átváltoztatni, ha alkalom kínálkozott volna rá.”

Tehát már kész volt kardját kihúzni Poroszország zászlói ellen.

Megszületett a hongyűlölet.

S ezt a szörnyszülöttet még nagyobbra nevelte mindennapi indulataival.

A féltékenység fullánkja a kancellárnak is a szívébe szakadt. Ez időtől fogva nemcsak a saját szemével, de kémei által is folyton figyelembe tartá a felesége és Trenk Frigyes minden lépését. Azoknak alig lehetett másutt ellenőrizetlenül találko-

ni, mint a Kremlinben, aztán meg lord Hyndford palotájában, vagy néha Bernesnél, az osztrák nagykövetnél. Ide nem hatolhattak be a kancellár kémei.

S ez a féltés, ez a bosszúság magára az orosz politikára is befolyással volt. Bestuseff megharagudott lord Hyndfordra és Bernes úrra amiatt, hogy Anna asszonynak Frigyessel folytatott szerelmi viszonyát pártolják. Azoknak ugyan legkevesebb kedvük telt abban, hogy két szerető szívnek a boldogságát előmozdítsák, de nagy politikai tervük volt vele, hogy Erzsébet cárnőt megnyerjék az angol és osztrák fegyverszövetség számára, s egy közös hadjáratra Poroszország ellen. S ennek legbiztosabb eszközlője volt a kancellárnő, akinek Poroszország iránti gyűlöletét legjobban fenntartá a Frigyes király által méltatlanul üldözött ifjú iránti szenvedélye.

Ez a huszonnégy éves gyermek képezte az európai politika sarkát, mely körül az összes diplomácia forogni volt kénytelen.

A cárnő is kényeztette a fiút, és semmi titkot nem tartott előtte.

Ez öntudatlan politikai sark körül aztán maga az orosz diplomácia is megfordult.

Bestuseff kancellár, féltékenysége hideg dühében, eddigi szövetségeseitől, angoloktól és osztrákoktól elfordulva, a poroszokhoz közeledett. Anna asszony, kinek szintén megvolt a maga titkos rendőrsége, férjének minden titkos terveiről értesült. A hadügyminiszter, Aprakszin, maga is bele volt ezekbe avatva.

A titkos terv az volt, hogy Oroszország csatlakozzék az angol, osztrák és később a francia szövetséghez, s indítson meg egy nagy hadsereget Aprakszin vezénylete alatt a poroszok ellen. A legelső összetalálkozásnál azonban, melyben a poroszokkal csetepatéra kerül a sor, tegyen úgy Aprakszin, mintha elvesztett volna egy derék ütközetet, s vonuljon vissza, hagyja magára az osztrákot, aki az oroszok félreálltával az angolokkal nem érintkezhetik, sem a franciákkal.

Ezt az egész komplottot előre megtudta Anna asszony, s közölte Frigyessel, úgyhogy ez a gyermek már előre tudta, hogy mi lesz a legközelebbi nagy háborúnak a kimenetele.

Trenk Frigyes veszélyes lejtőre jutott. Eszközül hagyta magát felhasználni egy nagy, az egész Európát megmozdító diplomáciai cselszövényhez, amelyben neki az a szomorú szerep jutott, hogy saját hazájának ellensége legyen. S ha még abban tört volna ki corioláni hongyülölete, hogy kardját ajánlja fel hazája ellenségének, ebben még lett volna valami brutális lovagiasság: a hőstett elfelejteti az indokait. De őrá egyenesen Ephialtes szerepe várt: az ellenséges légióknak honfitársai ellen kalauzolása. Ő segített szítani a gyűlöletet Erzsébet cárnő lelkületében a poroszok iránt. A trónörökös, később III. Péter cár, határozott ellenzője volt annak a politikának, mely Oroszországot a burkusok elleni harcra izgatta. Ezt tudta Bestuseff és Aprakszin is. De a cárnő nem kérte a trónörökös tanácsát, egészen a kancellárnő befolyása alatt állt, aki viszont engesztelhetlen bosszút forralt Frigyes király ellen a Goltz által rajta elkövetett meggyalázásért.

Tehát a kancellár és a felesége két egymás ellen irányult politikai cselszövényen dolgoztak.

Nagyon tragikus vége lett ennek a magas komédiának.

Öt évvel később csakugyan megindult a nagy hadjárat Frigyes király ellen, melyben az oroszokon kívül az osztrákok és franciák is részt vettek. — Aprakszin tábornok egy hatalmas hadsereggel indult meg Poroszország felé, s Frigyes király fölött Grosz-Jägerndorf mellett nagy diadalt vívott ki. — Ugyanekkor azonban Erzsébet cárnő halálos betegségbe esett. — Bestuseff egy merész elhatározással hirtelen parancsot küldött Aprakszin után, hogy ne nyomuljon előre, térjen vissza az egész orosz hadsereggel Muszkaországba. Azt remélte, hogy ezáltal megnyeri a következő cár gráciáját, aki a porosz királyt pártolta. — Azonban mire Aprakszin visszatért az orosz had-

sereggel, akkorra Erzsébet cárnő is felgyógyult a halálos betegségéből, s ismét átvette az uralkodást.

Mikor a cárnő megtudta, hogy az ő kegyencei, uralkodónőjük halálára számítva, ily végzetes fordulatot idéztek elő a hadjáratban, méltó haragiában haditörvényszék elé állíttatá mind a kettőt, s a bírák halálra ítélték őket. — Erzsébet kegyelem útján száműzetésre változtatta e büntetést. Anna asszony követte a száműzetésbe férjét, ahol Bestuseff Alekszej Petrovics, rangjától, érdemeitől megfosztva, a bibliából kiszemelt kegyes mondatok összeállításával foglalkozott, míg bátyja, Bestuseff Riumin Ferenc, patikárusságra adta magát. (Ő lett feltalálója a hírhedt Bestuseff-cseppeknek, más néven „arany cseppek”, melyek minden migrént meggyógyítottak.) — Ha Trenk Frigyeset, ki együtt emelkedett e hatalmasokkal, ott találta volna a nagy kataklizma, belőle is olyan hulló csillag lett volna, mint azokból. — Elvesztette volna azt, ami visszanyerhetetlen: a becsületet.

Jó szerencséje volt, hogy korábban utolérte a szerencsétlenség.

KERESZTÜL-KASUL A VILÁGBAN

Amíg az ifjabb Trenk az orosz udvar diplomáciai és szerelmi cselszövényeiben élénk szerepet játszott, azalatt az öregebb Trenk a spielbergi börtönben véget vetett nyughatatlan életének. A meghalása is egy rettenetes komédia volt: démoni gonoszkodással úgy kitervezve, hogy annak még folytatása is maradjon, hogy az ő lelke még azután is a sírkövén gubbaszkodva, nevetessen az utána következők kínlódásain.

Előbb szabályszerű testamentumot tett, melyben (a királynő beleegyezésével) minden világi birtokára nézve az ő kedves unokaöccsét nevezé meg általános örökösül. (Akit nem sikerült orgyilkosokkal megöletnie.)

Mikor készen volt a végrendelete, nevetve mondá a börtönfelügyelő tisztnek, Kottulinszkynak:

— No, most már vígan halok meg, mert úgy elláttam az öcsémet, hogy még holtom után is bosszanthatom és mortifikálhatom.

Akkor aztán konvertált, barátcsuhát öltött: — aki teljes életében ateista volt, templomokat rabolt ki, papokat kínozott: — egyszerre kegyes lett; megjövendölte a halála napját, óráját, gyóntatót hívatott; egy nap azt mérgezte meg aqua tofanával, másnap magát. Hogy még egy nevetnivalója legyen a lelkének onnan a sírkő tetejéről: hogy zarándokol hozzá majd a nép mint csodatevő szenthez.

Trenk Ferenc tehát megírta a pokoli komédiáját, csak az volt hátra, hogy a hős eljátssza azt, akinek a számára a címszerep írva volt.

A bécsi udvari kancellária felküldé Moszkvába Trenk végrendeletét a felhívással együtt, hogy a legatárius foglalja el az örökbe hagyott birtokot.

Azt jól tudta Trenk Frigyes, hogy minden ország törvénye megkívánja, miszerint földbirtokot csak honosult nevezhet tulajdonának; aki magyarországi földesúr akar lenni, annak magyar nemessé is kell lennie. Következésképp ott kell hagynia a fényesnek indult orosz életpályát, a magas politikában elfoglalt izgalmas részesülést, a hatalmas pártfogókat s még hatalmasabb pártfogónőket, az élvezetteljes kalandokat. Felcserélni Moszkvát Béccsel. És Bécset ismerte már annyira, hogy ne találjon benne semmi szeretni valót. Nagybátyjának a sorsa elég ijesztő példa lehetett előtte. Tudhatta, hogy mennyi átok fekszik nagybátyja örökül hagyott birtokán! Bár azt még nem tudta, hogy mennyi processzus jár vele.

Elcinte visszautasítá az egész örökséget. Azonban lord Hyndford és Bernes úr addig unszolták, míg ráadta a fejét, hogy elfogadja azt.

Egy milliós örökség! Tömérdek kincs! Kézpénz halommal! Három nagy uradalom, várkastély Magyarországon.

Lord Hyndford azzal győzött, hogy a szabadságvágyat éleszté fel Frigyesben. Magyarország az ő szabadság hazája, olyan mint Anglia, ahol a magyar nemest védi a *prima nonus*. A magyar nemes kiskirály a maga kastélyában! Míg ellenben a nagy orosz birodalomban a legmagasabb államférfi, a leggazdagabb knéz sincs megóva attól, hogy egy cselszövénny, egy cárnői szeszély a vesztőhelyre, a pellengérrre ne küldje: a kancsuka alá, aztán Szibériába. Íme, órá is ki volt már mondván — nem ítéletképpen — csak egy féltékeny férj haragjából, hogy odavándoroljon, s csak egy asszonyi hajszálon akadt fenn a balsorsa.

Ez döntött. Frigyes elfogadta a magyar udvari kancellária edictumát, s folyamodott a cárnőhöz elbocsátásáért.

A cárnő is nehezen akarta elbocsátani, de hát még a másik uralkodónője! Ölelő karok lekötötték, forró csókok forrasz-

tották, mégis el tudta magát szakítani. Megígérte, hogy visszajön. A szép Anna egy gyémántokkal kirakott medaillont ajándékozott neki, miniatűr arcképével, meg egy drágaköves szelencét. Tubákolni divat volt hölgyeknél és ifjú uraknál.

És mikor elutazott, Szentpétervárott egy bankár kereste fel, aki egy levelet adott át neki, melyet a kancellárnő írt búcsúképpen hozzá. A levélhez egy váltó volt mellékelve négyezer rubelről. Ezt küldé a távozó kedvencnek útikölségül. A levelet megcsókolá, s keblébe rejté Frigyes, a négyezer rubelt köszönettel visszaküldé.

Volt neki elég pénze, szépasszonyok, magas úrhölgyek adománya.

Négy inast hordott magával: a két lovászát, Jankót és Brankót, aztán meg egy muszka vadászt és egy kalmuk kocsiszt. Ezekre ugyan mind nem volt szüksége, mert hajón utazott tovább.

Előbb Stockholmba ment, ahol a királyné igen szívesen fogadta. Frigyes király legifjabb nővére volt. Jól ismerte Trenket. Ő volt a lakodalmánál a királyi menyasszony kísérője a nemes, tiszteletbeli csapat élén. Bizonyosan Amália hercegnő révén is jól ismerte az ifjút. Arra mutat az a figyelmeztetése, hogy ne sokat időzzön Stockholmban, mert ez kellemetlen súrlódásra találna okat adni a berlini udvarral.

Innen átutazott Koppenhágába: ott is talált egy régi jó pajtást, akit nyomorúságából kisegítsen. Aztán tovább Hollandba, egy gabonaszállító hajóval.

Útközben elővette őket a vihar, a hajó elvesztette az *órradzó-íát* meg az *előtörzsfáját*, s jó szerencse volt, hogy a gotenburgi sziklák előtt horgonyt vethetett.

A vihar kilenc napig ott tartá fogva a hajót.

Frigyes ezalatt azzal mulatta magát, hogy beleülteté a négy inasát a hajó dereglyéjébe, s elkalandozott a sziklák közé, tengeri rákot, tőkehalat fogni hálóval, szigonnyal, vadludakat lövöldözni, azokat hazahordta a hajóra, s megosztotta a matrózokkal.

Azokon a sziklaszigeteken emberek laktak: a férfiak halászattal, az asszonyok földműveléssel foglalkoztak. Ebben az évben rossz termésük volt. A szigetlakók éhínséggel küzdtek.

Trenk Frigyes aztán a hajótulajdonostól felvásárolt valamű száz zsák rozsot, s azt dereglyével kihordá a sziklákhöz, s szétosztotta a szigetlakók között. Ez is a nagyúri szenvedélyek közé tartozik.

Egy nagyobb sziklaszigeten még templom is volt. A pap is olyan ínséget szenvedett, mint a népe. Azt is megajándékozta Frigyes egypár száz forinttal, amennyit az sohasem látott életében egy rakáson.

Hangzott is utána a megvigasztalt nyomorultak áldó zengedzése.

Úgy látszik azonban, hogy a vihar nem vesz tudomást az ilyen hályanyilatkozatokról, mert a hajóhoz visszatérőben olyan rohammal támadt a dereglyére, hogy azt felfordítá.

Trenk Frigyes csak a Jankó inasának köszönheté, hogy oda nem vezett a hullámokban. Ez kezénél fogva húzta őt ki egy sziklára.

Hanem az orosz vadász meg a kalmuk kocsis a tengerbe fulladtak. Azok nem tudtak úszni.

Frigyes is beteg lett, s néhány napig sem élő, sem halott nem volt. Míg végre tizenötöd napra szerencsésen megérkezett a hajó Amsterdamból. — Hát bizony akkor tökéletes élvezet volt a tengeren való utazás.

Hogy miért tette ezt a nagy körutat Trenk Frigyes Stockholmban, Koppenhágán, Amsterdamban keresztül Bécsig? annak a megoldását csak az ifjúkori kalandvágásban és hetykélkedésben tudjuk feltalálni. Útközben elpocsékolta tengersok pénzt, ivott tengervizet, kapott tengeribetegséget, de semmi okosat nem tanult.

Egypár fölösleges kalandja is volt: egy híres verekedő cetihalásznak levágta a jobb kezét, s egy homályos gentleman által, kit nagylelkűen megtraktált, meg hagyta magát lopni keser-

vesen. Jobb lett volna, ha a cethalászt traktálta volna meg, s az iparlovagnak vágta volna le a kezét.

Végre, nagy Odyssea után, körülkerülve fél Európát, eljutott Bécsbe.

Legelső dolga volt audienciát kérni a királynőnél. Mária Terézia igen kegyesen fogadta, s tudatá vele, hogy legmagasabb beleegyezését adja hozzá, miszerint Trenk Frigyes nagybátyja örökségét elfoglalja, melynek rendezésére egy delegatum judicium van kiküldve.

Frigyes azt hitte, hogy Bécsben is úgy lesz, mint Moszkvában. Csak meg kell neki magát mutatni, s azzal minden ember meghódol előtte. Annyival inkább, mert itt már mint egy valószínű magyar mágnás, három uradalom meg egy híres kincstár örököse léphet fel.

De nagyon lehorgasztá a kevélységét a Trenk-féle törvényszéki bizottság elnöke, aki megismerteté vele a helyzetet. Legelőször is a megdicsőült végrendelkező nyolcvanezer forintot meghaladó legátumokat hagyott mindenféle kegyes célokra, melyek a kincstárán erős apadást okoznak; azután pedig nem kevesebb, mint hatvanhárom processzus van a hagyaték ellen megindítva, melyeknek eldültéig az örökség ki nem adatik, s ha a felperesek igényei érvényesülnek, az egész kincstár fenékiig kiürül.

Ez volt az a multság, amely fölött Trenk Ferenc még halála előtt egy órával is olyan jókat tudott nevetni. Micsoda képet fog csinálni öcsém uram, mikor megtudja, hogy hatvanhárom perben kell helytállania, s mint az üldözött medvének, egy egész kopófalka ellen védelmeznie magát.

Egymillió forint örökség — hatvanhárom prókátorral!

A legelső gondolatja az volt, hogy odadobja az egész örökséget a törvényszék lábához, s fut Európából, s Kelet-Indiáig meg sem áll! — S ez volt az egészséges gondolat! Bár maradt volna mellette. Ott még alkirály lehetett volna.

De szerencsétlenségére éppen akkor érkezett meg Bécsbe az ő

moszkvai jó barátja, Bernes úr nagykövet, akinek valami elintézni való ügyei voltak Milánóban. Az ismét felbiztatta, hogy csak fogadja el a Ferenc bátyja végrendeletét úgy, ahogy van, egyelőre; majd ő beszél a királynővel s megszabadítja Frigyeszt e kellemetlen helyzetből. Fel is ment az udvarhoz, s a legjobb ígéretekkel tért vissza. Ezeken aztán Frigyes megnyugodott. Bernes úr megígérte neki, hogy amint Milánóból visszajön Bécsbe, egyenesen hozzáfog a Trenk-massza felszabadításához, s addig vissza nem tér Moszkvába, amíg ifjú barátját a pakráci, petrováci és pleternitzi uradalmakba be nem iktatja.

Ekkor aztán Frigyes mégiscsak előkérte hát a Ferenc testamentumát, amit még mindaddig nem látott.

Itt következtek azután még az új meglepetések.

Trenk Ferenc hagyományozása három föltételhez volt kötve.

Az első, hogy az általános örökös térjen át a római katolikus hitre. (A Trenkek luteránusok voltak.)

A második, hogy egyedül az osztrák uralkodóháznak szolgáljon.

A harmadik, hogy az egész vagyona elidegeníthetlen hitbizománnyá alakíttassék.

Ezek a föltételek még a hatvanhárom processzusnál is súlyosabban nehezültek a milliós örökségre.

És Frigyesnek még egyszer nyitott utat jó sorsának nemtője ebből a labirintból való megmenekülésre.

Alig utazott el Bernes úr Bécsből, amidőn a pfalzi követnek az estélyén összetalálkozott Frigyes a porosz nagykövettel, aki őt előzékeny nyájassággal félrehívta egy ablakfülkébe, s elkezdett előtte nyilatkozni Frigyes király megváltozott indulatáról Trenk iránt. A nagykövet minden rábeszélőtehetségét elővette, hogy Frigyeszt hazájába visszatérésre bírja. Biztosítá szániára a király amnesztiáját, lelkére köté a hazája iránti szeretetét. — Frigyes hajthatatlan maradt.

Azután a nagyravágásához beszélt. Frigyes király ki fogja őt nevezni egy lovas ezrede parancsnokának; fényes katonai pálya nyílik meg előtte a saját hazájában, míg itt az új hazában ugyan várhat, amíg egy fölösleges helyen megakad, ott azután fenn is akad. Láthatja a bátyja példájából, hogy mi a jutalma Ausztriában a csatatéren szerzett érdemeknek. — Frigyeset ez sem indította meg.

Végre a legérzékenyebb részén támadta meg. Beszélt neki a szerelméről. Az egyetlen fennkölt szerelméről. A védőangyaláról, aki őt még most is imáiba foglalja. — Még ez sem győzte le!

Az az átkozott millió bezárva tartá a lelkét.

Frigyes visszautasította a nagykövet ajánlatát, a király kegyelmét, s ezáltal nyíltan a hazája ellenségének vallotta be magát.

Ez volt a legnagyobb hibája és a legnagyobb bűne. Ezen tört meg a sorsa derékban.

Maga is elismerte azt később, s vénségében nehéz önvádakat halmozott magára, hogy akkor ezt a sorsfordulatot nem fogadta el, s egész ifjúságát, életerejét semmivé tette általa.

Egymillió miatt.

De annak a milliós örökségnek a végrehajtói követelték a végrendelet föltételeinek végrehajtását. Legelőször is a római katolikus hitre áttérést.

Furcsa ellenmondások jönnek elő Trenk Frigyesnek a jellemében. Ettől az egytől vonakodott.

Ő, aki annak az egymilliónak a csábképeért meg tudta tagadni a hazaszeretetét, el tudta mellőzni a nagyravágását, le tudott mondani a szerelméről; — nem tudta megváltoztatni az eklézsiáját. Háromnegyed részben gyöngé tudott lenni, egynegyed részben erős.

De, hogy mégis, emiatt, el ne veszítse azt a kísértetes milliót, megtette azt a tréfát, hogy egy kapucinust megvesztegetett, hogy adjon neki bizonyítványt, miszerint ő áttért a katolikus egyház kebelébe. S ezzel elég volt tőve a formaságnak. De az

ilyen csalfaság nem maradhatott titok. Ezért aztán mindenki meggyűlölte, és üldözőbe vette. A hipokrizist, a hitvallással üzőtt komédiát mind az egyik, mind a másik fél egyformán elítéli. — Ezzel Trenk Frigyes Szibériát csinált maga körül az emberi szívekben.

S Trenk Ferenc gúnyszelleme ott repkedett körülötte az útain.

Hát nem ez a manó vitte utána Bernes úrnak az aqua toffanát, mely azt olaszországi útjában megölte? A kedves atyafiak ezt a módját találták ki a barátságos kiegyezésnek: megmérgezték.

Bernes hirtelen halála egyszerre megfosztotta Trenk Frigyest egyetlen igaz barátiától, aki az udvarnál befolyással bírt.

Maradt helyette hatvanhárom ellensége, ugyanannyi peres fél, aki az örökségét megtámadta, azoknak az ármányos prókátoraik, a megvesztegetett bírák, a sikkasztó sáfárok, csalafinta iparlovagok, akikhez még megszerezte ellenségeit a hitbuzgó papokat, a dölyfös udvaroncokat és a gyanakodó diplomatákat.

Valóban egy mesehős bátorsága s egy gyermek könnyelműsége kellett hozzá, hogy Trenk Frigyes ebbe a szörnyetegek barlangjába belelépjen.

Itt azután lassankint kinevelte magát azzá a gyűlöletes és nevenséges alakká, ami egy bécsi perkeresőé, aki egyik ajtótól a másikhoz szalad, törvényszékekhez, dikastériumiokhoz, kancelláriákhoz. Kopogtat, dörömböz, könyörög, káronkodik, janitorokat megveszteget, és ahová be nem juthat, a kapun les rá a kegyelmes úrra, ott fogja el, úton-útfélen panaszolja úrnak-bolondnak a szenvedett méltatlanságait, pretendál, allegál, replikál, appellál, concertál, törvényeket citál, szidja a papokat, az udvaroncokat, a rendőrség kezébe kerül, becsukják, kiszabadul, satisfactiót követel, azt nem kap, fűhöz-fához folyamodik: futelőlemindenember, sajtót-ablakot zár, ha meglátja.

És ezalatt külső viseletében is elhanyagolja magát, katonai egyenruhája nincs már, a legolcsóbb polgári öltözetet viseli, nehogy a Kleiderordnung törvényeivel összeütközésbe jöjjön.

Ilyen alakban aztán a nőknél sincsen szerencséje. Nem is ér rá szerelmi kalandokra gondolni, hisz mindennapra terminusa van valami bírónál, ha nem compareál, elmarasztalják in contumaciam. Dehogyan írhat most verseket, előtte a magyar Corpus juris: azt tanulja be könyv nélkül, jobban otthon van már a Tripartitum, az edictumok és a curialis decretumok útvesztőjében, mint egy tabularis fiskális, s még azzal is mortifikálja a bécsi bírakat, hogy a magyar törvényekből tart nekik praedictiót.

S ezt az infernalis haláltáncot járja három esztendeig! Három legszebb évet a fiatalságából elpocsékol perpatvarkodással.

Végre csodák történnek. Három esztendő alatt dűlőre jutnak a perek. Alig hinné el az ember! Három esztendő! Hisz ez a csecsemőkor egy processzusnak az életéből. Ezelőtt ami kincsei voltak a nagybátyjának otthon a szlavóniai várában, azokat egyszerűen ellopták. Minden ember, aki felügyelőnek volt odaküldve, lopott belőlük valamit. Ha ellenőrző is volt, akkor ketten loptak. Nem hagytak ott semmit: tiszta munkát csináltak. — No, de hát ezeket a kincseket Trenk Ferenc, a pandúrvezér maga is úgy rabolta össze, átok volt rajtuk. Hadd fussanak.

Félmillió oda!

Végre az uradalmak mégiscsak felszabadultak. S azok is megérnek magukban egymilliót. Jövedelmük az akkori idők gazdálkodása mellett is fölment hatvanezer forintra. Még ebből is lehet urat játszani.

Ekkor azonban előálltak a magasabb jogtudósok. Azt mondták, hogy nem úgy van az! Trenk Ferenc eltestálhatta a maga birtokait az unokaöccsének; de annak, mint idegennek, nem lehet Magyarországon fekvő birtokot elfoglalni. Az idegen örökös csak a pénzértéke illeti meg a Trenk-féle magyar és szlavón uradalmaknak.

A királynő külön edictumával elrendelte, hogy a Trenk-uradalmakat el kell adni.

Meg is vette azokat az akkori királyi személynök, Grassalkovich Antal, akit ugyanazon évben emeltek grófi rangra, százötvenezer forintért.

Tehát a másfél milliós örökség összezsugorodott százötvenezer forintra.

De ha még itt megállt volna!

Hanem ekkor még előjöttek azok a kegyes intézetek, akiknek a megdicsőült legátumokat hagyott, azokat elébb rövidesen kielégítették.

Ez operáció után maradt Trenk Frigyesnek még hatvanezer forintja.

Mikor aztán hozzá akart nyúlni a veszett fejszécnek a nyeléhez, akkor tudtára adták, hogy ez az örökölt summa megmarad hitbizománynak, a testamentum értelmében. Hitbizománnyt pedig csak magyar honosult vehet birtokba. Frigyesnek még hatezer forintot le kellett fizetni az indigenátusért. — Ezen kellett volna kezdenie a dolgát, ha olyan makacs fejű nem lett volna.

Így aztán szépen megtörve, megpuhítva került elő a nagy örökösödési hadjáratából.

A királynő, hogy balzsamot csepegtessen a fájó sebeire, kinevezte Trenk Frigyeset egy kúrazir ezredéhez kapitánynak.

Trenk Frigyes megköszönte szépen a kegyelmes adományt, s azzal beszerezve az egyenruháját, a szükséges paripákat, el is foglalta a helyét a vértesezredénél, melynek szállása ott volt a szép magyar Alföldön, a derék Kecskemét városában.

Ott azután Trenk Frigyes egészen boldognak érezhette magát. A magyar vendégszeretet mellett egyik disznótorból, vendégségből a másikba vitték. Lakozás, névnap, emmaus meg nem esett nála nélkül. Szerették is nagyon. Briliántos szelencéket ugyan nemigen kapott a szép hölgyektől, hanem annál jobb túrós bélesek.

S ugyan okosan tette volna, ha ezt a szép életcél elérve, megmaradt volna mellette, s nem zavarta volna fel többé a vizet maga körül.

KILENCEDIK FEJEZET

A BALSORS KEZDETE

Tehát a kecskeméti homokbuckák között agarászni, a sóstó nádasaiban kacszáni, hébe-hóba a katonákat rájtsuloztatni; hosszú ebédeket végigenni, karcos idei bort inni és hosszúszerűből dohányozni: — ez volt az élete annak a tűzlelkű ifjúnak, aki már tizennyolc éves korában a királyi udvar fényében pompázott, fejedelmi kegyenc volt, a gárdát vezette, jó barátokkal és jó ellenségekkel csak úgy komázott, aki a berlini magas körökben Európa legnagyobb tudósaival, lángszellemeivel társalgott, Moszkvában a világ fő-fő diplomataival országrendítő kabalákat koholt, és most itt sakkozik naponként a kecskeméti prédikátorral, az egyetlen emberrel, akivel filozofálni lehet — diák nyelven.

Hát még az eltűnt elízium! A fejedelmi szépasszonyok, a regényes, kalandos, tüneményes varázsnők, az angyali Amália, a démoni Miranda, a tündéri Jelvira, az istennői Anna! A kecskeméti nép pedig puritán. A nők a templomban külön ülnek a férfiaktól, s másutt nem látni őket. Negyvenéves kora előtt az asztalnál sem foglal helyet az asszony, ha idegen vendég van jelen, s a hajadon leányt az első szobába sem eresztik, nehogy az ablakon kinézzen.

S itt kellett vesztegelni annak a nyughatatlan léleknek, akinek a fél világ sem volt elég.

Hányszor megátkozta Kecskemétet!

S hányszor visszaimádkozta ezt az átkot később! Bárcsak vissza kerülhetne oda megint, a becsületes Gyenes uram portájára, a jó fehér cipő, szalonna meg az ürmös karafina mellé!

Huszonnyolc éves volt már Frigyes, s kétségbeesetten vette észre, hogy kezd kihízni minden uniformisából: hasat ereszt, mint bíró uram.

Ekkor kap egy fekete pecsétetes levelet, kurir által küldve. Az öccse tudatja vele szeretett édesanyjuknak halálesetét, s meghívja Danczkába, atyafiságos osztozkodásra.

Vegyes érzelmek tódultak Frigyes kedélyére, mikor e gyász-hírt vette. A szeretett anyáért fakadó könnyekkel együtt járt az örvendező szívdobogás, hogy alkalmat és okot talált Kecskemétről megszabadulhatni.

Folyamodott rögtön a bécsi főhaditanácshoz szabadságolás-ért, családi ügyeinek rendezése végett.

Az apai örökségét a porosz kormány elkobozta, hűtlenség miatt, az anyai hagyaték iránt pénzbeli egyezséget kellett kötnie a testvéreivel.

Nem telt bele két hónap, hogy az engedélyt megkapta az elutazásra.

Hej, de örült, mikor válét mondhatott a vendégszerető magyar városnak!

Arra gondolt, hogy Danczkából, amint ott a dolgait végezé, átvitortlázik Szentpétervárra, ahol akkor az orosz udvar tartózkodott, s a rég nem látott kedves arcokat ismét ragyogásra kényszeríti megjelenésével. — Talán ott is marad?

A bécsi ellenségei is úgy vélekedtek. Olyan nagyon megszerették, hogy gondoskodtak felőle: csak egyszer kimenjen az országból, soha többet vissza ne térhessen.

Egész messzeható ármányt koholtak ellene. Berlinbe írtak a kormánynak, hogy Trenk Frigyes azért megy Danczkába, hogy a király ellen orgyilkos merényletet kövessen el. Ausztria nagykövete volt Berlinben Puebla gróf, s ennek a titkárát, Weingartent nyerték meg a cselszövők cinkostársul.

Ki volt csinálva Bécsben, hogy Trenk Frigyeset Danczkában időzése alatt a poroszok kezébe juttassák.

S ez az annyi természetes ésszel megáldott lángész oly egy-

ügyű buta módra ment bele a kelepcébe, hogy maga sem tud a önigazolására egyebet felhozni, mint végzetlen elbizakodottságát.

Danczkában csaknem egyidejűleg megjelentek az öccsei és húgai. Azokkal hamarosan kiegyezett Frigyes. Az anyai örökségből ráső részt átengedte nekik hétezer tallérért, amit azok rögtön ki is fizettek neki.

Ezzel tehát mehetett volna rögtön Danczkából akárhová haza Kecskemétre, vagy még hazább Szentpétervárra.

Ugyan miért kellett neki még tizennégy napig Danczkában maradni?

Ha ezt az időt arra fordította volna, hogy elzarándokoljon az anyja sírjához: ennek az anyának még a holt keze is megvédte volna a fejét nagy veszedelmektől. De hát ő maga azt mondja, hogy mulatni maradt ott. Danczka kikötőváros, mindig tele utazó néppel, akik szeretnek vigadni.

Maga beszéli el, hogy Danczkában egy ismerőse sem volt. Az egyetlen ismeretsége hivatalból lett kötve az osztrák rezidenssel, Abramson úrral.

Abramson úr született porosz volt. Soha Bécsset nem is látta; ez idő szerint is a porosz király alattvalója, kit csak Bestuseff ajánlatára nevezett ki a bécsi kormány danczkai rezidensül.

Hát ennek az embernek a kezére bízta Trenk Frigyes a fejét.

De nem is jól mondja, hogy több ismerőse nem volt Danczkában. Mert ott találta Reimer urat is. Azt a bizonyos Reimer porosz rezidenszt, aki őt négy év előtt el akarta fogatni, s akit ő megkergetett, hogy még a parókája is a markában maradt. Ez még mindig ott volt Danczkában. Találkozhatott vele elégszer Abramson úrnál, ahol mindennapos vendégül látták. — Talán gyönyörűségét találta benne, hogy a megsértett ellenséggel ingerkedhetett?

Hogyan nem érezte, hogyan nem sejtette, minő veszélyes örvény partján jár itten?

Mikor először el akarták Danczkában fogni, akkor még nem volt egyéb bűne, mint az, hogy egy királyi hercegnővel tilalmas viszonyt folytatott, s a glatzi várfogságból erőszakosan kitört, de azóta hozzájárult, hogy az elfogására kiküldött porosz altiszteket s magát a hadnagyot csúfosan megbotoztatta, tetézte a terhét a Goltz nagykövettel való elbánása; a rovására lett jegyezve a Frigyes kegyelmének visszautasítása; és végre az osztrák katonai szolgálat elvállalása.

Elhagytá-e Trenk Frigvest egyszerre a fantáziája, a memóriája, a judiciuma, hogy nem bírta maga elé képzelni királyi ellenségének lángoló haragját egykori kegyence ellen, ki felköti az osztrák mellvértet és a kardot, azzal a bizonyos tudattal, hogy azzal saját királya és hazája ellen fog fordulni? Mert hiszen azt csak kellett tudnia, hogy Goltz nagykövet a berlini kormányt értesíté arról a diplomáciai gépmozgásról, mely Erzsébet cárnőt az Ausztriával közösen megindítandó hadjáratra Poroszország ellen feltűzelte; s ebben a machinációban magának Trenk Frigyesnek is nagy része volt.

És mindezeket jól tudva, mégis elég könnyelmű volt nap-nap után ott táncolni Abramson úr estélyein: egy ágyúlövésnyi távolban a porosz határtól.

Ez valóban olyan merészség, aminek nem lehet más nevet adni, mint „párbaj az ördöggel”.

Ha már akkor megírta volna Goethe a Faustját, abból meg tudhatta volna, hogy az ördög nagyon jól tud vívni.

A hajó is ott volt már a kikötőben, melyen Trenk Frigyes Szentpétervárra készült utazni. Az elindulás előtti nap estéjén már át akart rá költözni, s ezzel kikerülte volna a balsorsot. De a vendégszerető Abramson erővel ott marasztá magánál búcsúvacsorára. A nagy dinomdánom után hazament a szállására.

Alig feküdt le az ágyába, midőn beront az ajtaján két városi biztos, húsz katona kíséretében, s azt mondja neki, hogy öltözzön fel gyorsan és kövesse őket. Elvitték a városházára, s ott bezárták a börtönbe. Kiabálni, protestálni nem használt semmit.

Másnap délben megjelent a börtönében Abramson. Nagy szemfogatások közt allegálta, hogy ő mindent elkövetett barátja megszabadítására: volt a magisztrátusnál, a polgármesternél, a szindikusnál, követelve Trenk Frigyes szabadon bocsátását, ki mint osztrák császári tiszt dekrétummal és menlevéllel van ellátva. — A polgármester, Rutenberg uram azonban dühös a bécsiekre. Neki két fia járt ott a magas iskolába, akik részt vettek a „fügelegények társaságában”, s ezért őket pellengérré állították, dacára polgármesteri leszármazásuknak; most azért bosszút kell állani egy osztrák tisztén. Így tromfol vissza Danczig városa Bécs városának.

(Jó lesz megjegyezni, hogy az a „fügelegények társasága” azzal foglalkozott, hogy a legocsmányabb bacchanáliákat rendezte az osztrák fővárosban, s az ilyeneket Mária Terézia uralkodása alatt szigorúan megtorolták.)

Ígérte azonban Abramson, hogy rögtön tudósítani fogja a bécsi kancelláriát Frigyes elfogatásáról, s nincs kétsége, hogy diplomáciai úton fogják követelni szabadon bocsáttatását. Addig maradjon nyugton, s ami megőrizni való értékes vagyona van, azt bízza őrá.

És Frigyesnek még most sem derült fel az agyában, hogy ez az ember az ő elárulója; aki őt terv szerint játszotta ellenségei kezébe! S helyett, hogy torkon ragadta volna, s megfojtotta volna, átadta neki minden pénzét: anyai örökségét.

Abramson azután azt írta Bécsbe a kormánynak, hogy Trenk Frigyeset a saját hebehurgyasága miatt fogták el a poroszok. Nagy hetykén átlövagolt a pomerán határon valami szerelmi kalandra; ott csípték el mint porosz katonaszökevényt. Ezt a jelentést aztán Bécsben tudomásul vették, s többet senki sem rontotta el az étvágját azzal, hogy Trenk Frigyesről beszéljen.

És még azon napnak az éjjelén megjelent a börtönében Reimer, a porosz rezidens, ugyanazzal a porosz tiszttel, ugyanazokkal a porosz altisztekkel, akiket a múlt alkalommal Trenk

Frigyes oly csúfosan elveretett; azok elvették tőle, még ami értékes ékszerei voltak, lehúzták agyúruket az ujjairól, lehurcolták a bezárt kocsiba, s éjnek éjszakáján kirobogtak vele a városból.

Mire megvirradt, egy porosz állomásra voltak vele; ott beült mellé a kocsiba egy huszártiszt, tizenkét huszár pedig mellette lovagolt.

Így vitték állomásról állomásra, míg egy nagyobb városba értek vele. Ott azután megpihentek. Addig hozzá sem szólt senki. Éjszakára mindig be volt zárva.

Abban a városban a württembergi herceg volt a főparancsnok. (Ugyanaz, akit Schiller a „Geisterscher” költeménye hősképpen megörökített.)

Ez a fejedelmi nemesúr, amint az értesítést kapta Trenk Frigyes elfogatásáról, azonnal odaküldé hozzá a hadsegédcét, s fölvezetteté magához. A belépő foglyot azzal fogadta, hogy kezet nyújta neki. Ez jó ómen volt.

Frigyes kapott a kedvező hangulaton, s nem késett panaszát előadni, népjog elleni elfogatása felett.

A herceg azzal válaszolt rá, hogy meghívta magához ebédre. Fényes társaság volt együtt. A herceg fiatal nejének is bemutatá az ifjú regényhőst, aki nagyon érdeklődött iránta — az egész társaság, valamennyi porosz tiszt mind a legbarátságosabban beszélt vele. De mintha összebeszéltek volna, valamennyi azt a témát variálta, hogy bizony Frigyes király nagyon fel van ingerelve Trenk Frigyes iránt, s tőle semmi irgalmat, kegyelmet nem várhat.

Csak hogy világosan a fülébe nem kiabálták: „Fuss innen, szerencsétlen! ott a nyitott ajtó!”

Nem értette meg.

Nem is zárták itt be. Ott maradt a herceg palotájában vendégül, kísértálhatott a városba; ha katonatiszttel találkozott, az féltretért előle.

S aztán megint csak visszatért a herceg palotájába.

Ott folyvást szívesen látták.

Harmadnap aztán, hogy csak nem akarta felhasználni az alkalmat, ismét kocsira ültették: de ezúttal nyílt csészába, s minden lovas kíséret nélkül útjára bocsáták. Csak egy tisztet adtak mellé útítársul. Az is álomnak adta a fejét az első órában s aztán nagyokat bámult, mikor felébredve még mindig maga mellett látta a foglyot.

Pedig néhol olyan közel vitt el az út a lengyel határ mellett, hogy egy iramodással más országban lehetett volna.

Csak ment a végzete elé bután, érzéketlenül.

Ugyanaz a Trenk, aki a glatzi várból fegyveres csapaton vágta magát keresztül, aki átúszott a jégzajló folyón, aki még egy sánta szökevénytársát is a hátán cipelte: most megbénuult a szökés gondolata előtt.

A kíséző tiszt szándékosan rövid utakat tett a foglyával, minden állomáson a térparancsnokhoz szállásolta be, aki a herceg szóbeli izenete folytán teljes szabadságot engedett a fogolynak. Mindenütt előre rémítették a király haragjával. Trenk nem látott, nem hallott. Pedig meg mondták neki, hogy Berlinben mi vár rá.

Kíváncsi volt a veszedelmére!

Egy kis mezővárosban egy kapitány fogadta, ki a Württemberg herceg dragonyosezredének utolsó tartalékszázadát vezénylő.

Ennek sok dolga volt az újoncok betanításával. Egy délután egészen magára hagyta Frigyest a szállásán. A századát gyakorlatra vitte messze a városon kívül.

Frigyes lement az istállóba, ott talált felnyergelt, felkantározott lovat, pisztolyt, kardot. Csak fel kellett volna ülnie, és a város másik kapuján csendesen kilovagolnia.

Hanem akkor eszébe jutott, hogy hát aztán hová? „Haza” Kecskemétre?

Inkább Berlinbe fogolyképpen.

A százados nagyot bámult, mikor este a gyakorlatról visszatérve, furcsa foglyát ott találta a szállásán.

Még másnap is tett vele egy próbát. Kivitte a csézáján az erdőre. Talán a csalitok, a pagonyok megsúgják neki a jó tanácsot, hogy fusson a rengeteg mélyébe.

Egy helyen megállítá a kocsit a százados, s azt mondá Frigyesnek:

— Hej! Itt ebben a pagonyban szép csiperkegombákat lehet találni. Szálljunk le, keressünk gombát.

S azzal az egyik jobbra, a másik balra elindult a bokrok közé.

Egy óráig odamaradt a jó, becsületes kapitány. Mikor visszatért a kocsihoz, hát nem szemközt jött rá a delinkvens, sisakját teleszedve csiperkével.

— Nem bolondgombát szedtél, pajtás? — rivallt rá bosszúsan.

Még azt sem értette el!

Trenk Frigyes azzal a hóbotos reménnyel áltatta magát, hogy őtet most azért viteti magához Frigyes király, hogy ismét kegyébe fogadja, rangjába visszahelyezze, s aztán majd akkor újrakezdődnek a charlottenburgi aranynapok.

Ez az örültséggel határos ábránd annyira elvakította, hogy semmire sem emlékezett, aniért Frigyes királynak oka legyen rá neheztelni.

Útközben kifundálta, hogy majd amidőn a haditörvénytörvények elé fogják állítani, milyen hatalmas védbeszédet fog tartani eddigi életéről és viszontagságairól. A bírák lelke meg fog rendülni.

Nem jutott eszébe, hogy hiszen már a glatzi várfogságba is ítélet nélkül dugták be. A berliniek sokkalta egyszerűbb metódus szerint tudtak elbánni az alkalmatlan embereikkel, mint a bécsiek. Azok nem állítottak megfizetett hamis tanúkat a vádlottal szembe, nem vesztegettek meg bírákat, magas hivatalnokot, hanem brevi manu becsukták az embert, aki nekik nem tetszett, a hűvösre — s aztán ott felejtették.

Amint a Württemberg herceg dragonyosai kezéből más czred felügyelete alá jutott a fogoly, egyszerre megszűnt a

barátkozás. Zárt kocsikban vitték Berlinig. Ott még tiszteséges szobába zárták, de éjjel-nappal két fegyveres őr volt mellette.

Harmadnapra odajött a börtönébe két hadbíró meg egy őrnök. Hoztak magukkal egy nagy protokollumot.

Leültek az asztal mellé, a foglyot maguk elé állították.

Kikérdezték: kicsoda? micsoda? Hol és merre járt? Mit keresett Danczkában.

Amíg lehetett, felelt a kérdéseikre.

Aztán ilyeneket kérdeztek tőle:

— Mi módon akarta Danczkából az összeesküvést intézni Frigyes király ellen?

— Kik voltak és hányan a cinkostársai?

— A király szakácsát vesztegették-e meg, hogy annak ételébe aqua toffanát keverjen? Avagy a király vadászát, hogy urát szélpuskával lelője!

— Kitől kapta a merénylet kivitelére a pénzt? Az angloktól-e, vagy az osztrákoktól? Mennyi pénzt kapott?

— Miféle állanférfiak voltak ebbe a komplottba belevatva?

— Mi oka volt rá, hogy Goltz urat, a moszkvai nagykövetet megmérgeztesse?

— Miért ingerelte Erzsébet cárnőt Frigyes király ellen?

— Minő viszonya volt Bestuseff kancellárnővel?

Trenk Frigyes mindezekre a kérdésekre nem felelt semmit.

A túlsó rubrikába aztán bediktálták az auditorok:

„Vádlott makacsul hallgat.”

Az utolsó kérdésnél azonban indulatosan kiálta fel:

— De ez már szemtelenség!

Erre beszélőtették a porkolábot, meghagyták neki, hogy vizitálja meg a foglyot.

Minden öltönyét levettették vele. Az inge alatt megtalálták azt a bizonyos gyémántokkal kirakott medaillont. Aztelvetették tőle, kinyitották, kézzől kézre adták, nézegették.

— Hát ez nem Bestuseff kancellárnőnek az arcképe?

Azt is odacsatolták a protokollumhoz, mint büntanújelt. Többet aztán nem vesztegették rá a szót.

Ami egynehány aranyat még találtak a ruhabelésben elrejtve, elszedték tőle; azzal zárt kocsiba ültették, s erős fedezet alatt elszállították Magdeburgba. Ott a fellegrvárban elhelyezték az előre készen tartott börtönébe.

Csinos kis helyiség volt.

Egy odú a kaszamátában, hat láb széles és tíz láb hosszú. A bejáratot egy vasajtó meg egy tölgyfaajtó zárta. Az ablak, mely a hét láb széles bástyafalba volt vágva, olyan magas volt, hogy el nem érhető. Az ágya pedig vaspántokkal a padlóhoz szegezve, hogy az ablakhoz ne húzhassa. Kívül is, belül is vastag keresztvasak az ablakon, azonkívül egy sűrű sodronyrostély. Egy szögletben egy kis vaskályha, s egy megnevezhetlen bútor, de ez is a padlóhoz szegezve.

Még most nem verték bilincsbe.

Egy korsóban állt az ivóvíz, s arra volt téve egy másfél fontos profunt. Ez volt a fogoly élelmezése.

A profunt felében penészes volt és ehetetlen: de hát a katonák is csak ilyent kaptak.

És Trenk Frigyes rendkívül jó étvággal volt megáldva. Megáldva máskor; de most megátkozva.

Amint délben a profuntját megkapta, azt farkaséhséggel egyszerre az utolsó falatig megette: akkor aztán egész nap koplalt.

Azt mondja, hogy ezer aranyat adott volna érte, ha csak egyszer jóllakhatott volna — kenyérről!

Aludni sem tudott az éhség kínjaitól. Álmában az átdőzsölt víg lakomák jelenetei jöttek eléje: a tele tálak, a habzó poharak, amik elrepülnek előle, amint hozzájuk akar nyúlni. Majd meg dobzódik, fal, mint egy sokatevő; fogadásból megeszik egy borjút, s megnyeri a fogadást — s akkor felébredti a lázadó gyomor korgása.

Hej de sokszor visszasóhajtozott a jó kecskeméti házigazda rakott asztalához: a derék disznótorokhoz, amik elől elszökött, megunva az unalmas egyforma jó életet. Most aztán megtalálta a változatosságot.

Hasztalan könyörgött, hogy adjanak neki legalább több kenyeret.

A várparancsnok Bork, egy embergyűlölő vad kedély, irgalmat nem ösmert:

— Eleget zabáltál a király ezüst tányéráról hajdanában, amiket a bátyád elrabolt. Ha nem tetszettek a király pástétomai, pecsenyéi akkor, most tessék a profuntja. Ezt sem érdemled meg. Nekem egyenes parancsom van a királytól, hogy ennél több kenyeret neked ne adjanak. Ennyivel eléghetsz holtig.

Hát „holtig”!

TIZEDIK FEJEZET

A HALOTT KÜZDELME

Trenk Frigyes el volt temetve élő testben.

Ha lehetne fantazmagóriát írni egy elkárhozotról, akinek nem tetszik a pokol, s onnan minden embererővel ki akar törni és visszatérni a világba, úgy csak Trenk Frigyes börtönéletét kellene travesztálni, ahogy azt ő maga csodálatos emlékezőtehetséggel följegyezte.

Börtönének három ajtaja volt: a legbelsőn volt egy kívülről felnyitható ablak, azon keresztül adták be neki a kenyeret és a vizet. Egész héten csak egyszer nyitották ki az ajtaját; akkor bejött egy rab, az kitisztította a börtönéből az egész hét szennyét. Azután jött oda a várparancsnok a térőrnaggyal, megnézni, hogy a fogoly él-e még?

Ez így ment egypár hónapig.

Ezalatt a fogoly kitanulhatta, hogy hat napon át nem jön be senki a börtönébe.

Akkor hozzákezdett a kiszabadulás munkájához.

Legelőször a puszta körmeivel letördelte azoknak a szegeknek a hegyeit, melyek az éjjeli ládája vaspántját tarták, akkor aztán ennek a ládának a segélyével felkapaszkodott az ablakba.

Az ablak előtt járt alá s fel a fegyveres őr.

Megkísérté az őrt megszólítani.

Tízszer nem sikerült a megszólítás, az őrnek nem szabad a fogollyal beszélni.

Egyszer aztán talált olyan katonára, aki visszafelelt neki.

— Ki vagy? Mit akarsz?

— Én vagyok az ártatlanul elítélt Trenk.

— No iszen, ha én volnék az a Trenk, én nem maradnék a börtönben, hanem megszökném innen.

— Hogyan lehetne?

— Keresztülásnád a falat. Ott egy üres kaszamáta van, amiben zsúp áll, az ablaka az árokra nyílik. Ledobálnád a zsúp kévét, s könnyen utánuk ugranál, puhára esnél. Itt folyik az Elba vize. Ha ott valaki várna rád csónakkal, átkelhetnél a túlsó partra, s túl volnál a szász határon.

— Megtennéd nekem, hogy egy olyan csónakot szerezz?

— Van-e pénzed?

— Az nincs, de van egy gyémántgombom, amiért a zsidónál kaphatsz kétszáz tallért.

— Dobd ki az ablakon.

Trenk Frigyes kidobta a sodronyrácson utolsó ékszerét, amit el tudott reiteni, mikor kimotozták.

Hitt a közkatonák becsületességében.

Ekkor aztán hozzáfogott a munkához.

Ugyanazzal a vaspánttal, melyet az éjjeli ládájáról lefeszített, felszakítá a téglázatot; az alatt agyagföld volt.

Elébb ezt a töltelékföldet kellett olyan mélyen kiásni, hogy abba beleülve, magát a falat keresztülvájhassa.

Az a fal hét lábnyi vastag volt. Az-első rétege téglarakás, a többi terméskő.

Ki lehetett számítani, hogy ennek a keresztültörése el fog tartani hat hónapig. Csak éjszaka dolgozhatott, nappal az ajtó ablakán át valaki megláthatta volna.

Amint egy téglát, egy követ ki tudott kaparni, azt megszámozta. Korán reggel mindent visszarakott megint a maga helyére, a finom mészporból, amit félrerakott, ragacsot készített, azzal a tört rést besimítá, aztán ráült, hogy a teste melegével szárazzá tegye; akkor a vaspántokat megint fölszcegte a faládjára, s nappal veszteg maradt. Meszelőpamacsot a hajából készített.

Legnagyobb nehézsége volt azzal, hogy a kövek közül kikapart vakolatot hogyan távolítsa el.

Azt elébb finom porrá taposta össze, s aztán az ablakán keresztül egy papírból csavart csövön át kifújta a szabadba, mikor az őt hátra fordított.

Egyszer egy vén gránátos került az ablaka alá őrt állani. Az észrevette ezt a porfúvást, s rákiáltott:

— Hej, Trenk!

Frigyes megijedt.

— Jobban vigyázz! — dörmögé a vén katona.

— El ne árulj! — suttogá Frigyes.

— Én nem. Nevem Gefhardt. Az a másik, akinek a gyémántos gombodat adtad, gazember. Az megcsalt. A rábízott pénzen nem vett számodra csónakot, hanem beitta. Annak a neve Schütz. Akasszák fel! Én nem kérek tőled semmit. Talán hasznát veheted ennek.

Azzal a vas puskatöltőt odahajítá az ablakba, az fennakadt a sodronyzatban a körömfogónál. Trenk behúzta magához. Ez nagyon jó szolgálatot tett neki a fal keresztülvágásánál.

Nemsokára egy bicsakot is kapott az öreg gránátostól, a profuntjába elrejtve: erre is nagy szüksége volt a munkájában.

A hatodik hónapban annyira jutott, hogy a vastag falat egész az utolsó téglarétegig keresztülfúrta, ami annál kínosabb munka volt, mert fél éjjelt arra kellett fordítania, hogy a kiszedett köveket megint a helyeikre rakja, s a tört rést kívülről bevakolja.

A vizsgálatnál semmi nyomát nem vették észre az aknamunkának.

Az a kimagyarázhatlan ennél a merész kísérletnél, hogy Trenk nem követte azt a határozott elszántságot, amivel magát a glatzi várfogságból kiszabadította.

Csak egy vékony téglafalat kellett még keresztülörnie, egy ugrást kockáztatni a zsúpkévékre, s aztán a keskeny Elbén keresztülúsznia. És az Elbén most nem is zajlott a jég, egy sánta bajtársat sem kellett most a vállán cepelni, mégis tétovázott.

Az a Trenk, aki Glatztól Thornig, kegyetlen télidőben, éhezve, nyomorogva verte magát keresztül, most azon akadt meg, hogy egész úri kényelemmel szándékozott megszökni.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A SZÉP ESZTER

Trenk Frigyes többször figyelmessé lett a börtönében, hogy künn az udvaron valami csengő, siránkozó női hang hallatszik, vegyülve az őr durva elutasító szavával. Némelykor aztán az őr mérges hangja halk dörmögéssé enyhül, s akkor a női hangból gyors suttogás lesz.

Ilyenkor mindig a jó öreg Gefhardt áll a strázsán.

Egyszer az ablakon át megkérde Frigyes az őrt:

— Micsoda nő jár itt?

— Hát az a zsidóleány: a Heymann Eszter, akinek az apja itt van bezárva az átelleni kaszamatában. Az jár ide az apjával az ablakon keresztül beszélni. Messziről jár ide. Dessauban lakik.

— Szeretnék én azzal a zsidóleánnyal beszélni.

— Az meglehet; mihelyt az apja ablakától visszajön.

És Trenk Frigyes onnan a börtönablakból meg tudta nyerni a fiatal leánykának a hajlandóságát: pedig az nem is láthatta az arcát, csak a szavát vette be. A leány kész volt minden veszedelembe rohanni érte.

A legközelebbi alkalommal, mikor ismét a barátságos katona volt az őrhelyen, a szép Eszter megjelent a fogoly ifjú börtönablaka alatt, s elhozta neki mindazt, amit kívánt: írószereket, ráspolyt.

Hogy azokat átvehesse, Trenk a nyoszolyából hasogatott le szilánkokat, azokat egy hosszú pálcává összekötözte, s azt a sodronyhálón keresztül dugva húzta fel magához.

Akkor aztán leveleket írt.

Egyet a húgához. (Ugyanahhoz, akinek a férje, Waldow gróf, őt a glatzi kitörése alkalmával a házából kikergette.) Most már özvegy volt.

Azt kérte tőle, hogy adjon háromszáz tallért Heymann Eszternek, amit az el fog hozni a számára, útiköltségül.

Útiköltség a megszökéshez!

Ez még nem volt elég a bolondságból; azonkívül a berlini osztrák nagykövethez is írt egy levelet, amelyben gavalléros nyíltsággal elmondá, hogy ő most innen a börtönből meg fog szökni, két gránátos segítségével. A levélhez pedig mellékelte egy ezer forintos váltót azzal az utasítással, hogy annak az értékét a nagykövet fizettesse ki Bécsben a tömeggondnokával, s a pénzt adja át Heymann Eszternek.

Ha a szép zsidóleány ezt az örült megbizatást a börtönben ülő apjának elmondta volna, az bizonyosan átok alatt tiltotta volna meg a leányának ezt a gonosz üzletet. De hát nagyon meg tudta nyerni a szívét az a szerencsétlen ifjú. Elvállalt mindent. Felkereste Frigyes húgát messze földön: attól átvette a háromszáz tallért. Azután bejutott az osztrák nagykövethez, Puebla grófhhoz, annak is átadta a levelet és a váltót. Ez aztán titkárjához utasítá, Weingarten úrhoz. Ahhoz a bizonyoshoz, aki a porosz kormány által fizetett áruló volt az osztrák nagykövetség szolgálatában, akinek a hűtlensége által Frigyes király az osztrákok egész haditervét előre megkapta.

Ez aztán mindent rendén elmondott magának a szép Eszterrel. Hogyan készül Trenk Frigyes a börtönéből kitörni? Mikor egyszer az a két gránátos fog az ajtaján strázsálni, akik meg vannak vesztegetve. Azoknak a neveit is megmondá. Jó szerencse, hogy az öreg Gefhardt nevét elhallgatta.

Weingarten úr azt mondta a leánynak, hogy nagyon jól van; csak vigye el Trenk Frigyesnek Magdeburgba a nővére által küldött pénzt, aztán majd jöjjön vissza őhöz a maga ezer forintjáért; akkorra ő azt a váltót kifizetteti Bécsben.

S azzal ez a príbék egyenesen fölment a porosz miniszterhez, s elárulta neki az egész szökési tervet.

Heymann Eszter sietett Magdeburgba.

Jó szerencséje, hogy a fellegvár hídja előtt szembetalálkozott az egyik gránátos feleségével, aki jajveszékelve panaszkolta neki, hogy azt a két bizonyos gránátost elfogták, az egyiket akasztófára ítélték, az ő urát pedig hétszer alá, hétszer fel vesszőfutásra.

A zsidóleány egyszerre megértette a veszedelmet, s megfordult, meg sem állt a határig.

Trenk Frigyes pedig türelmetlenül várta a galambja visszatértét.

Egy napon ismét az öreg Gefhardt állt őrt az ablaka előtt.

— Uracskám. Cigányutcára ment a dolgod. A két gránátost elfogták, akik be voltak avatva. Az egyik az akasztófán, a másik a vesszőzés alatt halt meg. A zsidóleány elfutott. Az apját bot alatt vallatóra vették, hogy a leánya hollétét mondja meg. Nem vallott semmit. Az is belehalt a botozásba.

Trenk Frigyes elszörnyedt e hírre. — Három ember esett áldozatul az ő hebehurgyaságának.

Még következtek többen is!

Az őt folytatá:

— Most már, uracskám, ha menckülni akarsz, csak törd magadat keresztül a falon, s aztán ússzál át az Elbén. De ne soká várj vele. A király éppen itt járt, mikor a dolgod kitudódott. Ő erősíté meg az ítéleteket. A te számodra pedig elrendelé, hogy egy egész külön tömlöcöt kell építeni a csillagsáncban, mely olyan erős legyen, hogy még őrizni se kelljen, hogy az örököt meg ne vesztegethesd. Már hozzákezdtek az építéshez; sebesen megy a munka. Ne sokat várakozzál.

Trenk Frigyes erre a rossz hírre kétségbeesetten fogott hozzá az aknafúrás befejezéséhez. A puskavessző már keresztül tört a téglarétegen: csak egy taszítás kellett még, hogy a rés járható legyen.

De akkor úgy ki volt már fáradva az erőfeszítő munkában, hogy nem merete a folyamon átúszást megkísérteni. Egynapi megpihenést engedett magának.

Hiszen még csak vasárnap volt. Szerdánál hamarabb nem jönnek a börtönt megvizsgálni.

Másnap, hétfőn estefelé, nagy rémületére nyitogatják a börtönajtókat. Alig volt ideje a kését elrejtteni.

A térparancsnok és a segédtsízt lépett be hozzá, lámpással a kezükben.

— Öltözzék fel gyorsan — monda az őrnagy.

Erre felölté az egyenruháját: a Cordua vértesezredét.

Akkor a segédtsízt egy békós láncot adott neki, azzal az utasítással, hogy azt maga csatolja az egyik kezére és lábára. Azalatt az őrnagy beköté szemeit kendővel, azzal karonfogták, s kivezették a zárkájából.

Nem tudhatta, hova viszik. A szabad levegő megütötte az arcát.

Azután feltolták egy kocsiba, mely nyitott volt. Az egyik tsízt melléje ült, a másik átellenébe.

A kocsi keresztülgördült a hídon. Az eső hullani kezdett. Jólesett az arcának a friss májusi permeteg. A rabok nem mosdanak. Most legalább megmosdatja a zivatar.

A szekér kövezeten döcög végig: a városon viszik keresztül, aztán a piacon. Nagy népcsoárdület van. Hallja, hogy a nevét kiabálják, s egyes mondásokat: „Ez a Trenk! Szegény fiú! Hová viszik? A csillagsáncba fejét venni!” Egy-egy női hang irgalmasan kiált fel: „Isten legyen kegyelmes szegény lelkének!”

— Az vigasztal, hogy ártatlanul halok meg — monda nyugodtan Trenk Frigyes. — Íme, az ég maga is tisztára mossa az arcomat.

S büszkén fordítá az arcát a szakadó zápor elé.

TIZENKETTEDIK FEJEZET
A CSALÁDI BÖRTÖN

A zsenialitást nem lehet megtagadni azoktól a hatalmas uraktól, akiknek feladatuk volt a Trenk-családot megfenyíteni.

Frigyes kitérésí kísérletének elárultatása után elrendeltek, hogy az ilyen rendkívüli gonosztevő számára valami eddig még soha nem látott börtönt is kell építeni, csak öneki magának, a privát használatára.

A börtön tervrajzát ahhoz értő mesterrel elkészítették, s aztán bemutatták Waldow grófnénak, hogy tetszik-e neki a „bátyja” számára építendő börtön? Mert ennek a költségét ő fogja megfizetni!

Ördögi humor! A nővérrel építtetni fel a bátyja kízóvermét! S a börtönépítés költségei címén elharácsolták az egész vagyonát a grófnénak: ő maga megőrült bele, és bánatában meghalt, gyermekei elzüllöttek.

Trenk Frigyes csak a belsejét látta meg ennek a szomorú épületnek, amit hirtelen néhány hét alatt emeltek. Ott vették le a szemérlől a köteléket.

Amit maga előtt látott, rosszabb volt a vérpadnál.

Egy szűk odú, minden bútorzat nélkül. Szék helyett egy téglából rakott ülőke; ágy helyett egy márványkőlap a padlaton; egy sírkő, dombormű-halálfejjel s keresztbe tett láb-szárcsontokkal, alatta bevésve nagy betűkkel: „Itt nyugszik Trenk Frigyes!” — Remek egy tréfa! Fölötte nyugszik, amíg él, alatta, ha meghal.

Azonkívül is a meztelen fal sárga téglái közé veres téglából kirakva olvasható a Trenk Frigyes nevet.

Igazán nagy megtiszteltés érte!

De ha bútorai nem voltak az új börtönnek, voltak egyéb felszerelései. Láncok.

Ott várt reá két kormos pofájú kovács, tüzes serpenyővel, pöröllyel.

Legelőbb is a két lábára felnyithatlan békókat kovácsoltak, amiknek a lánc egy, a falba erősített vaskarikába volt akasztva. Azután a derekára egy széles vasövet vertek, melyet egy lánc kötött össze egy vastag vasrúddal, amelynek a két végéhez voltak erősítve a bilincsek, amikbe a fogoly két kezét szorították.

Akkor aztán otthagyták magára a sötétben: egy szót sem szóltak hozzá. Hallhatta, hogy négy börtönajtó csapódik be az eltávozók után.

Azután mély csendesség támadt körülötte; még az őrléptének dobaját sem hallá, mint a másik börtönben. Csak két egymást felváltó vízcseppnek a koppanása szakítá félbe a csendet, melyek közül az egyik az ülőkéjére hullott, a másik meg a fekhelyére, úgy, hogy akár ült, akár feküdt, mindig áztatta a padmalyról alászívárgó mésvíz.

Mikor másnap reggel a porkoláb bejött a zárkájába, a lámpásában a gyertyát egyszerre eloltá a sűrű gőz, fáklyát kellett hozni. S előbb félóráig nyitva kellett hagyni a börtön ajtaját, mert *hecsületes* ember azt a *búsz*t ki nem állta.

Pedig nappal lett volna már, valami világosság derengett a boltozatba vájt ablakból alá, de az olyan homályosan hagyta ezt az odút, hogy rab kellett hozzá, akinek a szeme abban látni tudjon.

Idő jártával megszokta Frigyes ezt a félhomályt, télen azonban egész sötétség volt a börtönében.

Lépnie nem lehetett a bilincseitől, ha fel akarta a testét melegíteni, csak annyit tehetett, hogy előre-hátra forgolódott, az ugrálást tiltották a lábait kínzó békók.

Milyen nehezen tudott hozzászokni a láncaihoz!

Az első, kínosan átélt nap után meglátogatta a várparancsnok.

Meg volt elégedve a fogoly ellátásával.

Megkérdezte tőle, hogy hát ő meg van-e elégedve?

— Tökéletesen.

— No, ha meg van nyugodva, annak nagyon örülök. Csak erre a szóra vártam. Őfelségének a kegyelme rég itt van a zsebemben, amit azonnal foganatba vehetek, amint ön kinyilatkoztatja, hogy meg van nyugodva.

— Szabadon bocsát őfelsége? — kérde örömpesve Trenk.

— No, azt éppen nem. De megengedi, hogy önnek ágyat és pokrócot hozzanak a börtönébe, s aztán hogy ne panaszkodjék az éhségről, mindennapra kap egy egész profuntot.

Hát hiszen ez is nagy kegyelem volt! A nedves odúban meleg pokrócba takarózhatni! S aztán egy egész komiszkenyér! Tizenegy hónapi kegyetlen koplaltatása után. Tigris a prédájára, szeretők egymás karjába nem rohannak oly hévvel, mint Frigyes arra a dercéből süttött cipóra. Felfalta az egészet egy ülő helyében, s azalatt áldotta zsarnokait, akik egyszer valahára jóllakni engedik puha kenyérral.

Pedig ez is csak rafinált kínzásul volt kiszámítva. A hirtelen felfalt puha kenyér a kiéhezett gyomorban nemsokára oly irtóztató görcsöket okozott, hogy a fogoly kínjában a láncait harapdálta. S egy élő lélek nem volt, aki a kínordítását meghallja.

Másnap a porkolábok kínoktól eltikkadtan találták a foglyot.

Megint elhozták neki az egész kenyeret. Undorodva taszítá el magától. Látták, hogy nagyon szenved. Egymásnak mondogatták: „No, majd ennek is megkönnyíti az Isten az ágya szalmáját.”

Jobbat nem is kívánhattak neki, mint hogy minél előbb végezze be már ezt az elátkozott életet, ami neki is teher, de az őrizőinek is az.

Aztán megint rázárták az ajtókat, a mézcsepp jelezte a futó perceket.

Más híres embernek van családi kriptája, mauzoleuma, Trenk Frigyesnek volt saját családi börtöne.

A szerencsétlen ifjú lelkén erőt vett a kétségbeesés.

Ezek a láncok elviselhetetlenek voltak.

Elhatározta, hogy meg fogja magát ölni.

Azt a kést, amit Esztertől kapott, valami csodálatos úton-módon úgy el tudta rejteni, hogy nem találták meg nála, mikor megvizsgálták. Ez a kés jó lesz megnyitni a túlvilág ajtaját.

A napot is kítűzte már, amelyen véget fog vetni az életének: az valami nagyon boldog emlékéü életforduló volt.

De mikor aztán kezében volt az a kinyitott kés, akkor ez a gondolat villámlott át az agyán:

„Ejh! Nem lehetne ezzel a késsel valami okosabbat kezdeni, mint az embernek az ütereit elvagdalni vele?”

A börtönnek négy ajtaja van, mind a négy fából, hátha ezekből az ajtókból ki lehetne faragni a zárat?

Az embernek a szíve elszorul, mikor ezt hallja! Egy nyomorult kis zsebkéssel keresztülvágni négy ajtót, egy rövid júniusi éjszaka alatt. S akkor az őrizetlen börtönből futni a sáncokra, halálveszélyes ugrással a vízbe vetni magát, s kiúszni a partra.

De hát a láncok, a békók, a vasrúd meg a derékabroncs mit szólnak hozzá?

Megkísérté megszabadítani magát a vasaitól.

Már ez is egy herkulesi munka volt.

Legelőször is a jobb kezét erőszakolta keresztül a bilincsen. A vér kijött a körmei alatt, de sikerült a kísérlet. Akkor már az egyik keze szabad volt. — Hanem a bal kezén sokkal szorosabb volt a vasperec, semhogy keresztülhúzhatta volna rajta.

Ekkor aztán az ülökéjéből letört tégladarabbal addig csiszolta annak a szegnek a fejét, mely a békót összetartá, míg lekop-

tatta róla, akkor a szeget ki lehetett húzni belőle, s a vas-köszöntyűt szétfeszíteni.

Most aztán mind a két keze felszabadult.

Következett a derekára vert vasöv.

Ettől meg oly módon szabadult meg, hogy a két lábát a falnak feszítve, addig erőszakolta a pántot, amíg az a forrasztásnál szétnyílt, s akkor kibújhatott belőle.

Hátra volt még a lábaira kötött lánc, mely a falhoz volt erősítve. Ezt a láncot a két markába szorítva addig csavargatta, amíg egyszerre két láncszem kitörött belőle.

Ekkor aztán már odamehetett az ajtóhoz.

A sötétben tapogatózva kitalálta, hogy a zárar kívülről van az ajtóhoz szegezve, s ezeknek a szegeknek a visszahajtott hegyét csak ki kell egyenesíteni, s akkor a zár nem tart többé. Erre pedig jó lesz a letört láncszem.

Az éj azonban már nagyon előhaladt, a hátralevő idő nem volt elég a tervezett munkához.

Tehát ismét vissza kellett bújni a bilincsekbe.

Az elszakított láncot a hajkötő szalagjának egy darabjával összekötötte. A porkoláb sohasem vizsgálta a bilincseket. Ki jött volna arra a gondolatra, hogy egy ilyen erősen megvasalt ember ki tudja magát szabadítani?

Tehát ismét felhúzni a karmantyúkat.

A vasabrincset könnyű volt újra felöltetni; a bal kézre is ráhajtani a szétnyílt bilincset; de a jobb kéz úgy meg volt dagadva, hogy sehogy sem tudta rá visszaerőszakolni a békóját.

Végre, nagy kínlódás után, valahogy ismét át tudta az öklét dugni a vasperecen.

Mikor a porkoláb jött a vizsgálatra, mindent rendben talált.

Néhány napig azonban várni kellett a nagy munkával, amíg a feldagadt jobb kéz lelohad.

Július negyedikén, azon a napon, amelyet öngyilkossága idejéről kitűzött, hozzáfogott megküzdeni a fátummal, s a halál helyett az életet kivívni erőszakosan.

Volt hozzá egy kése. Jó az egyikhez is, a másikhoz is.

Amint délben a vizitálók eltávoztak a lámpásaikkal, melyeknek percegő kanócánál semmit sem vehettek észre a fogoly előkészületeiből, az utolsó ajtó kulcsnyikorgatása után azonnal hozzáfogott Trenk a munkájához.

A vasbilincsek most már gyorsan lerakattak, az első ajtón, mely befelé nyílt, gyorsan keresztül lett vágva a deszka.

Itt egy gádor következett, ennek az ajtaja azonban kifelé nyílt, s a závaron kívül még egy lelakatolt keresztvassal is biztosítva volt. Ennél már most egy egész deszkatáblát kellett keresztülvágnia. Mind azzal az egy késsel. Sikerült neki. A deszka résén keresztül tudott bújni. — Napvilágot látott. — A börtönének a pitvarában volt. — Egy nyitott ablak bocsátá be a világot.

Felmászott az ablakba és széttekintett.

Onnan látta, hogy a börtöne a csillagsánc főárkában van építve. Onnan még a sánckarózatot kell átmászni, s a külső sáncre felkapaszkodni.

Ebből az ablakból már ki lehetett volna ugrani; de az volt a baj, hogy a pallisade előtt egy őr volt felállítva.

A hadmérnöki rajzokban jártassága rávezette, hogy neki az ajtókon keresztül lehet csak megmenekülni ebből a csillagsáncból.

Tehát hozzáfogott a harmadik ajtóhoz. Az is olyan becsületes, jóakarató ajtó volt, hogy befelé nyílt. Ennek is csak a závara körül kellett átfaragni a deszkát, s aztán könnyedén kinyílt.

Mire ezzel a gyötrellemmel elkészült, akkora beesteledett. Éppen odasütött az arcába az alkonyodó nap.

A szép tűzszínű nap! De régen nem látta fölsíges orcáját! Hány éve már annak? Addig nézegette az ablakból, amíg csak le nem tűnt a láthatáron végképp, s aztán csak a hátramaradt zöld félgömbök táncoltak a szeme előtt.

Az utolsó ajtó átvágásához be kellett várnia a teljes éjszaka beálltát.

S az ilyen nyáréji sötétség milyen sokáig várat magára. Eszébe jutott az a tündérálmhoz hasonló éj a Morszkája-kertben, amikor éppen ily türelmetlenül leste a csillagok feljöttét, hogy egy isteni szép hölgyet ölelhessen.

Hajh, most egy még szebb istennő ölelésére siet, akinek neve „szabadság”! s akit a hatalmas zsarnoka éppen oly türelmetlenül őriz. Hejh! ha ennek is szarvakat lehetne rakni.

Legalább addig kipihente magát.

Amint végre besötétedett, nekifogott a negyedik ajtónak. Az is kifelé nyíló volt, azon is keresztvas. Tehát az egész táblát ki kellett belőle vágni.

A kivájt nyíláson kitekintett. Nagy volt az öröme. A börtönajtó előtt nem állt semmi strázsa.

Ekkor a késének a pengéje kettétört, s a hegye kiesett a hasadékon. Az egész munkája megghiúsult.

TIZENHARMADIK FEJEZET
A HALÁL ORSZÁGÁBA – ODA ÉS VISSZA

Ennél a balesetnél Trenk Frigycs elvesztette a lelkét.

A félben tört késpenge nem volt többé elég, hogy az utolsó ajtót keresztülvágja vele. — Hanem arra, hogy a legesleg-utolsó ajtót betörje vele, még elég alkalmas volt: azt, amelyik a túlvilágba nyílik, az öngyilkos számára befelé.

A börtöngádor ablakán át odasütött rá a telihold.

Búcsút vett az egész szép világtól. S aztán visszatért a börtönébe. Egyet fohászkozott, Istennek ajánlva lelkét, s azzal keresztülvágta az ereit a bal karján és lábán a félbetört késsel.

Akkor aztán végigfeküdt azon az előre elkészített sírkövön, s hagyta a vérért folyni, míg az álomszerű zsidbadás el nem kábítja.

Reggelig szépen meghalhatott.

Egyszer aztán arra ébredt fel, hogy a nevét hallotta hangoztatni.

Felnyitá a szemeit. Újra hangzott a szólítás a magasból: „Trenk Frigyes!”

Honnan jön ide emberi hang?

— Ki szól itt?

— Gefhardt.

— Hol van ön?

— Itt vagyok a börtön tetején, az ablakon át beszélek. Hogy van ön?

— Haldoklom. Itt úszom a véremlen. Elvágtam az ereimet.

— Ne bolondozzon! Ki gondolna meghalásra? Állítsa el a vérzést. Én ki tudom önt szabadítani. Innen sokkal könny-

nyebb kimenekülni, mint a másik börtönből. Az egész csilagsáncban csak egy strázsa van belül, a másik kívül a sorompónál. Most én vagyok a belső őrálláson. Bízék Istenben! Én hozok önnek mindent, amire szüksége van, hogy a börtönből kiszabaduljon. Minden két hétben kerül rám az itteni őrtállítás. Ezen az ablakon át mindent beadogatok.

Ez a biztatás visszaidézte Trenk Frigyest a halál országából.

Ha néhány órával hamarább jött volna Gefhardt, más kést adhatott volna neki, amivel a külső ajtót keresztülvágja. De most már a nagy vérvesztés miatt nem lehetett gondolni erre.

Hirtelen széthasogatta az ingét, s annak a foszlányaival bekötötte a vérző sebeit a karján és a lábszárán.

Akkor aztán gondolkodott rajta, hogy mit tegyen tovább?

Ha másnap délben jön majd a porkoláb és a felügyelő tiszt, no, azokra szép meglepetés fog várni.

Védeni fogja magát. Nem a megmenekülés reményében, hanem hogy tisztességes kapitulációt csikarjon ki az ellenségtől.

Azzal a vasrúddal, ami a láncait szétfeszíté, lerombolta a téglából rakott ülökét, s a téglákat odarakta a börtön közepére. A láncjaival pedig a második ajtót, mely félig volt keresztülvágva, erősen odakötötte az ütközőhöz, hogy azt nem lehetett felnyitni kívülről: aki be akart jönni rajta, annak azon a résen kellett bebújni.

Akkor aztán várta nyugodtan a sorsát.

Délben, a szokott órában megérkezett a felügyelő őrnagy a porkolábbal, a vizet és kenyeret hozó katonával s a tisztogató fegyencsel.

Szeg kis ijedelmük lehetett, mikor a második ajtót tárva látták maguk előtt, de még inkább, mikor a gádorajtóhoz értek, s annak a kivágott tábláján keresztül bevilágtottak a lámpásukkal, s ott látrák a nyitott börtönajtóban azt a rémalakot, övig meztelen, a többi ruhája vértől ázott, az egyik kezében egy tégla, a másikban az eltört kés.

— Vissza, őrnagy uram! — rikácsolt a fogoly. — Mondja ön meg a várparancsnoknak, hogy nem akarok tovább bilincsekben élni. Lövessen agyon. Ide élő ember be nem jön! Ahány az ajtón bebujik, mind agyonütöm; s ha elnyomnak: itt a kés, elvágom velem a torkomat.

Az őrnagy megszeppent, rohant rögtön a várparancsnokhoz; Trenk azalatt leült a téglahalmazra.

Nemsokára jött maga a várparancsnok, a térparancsnokkal, tisztekkel és gránátosokkal. Nagy volt az elszörnyedés, mikor meglátták a három keresztültűvágott börtönajtót.

A várparancsnok imponálni akart a tekintélyével.

— Nyissa ön fel az ajtót! — parancsolá a fogolynak a gádorajtónál megjelenve.

Válasz helyett Trenk felkapott egy téglát, s ugyan gyorsan kellett ugrani Bork úrnak, hogy meg ne kapja a feje, amire rászolgált.

— Be kell törni az ajtót! — parancsolá Bork a gránátosoknak.

Egy gránátos serényen keresztül is bújt a résen, de azon aztán példát szolgáltatott Trenk: úgy vágta fejbe a téglával, hogy menten lebukott. Akkor aztán odarohant a beláncolt ajtóhoz, és folytatta a bombardozást, téglazáporral kergetve ki a gádorból a pitvarba katonákat, tiszteket hanyatt-homlok.

— Lőjetekek agyon! Élve meg nem fogtok! — ordította rájuk.

Ekkor aztán tanakodtak, hogy mit csináljanak?

A király határozottan megparancsolta, hogy Trenk Frigyest úgy kell megőrizni, hogy öngyilkosságot el ne követhessen, megölni pedig éppen nem szabad, még ha szökésen kapják is. — Elhivatták hozzá a papot.

A jó luteránus lelkipásztor megjelent az ajtaja előtt, azt nem fogadta ködöbással. Az elkezdett neki a lelkére beszélni, a túlvilágról.

— Hagyjon nekem békét, tiszteletes úr, a mennyországgal! Ha ezek az én ellenségeim is ott lesznek, akkor én megyek a pokolba, ott különb pajtásokat találok!

A lelkész elszörnyedve vonult vissza.

Ekkor aztán a vizitáló őrnagy lépett oda az ajtóréshez, az beszélt könnyező szemmel, reszkető hanggal a rebellis fogolyhoz.

— Látod, édes fiam, ez a te makacsságod engemet tesz tönkre. Ha a király megtudja, hogy én téged olyan hanyagul vizsgálalak meg, hogy egy kés maradt nálad, akkor engemet is infám-kasszálnak, sáncfogságba küldenek, apró gyermekeim mind koldussá lesznek.

— Jól van hát — mondá Frigyes —, az őrnagy úr kedvéért megadom magamat. De csak az ön kedvéért. Ha becsületszavát adja a várparancsnok, hogy erről az egész esetről jelentést nem tesz, s engemet az eddiginél súlyosabb láncokkal nem terhelnek.

Erre becsületszavát adta a várparancsnok.

Akkor aztán felnyitotta Trenk az ajtót. Azzal ki is volt merítve az ereje, félájultan rogyott össze.

Az egész esetről csakugyan nem tettek jelentést. A nagy vérvesztéstől elalélt Trenket ágyára fektették; felcsert hívtak hozzá, az összevarrta a sebeit. Bort, húslevest adtak neki, ha egy-egy pillanatra fölébredt napokig tartó halálos álmából.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

ÚJ KÍSÉRLETEK

Az erőteljes ifjúi életszervezet győzött a halálon: Trenk Frigyes öt nap múlva az öngyilkossági kísérlet után ismét talpra állt.

Ezalatt az asztalosok és lakatosok is elkészültek az új ajtókkal. Ezúttal vaspléhvel borított ajtókat hoztak. A kovács és szabó is elkészültek az új toalettal. A bilincseket, békókat és vasövet ezúttal a meztelen testére kovácsolták, s minthogy ezek miatt az öltözés és vetkőzés lehetetlen: úgy segítettek rajta, hogy a durva vitorlavászon inget rávarrták a testére: azt minden két hétben lefejtették róla, s újat férceltek rá; a lábávalója pedig két oldalt gombolódott végig: azzal maga elbánnhatott egy kis gyakorlat után.

A láncai, melyek a lábára voltak verve, megengedték neki, hogy az ágyától két lépésnyire eltávozzék, s arra felállhasson. Ilyenkor a fejével elérhette a bedrótozott ablakot a börtöne boltozatán.

Három hét telt el bele, míg ismét hangzott az ablakon át a neve: „Trenk!” Akkorra került oda őrnék a hú Gefhardt. Éjszaka volt: elbeszélgethettek egymással.

Gefhardt elmondá neki, hogy ebből a börtönből sokkal könnyebben ki lehet törni, mint a másikból. Ő látta ennek az építését. Az alapzat nem mélyebb két lábnál, s azon alul csupa fehér homok.

Első dolga volt pénzt szerezni, mert a pénz még a börtönben is nagy úr.

Frigycs levette a belső üveglakot, s a drótrostán egy

akkora lyukat tágított, hogy azon keresztül papírt, vékony viaszgyertyát, kénfonalat meg egy darab égő taplót dughatott keresztül a hű Gefhardt egy hosszú sodrony segítségével.

A tintáról megfeledkezett a jó lélek; pedig egy nádszámban azt is be lehetett volna juttatni; de hát mire való a vér? Frigyes beleszúrt az ujjába, s mindjárt volt tinta, azzal írt levelet Bécsbe Ruckhardt barátjának, egyúttal egy utalványt háromezer forintra a Trenk-féle hitbizományi pénztárhoz.

Ruckhardt derék, becsületes ember volt.

Frigyes azt adta neki utasításba, hogy ezer forintot tartson meg az útiköltségre, és maga jőjön el Gummernbe, egy száz városkába, mely két mérföldnyire fekszik Magdeburgtól, ott sétáljon végig a főutcán, egy levelet tartva a kezében, augusztus 15-én. Szemközt fog rá majd jönni egy ember, aki egy csomó dohányt tart a kezében. Annak adjon át kétezer forintot aranyban. — Ugyanezt az utasítást közölte Gefhardtal is. Neki kellett annak a dohányos embernek lenni.

A kétezer forintból ezer neki lett ígérvé.

Augusztus 15-e után nyugtalanul várta Frigyes nap nap után a hírmondást.

Nemsokára megszólalt a börtönablak.

— Minden jól ment . . . — hangzott Gefhardt szava. — Holnap délben én végzem a kalefaktor szolgálatot, a vizeskorsóban lesz a pénz.

Úgy történt. A másnap déli vizsgálatnál Gefhardt hozta a kenyeret (kettévágva, nehogy valami tilos szerszám abban lehessen elrejtve), meg a vizeskancsót.

Amint a börtönajtók ismét bezárultak, Frigyes a korsójába nyúlt. Ott volt az arany. Kimarkolta. Több volt, mint képzeli. Az egész kétezer forint. A becsületes Gefhardt nem tartotta meg a neki ígért részt, csupán öt aranyat vett el útiköltségül.

Egyelőre a szalmazsákjába rejté el a pénzt Frigyes.

De az aranyokon kívül még valami mást is kapott, ami még az aragnál is drágább érc a börtönök országában. Egy

pár finom acélráspolyt. Ezek meg a kenyérbe voltak sütvé. Úgy lett a kenyér kétféle vágva, hogy azok világra ne kerüljenek.

Most azután hozzá lehetett fogni a munkához.

Nagy praktikával ment az! Először a lábokról leszedni a békókat. Mégpedig úgy, hogy azok ismét visszatehetők legyenek, s a mindennapi vizsgálatnál senki se vehesse észre, hogy nem épek. A láncok szemei közül is egyet átfűrészelni, a másikat megvékonyítani, hogy amazon áthúzható legyen, s aztán a visszahelyezéskor a két láncszem hézagait rágott kenyérral helyreépíteni, s vasroszdával bekenni. Ez így ment mindennap.

A derékpántról pedig egy hosszú szeg segélyével csavarta le az összetartó srófokat, úgy szabadult ki belőle. A kezein levő bilincseket olyan könnyen le tudta már húzgálni, mint holmi kesztyűt.

Mikor a láncaitól megszabadult, első dolga volt a börtöne ablakát felnyitni. Üvegtáblák voltak rajta, ólom közél illetve. Eddig azt praktikázta, hogy egy táblát kibontott az ólom közél, azon keresztül közlekedett Gefhardttal; de most már eszközei voltak hozzá, s elérte a kapcsokat, amik az ablaktáblát a falhoz tarták, s kihúzhatta. Így azután egész éjjel jöhetett a friss levegő a börtönébe: nem öldökölte többé az a gyilkos mézspára.

Most azután a menekülés munkájához látott.

Ez a börtön nem téglával volt kirakva, hanem kipallózza. Három sor tölgyfa-deszka, egymáson keresztbe rakva, s egy lábnyi hosszú vasszegekkel összeverve képezte a padozatot.

Hát hiszen azok a vasszegek nagyon jók voltak arra, hogy azokat Trenk Frigyes kihúzogassa. Az a karjaira szánt vasrúd éppen alkalmas volt arra, hogy a fogantyúját a szeg fejének akasztva, kihúzza a kilenc hüvelyknyi deszkából. Erő kellett hozzá. Akkor aztán Frigyes fogta azt a hosszú, vastag szeget, s a sírkövére térdelve vele, elkezdett abból vésűt köszörűlni. Ahhoz meg a sírkő volt jó.

Ezzel a kezdetleges szerszámmal fogott hozzá a munkához.

A felső deszkát egy éjjel keresztülvéste, a faltól másfél lábnyi távolban. De ezáltal egy ujnyi hézag támadt a deszkában. Ez azonban még két hüvelyknyire ment a falba. Frigyes kihúzta az egész darab deszkát, szépen hozzáilleszté az elvágott darabhoz, a hasadékot beragasztá kenyérrel, behinté porral. A felügyelők semmit sem vettek észre. Mikor délben megérkeztek, már akkor a fogoly ott ült az ágyán, kezeivel, lábaival, derekával a falhoz láncolva, az ablaktábla a helyén volt, a padlóból kihúzott vésűszeg ismét a helyére verve. Semmi jel a gyanúra.

Azután keresztülvágta a második és harmadik deszkaréteget is, s rátalált a börtön alatti homokrétegre. Abból puszta kézzel kikapart egy köblábnyit, s azt elrejté az ágya fenekére.

Erre az üregre volt igen nagy szüksége.

Mikor ezzel elkészült, akkor már módjában lett nagyobb készülékkel dolgozni. Az ablakától még a rostélyt is beemelte, s most már Gefhardt beadogathatott neki a földtúrásához szükséges eszközöket, kést, fúrót; később még egy pár pisztolyt is, lőport és golyót hozzá. Azokat a deszkák alatti üregben mind elrejtheté a fogoly.

De a legfurfangosabb eszköze volt az a vászontömlő, amin keresztül a kiásott homokot az ablakán kitöltögeté olyankor, mikor Gefhardt volt az őrálláson. Ez volt a szabadulás munkájának a legnehezebb része. Egyéb napokon a kiásott homokot az ágyában rejté el, azt nem jutott eszébe a porkolábnak megvizsgálni.

Még egyebet is nyert ez összeköttetéssel Frigyes. A hű gránátos az ablakon át annyi füstölt kolbászt dugdosott be neki, hogy az éléstárát megtölthette vele, a húsétel gyarapítá a testi erejét: jól élt már. Még arról is tudott gondoskodni, hogy a napos tiszt finnyás orra meg ne szimatolja, hogy ebben a börtönben fokhagyma illat van. Ki lehet találni, mi módon?

Néhány nap alatt elérte a börtön fundamentumát. Nem két lábnyi volt az, ahogy Gefhardt hitte, hanem négy lábnyi.

Akkor féltetével a padlón hasalva, a felső részével fejfelé ereszkedve, kellett neki a fundamentum kövei alól a homokot kikaparni. S a fal széles volt.

Később az ásott lyuk tágult, egészen elfért benne; ekkor aztán könnyebben ment a munka. Ahogy a róka, a borz ássa a lyukát: a földet a hasa alá kaparva, s amit fél éjjel kikapart, azt a másik fél éjjel a lábaival hátratulva, s a tömlőcébe felhordva.

A pénzének az elrejtésére is talált ki valami furfangot.

Gefhardttal hozatott egy olyan vastag fúrót, ami egy arany kerületének megfelel; azzal lyukakat fúrt az ajtóragasztóba. Oda dugdosta be az aranyait; a fúrt lyukat beragasztá kenyérdegeccsel. Reggelre az egész ajtót be szokta lepni a csillogó pincezúzmará; semmi fúrást nem lehetett észrevenni rajta.

Aztán mikor kifáradt a munkában, akkor meggyújtá a viasztekerccset, elővette az írószereit (volt már tintája is), s írt verseket, írt szatírákat. És mikor azokat elolvasta magának, akkor elkezdett nevetni nagy hahotával. Kinevette a zsarnokait!

Aztán fölvette megint a bilincseit — és akkor is nevetett.

Egyszer aztán nagy baleset történt a fogollyal.

Reggel, mikor az őrt álló katonát felváltották (minden hatórai időközben más jött), Frigyes ismét helyére akarta illeszteni a levett ablakot, de a kapocs kicsúszott, s azzal együtt az egész ablak leesett a földre, három üvegtábla összetört.

Ezzel kiesett a világ feneké!

Ha délben a vizsgálók jönnek, rögtön meglátják a hiányzó ablaküveg-táblákat, erről rátérnek a szigorúbb vizsgálatra: minden fel lesz fedezve.

Gefhardt pedig már akkor tovament: helyette egy öreg gránátos állt az őrhelyen.

Frigyes, kétségbeestében megkísérté a veszedelmes merényletet: megszólítá az ablaka alatt füttyörésző strázsát.

— Pajtás uram! Tégy nekem egy csekély szolgálatot, amiért én teneked harminc aranyat fogok adni.

Az őr eleinte megdöbbsent. A katonáknak halálbüntetés alatt tiltatik a rabokkal szóba elegyedni. Hanem a pénz varázsa győzött.

— Micsoda? Hát kendnek van harminc aranya?

Frigyes markába fogta a harminc aranyat, s a kettős rácson keresztül kiszórta azt a katona lábai elé.

Az sohasem látott annyi pénzt életében.

— Hát aztán mit tegyek én ezért?

— Szerezz nekem, de rögtön, három darab ablaküveget a városban, olyan nagyságban, mint ez a papírdarab.

Azzal kidobta eléje a mértéket Frigyes.

A pomerániai veterán kedélyes fickó volt. Felszedte az aranyakat, s azzal átballagott a kamerádjához, aki a börtön ellenkező oldalán lévő ajtónál volt felállítva: annak átadta a puskáját, felkérve, hogy vigyázzon addig a fogoly ablakára is, amíg ő hazaszalad, az otthon felejtett pipájáért.

A pajtás helyesnek találta az indokolást: neki nem kellett egyebet tenni, mint folyvást körüljárni a Trenk extrabörtönét, azalatt a cimbora a pallizád ajtaján kiosonhatott a csillagsáncból, leszaladhatott a városba, beszerezhetette az ablakosnál a kimért üvegtáblákat, s visszaosonhatott velük még a déli vizitáció előtt. Át is adta azokat az ablakon át Trenknek Trenk még újabb tíz arannyal jutalmazta meg e szolgálatot.

Délben aztán már helyén volt az ablak. Az üvegcserepek szépen eltakarítva.

Ekkor aztán vígan folyt tovább az aknamunka.

A megkezdett föld alatti vakandjárásnak az egész börtönt át kellett aknázni, ami egy tömör épület volt, s még a körülvevő sáncot és pallizádát is. Ez a munka eltartott nyolc hónapig.

Már ekkor annyira haladt előre a fogoly a föld alatt, hogy kiszámíthatta, miszerint még egypár heti turkálás után elő fog bukkanni a sánc túlsó oldalán.

És ekkor másodszor is elkövette azt a nagy hibát, amiben az első szökési kísérlete megzúpult. Nem elégette meg azt, hogy egy éjjel, mikor Gefhardton van az őrködés sora, a föld alól kitörjön, s akkor ezzel a hívével együtt átcsónakázzék az Elbán, s aztán fusson, amerre világot lát maga előtt; hanem újból levelet írt bécsi barátjának, Ruckhardtnak, hogy jöjjön eléje Gummernig, s őt a kijelölt határidőn és azután még hat napon át várja a bergeni monostor mellett két felnyergelt paripával.

Ezt a levelet átadta Gefhardtnak. A gránátos rábízza a feleségére, hogy vigye el a levelet a gummerni postára.

Az asszony nagyon is jól akarta csinálni a dolgot, s midőn a gummerni postamesternek átadta a levelet, tíz tallért nyomott a markába, hogy annál bizonyosabban elküldje azt Bécsbe.

A postamesternek ez szeget ütött a fejébe. Tíz tallér viteldíjat nem fizetnek egy levélért. Felbontja a levelet, a tartalmából megérti a szökési tervet, s rögtön siet fel vele Magdeburgba a kormányzóhoz. Ekkor éppen Braunschweigi Ferdinánd herceg volt a kormányzó.

Szép meglepetés lehetett Frigyesre nézve, mikor egy délután három órakor újból hallotta a börtönajtókban a kulcsokat nyikorogni, s lámpafény mellett betoppant hozzá maga a herceg, egész fényes kíséretével.

— Maga írta ezt a levelet? — kérdezte a herceg Trenktől; felmutatva neki az elfogott iratot.

Nemesember ilyen esetben nem tagadhat.

— Az írás az enyém — felelé elszántan.

— Ki által küldte ön ki a börtönéből ezt a levelet?

— A nevét nem tudom. Valamilyik őr volt, akinek az arcát én innen meg nem láthatom.

A herceg fenyegetőzött.

— Hát lőjenek főbe! — monda Frigyes. — Jobban meg nem láncolhatnak, mint most vagyok.

A herceg ácsokat, kőműveseket, lakatosokat hívatott; apróra felkutattatá a börtönt. Legkisebb nyomát a kitörési kísérletnek nem bírták felfedezni.

Mindössze annyit tehettek, hogy a börtön ablakát bedeszkáztatták, csak egy arasznyi szelelőlyukat hagyva rajta.

Ekkor aztán a herceg szelíd hangra fordította a beszédét.

Elkezdett Frigyesnek a szívéhez beszélni. Megígérte neki, hogy amit kívánt, miszerint rendes bírák elé állíttassék, s magát megvédhesse, ki fogja a számára eszközölni, hogy békóit rögtön levéteti: — csak azt az egyet tegye meg, hogy nevezze meg a cinkosát, aki a tervezett szökésben segíteni akarta, s a levelet átvette.

De Frigyes szilárdul megmaradt az állítása mellett.

— Nem ismerem azt az embert. És ha mindjárt ismerném is, a nevét meg nem mondanám. Én jó barátaim veszedelmével nem akarok megszabadulni, inkább magam vesszek el.

Ezt a mondását a herceg kíséretében idejött gránátosok is meghallották, s ezek elbeszélték a többi pajtásaiknak, s attól fogva nagy lett a becsülete a fogolynak, aki a cimboráit el nem árulja semmi biztatásra és fenyegetésre.

Annyit azonban már tudott a herceg, hogy Trenk sok pénzzel rendelkezik, s azt bőkezűen osztja a katonák között.

A herceg elhagyta a börtönt. Rá egy óra múlva zűrzavaros kiabálás támadt a börtön ablaka előtt. Kis időre ismét nyíltak a börtönajtók. Egy tiszt jött vissza. Egy lámpást otffelejtettek a börtönben, azért jött. Elmentében odasúgott Trenknek: „Önnek a cinkostársa felakasztotta magát a sánckaróra.”

Azzal kiment az ajtón.

Az első vasazott ajtónak körülzáró ablaka volt. A hasadékon átszűrődő világosságból megtudható Frigyes, hogy az imént itt járt tiszt a gádorban maradt.

Végiggondolt a helyzetén.

Ha az a katona, aki a merénylet kipattanása miatt felakasztotta magát, Gefhardt volt, akkor már annak a megnevezése által nem lehet ártani.

Kopogtatott az ajtaján.

A figyelő tiszt felnyitá azt, s kérdezé, mit akar?

— Adjanak írószereket. Megvallok a hercegnek mindent.

A tiszt gyorsan eltávozott.

Trenk Frigyes nagy lelki szorongattatások között törle homlokáról a halálverítéket. Elárulja-e a legjobb barátját? Legnemesebb szívű hű emberét? Hogy magának könnyebbülést szerezzen? Hátha nem az volt az öngyilkos?

E nagy lelki küzdelmek közepett még egyszer felkapaszkodott a láncával együtt az elzárt ablakhoz. Hangos szóval kiálta ki rajta:

— Légy Istennel, akárki vagy itten! Mondd meg, igaz-e, hogy egy katona felakasztotta magát énmiattam?

— Igaz! — Hangzott fel onnan kívülről.

Azzal Frigyes egy papírba csavart öt aranyat, s azt kidobta az ablakon.

— Fogd ezt a pénzt! Aztán mondd meg nekem, hogy hívják azt az öngyilkos katonát? Verjen meg az Isten, ha engemet megcsalsz, s más pajtásodat megrontod.

Kevés vártatva felhangzott a válasz:

— Schütz volt a neve: a Ripsz kompániájából.

Ugyanaz a fickó, aki a másik börtönben elfogadta Frigyesről a gyémánt mellgombot, de semmit sem tett érte. Ez olyan gondatlan volt, hogy az ilyen könnyen szerzett pénzt korcsmákban prédálta el, s mikor gyanúba vették, kérdőre vonták, nem tudta urát adni, hogy honnan jutott hozzá. Ijedtében felakasztotta magát.

Trenk Frigyes aztán a herceghez írott levelében kikoholt valami furcsa mesét, s a segélyére vállalkozó cinkostársul megnevezte Schützt, a Ripsz kompániájából.

A herceg nagyot káromkodott erre a levélre.

— Már most hát kergethetjük a Schützöt a másvilágon!

Hanem Frigyes sem nyert semmit a levelével. Semmiért nem adnak semmit. Maradt, ahol volt: a láncai között, amikor azokat le nem vetette.

Ezentúl két strázsa volt az ajtaja és ablaka elé állítva.

Három esztendő telt el már a magdeburgi börtönökben Trenk Frigyes.

Ekkor ismét új változat állt be a balsorsában.

Odakünn a nagy világban súlyos nevezetességű korszak indult meg.

Ő azt itt a börtönében előre látta, régen értesülve volt róla. A koalíció létrejött Poroszország ellen. Megindult az a hadjárat, melyet az utókori történészek „hétéves háborúnak” nevez, de amelynek Frigyes király a kezdetén (amikor még nem tudhatta hogy az hét évig fog tartani) nagyon furcsa nevet adott, *a három szoknya* elleni háborúnak nevezte azt. (Mária Terézia, Erzsébet, Dubarry.)

S ugyanannyi esztendeig tartott a háborúja egy láncokra vertribnak, Trenk Frigyesnek, a hatalmas, nagy király ellenében.

Valóban, amilyen erős tudott lenni Nagy Frigyes a világ három legnagyobb hatalmával szemben, éppen olyan erős tanúsított egy lába alá gázolt, vonagló féreg ellenében.

Maga az az ember, akinek a király megparancsolta, hogy Trenk Frigyeset megőrizze, de az életét megtartsa, megőrült, dühös bolonddá lett a feladata mellett.

Az az eltemetett ember újból meg újból kezdte a kiszabadulási kísérleteket.

Az egész helyőrséget megváltoztatták Magdeburgban. A gránátosokat, akik között résztvevő cimborája lappangott a fogolynak, elvitték a csataterre; várőrségül néphadat hoztak, kimustrált tisztekkel.

A változatosság azzal kezdődött, hogy Bork várparancsnok berohant Trenk Frigyesnek a börtönébe, s elkezdte a

bilincsekbe vert embert lepocskondiázni. Ahogy durva emberek szokták egymásnak apját, anyját, utoljára a Mária-ját szidalmazni, úgy szidta Bork Trenknek a Mária Teréziáját.

Trenk sem maradt adós. Minden szidalmat még élesebben adott vissza, úgy, hogy a várparancsnok dühe az őrjögésig fokozódott.

A szóharcban a fogoly maradt győztes. Borknak a torka szorult el a dühtől.

No, de hát módjában volt, ha szavakkal nem tudott, tettekkel replikázni. Hívatta a lakatosokat. — Most aztán Trenknek még a nyakára is kovácsoltak egy vasörvet, melyet egy láncnál fogva a falba erősített vasgyűrűhöz, más kettőnél fogva a lábain levő békókhöz kötöttek.

Akkor azután elvették alóla az ágyat: a puszta padlón kellett feküdnie, s ha aludni akart, az övéhez kötött láncot kellett a fél kezével a falhoz szorítva tartania, hogy a vasnyakló meg ne fojtsa.

Minden tagja el volt már látva békókkal, láncokkal.

Ebbe az embertelen kínzásba belebetegedett, forrólázt kapott. S úgy feküdt elhagyott állapotban orvos nélkül, gyógyszer nélkül, a hideg, meztelen padlón.

Nincs kegyetlenebb állatja az Isten világának az embernél!

Nem volt egyéb enyhítő szere a cserépkorsójában levő víznél.

Egyszer aztán, a láz miatti elgyengüléstől, ezt a korsót is kiejtő kezéből: az összetörött. És akkor huszonnégy óráig ott feküdt, a láz szomjától eltikkadtan. Mikor újra bejöttek hozzá a börtönvizsgálók, félhalott volt.

Ez az eset köztudomású lett a városban. A magdeburgi hölgyek egész lázadást csináltak emiatt: rajtarontottak a zsarnok várkormányzón, s addig könyörögtek neki, míg rábírták, hogy adassa vissza a beteg fogolynak a nyoszolyáját.

És ismét győzött a csodálatos életerő. Trenk újból felépült. Fél évig tartott ez a nyavalyája.

Ezalatt megismerkedett a vizgálattevő tisztjeivel.

Azok mindannyian szegény, éhenkórász fickók voltak, kiket Frigyes király a harcoló seregéből kipécézett, s a várakba eldugdosott, vagy pedig a hitelezőik üldözték.

Frigyesnek még volt pénze. A deszkák között fúrt lyukakban elrejtve. Segített a szegény cimborákon.

Volt közöttük egy vén kapitány, akinek a fiát kártyaadóssága miatt elcsapták a tisztikarból. Ennek írt Frigyes ajánló levelet Bestuseff kancellárnőhöz Szentpétervárra. A hajdani kedves az ifjú embert hivatalba szerezte be, s Frigyesnek küldött kétezer rubelt, amit a fogoly a kapitánnyal megosztott. A többi tisztek is részesültek belőle.

Ennek azután az lett az eredménye, hogy a jól megajándékozott tisztek csináltattak suttymban Trenk Frigyes számára más békákat és más bilincseket, amiket kényelmesen levethetett és felhúzhatott, hordtak be neki tápláló húsételeket, aztán gyertyát, írószereket, papírt, még hírlapokat is; verselhetett és gúnyolhatta a világot.

Csak Bork, a várparancsnok és a térőrnagy, Bruckhausen, nem voltak ebbe beavatva. Ezt az utóbbit Trenk, „Major Mops” név alatt örökíté meg egy szatírjában.

Ekkor aztán ismét kezdett Frigyes a megszabadulás tervén dolgozni.

A három cimborázó tiszt felvilágosítá, hogy az a csatorna, melyet eddig a börtöncéliből kifelé ásott, rossz helyen fog kilyukadni; ott rögtön észreveszi az ajtaja előtt őrt álló strázsa.

Ahelyett kimérték neki, hogy ha oldalvást fúrna magának egy másik rókalyukat a börtönfal alapja alatt, harminckét lábnyi messziségre, akkor egy folyosón bukkanna elő, melynek nyílt ajtaján keresztül észrevétlenül szökhetne meg.

Hozzáfogott az új alagútvájáshoz. A padlózat alatti rést még eddig nem fedezték fel a zsarnokai.

A munka eleintén könnyen ment.

Amint a láncaitól megszabadítá magát, egész pucérra vetkőzve (nehogy az ingét besározza), lebújt a földodúba, s

elkezdte az új üreget vájni. A kikapart homokot áthordta a régi üregbe. Így egyszerűsítve volt a munka.

Rettenetes egy munka volt! Minden marék homokkal vissza kellett küszni hasmánt az új üregből a régibe, úgyhogy egy nap alatt Trenk kétezer ölnyi utat tett meg a föld alatt, a hasán csúszva.

Azt lehet legjobban csodálni, hogy meg nem fulladt levegőhiány miatt abban a szűk föld alatti csatornában.

Vége felé azonban már megtelt a régi üreg, az új sokkal hosszabbra nyúlt, ámbár szűkebbre volt szabva; úgyhogy utolja felé Trenk kénytelen volt a kiásott homokot az ágylepedőjéből készített zsákokban a tömlőcébe felhordani. A vizsgáló tiszték szemet hunytak előtte, és nem látták.

Egyszer azonban, mikor már a kiszámítás szerint egészen közel volt ahhoz a folyosóhoz, amelyben ki kellett törnie, az őrt álló katona figyelmessé lett a föld alatti zsúrlódás hangjára, s jelentést tett a felügyelő tisztnél, hogy a fogoly ugyancsak dolgozik ám a föld alatt.

Az a tiszt jóakarója volt Treknek. Azt mondta a katonának: „Szamár vagy! Bizonyosan valami vakandokot hallottál túrni.” A dolog abban maradt.

Trenk folytatta a munkát.

A leszamarazott katona azonban most már becsületkérdést csinált a dologból, s azontúl minden éjjel ott leskelődött a folyosóban.

Trenk egyre közeledett onnan alulról fölfelé.

Mikor már csak egy lábnyi réteget kellett átlukasztania, a leskelődő katona sietett a térparancsnokhoz, észlelését közölni vele.

Mikor aztán Trenk az utolsó földréteget fölemelte a fejével, nagy rémületére ott látta maga előtt állni a katonatiszteket,, lámpásokkal a kezeiben.

Nagy hirtelen visszabújt csatornájába, de előbb gondosan elrejté a padozat alá a szerszámait, a pisztolyait és íróeszközeit, s azzal visszatért a börtönébe.

Ez a terve már semmivé volt téve.

A meglepő tiszteknél azonban nem voltak a börtönajtó kulcsai: azokat négy különböző személynél kellett előkeresni. Ezalatt ideje maradt Trenknek a békókat ismét felölteni, a láncszemeket bemázolni.

Mire kinyitották az ajtókat, már akkor ott ült a homokos zsákok tetején. A padlót sem igazította helyre. Nem volt mit tagadni.

A tömlőcébe rohanó Bruckhausen ordított, mint egy víziló.

— Hogy tudta ön a tömlőcét keresztülvágni, ördögös fickó? Trenket elővette ekkor az akasztófahumor.

— No, hát hogyan? Ön maga mondta meg. Az ördög segített. Az nekem igen jó patrónusom.

— Hogy tudta ön a padlót keresztülvágni? Hogy tudta ön a láncait levetni? Ki adott önnek szerszámokat?

— No, hát kicsoda? Mondom, hogy az ördög; az én cimborám.

Erre levetkőztették, minden öltönydarabját összekutatták, semmit sem találtak. A szobában is hasztalan firtattak; nem jött elő semmi.

Trenk nevetett, azok meg dühöngtek.

Végre azt a bosszút állták rajta, hogy megint elvették az ágyát: a szalmazsákját széttépték, a nyoszolyát széthasogatták, az eszközeit keresve.

Most már azon is nevetett.

— Kereshetik azt! Az ördög ül rajta. Nem látják meg. Ő szokott velem éjjelenként pikétezni.

Azonban rögtön kőművest s asztalost hívattak: az ásott csatorna nyílását befalztatták, a keresztülvágott felső padlódeszka helyébe újat szegeztek.

Mikor aztán eltávoztak, s rázárták az ajtót, utánuk kiáltott, visszahívta őket.

— Nézzék csak, uraim, valamit itt felejtettek.

Azzal egy finom acélráspolyt adott át nekik.

— Hát ezt már hol vette?

— Mondom, hogy az ördög hoz nekem ide mindent.
Fejcsóválva mentek odább.

Mikor a külső ajtót zárták, ismét utánuk kiabált:

— Uraim, jöjjenek vissza.

Visszatértek.

— Nézzék csak, azóta mit hozott nekem megint az ördög.
S egy éles pengéjű kést húzott elő a vasöve alól.

— De már ez nem megy Isten hírével! — kiabált elszörnyedve Bruckhausen.

— Mondom, hogy az ördög hírével megy. Akarnak önök még egy kis aranyesőt is látni?

Azzal fellökte az öklét magasra, s perc múlva tíz louis d'or esett alá a semmiből.

— Ördögösség! Boszorkányság!

Másnap már megint keresztül volt vágva az új padlódeszka: a frissen rakott fal kibontva, s az aknaásás más irányban megkezdve.

Hogy az ördögösségnek nyitjára találjunk, meg kell tudnunk, hogy a négy felügyelő tiszt közül három jó barát volt. Jámbor, eladósodott falusi gavallérok, kiket Trenk pénzzavaraikból kisegített. Ezek készítették a fogoly számára olyan vésüket és késeket, amiknek lecsavarható szegfeje volt. Ezeket dugták a padlószegek helyébe. Mikor használatra került a sor, a szegfejet lecsavarták, s a helyére illeszték, a vizsgáló nem tudott meg semmit.

Trenk egész nap dolgozhatott az új aknán, melyet most már a pallizádok alá irányzott.

Csak amidőn Bruckhausenre került a vizsgálat sora, akkor maradt a fogoly veszteg egész nap.

Egyszer aztán megtette azt a tréfát, hogy amint a sánctúrák alkalmával egy, a földbe fúródott huszonöt fontos bombára talált, azt felhozta a börtönébe, s odatette az ajtóba.

Mikor aztán Bruckhausen benyitotta az ajtót, a meglökött

bomba nagyot gurult a tömlőc faláig, ott megütődve, ismét visszagurult a tiszt lábához.

— Hát ez mi ördög csodája? — kérdé elszörnyedve a tiszt.

— Látja az úr: egy bomba.

— Hogy került ide ez a bomba?

— Ezt is az ördög hozta! Holnap elhozza az ágyút is, s akkor én leágyúzom önöket.

Ennek az esetnek híre futamodott a városban. Minden ember az ördöggel cimboráló Trenkről beszélt, akinek a Belzebúb bombákat hord a négy ajtóval bezárt börtönébe. Egy jámbor polgárt, akinek sok pénze volt, arra vett a kíváncsiság, hogy a felügyelő őrnagynak ötven tallért ajánlott fel, ha őneki megmutatja a Belzebúbot.

Holzammer őrnagyra ráfért az ötven tallér; a pénzt zsebre dugta, s aztán Trenk Frigyesnek hozatott egy farsangi ördög-maskarát, abba öltözteté fel. Ilyen alakban mutatta meg a tömlőcbe vezetett nyárspolgárnak.

A farsangi tréfának híre ment a városban, a kormányzó is megtudta, s szörnyen feldühödött érte. Az őrnagy szobafogságot kapott.

Trenk Frigyes ellen pedig egy új mortifikálást gondolt ki a várparancsnok. — Elvetette már az ágyát, el akarta vetetni még az álmát is.

Az ablaka előtt őrtálló katonának meg volt hagyva, hogy éjjel, ahányszor a toronyóra negyedét üt, bekiáltson az ablakán:

— Héj! Trenk! Itt vagy-e?

S arra neki felelni kellett: „Itt vagyok!”

Ettől az embertelen kínzástól egészen megtört a fogoly testi ereje.

Panaszkodott a barátságos tisztnek miatta.

Az igen egyszerű jótanácsot adott neki.

— Tudod mit? Hagyd az őrt kiabálni. Ne felelj neki. Ki kényszeríthet rá? Te aludjál tovább.

Trenk úgy tett. Az örök jelentést tettek Borknak, hogy a fogoly nem hederít az ő kiabálásukra. S ez annyira dühbe hozta a kormányzót, hogy megőrült bele. Mint dühös bolondot az őrültekházába kellett zárni, ott is halt meg.

Ez volt a legfurfangosabb párviadal egy láncra vert fogoly meg a porkolábja között, életre-halálra. A porkoláb maradt halva.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET
A LÉLEK, AKI NEM FOGOLY

Négy év tölt le ezalatt a megindult világháborúból. Ehhez hozzáadva azt a hármat, melyet előzőleg eltöltött Trenk Frigyes a börtöneiben, az ő balsorsának hetedik esztendeje járta.

Hét esztendő a boldog fiatalság tündér korszakából! Folyvást láncok között! Nappal a vasakban, éjjel a föld alatt.

És eközben mindenről értesíték, ami a külvilágban történik. A változatos hadiszerencséről. Neki egyik változat sem volt szerencse. Csak a békekötéstől remélhette megszabadulását. Az pedig minden új diadal után még messzebbre távozott.

Egyszer mégis történt valami a hadjáratban, ami a fogoly-nak enyhülést hozhatott. A kollini ütközet után, melyben a lotharingi herceg Frigyes király fölött fényes diadalt aratott: egy hadtest, Hadik tábornagy alatt, egész Berlinig nyomult előre. Vele jártak az új szabadcsapatok, akik vitézségben még Trenk pandúrjain is túltettek, vezetőjük volt Beleznay. (Kinek nevét a Conversations Lexiconok szerkesztői, még a magyarok is, ignorálják. *Az utóbbiaknak jó volna Nagy Iván Magyar családok névtárát figyelembe venni, s a kiváló magyar tipikus alakokat az őket megillető helyre beiktatni.* (Megtörtént 1898.)

A merész haditett fényesen sikerült. Berlin hársfasétányai megismerkedtek a magyar huszárok tollforgóival, a berlini udvar pedig hanyatt-homlok menekült Magdeburgba. A királyné a királyi herceggel, Henrik örgróf — és Amália hercegnő, mind ide futottak.

Trenk Frigyes önéletrajzában először találjuk ezt a nevet kírva: „Amália hercegnő.”

Szívbeli titkát ekkor sem árulja el.

De a következményekből lehet találgatni.

Azt írja, hogy a zsarnok Bruckhausen egyszerre nyájias lett iránta, *mert az udvarnál azt hallá, hogy Trenk nincs elhagyatva.*

(Pedig csak nemrég akarta azt keresztülszúrni — megláncolt kézzel — egy karddal, melyet a segédtszije oldaláról rántott ki.)

És ugyanekkor felváltá a várkormányzóságban a dühöngő Borkot Reichmann alezredes: egy emberszerető, becsületes katona, akinek a legelső ténye az volt, hogy feltáratta Trenk Frigyesnek a két belső börtönajtáját, hogy a tornác ablakából betörhessen hozzá a napvilág és a friss lég.

Trenk Frigyes visszakapta hét év múlva a napot és a levegőt.

Ki eszközölte volna ezt ki, ha nem egy forrón szerető szív, mely a szerencsétlennel még most is együtt érez? Még annyi hűtlenség, még a hazaárulás után is?

Itt voltak ismét egymáshoz oly közel. Érezhette a „napjának” közellétét a tavaszfuvallatról börtönében. Adtak neki kályhát a börtönébe, tűzcsináló szerszámot — nyolcvévi fogság után először. Aztán egy cinpoharat, amiből igyék. Azt a poharat ő teleírta versekkel; allegóriai képeket, bibliai történeteket vésett belé, egy kiélesített szeg volt hozzá a szerszáma. Remekművek voltak azok! — A felügyelő tiszték bámulták a fogoly művészetét. Amint egy kelyhet telerajzolt, hoztak neki másikat, azt vette művészi vésűje alá. Az ércbe vésett betűsorok olyan aprók voltak, hogy azokat más ember csak nagyítóüveggel tudta elolvasni; amiket ő a tört fénynél, a kályha tűzénél felkarcolt a csillámló fémbe. Csoda, hogy meg nem vakult bele.

Ezek a Trenk által cizelozott cinszerlegek egész a királyi kincstárakig elhatoltak, s élő szószólói lettek a nyomorult fogolynak, ki azokat keserves napokon át kivéste.

Egy ilyen cinpohár Lobkovitz herceg kezébe jutott, ki akkor, mint fogoly osztrák tábournok került Magdeburgba. A herceg a kelyhet kiszabadulása után Bécsbe vitte, s a császárnak aján-

dékozta. A királynő abból a kehelyből tudta meg először, hogy Trenk Frigyes porosz börtönben ül. Addig eltitkolták előtte.

Ezalatt felhagyott a vakandokmunkával.

Órangyala, amíg Magdeburgban volt, arra is talált módot, hogy Frigyesnek egy tiszt által hatszáz aranyat küldjön.

Csodaereje van a napsugárnak, csodább ereje a szerelemnek! Hogy életre tudják költeni azt, ami a föld alá van temetve!

A napfény tette-e, vagy a szerelem emléke? Vagy talán mind a kettő? Trenk Frigyes most még türelmetlenebb lett a láncviselésben.

Emlékében, álmaiban kísérték az egykor átélt boldogság csalképei. A gyönyör kútforrása, melyben egykor fürdött, istenesült; most egy cseppjét is szomjaztatá, amennyitől egy ember állattá lesz.

Nyolc év óta nem látott asszonyi arcot, csak álmában. Pedig a szíve tele volt vele.

S ami még jobban gyötörte a lebilincseltség vágyaknál, a dicsőség szomja! Ennyi tetterővel leláncolva, eltemetve lenni! — Éppen most, amidőn a világ reng a csatazajtól.

Egy napon, a börtöne falához támaszkodva, megdöbbenve érzé, hogy a fal *reszket*. Mitől reszket? Talán ágyúdörgéstől?

A vizsgáló tiszt elárulá neki, hogy a francia sereg itt áll Magdeburg alatt, diadalmasan előrenyomulva.

S az ellenséges ármádiával szemben nem állt más Magdeburgban, mint kilencszáz főnyi népfelkelő-had: elégedetlen, kimustrált tisztek vezetése alatt.

Frigyes király szerencsecsillaga aláhanyatlott: a franciák Magdeburg alatt, a magyarok Berlinben voltak, az oroszok egy döntő ütközetben megverték a porosz hadsereget, de ha a szerencse elhagyta is, saját nagy szelleme megmaradt, s visszahódítá a szerencsét.

Felmentő sereget nem küldhetett a franciák ellen Magdeburg alá, de küldött felmentő szekereket, megrakva pénzzel. Meg-

vesztegette a francia hadvezért, hogy az diadalmas előnyomulásából megforduljon, s otthagya Magdeburgot, az érett pálmagyümölcsöt, mely oda akart hullani az ölébe.

Trenk Frigyes gyűlölte már a hazáját. A szülőföldjét! Hogyne gyűlölte volna azt a földet, melyet a tíz körmével kellett vájnia, hogy alóla kiszabaduljon; mely minden kövével és vasával az ő fején fekszik. S ha ennek az egész hazának darabra kell is törnie amiatt, hogy ő a fejét ebből a sírból kidughassa!

Hazaárulást tervezett!

S terve könnyen kivihető volt!

Magdeburgban volt azon idő szerint tizenhatezer hadifogoly berekesztve. Azok a kaszamátákban tanyáztak. Közöttük volt hétezer horvát.

A csillagsánc őrsége a tisztjeivel együtt meg lett nyerve Trenk által az összeesküvés tervre.

Egy éjjel szabadon bocsátják Trenket, tisztí egyenruhát adnak rá, kardot a kezébe; a csillagsáncból kitörnek a városba: Trenk a horvátok kaszamátájába rohan, tud a nyelvükön; fegyverbe kiáltja őket: a fegyvertár ott van ugyanazon kaszamátában. A Trenk név varázssal bír a horvát katonák előtt. Azoknak az élén felszabadítja a hadifoglyok többi ezreit. A milícia nem fog ellenállni, s ha megkísérti, leverik. Reggelre el lesz foglalva Magdeburg az egész élelmezési raktárral, s a királyi kincses kamarával, s megszállva tizenhatezer főnyi osztrák sereggel.

Ennek a tervnek a sikere annál valószínűbb volt, mert a néphad kapitányai aratás idején kikölcsönözték a parasztoknak a legmarkosabb legényeket napszámra, fejenként egy forintért.

Hanem az volt a nagyobb kérdés, hogy hát azután mi történik?

Magdeburgot összeesküvés útján elfoglalni csak egy magában álló haditény, amit ha nagyobb hadművelet nem követ, az egész a torkára forrhat az összeesküvőknek.

Trenk Frigyes még mindig bízott az emberekben. Sőt még a diplomatákban is.

A tervébe avatott tisztek közül egyet elküldött az orosz hadsereghez, a másikat Bécsbe, írott és szóbeli megbízásokkal, hogy nyerjék meg a két szövetséges hatalom közreműködését azon terv előmozdítására, mely a porosz hadjárat gócpontját, Magdeburgot, kezükre juttatja.

Az orosz hadsereg azonban már akkor visszavonulóban volt, a győzelmes Aprakszint visszatéríté Bestuseff, ki a cárnő halálát lesve, árulójává lett a szövetségnek, s ezért a nagy hamar felgyógyult cárnő által száműzetett. Trenk küldönce már a szibériai útban találta a hatalomvesztett pártfogónót.

A bécsi diplomaták pedig egyenesen elárulták Trenket.

Miért? Azért, hogy a kezükben levő vagyonán megosztózzanak.

A hozzájuk írt levelet elküdték Berlinbe.

Egy napon, szokatlan órában nyílt meg a börtönajtó.

Trenk Frigyes megdöbbenve látta belépni A. Z. herceget, kíséretével együtt. Azt, akinek annyi oka volt őrajta bosszút állni.

— Édes Trenk! — mondta a herceg jóságos hangon — ön megint valami ostobaságon töri a fejét, ami önnek nem válik üdvére. Ön el akarta foglalni lázadás útján Magdeburg várát, s az osztrákoknak kiszolgáltatni. No, hát ne fáradjon vele. Én már megérkeztem egy hadosztállal, s minden ponton biztosítottam a várat.

Trenk halálra volt ijedve.

Itt csak a merész tagadás segíthetett.

A herceg azonban nagy nyugodtan elővette Trenk Frigyes levelét, melyet ő a bécsi urakhoz írt, s odatartá a szeme elé.

— Hát ki írta ezt a levelet?

— Papirosom sincs, amire írjak.

— Hát a szóbeli üzenetet ki küldte Kempf udvari tanácsoshoz Bécsbe, Kemnicz hadnagy által?

— Esküszöm az Istenre és becsületemre, hogy soha Kemnicz hadnagyot nem láttam.

Megesküdhetett rá. Bécsbe küldött cinkostársának volt annyi házi esze, hogy nem mondta ott meg az igazi nevét.

A herceg jegyzőkönyvet íratott Trenk Frigyes vallomásáról, aki minden összeesküvésről tisztára mosta magát.

— Hát jól van — mondta a herceg. — Ez az ügy el van intézve. Önt a bécsi rosszakarói rágalmazták. Ön azonban itt csakugyan rosszul van ellátva. Nem volna csoda, ha mindenáron meg akarna menekülni a börtönéből. Mennyi vasat raktak rá! Még az ablakát is beszegezték!

Trenk azt hitte, hogy a herceg gúnyt űz belőle.

Nem úgy volt. A herceg parancsára azonnal leszedték a fogoly nyakáról, derekáról a nehéz vaspántokat, kezeiről a vasrudat, börtönablakáról lefeszítették a deszkákat. A falhoz sem láncolták többé.

A herceg még itt sem állt meg.

Majd még tisztességes öltözeteket is hozatott a fogoly számára: fehér vászoninget, mosdómedencét tiszta vízzel, törülközővel. (Nyolc évig nem volt benne része Trenknek! Mennybéli Isten! Hogy nyolc esztendeig a könnyein kívül más víz ne mosdassa meg az embernek az arcát!)

Trenk sírt, mint egy gyermek.

— Aztán, hogy a szemeit el ne rontsa, ezentúl egész nap nyitva lesz a börtönének mind a négy ajtaja, két ór fog előtte járkalni csupán. Az éjszakai hívogatást is abbahagyják: alhatik csendesen. És azután, hogy legyen mire írnia, kap egy konc tiszta papirost és írószereket; hogy ne a vérével írjon.

Trenk a kezét csókolta a megbántott öregnek, akinek nagyobb oka volt rá, hogy őt gyűlölje, mint a királynak, azért a bűneért — amiért soha vallatóra nem fogták, s amit ő állandóul elhallgat az életírásában, mintha sejtelve sem volna róla. Tán éppen virtusának tartotta?

A herceg tovább beszélt hozzá:

— De hogy megtudjam, mint fog ön erre a papirosra

írni: amint egy ív megtelik, azt fel fogják hozni nekem, s a feleségem fogja felolvasni előttem annak a tartalmát.

Hát mindazt, amit Trenk ezentúl kigondol, írásba foglal, mindazt, amit szenved, amiért vágyódik, legelőször Amália hercegnő fogja elolvasni!

Trenk Frigyes erre a szóra visszaképzelte magát abba a boldog korszakba, amit a magyar közmondás így határoz meg: „Ez akkor volt, *amikor még a kő is lány volt, s a szív is kemény volt.*”

Neki is — a börtöne megtágult, s a szíve összeszorult.

Nem tudott szavakat találni, hogy háláját kifejezze.

Így nem beszéltek hozzá, így nem bántak vele nyolc év óta soha.

És éppen az az ember teszi ezt, aki ellen ő annyit vétett. S akinek tudnia kell azt, hogy mit vétett ellene?

— És már most csak egyet *kérek* öntől — monda a herceg.

— Se börtönajtó, se vasbilincs nem fogja önt lezárni ezentúl. De adja ön becsületszavát, hogy amíg én Magdeburgban főparancsnok leszek, addig ön semmiféle szökési merényletet nem fog megkísérteni.

Trenk Frigyes azon vette észre magát, hogy kezét nyújtá a hercegnek.

Ezzel a kézszorítással aztán jobban le volt bilincselve, mint mikor a nehéz vasak voltak ráverve a kezére.

A herceg azonban, még azalatt, hogy Trenk Frigyes kezét markába szorítva tartá, így szólt hozzá:

— És már most én is ígérem önnek, hogy mindent el fogok követni, hogy a király szívét ön iránt meglágyítsam, és szabadságát visszaadassam. Ha elébb nem, a békekötés alkalmával ez bizonyára meg fog történni. Addig legyen ön türelemmel: emlíkezzék a múltakra, s bízzék a jövőben.

Ezzel otthagytá a foglyot, eltávozott minden kíséretével együtt, tárva-nyitva felejtve minden ajtót maga után.

Trenk Frigyes most érezte aztán már magát igazán fogoly-nak.

Az eddigi vasbilincsek helyett oda volt láncolva a börtönéhez egy lekötött becsületszóval; a nehéz láncok helyett egy asszonyi hajszállal. — Ezt tépje el, aki tudja!

Megvolt már mind az a kényelme, aminek egy fogoly a börtönében örülhet. Emberi étellel tartották, emberi szót beszéltek hozzá. Kimehetett a napvilágra egész a börtöne küszöbéig. Azon a küszöbön nem feküdt más, mint Trenk Frigyes becsületszava. — Az a Mont Blanc! Azon nem lehet keresztüllépni.

A testi szenvedések nem bírták letörni életszervezetét. Ez a szellemi tortúra lassankint elsorvasztotta azt. Ágynak esett: ideglázt kapott, halálos beteg lett a lelki rabság miatt.

És ezalatt A. Z. herceg a saját orvosát küldte oda a gyógyítására; rendes ápolót tartott mellette, a tulajdon asztaláról küldte neki az ételeket; míg újra győzött az életerő a betegségen: Trenk Frigyes ismét felgyógyult; elhagyhatta az ágyat.

De ez a betegség annyira elcsigázta, hogy fellábadozva alig hasonlított hajdani magához: olyan volt, mint egy csontváz. Ha akart volna, sem gondolhatott volna a megszökésre. Hideg volt már odakinn. Fázott a friss levegőn. Maga kérte, hogy zárják rá a börtönajtókat.

Hiszen volt már egy kályhája, s a tűz egy házibarát, akivel el lehet beszélgetni naphosszant.

Most már nem gondolt egyébre, mint hogy verseket írjon, s a cinpoharakat allegóriai képekkel telekarcolja. Egyébhez nem volt ereje. Aztán álmadozott, ábrándozott és várt.

Ebben a várásban tizennyolc hónap elmúlt.

TIZENHATODIK FEJEZET
AZ UTOLSÓ KÍSÉRLET

Tizennyolc hónap telt el a várakozásban! Fél év híján tíz év múlt már, hogy Trenk Frigyeset élve eltemették.

Télen rázárták a börtönajtókat, nyáron nyitva hagyták. A tiszték odajártak hozzá nézni, hogy rajzolja vésüvel a cikornyákat a kehelyre. Meghallgatták a szatírát, s azokból egész könyvet írt: gúnyolta a copfot meg a rozáriumot, az udvaroncokat meg a fiskálisokat.

Egy őszi napon reggel ismét kinyitották az ajtókat; de csak azért, hogy egy óra múlva megint bezárják. De azért a börtön ablakán keresztül is betört hozzá a nagyváros beszéde. A harangok beszéltek egymással, versenyzett velük a trombitarecsegés, dobpörgés, belebömböltek az ágyúk, a sortüzelés. Frigyes megértette az óriások beszédét. Valami nagy halott van Magdeburgban.

Nemsokára megtudta azt. A vizsgálótiszt, aki délben érkezett a börtönbe, azzal nyitott be hozzá:

— Bajtárs, visszahoztam a becsületszavadat. A herceget most temettük el. Ezentúl zárva a börtönöd. Tudod a többit.

Tudta a többit.

Most már fel volt szabadítva, hogy folytassa a menekülési munkáját.

Az új kormányzó is emberséges ember volt (Reichmann). Megengedte Frigyesnek, hogy hírlapokat olvasson. Azokból megtudta, hogy Erzsébet cárnő meghalt, utódja, Péter cár, fordított az orosz politikán, s békekötésre ösztönte a harcoló

feleket. Mind a kettő ki volt már merülve, s adósságokba süllyedve.

De Trenk Frigyesnek a béke sem hozott szabadulást.

A leggonoszabb ellenségei Bécsben voltak. Azok, akik még a megmaradt Trenk-féle örökséget kezelték, s azt is el akarták harácsolni. Ezek a dögkeselyűk!

Trenk Frigyes újra felbontá a börtöne padlatát, kiszedte a téglákat, amikkel a borzlyuka be volt falazva, s ott találta az első csatornát, melyen keresztül ki akart törni, rátalált az eszközeire, pisztolyára és aranyaira is.

Segítségére volt ezúttal a vaskályhája. A börtönének hármas rétegű deszkapadlata volt, azokból a két alsót kifűrészelte, s azt darabonként elérgette a kályhában, az így támadt üregben aztán elrejtethé a homokot, amit a csatorna folytatásában kivájt; nem kellett annak az eltávolításával bajlódnia.

Egyszer azonban majd rajtavaszett ezen a munkán.

Mikor már annyira haladt a föld alatti csatornájával, hogy a bástyának a külső faláig eljutott, annak az alapzatából egy nagy kő levált, s elzárta a háta mögött a visszatérés útját.

Elevenen volt eltemetve!

Előtte állt a legrettenetesebb halál: a föld alatt megfulladás.

E kétségbeejtő helyzetben sem hagyta el a lelkiereje.

Legelső feladata volt a csatornát annyira kitágítani, hogy megfordulhasson benne. De a kivájt homokkal megint csak az eddig tört rést zárta be, úgy, hogy folyvást az arcával túrta a földet.

Ezalatt a bezárt üregben úgy fölemészté a levegőt, hogy fuldokolni kezdett. A homokot harapta kínjában, abban még volt valami éltető lég.

Végre meg tudott fordulni a borzlyukában. De akkor még csak az útját elzáró kőig jutott el.

Azt visszaemelni a helyére, ahonnan leesett, lehetetlen volt, sőt attól is lehetett félni, hogy még több kő is hegyibe esik.

Hát neki kellett fogni az emberölő munkának.

A fullasztó légben gödröt ásni a kő alá, s ezt abba lesüllyeszteni.

Elájult, meg újra föléledt, s kaparta tovább a földet. De amennyit a kő alul kivájt, annyival magát temette be. A homok az ajkáig ért, mint a hullám a vízben úszónak.

Amint végre a kő megcsúszott, legalább friss levegő jött be a nyíláson. (Amilyen friss levegő van a föld alatt.)

Hosszú ideig tartó keserves munka után annyira vitte, hogy a nagy követ behúzhatta az ásott gödörbe, s azon keresztül ismét átbújhatott a csatornába. Sietett kimászni belőle.

Mikor a börtönébe visszakerült, úgy üdvözölte azt a szomorú odut, mint a paradicsomot. Leveté magát a padlatába helyezett sírkövére, és megcsókolta. A sírjából kimenekült halott áldotta sírkövét, hogy megcsókolhatja az abba vésett nevét.

S ott elnyomta a fáradság, a kín, elalélt.

Nappal volt már. Ha föl nem ébred délig, a vizsgáló tiszt itt találja a felnyitott üreget, minden el lesz árulva.

Jó szerencse, hogy volt egy jótevője, aki fölébreszté, a heves köhögés. A búszos légben megkínózott tüdő nem engedte soká aludni.

Akkor aztán, a nagy köhögés, krákogás közepette elvégzé a rejtegető munkát, helyreilleszté a kivágott pallót, s ágyára veté magát.

A felügyelők ott találták lázban és fuldokolva.

Mégis folytatta a munkát. Ismét visszatért abba a rettenetes üregbe, ahol már egyszer egy élve eltemetett kínjait átszenvedte.

De elébb azt a veszélyes pontot, ahonnan az alapkövek lehullhattak, a börtöne alsó padlójából kifűrészelt deszkákkal felpóckolta.

Ezalatt megkötetett a béke Hubertsburgban. A harcoló felek hadifoglyaikat kicserélték. Frigyes hallhatta a csillagsánc-

ban elhelyezett horvátok víg danolását a börtön ablakán keresztül. Az ő börtöne azonban zárva maradt. Senki sem vette figyelembe, hogy ő is Mária Terézia dragonyoskapitánya.

És azalatt, amíg Trenk Frigyes ásta a föld alatti csatornát, hogy börtönéből kiszabaduljon, egy más élőlény meg egy ellenkező lyukat fúrt, mely az ő börtönébe vezetett: egy kis egér.

Két éven át volt ez a parányi állat Frigyes állandó lakótársa, mulattatója, aki ott táncolt a térdein, a tenyeréből evett, a fűtlyentésére előjött a lyukából.

Ha indusok volnánk, akik a lélekvándorlásban hisznek, azt kellene elfogadnunk, hogy a kis állatkában a szép Jelvira lelke lakott, aki szerelmesét ily alakban jött fölkeresni.

Frigyes csak minden harmadnap folytatta az aknaását, a közbeeső éjszakát pihenésre kellett fordítania. Az ilyen „otthon” töltött éjszakákon az egérke folyton ott szaladgált a börtönében, s rágicsálta az ajtaját, mintha ő akarná azt a fogoly számára keresztülfúrni.

Egy éjjel az örök figyelmessé lettek a rágicsálásra, s jelentést tettek róla az őrnagynak.

A tiszt azonnal sietett a porkolábbal Frigyes börtönébe.

Az ajtó alja csakugyan keresztül volt fúrva, a fűrészpor nagyságú forgácsok ott heverték.

— Mit csinált ön itt? — kérdezé az őrnagy.

— Én nem. Hanem az egér.

— Hát honnan jön ide az egér?

— Én nem tudom.

Nosza rögtön kőművest, lakatost hívtak, összevissza kutatták a börtön minden zegét-zugát: nem találták meg az egérlyukat. De sokkal nevezetesebb az annál, hogy Frigyes aknanyílását sem találták meg, amire az egér könnyen rávezethette volna őket.

Új emberek voltak mind. Az eddigi ismerős arcokat mások válták fel. A néphad tisztei helyett, akik már meg voltak

Trenk által nyerve, rendes katonák jöttek, akik még nem tudtak semmit a fogolynak tíz év óta tett szökési kísérleteiről.

Trenk Frigyes kinevette őket a kutatásukkal.

Egyszer aztán egyet fűtlyentett, s arra rögtön előugrott az egérke, s felfutott a vállára. Ott volt elbujva az ágya szalmájában.

Frigyes könyörgött az őrnagynak, hogy ne pusztítsák el az egérkét.

Az őrnagy azt ígérte neki, hogy haza fogja vinni a feleségének, s azzal zsebkendőbe takarta a picinyke lázadót, s elvitte magával az őrszobába.

Ott kibocsátá az asztalra, hogy majd a tisztársak előtt producálja a kis szörnyeteget. Ez azonban egyszerre leugrott a földre, s úgy elbujt az őrszobában, hogy semmi hajszolással nem bírták előteremteni.

Másnap, mikor az őrnagy a porkolábbal együtt jött a börtönt megvizsgálni, hát már akkor a kis egér megint ott volt Trenk Frigyesnek a vállán.

Hogyan tudott az őrszobából észrevétlenül ideosonni? azt nem találta ki senki.

Az őrnagy azután ezúttal egyenesen hazavitte a bohókás állatot a feleségéhez. Az kalickába tette, diót, marcipánt adott neki. De a kis egér nem evett semmit, s három nap múlva bevégezte egéréletét. Valószínűleg ismét visszaköltözött egy szép dauriai princesszbe. Elég annak egy egérkelélek! Mit csinálna egy oroszlán lelkével?

Egy napon tűzveszély támadt a városban: a napos őrnagy kötelessége volt a csapatjával a vész helyszínre sietni: a Trenk börtönkulcsait rábízta egy hadnagyára. Délben az jött el a börtönvizsgálatra.

Mikor a porkoláb s a tisztogató fegyenc eltávozott, a tiszt hátramaradt.

Mikor egyedül voltak a börtönben, a hadnagy maga ajánlotta fel Frigyesnek, hogy miként Schell a glatzi fogságból, kész vele

együtt megszökni a magdeburgi csillagsáncból. Őneki ügyis dezertálni kell az adósságai miatt, amik a fején túlnőttek.

Frigyes rögtön átadott a cimborának ötven aranyat.

Ezzel az meg volt nyerve.

Szó sem volt a föld alatti csatornán keresztülbújásról. A terv sokkal egyszerűbb volt.

A cimborá csináltat a városban egy lakatossal négy hasonló kulcsot, aminőkkel az ő börtöne lakatai nyílnak. Ezeket megkaphatja azalatt, amíg az őrnagy Walrabénál, egy foglyul bezárt, de gazdagon ellátott tábornagnál ebédel.

Azon a napon, amelyen az őrnagy hazamegy a feleségéhez a városba, a hadnagy az őrségen levő gránátosokat különféle megbízásokkal kiküldözi a csillagsáncból.

Akkor odajön a börtönéhez a jó barát; a két őrt álló gránátosnak azt parancsolja, hogy menjenek be a fogoly börtönébe, az ágyát kihozni.

Ekkor Frigyes, amíg a két katona az ágygal piszmog, hirtelen kiugrik a börtönből, rájuk csapja az ajtót, a kulcsot elfordítja a zárban. Azután a másik három ajtót is belakatozza, s azzal a csillagsánc kapuján kifut a hadnaggal együtt; ott vár rájuk két fölnyergelt paripa: félóra múlva túl vannak a porosz határon.

TIZENHETEDIK FEJEZET
A LÉLEKTANI BILINCS

Tehát minden békót, bilincset, láncot le tudott már vetni magáról Trenk Frigyes; ki tudott nyitni minden závárt, lakatot; előtte állt a szabadulás útja, tárva-nyitva. Csak az alkalmas napot kellett bevárnia.

Csak egyet nem tudott levetni, saját lelkének a skrupulusait.

Hát aztán mi fog történni vele, ha innen megszökhetik?

Oroszországba nem mehet. Nincs már ott se Erzsébet cárnő, se Bestuseff kancellárnő: senki a régi pártfogói közül. A tízévi börtönélet nem arra való volt, hogy délceg alakjának varázsát növelje. Nem lehet azt a diadalutat már folytatni, amiben ily szörnyű hézag szakadt.

Vagy hát Bécsbe menjen vissza? Halálos ellenségei közé: a kapzsi irigyek, a birtokain osztozó főurak, az üldöző papok, a gyanakodó ügyvédek, a lenéző katonák, a furfangos diplomaták világába, ahol őt mindenki veszedelmes elmeháborodottnak tekint, s ahol elébb-utóbb valóságos örültté kell lennie?

Legjobb esetben ott lesz Kecskemét. Testhízlaló egyhangúságával!

Aztán feltűnt előtte a jövendő ragyogóbb képe.

Ha össze lehetne azt kötni a legfényesebb múlttal, amikor még hazája szolgálatában hordozta fegyverét! Ha ki lehetne engesztelni Frigyes királyt, akinek már a kortársak a „nagy” melléknevet adták! Ha meg lehetne őt győzni törhetetlen hűsége felől! Hisz tíz esztendő a sírban csak elég egy halottnak, hogy mint új ember támadjon fel egy új életre!

Valami vakmerő gondolatja támadt.

Most, mikor már a megszökésre kétféle út is nyílt előtte, arra határozta el magát, hogy önként felfedezi a tervezett merényletet; mégpedig a nehezebbiket. A föld alatti utat.

Cimborájától értesült felőle, hogy a braunschweigi herceg Magdeburgban időzik — az ő régi jóakarója.

A vizsgáló őrnagynak ekkor azt mondá:

— Kérem, őrnagy úr: én megtudtam, hogy a nagylelkű Ferdinánd, braunschweigi herceg jelenleg Magdeburgban van; ő énnekem jóakaróm, régi pártfogóm. Legyen szíves őrnagy úr a hercegnek átadni ezt az üzenetemet. Tűzzön ki a herceg tetszése szerint egy napot, amelyen én, az általa választott órában, fényes nappal előtte megjelenjek, a bergeni kolostor kapuja előtt, lóháton, karddal az oldalomon: és csak azért, hogy ezt a kardomat az én királyom, a „Nagy” Frigyes szolgálatára felajánljam.

Az őrnagy rettenetesen bámult.

— Megbolondult ön, Trenk?

— No, csak mondja ön el ezt az üzenetemet Ferdinánd hercegnek. Komolyan beszélek. Én innen akkor török ki, amikor akarok.

Az őrnagy eltávozott, s néhány óra múlva visszatért a kormányzóval és több főtiszttel együtt.

— Közöltük önnek az üzenetét a herceggel. Serenissime azt válaszolja önnek, hogy ha ön képes lesz azt megtenni, amire fogadkozik, biztosítja önt nemcsak a pártfogásáról, de a király kegyelméről is.

— No, hát tessék kitűzni a találkozás napját és óráját.

— Ne bolondozzon ön, Trenk — monda a kormányzó. — Amire ön fogadkozik, az tiszta lehetetlenség. Ha nem elég önnek a börtön őrsege, beállítunk a csillagsáncba egy regementet. Innen ki nem bujhatik. És ha mégis sikerülne önnek, minden erős rendszabály dacára ebből a börtönből kitörni, az olyan arculcsapás volna minékünk mindnyájunknak, akik az őrizetével meg vagyunk bízva, hogy azt a király nekünk nem

engedné el. Önt kegyébe fogadhatná; de munk esnénk ki a kegyéből. Legyen önnek esze. Ha csakugyan képes ön ezekből a bilincsekből magát kiszabadítani, ebből a tömlőcből kitörni, elég ha ön felfedezi előttünk annak az útját, módját: nem szükség azt végrehajtania, s előljáróit felcsúfolni vele. Én jótállok róla, hogy ön kegyelmet kap. Ön ismer engem. Reichmann tábornok szavával nem játszott soha.

— S tábornok úr szavát adja nekem, hogy ha a szökésem lehetőségét bebizonyítom, szabadságomat visszanyerem?

— Katonai becsületszavamat kötöm le rá, s bírom ehhez a herceg beleegyezését.

— Az ön katonai szava nekem szentírás! — szólt Trenk Frigyes. — No, hát nézzenek ide az urak!

S azzal egyenkint lehúzogatta a bilincseket a kezeiről, a békókat a lábairól, s láncostul odadobta az urak lábaihoz.

Azután előhúzogatta a padlóból a vésüket. A kettévágott padlódeszka hasadékból eltávolította a kenyérragacsot, mely azt észrevehetlenné tette, s azzal kiemelte az elvágott deszka-darabot az üreg fölül.

Aztán leszállt abba az üregbe, s egyenkint kiadogatta a dugaszban tartott földvájó eszközeit, az egyenruhája darabjait, a kardját.

A két pisztolyát, melyek meg voltak töltve, kilőtte az aknába.

— És most fáradjanak el a tiszt urak a második számú folyosóra, s ahol egy márványlapot fognak találni, melynek szélein átszűrődik a lőporfüst, azt emeljék fel.

Két tiszt odament, s bámulva látta a kékes füstöt felpárologni a kő alól. Azt kiemelték, s ott látták az akna feljárónyílását; harminchét lábnyi távolban a börtönszobátul. Csodálkozással eltelve jöttek vissza ezt megállapítani. Az akna kész.

— De hogy akart ön kijutni a bezárt folyosóból? — kérdezé a kormányzó. — Hisz annak két erősen zárt ajtaja van!

Ekkor aztán előadta Frigyes a folyosóajtóhoz való kulcsokat is.

Onnan aztán csak egy ugrás kell, s kinn van a sáncokon kívül. A kormányzó kezét nyújtá Frigyesnek.

— Ön igazat mondott. Meggyőzött bennünket. Most már nincs szüksége az aknájára, kijöhet az ajtón keresztül. Öltse fel az egyenruháját.

Trenk Frigyes a hideg lelte ideges felindulásában, mikor a szurtos rabdarócot levetheté, s újra felöltheté a tisztí egyenruhát.

Azzal karonfogva kivezették a börtönéből. Átvitték a felügyelő tiszt szobájába, ahol a tisztek mind siettek neki gratulálni.

Estefelé a kormányzó is odajött, pompás vacsorát adott az egész társaságnak: számos poharat ürítettek Trenk Frigyes szerencsés megszabadulására. Az volt a boldogabb, aki barátságot köthetett vele.

Egy hétig tartott a vigasság. Az egész garnizonból alig volt már tiszt, aki Trenkkel együtt ne lakomázott volna. Csak az a bizonyos cimbora, aki a szökésre összebeszélt vele, látszott őt kerülni. Egyszer mégis, mikor keresztülment a szobán, odasúgott Frigyesnek:

— Szegény bolond, te ugyan póruł jártál.

Nyolcadnapra aztán megint odajött hozzá a kormányzó, ismét karonfogta, visszavezette a börtönébe. Az most már deszkapadló helyett szép nagy gránitkockákkal volt kikövezve.

— No most próbáljon ön már innen kitörni.

És aztán ismét lehúzták róla a tisztí egyenruhát, feladták a régi szurtos darócot; békót csak az egyik lábára vertek, de az olyan vastag volt, s minden lánczeme olyan tömör, hogy azt át nem fűrészelheté.

Trenk Frigyes dühöngött: „Hát ez a katonai becsületszó?”

A szeme közé nevettek. Mentül jobban szidta a tiszteket, annál jobban nevettek a dühösködésén; csak a várparancsnok túrtu nyugodtan a szidalmait: „Legyen ön jó reménységben: minden jóra fordulhat még.”

Azzal magára hagyták.

Trenk Frigyesnek most már a lelke volt megtörve. Elhagyta a hite. Búskomor lett, nem írt, nem karcolt többet; ült mozdulatlanul az ágyán, folyvást egy pontra bámulva: arra a kis lyukra a börtön ajtaján, melyet azon a kis egér rágott. És arra gondolt, hogy az egérnek is van lelke, nemcsak az embernek: talán magasabb is, nemesebb is, mint némely embernek. Nem merete leírni: nehogy megégessék ezért a blaszfémiáért.

Hiszen csak játék volt, amit most vele fűztek: egy királyi alaknak a játéka, aki meg akarta mutatni, hogy milyen hatalmas van egy úrnak — a kutyája fölött, akit meg kell korbácsolni, bezárni, koplaltatni, amíg annyira idomul, hogy lefekszik az eléje dobott csont mellé, s addig nem kapja be, amíg azt nem mondja neki az ura: „szabad!”

Őrangyala, büntársa, a hajdan szép hercegasszony, kiümadkozta már egykori kedvesének szabadságát felséges bátyjauránál. Gyászruháját ott koptatta a hatalmas úr előtt, térdein csúszva utána.

— Legyen szabad; de kapjon még egy leckét!

Az a lecke volt az egyheti reménykedés, pajtáskodás, lakmározás után a gránitbörtönbe visszatérés.

Karácsony estéje volt (milyen gyöngéd figyelem!), mikor a szokatlan órában a börtön zárai ismét csörömpöltek. („Mit hoz a kis Jézus?”)

A kormányzó lépett be a fogolyhoz, kíséretében sok tisztt, akiknek az arcán őszinte öröm tündöklött.

— Édes Trenk! — mondá Reichmann. — Jó hírt hozok önnek karácsony estére. Őfelsége a király elrendelte, hogy önnek a bilincsei levéssenek, és más szobát kapjon.

De Frigyes annál többet olvasott az arcokról.

— Mondja ön ki egyenesen! Szabad vagyok! Nem fogok megbolondulni az örömtől.

— Igen! Szabad vagy! — monda a parancsnok, és megölelte őt. És a többi tisztek is sorba megölelték, vigasztalták, amíg a lakatos a lábáról lefűrészelte a nehéz vasat.

Akkor aztán átvezették a börtönéből a tisztii lakosztályba.

Ott le kellett neki tenni a szokásos esküt, melyet minden szabadon bocsátott államfogoly elé szabnak: hogy fogságáért senkin bosszút állni nem fog; hogy az ország határát többé át nem lépi, hogy mindarról, ami vele a börtönben történt, se mondva, se írva semmit közzétenni nem fog, és hogy semmi idegen hatalomnál se katonai, se polgári szolgálatot vállalni nem fog.

Ezt nevezhetni erkölcsi lenyakaztatásnak, örök fogságra ítéltetésnek! — Saját hazájába vissza nem térhet s idegen országban nem szolgálhat. Rab marad, amíg él. De még csak beszélnie sem szabad!

No, de hát itt van a szép természet! Itt az Isten napja! Aki mindent kipótol! Aztán ha emberekkel nem lehet beszélni: itt van a papiros, aki átveszi a gondolatjainkat; csak olvasni nem szabad másnak, a papír jó barát: megőrzi még a ráhullott könnyeinket is.

Trenk Frigyes előkereste még a börtöne ajtajában elrejtett aranyait, s azokat kiosztá a börtönőrei közt; nagyobb részét átadta Gefhardt özvegyének, meg annak a nőnek, akinek a férje őmiatta öngyilkossá lett.

Frigyes király nagylelkűsége annyira ment, hogy a szabadon bocsátott fogolynak háromszáz aranyat küldött Schlieben gróf által, aki a kegyelmi levelet is meghozta a számára. Ugyanannak kellett őt elkísérni Prágáig.

Frigyes rögtön új egyenruhát varratott magának, amit a szabónak karácsony éjszakáján kellett elkészíteni, hogy másnap a látogatásokat teljes parádében fogadhassa. Templom után valamennyi törzstiszt mind odajött hozzá gratulálni: ölelték, csókolták.

Mikor az új egyenruhájában odaállt a tükör elé, ismét kiborotvált arccal, maga is meg volt elégedve magával. Tízévi börtönélet, bűzös lég, föld alatti aknavájás, éhezés, nyavalya,

lelki gyötrelem nem bírta megtörni életerejét. Még mindig szép férfi volt.

Szabad volt neki sétát tenni — a városon kívül, a szép hóban. Milyen derék dolog az a hó! Hogy ropog az embernek a lába alatt! Tíz évig bezzeg nem ropogott. Csak az ajtó kilincsén látta a zúzmarát.

De a városba nem volt szabad bemennie. Az népcsődületet okozott volna. Csak kívülről látta Magdeburgot, ahol tíz esztendeig feküdt.

Aztán következett a búcsúlakoma, víg adomák, felköszöntők. A lakoma végeztével előállt a négylovas hintó, abba felültették Trenket, Schlieben melléje ült. Szabad volt neki egyet dalolni, a népszerű adagiót: „So lebe wohl, du stilles Haus!” — Isten hozzád, te csendes ház! Búsan tekintek vissza rád. Csak benned lehettem boldog. Azért rád visszagondolok.

Azt mondja, hogy sírt, mikor a börtönétül megvált.

A börtönből kiszabadulásával megszűnt Trenk regényalak lenni.

Ezentúl már csak egy világtól elmaradt, nyughatatlan szellem, aki sehol sem találja helyét, szétszakított életét nem tudja összekötni többé. Régi pártfogói elmúltak, régi ideáljai megvénültek, őt magát a rokkantak sorába helyezték. Kinevezték nyugalmazott főstrázsamesternek extra statum. Mária Terézia hűsége és szenvedései jutalmául kifizetteté neki tíz év alatt elmaradt századosi fizetését; de a Trenk Ferenc-féle örökséget csak azon föltétel alatt adatta vissza, ha a kezelő uraságokat fölmenti minden számadás alól. Azon aztán vesz magának egy földbirtokot, s éldegél csendesen, mint középbirtokos uracska. Közben verses és prózai műveket ír, azokat a könyvárusok megveszik, s kiadják németül, franciául. Sok poétai erő, filozófi világnézet nyilatkozik bennük. Az életírását szép acél-metszetekkel illusztrálva adták ki Párizsban.

Még egyszer feléje fordítá kegyelmes arcát a királynő, felhívatta őt magához Bécsbe. Meg akarta Trenk Frigyesnek a

szerencsáját alapítani véglegesen: egy gazdag házasságkötés által. Előkelő udvarhölgy: grófi özvegy; ötvenezer forint évi jövedelemmel. Megmondta a nevét. Trenk holtra ijedt. — Egy hetedik évtizedében járó menyasszony: rút, fősvény és veszekedő. — Megköszönte a nagy gráciát; de nem kért belőle. A királynő aztán elkergette maga elől.

S nehogy hasonló szerencse érhesse, sietett Frigyes rögtön megházasodni: elvette az aacheni polgármester leányát, s azzal aztán élt tisztességes házasságban. Született tizenegy gyermeke. Azokat nevelte atyai szeretettel. Első szülöttét Józsefnek keresztelteté, s keresztapául József trónörökös választá.

Aztán nem gondolt többé hírre, dicsőségre, szépasszonyok közötti hódításra: legfeljebb dúvadakra való hajzában gyakorolta vitézségét, zsványok ellen védelmezte magát: egy kicsit borral is kereskedett, abba természetesen belevesztett, megcsalták; s ahol csak tehette, ungorokodott a papokkal, barátokkal, azok meg övele.

Mikor aztán már sok gyereke volt és sok könyvet megírt, akkor még egyszer odahívatta magához a királynő, s bemutattatá magának Trenk feleségét és gyermekeit. Azok megnyerték legmagasabb tetszését. S akkor aztán kinevezte őt a királynő — udvari fordítójának.

Tehát végre valahára elérte, hogy rangfokozatot kapott az udvarnál.

A legelső munka, aminek lefordítását rábízta, Beaudrand apát egyházi szónoklatgyűjteménye volt; de azt Trenk erősen megkeverte a saját eszméivel. Így is tetszettek azok a királynőnek.

Ekkor meghalt a legszeretettebb királynő. S ezzel Trenk Frigyes dicsőségének is vége volt. Megint visszamehetett a kis uradalmába birkákat nyiradni, dézsmát behajtani.

Nemsokára követte Mária Teréziát ellenfele, Nagy Frigyes is a túlvilágra.

Utódjának, trónralépte után első tettei közé tartozott az igazságtalanul üldözött Trenk Frigyeset rehabilitálni. Dekrétummal szünteté meg a száműzetését, s visszaadatá elkobzott ősi birtokát.

Ezzel az örvendetes fordulattal végzi Trenk Frigyes az életírását: siet nagy örömmel imádott régi hazájába vissza.

Már akkor hatvannégy esztendő volt.

S még mindig az az idealista rajongó, aki gyermekkorában.

Tíz vaskos kötet munkája hirdette nagy tehetségét: ismerték Német-, Francia-, Angolországban. Népszerű volt a neve mindenütt.

Két évig élvezhette a dicsőséget nyugalomban.

Ekkor kiűtött a francia forradalom.

És az a hatvanhat esztendő ember otthagya a nyugalmas házát, családját, elment Párizsba, a népszabadság mellett harcolni.

A girondisták voltak az ő eszményképci.

Robespierre aztán őtet is leguillotinoztatta a girondistákkal együtt.

Nem lett volna az élete tökéletes, ha nem így fejezte volna be.

Vagy egészen másképp kellett volna neki azt *elkezdeni*.

Mikor ott állt a Herakles válasútja sarkán: a két hívogató géniusz előtt.

Ha Vénus olyan nagyon nem pártfogolta volna: Mars nagy embert csinált volna belőle.

Sokat szeretett: — sokat szenvedett; a sors ki van egyenlítve.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AkH	A Magyar Helyesírás Szabályai. 10. kiad. Bp. 1954.
bibl.	a Trenk-téma történetéhez csatolt bibliográfia (jelen kötet 415—30.)
1893	<i>A két Trenk</i> első kiadása
1895	a <i>Trenk Frigyes</i> első kiadása
HTSz	Helyesírási Tanácsadó Szótár. Szerkesztette Deme László és Fábíán Pál. Bp. 1961
jk.	jelen kötet
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat (<i>A két Trenk</i> és a <i>Trenk Frigyes</i> c. regény kézírata)
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1894—1898. A két Trenk — Trenk Frigyes 87. k. 1898.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PH	Pesti Hírlap
sh.	sajtóhiba
szr.	szövegromlás
szsz.	szó szerint
< >	Jókai által törölt szöveg a kéziratban
<...>	Jókai által törölt olvashatatlan szöveg a kéziratban
[]	a sajtó alá rendező kiegészítése

KÉZIRAT, KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

A KÉZIRAT

A két Trenk és a Trenk Frigyes c. regény kézírata úgyszólván teljes egészében — három, elveszettnek tekinthető lap kivételével — fennmaradt; az OSzKK-ban Quart. Hung. 3045. sz. alatt található.

Az OSzKK-ba 1951-ben került egy akkori hivatalnak, a Múzeumok Országos Központjának ajándékképpen (l. az OSzK 339/1951 sz. és a MOK B-4948/1951 sz. iratát), ez a hivatal pedig a Magyar Külügyminisztériumtól vette át, amiről az OSzK említett irata mellett fekvő, alábbi szövegű jegyzőkönyv tanúskodik:

Jegyzőkönyv

mely készült a Múzeumi Központban 1951. június 6-án a külügyminisztertől, Kiss Károly elvtárstól közvetlenül Ortutay Gyula, a Múzeumi Központ elnöke számára megküldött Jókai, Kossuth és egyéb kéziratoknak az Országos Széchényi Könyvtár számára való átadása ügyében. Jelen vannak, a Széchényi Könyvtár részéről Csapody Csabáné, a Múzeumi Központ részéről Lakatos László és Solyvár István. Jegyzőkönyvet vezet: Szanday Istvánné. Átadásra került: 1. 17,5 × 22 cm-es barna vászonkötésű tékában a „Két Trenk” c. történelmi regény Jókai kéziratosa lapja. . . [következik Mikszáth Kálmán és Kossuth Lajos egyidejűleg átadott kézíratainak rövid leírása]. Fentiek megállapítása után mindkét téka anyagát a Széchényi Könyvtár megbízottja átvette. Budapest, 1951. június 6. [aláírások, kiadmányozás].

A jegyzőkönyv készítői nyilván csak a fedőlapot nézték és nem vették észre, hogy *A két Trenk* kéziratán kívül a *Trenk Frigyes* kézírata is a tékában van, illetve az utóbbi regényt, mint az előbbinek folytatását, annak részéül tekintették.

A K egy részének előző sorsára utaló adatot találunk utolsó lapjának hátoldalán, ahol ceruzairással ez áll:

Alólfrott igazolom, hogy a jelen 1—92 és 1—54 lapra terjedő regény-
szöveg Jókai Mór eredeti kézírata.

Bpest, 1920 I/8.

Dr. Sebestyén Gyula
m. nemz. múzeumi igazgató

Ez az eredetileg 1—92 és 1—54 számozású rész a *Trenk Frigyes* c. regény kézírata: hogy akkor miért került *A két Trenk* c. regény kéziratától külön, majd utóbb hogyan kerültek ismét egymás mellé, azt ma már aligha lehet megállapítani. Hogy 1951-ben a Magyar Külügyminisztérium útján, többek közt Kossuth 1861-es levelezőkönyvével együtt került az OSzK állományába, ez arra enged következtetni, hogy Londonból, az ottani magyar külképviselet révén jutott haza, nyilván Jókai oda kivándorolt sógorától, Nagy Lajostól; s ott már a két regény kézírata láthatóan egymás mellett volt: ezt a feltevést támasztja alá a kettős K-ra — s arra is bőven — méretezett barna vászonkötésű téka, melyben a K-ot azóta is őrzik.

A K Jókai jellegzetes lila tintás kézírása; néhány piros ceruzás javítás ugyancsak Jókai kezétől származik: ezeket a szövegváltozatokban nem különböztetjük meg a lila tintás javításoktól, mert kétségtelenül egyidőben történik (Jókai asztalán ott feketett a piros ceruza); ezt bizonyítja pl. a K (OSzKK számozás szerinti) 363. lapja, ahol — a JKK 344 : 33—34 sorának megfelelő szövegben — a „fiatal granátos”-ból piros ceruzás javítással lett „öreg granátos”, majd tizenhat sorral lejjebb az ennek logikailag megfelelő javítás — „rekruta” helyett „veterán” (JKK 345 : 16) már lila tintás javítás. Minthogy pedig a PH szöveg a lila tintás és a piros ceruzás javításokat egyaránt tartalmazza, kétségtelen, hogy mindkét fajta javítás már az első nyomdábadás előtt megtörtént.

A K lapjait Jókai lila tintával az eredeti kötetbeosztás szerint számozta. Az OSzKK állományába vétel után a lapokat ott géppel számozták, a két regényt egymás után folytatólag. A számozásnál Jókai többször, az OSzKK számozója egyszer tévedett, így a kettős lapszámozás a következő képet mutatja: *A két Trenk, I. kötet.* Jókai: 1—145. OSzKK: 1—144. (Az eltérést az okozza, hogy Jókai a 95-ös számot kifejejtette, nála a 94. után a 96. lapszám következik.) — *A két Trenk, II. kötet.* Jókai: 1—106. OSzKK: 145—250. — *Trenk Frigyes. I. kötet.* Jókai 1—92. OSzKK: 252—338. (Az OSzKK-ban 251-gyel számozott lap egy nem Jókai kezétől származó, kék tintával írt címlap, szövege: „Trenk Frigyes”. E kötetnél Jókai a 42, 43, 44 és 84 számot felejtette ki, az OSzKK számozója pedig a kötet harmadik lapját a számozásból kihagyta: így állt elő a két számozás közt öt szám különbözet.) —

Trenk Frigyes, II. kötet. Jókai: 1—54. OSzKK: 339—399. (Jókai a 12—23 számokat kifelejtette, 31 után viszont 12-től kezdte a számozást, majd az 51 számot felejtette ki.)

A K-on még két ceruzával írt nagy számokat is látunk, ezek nyilván a hírlapi szedő kezétől származnak, és feltehetően a szedő is vágta ketté — kényelmesebb kezelés végett — a K lapjait: ezeket utóbb összeragasztották, de rossz ragasztópapírral, sok széjjel is esik, négy fél lap pedig, meg egy egész lap elveszett. Az elveszett részek (OSzK szerinti K-számozás alapján): *A 7. lapból kivágva* fél lap (a JKK 11 : 29 sorában levő „S a szerelmi mámor...” szavaktól a JKK 12 : 2 sorában levő „...egy híres dáridó után:” szavakig.) — *A 188. lap alsó fele* (a JKK 179 : 25 sorában levő „Ne félj, nem marad...” szavaktól a JKK 180 : 2 sorában levő „... ott ült a börtönében” szavakig.) — *A 222. lap alsó fele* (a JKK 207 : 29 sorában levő „De annyi józan ész. . .” szavaktól a JKK 208 : 5 sorában levő „... a hátrahagyott Schell iránt” szavakig.) — *A 224. lap alsó fele* (a JKK 210 : 20 sorában levő „Miranda szemei pokoltüzet. . .” szavaktól a JKK 210 : 28 sorában levő „... Értheti, aki érti” szavakig.) — *A 250. lap után* a két *Trenk c. regény vége* (a JKK 234 : 22 sorában levő „... a vendégtársak elremülve látták” szavaktól a JKK 235 : 8 sorában levő befejezésig).

A K lapjai tanúsítják, hogy Jókai maga tervezte a hírlapi folytatások beosztását: erre utalnak a megfelelő K-lapok végére írt saját kezű bejegyzései: „Folyt. köv.”, „folyt.” stb. Ezeket az utasításait azonban a PH szerkesztősége nem mindig tartotta be. (Pl. a JKK 12 : 31 sorában levő „... az egy tündér.” szavak után Jókai új folytatást tervezett, a PH-ban azonban a szöveg mégis folytatódott és csak a JKK 15 : 26 sorában levő fejezetvég után következett az új folytatás: nyilván a hírlapi szám terjedelmi-tördelési szempontjai kerekedtek felül.) — Mi a JKK-ban a folytatások kézírásos bejegyzéseit sem a regényszövegben, sem a szövegváltozatok között nem tüntetjük fel.

Az ötödik fejezettől kezdődően Jókai a fejezeteket már nem számozza (nem tartotta nyilván, elfelejtette, hány fejezet volt már), ettől kezdve az új fejezetek címe fölé csak ennyit ír: „fejezet”, a számozást a lapszerkesztőre, illetve a szedőre bizza.

A K hátlapjain Jókai írásával, rendszerint fekete ceruzával többször is „Pesti Hírlap” olvasható: nyilván kézbesítési utasítás. De „levelezett” is a szedővel a hátlapokon az író: pl. a K 66. lapjának hátoldalán lila tintás írásával ez áll: „Vasárnap”, s ez a folytatás valóban vasárnap, 1892. október 9-én jelent meg; vagy a K 136. lapjának hátoldalán lila tintás kézírásával ez áll: „Pesti Hírlap mátul kezdve 4 oldalt adunk JM”. *A két Trenk* második kötetének fejezeteit Jókai ismét elől-

ről számozza, de már a harmadik fejezet után elvéti a számozást, a negyedik fejezetet ismét harmadiknak számozza és tévedését a PH átveszi. Hasonló módon folyt a *Trenk Frigyes* fejezetszámozása is.

A HÍRLAPI KÖZLÉS

A Pesti Hírlap 1892. évi (XIV. évfolyam) 258.(4932.) — szeptember 18-i — számának első lapján ezt olvassuk:

Mai számunk első mellékletén kezdjük meg

Jó k a i M ó r

A k é t T r e n k

c. legújabb regényének közlését.

S ettől kezdve napról napra — általában csak a hétfői napok kivételével — a hírlap második részében, valahol a 9. és a 26. lap között, túlnyomórészt a 10., 11., 12. vagy a 17., 19. lapokon, kb. háromnegyed újságoldal terjedelemben, Regény-Csarnok rovatcím alatt, sorszámozott folytatásokban folyik *A két Trenk* első közlése. Szövegét általában az jellemzi, hogy a K következtelenségeivel (pl. a -ból, -bol, -bul jellegű ragok váltakozásával) szemben egységesítést találunk, ennek következtében a szöveg kétségtelenül egységesebb — viszont árt a szövegnek az a körülmény, hogy a hírlapi betűtárból a hosszú *í, ú, ű* hiányzik — helyettük rövid *i, u, ü* áll. A régies *cz* helyett már modern *c* szerepel. Következten a fejezetek számozása: hol számmal, hol betűvel — egyszer el is tévesztve — történik.

Az egyes folytatások az alábbi részeket tartalmazzák:

1. szept. 18. *A király és druszája* fejezetcímtől a „... balsorsában sem hagyta el soha.” szavakig.
2. szept. 20. „S a szerelmi mámor...” szavaktól a „... — Van, fölség.” szavakig.
3. szept. 21. *A Vous sentez d'eau de Cologne* fejezetcímtől a „... nincs semmi lehetetlen.” szavakig.
4. szept. 22. *A salto mortale* fejezetcímtől „... a háta mögé öntötte.” szavakig.
5. szept. 23. „— Én olyan emberrel...” szavaktól az „... úgy kellett mindenüvé követni.” szavakig.
6. szept. 24. „Amália hercegnő szenvedélyes solymász...” szavaktól a „... kivilágítást az ellenség földén.” szavakig.
7. szept. 25. „Trenk Ferenc közel rokona...” szavaktól a „Még csak az kellett volna!” szavakig.

8. szept. 27. „Hisz ez megkardlapozná. . .” szavaktól „. . . a háború fáklyáit magába Frankhonba.” szavakig.
9. szept. 28. „Trenk pandúr-csapatja teljesen felzavarta. . .” szavaktól az „. . . előzzék meg azokat rohammal.” szavakig.
10. szept. 29. „Egy szeptemberi reggelen. . .” szavaktól a „. . . végső fokra hágott a táborban.” szavakig.
11. szept. 30. „A pardubici takarmányhalmaz. . .” szavaktól a „. . . szép állat ilyenkor, mint a farkas.” szavakig.
12. okt. 1. „Az első szobában. . .” szavaktól az „. . . engedelmesség-jél nekem, én megmentelek.” szavakig.
13. okt. 2. „— Mit nekem az élet. . .” szavaktól a „. . . hideg borzongás futott végig a hátán.” szavakig.
14. okt. 4. „— Ez az ember lett az én nénémnek. . .” szavaktól az „. . . elhessegeté magától. Még élt!” szavakig.
15. okt. 5. „A hölgy összerázkódott. . .” szavaktól a „. . . tréfának vette; nevetett rajtuk.” szavakig.
16. okt. 6. „Miranda egy gyöngyökkel kirakott. . .” szavaktól a „. . . költészet és finom ízlés hazájában.” szavakig.
17. okt. 7. „Most pedig elkövetkeztek. . .” szavaktól a „. . . könnyemmel mosom tisztára.” szavakig.
18. okt. 8. „Trenk Frigyes elgondolkozott rajta. . .” szavaktól „. . . a helységben levő franciákra bukkantak.” szavakig.
19. okt. 9. „Rendes eszű vezér ilyen esetben. . .” szavaktól a „. . . de azt mondá: „mais c'est la guerre!” szavakig.
20. okt. 11. „Itt félbeszakítá a beszélgetést. . .” szavaktól az „. . . osztott *türelmi bárca* mellett.” szavakig.
21. okt. 12. „A hölgy fáradag mozdulattal. . .” szavaktól az „. . . örömeleányok a szívedbe tömtek!” szavakig.
22. okt. 13. „Ezzel a leleplezéssel új világításban. . .” szavaktól a „. . . drasztikus módszer volt: semmi egyéb!” szavakig.
23. okt. 14. „Miranda egész hidegvérrel. . .” szavaktól a „. . . Csak Frigyes szívének volt baja.” szavakig.
24. okt. 15. A *Ferde helyzet* fejezetcímtől a „. . . Fáradt vagyok, mint a kutya.” szavakig.
25. okt. 16. „Mielőtt mégis a sátorba. . .” szavaktól a „. . . magával vitte a király.” szavakig.
26. okt. 18. „Trenk Frigyes fel tudta fogni. . .” szavaktól „. . . az megint más kérdés.” szavakig.
27. okt. 19. A *két Trenk szemtől szemben* fejezetcímtől a „. . . levettette lovasát a nyeregéből.” szavakig.
28. okt. 20. „Szokatlan, megdöbbentő. . .” szavaktól „. . . Az üdvözlő levél ezalatt megíródott.” szavakig.

29. okt. 21. „A császár aggódva néz körül . . .” szavaktól a „. . . mint-hogy maguk is állati kövek.” szavakig.
30. okt. 22. „S a sok tudós konzílium . . .” szavaktól a „. . . tudja bevenni a várakat.” szavakig.
31. okt. 23. „Trenk Frigyes erre a szóra . . .” szavaktól „. . . a szerelem sötét verem!” szavakig.
32. okt. 25. *A tűzkeresztség* fejezetcímtől a „. . . megfűjják a trombitákat.” szavakig.
33. okt. 26. „Reggel négy órakor kezdődött . . .” szavaktól a „. . . jó adag malícia volt.” szavakig.
34. okt. 27. *A széna-szalma tündér* fejezetcímtől a „. . . felfedezései vannak az ellenség szándokairól.” szavakig.
35. okt. 28. „A király megbízta Trenk Frigyes . . .” szavaktól „. . . a király öltözőfülkéjének függönye mögé.” szavakig.
36. okt. 29. „És nemsokára egymás után érkeztek . . .” szavaktól a „. . . hasonló megtréfálásra.” szavakig.
37. okt. 30. „Trenk Frigyes komoly arcot csinált . . .” szavaktól a „. . . fonódott a suttogó nyaka körül.” szavakig.
38. nov. 1. „Ilyen nagy titoknak az átruházása . . .” szavaktól a „. . . kellett a faluba eljutnia.” szavakig.
39. nov. 2. „Hiszen ez is veszélyes feladat . . .” szavaktól a „Hát azzal mi történt?” szavakig.
40. nov. 3. *A drága kotillyon s a még drágább viganó* fejezetcímtől a „. . . mutatta a kincs tartalmát.” szavakig.
41. nov. 4. „Trenk a másfél lábával . . .” szavaktól az „. . . Azzal kirohant a sátorból.” szavakig.
42. nov. 5. „— No, hát megkaptátok a zsákmányt . . .” szavaktól a „. . . tudta meg az ármányt.” szavakig.
43. nov. 6. „Mikor már a hegyek fennsíkján . . .” szavaktól a „. . . túl járt az Elbe vizén.” szavakig.
44. nov. 8. *A diadalszekéren* fejezetcímtől „. . . a legsúlyosabban terhelő vád ellene.” szavakig.
45. nov. 9. „Trenk Ferenc az egész vizsgálat alatt . . .” szavaktól a „. . . hanem Löwenwalde tábornok.” szavakig.
46. nov. 10. „Löwenwalddal régi ismeretsége volt . . .” szavaktól a „. . . kihurcolták a törvénykezési teremből.” szavakig.
47. nov. 11. „Akkor aztán következett az . . .” szavaktól a „. . . Csillapítá az elnök.” szavakig.
48. nov. 12. „— De éppen ez volt vesztére . . .” szavaktól a „. . . meg nem fojtottam akkor!” szavakig.
49. nov. 13. „Miranda tovább mondta.” szavaktól a „. . . meggyilkolt nővéremért kaptad Trenk Frányó!” szavakig.

50. nov. 15. *A végzetes pamflet* fejezetcímtől a „...váltotta meg a szabadonbocsátását.” szavakig.
51. nov. 16. „A részleteken csak annyit változtatott...” szavaktól a „...hogy küldje el Trenk Ferencnek.” szavakig.
52. nov. 17. „Ebben a két Trenk ügyében...” szavaktól a „...nagyobb volt a respektus íranta.” szavakig.
53. nov. 18. „Nem is titkolták a tisztek...” szavaktól az „...Ezen már könnyű lesz átugrani.” szavakig.
54. nov. 19. „Itt azonban egyszerre útját állta...” szavaktól a „...megtint ott ült a börtönében.” szavakig.
55. nov. 20. „— Derék fiú vagy pajtás!...” szavaktól a „...Rettegetes erő a szabadságvágy!” szavakig.
56. nov. 22. „Itt azután nem üldözhet...” szavaktól a „...merre nincs a világ bedeszkázva.” szavakig.
57. nov. 23. „Amíg a hegyről lebandukoltak...” szavaktól az „...el is aludtak egy imádság idő alatt.” szavakig.
58. nov. 24. „De még csak éppen az előálmukat aludták...” szavaktól „...s élte fogytáig eltartotta.” szavakig.
59. nov. 25. „Most már egyenesen az anyját...” szavaktól a „...vacsorát kapjon ingyen.” szavakig.
60. nov. 26. „Megtint az utcán voltak!...” szavaktól a „...meghagyták nála a tolvajok.” szavakig.
61. nov. 27. *A Potifárné asszony* fejezetcímtől a „...felesége volt, Miranda asszonyság.” szavakig.
62. nov. 29. „Miranda nem hagyta az urakat...” szavaktól az „...ifjú nő között volt a gyűlölet.” szavakig.
63. nov. 30. „Frigyes nem kérdezősködött tovább...” szavaktól az „...Értheti, aki érti.” szavakig.
64. dec. 1. *A Bécs városában* fejezetcímtől a „...becsületes vagy és szeretsz engem?” szavakig.
65. dec. 2. „Frigyes sírt az elkeseredés miatt...” szavaktól a „...még nagyobb veszedelem lett volna.” szavakig.
66. dec. 3. „Azonban a két tisztnek szeme közé vágta...” szavaktól az „...akkor velem gyűlik meg a baja.” szavakig.
67. dec. 4. „A néző tisztek kacagtak...” szavaktól az „...elárulta nekem az egész megvesztegetést.” szavakig.
68. dec. 6. „Frigyes a fogait csikorgatta...” szavaktól a „...csüggedten adta meg magát a sorsának.” szavakig.
69. dec. 7. „Löwenwalde, mikor látta...” szavaktól a „...Szent István tornya látható volt a földhatáron.” szavakig.
70. dec. 8. *A csodatevő szent* fejezetcímtől *A két Trenk* c. regény végéig.

1893. január 1-én, a Pesti Hírlap XV. évfolyamának 1. (5036.) számának első lapján vastag betűs szöveg hirdette:

E helyen is fölhívjuk a figyelmet lapunk
mai első mellékletére, melyen
Jókai Mór új regénye
TRENK FRIGYES
veszi kezdetét.

A folytatások felett — az első kivételével — ismét a Regény-Csarnok rovatcím olvasható — így jelenik meg a lapban Jókai második Trenk-regénye, az elsőnek szerves folytatása. A fejezetek sorszáma ismét hol betűvel, hol számmal szerepel.

Az egyes folytatások az alábbi részeket tartalmazzák:

1. jan. 1. A *Pályátlan csillag* fejezetcímtől a „...megköszönhette, hogy nem a „világból!” szavakig.
2. jan. 3. „Rossz gondolatoktól üldözve...” szavaktól az „...Ez a szép élet.” szavakig.
3. jan. 4. „Csak az az egy baj a realizmusban...” szavaktól az „...utolsó szerencsejátéka életében.” szavakig.
4. jan. 5. „Hatszáz arany már pénz!...” szavaktól az „...Azt nem jegyezte fel a naplójába.” szavakig.
5. jan. 6. Az *Igazi oroszosan* fejezetcímtől a „...de én nem tudok felőle semmit.” szavakig.
6. jan. 8. „Trenk Frigyesnek már eddig is...” szavaktól az „...előkészület a tengeri utazáshoz.” szavakig.
7. jan. 10. „A nagy dáridó következtései...” szavaktól a „...viharos tengerrel is dacol és hős marad.” szavakig.
8. jan. 11. A *Szerencse csillaga* fejezetcímtől a „...téged ezért Berlinben megszerettek?” szavakig.
9. jan. 12. „— De mikor igazsága volt!...” szavaktól a „...bajuszát meg a szemöldökét.” szavakig.
10. jan. 13. „Kollégái állandóan tréfáltak vele...” szavaktól a „...szigorúan tudja fenntartani a tekintélyét.” szavakig.
11. jan. 14. „A boldog vőlegény teljesen...” szavaktól a „...használni a nyarat és a szerelmet.” szavakig.
12. jan. 15. „Még egészen világos volt...” szavaktól a „...minő csoda által ringatva?” szavakig.
13. jan. 17. „Ezzel a szerelmi kalanddal...” szavaktól az „...amit ő most elkövetni készül.” szavakig.
14. jan. 18. „Nem súgta a fülébe a jobbik esze...” szavaktól a „...Pedig ez igaz történet.” szavakig.

15. jan. 19. *A kancellárnő* fejezetcímtől a „...csak atyai kötelességet teljesített.” szavakig.
16. jan. 20. *A Hogyan születik a hongyülölet* fejezetcímtől az „Ihre Mittel erlauben ihr solches.” szavakig.
17. jan. 21. „Aztán otthagya a kancellárt...” szavaktól a „...hallgatta végig a szép Anna asszony.” szavakig.
18. jan. 22. „Ez a rosszul sikerült cselszövény...” szavaktól a „...korábban utolérte a szerencsétlenség.” szavakig.
19. jan. 24. *A Keresztül-kasul a viládban* fejezetcímtől a „...tökéletes élvezet volt a tengeren való utazás.” szavakig.
20. jan. 25. „Hogy miért tette ezt a nagy körutat...” szavaktól „...maga körül az emberi szívekben.” szavakig.
21. jan. 26. „S Trenk Ferenc gúnyszelleme...” szavaktól a „...többé a vizet maga körül.” szavakig.
22. jan. 27. *A balsors kezdete* fejezetcímtől „...az ördög nagyon jól tud vívni.” szavakig.
23. jan. 28. „A hajó is ott volt már...” szavaktól „...Még azt sem értette el!” szavakig.
24. jan. 29. „Trenk Frigyes azzal a hóbortos reménnyel...” szavaktól „...Hát, holtig!” szavakig.
25. jan. 31. *A halott küzdelme* fejezetcímtől „...az apja ablakától visszajön.” szavakig.
26. febr. 1. „És Trenk Frigyes onnan a börtönablakból...” szavaktól „...a szakadó zápor elé.” szavakig.
27. febr. 2. *A családi börtön* fejezetcímtől a „...Trenk Frigyesnek volt családi börtöne.” szavakig.
28. febr. 4. „A szerencsétlen ifjú lelkén...” szavaktól „...Az egész munkája meghiusul.” szavakig.
29. febr. 5. *A halál országába — oda és vissza* fejezetcímtől „...fölbredt napokig tartó halálos álmából.” szavakig.
30. febr. 7. *Az Új kísérletek* fejezetcímtől a „...fölvette megint a bilincseit — és akkor is nevetett.” szavakig.
31. febr. 8. „Egyszer aztán nagy baleset...” szavaktól „...az ajtaja és ablaka elé állítva.” szavakig.
32. febr. 9. „Három esztendő telt el...” szavaktól a „...felső padlódeszka helyébe újat szegeztek.” szavakig.
33. febr. 10. „Mikor aztán eltávoztak...” szavaktól „...még a hazaárulás után is?” szavakig.
34. febr. 11. „Itt voltak ismét egymáshoz oly közel...” szavaktól a „...nem mondta ott meg az igazi nevét.” szavakig.
35. febr. 12. „A herceg jegyzőkönyvet iratott...” szavaktól a „...tizennyolc hónap elmúlt.” szavakig.

36. febr. 14. *Az utolsó kísérlet* fejezetcímtől az „... ott találták lázban és fuldokolva.” szavakig.
37. febr. 15. „Mégis folytatta a munkát...” szavaktól a „... túl vannak a porosz határon.” szavakig.
38. febr. 16. *A lélektani bilincs* fejezetcímtől a „... próbáljon ön már innen kitörni.” szavakig.
39. febr. 17. „És aztán ismét lehúzták róla...” szavaktól a „... sírt, mikor a börtönétől megvált.” szavakig.
40. febr. 18. „A börtönből kiszabadulásával megszűnt...” szavaktól a *Trenk Frigyes* c. regény végéig.

AZ ELSŐ KÖTETKIADÁS

A két Trenk alcíme a K-ban és a PH-ban: „Történelmi regény két kötetben”, a *Trenk Frigyesé* „Regény két kötetben” és Jókai a kötetek beosztását a cselekmény logikája szerint végezte el. *A két Trenk* első kötete véget ért a burkersdorfi csatával, vagyis az ifjú Trenk Frigyes életének azt a korszakát tartalmazta, mely alatt II. Frigyes király kegyében sütkérezett, sorra aratta szerelmi meg hadi diadalait, és fogsága is inkább csak operettfogságnak számított; az ördögnél feketébb Trenk Ferenc pedig ugyancsak, néhány kudarc ellenére is, halmozta a sikereket. A második kötetben diadalaik zenítjéről mindkettőn életük infernójába kerülnek: Frigyes a glatzi börtönbe, ahonnan a szökés és emigrálás útjára lép — Ferenc pedig a bécsi, majd az utolsó állomásául szolgáló spielbergi börtönbe. A *Trenk Frigyes* kötetfelosztása hasonló logikát mutatott: az első kötetbe került a főhős oroszországi tündöklése, a másodikba pedig gyötrelmes börtönkrónikája, szabadulási kísérleteinek kudarcсорozata, addig a fordulatig, amikor — Jókai szavai szerint — „a börtönből kiszabadulásával megszűnt Trenk regényalak lenni.” (Ezt a mondatot valóban már csak három epilógusszerű lap követi.)

Amikor azonban sor került az első kötetkiadásokra — *A két Trenk* ére 1893-ban, a *Trenk Frigyesé* pedig 1895-ben —, kiderült, hogy az eredeti felosztás ilyen formában nem állja meg a helyét. *A két Trenk* nél a két kötet terjedelmi aránya lett volna alkalmatlan (az I. kötet 13 fejezete 225 lap, a II. kötet 10 fejezete 159 lap lett volna — tehát az I. kötet majdnem másfélszer olyan vastag lett volna, mint a II. kötet), a *Trenk Frigyes* pedig két füzetszerűen vékony (egy 78 lap és egy 56 lap terjedelmű) kötetecskéből állott volna. Ezért láthatóan a nyomdai, könyvesztétikai szempontok figyelembevételével a K és a PH felosztása az első kötetkiadásban megváltozott. *A két Trenk*

két kötet maradt, de az elsőből két fejezet (49 lap terjedelemben) átkerült a másodikba — kétségtelenül a felosztás logikájának rovására — a *Trenk Frigyes* két kötete pedig egygé olvadt össze. Az előbbi regény alcíme az első kiadáson: „Történeti regény két kötetben”, az utóbbié pedig egyszerűen: „Regény”.

Az első kiadást általában a PH-ból és nem a K-ból szedték; bizonyíték a PH szövegromlás jellegű hibáinak mechanikus átvétele (felsorolásukat l. 445—47. l.) előfordul azonban az is, hogy a K nyilvánvaló hibáját, amelyet már a PH-ban kijavítottak, a kiadás javítatlanul veszi át, ami azt bizonyítja, hogy a kiadó szedője előtt a PH szövege mellett a K is ott feküdt: a JKK 347 : 5 sorában a K nyilvánvalóan elstetett „felkuttatá” szavát a PH-ban már helyesbítették: „felkutattatá”, és lám, a kiadásban megint ezt olvassuk: „felkuttatá”.

Az első kiadásban kiküszöbölték a PH fejezetszámozási tévedéseit, *A két Trenk* végére tartalomjegyzék került (a *Trenk Frigyes* végére nem); a 2. kötet 7. fejezete, mely a szövegben Potifárné asszony”, a tartalomjegyzékben mint „Putifárné asszony” szerepel. A helyesírást ismét a K régiés cz-i jellemzik. *A két Trenk* szedéséből a hosszú *f, ú és ű* még hiányzik, a *Trenk Frigyes*ben már megtalálható. A K és PH szövegében szereplő kiemeléseket — melyeknek formája ott a ritkítás — *A két Trenk* első kiadása átveszi, a *Trenk Frigyes* azonban nem. E különbség oka nyilvánvalóan abban a körülményben leli magyarázatát, hogy *A két Trenk* 1893-ban még a Révai Testvérek kiadó „Jókai Mór újabb regényei” c. sorozatában jelent meg, a *Trenk Frigyes* viszont ugyanennél a kiadónál 1895-ben, tehát akkor, amikor a Révai Testvérek kiadó már megkezdte a Nemzeti Kiadás sorozatát, és számításba vette, hogy ugyanez a mű rövidesen ebben a sorozatban, más, egységes kiadási-tipográfiai elvek alapján fog megjelenni. *A Trenk Frigyes* első kiadásának hátlapján már a Nemzeti Kiadás hirdetése olvasható.

A NEMZETI KIADÁS

Jókai két Trenk-regénye a Nemzeti Kiadásban 1898-ban egybekötve, a sorozat 87. köteteként jelent meg. Mindkettőnek alcíme: „Történeti regény”. A kötetfelosztás már *A két Trenk*ben is megszűnt (ami mindenesetre kiküszöbölte az első kiadás felosztásának logikátlanságát), a fejezetek számozása mindkét regényen belül folyamatos.

Hogy a szöveg és a tartalomjegyzék közti címteltérés, melyet *A két Trenk* első kiadásánál említettünk (Potifárné — Putifárné) itt is

megtalálható, arra enged következtetni, hogy a szedés az első kötetkiadásból és meglehetősen gépiesen történt. Emellett azonban az NK egységesítő elvei is érvényesültek, ami *A két Trenk* első kötetkiadásával szemben nagyobb, a *Trenk Frigyesével* szemben kisebb változtatást jelentett. Az előbbiből még hiányzó hosszú *í, ú, ű* megjelent és az ott még meglevő kiemelések eltűntek; az utóbbinál az NK-nak még a szedéstükre is annyira hasonló az első kötetkiadáséhoz — a lapok és a sorok pontosan ugyanazokkal a szavakkal kezdődnek és végződnek, a betűtípus is azonos —, hogy első pillantásra azt hisszük, az NK-hoz az 1895 évi szedést használták fel, csupán a pagina- és az ívszámozást alakították át. Tüzetesebb vizsgálat azonban meggyőző róla, hogy ez csak látszat: elvértve akadnak belső, szedésbeli eltérések; pl. mindjárt a regény első lapján két árnyalati, egy központosási és egy idegen-szó-írási különbség — JKK 239 : 4 (1895): üres zsebbel: a mi legrosszabb; (NK:) üres zsebbel, a mi legrosszabb — JKK 239 : 17 (1895): preparandiák; (NK:) praeparandiák — hívja fel figyelmüket arra a tényre, hogy az NK-hoz új szedés történt, de teljesen gépiesen, az első kötetkiadásnak még a sorbeosztását is követve. S nem is lehetett benne az 1895. évi kiadásban az a zárójelbe tett mondat, amely közli, hogy az 1895-ben még kifogásolt hiányt (Beleznay szabadcsapat-vezető neve hiányzott a lexikonokból) időközben pótolták: „(Megtörtént. 1898.)” (JKK: 357 : 19).

A KÖTETKIADÁSOK BIBLIOGRÁFIÁJA

- I. a) *A két Trenk*. 1—2. k. Bp. 1893. Révai Testvérek. 1. k. 176. l.; 2. k. 209. l. | Jókai Mór újabb regényei. |
- b) *Trenk Frigyes*. Bp. 1895. Révai Testvérek. 136 l.
- II. a—b) 1. *A két Trenk — Trenk Frigyes*. Bp. 1898. Révai Testvérek. [4] 362 [2] l. | Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 87. |
2. Ua. 1898. [Azonos nyomás finomabb papíron mint „amateur díszkiadás”, nagy 8° alakban.] | Jókai Mór összes művei. Nemzeti díszkiadás 87. |
3. 1904.
Címlapkiadás.
4. 1907.
Címlapkiadás.
5. 1910.
Címlapkiadás.
- III. a) *A két Trenk*. 1—2. k. Bp. [1914.] Révai. 1. k. 156. l.; 2. 135 l. | Olcsó Jókai 173—76. |

- b) *Trenk Frigyes*. Bp. [1914.] Révai. 176 l. | Olcsó Jókai 177—178. |
- IV. a) 1. *A két Trenk*. 1—2. k. Bp. [1915.] Révai. 1. k. 127 l.; 2. k. 164 l. | Tolnai Világlapja ajándéka. |
2. [1916.] Címlapkiadás.
- V. a—b) *A két Trenk —Trenk Frigyes*. Bp. 1931. Franklin Társulat—Révai Testvérek. [4] 292 [2] l. | Jókai Mór művei. Centenárium kiadás 85. |
- VI. a) *A két Trenk*. Bp. 1943. Révai. 191 l. | Regénykönyvtár 5. |
- VII. a—b) 1. *A két Trenk —Trenk Frigyes*. Bp. 1959. [Sajtó alá rendezte Lengyel Dénes.] Győry Miklós rajzaival. Szépirodalmi kiadó. 385, 3 l. | Jókai Mór válogatott művei. |
2. 1959.
Címlapkiadás. Szlovákiai Szépirodalmi kiadó. Csehszlovák—magyar közös kiadás.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

Az adatokat Demeter Tibor *Magyar szépirodalom idegen nyelven* (Bp. 1952. és pótlásai. Kézirat.) c. műve alapján közöljük; mindkét mű egy-egy kiadása megtalálható az OSzK-ban.

Német:

- I. [A két Trenk] *Feindliche Pole*. Autor. Übersetzung von Ludwig Wechsler. Bd. 1—2. Stuttgart. 1894. Dr. Foerster & Co. Bd. 1. 240 S.; Bd. 2. 164 S.
- II. 2. [Trenk Frigyes] *Ein entgleister Stern*. Übertragung von Ludwig Wechsler. Leipzig. 1895. Robert Friese. 217 S.
2. Ua. 1895.
2. kiadás.
3. Ua. 1896.
3. kiadás.
4. Ua. Leipzig. 1895. Neuparts Nachfolger. | Sammlung Modern Belletristik Nr. 5—6. |
5. Ua. 1896.
2. kiadás.
6. Ua. Leipzig. 1899. Gnadefeld & Co.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

JÓKAI TRENK-REGÉNYEINEK HELYE ÉLETMŰVÉBEN

Jókai ötvenéves írói munkásságának megünneplését, aminek előzetes terve 1884-ben felmerült, az író kívánságára 1893-ra halasztották. 1892 tehát már a jubileum, az ünneplés előkészületeinek éve volt. S ha e hivatalos ünnepeltetés idején írói népszerűsége idehaza már nem látszott is oly teljesnek, mint két-másfél évtizeddel korábban, műveinek külföldi kiadásai éppen ekkor voltak a legszámosabbak, ekkor számíthatott rá, hogy egy új könyvére idegenben is rögtön felfigyelnek (így pl. éppen a *Trenk Frigyes* német kiadása már a magyar kötetkiadás évében megjelent); magánélete is mintha csendes révbe ért volna: a megrázkódtatás, melyet első feleségének halála okozott, már a múlté, s Laborfalvi Róza alakja szinte szoborrá magasztosul a férj emlékezetében, a második házasság körüli családi viharokat még a jövő rejti; otthona derűsebb mint valaha, „csupa ragyogás, csupa fény”, írja Mikszáth (most folyó kritikai kiadás 19. kötet 150.), mintegy hiányolva Jókai életében a boldogtalanságot, mert — úgymond — „a nagy írók a fájdalom és kínszenvedések oskolájában válnak óriásokká” (uo. 151.). S a derűnek, kiegyensúlyozottságnak, megbecsültetésnek ebben az időszakában Jókai életének alapja-lényege változatlanul az, ami volt és lesz: az írás. Írói termékenysége legcsekélyebb jelét sem mutatja a hanyatlásnak, és változatlan az is, hogy ismereteinek dúsgazdag tárházát meg forrásainak konkrét adatanyagát a maga megszokott s olvasói által meg is kívánt módján egyesíti csapongó képzeletének termékeivel.

Immár harmadszor nyúl fennmaradt emlékiratokhoz úgy, hogy azok adják egy terjedelmes regényének túlnyomó részét, mondhatni teljes alapanyagát, melyet csak mellékszereplőkkel, epizódokkal, jellemek és események elemzésével, költői leírásokkal s főként a bonyodalom szuggesztív szövésével és kielezésével gyarapít az írói fantázia. Harmadszor, mert ha egyéb műveinél forrásai közt emlékiratokat felhasznált is Jókai, mostani kötetünk „alapanyagán” kívül csupán Ráby Mátyás és gróf Benyovszky Móric memoárjait dolgozta fel regényeiben ilyen nagy mértékben.

A rokon műfajú források hasonló mértékű felhasználásán kívül egyéb körülmények is egymás mellett jelölik ki a *Rab Ráby* (1879), a *Gróf Benyovszky Móric életrajza* (1888—1891) és a *Trenk-regények* (1892—1893) helyét Jókai életművében. Mindhárom regény cselekményének időhatárai egészen közel állanak egymáshoz: a XVIII. században játszódnak le, és — megírásuk sorrendjével fordítottan — szinte időbeli folytatásai egymásnak: *A két Trenk* időkerete 1743-tól 1749-ig, a *Trenk Frigyesé* 1748-tól 1764-ig, a *Gróf Benyovszky Móric életrajzának* Jókai által fordított szövegéből készült és *Afanázia* címmel kiadásra szánt regényé 1769-től 1771-ig, a *Rab Rábyé* pedig 1784-től 1789-ig terjed (a prologus és epilógus jellegű fejezeteket nem számítva); fő hasonlóságuk pedig az, hogy főhősök mind üldöztetést szenvedő férfiak s történetük jelentős része börtönben vagy száműzetésben folyik le.

Amellett azonban, hogy Jókai éppen ilyen jellegű XVIII. századi önéletrajzokat választott emlékirat-regényeinek alapanyagául, e regények hősei s különösen Jókainak róluk alkotott felfogása közt éles ellentétek mutatkoznak. Erről itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Benyovszky Móric alakja Jókainak gyermekkorától fogva rajongva tisztelt hőse volt (vö. JKK Regények 52. kötet. 417—21.), benne a vitézség, a találékonyság, a szabadságszeretet és a puritán, monogám szerelmi hűség bajnokát tisztelte — Ráby Mátyás alakjához II. József korának Jókait hosszasan foglalkoztató problematikája vezette el (vö. JKK Regények 38. kötet. 516—18.), két bálványozott eszméjének, a felvilágosodásnak és az ősi magyar alkotmányának (mondjuk ki kereken: a népszabadságnak és a nemesi szabadságnak) tragikus konfliktusát találta meg alakjában, történetében, s róla írt regényének körvonalai, egyes motívumai már akkor is érlelődtek írói képzeletében (vö. uo. 524—30. l.), mielőtt még megismerekedett volna Ráby önéletrajzával; Trenk Frigyes és Trenk Ferenc esetében azonban szó sincs ilyesmiről.

Jókai egyéb szépirodalmi műveiben, az írói ötleteit emlékeztető szavak formájában tartalmazó noteszekben (I. JKK *Följegyzések* I—II. kötet), valamint ismeretes levelezésében egyetlen nyom sem utal arra, hogy a két Trenk alakja vagy a róluk írt két regénynek valamely problémája előbb is foglalkoztatta volna. Könyvtárába került Trenk Frigyesnek már akkor antikvár ritkaságot képviselő francia nyelvű önéletrajza (bibl. 81.), továbbá egy népszerű tömegolvasmánynak szánt, rövidített német változata (bibl. 172.) (mindkettő megtalálható könyvtári hagyatékában: Petőfi Irodalmi Múzeum B. 2462/1—3. és A. 1439. sz.) — és merőben ez a tény támasztotta benne azt a gondolatot, hogy regényt ír a két szélsőséges és

egymással ellentétes jellemű Trenk életéről. A hozzáköltött, illetve egyéolvasztott mellékszereplők, egyéb forrásokból eredő epizódok, fejtegetések, leírások láthatóan mind a regény írása során támadtak képzeletében. 1892 előtt, úgy látszik, Jókai legfeljebb annyit tudott Trenk Frigyesről és Trenk Ferencről, amennyi a kor legtöbb művelt emberének ismeretében élt az előző század e két jellegzetes alakjáról s amennyivel őket saját műveik alapul vételével a köztudat felruházta. („Életrajzát Jókai már serdülő-korában, a Rajzolatok 1838-i évfolyamában olvashatta” — írja Gálos Rezső, I. *Jókai Rab Rábyja*, Irodalomtörténeti Közlemények 1941. 337. l. — ez a Rajzolatokbeli közlemény, bibl. 276. sz., azonban igen vázlatos és felületes cikk, aligha hagyhatott maradandó nyomot Jókai emlékezetében, legfeljebb, mint Gálos is feltételezi, a név ragadt meg benne.)

Meg kell tehát röviden ismerkednünk a témának — a két Trenk alakjának, életének — történetével és hitelességével.

A TRENK-TÉMA TÖRTÉNETE ÉS HITELESSÉGE

Amikor a társadalmi és gazdasági körülmények folytán megérlelődött a hűbéri és a tőkés társadalmi rend őrségváltása, a nagy változást előkészítő propaganda szokás szerint divatot csinált: míg a francia enciklopedisták, Voltaire, Rousseau, klasszikussá lett közgazdasági szakírók és más szellemi előőrsök a letűnőfélben levő társadalmi rend lényegét tárták fel, addig a nyomukban támadt divat annak negatív külső jegyeire összpontosította tüzeit, az önkényeskedésre, az emberek sanyargatására. Így, a problémák „könynyebb végét” megragadva, keletkezett egy divatos írásmű-típus. Formája, hitelességének fitogtatása végett, az önéletrajz, emlékirat volt, hősnének pedig rendelkeznie kellett azokkal a tulajdonságokkal, amelyek az olvasótömegeknek — mindkét nembeli félművelteknek — szemében eszményképpé tehettek. E kellékek voltak: a származás (lehetőleg valahol a köznemes és a gróf között), a testi kiválóság (vívnutudás, karcsúsággal leplezett izomerő, akrobatikus ügyesség, mesés ellenálló képesség, férfiasan szép vonások), fölülnyes elme (közelebbről rendszerint meg nem határozott szellemesség, művészi érzék), továbbá a rajongó szerelemnek (a tűzön-vízen át kitaró monogám érzésnek vagy a szédítő poligámiának) és a szívfacsaró balsorsnak különféle kombinációi. Maga Jókai alig leplezett iróniával írja emlékirat-hősről, Trenk Frigyesről: „... a délceg gavallér előtt két szárnyával tárult ki minden ajtó; nevét aureolával vette körül a kettős cím: »a pandúrvezér Trenk örököse; Amália hercegnő kegyence, akire a porosz király haragszik«. Amaz a férfiakat, ez a

hölgyeket igézte meg.” (263 : 7—11.) Irónia ez, mert nemcsak Erzsébet cárnő udvarára vonatkozik, ahová a szíveket rabul ejtő Trenk megérkezett, hanem azokra a széplelkű férfiakra és hölgyekre is, akik Trenk emlékiratait rajongva olvasták.

Trenk Frigyes mindeme kellékeknek oly tömény megtestesítőjeként jelentkezett, hogy önéletrajza korában hallatlan népszerűsége tett szert: még életében hat nyelven, számos kiadásban jelent meg és gazdag vitairódalom támadt körülötte, francia színpadon már életében drámahőssé lett. De azóta is, immár csaknem két évszázad óta újra meg újra kiadják teljes, rövidített, átdolgozott, kommentált, illusztrált formában és többen — még huszadik századi írók is — regényhősiül választották. Népszerűségének jellemzéséül megemlíthetjük, hogy a nálánál utóbb sokkal nevezetesebbé vált Giacomo Casanova *Histoire de ma fuite* c. emlékiratának első német kiadása *Der Zweite Trenck* címmel jelent meg 1788-ban; Kazinczy Ferenc is megemlékezik vele való találkozásáról (*Pályám emlékezete*. Bp. 1879. II. könyv. 85. l.); Baudelaire még háromnegyed évszázaddal később is mint a nők világhírű bálványát emlegeti (1. *Choix des maximes consolantes sur l'amour*); még Benjamin Franklinnal is megismerkedett Trenk Frigyes és ő írta a tudós államférfiről e szállóigévé lett mondást: „Eripuit fulmen coelo, sceptrumque tyrannis”. E mondása is mutatja, hogy Trenk a feudális uralkodók elleni harc bajnokaként jelentkezett.

Amikor nevezetes önéletrajza Európa-szerte egycsapásra népszerűvé lett, a francia forradalmat közvetlenül megelőző években, Trenk Frigyes már egy egész könyvtárra való, legkülönbözőbb műfajú könyv szerzőjeként volt ismeretes, sőt szerelmes versektől politikai pamfletekig terjedő írásainak gyűjteményes kiadása is megjelent már nyolc vaskos kötetben (bibl. 40.). Népszerűségüket nem csekély mértékben mozdította elő az az általa sűrűn hangoztatott körülmény, hogy e művek jórészt börtönben írta.

Híressé vált glatzi fogságának és szökésének, majd tízesztendős magdeburgi börtönéletének részleteit bőségesen vázolja és színezi ki az önéletrajz, de Trenk bebörtönöztetésének tulajdonképpeni okát sejtelmes homályba burkolja. „Im Jahr 1743. war ich bis auf 5 Schuh 11. Zoll herangewachsen, die Natur hatte mir keine Vortheile versagt” — írja magáról (bibl. 43. sz. 31. l.) s már így a szükséges testi tulajdonságokkal felruházva történik vele egy kis kellemetlenség: II. Frigyes király Ulrika nevű hűgának és a svéd királynak eljegyzésekor, az udvari mulatságon valaki levágja hősiünk kabátjának szárnyát, s ekkor. . . „eine große Dame sagte mir bey vortheilhafter Gelegenheit. — Sie würde mich über meinen Verlust beruhigen. . . Der

Ausdruck war mit einem Blicke begleitet, den ich gerne verstund: und innerhalb wenig Tagen war ich der glücklichste Mann in Berlin. Es war unsre beyderseitige erste Liebe: und da sie meinerseits mit der tiefsten Ehrfurcht verbunden war . . . so reuet mich ewig kein Unglück, welches aus so edler Quelle sich in mein ganzes Schicksal verbreitete — das Geheimniß folgt mir sicher zum Grabe.” Tehát élete minden bajának, börtönbüntetéseinek alapforrása a magasrangú hölgy iránti szerelem, boldog kapcsolatuk, mely első volt mindkettőjük életében. . . Így biztosítván népszerűségét s önéletrajzának sikerét, Trenk Frigyes tovább ontja írásműveit, főként francia irodalmi mintaképek, Montaigne, La Fontaine, Montesquieu és Voltaire hatása alatt (vö. bibl. 376.), majd a francia forradalom befolyására egyre radikálisabb hangon. 1790-ben Magyarországon ad ki egész sorozat egyházellenes röpiratot, amivel többek, főként Szaicz Leó egri hitszónok heves tiltakozása nyomán éles vitát váltott ki. A fellobbanó antiklerikalizmusra aligha volt más oly tüzelő hatással, mint Trenk Frigyes. Laczkovitshoz és a Martinovics-mozgalom más tagjaihoz baráti kapcsolatok fűzik. Majd Párizsba utazik, itt is írt lapot szerkeszt, a girondisták közé kerül, egy csoportjukkal bebörtönzik és 1794. július 25-én lenyakazzák.

Műveinek népszerűsége változatlan, sőt 1804-ben még magasabbra lendül fel: ekkor jelenik meg Thiébauld könyve (bibl. 269. sz.), amely a nyilvánosság elé tárja a rég suttogott pletykát, hogy az a bizonyos „magasállású hölgy”, akinek szerelme Trenk minden balsorsát okozta, nem más, mint Amália hercegnő, II. Frigyes porosz király húga. Ennek lehetőségét a történelmi kutatások eredményei is alátámasztották (vö. bibl. 176. sz. előszó): a svéd király leánykérői eredetileg Amália hercegnőért érkeztek Berlinbe, őt azonban fondorlatos nővére, Ulrika lebeszélte a férjhezmenésről s amikor e tanácsot követve, Amália visszautasítóan viselkedett a svéd küldöttséggel szemben, Ulrika tettetéssel önmagát mutatta kívánatosnak, s álnoksága sikerrel is járt: az ő kezét kérték meg a svéd király megbízottai. Értethető tehát az eljegyzési ünnepségen a rászédett Amália bosszúsága és bosszúvágya, mely a jóképű gárdatiszt karjába kergette. És érthető a király haragja is, mely e rangon aluli szerelmi viszonyért hűgának kedvesét sújtotta.

Érdekes módon tehát Trenk hatásvadászó, a kor divatját kiszolgáló emlékiratainak hitelét a történelmi kutatás igazolta: nyilván ez az oka annak, hogy népszerűsége — ha nem is a korábbi mértékben — tovább fennmaradt s alakja még századunkban is kutatások és szép-irodalmi feldolgozások tárgya.

Amália hercegnő azonban csupán első szerelme volt Trenk Frigyes-

nek (igaz, mint jó angyalát emlegeti mindvégig balsorsában), oroszországi szerelmei és mások egymást követték — ő a Casanova-féle poligám szerelmi hősök kategóriájába tartozik —, de emezekről még ködösebben ír, s történeti hitelüknek meg a velük kapcsolatos események hitelességének kérdése nem is jöhet számításba.

A másik Trenk, Frigyesnek Ferenc nevű unokafivére, kinek apja osztrák katonai szolgálatban állt, s ki szlavóniai birtokos lévén, mint „a magyar Trenk” szerepel, pandúroknak nevezett csapata élén kegyetlen hadviselésével és lobbanékony, vad természetével szerzett hírt. Ő is kiadta önéletrajzát, ebben a reá szórt vádak ellen védekezik, róla is írtak regényt, drámát, bár sokkal kevesebbet, mint Frigyesről. Ha jellemének, tetteinek megítélése eltérő is, kétségtelen, hogy szintén történelmileg hiteles személy.

A TRENK-TÉMA BIBLIOGRÁFIÁJA

(i-vel jelezzük Trenk Frigyes műveit és a vele foglalkozó irodalmat, e-vel pedig Trenk Ferenc műveit és a vele foglalkozó irodalmat.)

Trenk Ferenc és Trenk Frigyes művei

1. e Leben und Thaten des Panduren-Anführers Franz, Freiherrn von der Trenck. 1741.
2. e Merkwürdiges Leben und Thaten des Welt-berühmten Herrn Francisci Frey-Herrn von der Trenck. Frankfurt—Leipzig 1745.
3. e ua. 1747.
4. e ua. 1748.
5. e Merkwürdiges Leben und Thaten des alten Freyherrn Franz von der Trenck. Frankfurt—Leipzig [cca 1748.].
6. i Araxane ein erdichtetes Trauerspiel. Wien 1754.
7. e Comandante de' Panduri Barone di Trenck. Memorie scritte da lui medesimo e date in luce dall'abbate Pietro Chiari. Helmstadt 1764.
8. i Memorie del Friedrich Baron Trenck. Date in luce dall'abbate Pietro Chiari. Helmstadt 1764.
9. i ua. 1—2. köt. Helmstadt 1864.
10. i Sammlung vermischter Gedichte. Frankfurt—Leipzig 1767.
11. i ua. 1769.
12. i Alexander. Trauerspiel. München 1771.
13. i Der Macedonische Held in seiner wahrhaften Gestalt. Copenhagen 1771.

14. i Sämtliche Werke und Gedichte. Aachen 1772.
15. i Der Menschenfreund . . . für das Jahr 1772. 1—2. kötet. Aachen 1772.
16. i Vö. 13. sz. Aachen 1773.
17. i Beantwortung auf die in französischer Sprache erschienene Schmähschrift. Aachen 1773.
18. i Verliebte Gedichte eines Gefangenen. Aachen 1774.
19. i Der Menschenfreund . . . für das Jahr 1775. 1775.
20. i Politische Anmerkungen. 1775.
21. i Vertheidigung der Anno 1772 in Aachen geschriebenen Wochenschrift der Menschen-Freund. Aachen 1775.
22. i Gedanken eines Deutschen am Namenstage unseres Reichs Oberhauts. Aachen 1775.
23. i Das Schicksal des Canarivogels. [cca 1780.]
24. i Trauerrede bey dem Grabe unserer großen Monarchinn Maria Theresia. Wien 1780.
25. i Discours au tombeau de la Grande Marie Therèse. Traduit . . . par l'auteur même. Vienne 1780.
26. i Trauer-Gedicht bey dem Grabe der großen Maria Theresia. Wien 1780.
27. i Der furchtsame Kadet im Türkenkriege. Pest und Ofen 1780.
28. i Schriften des Abbtens Beaudran. 1—3. kötet. Wien 1780—1781.
29. i Trauergedicht und Rede bei dem Grabe der großen Maria Theresia. Wien 1781.
30. i Meine Gedanken über die unsichtbare Leibeigenschaft des Königreichs Böhheim. Wien—Prag 1782.
31. i ua. Wien 1782.
32. e Memorie del Barone di Trenck, Comandante de' Panduri. 2. kötet. Venezia 1782.
33. i P. Pavian, Voltaire und Ich in den Unterwelt. Berlin—Leipzig 1784.
34. i Merkwürdige Schriften zum Andenken des philosophischen Jahrhunderts. [Trenknek tulajdonított mű.] 1785.
35. i Des Friedrichs Freyherrn von der Trenck merkwürdige Lebensgeschichte. 1—2. kötet. 1786.
36. i Der macedonische Held in wahrer Gestalt. 1786.
37. i Vö. 33. sz. Berlin—Leipzig 1786.
38. i Trauerrede bei dem Grabe Friedrichs des Großen Königes in Preussen. Wien 1786.
39. i ua. Berlin 1786.
40. i Sämtliche Gedichte und Schriften. 1—8. kötet. Leipzig 1786.

41. i Moralische Schriften. Wien 1786.
42. i Vö. 40. sz. Wien 1786.
43. i Vö. 35. sz. Von ihm selbst als ein Lehrbuch geschrieben. 1—3. kötet. Wucherer, Wien 1787.
44. i ua. 1—3. kötet. Stahel, Wien 1787.
45. i ua. Neue, mit Zusätzen vermehrte und verbesserte Auflage. 1—3. kötet. Vieweg, Berlin 1787.
46. i ua. 1—3. kötet. Bourdeaux, Berlin 1787.
47. i ua. Berlin 1787.
48. i ua. Zweyte, rechtmäßige und verbesserte Auflage. Wien 1787.
49. i ua. 1—3. kötet. 1787.
50. i ua. 1—2. kötet. 1787.
51. i ua. 1—2. kötet. Leipzig 1787.
52. i La vie de Frédéric, baron de Trenck . . . traduite . . . par M. le Baron de B***. 1—2. kötet. Metz 1787.
53. i Kort og fuldstaendig Udtog af Baron Friderich von Trencks merkvaerdige Levnets-Beskrivelse. Kiöbenhavn 1787.
54. i Das Schicksal der Frau Justitia bey allen Höfen Europens. 1787.
55. i ua. Berlin 1787.
56. i ua. Braunschweig 1787.
57. i ua. Leipzig 1787.
58. i Letzte Unterredung Friedrichs des Großen in der Todesstunde mit Pater Pavian. Wien 1787.
59. i ua. 1787.
60. i Vö. 35. sz. 1—3. kötet. Berlin 1788.
61. i ua. 1—3. kötet. Breslau 1788.
62. i Vö. 52. sz. 1—2. kötet. Metz—Paris 1788.
63. i La vie de Frédéric, baron de Trenck . . . traduite . . . par M. le Tourneur. 1—4. kötet. Berlin—Anvers 1788.
64. i ua. 1—3. kötet. Berlin—Paris 1788.
65. i ua. 1—3. kötet, utánnymás. Berlin—Paris 1788.
66. i ua. 1—3. kötet. Amsterdam, Leide, Rotterdam ez Utrecht 1788.
67. i Merkwaaardige Levensgeschiedenis van Fredrik Vrijheer van der Trenck. 1—3. kötet. Amsterdam 1788.
68. i Baron Friderich von der Trencks maerkvaredige Levnets-beskrivelse. 1—2. kötet. Kiöbenhavn 1787—1788.
69. i [Táallyai Dániel:] Báró Trenk Fridrik emlékezetre méltó életének históriája. 1—3. kötet. 1788.
70. i Vertheidigung der Lebensgesichte Friedrichs Freyh. von der Trenck. Berlin 1788.

71. i ua. Wien—Berlin 1788.
72. i Friedrich Freiherr v. d. Trencks merkwürdige Lebensgeschichte. Marburg 1788.
73. i Kurzgefaßte Lebensgeschichte des Freyherrn von der Trenck. Bregenz 1788.
74. i Trenck. 1788.
75. i Vö. 36. sz. Frankfurt 1788.
76. i Neue Art zu beten. Wien 1788.
77. i Trencks Gedanken bey dem Grabe des jungen Grafen Friess. Wien 1788.
78. i Les Méditations de Frédéric, Baron de Trenck, dans sa prison de Magdebourg. Paris 1788.
79. e Vö. 5. sz. Frankfurt—Leipzig 1788.
80. i Beaudran's Geistliche Schriften, aus dem Französischen, mit Gedichten vermehrt. 1—3. kötet. Wien 1788.
81. i Mémoires de Frédéric, baron de Trenck, traduits par lui même. 1—3. kötet. Strassbourg—Paris 1789.
82. i The life of Baron Frederic Trenck . . . translated . . . by Thomas Holcroft. 1—4. kötet. London 1789.
83. i Vö. 70. sz. Dresden 1789.
84. i Vö. 40. sz. 1—8. kötet. Wien—Berlin 1789.
85. i Examen politique et critique d'un ouvrage intitulé histoire secrète de la cour de Berlin. Berlin 1789.
86. i Trenck contra Mirabeau. Leipzig 1789.
87. i Correspondance entre le Diable et M. le Comte de Mirabeau. 1789.
88. i Vö. 40. sz. Zweite vermehrte un verbesserte Auflage. 1—4. kötet. Wien—Berlin 1789.
89. i A' Matzedóniai Vitéz . . . fordította Latzkovits János. 1790.
90. i Antwort an den elenden Entlarver des Trenck. Pest-Ofen 1790.
91. i Bilanz zwischen des Monarchen und der Kirchengewalt. Hermannstadt 1790.
92. i Bilanz inter potestantem Imperantis et Ecclesiae. 1790.
93. i Mérő-Serpenyő, mellyel a' fejedelem és a' papság hatalmát öszvémérte Trenck. 1790.
94. i Trencks Denkmahl und Trauerrede bei dem Grabe unseres geliebten Laudons. Pest 1790.
95. i ua. Ofen-Wien 1790.
96. i Trenck emlékeztető-jele és halotti beszédgye a' mi kedves Laudonunknak Sírja felett. Pest-Buda 1790.
97. i Dichter Gedanken in Ungarn. 1790.

98. i Trencks Empfindung bei seiner ersten Audienz. Wien 1790.
99. i Gebet der ungrischen Landstände. Ofen 1790.
100. i Gebet, welches vermuthlich ein großer Theil der ungarischen Bischöfe und Geistlichkeit gegenwärtig in Geheim, aber gewiß nicht laut beten wird. Pest [cca 1790.].
101. i ua. Pest 1790.
102. i Könyörgés, mellyet . . . a Magyar Országi Püspököknek és Papoknak nagy része . . . fog imádkozni. Pest 1790.
103. i Glückwunsch an die Ungarn. Pest-Ofen—Kaschau 1790.
104. i Jó szerentse kívánása a Magyarokhoz. [Fordította: Verseghy Ferenc.] Buda 1790.
105. i Szerentsét kívánó versek A' Magyarokhoz, Mellyeket . . Magyar De Más Forma Versekbe Foglalt Györgyfalvi Csé-pán István. Pest 1790.
106. i Szerentséltetés a' Magyarokhoz. Pest—Buda—Kassa 1790.
107. i Sáray Sámuel: Szerentse kívánás a magyarokhoz. Orpheus (Kassa) 1790. 2. sz. 6. l.
108. i Der Trenck an alle redlichen Ungarn. Pest 1790.
109. i A' nemes magyarokhoz írt idvezlése b. Trenk Frideriknek. 1790.
110. i Trenk a nemes szívű magyarokhoz. 1790.
111. i Hungarns Aufklärung unsrer Zeiten. Erlau 1790.
112. i Nachtrag zur näheren Beleuchtung der Bilanz zwischen Fürsten und Priestergewalt. 1790.
113. i Nota der hiesigen löblichen Statthalterey an das königliche Generalcommando. 1790.
114. i Der entlarvte Priester. Pest 1790.
115. i Az áll-ortzából ki-bujtatott pap. 1790.
116. i Rede als Oesterreichisches Mitglied der Landstände am Huldigungstage Leopolds II. Wien 1790.
117. i Trauerrede bei dem Grabe Joseph des Zweyten, Römischen Kaiser von Friedrich Freyherr von der Trenck. Wien 1790.
118. i Trauerrede und patriotische Gedanken bey dem Grabe Joseph des Zweyten römischen Kaisers. 1790.
119. i Halotti beszéd és haza-fiúi gondolatok II. dik József Római Tsászárnak sírja felett. Pest 1790.
120. i Szomorú beszéd és hazafiúi gondolatok a Második József Római Császár felett, melyeket magyarra fordított György-falvi Csépan István. 1790.
121. i Halotti beszéd II. dik József római császárnak sírja felett. 1790.
122. i Rövid beszéd II. József császár sírja felett Trenck Fridrik

- által. Mindenes Gyűjtemény (Révkomárom). 1790. III. kötet, 390. l.
123. i Triumphlied und Gedanken am Namens- und Krönungstage Leopold II. Römischen Kaisers als Erb-König in Ungarn. Pest-Ofen 1790.
124. i Die mit Sehnsucht wartenden Untertanen auf die Ankunft ihres neuen Herrn in Ungarn. Pest-Ofen—Kaschau 1790.
125. ei Friedrich von der Trenck: Franz Freyherrn von der Trenck... wahrhafte Lebensgeschichte. 1790. [Különnyomat a *Merkwürdige Lebensgeschishte* 3. kötetéből.]
126. i Abbitte und Ehrenerklärung an alle die, welche in etwas durch meine Schriften beleidigt habe. Wien 1390.
127. i Vö. 40. sz. 9., 10. kötet. Strassburg 1791.
128. i Nachtrag zur Lebensgeschichte Friedrichs Freyherrn von der Trenk. Vierter und merkwürdigster Band. Altona 1792.
129. i The life of baron Frederic Trenck. 1—4. kötet. Boston 1792.
130. i Gedicht bey der Uebersicht seines Schicksals. Berlin 1792.
131. i Trencks Monatsschrift für das Jahr 1792. Altona 1792.
132. i Vö. 128. sz. Leipzig 1793
133. i Vö. 82. sz. 1—4. kötet. London 1788—1793.
134. i Trencks Trauerrede bey dem Blutgerüste Ludwig's des Sechzehnten. Altona 1793.
135. i Journal de Trenck, ouvrage politique, critique et philosophique dédié aux défenseurs des droits de l'homme. Paris 1793.
136. i Priere de guerre des citoyens françois, pour contraster celle des Prussiens . . . traduite du journal de Trenck, par lui-même. Paris 1793.
137. i Le Raisonneur sur les nouvelles de l'Europe. Paris 1793.
138. i Vö. 82. sz. 1—4. kötet. London 1794.
139. i ua. 1—3. kötet. London 1795.
140. i Ende der Lebensgeschichte Friedrichs von der Trenck . . . Fünfter, letzter und allermerkwürdigster Band. Paris-Altona 1796.
141. i Der Geniestreich aller Geniestreiche. Paris-Altona 1796.
142. i Schriften. 1—2. kötet. Leipzig 1799.
143. i Vö. 82. sz. 1—3. kötet. London 1800.
144. i The Life and Surprising Adventures of Fred. B. Trenck. 1802.
145. e Vö. 5. sz. Wien 1807.
146. i Vö. 35. sz. 1—2. kötet. Leipzig 1811.
147. i Vö. 82. sz. 1—3. kötet. London 1817.
148. i The surprising Adventures of Fr. B. Trenck. 1820.

149. i Friedrich Freyherr von der Trenck. Sein Leben und denkwürdige Schicksale. Merseburg 1822.
150. i Leben und denkwürdige Schicksale des Freiherrn von der Trenck. Quedlinburg-Leipzig [cca 1822.].
151. i Mémoires et captivité de Frédéric, Bon de Trenck, rédigés et mis en ordre par M. Paul de P. . . 1—2. kötet. Paris 1822.
152. i Vö. 148. sz. 1826.
153. i Trenck. Kurzer Auszug aus der merkwürdigen Lebensgeschichte. Reutlingen 1830.
154. i Vö. 82. sz. 1835.
155. ei Die Trencks. 1—2. kötet. Leipzig 1837.
156. i The life of Baron Frederic Trenck. London 1844.
157. ie Leben und Schicksale des Abenteurers Friedrich Freiherrn von der Trenck, nebst . . . Anekdoten und Charakterzüge aus dem Leben . . . des berühmten und berüchtigten Panduren-Anführers Franz Freiherr von der Trenck. Leipzig 1846.
158. i Merkwürdige Lebensgeschichte des Freiherrn Friedrich von der Trenck. 1—3. kötet. Zittau 1846.
159. i The life of Baron Frederic Trenck. Albany 1853.
160. i Aventures du baron de Trenck d'après ses mémoires par Paul Boiteau. Paris 1853.
161. i Leben und Abenteuer des Baron Friedrich Trenck. Leipzig 1855.
162. i Leben und Abenteuer des Freiherrn von der Trenck. Nach dem Französischen. Leipzig 1860.
163. i Merkwürdige Lebensgeschichte . . . Sinnbilder . . . Frau Justitia. Volksbibliothek deutscher Klassiker IX—X. kötet. Berlin 1867.
164. i Memoiren des Freiherrn Friedrich von der Trenck. Berlin 1869.
165. i Trenck, Seine schreckliche Gefangenschaft und wunderbare Flucht. Wien 1872.
166. i Memoirs of F. B. Trenck. London 1878.
167. i ua. London 1885.
168. i The life and adventures of Baron Trenck. Translated by T. Holcroft. 1—2. kötet 1886.
169. i Memoire del Barone Federico di Trenck. Tradotte . . . da A. Courth. Milano 1888.
170. i Memoiren des Freiherrn Friedrich von der Trenck. Berlin [cca 1890.].
171. i Memoiren. Bern [cca 1890.].
172. i Merkwürdige Lebensgeschichte. Stuttgart [cca 1890.].

173. i Merkwürdige Lebensgeschichte. Leipzig [cca 1890.].
 174. i Vö. 166. sz. London 1893.
 175. i Trenck Frigyes élete és csodálatos kalandjai. Fordította Ilosvai Hugó. Bp. 1903.
 176. i Lebensgeschichte. 1—2. kötet. München—Leipzig 1912.
 177. i Der Gefangene Friedrichs des Großen. Dresden 1921.
 178. i Adventures of Frederick, Baron Trenck. London 1927.
 179. ei Die Denkwürdigkeiten des Freiherrn Friedrich von der Trenck mit der Geschichte des . . . Franz Freiherrn von der Trenck. 1—2. kötet. Leipzig 1929.

Trenk Ferencről és Trenk Frigyesről

180. i Wiener Diarium (Wien). 1752. 36. sz.
 181. i ua. 1753. 41. sz.
 182. i ua. 1760. 95. sz.
 183. i Franz Anton Tewis: Der entlarvte Menschenfreund. Düsseldorf 1773.
 184. i ua. Düsseldorf 1775.
 185. i Franz Anton Tewis: Nachgedanken. 1776.
 186. i Vö. 180. sz. 1779. 65. sz.
 187. i Realzeitung (Wien). 1782. 329. l.
 188. i P. Fast: Widerlegung der gottlosen Schrift P-Pavian, Voltaire und ich. Wien 1784.
 189. i Realzeitung (Wien). 1784. 342. l.
 190. i Björnstahl: Reise. Amsterdam 1778—1784. 5. kötet 30., 78. l.
 191. i Wiener Zeitung (Wien). 1784. 576., 631. l.
 192. i Das graue Ungeheuer. Breslau 1784. 352—355. l.
 193. i Vö. 191. sz. 1785. 2713. l.
 194. i Allgemeine Literatur-Zeitung (Jena). 1785. IV. 96. h.
 195. i ua. 1786. IV. 323., 452., 550. h.
 196. i ua. 1787. IV. 418. h.
 197. i Friedrich Wadzek: Wahrhafte Beleuchtung der Lebensgeschichte des Freyherrn von der Trenck. Leipzig 1787.
 198. i Johann Gottfried Bremer: Ueber den Charakter und die Schicksale des Freiherrn von der Trenck. Berlin 1787.
 199. i J. J. v.W.: Voltaire und Trenck. 1787.
 200. i J. Chr. Sigismund Grüner: Trenck, Harlekin und Minos. 1787.
 201. i Johann Martin Weimar: Eleonore, Gräfin von Ulfeld. Strasburg—Wien 1787.

202. i J. Bernoulli: Sammlung kurzer Reisebeschreibungen. Berlin 1781—1787. 2. kötet 185—186. l.
203. i Vö. 191. sz. 1787. 906., 2070., 2084. l.
204. i Brüner Zeitung (Brünn). 1787. 71., 503., 621. l.
205. i Schauspiel nach den neuesten Begebenheiten. Erfurt 1787. 939—951. l.
206. i Vö. 194. sz. IV. 550. h.
207. i Vö. 192. sz. Breslau 1787.
208. i Vö. 197. sz. 1788.
209. i Wahrhafte Erzählung der Schicksale des gewesenen Kaiserlichen Reichs-Hofraths Grafen von Grävenitz zur Rechtfertigung gegen die Beschuldigungen des Freyherrn von der Trenck. Frankfurt—Leipzig 1788.
210. i Johann Gottfried Bremer [Gabelhoffer?]: Etwas über die Beleuchtung der Trenckischen Lebensbeschreibung. Berlin 1788.
211. i Leopold Baron Hirsch: Anti-Trenck. Potsdam 1788.
212. i Frater Robustus (Flavian Landthaler): Tauget der Freyherr von der Trenck noch zur menschlichen Gesellschaft? 1788.
213. i Lebensszenen der Freyherrn von der Trenck in Briefen. 1—2. kötet. Frankfurt—Leipzig 1788.
214. i J. L. Gabiot: Le Baron de Trenck, ou le prisonnier prussien. Paris 1788.
215. i Grossin: Staatenjournal. Berlin—Leipzig 1788. 66—71. l.
216. i Zittausches Tagebuch (Zittau). 1788. 183. l.
217. c Lebensgeschichte des Franz Freiherrn von der Trenck . . . aus bewährten Urkunden gesammelt. Wien 1788.
218. i Vö. 194. sz. 1788. I. 232., 407. h.
219. i ua. 1789. III. 237. h.
220. i Joseph Pochlin: Fortgesetzte Geisel der jetzigen Aufklärungsfantasten. 1789.
221. i C. v. Brockdorff: Merkwürdige Lebensgeschichte . . . ein Gegenstück zu Trencks Leben. Berlin 1789.
222. i Lettres et aventures d'Alexandre de Schell. 1—2. kötet. Paris 1789.
223. i Vö. 191. sz. 1789. 1662. l.
224. i Novellen aus dem Archiv der Wahrheit. Germanica. 1789. 2. kötet. 37—38. 117. l.
225. i Mihályi Kovács István: Trenk Frigyes báró életének históriája magyarul és németül. Mindenes Gyűjtemény (Révkomárom). 1789. I. 92—96., 97—106., 113—117., II. 349—351. l.

226. i Trinck. Ein paarWorte über die Trenckische Trauerrede am Grabe Joseph II. Wien 1790.
227. i Katona István: Trenckii Bilanx pondere vacua. 1790.
228. i In libellum illustr. dni. liberi baronis a Trenck Bilanx intitulum. 1790.
229. i Tóth Farkas: A' Trenck tsúfos ember. 1790.
230. i Sera Trenckii poenitudo seriatque libellorum infamium retractatio. 1790.
231. i Szaicz Leó: Responsum Latinum delarvantii Anti-Trenckii ad responsum germanicum delarvati Trenckii. 1790.
232. i Trenck életének helybe-hagyása. [cca 1790.].
233. i Szaicz Leó: Der entlarvte Trenck. Pesth 1790.
234. i L. Fr., Friedenlieber (Szaicz Leó): Die verlarvten Feinde der Kirche und des Staates. Pozsony 1790.
235. i Johann Radlinger: Auch ein lyrischer Gesang an Friedrich Freyherrn von der Trenck von einem Bürgersohne zu Pest. 1790.
236. i Vö. 194. sz. 1790. IV. 333. h.
237. i Briefe und Begebenheiten Alexanders von Schell. 1—2. kötet. Lübeck 1790.
238. i Denina: La Prusse littéraire sous Frédéric II. Berlin 1790. 3. kötet 409—414. l.
239. i Vö. 191. sz. 1790. 1428. l.
240. i Anekdoten. Charakterzüge von Kaiser Joseph II. Wien—Leipzig 1790. 3. kötet. 32—33. l.
241. i Szatsvay Sándor: Magyar Kurir. 1790. 1109. l.
242. e Eberhard Friedrich Hübner: Franz von der Trenck. 1—3. kötet. Stuttgart 1788—1790.
243. i Vö. 194. sz. 1791. I. 535. h.
244. i Szaicz Leó: Der Kampf mit dem Waldschnepf. 1791.
245. i Szaicz Leó: A Trenk mérő serpenyőjének öszvetörése. Pest 1791.
246. i Ph. Thicknesse: A years journey. London 1791. XIV. 14. l.
247. i William Willibald Striegel v. Striegelsheim: Frage, wer und was ist Friedrich Freyherr von der Trenck? [A világ teremtetésétől számított:] 5741.
248. i Oberdeutsche Allgemeine Literatur-Zeitung. 1792. II. 749. h.
249. i Joseph Julius Gabelhoffer: Beiträge, Beleuchtungen und rechtliche Urkunden zu Trencks Lebensgeschichte. Wahrheitsburg (Wien) — 1793.
250. i Johann Gottlob Semmler: Sendschreiben an den National-

- Convnt und den Jacobiner-Club in Paris den berüchtigten Freyherrn Friedrich von der Trenck betreffend. 1793.
251. i Vö. 191. sz. 1793. 28., 1099. l.
252. i Der Volksfreund (Wien). 1793. V. 70. l.
253. i Johann Gottlob Semmler: Charakterzüge des Freyherrn Friedrich von der Trenck. Leipzig 1794.
254. i Nachruf an den unruhigen Kopf des Freyherrn von der Trenck. Wien 1794
255. i ua. 2. kiadás. Wien 1794.
256. i Vö. 191. sz. 1794. 2406. l.
257. i Vö. 194. sz. 1795. Int. Bl. 813. h.
258. i Vö. 221. sz. 1—3. kötet. Altona—Leipzig 1796.
259. i Vö. 194. sz. 1797. II. 367. h.
260. i Vö. 191. sz. 3726. h.
261. i Briefe eines Eipeldauers. Wien 1785—1797. XIII. 43—45. l.
262. i Schummel: Reise durch Schlesien. Breslau 1797. 233—234. l.
263. i J. Richter: Die Eipeldauerbriefe. München 1797. 1. kötet. 46—47. l.
264. i Der Tempel des Nachruhms. Wien 1797. 1. kötet. 161. l.
265. i Chr. G. Assmann: Reise im Riesengebirge. Leipzig 1798. 38. l.
266. i Vö. 191. sz. 1800. 2986. l.
267. i ua. 1801. 57., 1025. l.
268. i Lebensbeschreibung der merkwürdigsten Personen, welche guillotiniert wurden. Augsburg 1801. I. 88—98. l.
269. i Dieudonné Thiébauld: Mes souvenirs de vingt ans de séjour à Berlin. Paris 1804. 1—3. kötet.
270. e Samuel Baur: Galerie historischer Gemälde aus dem achtzehnten Jahrhundert. Hof 1805. IV. 19—24. l.
271. e Trenck's Panduren. Erneuerte Vaterländische Blätter (Wien). 1817. 63. l.
272. i F. L. W. Meyer: Fr. L. Schröder. Hamburg 1819. 12. l.
273. e Des Pandurenoberst Trenck Lebensende. Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst. 1824. 103. sz.
274. e Charles Joseph Emmanuel, Prince de Ligne: Mémoires et mélanges historiques et littéraires. Paris 1827—1829.
275. e Der Pandurenoberst Franz Freiherr von der Trenck. Das Inland (München). 1829. 147—173. l.
276. i A. E. Scribe—G. Delavigne: O Barão de Trenck. Comedia em 2 actos. Archivo Theatral, ou collecção selecta dos mais modernos dramas do Theatro Francez. Lisboa 1838. 3. kötet.

277. i Trenk báró életrajza. Rajzolatok (Pest). 1838. II. 7. sz. 53—55. l.
278. i J. Lehmann: Trenck vor dem Revolutions-Gericht. Magazin für die Literatur des Auslandes (Berlin) 1841. 37. sz.
279. i ua. Didaskalia (Frankfurt). 1841. 91—93. sz.
280. e Realis: Die Panduren des Freiherrn von Trenck. Frankl Sonntagsblatt (Wien). 1844. S. 129.
281. e Luka Ilić: Baron Franjo Trenk i slavonski panduri. Zagreb 1845.
282. e Franz Gräffer: KleineWiener Memoiren, historische Novellen, Genrescenen, Fresken. Wien 1845. II. 94. l. III. 294. l.
283. e Beda Dudik: Die letzten Tage des K. K. Pandurenoberst Franz Freiherrn von der Trenck. Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst (Wien). 1845. 13. sz.
284. i F. W. Barthold: Die geschichtlichen Persönlichkeiten in Casanovas Memoiren. Berlin 1846. 2. kötet. 274—276. l.
285. e Realis: Szygraischer Rechtshandel. Ein Scherz von Franz Trenck. Anton Köhler: Curiositäten und Memorabilien-Lexikon von Wien. 1. kötet. Wien 1846. 357. l.
286. e Oesterreichischer Soldatenfreund (Wien). 1848—1849. I. füzet.
287. i Begegnungen mit Friedrich von der Trenck. Josephs Antwortschreiben an ihn. Franz Gräffer: Josephinische Curiosa. Wien 1848. 3. kötet. 188—196. l.
288. i Une victime du grand monde. Bordeaux [cca 1850.].
289. i August Paul: Trenck und der Aachener Advokat Dr. Carlier. [cca. 1850.]
290. i W. Herchenbach: Fr. von der Trenck. Mühlheim [cca 1850.]
291. i F. Wencker: Trenck der Gefangene Friedrichs des Großen. Dresden [cca 1850.]
292. i Aus dem Leben des Baron Trenck. Nachtseiten der Gesellschaft. Leipzig 1851. 2. sorozat. 8. kötet. 96—160. l.
293. i H. E. R. Belani (K. Ludw. Haeberlin): Hohe Liebe. 1—3. kötet. Leipzig 1853.
294. e Spaziergänge durch Brünn. In der Gruft der PP. Capuziner. Franz Freiherr von der Trenck. Neuigkeiten (Brünn). 1855. 31., 32. sz.
295. e Geheimnisse des Spielberges. Der Pandurenoberst Franz Freiherr von der Trenck im Sterben und sein Testament. Die bösen Tage in Cham. Brünner Anzeiger (Brünn). 1856. 32—37., 46. sz.
296. i Ludwig von Alvensleben: Friedrich von der Trenck. 1—3. kötet. Celle 1860.

297. e Ludwig von Alvensleben: Der österreichische Panduren-Oberst Franz von der Trenck. 1—3. kötet. Celle 1860.
298. i Levin Schücking: In den Casematten von Magdeburg. Gartenlaube (Leipzig). 1860. 19—22. sz.
299. i Levin Schücking: Der Arcier. uo. 1860. 36—39. sz.
300. e Levin Schücking: Huszar und Pandur. uo. 1860. 45—48. sz.
301. i Levin Schücking: Der Festungs-Commandant. uo. 1861. 3—5. sz.
302. i Levin Schücking: Eines Kriegsknechts Abenteuer. Wien 1861.
303. i Julius Petzholdt: Die verdächtige Trenckschrift. Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft (Dresden) 1864. 4. fűzet.
304. i George Hiltl: Des Freiherrn von Trenck letzte Stunden. Nikolsburger Wochenblatt. 1864. 33—36. sz.
305. i Ludwig von Alvensleben: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Friedrich von der Trenck. 1—3. kötet. Celle 1865.
306. i Octave Feré—D. Saint-Yves: Le Baron de Trenck. 1—10. kötet. Paris 1865.
307. e František Trenk vůdec rak. pandurův. Z nĕmciny přeložil A. H. Sokol. Brünn 1865.
308. e C. V.: Die Ruhestätte eines Ruhelosen. Gartenlaube (Leipzig). 1865. 22. sz.
309. i Trenck's Gefängnißbibel und ihre Blutschrift. uo. 186. 6—7. sz.
310. i Julius Petzholdt: Die Literatur über Friedrich v. d. Trenck. Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft (Dresden). 1865. 97—104., 137—139., 233—237., 325. l.
311. i ua. uo. 1866. 154. l.
312. i Julius Petzholdt: Fr. v. Erzählung seiner Fluchtversuche aus Magdeburg. Dresden 1866.
313. i Mémoires de Linguet et de Latude suivis de documents divers sur la Bastille et de fragments concernant la captivité du Baron de Trenck. Paris 1866.
314. e Die Liebe des Panduren Trenck. Das Echo (Jägerndorf). 1866. 33—37. sz.
315. i Trenck's Fluchtversuche. Berliner Revue (Berlin). 1867. 11. fűzet.
316. i Keresztesi József: Krónika. Pest 1868.
317. i Vö. 305. sz. Gartenlaube (Leipzig). 1868. 155—156. sz.
318. i Clemence Robert: Le Baron de Trenck. Paris [cca 1870.]

319. e Der Diplomat mit der Sense. Deutsche Familienblätter (Stuttgart). 1876. 70. l.
320. i Vö. 311. sz. uo. 2. füzet. 38—41. l., 3. füzet. 79—84. l.
321. c Andreas Türheim: Feldmarschall Otto Ferdinand Graf von Abensperg und Traun. Wien 1877. 160., 166., 188., 199., 209., 210., 270., 400. l.
322. c Andreas Türheim: Feldmarschall Ludwig Andreas Graf von Khevenhüller-Frankenburg. Wien 1878. 155—157. l.
323. i Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Bp. 1879. II. 85. l.
324. i Geheimnisse des Spielberges. Brünn und Wien 1881. 20—21. l.
325. i Memoiren Trencks. Seine Liebschaften. Berlin 1882.
326. i Alfred von Reumont: Friedrich von der Trenck in Aachen. Aachen 1884.
327. i Emile Duval: Les gobelets du baron de Trenck. Paris 1885.
328. e Dudás Gyula: A pandúrok 1741—1748. Hazánk. III. 1885. 307—315. l.
329. i Dús László: Antiklerikális vers 1790-ből. Hazánk. IV. 1885. 637. l.
330. i Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon. Bp. 1888. 472—473. l.
331. i R. Litzmann: F. L. Schröder. Hamburg—Leipzig 1890. l. 50. l.
332. i Ceroni: Ricerche ed appunti il Baron di Trenck e Federico II. Napoli 1891.
333. ei Jókai Mór: A két Trenk. Pesti Hírlap (Bp.) 1892.
334. ei ua. 1—2. kötet. Bp. 1893.
335. i Jókai Mór: Trenk Frigyes. Pesti Hírlap (Bp.) 1893.
336. ei Jókai Mór: Feindliche Pole. Übersetzung von Ludwig Wechsler. 1—2. kötet. Stuttgart 1894.
337. i Vö. 333. sz. Bp. 1895.
338. i Jókai Mór: Ein entgleister Stern. Übertragung von Ludwig Wechsler. Robert Friese. Leipzig 1895.
339. i ua. 2. kiadás. Leipzig 1895.
340. i ua. Neuparts Nachfolger. Leipzig 1895.
341. i Vö. 336. sz. Leipzig 1896.
342. i Vö. 338. sz. Leipzig 1896.
343. i Somogyi József: Trenk Frigyes kalandos élete. Bp. 1896.
344. ei Jókai Mór: A két Trenk — Trenk Frigyes. Bp. 1898.
345. i Jókai Mór: Ein entgleister Stern. Gadenfeld. Leipzig 1899.
346. e Ferdo Šišić: Franjo barun Trenk i njegovi panduri. Zagreb 1900.
347. i Vö. 269. sz. Stuttgart 1901. 2. kötet. 179—191. l.

348. ei Vö. 342. sz. Bp. 1904.
 349. ei ua. Bp. 1906.
 350. i Marczali Henrik: Az 1790—1791. országgyűlés. Bp. 1907.
 351. e Felix Albini: Baron Trenck. — Barun Trenk, Kroatisch von Milan Smrekov. Wien—Leipzig 1908.
 352. e Felix Albini—A. M. Willner—Robert Bodansky: Trenck báró. Ford.: Hervay Frigyes. Bp. 1910.
 353. ei Vö. 342. sz. Bp. 1910.
 354. i F. Strobl: Geschichte des k.u.k. Infanterieregimentes. Laibach 1911. I. 75—76. l.
 355. i Max von Porthcim—Gustav Gugitz: Ein bibliographischer und iconographischer Versuch der Trenck-Literatur. Wien 1912.
 356. i Kretschmayr: Trenck. Neues Wiener Tagblatt (Wien). 1912. 242. sz.
 357. i Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Bp. 1913. 119. l.
 358. ei Vö. 331. sz. 1—2. kötet. Bp. 1914.
 359. ei ua. Bp. 1916.
 360. i Vicomte E. du Jeu: Trenck. Un aventurier prussien au 18e siècle. Paris 1923.
 361. i Viscount E. du Jeu: A Prussian Casanova. 1924.
 362. i Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bp. 1924. 86—88., 123—132. l.
 363. i Uő. Un témoin ignoré de la révolution française. Revue des Études Hongroises. 1924.
 364. i H. Sanson: Tagebuch der Henker von Paris. Potsdam 1924. 2. kötet. 596. l.
 365. i Paul Holzhausen: Friedrich von der Trenck. Kölnische Zeitung. 1925. nov. 24. 871., 877., 883., 890., 898., 902. sz. melléklet.
 366. e Wilhelm Kayser: Der Pandurenoberst Trenck [cca 1925.]
 367. i Paul Holzhausen: Friedrich von der Trenck und seine literarische Bedeutung. Sonntagsblatt der Königsberger Hartung-schen Zeitung. 1926. febr. 28. 99. sz.
 368. e Oskar Teichman: Pandour Trenck. . . aus dem Englischen von Else Baronin Werkmann. Dresden 1926.
 369. i G. B. Volz: Friedrich der Große und Trenck. 1926.
 370. i Trencks Denkwürdigkeiten. Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte. 38. kötet. 1926.
 371. i Bruno Frank: Trenck. Roman eines Günstlings. Berlin 1926.
 372. e Vö. 364. sz. Dresden 1928.

373. i Jakob Károly: Trenck Glückwunsch an die Ungarn c. költeményének magyar fordításai. Irodalomtörténeti Közlemények. 1928. 118. l.
374. ei Vö. 342. sz. Bp. 1931.
375. e Wilhelm Kayser: Trenck pandurezredes kalandos élete. Ford.: Fenyő László. Bp. 1937.
376. i Pogány Ida: Trenck Frigyes és a francia irodalom. Bp. 1938.
377. i György Lajos: A magyar regény előzményei. Bp. 1941. 262—264. l.
378. ei Vö. 331. sz. Bp. 1943.
379. i Vö. 367. sz. 1954.
380. i Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. Bp. 1952—1957.
381. ei Vö. 342. Bp. 1959.
382. ei ua. Bp.—Bratislava 1959.

Trenk Ferenc és Trenk Frigyes alakja színpadon

383. i Arnoult: Le baron de Trenck ou le Prisonnier prussien. Bemutató: Théâtre d'Audinot, Párizs 1788.
384. e Felix Albini: Baron Trenck. Bemutató: Leipzig, [cca 1908.]
385. e Felix Albini: Trenk báró. Bemutatók: Kiskúnfélegyháza, Kispeszt, Óbecse, Szabadka 1910.
386. e Felix Albini: Il Cosacco. Bemutató: Bologna, 1915.

JÓKAI TRENK-REGÉNYEINEK FORRÁSAI

Említettük, hogy Jókai könyvtári hagyatékában ma is megtalálható Trenk Frigyes önéletrajzának egy francia és egy német nyelvű kiadása. Az előbbi az 1789. évi háromkötetes kiadás, az utóbbi egy népszerű, rövidített kiadás, amely (a megjelenés évének feltüntetése nélkül) nem sokkal 1892 előtt láthatott napvilágot. Kétségtelen, hogy ez a két példány szolgált Jókai forrásul. Ahol hőse Brodovszkynéval szerelmeskedik, ott ezt írja Jókai: „Jellemző, hogy ezt az egész szakaszt kalandos életének maga Trenk Frigyes kihagyta a 'német' közönség számára készített emlékirataiból; ellenben a 'francia' memoárjaiban keresztül enged látni a falon.” (207 :17—20). Ha a Jókai rendelkezésére álló népszerű német kiadást megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy rövidített, kivonatolt jellege valóban sehol sincs feltüntetve: Jókai tehát joggal hihette a két, nála levő kiadvány alapján, hogy Trenk eredetileg egy szemérmesebb német és egy pikánsabb francia változatban írta meg önéletrajzát; ha azonban ezt a francia kiadást

egybevetjük az eredeti, 1786. évi német kiadással, akkor kiderül, hogy a két szöveg teljesen egybevágó.

Jókai előtt munkája közben ott volt a francia és német nyelvű könyve is. Ezt nemcsak onnan tudjuk, hogy regényében összehasonlítja teljességüket, hanem olyan „fizikai” bizonyítékunk is van, hogy a francia példány 62. lapján Jókai jellegzetes lila tintájával ejtett foltot látunk, a ritkább idegen szavak írásában viszont a német kiadást követi, pl. a 10 : 17—18. sorban a francia „soubreveste” és a német „superveste” alapján Jókai így írja a szót: „szuperveszte”. Következtethetünk tehát a két kiadvány felhasználásának módjára is: Jókai jobban tudhatott németül, mint franciául, ezért a német nyelvű szöveget használta, de oda-odapillantott a francia kiadványra is, s amint az irodalomtörténetesek is különös figyelmükre szokták méltatni a klasszikusok által utólag törölt szövegrészeket, mint az írói pszichébe bepillantást nyújtó elemeket — úgy ő is kereste és szívesen használta fel azokat a részeket, melyekről úgy vélte, hogy „Trenk Frigyes kihagyta a ’német’ közönség számára készített emlékirataiból” — kereste azt, ami „keresztül enged látni a falon”.

Trenk Frigyes emlékiratain kívül két olyan művet találtunk, amelyekről kimutatható, hogy Jókai közvetlen forrásul szolgáltak a Trenk-regények megírásánál; mindkettő megtalálható könyvtári hagyatékában. A két regény Bécsben játszódó fejezeteinél — mint a *Tárgyi és nyelvi magyarázatoknál* esetenként is kimutatjuk — Moriz Bermann *Alt- und Neu-Wien* (1880) c. igen gazdag anyagot tartalmazó díszművéből merített, amely kerületről kerületre, sőt helyenként házról házra haladva, plasztikus leírásokkal, történelmi és anekdotikus anyagokkal ismerteti az osztrák fővárost. Piotre Artamof *La Russie historique, monumentale et pittoresque* (1862) c. kétkötetes díszműve, amint ugyancsak esetenként kimutatjuk, az Oroszországban játszódó fejezetek több elemének szolgált forrásul. Mindkét művet Jókai más regényeinél is felhasználta, pl. Artamof könyvét a *Szabadság a hó alatt* (vö. JKK Regények 36. kötet. 243., 244., 323., 37. kötet. 321.) és a *Gróf Benyovszky Móric életrajza* (JKK Regények 52. kötet. 449.), sőt az előbbinek *Történelmi jegyzetek* c. függelékében, az utóbbinak pedig 35. lapján maga hivatkozik erre a műre.

Ha egy-egy más adatot, motívumot egyéb forrásból merített is, Trenk-regényeinek túlnyomó részét, alapanyagát, mint említettük, az önéletrajz alkotja.

Ami Amália hercegnőt illeti, kinek neve az önéletrajzban nem szerepel, róla azt írja Jókai, hogy nevét „manapság már minden Conversations-Lexikon kifecsegi” (11 : 23—24). Ezzel a név köztudomású voltára céloz.

JÓKAI ÍRÓI MÓDSZEREI ÉS ESZKÖZEI

A *Heinrich Gusztáv emlékkönyvben* jelent meg Bittenbinder Miklós szegedi felsőbb leányiskolai tanár *Jókai Trenck-regényei* c. tanulmánya (*Philológiai dolgozatok a magyar—német érintkezésekről*, szerkesztette Gragger Róbert. Bp. 1912. 307—12.). E tanulmány fele a két Trenk életének ismertetése, másik fele Jókai forrásaival és módszereivel foglalkozik — kizárólag a regényszöveg alapján. Jókai forrásairól szólva ezt írja: „Használt történeti kézikönyveket, melyekből néhány részletet átvesz, a háborúk leírásában. (Azt, hogy melyek voltak azok a könyvek, nem tudtam eddig megállapítani!)” E tanulmánynak, melyről Baros Gyula írt rövid ismertetést (*Irodalomtörténet*. 1912. 403.), érdekessége az, amit Jókai emlékirat-feldolgozó módszeréről mond: „Megdöbbenéssel vettem észre, hogy a nagy regényíró néha lapokon keresztül szorosan követi forrását. E művekben igen kevés származik magától Jókaitól . . . forrását legtöbbször egészen híven, csaknem szóról szóra követi (igaz, hogy néha idézőjelbe is teszi). *Kihagyja* a gyakran hosszadalmas elmélkedéseket (néha még azokból is átvesz néhány gondolatot). *Olykor rövidít*. . . *Máskor felcseréli az eseményeket, időrendbe állítja azokat és mélyebb motivációval látja el.*” Bittenbinder ténymegállapításaival egyetérthetünk, de „megdöbbenésével” nem, hiszen már az az általa is hangsúlyozott tény, hogy Jókai még „szorosan követi forrását”, azt egyúttal „mélyebb motivációval látja el” egyáltalán nem negatív jelenség. Miután pedig szabatosan felsorolta Bittenbinder azokat a módszereket (forráskövetés, kihagyás, rövidítés, felcserélés, rendezés, motiválás), melyekkel Jókai az önéletrajzt feldolgozta, ugyancsak szabatos felsorolást ad a regénynek azokról a tartalmi elemeiről, amelyeket Jókai a saját képzeletéből fűzött hozzá az önéletrajz anyagához. Ezek között azonban nem választja el a történelmi események leírását, történelmi személyek szerepeltetését a kitalált eseményektől és személyektől.

Mi az előbbieik adatait a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* között mindenütt feltüntetjük, az utóbbiak közül pedig a legfőbbeket — hogy megmutassuk, hogyan működött Jókai képzelete a Trenk-regények megírásakor —, az alábbiakban röviden ismertetjük.

Amália hercegnő férjének, A. Z. hercegnek alakja merőben az írói fantázia szülötte (vö. a 17 : 18 sor jegyzetét). Jókai mintázta meg Miranda alakját (vö. 55 : 15 jegyzet): a regény egyik főszereplőjét, több hosszú fejezet hősnőjét, alkotva meg az önéletrajznak ebből a három vázlatos szituációjából: 1. Trenk Frigyes csapata takarmányt rekvirál „Ich selbst aber saß ruhig im Schloße bey der gnädigen jungen Frau. . . Unentschlossen und schaamroth über meine Unvor-

sichtigkeit, wollte mich eben die gute schöne Frau verstecken. . . (bibl. 43. sz. 40.) 2. Trenk Frigyes kalandja egykori instruktorának házánál: „Meines redlichen Brodowsky und Hauswirthes Frau, ein anbetenswürdiges Weibchen, verliebte sich in mich — undankbar wollte ich an meinen Wohlthäter nicht seyn — der Reitz war so groß, sie trug sich sogar an, mir heimlich nach Wien zu folgen. — Ich fühlte, daß ich nicht widerstehen konnte, — Madame Potyphara muß nicht so schön gewesen seyn, als Madame Brodowsky war, sonst wäre der Joseph bey seinem Mantel geblieben. — Mich aber hielt eine wahre Ehrfurcht für diese Frau zurück, die mich ihren alten garstigen Mann ganz natürlich vorzog: die aber nach wenige Tage Genuß, eine lange Reue desto bitterer, eben so wie ich empfinden hätte, weil wir uns doch trennen mußten.” (uo. 163.) 3. Trenk Ferencet megvádolják, hogy a fogságába esett II. Frigyes királyt megvesztegetési díj ellenében futni hagyta; a vád tanúja egy nő: „. . . eine mit Geld bestochene öffentliche Hure aus Brünn, gab sich für die Tochter des Feldmarschalls Schwerin aus, und zeugte vor dem Wienerkriegsrechte — — — Sie hätte eben bey dem König im Bette geschlafen, da der Trenk in das Zelt eingetreten, den König gefangen, auch sie nebst ihm, wieder freygelassen habe.” (uo. 62—63.) mindössze ennyi az az „alanyag”, amelyből Jókai képzelete Mirandának, e Circének, Potifárnének, széna-szalma tündérnek sokszínű, az ő írásművészetére annyira jellemző alakját megteremtette.

Jókai módszereinek és eszközeinek vizsgálatánál azonban nem elégedhetünk meg ezzel a külsőséges elemzéssel, mely csak azt állapítja meg, milyen elemeket milyen írói eszközökkel plántált bele ő maga az önéletrajz „nyersanyagába”. Megpróbálunk e felszín alá hatolni. Ezt az teszi lehetővé, hogy Jókai másik két emlékirat-regényében olyan „háromszögelési pontok” állanak rendelkezésünkre, amelyeknek révén a Trenk-regények írói felfogását „betájolhatjuk”.

A *Rab Ráby*nak, a *Gróf Benyovszky Móric életrajzának* és a két Trenk-regénynek Jókai életművében való elhelyezkedésével foglalkozva, már láttuk, hogy a Rábyval kapcsolatos korprobléma, akár csak Benyovszky alakja már korábban is — az utóbbi szinte egész életén át — foglalkoztatta az író, míg a Trenk-témával csak alkalmanként találkozott. Most azt kérdezzük: megnyilvánul-e ez e regények írói felfogásában, módszereiben, eszközeiben? Gyanítjuk, hogy a főhősök jellemének feltárásánál, tetteik indokolásánál Jókai nem ugyanazokkal az eszközökkel él, ha régi „ismerőséről”, Benyovszkyról vagy Rábyról van szó, mint hogyha „alkalmi” ismerettségét, Trenk Frigyeset mutatja be olvasóinak. („A másik” Trenket nyugodtan számitáson kívül hagyhatjuk: ez abszolút negatív figura.)

Benyovszky és Trenk viszonylatában azt a két helyet próbáljuk megkeresni, amelyek az egész regényben mintegy gyújtópontjai a hős jellemzésének.

„Benyovszkynak fényes ígéreteket tettek az oroszok, midőn legelőször fogságba esett náluk: felismerték benne a kiváló hadvezéri tehetséget, előtte volt az arany lajtorja, mely a halhatatlanok sorába vezet. Lehetett volna gazdag úr, hadvezér a kegyteljes cárnő alatt. Még talán egyéb is. (Gyönyörű férfialak volt.) És ő ahelyett választotta a szabadsághősök sorsát, akiknek díszruhája a fegyvertépte rongy, érdemrendjeik a sebhelyek: palotájuk a börtön, hírnevük a kigúnyoltatás. Ennek a szabadságszeretetnek áldozott fel ifjú nőt, családi tűzhelyet, boldog kis házat és fényes nagy palotát; az édes jelen pillanatot, s a távol jövőndőt. Aki azt a szabadságszeretetet meg nem érti, aki meg nem foghatja, hogy az lehet egy emberre nézve életcél, végzet, hivatás, arra nézve Benyovszky Móric nem más, mint egy zavart fejű örült; de aki meglátja benne ezt a világító szikrát, annak Benyovszky Móric egy *végzethős*.” (23 : 15—29.)

„Szép asszonyok, víg cimborák csalogatták a gyönyörűségek útjára. Magas urak, hatalmas emberek kínálták fényes katonai ranggal, a dicsőség útja is nyitva volt előtte. Okos emberek, törvénytudósok felfedezték előtte Trenk Ferenc apjának a végrendeletét, melyben az öreg magyar mágnás elzüllött, elátkozott fiát kitagadja minden vagyonából s összes magyarországi birtokaira nézve az unokaöccsét, Trenk Frigyeset teszi általános örökösévé. Íme itt van a gazdagság a kezében, törvényes alakban felkínálva. . . Ahelyett Frigyes ennek a kitagadott nagybátyjának fogta pártját, annak a peres irataival zárkózott be egy szűk szobába, írt, dolgozott, kutatott: utazott az ország egyik szélétől a másikig, elköltötte annak az igazságára a saját vagyonát, elrontotta a saját hivatását.” (241 : 26—242 : 9).

Benyovszky: *végzethős*. Trenk: (241 : 22) az idealizmus kóbor lovagja. Az előbbivel Jókai tudott azonosulni, az utóbbival nem. Rokonszenvvel szemlélte, jellemét magyarázta, tetteit indokolta, vonzóvá akarta tenni, de nem azonosult vele.

Hát Ráby és Trenk? Ezúttal a két regény egy-egy meglepően hasonló epizódját választjuk az összehasonlítás alapjául. A két agyon-sanyargatott fogoly börtönében megjelenik egy-egy egerke.

Rdbyndl :

...mégis akadt szomorú lakhelyének önkénytes lakótársa. Bolond kis állat, aki maga jószántából vállalkozik örökös fogásra. Egy kis egér.

Eleinte csak félve ütötte ki a fejét az egérlyukból, s óvatosan szaladt végig a fal mellett. Azután, hogy észrevette, hogy a lakótárs kenyérmorzsákat hintetget el az útjában, azokat hirtelen felszedegette. Látta, hogy többet is adnak és jó szívvel. Azután megtanult kérni. Közelebb sompolygott hozzá. Egész a lábáig. Látta, hogy nem tapossa el az óriás. Felfutott a térdére. A fogolytárs a tenyerében nyújtá eléje a kenyérmorzsákat; a kis egérszív oroszláni bátorsággal indult a kísérletnek; a nagy kolossz tenyerébe sikamlott, s aztán két hátulsó lábára állva a két első tenyerébe fogta a kenyérdarabkát, úgy majszolta azt, hosszú bajuszát táncoltatva, s parányi fekete szemével a pártfogó óriás arcát vizsgálva... Később egész nap ott játszott körül. Felszaladt a földről a vállára, s mikor lefeküdt, összevissza szaladgált, pajkos táncot követve el a takaró pokrócán; bebújt az öltönye ujjába, s ott aludt; ha hitta, cincogásával felelt rá, s mintha tudná, hogy mi fáj neki, mikor szemcit lehunyta, nekiállt annak a bilincznek a kezén, s elkezdte

Trenknél :

.Trenk Frigyes ásta a föld alatti csatornát, hogy börtönéből kiszabaduljon, egy más élő lény meg egy ellenkező lyukat fúr, mely az ő börtönébe vezetett: egy kis egér.

Két éven át volt ez a parányi állat Frigyes állandó lakótársa, mulattatója, aki ott táncolt a térdein, a tenyeréből evett, a fütttyentésére előjött a lyukából. Ha inasok volnánk, akik a lélek-vándorlásban hisznek, azt kellene elfogadnunk, hogy a kis állatkában a szép Jelvira lelke lakott, aki szerelmésít ily alakban jött fölkeresni. Frigyes csak minden harmadnap folytatta az akna-ásást... Az... „otthon” töltött éjszakákon az egérke folyton ott szaladgált a börtönében, s rágicsálta az ajtaját, mintha ő akarná azt a fogoly számára keresztül-fúrni.

[A porkolábok felfedezik az egérkét, átviszik az órszobára, hogy ott is produkálja magát, de a kis állat visszaszökik Trenk-hez.]

azt finom fogaival rágni. Utóbb egészen odaköltözött hozzá, az ágya szegletébe, s csak olyankor szaladt odujába haza, mikor az ajtónyikorgást hallotta. Nem is mulasztá el Rab Ráby kegyes oktatásokat adni neki, hogy ne legyen bizalma más emberekhez, mert azok mind — macskák!

Egyszer aztán ezt az örömét is megsokallták. A késő estei valatás után hazatérve, hitta a szokásos sziszegéssel az egérkéjét; de az nem jött elő. Sok keresés után megtalálta azt egy szögletben felpuffadva. Az egérlyukba valaki patkánymérget dugott. Ezt is elpusztították.

Az őrnagy hazavitte a bohókás állatot a feleségéhez. Az kalickába tette, diót, marcipánt adott neki. De a kis egér nem evett semmit, s három nap múlva bevégezte egér-életét. Valószínűleg ismét visszaköltözött egy szép dauriai princesszbe. Elég annak egy egérke-lélek. Mit csinálna egy oroszlán lelkével?

A három részlet közül az első — a kis egér megjelenése — igen hasonló. Már a másodikban, az egérke és a fogoly barátságának történetében szembeszökő a két regény különbsége. A *Rab Ráby*ban a részletesség, a képek, a hangulatteremtés Jókai-féle mesteri eszközei mind azt mutatják, hogy az írónak „szívügye” — bizonyára nem a kedves állatka, hanem az, akit meglátogat; a *Trenk Frigyes*ben mind ezt a groteszk lélekvándorlási hasonlat helyettesíti. Amott az olvasónak is mintegy személyes társa lesz az egérke — emitt külső szemlélőként nézzük az eseményeket. Végül, a harmadik részletben, az egérke pusztulásának leírásában végletelessé válik a két regény módszereinek látható különbözősége. A *Rab Ráby* olvasójának szíve itt elszorul — a *Trenk Frigyes* olvasóját, még ha elábrándoznék is a történeteken, visszarántja a hűvös szemlélő hangulatába a „szép dauriai princessz” lelkére vonatkozó hasonlat.

S nyilvánvalóan ez is az író célja: a *Gróf Benyovszky Móric életrajzával* az olvasó lelkesedését akarja felébreszteni ifjúságának rajongva szeretett hőse iránt, a *Rab Rábyval* lelkébe akar markolni az olvasónak, meg akarja rendíteni, a regény politikai és emberi mondanivalóján való hosszas gondolkodásra akarja készíteni, maradandó nyomot akar hagyni benne — a *Trenk Frigyessel* szórakoztatni kívánja. (Nyilván ezért is hagyja abba *Trenk* történetét ott, ahol, ahol abba a kor

történetének, s ráadásul magyar történetének, az 1790—1791-es országgyűlésnek súlyos, nemzetünk életében sorsdöntő, tehát könyvnyű, szórakoztató regénybe nem illő elemei szövődnek.) A nagy író pontosan, tudatosan kezeli eszköztárát: különféle szándékainak különféle módszerei felelnek meg.

Végül jegyezzük meg, hogy azokban a részekben, ahol Jókai szinte szó szerint követi főforrását, kötetlen, de találó, mondanivalójában, hangulatában hűséges, izes fordítást ad, bár tévedések is előfordulnak. Mindkettőre bemutatunk egy-egy példát. Az első egy idézőjelben közölt, tehát kifejezetten fordításnak szánt rész:

Weiber der ersten Klasse bilden mich als Jüngling, und hielten mich in Ehrfurcht von Ausschweifungen zurück. Weiber lehrten mich männliche Sitten im verfeinerten Weltgeschmacke: Weiber unterstützten mich mehr als Männer im Unglücke. Meine wenig belebte gute Tage habe ich Weibern zu danken. . . Weiber, schöne und muntere Weiber, erquicken noch gegenwärtig meine mit Altersschwächen, Welt-eckel und Schwermuth Kämpfende Seele. (bibl. 43. sz. 209.)

Elsőrendű hölgyek idomítottak, mint ifjút, az ő szerelmük tartott vissza a kicsapongásoktól. Nők tanítottak férfiúi erkölcsökre, finomított ízlésben. Nők segítettek balsorsomban. Életemnek kevés boldog napját mind nőknek köszönhetem. S még most is, éltem alkonyán, a szép és vidám hölgyek képesek feléleszteni öregségtől, világgyűlölettől, búskomorságtól lankadó lelkemet. (JKK 267 : 5—12).

Az eredeti szöveg félreértéséből származó részlet:

Im Winter 1743 war aber das Beylager der Schwester des Königs in Schweden, der gegenwärtig verwitweten Monarchinn, und Mutter des regierenden Gustavs. (bibl. 43. sz. 32.)

A következő télen nagy ünnepek következtek a berlini udvarnál. Frigyes király nővérét, Saroltát, nőül vette a svéd király, Gusztáv; annak a nászát ülték meg a királyi udvarban.

(JKK 10 : 5—7).

Arról nem szólva, hogy a Sarolta név Jókai képzeletének termeke — nem a nősülő svéd király volt Gusztáv, hanem annak a fia. Az ilyen szövegfélreértés azonban kivétel és jórészt annak a következménye, hogy ezen a helyen az eredeti szöveg nehézkes, bonyolult. Ahol Jókai az emlékiratok eredeti szövegét követi, ott túlnyomórészt olyan pontosan, híven fordít vagy kivonatol, mint az előbb idézett részben.

IRODALOM

1892-ben, Jókai jubileumának előkészületi évében a magyar sajtó igen bőven közölt vele kapcsolatos cikkeket, híreket. Ez utóbbiak között igen szerény helyet foglalnak el a Trenk-regények előzetes hirdetései. A Pécsi Figyelő 1892. márc. 23-i számának *Művészet*, *irodalom* rovatában jelenik meg ilyen előzetes híradás „a Trenk c. történeti regény” megjelenéséről. Ugyanez a lap szept. 28-i számában a Pesti Hírlapnak csinál propagandát azzal, hogy már olvasható benne „a Két Trenk”, majd dec. 24-én, immár a *Trenk Frigyes* hirdetése jelenik meg Pécsen. A Debreceni Híradóban márc. 27-én jelenik meg „a Trenk c. történeti regény” előzetes hirdetése, a Győri Független Újság pedig szept. 25-én tudatja olvasóival a Pesti Hírlap új folytatásos regényének megkezdését.

A két *Trenk*ről az egykorú sajtóban mindössze egy recenziót találunk. A Fővárosi Lapok 1893 évi 338. számában megjelent cikk névtelen szerzője először arról elmélkedik, hogy kalandorok mindig voltak és lesznek, de az idők változnak és a két Trenk már sose lesz regényes figura, letűnt az effajta regények ideje is. Ha pedig valaki mégis érdeklődne Trenkék iránt, akkor emlékirataiból igazabb fogalmat alkothat róluk, mint Jókai kiszínezett, felnagyított történetéből. „De Jókai, nagy tehetségében bízva, mindent mer”, írja a recenzió, s ekkor váratlanul kiderül, hogy addigi negatív megállapításai mind csak kontrasztul szolgáltak a most következő dicsérethez. Jókai megteheti, hogy előhúzza egy olyan régi históriát, melynek egyetlen feltétele az, hogy ne untassa az olvasót. „Előadási virtuozsága”, „bámulatos képzelőereje” érvényesül a két Trenk kalandozó életének megírásában, „tehetségének minden gazdagságát észre kell vennünk”. Rövid tartalmi kivonat és a két főhős jellemzése után a cikk végkövetkeztetése, hogy kitűnő ötlet volt ehhez a témához nyúlni.

A *Trenk Frigyes*nek is csupán egyetlen kortársi visszhangját ismerjük, ez azonban már nem olyan felszines, mint az előbbi cikk. A regény megítélésének igen érdekes szempontja jut benne kifejezésre. Hiszen

Trenk Frigyes alakja bárhol másutt elsősorban Amália hercegnő és más hölgyek szerelmi bajnokának vagy a magdeburgi börtönben tíz évig sínylődő fogolynak egyre inkább halványuló emlékét idézhette föl, de éppen Magyarországon, ahol egyházellenes iratait kiadta s az őt „tsúfos ember”-nek nevező papokkal éles vitát folytatott, emléke, ha még élt, az egyház ellenségeként mutatta. Ilyen emberről regényt írni, s ráadásul Jókai eszközeivel, jellemét indokolni, szándékait, tetteit magyarázni, alakját eszményesíteni — ez természetesen kihívta az egyház védőinek ellenérzését. Érthető tehát, hogy az egykorú katolikus sajtó reagált, s nem is oly felszínesen, mint a Fővárosi Lapok, a regény megjelenésére, sőt egy fél évszázaddal később, 1943-ban is a katolikus sajtóban jelent meg a második alapos elemzés Jókai Trenk-regényeiről.

A Katolikus Szemle 1895-ös évfolyamának 631—641. lapján (tehát immár a kötetkiadás recenziójaként) a Z-ny betűkkel aláírt Zoltvány Irén bencés szerzetes, pannonhalmi tanár, jeles irodalomtörténész *Jókai legújabb regényei* címmel négy kötetről, a *Trenk Frigyesről*, a *Magnétáról*, a *Krdóról* és a *Tégy jót* címűről ír közös kritikát. Abból indul ki, hogy Jókai termékenysége nem apad ugyan, de fogyatkozásai egyre nagyobb arányokat öltenek, s ezek „az olvasóközönség részéről is bizonyára azon mértékben válnak majd mindjobban érezhetőbbekké, minél inkább terjed a regényköltészet realiztikus iránya”. Dickens, Thackeray, Eliot módszereit állítja szembe Jókai szertelennek minősített romantikájával, szemére veti, hogy négy új regénye közül három külföldön játszódik, „mintha nemzetünk története s a magyar élet jelene nem szolgáltatathatna többé tárgyat...” E közös megállapítások után, majd a *Magnétát* obszcénnek minősítvén, foglalkozik a *Trenk Frigyessel*. Ennek címszereplője, akiről már kortársai kimutatták, hogy „egész élete gázságok szakadatlan láncolata”, úgymond, „már magában véve alkalmatlan arra, hogy valamely regény főhőse legyen, hacsak a költő a történelmi köztudalom ellenére meg nem hamisítja jellemét.” Jókainak nem sikerült Trenket rokonszenvesse tenni, állapítja meg a recenzens, majd megállapítását elemzéssel támasztja alá. Jókai, úgymond, nem is leplezi hősének jellemtelenségét, hogy „legfőbb célja a nők meghódítása . . . elszeregi a porosz király hűgát, megcsalva a becsületes férjet . . . pénzért hazárulóvá lesz” stb. Mit tesz hát Jókai Trenk érdekében? „Úgy iparkodik regénye hősét eszményíteni, hogy melleleg vitéz katonának, hű barátnak és jó rokonnak rajzolja őt s a börtönben kiállott szenvedéseivel akar irányában részvétre hangolni.” Erősen vitázik Zoltvány Irén a regény befejező mondatával („Sokat szeretett: — sokat szenvedett; a sors ki van egyenlítve”), a börtönben kiállott szenvedései ugyanis,

úgymond, nem jártak belső, lelki küzdelemmel. De nemcsak Trenk jellemét kifogásolja ez a kritika, hanem a jellemzését is: elhibázottnak, ellentmondásosnak minősíti, arra hivatkozva, hogy egyszer bámulatosán furfangos és találckony, máskor meg ostoba, együgyű módon sétál bele a kelepçébe. Miután még több ellentmondást is kimutat Trenk jellemzésében, ilyen kemény következtetésre jut: „Jókai képzelőtehetsége túltengésben szenved, ami aztán tönkre silányítja nemcsak jellemzésének lélektani igazságát, hanem általában regénye egész cselekvényének belső valóságát.”

A félszázaddal később megjelent másik részletesebb elemzésig néhány általános jellegű cikkben, tanulmányban történik hivatkozás Jókai Trenk-regényeire. (Bittenbinder Miklósnak nem kritikai, hanem filológiai jellegű tanulmányát már a *Keletkezése, forrásai* című részben ismertettük.)

Az Alkomány c. napilap 1904. máj. 7-i számában Károlyi Gyula *Jókai főalakjai* c. cikkében védelmébe veszi az íróat a már-már közvéleménnyé váló vád ellen, mely szerint főalakjai (köztük Berend Iván, Ocskay László, Thököly és mások mellett — nem valami találó jelzővel — a „boszorkányerejű” Trenk is) nem valószerűek.

Bernstein Béla *Jókai és a zsidók* (1925) c. könyvében, mely példák hosszú sorával bizonyítja, mennyi megértéssel és rokonszenvvel viseltetett Jókai a zsidóság iránt, találkozunk Heymann Eszterrel is, aki „puszta jószívűségből a legnagyobb áldozatokra is kész, hogy az előtte teljesen ismeretlen fogoly kiszabadítását előkészítse”. (42.)

A németiség Jókai Mór megvilágításában címmel Bernfeld Magdolna tanulmánya 1927-ben jelent meg a *Német philológiai dolgozatok* c. sorozat XXXIII. füzeteként. A tanulmány Jókainak német és osztrák vonatkozású műveit veszi sorra (hogy a németet és osztrákot így „német” név alatt egy kalap alá veszi, az nyilván összefügg azzal a ténnyel, hogy a tanulmánysorozat egyik szerkesztője Bleyer Jakab volt, utóbb a hírhedt Volksbund egyik vezetője). *A németiség Jókai műveiben* c. fejezetében a tanulmány szerzője azt állítja, hogy Jókai német alakjai nem nemzeti jellegűek, hanem általános emberi típusok s példaként a *Trenk Frigyes* német szereplőire utal. (24.) *Az osztrákság Jókai műveiben* c. fejezetében megemlíti, hogy a két Trenk-regény Mária Terézia udvarának leírását adja, (67.) végül *A német nép Jókai műveiben* c. fejezete részletesen ismerteti a két regény tartalmát, s itt indokolja előző állítását: Trenk Frigyeset királya iránti engedetlensége, nyugtalan, kalandos természete, hongyűlölete miatt nem tartja jellegzetesen német hősnak, Jókai mellett hozza fel azonban azt a tényt, hogy mindezeket ő az önéletrajból vette át. (74—77.)

Bernfeld Magdolna tanulmányának tudományos értékét Szinyeyi

Ferenc kétségbe vonja az Irodalomtörténeti Közlemények 1927. évi 281. lapján megjelent recenziójában.

Amikor a Trenk-regények Jókai életművében elfoglalt helyét próbáltuk meghatározni, már említettük Gálos Rezsőnek az Irodalomtörténeti Közlemények 1941-es évfolyamában (336—353.) megjelent, *Jókai Rab Rábyja* c. tanulmányát. E tanulmány szerzője a *Rab Ráby* előzménycit, Jókainak e regényéhez vezető útját kutatva, azt vizsgálja, hogy a Kuthy, Nagy Ignác, Sue és Jósika művein felnőtt olvasóközönségnek Jókai milyen eszközökkel igyekezett a kedvében járni: „Az új regény középpontjában a megsanyargatott ember él, akit tragikus pályája a vérpadra sodor; a leg történelmibb közöttük Trenk Frigyes” — írja, s mielőtt tanulmányának a címében is jelzett tulajdonképpen tárgyára rátérne, részletesen foglalkozik a Trenk-regényekkel. Jókai, úgymond, „az emberi szenvedések kiélezését leginkább a Trenk regényben találta meg”. A továbbiak során inkább csak a Trenk-téma kérdésével foglalkozik: ő is gonosznak tartja Trenk Frigyeset, s az Amália iránti szerelem „kis idilli, romantikus” szála, „a fölvilágosodás nagyhangú kürtölése” szerinte Trenknél csak öngazolás, takaró.

Félszázaddal megjelenésük után ismét egy katolikus folyóirat foglalkozott Jókai Trenk-regényeivel. Sötér István *Egy Jókai regényhős* c. cikke az Élet 1943. évi 2. számának 30—32. lapján jelent meg. Túlnyomórészt Trenk Frigyes alakjával, magyarországi látogatásával, itteni írásaival foglalkozik — „Voltaire szellemét durvasággal pótolja”, írja róla —, de érinti Jókai témaválasztásának és témaelfogásának kérdését is: „Nem lehet csodálkoznunk Jókai rajongásán, mellyel ezen a hősiességből és gyarlóságból összegyúrt regényalakon kapott, ki szinte az ő mesevilágából lépett elő. Érthető, hogy romantikus, tündéri hőst formált a nagykalandú gárdatisztból, kinek füllen-téseit szívesen meg is toldotta. Az a tökéletesség, melynek fényében a szép és bátor, harcban és vitában egyaránt legyőzhetetlen Trenk báró ragyog, talán még egy Jókai regényhős számára is sok lett volna. De a nagy mesemondónak most az egyszer a valóság, a filológiai forrás szolgált fedezékül s regénye hiteléért a hős emlékirataira utalt. A két Trenk alakja jó alkalom volt arra, hogy kedvelt képét, a hatyúlovag s a démoni gonoszság küzdelmét megrajzolja. Hisz hősiünk nagybátyjának, Trenk Ferenc pandúrvezérnek élete már egymagában felülmúlja mindazt a gonoszságot, amit Jókai kedélyes, cinikus ördögei elkövethettek.” Hangsúlyozza, hogy Trenk Frigyes még Jókai beállításában is „bőven szolgáltatott okot Nagy Frigyes kegyének elvesztésére”, pedig Jókai olvasói csak a romantikus Trenket ismerik meg; ennek az egyoldalú szemléletnek, ismeretnek kiegé-

szítése végett Sötér a továbbiakban ott folytatja Trenk életének ismeretését, ahol a regényíró abbahagyja (ahol „megszűnt Trenk regényalak lenni”, 358 : 18—19) és Eckhardt Sándor titkos-levéltári kutatásainak felhasználásával Trenk 1790-es magyarországi szereplésének, a Martinovics-féle összeesküvés tagjaival való kapcsolatának, majd párizsi útjának és halálának érdekes részleteivel ismerteti meg az olvasót.

A két Trenk és a Trenk Frigyes kritikai visszhangjáról szóló áttekintésünkben még meg kell említenünk a két regény 1959. évi (a *Jókai Mór válogatott művei* sorozatban megjelent, Lengyel Dénes által sajtó alá rendezett) kiadásának utószavát. Eszerint Jókai élete vége felé, alkotómunkájának megkönnyítése végett nyúlt emlékiratokhoz, ez az utószó Trenk Frigyes lovagiasságát hangsúlyozza: hogy elhallgatta szerelmei nevét, ami Jókainak alkalmat adott e nőalakok romantikus megformálására. S amit e regények egyetlen más recenzense, kritikusa sem fedezett fel — erkölcsi tanulságot lát bennük: „*A két Trenk és Trenk Frigyes* sok tekintetben hasonlít Jókai öregkori érzécsiklandó és üres kalandokat tartalmazó elbeszéléseihez és regényeihez. Mi emeli mégis a ponyvaregények fölé ezeket a történeti regényeket? Nemcsak Jókai előadásának szépsége, gazdag humora és színes emberábrázolása, hanem a két regény erkölcsi tanítása is. Trenk Ferenc életének nagy politikai tanulsága van: a legelszántabb rabló sem éri el erkölcstelenségben a bécsi udvar romlott tisztjeit és tisztviselőit. Szinte részvéttel tekintünk Trenk Frányóra, aki mégiscsak harcolt és életét is kockáztatta a háborúban, ellenfelei pedig törvényes eszközökkel kifosztják. Bár sokszorosan megérdemelte büntetését, bírái még nagyobb gazemberek, mint ő.” A sajtó alá rendező úgy véli, az utószó írója itt elvetette a súlykot: *A két Trenk* olvasója aligha fogja a legcsekélyebb részvétet is érezni Trenk Frányó iránt, s ilyen érzés felébresztése Jókainak sem állt a szándékában. Ezúttal is elismerhetjük viszont az utószó egy másik újszerű megállapításának igazságát: hogy Trenk Frigyes esetében „a kalandok erkölcsi elítélését maguk az események jelentik: Trenk megszegyenül A. Z. herceg, sőt a hájkolossz elött is. Jókai művészi fordulattal meglepi az olvasót, és ugyanakkor el is ítéli hőségét, akinek szerelmei cselszűvészt addig maga is nagy együttérzéssel festette.” Ezzel az utószó arra az érdekes, korábban fel nem fedezett körülményre mutat rá, hogy itt az író és a hős viszonya, az írónak a hősről vallott felfogása a cselekménnyel együtt változik, alakul, fejlődik, s éppen a romantikusnak, jellegzetesen múltszázadinak tartott Jókainál a modern regényírásnak ilyen eleme valóban jelentősebb helyet biztosít munkái közt a Trenk-regényeknek, mint ahogyan ez korábban a közfelfogásban élt.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Mindkét regénynek majdnem teljes kézírata, az ebből készült folytatásos hírlapi közlés, az első kiadás, valamint a nemzeti kiadás szövege többé-kevésbé egyenlő joggal szolgálhatna a JKK szövegének alapjául: a K után mindegyik szöveg javításokat és romlásokat is tartalmaz — kb. egyenlő arányban — előzményeihez képest. A négy szöveg közül azért döntöttünk az első kiadásé mellett, mert azok a módosítások, amelyek ebben a korábbi két szöveghez képest tapasztalhatók, Jókai kezére vallanak, feltételezzük tehát, hogy ezt a szöveget Jókai elejétől végéig átnézte, csiszolta — véglegesnek szánta. Már az NK szövegén ilyen szerzői jellegű módosításokat nem találtunk, ott ami *A két Trenket* illeti inkább a szerkesztő lehetett az, aki átnézte és — nem is mindig szerencsés kézzel — módosította az első kiadás szövegét, a *Trenk Frigyesre* vonatkozóan pedig látuk, hogy a szerkesztő hozzá se nyúlt az első kiadás szövegéhez, melynek még a szedéstükre is megmaradt s a szövegben csak szedői kézre valló (helyesírási, központozási) változtatások történtek, elenyésző mennyiségben, s van eset, ahol a változtatás még rontott is a szövegen:

Lap: Sor:

270 : 20 K; PH; 1895: ezek *meg* tudtak színjatszani — NK ezek *még* tudtak . . . (Jelvira szeméről van szó, Jókai kétségkívül a K értelmében azt akarta kifejezni, hogy a kövér vőlegény leskelődött, a menyasszony szeme *viszont* színjatszott, az NK szöveg azonban azt az értelmetlenséget fejezi ki, hogy a menyasszony nem felejtette még el a színjátását — nyilvánvaló szövegromlás).

Lényeges változtatás az első kiadáshoz képest itt mindössze két szó, a 357 : 19 sorba betoldott „(Megtörtént. 1898.)”.

Állításunkat, mely szerint a K és a PH szövegeihez képest az első kiadás szerzői kézre valló módosításokat tartalmaz, néhány példával támasztjuk alá:

7 : 21 K; PH: *scharkowi* — 1893: *scharlaki* (hibás név javítása)

Lap: Sor:

- 21 : 26 K; PH: Parol — 1893: Parole (hibás idegen szó javítása)
- 83 : 31—32 K; PH: részt vesz a hátvéd csatározásaiban s rajta lesz, hogy azt *emberségesen* visszaverjék — 1893: ...*hogyan az ellenfél*t visszaverjék (értelmetlenség megszüntetése)
- 126 : 18 K; PH: jókor átadta — 1893: *elég* jókor átadta (árnyaltabb kifejezőmód)
- 137 : 28—29 [azután, hogy a poroszok elfoglalták az osztrák üteg-állásokat, 127 16—17] K; PH: kaszabolhatták ... az osztrák ezredeket, ágyúzhattak *saját ütegeikkel* — 1893: ... ágyúzhattak *azoknak saját ütegeivel* (logikátlanság kiküszöbölése)
- 138 : 6 K; PH: *Verset* tudtak azok futni ... — 1893: *Versenyt* tudtak azok futni ... (elírás kiküszöbölése)
- 167 : 21—22 K; PH: a tábori lazarétum ... *főnöknéje* — 1893: ...*főnöknője* (pontosabb meghatározás; a -né, -nő megkülönböztetésre Jókai másutt is ügyel, vö. 211 : 26—212 : 2)
- 173 : 3—4 K; PH: A rendes havi díja egy államfogyolynak az egész élelmezésre négy tallér volt (*tiszti ranggal*). — 1893: [ua. *tiszti ranggal* nélkül] (egy fölösleges megjegyzés elhagyása: államfogyoly csak tiszt lehetett)
- 190 : 20—21 K: *három* úrnak *adják* ki magukat, *a negyedik* inasnak — PH: *három* úrnak *adja* ki magát, *a negyedik* inasnak — 1893: *három* úrnak *adja* ki magát, *a negyedik* inasnak (fokozatos javítás: a K egyesszám-többesszám egyeztetése nem tetszhetett Jókainak, majd a PH szövegében zavart láthatott abban, hogy valaki a „három” szót az „úrnak” szó jelzőjeként fogja olvasni; ezt küszöbölte ki az 1893 szövegében)
- 191 : 3 K; PH: ne *kössön* egymaga négy emberrel — 1893: ne *kössön ki* egymaga négy emberrel (kifejejtett igekötő pótlása)
- 243 : 12—13 K; PH: filologiko-archeologiko dissertációnak — 1895: filologiko-archeologikus dissertációnak (a szöveg helyesbítése)
- 284 : 5—6 K; PH: Hogyan *jött* ki ... maga sem *tudja* — 1895: maga sem *tudta* (igeidők logikusabbá tétele)
- 304 : 29 K; PH: Egy millió — hatvanhárom prókátorral! — 1895: Egy millió *forint örökség* — hatvanhárom prókátorral! (a szöveget világosabbá tevő pótlás: ilyen beletoldást nyilván nem hajtott végre más, mint a szerző, legalábbis nem törtenhetett a szerző tudta és beleegyezése nélkül)
- 371 : 14—15 K; PH: ... a gyanakodó *diplomata*k, a lenéző katonák, a furfangos *diplomata*k világába — 1895: ... a gyanakodó *ügyvédek* ... (elírás helyesbítése)

Ennyi példa kétséget kizáróan bizonyítja, hogy az első kötetkiadás szövegét kellett a JKK alapjául vennünk. A szövegromlás lehetősége természetesen akkor is fennáll, ha a szerző javítja a kiadást; az első kötetkiadásban szereplő nyilvánvaló téves szedések esetén a K, illetve a PH szövegét vesszük alapul, de ezt a körülményt az egyedi szövegváltozatoknál szer. rövidítéssel jelezzük. Erre is bemutatunk néhány példát.

A PH szövegéig nyúlunk vissza akkor, ha a nyilvánvaló szövegromlás a hírlapi közlés után történt:

- 54 : 15 K; PH: Ekkor két hóhér — 1893: Ekkor a két hóhér (a határozott névelő hiba, mert korábban nem volt szó a hóhérokról)
- 63 : 29—30 K; PH: kardjaikat markolattal fordítva felé, nyújtották meghódolás jeléül — 1893: kardjaikat markolattal fordítva, feléje . . . (a vessző elhelyezése és a felé-feléje különbség tekintetében az első kötetkiadás szövegromlást jelent)
- 68 : 34 K; PH: S a védelemben részt vett — 1893: S védelemben . . . (a névelő kiesése nyilvánvaló hiba)
- 72 : 8—9 K; PH: gondtalanul gyönyörködik — 1893: gondatlanul gyönyörködik (értelemzavaró szövegromlás)
- 175 : 19 K; PH: Fouquet — 1893: Flonquet (névírás romlása)
- 178 : 12 K; PH: Egyszer egy Bach nevű hadnagyot relegáltak a várba, a kit szintén a hibái hoztak oda. — 1893: . . .delegáltak . . . (relegálni = száműzni; delegálni = megbízással küldeni; a hibái miatt nyilván relegálják és nem delegálják a vétkest; értelemzavaró szövegromlás történt)
- 231 : 16 K; PH: Mária Terézia . . . királynő — 1893: . . .királyné (Jókai a -nő -né megkülönböztetésre mindenütt vigyáz, itt is szabatosan írta, az 1893-as változás szövegromlás)
- 307 : 27 K; PH: praetenddl — 1895: praesentdl (Trenk Frigyes perlekedő eljárásait sorolja fel a szöveg; praetendál = igényt támaszt; ideillik; praesentál = bemutat; nem illik ide, tehát szövegromlás történt)
- 331 : 30—31 K; PH: megkönnyíti az Isten az ágya szalmáját — 1895: megkönnyíti az Isten a szalmáját (a szólásmondás megcsonkítása szövegromlás)

Még messzebbre, egészen a kéziratig nyúlunk vissza ott, ahol már a hírlapi közlés is nyilvánvaló szövegromlást mutat s ez a romlott szöveg a kötetkiadásokban is megmaradt; pl.:

- 18 : 23—24 K: A hársfa ágai . . . jó egy ölnyi távolra vannak az ablakoktól — PH: . . .az ablakuktól (az előző mondatokban

- nincs szó róla, hogy kié egy-egy ablak; a birtok jelzése tehát szövegromlás)
- 51 4 K: *furázsozó* csapat — PH: *fuvarozó* csapat (takarmányrekviráló csapatról van szó, e művelet régies elnevezése: furázsozás; ehelyett fuvarozást emlegetni: szövegromlás)
- 53 : 10 K: De ez nem volt a legnagyobb gyászom: hanem az, *hogy* a nénémet feleségül vette . . . — PH: . . .hanem a nénémet feleségül vette . . . (az új szöveg nyelvtanilag suta: szövegromlás)
- 74 : 8 K: Ezek a te sentimentjaid, *a miket* . . . — PH: . . .sentimentjaid, *a mit* . . . (egyesszám-többszám hibás viszonya: romlás)
- 94 : 8 K: végig a pompás *audiencziatermen* — PH: . . .a pompás *audiencia termén* (nem az audiencia pompás, hanem a terem: szövegromlás)
- 108 : 29—30 K: Egy dobszó, egy *trombitajel* nem hangzik — PH: Egy dobszó, egy *trombita el* nem hangzik (a trombita nem hangozhat el, csak a trombitajel hangozhat — szövegromlás)
- 145 3—4 K: nagy kegyesség, *a minőben* — PH: . . .*a minőkben* (az egyesszám-többszám romlása: szövegromlás)
- 151 19 K: királynő — PH: királyné (Mária Teréziáról van szó; a Jókai által külön is hangsúlyozott — vö. 201 : 29—31 — megkülönböztetés eltűnése: szövegromlás)
- 160 : 21 K: vágja a tanú *szemébe* — PH: . . .*szeméhez* (fejéhez vágni — szemébe vágni: a kettő összezavarása szövegromlás)
- 229 : 26—27 K: mint vádló *fél* fog állani a nagybátyjával szemben — PH: mint vádló *fel* fog állani . . . (nem fizikai, hanem jogi helyzetről van szó, tehát *fél* helyett *fel*: szövegromlás)
- 254 : 11 K: hogy az *ő* irányában — PH: hogy *ő* irányában (a névelő elmaradása nyelvtani jellegű szövegromlás)
- 271 12 K: Poklonnája-Górán — PH: Poklonnája-Sórán (a többször is szereplő név hibás írása szövegromlás)
- 274 5 K: Bojársky — PH: Bojársky (megjegyzés ua.)
- 312 : 26 K: Reimer — PH: Raimer (megjegyzés ua.)
- 351 : 18 K: *térőrnagy* — PH: *tábornagy* (Bruckhausenről van szó, aki másutt mindig *térőrnagy*ként szerepel; szövegromlás)
- 351 33—34 K: *pucérra* vetkőzve — PH: *pusztára* vetkőzve (nyilvánvaló szövegromlás)
- 367 : 21 K: A *búszos* légben — PH: A *bűzös* légben (a kevésbé ismert *búszos* — zárt helyen megromlott — jelzőt Jókai másutt, pl. a 313 : 21 sorban és más műveiben, pl. a *Gróf Benyovszky*

Móric életrajzában is használja; e szót a közismert, de nem szabatos *bízös* szóval helyettesíteni: szövegromlás)

Végül kivételesen előfordul az is, hogy a korábbi kiadásokkal szemben az NK szövegét vettük a JKK szövegének alapjául. Bár a fentiekben megjegyeztük, hogy az NK szövegváltoztatásai inkább szerkesztői, mint szerzői kézre vallanak, de végül is ez a kiadás a szerző életében látott napvilágot, feltételezhetjük tehát, hogy az olyan szövegmodosításokkal, amelyek nyilvánvalóan javítások — helyesírási, nyelvtani, stílári vagy logikai értelemben — Jókai egyetértett. Ezeket vettük át a JKK szövegébe, mint pl.:

- 9 : 20—22 K; PH: 1893: ezer tallért adott neki a díszvértetéhez; a mi a *tiszteknél* még pompásabb volt — NK: . . . *tiszteknél*, (nyilvánvaló, hogy a *tiszteknél* — akár helyhatározói, akár összehasonlító értelmű a *-nél* rag — nem állja meg a helyét: itt ugyanis nem arról van szó, hogy a tisztek dísze pompásabb, mint a közkatonáké; hogy a vért pompásabb, mint a tiszte, ez értelmetlenség volna — az egyetlen logikus változat az NK-é: Trenk vértje volt különben, mint a többi tiszte, tehát pompásabb volt a *tiszteknél*)
- 89 : 11—12 K; PH: A hegy *két* oldalán volt *két* tó — 1893: A hegy *két* oldalán volt *egy* tó — A hegy *mindkét* oldalán volt *egy* tó (láttnivaló a jó megoldás keresése, ami csak az NK-nál sikerült)
- 160 : 14—17 K; PH; 1893: . . . dicső ellenfelének példája: *ha Mária Terézia asszony létére* nem esett kétségbe, midőn ellenségei már Bécs város kapuit döngették; *de* valamennyivel elfogadta a harcot. — NK: . . . *Mária Terézié, aki asszony létére . . . hanem* valamennyivel . . . (a korábbi szövegekben a mondat csonka volt: a *ha* szóval bevezetett feltételes mellékmondatához nem tartozott főmondat, a szöveg csak az NK-ban lett kerek egész)
- 204 : 20 K; PH; 1893: Borovszky — NK: *Brodovszky* (a regényben másutt mindig *Brodovszkynak* írt név hibás alakja csak az NK szövegében tűnt el)
- 302 : 17—19 K; PH; 1895: a királyné . . . *Frigyes* király legifjabb nővére . . . Jól ismerte *Frigyest* — NK: . . . Jól ismerte *Trenket* (két szomszédos mondatban egyaránt „*Frigyes*” név azt a téves képzetet keltette, mintha ugyanarról a személyről lett volna szó: ezt a zavart küszöbölte ki az NK szövege, ahol a második mondatban a keresztnév helyébe a vezetéknev került)
- 357 17—19 K; PH; 1895: . . . jó volna . . . a kiváló magyar tipikus

alakokat [a lexikonokban] az őket megillető helyre beiktatni.
— NK: [e mondat után:] (*Megtörtént 1898.*) (ezt a pótlást, mely a korábbi szövegekben nem is lehetett benne, a JKK-ba természetesen be kellett vennünk)

Nem vettük át azonban az NK-ból a stílusértékkel bíró régies írásmód modernizálását, pl. K; PH; 1893: *idvezült* — NK: *üdvözült*.

Az így kialakult szöveget a JKK Regények 1. k. 298—318. lapján *Kiadásunk főbb elvei* cím alatt ismertetett, majd a JKK Regények 24. k. 299—307. lapján *A Jókai kritikai kiadás sajtó alá rendezésének új szempontjai* cím alatt részben módosított elvek szerint korszerűsítettük.

Összefoglalóan megjegyezzük, hogy a szövegnek a mai használattól pusztán jelöléstechnikailag eltérő írásmódját külön megjegyzés nélkül modernizáltuk: a mai használat szerint írunk *i* helyett *í-t*, vagy viszont, *u* helyett *ú-t*, vagy viszont, *ü* helyett *ű-t* vagy viszont, *cz* helyett *c-t*, a hosszú kétjegyű mássalhangzók teljes kettőzése (*cscs*, *gygy* stb.) helyett *css-t*, *ggy-t* stb.

Az idegen tulajdonneveket az első kiadás szerint közöljük, kivéve az alábbi esetekben:

— latin írású nyelveknél, ha közismert történelmi név Jókainál nem helyes formában szerepel, a helyes írásmódnak megfelelően írjuk; pl. 1893: *Noilles* (herceg, hadvezér) — JKK: *Noailles*; ha az első kiadásban egy név különféle formákban fordul elő, akkor a helyes módnak megfelelően egységesítjük, pl. 1895: *Hyndtforth* és *Hyndforth* — JKK: *Hyndford*; ha az első kiadásban költött nevet találunk különféle írásmóddal, akkor mi a gyakoribb alak szerint egységesítjük, pl. 1895: *Heymann*—*Heyman*, *Geshardt*—*Geshard*—*Geffhardt*, *Reichmann*—*Reichman* — JKK: *Heymann*, *Geshardt*, *Reichmann*.

— orosz neveknél az első kiadásban található írásmódot modernizáltuk, ha az a mai használattól csak jelöléstechnikailag tért el, pl. 1893: *Tsatsinoff* — JKK: *Csacsinoff*.

Ha latin írású tulajdonnevet az első kiadás szerint eredeti helyesírásától vagy orosz tulajdonnevet a mai átírási szabályoktól eltérő formában közlünk, akkor az első előfordulásának megfelelő helyen a *Tdrgyi és nyelvi magyarázatok* között ismertetjük helyes, illetve mai alakját, pl.

— a szövegben: *Lottum-Willich* — a magyarázatban: *Wylich és Lottum*;

— a szövegben: *Bestuseff* — a magyarázatban: *Besztuzsev*.

A német főnevek kezdőbetűinek nagy-, illetve kisbetűs írását, mely a korábbi kiadásokban rendszertelenséget mutatott, egységesítettük:

— a tulajdonneveket mindig nagy kezdőbetűvel közöljük, akkor is, ha a korábbi kiadásokban helyenként kis kezdőbetűvel szerepeltek,

sőt még akkor is, ha Jókai magyar fordításban adja nevüket, pl. ahol *A diadalszekér alatt* című fejezetben Trenk Ferenc végighajtat Bécs utcáin, ott az 1893 évi (és minden más eddigi) kiadásban ezt olvasuk: „... végig a belváros valamennyi népes utcáján, a karintiai úton, a mennybéli kapu utcán, a Grábenen, a Glacis-n, a posztólugaszon, a hús piacon meg a Szent-Péteren . . .” — ugyanez a JKK-ban: „... a Karintiai úton, a Mennybéli-kapu utcán, a Grábenen, a Glacis-n, a Posztólugaszon, a Hús piacon meg a Szent-Péteren . . .”

— a magyar mondatokba szótt közneveket mindig kis kezdőbetűvel közöljük, még akkor is, ha a korábbi kiadásokban helyenként nagy kezdőbetűvel álltak; mert igaz, hogy a német helyesírásnak megfelelően minden főnevet nagy kezdőbetűvel kell írni, itt azonban e főnevek, akár meghonosodott szavak, akár nem, a magyar mondatokban a magyar szöveg részévé lettek, s ezért érvényesíteniük kell rájuk a JKK sajtó alá rendezésének azt az elvét, hogy a kisbetűk-nagybetűk használatában korszerűsítést hajtunk végre; pl. *hübschlerin, standarte*;

— a német nyelvű idézetekben, tehát amikor nem magyar mondatba van szöve egy német szó, a mai német helyesírásnak megfelelően, tehát nagy kezdőbetűvel írjuk a közneveket is.

A latinosan írt görög szavakat — minthogy ennek az írásmódnak stílárius értékét érezzük — meghagyjuk a korábbi kiadások szerinti alakban, pl. Tyrtaeus, Achilles; a *Tárgyi és nyelvi magyarázatokban* azonban bemutatjuk a mai helyesírás szerinti alakjukat is (Türtaiosz, Akhilleusz).

A regény egyik szereplője, Amália hercegnőnek a férje a korábbi kiadásokban következetlen jelöléssel szerepel: mint *A. Z.*, mint *A. . . Z. . .* és mint *A** Z**; a JKK-ban *A. Z.*-re egységesítettük.

A földrajzi nevek változó írásmódját (pl. Silézia — Szilézia, Sibéria — Szibéria) a mai használat szerint egységesítettük.

A magánhangzók írásának tekintetében az alapul vett első kötetkiadástól az alábbiakban térünk el:

— *A két Trenk* első kiadásában (1893) a hosszú *í* és *ú* hiányzik, helyettük mindenütt rövid *i* és *u* áll; a JKK-ban a mai helyesírás szabályait követtük (a *Trenk Frigyesnek* már első, 1895. évi kötetkiadásában is megtalálható a hosszú *í* és *ú* betű);

— az első kötetkiadás betűhasználatától a mai helyesírás javára térünk el — minthogy inkább csak jelöléstechnikai módosuláson mentek át — az alábbi szavaknál: *biczebocza, előljáró, oldlkodik, ördögös* (ördögös is), *örjög, örs, zeg-zúgos*.

— a felség — fölség változatokat, amelyeknek használata minden kiadásban következetlen, az első kötetkiadás szerint vettük a JKK szövegébe.

A mássalhangzók írását illetően a mai helyesírás javára az eltérések:

— az első kiadásban rövid mássalhangzókat a JKK-ban hosszúnak írjuk az alábbi szavakban: *aféle, aldsan, boszant, boszú, eképen, épen, fenhargon, fenkölt, fenslk, fentart, fuldnk, jösz, -képen, legkocint, mond meg, összekötetés, pereputy, rival, sokal, sülyed, viszds, viszfény*;

— az első kiadásban hosszú mássalhangzókat a JKK-ban rövidnek írjuk az alábbi szavakban: *brilliáns, csatt, hijjátok, köppöly, legkevésbé, lehellet, löbbdl, löjjetek, puffogat, terras, utánnam, vajjon, zsupp*;

Az időközben alakváltozást szenvedett magyar szavak közül — mint-hogy hangalakjuk számottevően nem változott meg, csak a jelölés-módjuk — korszerűbb alakjukban közöljük azokat, amelyek az első kiadásban még az alábbi alakban szerepeltek: *degez, foghagyma, kaczagdn, keztyű, laptá, lélekzet, lyukgat, mingyrt, önkényt, papagdly, podgyász, Karácson, sohse, szekfű, szélylyel*.

Eredeti írásmódjukkal, az első kiadás alapján közöljük azonban az olyan szavakat, melyeknek időközben megváltozott írása a hangalaki lényeges változását jelzi, amelyeknél tehát az eredeti írásmódnak stiláris értéke van; pl. *ispitdly, vésű*. A K-ban és PH-ban következetesen írt *vakandok* szót ebben a formájában közöljük, itt megjegyezve, hogy ez a szó az első kiadásban és az NK-ban *vakandok* és *vakondok* formában is szerepel.

A meghonosodott idegen szavak közül a mai használat szerint, a HTSZ-nek megfelelő alakjukban írjuk, az első kiadás régiesebb írásmódjával szemben, az alábbiakat: *alchymia, alkove, allegoria, amnestia, architectonika, ascéta, assessor (asszeszor is), athléta, attaché, authentikus, auskultans, avantüre, boudoir, buffet, carriere, cauterdlás, chansonette, chaosz, charlatán, chemikus, classikus, cobra, codicillus, czizeldlás, daemon, dekretum, deductió, duegna, dynasztia, ekszpediczió, Elyzium, ethika, etimologia, etiquette (etikette is), examen, extazis, fantazmagoria, filologus, fortifikaziondlis, galléria, gastronomia, genialitás, grandtos, heroicus, histrio, hypokrisis, hysterika, idyll, inquisitio, katheter, katholikus, khorus, klub, komplot, kornet, kurtizáne, labyrinth, lasso, Lithvánia, lutherdnus, machinatio, marquis, marsch, marschal (marschall is), martyr, massa, memoire, menuette, methodus, metresz, migraine, miniatur, miszteriozus, mythologia, nympfa, operette, orangutang, orchestrum, oxygen, persona, perspectiva, prelectio, processus, Prussia, pszichologia, punch, pyramid, raffineria, revdnzs, Rikhdrd, ripost, schizma, Seladon, serviroz, skofium, spiritista, stereotyp, stratagema, subventio, suggerdl, sybarita, syntaxista, satyra (satira is), szlavan, thea, thema, theoretikus, thesis, toilette, travestdl.*

Az idegenesnek szánt, de az átadó nyelv szabályai szerint téves írású szavakat az átadó nyelv mai helyesírásának megfelelő alakjukban közöljük, pl. 1893: *ecurier* — JKK: *écurier*; 1893: *escalier derobée* — JKK: *escalier derobé*; 1893: *téte-à-téte* — JKK: *téte-à-téte*; 1893: *nonpareille* — JKK: *nonpareille* (franciából).

Kivétel az olyan eset, amikor az első szövegkiadás egy idegen régies szót, illetve mondást régies formában tartalmaz, ilyenkor annak az írásmódnak is stilusértéke lévén, az idegen szót, illetve mondást annak egykorú formájában közöljük, ennek alapján javítva az első szövegkiadás esetleges téves írását; pl. 1893; JKK: *pour le Roy de Prusse*.

Az első kötetkiadás olyan vegyesen írt összetett kifejezését, mint *agent provocatőr* a mai magyar írásmód szerint egységesítettük: *azsan provokatór*.

A kiemelés módjáról meg kell jegyeznünk, hogy az *A két Trenk* című regényben eltér a *Trenk Frigyes* című regény gyakorlatától. Az előbbi ugyanis pontosan átveszi és ritkítással jelöli a K-ban aláhúzással, a PH-ban pedig dőltbetűs szedéssel jelzett kiemeléseket, az utóbbiból viszont a kiemelés teljesen hiányzik. Ennek oka az lehetett, hogy az utóbbi megjelenésekor, 1895-ben már megindult a Nemzeti Kiadás sorozata, s amint pl. a *Trenk Frigyes* első kötetkiadásának szedéstükréről is látjuk, hogy megállapításánál már figyelembe vették a rövidesen megjelenő NK szedéstükrét s a kettő teljesen azonos nagyságú — ugyanúgy a kiemelés elhagyásánál is már az a szempont vezethette a kiadót, hogy az NK-nál is mellőzni fogja, aminthogy ott valóban hiányzik a kiemelés. Ez azonban kiadási-szerkesztői és nem szerzői intenció lévén, mi a JKK-ban a kiemelést visszaállítottuk: vissza kellett állítanunk már csak azért is, mert *A két Trenk* alapul vett első kötetkiadásában a kiemelés megvan, s így nem tehattük azt, hogy jelen kötetünk két részét kétféle elv alapján rendezzük sajtó alá. A JKK-ban a kiemelés módja a dőltbetűs szedés.

A *központoszással kapcsolatban* megjegyezzük, hogy a szövegközi, emfaticus jellegű és jelentőségű gondolatjelek a K nyomán a PH-ban, valamint *A két Trenk* első kötetkiadásában egyaránt megtalálhatóak, a *Trenk Frigyes*ből azonban — kétségt kívül ugyanolyan alapon, mint a kiemelések — hiányzanak, aminthogy hiányzanak mindkét regény NK-kiadásából is. Mi a JKK-ban ugyanolyan elv alapján, mint a kiemeléseket, ezeket a gondolatjeleket is helyreállítottuk.

Szerkesztési-nyomdatechnikai változatokról lévén szó, az egyedi szövegváltozatok közt nem tüntetjük fel sem a kiemeléseknek, sem a szövegközi gondolatjeleknek ezeket a váltakozásait.

A szövegváltozatok történeti alakulásáról is kell szólnunk.

A *K vizsgálat*a alapján megállapíthatjuk, hogy Jókai az ékezeteket általában az egész szó leírása után tette fel: ezt bizonyítja nemcsak az ékezetek szabálytalan elhelyezkedése az ékezett betűk felett, hanem az is, hogy a befejezetlenül törült szavakról általában még hiányoznak az ékezetek; pl. 80 : 9 <szek> a szövegkörnyezetből kitűnően Jókai azt akarta írni: *szék* — vagy 330 21 <hozzaj> ami *hozzája* lett volna.

A *K*-ban vegyesen szerepelnek a *-ból-bol-bul*, *-ből-böl-bül*, *-ról-rol-rul*, *-ről-röl-rül*, *-tól-tol-tul*, illetve *-től-töl-tül* ragok, ezeket nagyrészt már a *PH* s csaknem teljes mértékben az első kötetkiadás a mai használat szerint modernizálta; ahol az első kötetkiadásban kivételesen mégis *-bul*, *-bül*, *rul*, *-rül*, *-tul* vagy *-tül* maradt, ezt a *JKK*-ba átvettük. A *K* ettől eltérő használatát, minthogy teljesen ötletszerű, az egyedi szövegváltozatok közt nem tüntettük fel.

A *K* sok helyén szereplő *monda* szót (az egyenes beszéd közbe vetett igét) már a *PH* túlnyomórészt *mondá*-ra változtatja, s így az első szövegkiadás is. Minthogy a *K*-ban a *monda* és a *mondá* váltakozásának stílusértéke még szövegtörténeti szempontból sincs, ezt sem tüntetjük fel az egyedi szövegváltozatok között.

A *K* központozása jelentős mértékben eltér nemcsak a mai, hanem már a korabeli nyomdai gyakorlattól is. Jókai nagyon szerette a kettőspontokat s ezek már a *PH* szövegtől kezdve nagyrészt vesszőkké lettek. Példaként közöljük a regény néhány sorát (307 12—17) a *K* szövegű alakjában, megjegyezve, hogy a bekarikázott írásjelek a nyomtatott kiadásokban mind vesszőkké lettek, a négyzettel bekeregetett írásjel pedig elmaradt. „Maradt helyette hatvanhárom ellensége ☹ ugyananyyi peres fél, a ki az örökségét megtámadta ☹ azoknak az ármányos prókátoraik ☹ a megvesztegetett bírák ☹ a sikkasztó sáfárok ☹ csalafinta iparlovagok ☹ a kikhez még megszerezte ellenségeikül a hitbuzgó papokat, a dölyfös udvaroncokat, és a gyanakodó diplomatákat.” Ezeket a különbségeket az egyedi szövegváltozatok közt nem tüntetjük fel.

A *K*-ban Jókai a tulajdonnévből képzett melléknévet olykor nagy kezdőbetűvel írja, pl. a *Braunschweigi herczeg* vagy az *Aacheni polgármester*. A nagy kezdőbetű túlnyomórészt már a *PH*-ban s attól kezdve minden nyomtatott szövegben a mai helyesírásnak megfelelően kisbetűvé lesz, minthogy pedig a nagy kezdőbetű a *K*-ban sem általános, hanem ötletszerű, ezért az egyedi szövegváltozatok közt nem tüntetjük fel.

Összefoglalóan soroljuk fel a *K*-nak azokat a régies írású szavait,

amelyek a nyomtatott kiadásokban már korszerű helyesírás szerint szerepelnek, amelyeknek korszerűsítése tehát minden kétséget kizáróan Jókai szándéka szerint történt. Tulajdonnevek és magyar szavak: *ához, aként, alugyál, béllés, cseppegtet, ehez, elemoszina, Emerentzia, Ifélszer, férhez megy, folyúl (de fölül is), gyeplü, hegyke (de hetyke is), shfjádé, Horváthorszádg, izenet, játsza, könyjeinket, lbbadoz, menykő, Nagys-Brittannia, nehézék, órgyilkos, órr, öszpontosít, rosz, valyon, verbungos, zsurlódds. Idegen szavak: absolutio, actio, ambitio, arcanum, astronomia, auscultans, bravour, casus, censor, coalitio, commissio (de komissió is), consilium, czerimonia, diagnosis, dicasterium, diplomatia, dislocatio, dondtzió, dynasta, edictum, extasis, frustuk, inkvizitzió, inskriptzió, inspectio, ilustris, karrikatura, kosztüme, magistratus, malitzia, malitziózus, missio, montranszta, plantdl, politzia, rezidentzia, samaritánus, scrupulosus, sincerizdl, indikus, slavon, teketoria, troféum, typikus, universitás, utensilia, vizitdtzió.*

A nyomtatott szövegekben a mai helyesírás szerint két *-t* áll a műveltető igékben, ahol a K-ban még csak egy *-t*-t találunk: *alaktat, dllltat, bocsdtat, igazttat, készttet, szakttat, utasltat*. Viszont hosszú mássalhangzót látunk a K-ben néhány olyan helyen, ahol a nyomtatott szövegek már a mai helyesírás szerint rövid mássalhangzót közölnek: *helyitt (ti. állt), hosszatt (óra hosszatt), kivontt, tördd, dzrtt*.

A K-ban olykor az egyenes idézetet tartalmazó bekezdés előtt gondolatjel helyett idézőjel áll: ezen a téren már a PH szövege egységes.

A két regény négy átvizsgált szövegének egybevetésével látjuk az egybeírás-különírás elvének alakulását. E téren általános szabályokat aligha lehet megállapítani: egybeírt, különírt és kötőszóval írt szóösszetételek rendszertelenül szerepelnek a négy szövegben. Pl. *testőrccapat* (K: egybe — PH; 1893; NK: kötőjel), *lovaszred* (K: külön — PH; 1893; NK: egybe) *gyermekhős* (K; PH: külön — 1893; NK: kötőjel), *szépasszony* (K; PH; 1893; NK: külön), *csodasiker* (K; PH: kötőjel — 1893; NK: egybe).

Külön meg kell jegyeznünk a K-nak azt a sajátosságát, hogy Jókai olykor a főnévi igenévhez tartozó igekötőt a főnévi igenév mellett ragozott igével írja egybe, pl. *eltudta rejteni, kilehetne faragni*. Ez nem rendszeres gyakorlata, sőt két soron belül (371 : 1—2) ez az egybeírás és a helyesírási szabály szerinti különírás is előfordul: *letudott mdr vetni . . . ki tudott nyitni*.

Láttuk az első kötetkiadásban még régiesen írt idegen szavakat, valamint azokat, amelyeknek a K-ban még régies alakját már az első kötetkiadás modernizálta: így tanúsítja e szövegek történeti alakulása az idegen szavak meghonosodásának folyamatát. Jegyezzük meg, hogy vannak idegen szavak (pl. *protektor, diktál*), amelyek már a K-ban mai alakjukban szerepelnek.

A hosszú kétjegyű mássalhangzók teljes kettőzése (*cscs, gygy* stb.) a K-ban általános, a nyomtatott kiadásokban rendszertelenül változik a mai gyakorlattal. A *c* betűnek *cz*-vel való írását a K-ban, az első kötetkiadásban és az NK-ban látjuk, míg a PH a mai gyakorlat szerint *c*-t ír.

Az egyedi szövegváltozatok :

Lap: Sor:

- 7 : 1 1742-ben (K: <1842> 1742-ben)
 2 II. Frigyes (K: II-ik Frigyes)
 4 Ekkor még „Szép Frigyes” volt. (K: <Még maga is fiatal volt.> [A margóra ragasztott cédulán:] Ekkor még „Szép Frigyes” volt.)
 15—16 Frigyes; akit tavaly (NK: Frigyes; a ki tavaly)
 20 örököltél-e apád után? (K: örököltél-e <utána> apád után?)
 21 uradalmat (PH; 1893: urodalmat)
 8 : 3—4 elhelyezve; viszont pedig (K: elhelyezve; <és> viszont pedig)
 5 vagy valamely várba (K: vagy valami várba)
 6—7 fényűzéssel kérkedett; acélpáncéljuk (K: fényűzéssel <volt kiállítva> kérkedett; acézl <vértzetük> páncéljuk)
 16 mocsarakon (K; PH; 1893: mocsarak)
 25 nem volt a glédában (K: nem <volt> űlt a glédában)
 9 : 3 tárgyról fogalmazzon két (K: tárgyról <írjon> fogalmazzon két)
 13 És azután — saját ötletéből — még (NK: [gondolatjel nélkül])
 18 gyermeknek (PH; 1893; NK: gyereknek — szr. —)
 21 tisztékénél (K; PH; 1893: tisztéknél)
 25 S II. Frigyes (K: S <a> II. Frigyes)
 27 Pöllnitz (K: Pöllnicz)
 29 az ifjú Trenk lelkében (K: az ifjú Trenk<ben> lelkében)
 10 : 9 fölügyeléssel (NK: felügyeléssel)
 13—15 A publikum . . . ünnepi emlékül. (K: [beszúrás a margón])
 15 ünnepi emlékül. (K: ünnepi <emlékül sz> emlékül.)
 16 elvitte magával souvenir gyanánt. (K: elvitte magával <emlékül> souvenir gyanánt.)
 18—19 azzal együtt aranyóráját (K; PH: azzal együtt az arany óráját)
 24 legyezőik mögé takarják az arcaikat (K; PH: legyezőik mögé rejtik arcaikat)

Lap: Sor:

- 11 10 gyújtott fél (NK: gyújtott föl)
25 önéletírásában (1893: önéletírásban — sh. —)
26 burkol (K: burkolt)
- 12 4 scharlaki (K; PH: scharkowi)
33 enigmája (PH: anigmája — sh. —)
- 13 6 fia volt (K: fia <f> volt)
9 a kronprincet (K: a <fiát> Kronprinczet)
32 A németek (K: A németek<nél>)
jegyzetben nicht." (K: nicht." <A virág neve>)
- 14 : 12 rajtakapná a *téte-à-téte-en* (K: rajta kapná <azt> a *téte-a-
téten*; PH; 1893; NK: rajta kapná a *téte-d-téten*)
20 Pldtó (K: Plato<t>)
égibb (K; PH: égiebb)
21 akarom (K: akaro<d>m)
22 Magátul (NK: Magától)
32 az alkoven (K: az <...> alkoven)
35 alunni (NK: aludni)
- 15 : 3 alunni (NK: aludni)
10 A fraj (K: [beszúrás a margón])
13 kötelességét tudva (K; PH: kötelesség tudva)
- 16 : 19 és sietett (K: s sietett)
- 17 : 7 volt valamennyi (K: volt <az> valamennyi)
15 mi felháborodni (K: mi <kive> felháborodni)
egyáltalában (NK: egyáltalában)
16 tábornokai közül (K: tábornokai<nak> közül)
17 hadvezér éppen (K: hadvezér volt éppen)
20 királynak legifjabb (K: királynak a legifjabb)
25 lenni haragjának (K: lenni a haragjának)
31 indított ellene (K: indított meg ellene)
- 18 8—9 hercegnőjébe (K; 1893: hercegnőjébe; PH: hercegnő-
jébe)
10 felyül (NK: felül)
24 ablakoktól (PH; 1893; NK: ablakuktól — szr. —)
- 19 : cím A salto mortale (K: A salt<imbanque>o mortale)
1 A királynak legbizalmasabb embere volt a lengyel eredetű
Jasinszky, a testőrcsapat parancsnoka. (K: [előbb:] A királynak
volt egy bizalmas embere a lengyel eredetű Jasinszky: tiszte
fekete vértés ezrednél.)
7 — Kegyelmed (K: — <Kegyelmed> Maga)
8 és egész (K: és <aztán> egész)
9 figyelemmel obszerválja (K: figyelemmel <tartja> obszerválja)

Lap: Sor:

- 19 : 11 referál (K: referál<jon>)
26 A férfialak mind (K: A férfi alak <ugyanis> mind)
- 20 : 5 faághoz (K; PH: fa ágához; 1893; NK: fa ághoz)
12 és a szerelmesek (NK: és szerelmesek — szr. —)
16 ablakpárkányról (NK: ablakpárkányról)
19 csinált (1893; NK: csinál — szr. —)
19—20 az ág közepére (K: az ág <végére> közepére)
21 rugantnyúnak (K: rugantnyúnak; PH; 1893; NK: rugantnyúnak)
- 21 : 3 Frigyes kornétnak (K: Frigyes <kapitánynak> kornetnak) abból (NK: abból)
6 a cseléddel (K: a <szob> cseléddel)
8 Ennek az idillnek (K: Ennek <vé> az idyllnek)
13 közöttük (NK: köztük)
14—15 akit egy fejével (K: a kit <röptében> egy <szintén> fejével)
26 Parole (K; PH: Parol)
28 asztaltul (NK: asztaltól)
- 36 gorombaság (1893; gorombaság — sh. —)
- 22 : 3 Berlinbe (K: Berlinbe<n>)
5 tiszti (K: <férfi> tiszti)
10 olyan (NK: oly)
13 memoárjaiban (K; PH; 1893: memoairejaiban; NK: memoirejában)
15 megeshetett. (K: megeshetett. <Azt is írja, ho>)
18 fölmentette (K: felmentette) .
19 de tisztjeinek (K; PH: de a tisztjeinek)
24 asztalra szervírozták, az ebédhez (K: asztalra <sütötték meg> servirozták, <a hova> az ebédhez)
33 Trenk Frigyes vadászöltözetben (K: <S> Trenk Frigyes <valóban> vadász öltözetben)
- 23 : 4 hadgyakorlatok alkalmával (hadgyakorlatok <alatt> alkalmával)
7 szalonkáról (K: szalonkáról; NK: szalonkáról)
27 testőrtisztjeitől (K: testőrtisztjeitől)
- 24 : 2 már homoeopathia (K: már <...> homoeopathia)
8 vége, hogy (K: vége <...>, hogy)
11 ment a ladikájához (K: ment <vissza> a ladikájához)
28 és 29 között: <Ezt a szót nem kellett volna Trenk Frigyesnek kiszalajtani a száján: ez lett a fátuma.>
- 25 : 7—8 ajándékba adja (K: ajándékba <adta lesz> adja)

Lap: Sor:

- 25 : 11 nyúlt le, ahol (K: nyúlt le, <melytől>) a hol; PH: 1893: nyúlt le, a hol)
18 az úszóruhát is mellőzze (K: [előbb:] úszóruhát sem viselt; PH: az úszóruhát is mellőzte; 1893; NK: az úszóruhát is mellőzze)
rálőtt, amint (K: rálőtt <a ki> a mint; PH; 1893; NK: rálőtt, a mint)
- 26 : 6 szemtől szemben (NK: szemtől szemben)
12—13 ez a sértett ember (K; PH: ez az ember)
- 27 : 3 folyt (K: folyott; PH: foly ott)
13 európai háborúvá (K: európai <háborúba> háborúvá)
16 valamennyi ellenség kiválasztotta (K: valamennyi<en> ellenség kiválasztott<ák> a)
19 meghagyták a kirdlynőnek (K; PH: meghagyták neki)
24 a burkus... nyomult előre. (K: [beszúrás a margón:] <II. Fr> a burkus... nyomult előre)
- 28 : 1—2 Khevenhüller tábornagy alatt (K: [beszúrás a margón])
2 Nádasdy Batthyány-huszárjaival (K: Nádasdy, Battyányi huszárjaival; PH; 1893: Nádasdy, Batthyányi-huszárjaival)
8 városok (K: város<a>ok)
10 álmodott (K: álmodozott)
26—27 ellentéte volt egymásnak. (K: [előbb:] ellentétben volt.)
32 tenyerekkel, ha (K: tenyerekkel <a mikkel> ha)
- 29 : 4 sörtekemény (K: sertekemény)
13 kicsapongásban véget (K: kicsapongásban <mért> véget)
16 bosszúállásban, embergyűlölő (K; PH: bosszuállásban. Embergyűlölő; 1893; NK: bosszuállásban, embergyűlölő)
22 léhaságdát (K: léhaságait)
- 30 : 1 vezérének (NK: vezérnek)
3 úriási (PH: óriási — sh. — [a K-ban a PH szedőjének kékceruzás aláhúzása jelzi, hogy a szót nem értette])
11 ingyen kapott a megsarcolt lakosságtól (K: ingyen <adott> kapott a megsarcolt lakosság<tól>)
- 34 cárné (K: czárnő; PH: cárnő; 1893; NK: czárné)
- 31 : 2 és 3 között [a K-lap alján: „folyt.” áll, hátlapján pedig nem Jókai kézírásával, hanem a szedő kék ceruzájával: „Vasárnapig elég legyen!”. Ez és a következő rész azonban mégis együtt, vasárnap sz. számban jelent meg.]
7—8 szolgált, erőszakolt (K: szolgált, <kemény> erőszakolt)
8—9 A sűrű erdők között előhaladva [beszúrás a margón]

Lap: Sor:

- 31 11 Csacsinoff ezredes, amint (K: Tsatsinoff <volt az> ezredes
<. — Ez> a mint)
19 kihúzta a kardját (NK: kihúzta kardját)
amit (K: a mi<n>t; PH; 1893; NK: a mit)
- 31 Trenk Ferkó haragtul lángolva, vérontástul mámorosan tért
vissza (K: [előbb:] <Ekkor aztán> haragtul lángolva, vér-
ontástul mámorosan tért vissza Trenk Ferkó; NK: .harag-
tól . . .vérontástól)
- 33 Odarúgtatott Csacsinoffhoz (K: Odarúgtatott <hózzá> Tsa-
tsinoffhoz)
- 34 távcsovével szemlélte (K: távcsovével <nézte> szemlélte)
- 32 : 5 a török (K: a<z egész> török)
13 csetepaténál három (K: csetepaténál <az ellenséggel> három)
16 Ekkor a tábornagy (K: Ekkor <felavandzsáltatta> a tábor-
nagy)
- 27 a vér az ifjú őrnagynak (K: a vér <Trenknek> az ifjú őrnagynak)
- 30 beszögezte (K: beszegezte)
- 32 Trenk Ferenc (K: Trenk Ferencz [beszúrás a margón])
- 33 10 nem volt rá szüksége (K: nem <kellett> volt rá szüksége)
22 húzott, meg kerékre (K: húzott, <és> vagy kerékre)
23—24 hozzáférhetetlen (K; PH: hozzáférhetlen)
- 34 3—4 befolyással voltak a szép hölgyek (K: [előbb:] befolyása
volt a szép hölgyeknek)
5 hímzeni (NK: hímezni)
23 kiczövekelve (K: kiczövekelve; 1893; NK: kiczöveköelve)
27 sziklavölgyekben (1893; NK: sziklavölgyben — szr. —)
haramiákat (K: harami<acsapatokat>ákat)
- 35 : 4 ölték, mészárolták (PH; 1893; NK: ölték, mészárolták
— szr. —)
- 11 a nazarénusok (K: a <mi> nazarénusok)
20 meg. Igaz (K: meg. <(> Igaz)
- 26 a magyarok, osztrákok (K: a magyarok osztrákok [beszúrás
a margón])
- 29—30 s jó ha egyharmad része meglátta a szép Franciaorszá-
got. (K: [azelőtt:] s egy harmad része látta csak meg a szép
Franciaországot.)
- 31—32 a Rajna (K: a <Rhénus> Rajna)
- 36 : 2 svájciak (K: schweicziak; 1893; NK: svájcziak)
3 deviendrai (K: deviendra)
9 miserábilis (1893; miserábilis — sh. —)

Lap: Sor:

- 36 : 15 pandúrcsapatja (K: pandur <hada> csapatja)
17 derékharcot ritkán állták (K: derékharcot <soksz> ritkái állták)
26 abbul a fajtából (NK: abból a fajtából)
31 fokos, amely (K: fokos, mely; PH; 1893; NK fokos, a mely)
32 lovárul (NK: lováról)
34 lóhátrul (NK: lóhátról)
- 37 7 Strassburgig (K: <egész> Strassburgig)
13 Noailles (K; PH; 1893; NK: Noilles)
- 38 : 6 alól (K: al<att>ol)
10 telelhetett (K; PH: telelhet)
12 különösen a Trenk pandúr-hadának kegyetlen hadviselése miatt (K: [beszúrás a margón])
17 fizesse ki őt (K: fizesse ki azt)
21 hegedűszóban (K: hegedűszó<val>ban)
- 39 13 betört (K: betörő)
14 bevonul (K: be<tör>vonul)
16 visszahelyezi lesz. (NK: visszahelyezi.)
20 reggelen (K; PH: reggel)
23 appellálni (1893: appelálni — sh.)
- 40 : 21 napi követésre (K: napi<g> követésre)
27 ezzel még nem (NK: ezzel nem)
- 41 1—4 És Noailles herceg hazatérjen. (K: [beszúrás a margón])
1 Noailles (K; PH; 1893; NK: Noilles)
11 táborozás (1893; NK: táborzás — szr. —)
15 kihúzta (K: húzta)
18 lábárul (NK: lábáról)
25 ettől (NK: ettől)
- 42 : 10 pedig elemi ismeretekkel (K: pedig az elemi ismeretekkel)
14 tolvajoktul (NK: tolvajoktól)
16 lovának (K: lovainak)
- 43 4 barátoktul (NK: barátoktól)
6 parasztoktul (NK: parasztoktól)
15 az uradalom Sch. . . n grófé (K: az uradalom <. . .> Sch. grófé)
31—32 kellett lépnie (K; PH: kellett lépni)
- 44 : 9 kikapta annak a kezéből (K: kikapta azt annak a kezéből)
10 pisztolytul (NK: pisztolytól)
16 lúdba mártott (K: lúdba<n> mártott)

Lap: Sor:

- 44 : 27—28 szűrődött át (K: szűrődött <szét> át)
32—33 Egy hosszú terem nyílt meg előtte, gazdag rokokó bútorzattal (K: [előbb:] Egy gazdag rokokó bútorzatú, hosszú terem nyílt meg előtte.)
- 45 : 9 mikor Cythere (K: mikor <Diana> Cythere)
10 tündéralak, kinek (K: tündéralak, a kinek)
13 aranyosabb lett. (K: aranyosabb <volt> lett.)
15—16 bájait, *hanem* hangosan (NK: bájait, hangosan)
30 odavonta *magdval* (K: odavonta *maga mellé*)
31 poharakból (NK: poharakból)
- 45 : 34—46 : I hogy arra a kérdésre megfelelhessen magának: (K: hogy <ezt> erre a kérdés<t>re <intézhesse> megfelelhessen <magához> magának:)
- 46 : 2—3 Talán védelmi mód (K: <...> Talán védelmi mód)
3 kastélyát kármentesíti (K: kastélyát <megvédelmezi> kármentesíti)
8 hívnak (K: hínak)
11 Fredrigo (K: Fedrigo)
16 mámorából (NK: mámorából)
- 47 : I rámástul (NK: rámástól)
8 élve nem hagyom magam elfogni (K; PH: élve el nem hagyom magam fogni)
11—12 ölelgettelek, csábítgattalak (K: ölelgettelek <csókol> csábítgattalak)
14 enyímmé (NK: enyémmé)
15 idvezülni (NK: üdvözülni)
17—18 A katona becsület nélkül (K: A katona <...> becsület nélkül)
29 puska<ropogás>lövések (K: puska<ropogás>lövések)
- 48 : 9 az ellenségén; egy kis csapatnak sikerült (K: az ellenségén; (hetet levágtak közülük; hétnek) egy kis csapatnak sikerült — [beszúrá s a margón:] egy kis csapatnak)
10 de a nagyobb rész foglyul esett (K: de <huszonkettő> a nagyobb rész foglyul esett)
13 E dühös küzdelmet Frigyesnek (K: E dühös küzdelmet <minden> Frigyesnek)
14 Le akart futni a katonái közé; de nem eresztették. (K: [beszúrá s a margón])
33 Hogyan (K: <Ki> Hogyan)
- 49 : 3 — Ki írhatta (K: [gondolatjel nélkül])
8 udvarra (NK: udarra — sh. —)

Lap: Sor:

- 49 : 7—11 Trenk Frigyes ... átadta az őrmesternek. [beszúrás a margón]
10 barátoktól (NK: barátoktól)
18 visszafelé (1893: visszafele — sh. —)
19 sietett a kapott parancsokat végrehajtani (K: sietett <vissza a katonákhoz> a kapott parancs<csal>okat végrehajtani)
20 Frigyes pedig megdicsérte (K: Frigyes <átment a boudoirba> pedig megdicsérte)
23 előtte; virágfüzérés (K: előtte; <széles> virágfüzérés)
50 : 1 a huszárok kegyednek (K: a huszárok <önnek> <magának> kegyednek)
3 mondta azt *magának* (K: mondta azt <önnek> *kegyednek*)
16 Az olasz vér korán (K: Az olasz vér <azon> korán)
követelte a jussát (K: követelte <...> a jussát)
27 van időnk (K: van <ennek> időnk)
28 gyujtva *a* kémikus gépnél (K; PH: gyujtva *a* chemikus gépnél; 1893; NK: gyujtva chemikus gépnél — szr. —)
50 : 34—51 : 1 csetepatéből (NK: csetepatéből)
51 : 4 több *porosz* *furdzsozó* (PH; 1893; NK: több *fuvározó* — szr. —)
őgyeleg *e* vidéken (PH; 1893; NK: őgyeleg *a* vidéken — szr. —)
16 erotomániás (PH: erozomaniás — sh. —)
20 hogy honnan (K: hogy <mi> honnan)
23—24 Trenk Ferencné (1893; NK: Trenk Ferencz *neje* — szr. —)
25 Nem *is* tudom (1893; NK: Nem tudom — szr. —)
27 *hogyha* a gyermekek (NK: *hogya* a gyermekek — szr. —)
52 : 4 átütött dárdának a nyelét (K: átütött dárdá<t>nak a nyelét)
7 csakis akkor (K: csak akkor)
8 nyelével (1893: nyelvével — sh. —)
16—17 harámbasáktól (NK: harámbasáktól)
33 *Atyám is* (K: *Apám is*)
53 : 10—11 hanem *az, hogy* a nénémet (PH; 1893; NK: hanem a nénémet — szr. —)
11 és 12 között (K: <Amanda élni és ragyogni kívánt.>)
21 *hítták* (NK: *hívták*)
30 amíg *az* a dadaszó (NK: amíg a dadaszó)
33 *pallóban* (NK: *padlóban*)
a vendég felkapkodott (K: *a vendég <tánczoló> felkapkodott*)

Lap: Sor:

- 54 : 2 Nem bírtak vele. (K: Nem bírt <vele senki>ak vele.)
9 vesztőhely, s alig (K: a vesztőhely <egy>, s alig)
15 Ekkor két hóhér (1893; NK: Ekkor *a* két hóhér — szr. —)
30 Néha (K: <N> Néha)
látszott már, *hogy* kiszenvedett (NK: látszott már, kiszenvedett)
32 madár, a légben keringve (K: madár, <s a mint> a légben keringve)
55 5 Orelájának (NK: Orolájának)
27 elküldöm magam mellől *a haramidimat, te is küldd el* a szerzsánjaidat (NK: elküldöm magam mellől a szerzsánjaimat — szr. —)
32—33 állíták föl a tisztáson (K: állíták föl <egy tiszt> a tisztáson)
56 3—4 *kivont* a plundrja zsebéből (K: *kihúzott* a plundrja zsebéből; 1893: *kivont* a plundrja zsebéből — sh. —)
4 egy jó acélcsovű pisztolyt (K: egy jó aczél csovű *angol* pisztolyt)
10—11 nemes lovag (K: nemes <ember> lovag)
11 nemes *lovag úgy, mint* (K: nemes *úr, mint*)
15 megutálja *a férjét* (1893; NK: megutálja férjét)
30 széltére (K: [beszúrás a margón])
33 vidéken bevett szokás (K: vidéken <szokva> bevett szokás)
57 3—4 erdőben (K: erdőekben)
11 Markóru (NK: Markórol)
19 feketére cserelve (K: feketére <...> cserelve; NK: feketére cserve)
21 senki se viszi be (K; PH: senki *sem* viszi be)
23 kardot künn a fogásra (K: kardot <kívül> künn a fogásra)
25 hagyta fegyvereit (K: hagyta *a* fegyvereit)
58 1 a két harámbasa leült (K: [előbb:] leült a két harámbasa)
8 kezét a szoknyái alá (K: kezét a mátká <a mátká> szoknyái alá; NK: kezét a szoknya alá)
11 Trenk (K: [beszúrás a margón])
25 Trenk visszafordult (K: Trenk <aztán> visszafordult)
59 1 dicsőség (K: dicsőség<es>)
13 kezdett udvarolni (K: kezdett *el* udvarolni)
22 Ettül (NK: Ettől)
jegyzet hármás (K: <III> hármás)
Hogy *a* vetésekben (NK: Hogy vetésekben — szr. —)
60 : 3 *s* a jegygyűrűjére (NK: a jegygyűrűjére)

Lap: Sor:

- 60 : 12 aki atyám (K: a ki <invalidus> atyám)
17—18 mocsarakba gázolva (K: mocsarakban gázolva)
18 falkátul (NK: falkától)
20 vadásztanyára, jéghideg (K: vadásztanyára: <egy pohár>
jéghideg)
26 sírboltul (NK: sírboltól)
32 engem (K: engemet)
33 vagyok már, ripacsos (K: vagyok <már>, ripacsos)
- 61 : 10—11 csapatfajt (NK: csapatait)
21 Szudiszava *folyók* szögletébe (NK: Szudiszava szögletébe)
32 fölveszem (K: felveszem)
33 porbúl (NK: porból)
- 62 : 7 Pozsegában toborzá (K: Pozsegában <gyűjté> toborzá)
15 ércbúl (NK: érczből)
16 amik (K: a mi<g>k)
18 fenyőbúl (NK: fenyőből)
- 63 : 6 Ferencz alatt (K: Ferencz<nek> alatt)
11—12 Azután *egy* harmadikat. (PH; 1893; NK: Azután har-
madikat. — szr. —)
13 sorbúl (NK: sorból)
17 nyakátul (NK: nyakától)
20—21 közepette (K; PH: közepett)
23 azt, amit (K: azt, <h> a mit)
27 ez az emberfölötti (K: ez <a másodsorra> az emberfölötti)
28 kiabáltak (K; PH: kiabálák)
29—30 fordítva felé, nyújtották (1893; NK: fordítva, feléje
nyújtották — szr. —)
30 Akkor aztán (K: Ekkor aztán)
31 vértül (NK: vértől)
- 64 : 6—7 kirúgta táborából (K; PH: kirúgta a táborából)
13 csupán a rablási (K: csupán *csak* a rablási)
vezértül (NK: vezértől)
21 és 22 között (K: <Most csak azt az egy jelenetet akarom
önnek elmondani, a mit saját szemimmel láttam.>)
24 fegyverezze fel tetszése szerint (K: fegyverezze fel <a hogy
tudja> tetszése szerint)
26—27 generálisoktul (NK: generálisoktól)
- 65 : 10 mérföldnyire (NK: mérföldnyire)
12 A kómikum kvintesszenciája (K: A kómikum <...> kvint-
esszenciája)
13 A mezőn volt (K: A mezőn <...> volt)

Lap: Sor:

- 65 16—17 darabjaiból sipkákat (K: darabjaiból <...> sipkákat)
18 hegyébe (1893: helyébe — sh. —)
20 aztán trombitájával (K; PH: aztán a trombitájával)
31 Filshofent (K: Filczhofent)
- 66 18 levegőbe röpi (K: levegőbe repült)
25 robbanástul (NK: robbanástól)
- 67 : 4 kincset érő holmit (K: kincset érő<t> holmit)
5 arkánák (K: arkán<umok>ák)
32 zsákmányából (NK: zsákmányából)
- 68 16 Mais c'est (K: mais <...> c'est)
20 járműveket (K: járóműveket)
21 szoktak fogni. A kocsis (K: szoktak fogni <>). A kocsi)
nyeregből (NK: nyeregből)
31 szíva (K: szítta)
34 S a védelemben (1893: S védelemben; NK: A védelemben)
- 69 5 tetejéről (NK: tetejéről)
12 beledobták (K: beledobálták)
14 vessen véget (K: vesse véget)
25 leányostul, gyermekestül (NK: leányostól, gyermekestől)
27 Ekkor az én unszolásomra (K: <Ekk> Erre az én unszolásomra)
13 szabadítsák fel a bajorországi parancsnokságtól (K: szabadítsák fel a bajorországi dandár parancsnokságtól)
16 mint egy becsületes halál által tisztára mosni (NK: mint hogy egy becsületes halál által tisztára mossa)
22 örömem (NK: örömöm) •
25 közepette (K; PH: közepett)
- 71 2—3 Egy szép napon zárt kocsi (K: Egy szép napon egy zárt kocsi)
3—4 lépett be hozzám legfelsőbb paranccsal (K: lépett be hozzám egy legfelsőbb paranccsal)
6 Bécs városába többé (K: Bécs városába pedig többé)
7 nem a rendőrfőnök által (K: nem a <...> rendőrfőnök <...> által)
10 mintegy magának mondvá (K: mintegy magának mondta)
13 s várva az ellenséget (K: s várom az ellenséget)
14 börtönömből (NK: börtönömből)
24 mert azért (K: mert <a mi> azért)
26 otffelejt a katonáit (K: ott <hagyja> felejt a katonáit)
- 72 2 enyímmel (NK: enyémmel)
szorosan (K; PH: sokszorosan)

Lap: Sor:

- 72 : 8—9 *gondtalanul gyönyörködik* (1893; NK: *gondatlanul gyönyörködik* — szr. —)
12 *önrül* (NK: *önről*)
14—15 *fölszedte* (K: *felszedte*)
15—16 *ahogy török asszonyok szoktak* (NK: *a hogy a török asszonyok szoktak*)
26 *pour le Roy de Prusse* (NK: *pour le Roy des Prusses*)
29 *beteg.* (K: *beteg.* <...>)
- 73 1—2 *börtönbül* (NK: *börtönből*)
12 *azok között is iszonyú mézárhlást* (NK: *azok között iszonyú mézárhlást*)
22 *a sátorban* (K: *a táborban*)
28 *a gárdisták között* (K: *a gárdisták <előtt> között*)
- 74 : 2 *petit-maitre-rel* (K: *petit <...>-maitresel*; PH; 1893: *petit maitresel*; NK: *petit maitreszel*)
3 *épitetnék* (K: *épitetnék*)
6 *bon mot* (K; PH; 1893: *bon-mot*; NK: *bonmot*)
rózsácska (K: *nótácska*)
8 *amiket* (PH; 1893; NK: *a mit* — szr. —)
17 *folytatá a hölgy* (K: *[beszúrás a margón]*)
20 *mozdulatáról* (K: *mozdulatairól*)
20—21 *hadikormány* (K: *hadikormányzat*)
23 *A thábori* (K: *A <budweissi> thábori*)
24 *Pedig Tháborban* (K: *pedig <Budweissban> Tháborban*)
- 75 13—14 *összevissza van dülva* (K: *összevissza <volt> van dülva*)
16 *berzed ki* (K: *berzed<t> ki*)
17—18 *mikor rokonioleléséből* (K: *mikor <tes> rokonioleléséből*)
22—23 *kiindulni* (K: *kirándulni*)
- 76 : 3 *ostobaságokat* (K; PH: *ostobaságot*)
5 *gyalogokkal* (NK: *gyalogosokkal*)
14 *Talán még egyéb ok is.* (K: *[beszúrás a margón]*)
17 *a hadnagya* (K: *a <fő>hadnagya*)
22 *Meg nem ölik, mert arra parancsuk van* (K: *Meg nem ölik: arra parancsuk van*)
24 *hajítanak* (1893: *hajított* — sh. —)
- 77 5 *találja meg ön* (K: *találja ön meg*)
12 *által ne hagyja* (K: *által meg ne hagyja*)
13 *úgy beszélt, mint* (NK: *úgy beszél, mint*)
16 *Grófné!* (NK: *Grófnó!*)
32 *keresztüldülve* (NK: *keresztül dőlve*)
- 78 : 11—12 *Frigyesnek a fülébe* (K: *Frigyes fülébe*)

Lap: Sor:

- 78 : 14 nagybátyja néhány nap előtt (K: nagybátyja <tegnap> néhány nap előtt)
17 pandúrjai (K: pandurjai<t>)
19 köpenyegeseket (NK: köpönyegeseket)
21 grófné (NK: grófnő)
22 *szólt* Frigyes (K: *monda* Frigyes)
29 Frigyes ajkára nyomva (K; PH: Frigyes ajkára nyomta)
32 a pártusok (NK: a *futó* pártusok)
- 79 : 1 megadja magát (NK: megadta magát)
9 seregestül (NK: seregestől)
15 szénás szekerevel (PH; 1893; NK: szénásszekerével — szr. —)
16 Egész éjjel folyton (K: Egész éjjel <mind> folyton)
18 Éjféltájon (NK: Éjféltájban)
erdőből (NK: erdőből)
20 de a szekereik (NK: de szekereik)
- 80 : 4 főhadiszállásra (PH; 1893; NK: főhadiszálláson)
7 topinambour (NK: topinambur)
9 használta ülőkének (K: használta <szek> ülőkének)
12 szép tabourettet (K: szép <himzett> tabourettet)
13 himzett számára (K: himzett a számára)
14 s kivételképpen (K: s <. . .> kivételképen)
18 odaveszett: hogy (PH; 1893: odaveszett, hogy; NK: odaveszett, *minthogy*)
21—22 köpenyege (NK: köpönyege)
24 vette? (K: vette<d>?)
- 81 : 1 katonái? (K: katonái<d>?)
4 megfizetett (K: megfizet<tél>ett)
6 szénás szekér (PH; 1893; NK: szénásszekér — szr. —)
8 szénás szekér (PH; 1893; NK: szénásszekér — szr. —)
12 szénás szekér (PH; 1893; NK: szénásszekér — szr. —)
14 foglyul is ejti (K: foglyul ejti)
33 klázfibul (NK: kláziból — sh. —)
- 82 : 3 Azok rendben fölállítva (K: Azok <folyvást> rendben fölállítva)
23 azonfölül (K: azonfölül)
az ezredkáplánra (K: az ezredkáplán<nak>ra)
24—25 édesanyjának (K: édes anyjainak)
- 83 : 5 behívatta (K: behivatd)
6 Tudja maga már (K: Tudja <ön> maga már)
32 hogy az ellenfélt visszaverjék (K; PH: hogy azt emberségesen visszaverjék)

Lap: Sor:

- 84 : 7 a király soká nézett (K: a király sokáig nézett)
9 sugártüze (K: [beszúrás a margón])
14 az elfogatás fölött (K: az elfogatása fölött)
16 annyit sem mond . . . a balesetéről (K: annyit sem mond . . . a balesetére)
30 hódolatból (NK: hódolatból)
- 85 : 2 Megfizetett maga (K: megfizet<tél>ett maga)
4 De maga csak nem maradt (K: De <te> maga csak nem maradt<ál>)
10 megölelgette (K: megölelgette<d>)
33—34 csak a szégyenteljes (NK: csak szégyenteljes)
34 Ekkor aztán (K: Akkor aztán)
- 86 : 10 felül (NK: felől)
22 hibából (NK: hibából)
27 legyen ám vége (NK: vége legyen ám)
30 férfiküzdelmekben (K: férfiúi küzdelemben; PH: férfi-küzdelemben)
31 tetőtül (NK: tetőtől)
- 87 : 8 pusztító hatsú betegség (NK: pusztító betegség)
- 88 : 1—2 Multa tulit (K: <„Qui cupit optatam cursu contingere metam,)>” Multa tulit)
- 89 : 8 alumni (NK: aludni)
11 lankáin (K: lonkáin)
11—12 A hegy mindkét oldalán volt egy tó (K; PH: A hegy két oldalán volt két tó; 1893: A hegy két oldalán volt egy tó)
18 farkasszemet nézni (NK: farkasszemet nézniök)
- 90 : 8 gyalog testőrség (K: gyalog testőrség<e>)
- 91 4—5 hóstádban a glaszin (K: hóstádban a <gal> glaszin)
16 Trenk Ferenc maga a pandúrjai élén (NK: Trenk Ferenc a maga pandurjai élén)
17 felgyújtani (K; PH: felgyujtatni)
veresköpenyegesek (K; PH: veresköponyegesek)
20 Ő maga . . . veres dolmányában (NK: Ő maga . . . veres dolmányban)
24—26 Közben szólt . . . bömbölő kardala. (K: [beszúrás a margón])
34 hánykódott (NK: hánykolódott)
lovasát a nyeregéből (K: lovasát <. . .> a nyeregből)
- 92 5 ráeresztették a csatorna vizét (K: ráeresztették a <folyam> vizét)
9—10 Trenk Ferenc fölött (K: Trenk Ferenczé fölött)

Lap: Sor:

- 92 : 10—11 hiányzott a pandúrvezérnél (K: hiányzott <Trenk F>
a pandúrvezérnél)
- 21 Senki sem (NK: Senki *s* nem — sh. —)
- 34 és 93 : 1 közt (K: <Ez a körülmény nyugtalanítá Trenk
Frigyest>)
- 93 4 közölte az alvezéreivel (NK: közölte alvezéreivel)
- 6 a vezért helyettesíteni; az okosabb főtiszteket pedig (K: a
vezért helyettesíteni; <azokat pedig, a kik> az okosabb fő-
tiszteket pedig)
- 10 városból (NK: városból)
- 21 egy ügyes kirurgus egymáshoz ragasztotta (K: egy ügyes
kirurgus <megint> egymáshoz ragasztotta)
- 23—24 mint azelőtt *s* csak olyan (K: mint azelőtt <csak> *s*
csak olyan)
- 94 : 3 azalatt (K: ez alatt)
- 5 Bajorországa székvárosába (NK: Bajorország székvárosába)
- 8 a pompás audienciatermen (PH; 1893; NK: a pompás au-
diencia termén — szr. —)
- 15 De Marées (K; PH; 1893; NK: Des Marés)
- 22 Germaniae & Bohemiae (K: Germaniae et Bohemiae; PH:
Germaniae es Bohemiae — sh. —)
- 95 : 1 vásznak és vatták közé (NK: vásznak és vatta közé)
- 3 A főudvarmestere jön (NK: A főudvarmester jön)
- 4 az aranyos bőrtárcában (K: az aranyos <tá> bőrtárczában)
- 6 markából (NK: markából)
- 96 : 1 mikor a káplánja (K: mikor a <p> káplánja)
- 12 volt az akkori (K: volt, <és> az akkori)
- 32 olyan büszkén (NK: oly büszkén)
- 34 Ah! Csak (NK: Ah! csak)
- 97 : 33—34 flastrommal (K; PH: flastromokkal)
- 98 : 19 erre a mondásra fakad (K: ez iszonyú mondásra)
- 20 koronámat egy gyógyító arkánumért (K: koronámat egy
serbidliért)
- 34 fügefának (NK: fügének)
- 99 : 1—2 használatátul (NK: használatától)
- 12 aztán a minisztere (K: aztán <...> a minisztere)
- 21 szólt (K: monda)
- 100 4 cserében visszakapta (NK: cserébe visszakapta)
- 7 *s* a szövetséghez (K: *s* e szövetséghez)
- 11 Egy emlékezetes levélben (K; PH: Egy emlékezetes levelé-
ben)

Lap: Sor:

- 100 : 15 Mária Teréziédé, aki asszony létére (K; PH; 1893: *ha* Mária Terézia, asszony létére)
17 *hanem* valamennyivel (K; PH; 1893: *de* valamennyivel)
- 101 : 17 viszonya (NK: viszony)
- 102 : 10—11 másszéké (K: másszon)
21 miféle rokoni (K: miféle <...> rokoni)
32 azt a levelet (K: azt a <vég> levelet)
33 a lába (1893: *ha* lába — sh. —)
- 103 : 24 éjszaka, melyben (K: éjszaka, *a* melyben)
33 lovakból (NK: lovakból)
- 104 : 11 idvesség... idvezölt (NK: üdvösség... üdvözült)
28 Bork tábornok (1893; NK: Bock tábornok)
fölkereste Trenk Frigyet (K: fölkereste <Fr> Trenk Frigyet)
33 felséged (K: fenséged)
- 106 : 9 A fogolynak még sétálni is (K; PH: A fogolynak még sétálnia is)
11 Spree-parton (K: Spree <...> parton)
18 fölkereste (K: felkereste)
25 kiszabadult a bécsi fogságból (K; PH: kiszabadult a bécsi fogságából)
- 107 : 2 mutatta (K: mutat<j>ta)
11 adja át hódoló üdvözlését (K: adja át hódoló üdvözlését)
21 Szász Móric: ennek (K: Szász Móricz: <a kinek> ennek)
26 elég nagy haderejük (K: elég nagy hadseregük)
31 Gárdája élén ő vezette (K: Gárdája élén ő <kép> vezette)
32 kellett helytállani (K: kellett helytt állni; PH: kellett helyt állni)
33 két órakor nyeregbe ült (K: két órakor nyeregben ült)
33—34 naponkint (NK: naponként)
- 108 : 4 értesíté a király elhatározásairól (K: értesíté a király <in> <szán> elhatározásairól)
24 alakítja csatarendjét (K: alakítja *a* csatarendjét)
25 elvágja visszavonulási útját (K; PH: elvágja *a* visszavonulási útját)
30 egy trombitajel nem hangzik (PH; 1893; NK: egy trombita *el* nem hangzik — sh. —)
nem raknak tábortüzet (K: <éjjel> nem raknak tábortüzet)
- 109 : 4—5 a szász lovasság és a porosz vértések (K: a szász lovasság *s* a porosz vértések)
- 110 : 21—22 Két lovat... kérte kölcsön. (K: [beszúrás a margón])

Lap: Sor:

- 110 : 32—33 úgy harcoltak, mint az oroszlánok — a hazájukért —, s hogy (NK: úgy harcoltak, mint az oroszlánok a hazájukért s hogy)
- 111 : 17 feladatoktól (NK: feladatoktól)
- 112 : cím: A SZÉNA-SZALMA TÜNDEÉR (K: A <szoóri> széna-szalma-tündér)
12 földén (NK: földjén)
21 hogy megsebzett (K: hogy <gy> megsebzett)
22 megerőltesse (K: megerőtesse)
25 pagonyok *közt* (K; PH: pagonyokban)
- 113 : 11 árulta el (K: árul el)
- 114 : 12 az volt a címe (K: ez volt a címe)
19 Az új tábor Szóór vidékén (K: Az új tábor<hely> Szóór vidékén)
27 miért (K: mért)
- 115 : 1 bocsássa őt elém (K: bocsássa *ötet* clém)
5 ingváll (K: ingváll)
6 lábain térdig érő csizmák (K: lábain <hosszúsúzáru> térdig-érő csizmák)
- 116 : 1 Aupa (PH; 1893; NK: Aupa)
14 monda (NK: monda)
22 Preysing (NK: Preising)
- 117 : 1 a sátor felé sietett (K: a sátor felé <ind> sietett)
3 nem lehet *bemenni a kirdlyhoz bemenni*)
13 Preysing (PH: Dreising — sh. → 1893; NK: Preising)
23 monda (NK: Mondá)
29 tábornokné (K: tábornoknő)
30—31 A. Z. herceg (K: *Sch. . .in* herczeg)
- 118 : 14—15 lovasdandárt, mely cseh (K: lovasdandárt, a<kik>mely cseh)
15 szász (K: <mo> szász)
morva *nehéz* lovasokból (NK: morva lovasokból)
16 áldomásokból (NK: áldomásokból)
19—20 állapítja meg a csatatervet (K: állapítja meg a <hadi> csatatervet)
29 ágyúzással kell (K: ágyúzással <kezd> kell)
33 azt *mondta* neki (K: azt *monda* neki)
- 119 : 22 Gondolnám (K; PH: Gondolom)
30—31 van egy játékkártya (K: va<gy> egy játékkártya)
- 120 : 5 Berlinbe *visszakerül* (K: Berlinbe *hazakerül*)

Lap: Sor:

- 120 : 6 s aztán (K: s *akkor* aztán)
10—11 mutogatta teljesen begyógyult kezét (K: mutogatta a teljesen begyógyult kezét)
24 sátorbul (NK: sátorból)
29 monda (NK: mondá)
- 121 : 8 Mégis marad hát (K: mégis maradt hát)
11—12 ébresztették fel (K; PH: ébreszték fel)
16 a porosz sereget mély álomban lepheti meg (K: a porosz sereget mély álomban lepheti meg)
17 táborbul (NK: táborból)
19 a leviathán mozdulását (K: a⟨z⟩ ⟨óriás⟩ leviathán mozdulását)
24 mámorító (K: [beszúrás a margón])
30 azok kardcsapásokat cserélnek (NK: azok ott kardcsapásokat cserélnek)
33 sorstul (NK: sorstól)
- 122 : 8 jelmez a taburetten hevert (K: jelmez a ⟨földön⟩ taburetten hevert)
grófné (K; PH; 1893: grófnő)
20 fázós borzongást hallatva (K: fázós⟨an⟩ borzongást hallatva)
25 monda neki a hölgy (K: monda a hölgy)
29 itt valaki meglepne (K: valaki itten meglepne) vagyok. (K: vagyok?)
34 grófné (K; PH; 1893; NK: grófnő)
- 122 : 34—123 : 1 utánamegyek társaimnak (K: utána megyek a társaimnak)
- 123 : 13 hadainak diszlokációját (K: hadainak ⟨...⟩ dislokációját)
16—17 lóra kapok és utánavágtatok (K: lóra kapok és utána vágtatok)
18 a kincs hollétének a titkát. (K: a kincs hollétének titkát. ⟨...⟩)
30 sátorbul (NK: sátorból)
- 124 : 21 begyakorolt (K: begyakorlott)
28 azt a halmot (K: az a halmot)
- 125 : 10—11 Trenk Frigyes visszatért a királyhoz. (K: [beszúrás a margón])
18 hegyoldalban (PH, 1893: hegyoldalon)
30—31 hallgattassa el azt a batteriát (NK: hallgattassa el azt batteriáját)
31—32 nyargalj a faluba és vidd parancsul (K: nyargalj a faluba s vidd parancsul)

Lap: Sor:

- 126 : 3—4 vágat *az* az öregember (K: vágat *ez* az öreg ember)
7 távol**bul** (NK: távolból)
12 süvöltő gránát (K: süvöltő gránát<ok>)
csapott le (K: csap<tak>ott le)
13 elpukkanni (K: elpukanni)
18 Mégis jókor átadta (K; PH: Mégis *elég* jókor átadta)
20 tornyá**bul** (NK: tornyából)
27—28 hadi nyelven görgőtűznek mondják (K: [megjegyzés
a szedő részére a margón:] *görgőtűznek* ne korrigáljátok!)
- 30—31 az ellenfél harcvonalához (K: az ellenfél <...> harc-
vonalához)
- 127 8 battéria (NK: batéria)
9 el van némítva, Trenk úr (K: el van némítva, <felség>
Trenk úr)
31—32 segítettek az elhatározásában (K: segítettek <magát> az
elhatározásában)
34 túlnyomó haderejében bízva (PH; 1893; NK: túlnyomó
hadserégében bízva)
34—128 : 1 háromfelé osztotta szét a seregét (NK: háromfelé
osztogatta szét a seregét)
- 128 : 14—15 raboljanak (1893; NK: romboljanak — szr. —)
17 egy kémszemlélő csapatot (K: egy kémszemlésző csapatot)
- 129 : 15 utolérte (K; PH: utolérte)
19—20 aki ezt fölfedezi (PH; 1893; NK: aki *azt* fölfedezi —
szr. —)
23 hisz *ez* önnek (PH; 1893; NK: hisz *az* önnek — szr. —)
- 131 : 17 sátor**bul** (NK: sátorból)
- 132 : 2 fölvegyem (K: felvegyem)
9 adtam *a* becsületszavamat (K: adtam becsületszavamat)
- 133 : 19 pallosát**ul** (NK: pallosától)
21 golyó**bul** (NK: golyóból)
26—27 el akartál *tőlünk* suvasztani (K: el akartál *előlünk* suvasztani)
28 Van több is! (K: Van még több is!)
- 33—34 átnyalábolta a vezér karját (K: átnyalábolta <Tre> a
vezér karját; NK: átnyalábolta a *a* vezér karját — sh. —)
34 míg *a* más kézzel (K: míg más kézzel)
- 134 : 1 szájával; Todbitter (K: szájával; <m> Todbitter)
5 fele a harámbasáké (K: fele a <tisz> harámbasáké)
6 magadnak készültél tartani (K: magadnak <akartad> <akar-
tál> készültél tartani)
9 dögöljete**k** meg tőle. (K: dögöljete**k** meg tőle. <folytatás>)

Lap: Sor:

- 135 : 1 sátorbul (NK: sátorból)
7 Azért előbb csak (K; PH: Azért előbb csak)
13 sátorbul (NK: sátorból)
14—15 mind a hárman elszaladtak (K: mind a hárman elszel-
tek)
18 Nem láttad, merre futott az az asszony? (K: Nem lát<tál>tad
<egy> merre futott az az asszony?)
22 fölugrott (K: felugrott)
25 fölemelte (K: felemelte)
- 136 : 1 illet (NK: illet — sh. —)
- 137 : 2 az lett volna kötelessége (K: az lett volna a kötelessége)
10—13 Azonkívül Frigyes király ezüstről lakomázták. (K:
[beszúrás a margón])
18 golyókbul (NK: golyókból)
22 Elbén (NK: Elbán)
25 egy-egy üres korsót köttetett (K: egy-egy <pintes> üres
<pal> korsót köttetett)
28 kaszabolhatták A. Z. herceg (K: kaszabolhatták <...> A. Z.
herceg)
29 ágyúzhattak azoknak saját ütegeivel (K; PH: ágyúzhattak
saját ütegeikkel)
33—34 titkos megbízásokra használni (K; PH: titkos megbí-
zatásokra használni)
- 138 : 5—6 minden huszár mellett két gyalog (K: minden huszár
mellett <...> gyalog)
6 Versenyt tudtak azok futni (K; PH: Verset tudtak azok
futni; NK: Versenyt tudtak futni)
13 megragadták a lova zabláját (K: meg<kap>ragadták a lova
zabláját)
14 sebesülten visszavágtattak (K: sebesült<en>tel visszavágtat-
tak <vele>)
15 Laudontul (NK: Laudontól)
17 a hegyek fennsíkján (K: a hegyek <ormain> fennsíkján)
- 139 : 5 odaszólt németül (K: odaszólt <neki> németül)
6—7 nincs a jobbszárnyon (K: nincs a <bal> jobb szárnyon)
13 Rövid időre (PH; 1893; NK: Rövid időn)
17 magába (K; NK: magában)
32—33 a nyereg kápájába (K: a nyeregkarájába)
- 140 : 16 A gyalogság vonuljon az erdő mélyébe (K: A gyalogság
<...> vonuljon az erdő mélyébe<n>)
33 Futhatott is mindenki (K; PH: Futhatott mindenki)

Lap: Sor:

- 141 : 5 Az égő Burkersdorfbul menekülő csapatok (K: Az <...> égő Burkersdorfbul menekelő csapatok; NK: ...Burkersdorfból...)
- 16 után: Vége az első kötetnek [Az 1893 és NK szövegből hiányzik.]
- 143 : 1 régi szokásuk (K: régi <rosz> szokásuk)
2—3 olyan takargatott, vizsgáztató modorban (K: olyan <szelid> takargatott <és> vizsgáztató modorban)
14 beszögeztettek (K: beszögeztettek)
19 Csák Máté háza volt (K: <Ez> Csák Máté háza volt)
21 naponkint (NK: naponként)
24 egy ebédnek a díja (K: [beszúrás a margón])
24—25 rézkrajcár volt, amely lakoma állt (K: rézkrajczár volt (a tabledó díja), mely lakoma állt)
- 144 : 14—15 a testőrségét képező lovasság maradt meg mellette (PH; 1893; NK: a testőrséget képező lovasság maradt meg mellette — szr. —)
15 Ezeknek az élén (K: Ezek<kel>nek az élén)
18 bástyától (NK: bástyától)
21—22 Kinézése pedig ... híreket is. (K: [beszúrás a margón])
24 Höllen-Breughel (K: Höllen-Breugel)
27 köpenyegeikkel (NK: köpönyegeikkel)
28 a poroszoktól elvett aranyos kaskéták (K: a poroszoktól elvett<ek> aranyos kaskéták)
30 Trenk Ferenc, a főőrség (K: Trenk Ferencz, a <főhelyen> főőrség)
30—31 fegyverbe állt (NK: fegyverben állt)
32 hartsir (PH: haitsir — sh. —)
33—34 rövidebb volt, mint a bal (K: rövidebb volt, mint a <másik> bal)
- 145 : 3—4 kegyesség, aminőben (PH; 1893; NK: kegyesség, a minőben — szr. —)
13—14 díszelőadást tartottak Trenk Ferenc tiszteletére (K: díszelőadást tartottak <a> Trenk Ferencz tiszteletére)
15 pedig egy pecsétetes levelet (NK: pedig pecsétetes levelet)
28 a szoóri ütközetben (K: a szoóri <cs> ütközetben)
- 146 : 7 Trenk Ferencnek katonai érdemeit (NK: Trenk Ferencz katonai érdemeit)
9 egyéb bűnét is felhordták (NK: egyéb bűnét is felhozták)
25—26 az, hogy a tisztjeit (K: az, hogy <az el> a tisztjeit)
30 Kutyaházi! (K: [beszúrás a margón])

Lap: Sor:

- 147 : 15—16 felemlíti. — Csak Todbitter (K: felemlíti <De c> csak Todbitter)
20 egy nagy üvegszekrényben tartá (K: egy nagy üvegszekrénybe *zdrva* tartá)
21 *szoórai* (PH: *szóorani* — sh. —)
23 Végre a kiküldött törvényszék (K: Végre a <val> kiküldött törvényszék)
32 dült fel (NK: *dül felt* — sh. —)
- 148 7 hívni (K: *híni*)
16 golyóktul (NK: *golyóktól*)
17 összetörését (NK: *összetörését*)
21—22 Olaszországbul (NK: *Olaszországból*)
22 semmi szükség sem volt (NK: *semmi szükség nem volt*)
- 149 : 11 Megállítatá (K: *megállítatá*)
13 elpanaszolá (K: *elpanaszlá*)
29 Löwenwalddal régi ismeretsége volt (K: *Löwenwald<e esküdt ellensége volt>dal régi ismeretsége volt*)
33 kegyetlenkedése (K: *kegyetlenkedései*)
- 150 : 18—19 a legpompásabb szánkó (K: a legpompásabb <hintót> szánkót)
21 a Karintiai úton (K: a karintiai ut<czán>on)
26 Racine-nak klasszikus színművét (K: *Racinenak <egy> klasszikus színművét*)
- 151 1 Átnézett a páholyba (K: *Átnézett a páholyba<n>*)
19 királynő (PH; 1893; NK: *királyné* — szr. —)
23 engedték a szánkójához (K: *engedték a <kocsi> szánkójához*)
30—31 egész sereg kellemetlenül ismerős pofatulajdonosokat (K: *egész sereg kellemetlenül ismerős pof<át>tulajdonosokat [tulajdonosokat: a margón]*)
31 fal melletti (NK: *fa melletti* — sh. —)
- 152 : 4 fölcsődítve (NK: *felcsődítve*)
6 napidíjra (K: *napi díjaira*)
24 tarsolyából a Károly főherceg levelét (K: *tarsolyából Károly főherceg levelét*)
- 153 : 7 kiszabadíták kezéből (K: *kiszabadíták a kezéből*)
27 sátorában (K; PH: *sátorában*)
28 bocsájtá (K: *bocsátá*)
- 154 : 7 s a lovassága huszárezreddé alakított (K: *s a lovassága <a> huszárezreddé alakított*)
19 előőrseik sem voltak (NK: *előőrseik nem voltak*)

Lap: Sor:

- 154 : 28 sátorbul (NK: sátorból)
- 155 : 7 a burkus Trenk, unokaöccse ellen (K: a burkus Trenk <...>, <az> unokaöccse ellen)
- 15 jutott eszembe, mikor már (K: jutott eszembe, <hogy> mikor már)
- 18 kacagott Trenk Ferenc (K: kaczagott <...> Trenk Fercucz)
- 21 sátorbul (NK: sátorból)
- 22—23 tisztársamat is, akiknek neve (K: tisztársamat is, a kiknek neve)
- 29—30 három szakaszvezért (K: három <ez> szakaszvezért)
- 156 : 2 fölfedez (K: felfedez)
- 4 családbul (NK: családból)
- 6 a királynak az ágya (K: a királynak a <nyosz>z ágya)
- 16 azután (K: aztán)
- 17 Csakugyan ő volt Trenk Frigyes lovásza. (K: Csakugyan ő volt a Trenk Frigyes lovásza.; NK: [új bekezdés])
- 19 fenyegetve a tanút: emiatt (K: fenyegetve a tanút: <mely> e miatt)
- 20 mely az ökléhez volt láncolva. (K: [beszúrás a margón])
- 157 : 6—7 nem *foltot hágy* az arcon, hanem glóriát (NK: nem *hágy* *foltot* az arczon, hanem glóriát)
- 12 az oroslán (K: a <királytigris>z oroslán)
- 12—13 a bálványkígyóval (K: a <pápaszemes> bálvány kígyóval)
- 30 belépett egy harcias alak (K: belépett <...> egy harcziás alak)
- 31 ide bejönni? (K: ide <belépni> bejönni?)
- 32 Fölség (NK: Felség)
- 158 : 6 mondá Frigyes. Sikerült a matt a királynak. (K: mondá <a király> Frigyes. <...> Sikerült a matt a királynak.)
- 12 tudok önnek *olyan* jutalmat adni, amely (NK: tudok önnek *jó* jutalmat adni, amely)
- 17—18 De *azt* a pénzt (NK: De a pénzt)
- 22 Előbb (K; PH: Elébb)
- 23 paroláját (1893: poroláját — sh. —)
- 29 amelynek tartalma (K: a melynek a tartalma)
- 30—31 a lovászlegényével (K: a <vad> lovász legényével)
- 34 összeszorította ajkait (K: összeszorította az ajkait)
- 159 : 11 hadipénztár a bombavető ágyú mellé (K: hadipénztár a <haubi> bombavető ágyu mellé)
- 28 — Tehát méltóságos (K: <...> — Tehát méltóságos)

Lap: Sor:

- 160 : 2—3 karakterizálja (K: *karakterálja*)
3 Hazugságnak mondja (K: Hazugságnak <neve> mondja)
5 szállásán (PH; 1893: szálláson)
9 fölfedeztésre (K: felfedezésre)
21 mit vágja a tanu szemébe (PH; 1893; NK: mit vágja a tanu szeméhez — szr. —)
27 Miranda *erre* (K: Miranda *arra*)
34 sátorából (NK: sátorából)
- 161 : 13—14 pszichológia (NK: *psychológia* — sl. —)
15 akkor lehetséges-e (K: akkor <...> lehetséges-e)
16 fölfedezek (K: felfedezek)
22 az abszurdumnak, a paradoxonnak (NK: az abszurdumnak, paradoxonnak)
25 ezen (PH; 1893; NK: *azon* — szr. —)
- 162 : 14 monda (NK: *mondá*)
21 hallgaták (K: hallgaták)
22—23 hogy vigyék vissza az árestánst a börtönbe (K: hogy vigyék vissza az árestánst a börtönébe)
- 163 : 7—8 mindenkit elhomályosított, aki (K: mindenkit elhomályosított, a ki<t>)
12 a homlokrul felfésülve (K: a homlokrul *magasra* felfésülve; NK: a homlokról felfésülve)
13—14 két-három fekete legyecskével (K: két három fekete *szépség* legyecskével)
16 Termetrül (NK: Termetről)
16—17 A felső részét az alaknak (K: A felső részét a <te>z alaknak)
17—18 halcsontbul és acéllemezbül (NK: halcsontból és acéllemezből)
17—20 abroncsokbul. lőszórbül (NK: abroncsokból.. lőszórből)
21 megtoldották a buffantok s kiegészítették (K: megtoldottak a buffantok s kiegészítették)
22—23 a karra akasztott (K: a kar<ról>ra akasztott)
26 költőtül (NK: költőtől)
- 164 : 1 regéit (K: regéi)
5 fel (K: föl)
8 Aeneisát (K; PH; 1893; NK: Aeneissát)
10 örökítette meg (NK: örökíté meg)
21 tote (K; PH: *tode*; 1893; NK: *todte*)
keine Ängste (K: keine <. .> Ängste)

Lap: Sor:

- 164 : 34 *Ámbár ez a* (1893: *Ámber az e* — sh. —)
nem volt *éppen* egészen (NK: nem volt egészen)
- 165 : 25 *Fricinek* (K: *Fricének*; PH: *Fricicnek*)
- 166 : 2 markotányosnéul (NK: markotányosnéról)
3 *Csodadiadalról* (K: *Csoda-diadalokrul*)
16—17 meg hagyta magát Trenk Ferenc által lepetni (K: meg
<lepte> hagyta magát Trenk Ferencz által lepetni)
20 Sch. .in leányát travestált (K: Sch. .in *tdbornok* leányát
travestált)
24 pamfletet (1893: pamfletet — sh. —)
14 árulótul (NK: árulótól)
- 16 *Aztán keserű humorral fakadt ki.* [A NK-ból hiányzik.]
19 kiigazítják Sch. .in grófné quidamot (K: kiigazítják Sch...in
grófné <nevét> quidamot)
22 *főnöknője* (K; PH: *főnöknéje*)
26—27 — *Hiszen mindenki . . . haragba a királyt.* (PH; 1893;
NK: [mindkét bekezdés kimaradt — szr. —])
- 168 : 13 *Ez a legény* (K: [beszúrás a margón])
17 fel az uralkodó családig? (K: fel az uralkodó <dinasztiáig?>
családig?)
21 csináltak rólam! (K: csináltak *már* rólam!)
- 22 *Félek Trenket meglátni, hogy megöölöm!* (K: *Félek Trenk-
<kel találkozni>et meglátni, hogy megöölöm!* [beszúrás a
margón])
- 169 : 11 egyszer levelet kapott (K: egyszer <egy> levelet kapott)
- 170 : 12 ajándékozott neki egyet (K: ajáífdékozott neki egy<pá>et)
13 *Estére már ott volt* (K: <Másnap> *Estére már ott volt*)
24 *A lefolyt háború* (K: *A <mostani> lefolyt háború*)
33 *Trenk Frigyes ezt a levelet . . . Nevettek rajta.* (K: [beszúrás
a margón])
- 171 : 1—2 *Ez az ármány egészen beleillik a jellemébe.* (K: <Kitelik
tőle.> *Ez az ármány egészen beleillik a jellemébe.*)
- 172 : 2 *Trenk Frigyes maga hangoztatja* (K: *Trenk Frigyes maga
<ve> hangoztatja*)
14 *s a várkertben* (K: *s várkertben*)
- 173 : 4 *egész élelmezésre négy tallér volt.* (K; PH: *egész élelmezésre
négy tallér volt* (*tiszti ranggal*.)
7 *maga is olyan ezredből állt* (K: *maga is egy olyan ezredből
állt*)
10—11 *adósságokkal* terhelt korhelyek (K: *adósságoktul* terhelt
korhelyek)

Lap: Sor:

- 173 : 13 a gazdag, splendid, szellemes gárdista (K: a gazdag <...>
splendid, szellemes gárdista)
24 haragudtak az uralkodóra (K: haragudtak <Frigyes királyra>
az uralkodóra)
33 magánéletéből (K: magánéletéből; 1893: magánéletből —
szr. —)
- 175 : 4 irgalombul (NK: irgalomból)
19 Fouquet (1893: Floquet; NK: Flonquet — szr. —)
22 mely az orrát is levágta. Attól fogva ezüst orrot (K: mely
az órrát <behorpasztá> is levágta. <Ez az ember, valahány-
szor a tükrébe nézett, az mindig Trenk nevét juttatta eszébe.>
Attul fogva ezüst órrot)
29—30 minden zeget-zugot felkutatott, még ott maradt (K:
minden zeget-zugot felkutatott, <s azután> még ott maradt)
- 176 : 19 fölrohant (K: felrohant)
20 magasbul (NK: magasból)
21 fölkapaszkodott (K: felkapaszkodott)
- 177 : 1 a pallisade tulsó oldaláról (K: a pallisade <másik> tulsó
oldaláról)
9 hogy bezáratta (K: hogy <börtönbe> záratta)
10 a börtönében éjjel-nappal (K: a börtönében <...> éjjel
nappal)
- 178 : 1 Amélie (1893: Amdlie; NK: Amdlia)
utolsó levelét, mely (K: utolsó levelét <franciául>, mely)
12 relegáltak (1893; NK: delegáltak — szr. —)
26 kiszaladt, hozott magával (K: kiszaladt s hozott magával)
- 179 : 7—8 adta be a porkoláb a rabnak (K: adta be a porkoláb <...>
a rabnak)
26 attul a vágástul (NK: attól a vágástól)
28 várbul (NK: várból)
33 mely a porosz határt képezi (PH: mely az orosz határt ké-
pezi)
- 180 : 11 bástyáru (NK: bástyáról)
16—17 felültök a csézába s „köd előttem (K: felültök a csézába
s azzal „köd előttem)
28—30 hat nyelven beszél... a tudós tisztet (K: [beszúrás
a margón])
- 181 : cím A menekült (K: A menekülés)
2—3 Damnit (NK: Damnicz)
13 szobábul (NK: szobából)
23 magához (K: magáho<1>z)

Lap: Sor:

- 181 : 26 lehetett jutni: annak az ajtaján (K; PH: lehetett jutni, s annak az ajtaján)
- 182 : 2 a fegyvertár mellett elkerülnek a várkapuhoz (K: a fegyvertár mellett<i>i</i> kis kapun át kimennek a várból</i> elkerülnek a várkapuhoz)
- 18 a várfokon (K: a várfok<i>rol</i>on; PH; 1893; NK: a várfalon — szr. —)
- 19 a három vészlövés (K: a hármás vészlövés)
- 29 feléjük (NK: feléjük)
- 32 odaért a közelükbe (K: odaért <hozzáj> a közelükbe)
- 183 : 14 zajlott. Karácsony (K: zajlott. <...> Karácsony)
- 23—24 tehercepeléstől (NK: teher czipeléstől)
- 26 szenvedett a jeges öltözetben (K: szenvedett <a decemberi hidegben> a jeges öltözetben)
- 29 kisötétleni (NK: kisötételni)
- 184 : 9—10 Azt sem tudták, merre (K: Azt sem tudták, <hol> merre)
- 17 a Fekete-tengerbe mélyed be (PH: a fekete tengerben) mélyed be; 1893; NK: a fekete tengerben) mélyed be)
- 32 bástyatornyaival (NK: bástyatornyival)
- öt tornyával (K: öt <...> tornyával)
- 185 : 12 leütötték a lakatot, s áteveztek (K: leütötték a lakatot s <átúsztak> áteveztek)
- 22—23 azt fogja mondani a gazdának, hogy ő az (K: azt fogja mondani <hogy> a gazdának, hogy ő az)
- 24 dezertor (K: dezertor)
- agyonszúrta a lovát (K: agyon<lötte>szúrta a lovát)
- 30 tudni fogják, hogy merre (NK: tudni fogják, merre)
- 33 s a majorlakig (K: s a <fal> majorlakig)
- elcipelték (K: elczepelték)
- 33—34 A faluban reggeli misére harangoztak. (K: A <tem> reggeli misére harangoztak.)
- 186 : 5 Hurcoljátok a házba. (K: Hurcoljátok a házba<n>.)
- 13 monda (NK: monda)
- 14 Hívjátok (K: Híjátok)
- 16 a két fehérszeméllyel (K: a két <nő> fehérszemélylyel)
- 23 töröld (NK: töröld)
- homlokomrul (NK: homlokomról)
- 187 : 5 szobából (NK: szobából)
- 6 kiverve a pipájából a hamut (1893; NK: kiverve a pipából a hamut — szr. —)

Lap: Sor:

- 187 : 6 miért (K: mért)
23—24 csapatostul (NK: csapatostól)
30—31 ölébe kapva bajtársát (K; PH: ölébe kapva a bajtársát)
- 188 : 3 — Gazduram! Az én nevem (K: — Gazduram! <Szólt
Trenk Frigyes> Az én nevem)
7 de Trenk lova (K; PH: de a Trenk lova)
14—15 csehországi városba, Braunauba (K: csehországi vá-
rosba <Bummernbe> Braunauba)
26 zsarolásaitul (NK: zsarolásaitól)
- 189 : 9 Trenknek (1893: Treknek — sh. —)
15 Útlevelet szereztek... a másikat Leschnek. (K: [beszúrás
a margón])
21—22 közkatonákrul (NK: közkatonákról)
25 lovasoktul (NK: lovasoktól)
26 az ottani főparancsnok ezredeshez (K: az ottani főparancs-
nok(hoz) ezredeshez)
27 fölfedezte (K: felfedezte)
28 két lovat, amin (K: két lovat, a min<t>)
30 Abbul (NK: Abból)
- 190 : 13 s igen halkan (K: és igen halkan)
20—21 hárma úrnak adja ki magát, a negyedik inasnak (K:
hármán úrnak adják ki magukat, a negyedik inasnak; PH:
három úrnak adja ki magát, a negyedik inasnak)
27 szándékrul (NK: szándékról)
32 fölfedezésre (K: felfedezésre)
- 191 : 3 ne kössön ki egymaga négy emberrel. (K; PH: ne kössön
egymaga négy emberrel.)
11 s arra Trenk Frigyes visszafeküdt (K: s arra *asztán* Trenk
Frigyes visszafeküdt)
14 korcsmárostul (NK: korcsmárostól)
19 hóbul (NK: hóból)
26 pisztolyaikbul (NK: pisztolyaikból)
27—28 Schellnek a nyakát cseszte (K: Schellnek a nyakát <. . .>
cseszte)
34 elereszték (NK: eleresztették)
- 192 : 31 A kis Marcsa (K: A kis Mar<i>)csa)
- 193 : 12 az úrfinak (K: [beszúrás a margón])
13 takarodjék a kastélyból (K: takarodjék a kastély<db>ól)
23—24 az elátkozott kastélytól a litván határig kalauzolta.
(PH; 1893; NK: az elátkozott kastélyból a litván határig
kalauzolta — szr. —)

Lap: Sor:

- 193 : 24—25 élte fogytig *élte fogytiglan* el-
tartotta. (1893; NK: élte fogytiglan el-
tartotta. — szr. —)
26 fölkeresni (K: felkeresni)
29 mérföldnyire (NK: mértföldnyire)
32 mérföldet (NK: mértföldet)
- 194 2 sült kenyér illata (K; sült kenyér *édes* illata)
14 fölkerestek (K: felkerestek)
18—19 hóban, sárban arrafelé, amerre a nap kel. (K: hóban,
sárban <kelet> arrafelé, a merre a nap kel.)
32 ágrulszakadt (NK: ágról szakadt)
- 195 12 verbunkosoktul (NK: verbungosoktól)
25 fölfedezé (K: felfedezé)
- 196 29 kiáltá közbe. (K; PH: kiáltott közbe.)
20 a *szegény* kis Schell (NK: a kis Schell)
24 fölemelte (K: felemelte)
25 a jezsuiták szabadalmát (NK: a jezsuita szabadalmát)
- 197 2 kilökték a jezsuita kolostorbul. (K: kilökték a <kolo> je-
zsuita kolostorbul.; NK: .kolostorból.)
7 egy leveles tallért (K: egy <. .> leveles tallért)
13 várátul (NK: várától)
mértföld (NK: mértföld)
20 adjon neki mappát (K: adjon neki<k> mappát)
23 Hej (K: Héj)
24 elüldözte (NK: elűzte)
- 198 9 nyakába borult Trenknek (K: nyakába borult <az .>
Trenknek)
24 Eddig a nyomorúságban (K: Eddig <. . .> a nyomorúság-
ban)
32—33 ha egyik megsebesült (K: ha egyik <eles> megsebsült)
- 199 2 mérföldet (NK: mértföldet)
4 Mőwe (1893; NK: Löwe)
5 felébredt (K: fölébredt)
7 meg kellett fizetni (K; PH: meg kellett fizetnie)
annak fejében (K: annak a fejében)
13 kezdődött (NK: kezdődik)
15 egy csónakot s abban két révészt (NK: egy csónakot és
abban két révészt)
27 Ott azután (NK: Ott aztán)
30 se inge nem volt (K; PH: se *egy* inge nem volt)
- 200 : 1—2 Azt a verbunkosok zálogul lefoglalták. (K: <A verbun-
gosok> Azt a verbungosok zálogul <azt is> lefoglalták.)

Lap: Sor:

- 200 : 3 segeélytelen, félmeztelen. (K: segeélytelen, <fél> félmezte-
len. <folyt.>)
- 201 2 tornyábúl (NK: tornyából)
- 202 9—10 megbecsülhetlen (K: megbecsülhet<ett>len)
16 Kapitális (K: <. .> Kapitális)
24 sert (NK: sört)
pohárbul í . . kancsóbúl (NK: pohárból . . . kancsóból)
- 25 fogta fél kézzel (K: fogta a félkézzel)
- 30 dologrul (NK: dologról)
- 33 jöjjön ide hozzád (NK: jöjjön hozzád)
- 34 fogadna-e a háznál? (K; PH: fogadna-e a háznál?)
- 203 1 ebbül . . . amibül (NK: ebből . . . amiből)
2 házábúl (NK: házából)
5 mellé, grófné őkegyelmességéhez (NK: mellé a grófné
őkegyelmességéhez)
7 az írástól: három hónapig (K: az írástól: <() három hónapig)
- 204 12 nem hagyta az urakat (K: nem <engedte> hagyta az urakat)
13—14 megragadá Trenk Frigyes kezét, mintha a férjének
mutatná be (K: megragadá Trenk Frigyes kezét <s> mintha
a férjé<hez szolt>nek mutatná be)
15 Mi közeli rokonok vagyunk (K: <Ő az én< Mi közel roko-
nok vagyunk)
19 Brodovszky (K; PH; 1893: Borovszky)
23 Tüzeskedék Miranda. (K: [beszúrás a margón])
24 én be tudnám bizonyítani (K: én <me> be tudnám bizo-
nyítani)
34 az a nő, aki (K: az a nő, a ki<nek>)
- 205 7 „szerencsétlen hős” (K: „szerencsétlen <. . .> hős”)
15 nem érezte (K: nem <. . .> érzte)
20 leültette őt a szófára (K: leültette őt a <divánr> szófára)
21 Meg vagy dermedve? (K: Meg vagy dermedve.)
25 aki a bécsi haditörvényszék előtt (K: a ki bécsi haditör-
vényszék előtt)
29 pere traktáltatik. (K: per<ét>e traktáltatik.)
30 találtad abban a pamfletben. (NK: találtad abban a pamflet-
ben?)
- 206 : 12 másnak, mint kegyednek (K: másnak, mint <. . .> kegyed-
nek)
20—21 ne hozná áldozatul, ha kell, a golkondai gyémántbá-
nyákat (NK: ne hozná áldozatul, akár a golkondai gyémánt-
bányákat)

Lap: Sor:

- 206 : 23 kénytelen volt velük megosztolni (K: kénytelen volt velük
<vagy> megosztolni)
25 markotányos kordémmal, pálinkát osztogatva (K: markotányos
kordémmal, <. . .> pálinkát osztogatva)
27 prédából (NK: prédából)
- 207 13—14 Beleadta magát a sorsába. (K; PH: Megadta magát a
sorsába.)
15 az egész viszontagságos menekülése (K: az egész <kalandos>
viszontagságos menekülése)
18—19 közönség számára készített emlékirataiból (K: közönség
számára készített <életírásáb> emlékirataiból)
20 Madame Potifárnak nevezi (K: <Ő maga> Madame Poti-
fárnak nevezi)
24 [kurzív:] kecskkel lett volna megáldva (K: [kurzív:]
kecskkel lett volna <felruházva> megáldva
mint az ő háziasszonya (K: [beszúrás a margón])
- 208 : 2 hogy azt megtegye (NK: hogy megtegye)
11—12 nem jön segítségükre (K: nem jön a segítségükre)
22 attól (NK: attól)
31—32 gondolatja (NK: gondolata)
- 209 : 29 susogott (K: sutogott)
- 210 : 2 Danczkában (PH: Danakában — sh. —)
12—13 segélyére siet kedvesének (K: segélyére siet a kedvesé-
nek)
- 211 : 1 Danczkáig (PH: Dancikáig — sh. —)
7 ágrulszakadt (NK: ágrólszakadt)
17—18 kútforrásból (NK: kútforrásból)
26 ettől (NK: ettől)
- 212 : 32 akit, mint afféle gyereket, a hírhedett spadassinok (1893;
NK: akit, mint afféle gyereket, hirhedett spadassinok —
szr. —)
- 213 7 ordíta (NK: ordítá)
14 börtönből (NK: börtönből)
21 arzenálból (NK: arzenálból)
24 adta át nagybátyjának (K; PH: adta át a nagybátyjának)
25 ajánlkozott neki ebben (NK: ajánlkozott ebben)
- 214 : 2 ilyen ez a te nagybátyád! Ne adj te annak (K: ilyen ez a te
nagybátyád! <Ilyen ember ez a te nagybátyád!> Ne adj
te annak)
24 megüzentem (K: megizentem)
34 báró Lopresti Alfonz (K: báró Lopresti <Beppo> Alfonz)

Lap: Sor:

- 215 : 1 asszessor (K: assessor; PH; 1893; NK: asszeszor)
14 Most *te* éppen (PH; 1893; NK: Most *is* épen)
32 *azt* vidd el (K: *ezt* vidd el)
- 216 : 7 aranyokban (NK: aranyakban)
28—29 csapunk nagy dinomdánomot. A „pulya” megtette a kötelességét. (K: csapunk nagy dinomdánomot. <A mór meg tette a kötelességét.> A „pulya” megtette a kötelességét.)
- 217 : 3 Trenk Ferenc bérgyilkosokat fogadott fel (K: Trenk Ferencz <orgy> bérgyilkosokat fogadott fel)
7—8 nem ölné meg a megszabadítóját (K: nem ölné meg a <jo> megszabadítóját)
12 Haza akarta azokat vinni (K: Haza akarta <...> azokat vinni)
26 A két megtámadó (K: A két <bérg> megtámadó)
27 *az* a csavargó (K: *ez* a csavargó)
28 megrohant (K: meg<támadott>rohant)
29—30 Trenk Frigyet tartóztatta le (K: Trenk Frigyet tartóztatta <...> le)
31 védhet~~te~~ (K: védhet~~é~~)
33 az *or*-döfést (K: *ör*-döfést; NK: *orv*-döfést)
- 218 : 3 A térparancsnok *azután* hatnapi fogságra (K: A <rendőr-> <ség>főnök) térparancsnok, *utcai verekedés czímén*, hatnapi fogságra)
8 azoknak a vívómestereknek (K: azoknak a vívómesternek)
9 szokott kardgyakorlatokat (K: szokott <fegyver> kardgyakorlatokat)
12—13 M... főhadnagy (K: M... <. .> főhadnagy)
16—17 a kihívóknak engedve át a fegyverváltást (K: kihívók<ra bíz>nak engedve át a fegyver-váltást)
34 nagybátyja (K: nagybátya; PH: nagybátyj — sh. —)
34—219 : 1 aki azért (K; PH: a ki *öt* azért)
- 219 : 1 *hűség*es jó szolgálatért (PH; 1893; NK: *lényeges* jó szolgálatért — szr. —)
11 szívtelen elutasítás (K: szívtelen <fogad> elutasítás)
11—12 ő sem vesztegetett több szót a bátyjára. (1893: ő sem vesztegetett több szót a bátyjára. — sh. —; NK: ő sem vesztegetett több szót a bátyjával.)
17 iratokról (NK: iratokról)
19—20 invalidus tisztet (K: invalidus <kapitányt> tisztet)
- 220 : 2—3 befejezettek kell nyilatkoztatni (K: befejezettek kell<e> nyilatkoztatni)

Lap: Sor:

- 220 : 4 az egyik *hadsegéd* (NK: az egyik *segéd*)
4—5 *vívómester*, *elkezdett* (K: *vívómester* <...>, *elkezdett*)
8 *Frigyes segéde* (K: *Frigyes* <*hadse*> *segéde*)
31 *föl* (K; PH: *fel*)
- 221 : 13—14 még *harapni is akart* (NK: még *harapni akart*)
- 222: *fejezetszám előtt*: (K:<*Trenk Frigyes eldobta a vívó*>—*fejezet*)
5 a *vívókardot* (K: a *vívó*<*tört*>*kardot*)
9 *esküvőiket szertartani* (NK: *esküvőiket tartani*)
13 *Báró Lopresti azonnal* (K: <*Egy hét mulva*> *Báró Lopresti azonnal*)
- 223 : 12—13 *Trenk Ferencet kiszabadítani* (K: *Trenk Ferencz kiszabadítani*)
16—17 *el kell tűnni a világra nézve*. (K: *el kell tűnni a világra*.)
17 *törölve* (NK: *törölve*)
23—24 a *császár és Károly herceg kirándulnak* (K: a *császár és Károly herceg* <*el*>*kirándulnak*)
25 *tervünket* (1893: *tervüket* — sh. —)
26 *szájából* (NK: *szájából*)
30 *szánkbul* (NK: *szánkból*)
32 *hogy konfrontáljuk* (K; PH: *hogy konfrontáljuk*)
- 224 : 3 *bolondokházából* (NK: *bolondok házából*)
6 *miért* (K: *mért*)
10 *családbul származott huszárt* (K: *családbul származott* <*pandúrt*> *huszárt*; NK: *családból*.. .)
15 *fölkeresi* (K: *felkeresi*)
29 az *ügyvéd elárulta nekem* (K: az *ügyvéd elárult nekem*)
33 *vágta le a fát*. (NK: *vágja le a fát*.)
a *bolondok nagymogulja* (PH; 1893; NK: a *bolondok nagy Mogulja*)
- 225 : 1—2 *fölfedezéseivel* (K: *felfedezéseivel*)
8 a *terhelő okiratokat Loprestinek* (K: a *terhelő okiratokat* <...> *Loprestinek*)
20—21 *párbaja előtt állt, száz aranyat* (K: *párbaja előtt állt, <...> száz aranyat*)
28 *Jól tette ön* (1893: *Jó tette ön* — sh. —)
28—29 *nem fogja önt senki sem üldözni*. (K: *nem fogja önt senki üldözni*.)
- 226 : 13 *Még egy harapós kutyát* (K: *Még egy* <*veszett*> *harapós kutyát*)
16 *attul az orgyiloktul* (NK: *attól az orgyiloktól*)
17 *fel* (K: *föl*)

Lap: Sor:

- 226 : 32—33 a sziléziai hadjárat alatt (K: a sziléziai hadjárat <ellen> alatt)
33 pártjától (NK: pártjától)
- 227 : 10 börtönből (NK: börtönből)
15 így van infilálva. (K: így vagy infilálva.)
17 a női erkölcsök (K: a női <...> erkölcsök)
19 kurtizán (K; PH; 1893: kurtizáne)
22 az elfogatási parancs (K: az elfogatási parancsa)
22—23 Egymás mellett vannak a menlevelével. (K: [beszúrás a margón])
32 egy országból a másikba (K: egyik országból a másikba; NK: ...országból...)
- 228 : 12 Előbb (K: Előbb)
24—25 Rábízta önre legjobban féltett (K; PH: Rábízta önre a legjobban féltett)
26 mondta (K: mondd)
- 229 : 5 balsorsától (NK: balsorsától)
9 hajszojják, talán azért (K: hajszojják, azért)
26—27 mint vádló fél fog állani a nagybátyjával szemben (PH; 1893; NK: mint vádló fel fog állani a nagybátyjával szemben — szr. —)
- 230 : 7 látható volt a földhatáron. (K: látható volt a földhatáron.
(A „Két Trenk” vége következik.))
- 231 : 14 el volt fogulva (K: el volt foglalva)
16 királynő (1893; NK: királyné — szr. —)
17 törült (NK: törölt)
21 Pedig ezáltal (K: <Hiszen> Pedig ez által)
22 ez ellen (NK: az ellen)
- 232 : 1 birtokairól (NK: birtokairól)
15 per helyébe kapott (K: per helyében <kapott> kapott)
22—23 húzzák, még egy ötlete támadt (NK: húzzák, egy ötlete támadt)
- 233 : 9 a temetése után (NK: a temetés után)
10 meghallja, az vagy (K; PH: meghallja, vagy)
- 234 : 25 feje hátrahanyatlík (PH: feje rdhanyatlík)
- 235 : 5 a kegy alakjai közé (PH: a nép kegyalakjai közé)
jegyzet d'un tiers, par (NK: d'un triers, pars)
- 239 : 4 üres zsebbel, ami (K; PH: üres zsebbel. A mi; 1895: üres zsebbel: a mi; NK: üres zsebbel, a mi)
5 párbajánál (K: párbaj<t>ánál)

Lap: Sor:

- 239 : 9 Mikor az ellenfelét keresztülszúrta (K: Mikor az ellenfelét
<agyon> keresztül szúrta)
10 fölkeresse (K: felkeresse)
12—13 Eszerint kabátja (K: E szerint <felső>kabátja)
16—17 a megelőző iskolái is előkészületi preparandiák voltak
(K: a megelőző iskolái <sem vol> is <csak> előkészületi
praeparandiák voltak)
- 240 15 „pour le mérite” (K: „pour le merit(e)”; PH; 1895: „pour
le merit”)
22—23 hátán cepelte, átúsztatta (K: hátán czepele, <vele>
átúsztatta)
26 Büntetése lett. (K: Büntetés<be esett>e lett.)
- 242 9 Ez volt az idealizmus. (K: <Ézért aztán meg> Ez volt az
idealizmus.)
30 Mert lássa, ön egészen (K: Mert lássa ön, egészen)
31 Ön még fiatal (1895: On még fiatal — sh. —)
- 243 : 12 filologiko-archeologikus (K; PH: filologiko-archeolo-
giko)
26 utánad, amikor (K: utánad, mikor)
- 244 5 hogy kérdezheted? (PH; 1895: NK: hogy kérdezheted. —
szr. —)
18 Trenk bátyához (1895; NK: Trenk bátyjához)
19—20 az anyjával, testvéreivel és (PH; 1895; NK: az anyjával
és testvéreivel és)
27—28 te sülyesztesz a zsebedbe (PH: *et* sülyesztesz — sh. —);
1895; NK: *elsülyesztesz* [a PH sh.-jából eredő szr.])
- 245 9 az az egy baj a realizmusban (K: az az egy baj <van> a
realizmusban)
22 egy jó pajtásával (K: egy jó <ismerősével> pajtásával)
- 246 : 3—4 egy kardcsapást sem mértek. (K; PH: egy kardcsapást
sem mértek *össze*.)
6—7 az orosz fővezér, ahol Erzsébet (K: az orosz fővezér
<. Az a nap volt>), a hol Erzsébet)
7—8 évfordulóját nagy fénnyel (K: évfordulój<a. Azt> át
nagy fénnyel)
- 247 : 18 — Ide veled (K: — <Hozd ide> Ide veled)
- 248 : 4—5 értékéből semmit sem von le. (K: érték<e után>éből
semmit sem von le.)
34 ami őt idecsalogatta. (K: a mi<t> őt ide csalogatta.)
- 249 : 32 nyolc napig (K: <két hétig> 8 napig)
- 251 3 Danczkába (K: Dan<zigba>czkába)

Lap: Sor:

- 251 : 5 a Visztula torkolatánál (K: a <tengerparton> Visztula torkolatánál)
10 elbízta magát a muszka egyenruhájában (K: elbízta magát a muszka egyenruhájába)
15 rezidens volt Scheerer (K: rezidens <neve> volt Scheerer)
19 attaséval is barátságot kötött (K: attaché<t>val is barátságot kötött)
- 252 : 10 azt mondta (K: azt monda)
22—23 a pajtását, vígan mulattak (K: a pajtását, <az is> vígan mulattak)
24 A terv a porosz rezidens tudtával kovácsoltatott: (K: A porosz rezidens tudtával ez a terv kovácsoltatott)
25—26 szokott sétalovaglást tenni (K: szokott <egy> sétalovaglást tenni)
26 melynek „Langfuhr” a neve. (K: melynek „Langfuhr” <(újabb időkben Langgarten)> a neve.)
32 Kellemes sétány. (K: Kellemes^{tes} sétány.)
- 253 : 22 másnap odajött hozzá (K: másnap odajött <...> hozzá)
24 de csak holnap: ma inspekciója van. (K: [beszúrás a margón])
30 egy pisztolylövés jeladására (K: egy <lov> pisztolylövés leadására)
- 254 : 11 hogy az ő irányában (PH; 1895; NK: hogy ő irányában — szr. —)
- 255 : 12 azután (K: aztán)
25 N. kapitány, a kaland gonosz fordulatát látva (K: N. kapitány <első rémületéből felocsúdva> a kaland gonosz fordulatát látva)
- 256 : 25 Frigyes király haragját ez az eset (K: Frigyes király<t ez> haragja ez <a> az eset)
29 A porosz miniszter (K: A porosz <...> miniszter)
- 258 : 2 szólt Frigyesnek (K: Monda Frigyesnek; PH: Szólt Frigyesnek)
12 egyik oldalról a másikra (K: egyik oldalról a másikra)
- 259 : 12 fedélzetre (K: földélzetre)
30 a kínok s a kétségbeesés (K: a kínok és a kétségbeesés)
- 260 : 13 én százötven katonát hajóháton (K: én százötven katoná-<val>t hajóháton)
14—15 az orosz katonának nem szabad (PH; 1895; NK: az orosz katonának nem szabad)
29 Jobban félek (K: <Inkább> Jobban félek)

Lap: Sor:

- 261 : 25 — Ah! C'est un (K: — Ah! c'est <le> un)
262 : 21 a lázárók felét elhalni (K: a Lázárók felét <éhen> elhalni)
31—32 egyenes örököse (K: <az> egyenes örököse)
263 : 9 a kettős cím (K: a kettős <hír> cím)
15 hogy hálámat elrebejem. (K: hogy hálámat <...> elrebejem.)
26 titkos jóltevődöt (K; PH: a titkos jóltevődöt)
34—264 : 1 Azt hittem, hogy végképpen (K: Azt hittem, hogy <évek> végképpen)
264 : 17 ezt a mindenkitől gyűlölt (K: ezt <...> a mindenkitől gyűlölt)
266 : 1 szép onomasztikon (K: szép <...> onomasztikon)
2 a költemény szerzőjét. Az még jobban (K: a költemény szerzőjét <a kan>. Az még jobban)
5 ez alkalommal (K: ez <...> alkalommal)
föl (K: fel)
267 : 20 vasszéket kellett alája tolni (K: vas széket kellett <a számára> alája tolni)
268 : 17 ez a név volt írva: „Asturovna (K: ez a név volt írva: <...> Asturovna)
269 : 6 halvány (K: halovány)
10 csüng (K: csügg)
13 Tehát ez a Jelvira? (K: Tehát ez a <tune> Jelvira?)
14 halvány (K: halavány)
19—20 egy rózsacsokrot (K: egy <nagy> rózsacsokrot)
23 leánykának (K: lyánkának)
24 mikor ezt meglátta (K: mikor ezt megtudta)
270 : 18 szüntelen (K: <folyvást> szüntelen)
kiülő cásaszemei (K: <a> kiülő czápa szemei)
20 ezek meg tudtak (NK: ezek még tudtak — szr. —)
26 Mikor a szomszédja (K; PH: [új bekezdés])
34 Szibériába (K: Sibiríába; PH: szibériába — sh. —)
271 : 9 Jelvira erre (K: Jelvira ekkor)
12 Poklonnája-Górán (PH; 1895; NK: Poklonnája-Sórán — sh. —)
17 és 18 közt (K: <Másnap délután ott volt Frigyes a Poklonnája-Górán.>)
272 : 3 a kitalált betűrejtvényt (K: a kitalált <ch> betűrejtvényt)
9 A bsinth (K: A | <llasch>bsinth)
13 A rac (K: A | <bsinth>rac)
273 : 20 a kastélyt, amely után (K: a kastélyt, a mely<nek> után)

Lap: Sor:

- 273 : 22 az egész régi barbár (PH; 1895; NK: az egész barbár)
24 csodás összeállításban sorakoztak (K: csodás <öszhangot>
összeállításban sorakoztak)
- 274 : 5 Bojársky (PH; 1895; NK: Bojársky — szr. —)
27—28 A bukétot közvetítő udvarnok (K: [új bekezdés])
32 besötétedik, a kertben.” (K: besötétedik, <”> a kertben.”)
- 275 : 13—14 világosság, még mindig látni (K: világosság <volt> van,
még mindig látni)
16 a betűk elhomályosultak (K: a betűk elhomályosul<ni>tak)
30 örménnyel rokonos orosz (K: örménnyel <vegyült> ro-
konos orosz)
33 fokozta a vágyat (K: fokozta a <gyönyört> vágyat)
- 276 : 2 életre kiható tervet (K: életre <. . .> kiható tervet)
14—15 Moszkvából (NK: Moszkvából)
18—19 hajóra szállhatnának (K; PH: hajóra szállhatának)
21 elhalasztotta a szentpétervári utazást (K; PH: elhalasztotta
a szentpétervári utazását)
28 aranyokban (PH; 1895, NK: aranyokban)
jáspládába zárva (K: jáspis ládába <zárva> helyezve)
- 277 : 5 ideje elérkezett (K: ideje elkövetkezett)
21 Egy kertre nyíló ablak azonban (K: Egy kertre nyíló ablak-
<ban> azonban)
24 mámorából (NK: mámorából)
- 278 : 5—6 rendőrök ácsorogtak. A lakosztályokhoz (K: rendőrök
ácsorogtak <s kinek>. A lakosztályokhoz)
7 mindegyikét egy ajtónálló őrzé (K: mindegyiket egy ajtón-
álló őrzé)
12 az őszi hónapok alatt (K: az őszi hónapok<ban> alatt)
20 elrejtőzött a kerti lakban (K: elrejtőzött a kerti lakba)
- 280 : 12 formáság szerint volt szerkesztve (K: formáság szerint <. . .>
volt szerkesztve)
14 felmutatva a cárnő (K: felmutatva neki a cárnő)
22 most elkövetni készül. (K: most elkövetni készül<t>).
24 mellett, vagy a (K: mellett <meg> vagy a)
- 281 : 3 s melyet (K: s mely<lyel>et)
25 a nyugalom, melyet Frigyes (K: a nyugalom, melyet <ő>
Frigyes)
erőszakolt, a kedves emléké (K: erőszakolt, <volt> a kedves
emlékét)
27 vezényelte a cárnő által (K: vezényelte a <. . .> cárnő
által)

Lap: Sor:

- 281 : 30—31 egészségi tekintetből (K; PH: egészségi tekintetekből)
- 282 : 13 a beszélő ajkait ügyelve (K: a beszélő ajkait <nézve> ügyelve)
- 21—22 odahívott a kórágyhoz (K: odahívott <magáh> a kórágyhoz)
- 25—26 Látások könyvében (PH: látások könyvében)
- 31 olvassam el a tartalmát. (K: olvassam el <, a mi benne van> a tartalmát.)
- 33—34 a lord Hyndford lakomáján (K: a <...> Lord Hyndforth lakomáján)
- 283 : 2 ez én vagyok (PH; 1895; NK: az én vagyok)
- 15 még idegen vagyonghoz is (K: még idegen vagyong<t>hoz is)
- 18 dtlátta (1895: tlátta — sh. —)
- Kész a zárt szánkó (K: Kész <az> a zárt szánkó)
- 30 melle úgy zihált (K: melle <...> úgy zihált)
- 32 azt én beváltom (K: azt én <me> beváltom)
- 284 : 6 maga sem tudta. (K; PH: maga sem tudja.)
- rogyott (NK: ragyott — sh. —)
- 8 találni példát. (K: találni példá<...>t.)
- 285 : 18 jól megőrizte a titkát (K: jól meg<tudta>őrizte a titkát)
- 26 Frigyes és Oettinger (K: [beszúrás a margón])
- 286 : 2 nem tűrhette a füstöt; az ő kedvéért (K: nem tűrhette a füstöt; <...> az ő kedvéért)
- 10 Egy nagy kamasz (K: Egy < felnőtt> nagy kamasz)
- 13 Bötticher Anna (K: [beszúrás a margón])
- 14 királynői termet volt, klasszikus idomokkal (K: királynői termet volt, <junoi> klasszikus idomokkal)
- 287 : 1 büszkeséggel sugárzó (K: büszkeséggel <...> sugárzó)
- 11 hogy egy házibarátot lásson (K: hogy <a fele> egy házi barátot)
- 17 A kancellárnő az udvarnál (K: A kancellárnő <pedig> az udvarnál)
- 18 mint az urának (K: [beszúrás a margón])
- Erzsébet cárnő (K: <A> Erzsébet cárnő)
- 19 állott (K: állt)
- 288 : 23—24 mely (saját életrajza szerint) (K: mely <emléki> (saját életrajza szerint))
- 26 dacára a pazarló életmódnak (K: daczára a <pazarló> pazarló életmódnak)
- 289 : cím fejezet. Hogyan születik (K: fejezet. <Gonosz kelepce.> Hogyan születik)

Lap: Sor:

- 289 : 5 őseréjében együtt uralkodik (K: őseréjében <s> együtt uralkodik)
6 a jogarral és a — kancsukával. (K: a jogarral — és a kancsukával.)
8—9 amit *a* bizalmas egyedüllét (K; PH: a mit bizalmas egyedüllét)
26 Goltz (1895; Gotz — sh. —)
10 az angol parlamentnek (K: az angol parlamentnek)
290 : 17 rajzolja le számára (K: rajzolja le *a* számára)
19 tervrajzokat és *a* gályaképeket (K; PH: tervrajzokat és gályaképeket)
19—20 minden könyvesboltban meg lehetett (K: minden könyves boltban <leh> meglehetett)
291 : 19 aki saját királyát (K: a *ki a* saját királyát)
26 egy fortifikacionális tervrajz (K: egy <...> fortificationalis tervrajz)
28 a gazember a nyakára (K: a gazember a <hátára> nyakára)
292 : 1 hova (K; PH: hová)
16 ön nem *a* kronstadti erődítmény. (K: ön nem kronstadti erődítmény.)
19 Goltztul (NK: Goltztól)
20—22 Ő tudta legjobban... becsületes úton keresi. (K: [beszúrás a margón])
23 hanem nyalábra kapta (K: hanem <nalab> nyalábra kapta)
25 minden rúgkapálozása dacára átcipelte (K: minden rúgkapálozására átczepelte)
30 erlaubten ihr (K: erlaubten <...> ihr)
293 : 29 Lord Hyndfordot (K: — Lord Hyndtforthot)
294 : 17 azt mondta Goltznak (K: azt mondta <neki> Goltznak)
hogy már *most* mutassa meg (K: hogy már *mutassa* meg)
296 10 az érdekelt kedélyekben (K: az érdekelt <...> kedélyekben)
11 homály takarja (K: homály <fedi> takarja)
297 : 13 gyűlöletét legjobban fenntartá (K: gyűlöletét *a* legjobban <bizto> fenntartá)
17 a fiút és semmi titkot (K: a fiut s semmi titkot)
27—28 az angol, osztrák és később *a* francia (K: az angol, osztrák és később francia)
33 az oroszok félreálltával (K: az oroszok <kie> félreálltával)
34 nem érintkezhetik (K: nem érintkethet<nék>ik)
298 : 3—4 háborúnak a kimenetele. (K; PH; 1895; NK: háborúnak a kimenetele?)

Lap: Sor:

- 298 : 8—9 S ha még abban tört volna ki (K: S ha még <csak> abban tört volna ki)
12 légióknak honfitársai ellen (K: légiók<at>nak honfitársai ellen)
- 21—22 egymás ellen irányult politikai cselekvésben (K: egymás ellen <dolgozó> irányult politikai cselekvésben)
- 299 : 8 Bestuseff Alekszej (K: Bestuseff <...> <...> Alexej)
12 hírhedt (K: hirhedett)
Bestuseff-cseppeknek (K: <Riumin> Bestuseff cseppeknek)
- 300 : 1 az orosz udvar diplomáciai (K: az orosz udvar <fényében> diplomáciai)
11 megöletnie (K: megöletni)
- 301 : 9 Moszkvát (K: Moszkovát)
10 Bécset ismerte (K: Bécset is ismerte)
- 302 18—19 Frigyes király legifjabb nővére volt. Jól ismerte *Trenket*. (K; PH; 1895; Frigyes király legifjabb nővére volt. Jól ismerte *Frigyest*.)
- 303 26 Hogy miért (K: <...> Hogy miért)
34 kit nagylelkűen (K: a kit nagylelkűen)
- 304 : 15 nagyon lehorgasztá a kevélységét (K: nagyon le<apaszt>-horgasztá a kevélységét)
27 az üldözött medvének (K: az üldözött <...> medvének)
29 Egymillió forint örökség — hatvanhárom prókátorral! (K; PH: Egy millió — hatvanhárom prókátorral!)
- 34—305 : 1 Bécsbe az ő moszkvai jó barátja (K: Bécsbe <...> az ő moszkvai jó barátja)
- 305 : 3 a Ferenc bátyja végrendeletét (K: a Ferencz bátya végrendeletét)
9 Moszkvába (K: Moszkovába)
26 labirintból (PH: *labyrinth*ból — sh. —)
29 nyájassággal félrehívta egy ablakfülkébe (K: nyájassággal félrehívta egy ablakfülkébe)
34 hajthatatlan (K: hajthatatlan)
- 306 : 3 nyílik meg előtte a saját hazájában (K: nyílik meg előtte <m> a saját hazájában)
10—11 Még ez sem győzte le! (PH; 1895; NK: Még az sem győzte le!)
- 21—22 a végrendelet föltételeinek (K: a <...> a végrendelet föltételeinek; PH; 1895; NK: a végrendelet föltételeinek — szr. —)
- 26—27 4 csábképeért meg tudta tagadni a [kurzív:] haza-

Lap: Sor:

- születését (K: csábképeért <le tudott mondani> megtudta tagadni a [aláhúзва:] hazaszereteté<rdl>t)
- 307 : 27 *pretendál* (1895; NK: *praesentál* — szr. —)
- 308 : 8—9 *praelectiót* (1895: *prelexiót*)
13 a perek. Alig hinné (K: a perek. <(> Alig hinné)
22 Félmillió odal (K; PH: [bekezdés nélkül])
- 309 : 16 le kellett fizetni (K: le kellett <vol> fizetni)
18 aztán (K: *azután*)
20 a fájó sebeire (K: a fájó seb<é>re)
21 kinevezte Trenk Frigyest (K: kinevezte <öt> Trenk Frigyest)
- 310 : 1—2 a sóstó nádasaiban kacsázni (K: a sós tó <partj> nádasaiban kacsázni)
3—4 hosszúszerűből dohányozni (K: [beszúrás a margón])
4 annak a tűzlelkű ifjúnak (K: annak a <nyughat> tűzlelkű ifjúnak)
- 311 : 11—12 a bécsi főhaditanácshoz szabadságolásért (K: a bécsi főhaditanácshoz <engedélyért> szabadságolásért)
21 átvitorlázik Szentpétervárra (K: átvitorlázik <Oroszországba> Szentpétervárra)
24 úgy vélekedtek. (K: úgy <gondolkodtak felőlc> vélekedtek.)
27 messzeható ármányt koholtak ellene (K: messze<fűzött> ható ármányt <szóttek> koholtak ellene)
- 312 : 10 miért (K: mért)
18 egyetlen ismeretsége (K: egyetlen új ismeretsége)
- 313 : 32—33 öltözzön fel (NK: öltözzék fel)
- 314 : 10 állani (K; PH: állni)
33 Reimer (PH; 1895; NK: Raimer)
ugyanazzal a porosz tiszttel (K: <egy> ugyanazzal a porosz tiszttel)
33—34 ugyanazokkal a porosz altisztekkel (K; PH: ugyanazokkal az altisztekkel)
- 315 : 15 fölvezetteté (K: felvezetteté)
- 316 : 22 dragonyos ezredének utolsó tartalékszázadát (K: dragonyos ezredének <leg>utolsó tartalékszázadát)
27—28 ott talált felnyergelt, felkantározott (K: ott talált <felszerszám> felnyergelt, felkantározott)
- 317 : 12 bolondgombát (K: bolondgombákat)
23—24 védbeszédet fog tartani (K; PH: védbeszédet fog ő tartani)
27—28 A berliniek sokkalta egyszerűbb módszer szerint tudtak

Lap: Sor:

- elbánni (K: <Frigyes király> A berliniek sokkalta egyszerűbb<en> methodus<sal> szerint)
- 317 : 29 állítottak megfizetett hamis tanúkat (K: állítottak <ham> megfizetett hamis tanukat)
- 318 : 1 Zárt kocsi**k**ban (K: Zárt kocsi**b**an)
2—3 ór volt mellette. (K: ór <állt> volt mellette)
17 kapta e merénylet (K: kapta <...> e merénylet)
21 Goltz (PH; 1895; NK: Gohr)
32 öltönyét levettették vele (K: öltönyét levettették vele)
- 319 : 2 Azt (1895; NK: Az — sh. —)
24 Amint délben (K: A mint <reggelenkint> délben)
25—26 egész nap koplalt. (K: egész nap <éhezett?> koplalt.)
- 320 : 8 ősmert (K: ismert)
9 a király ezüst tányérról (NK: a király ezüst tányérai**r**ól)
13—14 Ennyivel *el*élhatsz holtig. (PH; 1895; NK: Ennyivel élhatsz holtig.)
15 Hát „holtig”! (K; PH: Hát „holtig”! *Vége az első kötetnek.*)
- 321 : 1 el volt temetve élő testben. (K: el volt temetve él<ve>ő testben)
8—9 adták be neki a kenyeret és a vizet (K: adták be neki <az ételt és italt> a kenyeret és vizet)
- 322 : 20 kellett olyan mélyen kiásni (K: kellett olyan mélyen kiásnia)
28 mindent visszarakott (K: mindent <helyre> visszarakott)
31 főltszegezte (K: felszegezte)
- 323 : 6 Hej (K: Héj)
29 a glatzi várfogságból (K: a Glatzi <...> vár fogságból)
- 325 : 5 női hangból gyors suttogás (K: női hangból <halk> gyors suttogás)
14 mihelyt (K: mi<ly>helyt)
23 Trenk a nyoszolyából hasogatott (K: Trenk a<z> <...> nyoszolyájából hasogatott)
- 326 : 2 kitörése alkalmával (K: kitörése alkalmá<bol>val)
8—9 gavalléros nyíltsággal (K: gavalléros <osz> nyíltsággal)
11—12 hogy annak az értékét (K: hogy <azt> annak az értékét)
- 327 : 6—7 az egyiket akasztófára ítélték (K: az egyiket <...> akasztófára ítélték)
- 328 : 8—9 lámpással a kezükben (K: lámpás<okkal>sal a kezükben)
20 Az eső hullani kezdett. (K: az eső <permetezni> hullani kezdett.)

Lap: Sor:

- 328 : 27 irgalmasan kiált fel (K: irgalmasan <...> kiált fel)
- 329 : 2 megfenyíteni (PH; 1895; NK: megfenyíteni)
6 magának, a privát használatára (K: magának, a <saját>
privát használatára)
9 a „bátyja” számára (K: a „bátya” számára)
16 néhány hét alatt emeltek. (K: néhány <nap> hét alatt
emeltek.)
17 köteléket (K: kötőléket)
- 330 : 3 felszerelése (K: felszerelése)
15—16 az űr léptének dobaját (K: az űr <kopog> léptének
dobaját)
16 Csak két (K: Csak <csak> két)
2 a porkoláb bejött a zárkájába (K: a porkoláb bejött <hozzaj>
a zárkájába)
21—26 derengett a boltozatba vajt ablakból alá (K: derengett
a boltozatba vajt ablak<ban>bol alá)
315—32 ha fel akarta a testét melegíteni, csak annyit tehetett
(K: ha fel akarta a testét melegíteni, <ugrálhatott> csak
annyit tehetett)
- 331 : 12—13 aztán *hog*y ne panaszkodjék (K: aztán ne panaszkod-
jék)
16 kegyetlen koplaltatása után (K: kegyetlen koplaltatás után)
19 áldotta zsarnokait (K; PH: áldotta *a* zsarnokait)
30—31 megkönnyíti az Isten az *ágya* szalmáját (1895; NK:
megkönnyíti az Isten a szalmáját — szr. —)
- 332 : 3 Más híres embernek (K: Más híres ember<ek>nek)
11 ameyen véget fog vetni (K: a melyen <...> véget fog
vetni)
15 valami okosabbat kezdeni (K: valami okosabba<n>t kez-
deni)
31—32 *sem*hog^y keresztülhúzhatta volna (K: *mint* hog^y keresz-
tül húzhatta volna)
- 333 : 18 vissza kellett bújni a bilincsekbe (K: vissza kellett bújni
a <lánczokba> bilincsekbe)
19 a hajkötő szalagjának (K: a hajkötő<j> szalagjának)
22 szabadítani (K: szabadítani)
24 vasabrincset (K: vas<...> abrinc<ba>ot)
- 334 : 2 melyeknek percegő kanócánál (K: melyeknek <...> percze-
gő kanóczánál)
4 az utolsó ajtó kulcsnyikorgatása (K; PH: az utolsó ajtó
kulcsnyikorgása)

Lap: Sor:

- 334 : 12—13 látott. — A börtönének (K: látott. — <...> <...> A börtönének)
13 egy nyitott ablak (K: Egy <vasráccsal elzárt> nyitott ablak)
17 a sánczkarózaton kell átmászni (K: a sánczkarózaton kell <fel> átmászni)
33 be kellett várnia (K: <bele> be kellett várnia)
- 335 : 2 Eszébe jutott az a tündéralomhoz (K: Eszébe jutott <, hogy mily> az a tündéralomhoz)
- 337 : 3 a belső őrálláson (K: a belső <strá> őrálláson)
13 gondolkodott (K: gondolkozott)
14 jön majd a porkoláb (K: jön<nek> majd a porkoláb)
17 hogy tisztességes kapitulációt csikarjon ki (K: hogy tisztességes kapituláció<hoz jusson>t csikarjon ki)
26 megérkezett a felügyelő (K: megérkezett a <térparancsnok> felügyelő)
- 338 : 17 parancsolá Bork (K: parancsolá <ekkor> Bork)
28 megparancsolta (K: megparancsold)
32 lutheránus (K; PH: lutheránus; 1895; NK: lutherános)
- 339 : 5 aztán (K: azután)
- 340 : 5—6 A kovács és szabó is elkészültek (K: A kovács és szabó is elkészült)
9 hogy a durva vitorlavászon (K: hogy <az> a durva vitorlavászon)
24 Első dolga volt (K; PH: Első dolog volt)
- 342 : 13 szabadult (1895; NK: szabadul) ^
31—32 Erő kellett hozzá. (K: Erő <volt> kellett hozzá.)
- 343 : 5 két hüvelyknyire (K: két <láb> hüvelyknyire)
10—11 a padlóbul kihúzott vésűszeg ismét a helyére vésve (K: [beszúrás a margón])
- 344 : 4 a felső részével (K: a <ma> részével)
5—6 a homokot kikaparni (K: a homokot kikapar<va>ni)
13 Gefhardttal (K: Gefhardtal)
fúrót, ami egy (K: fúrót, a mi<nek> egy)
16 be szokta lepni a csillogó (K: be szokta lepni <az> a csillogó)
17 pincezúzmara (K: pincezegecz; PH: pincejegec)
semmi fúrást (K: <a mi> semmi fúrást)
33—34 egy öreg gránátos (K: egy <fiatal> öreg granátos)
- 345 : 16 A pomerániai veterán (K: A pomerániai <rekruta> veterán)

Lap: Sor:

- 345 : 18 ellenkező oldaldán lévő ajtónál (K: ellenkező oldalon levő ajtajánál — [beszúrás a margón:] oldalon levő)
24 leszaladhatott a városba (K: leszaladhatott a város<ból>ba)
- 346 : 21 megérti a szökési tervet (K: megért<é>i a szökési tervet)
- 347 : 5 felkutatattá (K; 1895; NK: felkuttatá)
Legkisebb (K: Legkissebb)
34 az imént itt járt (K: az imént <. . .> itt járt)
- 348 : 21—22 hívják (K: híják)
27—28 olyan gondatlan (K: oly<an> gondatlan)
- 349 : 13 A koalíció létrejött Poroszország ellen. (K: A koalíció létrejött <Frígyes> Poroszország ellen.)
- 350 : 1 embert lepocskondiázní. (K: embert <szidalmazni> lepocskondiázní)
2—3 utoljára a Máriáját (1895; NK: utoljára Máriáját)
15 az övéhez kötött láncot (K: az <. . .> övéhez kötött láncot)
21 meztelen padlón (K: meztelen pallón)
24 ezt a korszót is (K: még ezt a korszót is)
26 a láz szomjától (K: a láz szomjaitól)
- 351 : 15 hordtak be neki (K: hordtak be <. . .> neki)
18 *térőnagy* (PH; 1895; NK: *tábornagy* — szr. —)
33—34 egész *pucérra* vetkőzve (PH; 1895; NK: egész *pusztára* vetkőzve — szr. —)
- 352 : 7—8 Azt lehet legjobban . . . a szűk föld alatti csatornában. (K: [beszúrás a margón])
10—11 úgyhogy utolja felé (K: úgy hogy <a vége> utólja felé)
23 leszamarazott (1895: legszamarabb)
- 353 : 28 kőművest s asztalost (K: kőműves<eket>t, asztalos)
28—30 Azonban rögtön . . . újat szegezettek. (K: [beszúrás a margón])
- 354 : 13 *louis d'or* (K: *louis'or*)
- 355 : 2 *visszagurult* (K: *visszagórt*)
21 ellen pedig egy új mortifikálást (K: ellen pedig <azt az> egy új mortifikálást)
22 a várparancsnok. (K: a városparancsnok <, hogy>.)
- 356 : 2 *ez anyyira* (PH; 1895; NK: *az anyyira*)
- 357 : 10 valami a hadjáratban (K: valami <, a> a hadjáratban)
14 az új szabadcsapatok (K: az új <. . .> szabad csapatok)
17 Nagy Iván Magyar családok (K: Nagy Iván <a> magyar családok)
19 helyre beiktatni. (*Megtörtént 1898.*) (K; PH; 1895: helyre beiktatni.)

Lap: Sor:

- 358 : 15—16 a szerencsétlennel még most is . . . a hazaárulás után is.
(K: [toldás a margón])
22 szerszáma. Remekművek (K: szerszáma. <S ezek a> Remek
művek)
25 Az ércbe *véssett* betűsorok (K: Az ércbe*vésített* betűsorok;
PH: Az ércbe*vedgott* betűsorok; 1895; NK: Az ércbe*vedgott*
betűsorok — szr. —)
31 napokon át kivéste. (K: napokon át <alkotón> kivéste.)
32—359 : 2 Egy ilyen . . . eltitkolták előtte. (K: [beszúrás a
margón])
359 : 9 A napfény tette-e (K: <A mint> A napfény tette-e)
22 hogy a fal reszket (K; PH: hogy az a fal reszket)
23 itt áll (K: itt áll<t>)
34 megrakva pénzzel (K: megrakva <a> pénzzel)
360 : 4 szülőföldjét (K: szülőföldét)
5 a tíz körmével kellett vájnia (K: a tíz körmé<. .>vel kel-
l<ett> vájnia)
7 darabra kell is törnie (K; PH: darabra kell is törni)
10 kivihető volt! (K; PH: kivihető volt.)
12 Azok a kaszamátákban tanyáztak. (K: Azok <a sátorokban>
a kaszamátákban tanyáztak.)
16—17 egyenruhát adnak rá, kardot (K: egyenruhát adnak
rá<. .>), kardot)
32 egész a torkára forrhat (K: egész torkára forrhat)
362 : 16 Majd még (K: <Azután> Majd még)
16—17 hozatott a fogoly számára (K: hozatott <a herczeg>
fogoly számára)
363 : 26 ígérem önnek, hogy (K: ígérem önnek <nemesi szavamra>,
hogy)
365 : 6 könyvet írt: gúnyolta (K: könyvet írt: <ostorozta> gú-
nyolta)
8 Egy őszi napon (K: Egy <tavaszi> őszi napon)
kinyitották az ajtait (K: kinyitották az <ablak> ajtajait)
10—11 A harangok beszéltek egymással, versenyzett velük a
trombitarecségés (K: A harangok beszéltek egymással:
<felváltotta> versenyzett velük <a harangszó> a trombita-
recségés)
366 : 5 örökséget kezeltek (K: örökséget <. .> kezeltek)
31 az útját elzáró nagy kőig (K: az útját elzár<va>ó nagy
kőig)
367 : 2 A fullasztó légben (K: [bekezdés nélkül])

Lap: Sor:

- 367 : 14 és megcsókolta. (K: és megcsókolta *azt*)
18—19 a vizsgáló tiszt itt találja (K: a <porkoló> vizsgáló tiszt itt találja)
21 A *bűszos* légben (PH; 1895; NK: A *bűzös* légben — szr. —)
23 elvégzé (K: elvégezté)
- 368 : 5 ásta a föld alatti csatornát (K: ásta a föld alatti <...> csatornát)
14 folytatta az aknaásást (PH; 1895; NK: folytatta az aknazást — szr. —)
16—17 szaladgált a börtönében (K: szaladgált a <...> börtönében)
33 Az eddigi ismerős (K: Az <...> eddigi ismerős)
- 369 : 22—23 adott neki. De a kis egér (K: adott neki <...> De a kis egér)
34 Schell (K; PH; 1895; Schenk)
- 370 : 1—2 Öneki ügyis dezertálni kell (K; PH: Ő neki ügy is dezertálnia kell)
7—8 hasonló kulcsot, aminőkkel (K: hasonló kulcsot, <mint> a minőkkel)
9 Walrabénál (K: [beszúrás a margón])
14 odajön a börtönéhez (K: odajön az ő börtönéhez)
- 371 : 14 gyanakodó *ügyvédek* (K; PH: gyanakodó *diplomata*k)
22—23 a „nagy” melléknevet adták (1895; NK: a „nagy” melléknevet adtak — szr. —)
23 törhetetlen (K; PH: törhetlen)
- 373 : 10 becsületszavamat kötöm le (K: becsületszavamat <szavamat> kötöm le)
16 a vésüket. A kettévágott (K: a vésüket <, a melyekkel>. A ketté vágott)
29 börtönszobátul (NK: börtönszobától)
31 folyosóbul (NK: folyosóból)
32 annak két erősen zárt ajtaja (K: annak <...> két erős zárt ajtaja)
- 374 : 27 láncszeme olyan tömör (K: láncszeme oly tömör)
- 375 : 3—4 bámulva: arra a kis lyukra (K: bámulva: <az ágyán> arra a kis lyukra)
15—16 bátyjauránál (1895; NK: bátyauránál)
18 — Legyen szabad (K: Legyen szabad)
24—25 sok tiszt, akiknek az arcán (K: sok tiszt, <...> a kiknek az arcán)
27 elrendelte (K: elrendelé)

Lap: Sor:

- 376 : 8 polgári szolgálatot (K: polgári < hatalmat > szolgálatot)
11 Saját hazájába (K: Saját < ország > hazájába)
20 kiosztá a börtönőrei közt (K: kiosztá < . . . > a börtönőrei
közt)
- 377 13 adagiót: „So lebe (K: adagiót < (> „So lebe)
15 és 16 közt [az utolsó hírlapi folytatás elé:]

Trenk Frigyes

Vége

- 16 börtönétül (NK: börtönétől)
17 börtönbül (NK: börtönből)
22—23 Kinevezték nyugalmazott főstrázsamesternek extra
statum. (K: [beszúrás a margón])
26 föltétel alatt adatta vissza (K: föltétel alatt < kapta > adatta
vissza)
31—32 acélmetszetekkel (1895; NK: aszélmetszetekkel —
sh. —)
33 királynő (K: királyné)
- 378 : 16 abba természetesen belevesztett (1895; NK: abban természe-
tesen belevesztett — szr. —)
17 ungorkodott a papokkal (K: < boszan > ungorkodott a pa-
pokkal)
20—21 bemutattatá (1895; bemutattá — sh. —)
- 379 : 12 élvezhette a dicsőséget (1895; NK: élvezhette a dicsőségét)
18 Robespierre (1895; NK: Ropespierre — sh. —)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

A MOTÍVUMROKONSÁGRÓL

A két *Trenk* és a *Trenk Frigyes*, mint emlékiratokból készült regény, természetesen hasonlóságokat mutat fel a korban, műfajban és tartalomban hasonló emlékiratok alapján írt másik két regénnyel, a *Rab Rábyval* és a *Gróf Benyovszky Móric életrajzával*. Ezek a hasonlóságok azonban, melyekre már a *Trenk*-regényeknek a Jókai életművében való elhelyezésénél utaltunk, tulajdonképpen a források rokon voltát jelentik, és Jókait csak annyiban jellemzik, hogy ő éppen ezeket az egymással ily rokon forrásokat választotta ki regényei tárgyául, „alapanyagául”.

Az „alapanyag” rokonsága azonban időszerűvé teszi a motívum-rokonság elvi kérdésének felvetését. A JKK sajtó alá rendezői az egyes művekhez tartozó *Tárgyi és nyelvi magyarázatokban* igyekeznek kimutatni, hogy a szóban forgó mű egy-egy motívuma — jellegzetes szituációja — Jókainak mely másik művében szerepel még. Feladatuk a kritikai kiadás természeténél fogva nem lehet több, mint e motívumok rokonságának megemlézése. S ezek száma nem kevés. Ebből azonban a felületes olvasó arra a téves következtetésre juthat, hogy hiszen Jókai igen gyakran ismétli önmagát, ugyanazokat az elemeket kombinálja, ami bizony csökkenti az írói nagyságáról eddig alkotott fogalmat. Pedig — nem szólva arról, hogy Jókai motívumai, szituációi még az egyes ismétlődések mellett is mérhetetlenül gazdagok — a rokon motívumok *felbukkandásával* legalább egyenlő fontosságú a szerepeltetésük, feldolgozásuk *módja*. Mert ha Jókai egy hasonló vagy éppenséggel azonos szituációt több művében mindig a témakörnyezetnek megfelelően más-más írói eszközökkel, és mindig találóan, mindig szuggesztíven, mindig a témakörnyezetet erősítve, kiemelve, árnyalva épít bele műveibe, akkor a motívumrokonságok bősége nemhogy csökkentené, de igen nagy mértékben még fokozza az írói nagyságáról eddig alkotott közfogalmat.

A rokon motívumok feldolgozásának különféle módját kimutatni azonban nem lehet a kritikai kiadás feladata: ez külön, alapos tanulmányt igényel, s itt csak azért vetettük fel ezt a problémát, mert a

jelen kötettel kapcsolatban alkalmunk adódik utalni jegyzeteink egy helyére, ahol történetesen éppen az itt elvileg felvetett kérdés egy gyakorlati példája szerepel. A *Rab Ráby*nak és a *Trenk Frigyes*nek egy motívuma — a börtönben megjelenő egérke — oly nagy mértékben hasonló, hogy nem mulaszthattuk el e hasonlóság behatóbb megvizsgálását.

Persze kétségtelen, ezeknek az emlékiratregényeknek a motívum-rokonságai nagyrészt abból erednek, hogy az alapjukul szolgáló írásokban sok volt a kor és a téma konvenciózus elemeiből: pl. az említett egérke-motívum sem Jókai leleménye, hanem megvan Ráby önéletírásában is (Jókai maga is hivatkozik rá, vö. JKK Regények 38. kötet. 336 : 11—13), akárcsak a Trenkében (bibl. 43. sz. 173—175.). S látjuk, hogy ezt az úgyszólván készen kapott azonos motívumot milyen két különböző módon, más-más eszközökkel, mennyire a témának, a mondanivalónak megfelelően dolgozta fel a két regényben; ennek alapján — mintegy előlegezve a rokon motívumok feldolgozásának módjáról valamikor elkészítendő tanulmány végkövetkeztetését — joggal feltételezzük, hogy a motívum feldolgozásának ez, a mindenkori témához igazodó, művészi változatossága jellemzi mindazokat a rokonságokat, amelyekre a JKK jegyzetei közt utalás történik.

A *Rab Ráby* és a *Trenk Frigyes* rokon börtönszituációi közt az egérke-motívumon kívül különösen szembevetendő a börtönből való kiszökés egyik „használati utasítása” — a kikapart vakolatot Ráby rabtársai egy lúdtoll szárán keresztül fújják ki az ablak rostélyán át, a hézagokat pedig a vizitálás idejére rágott kenyérral tömök be (i. m. 272 : 7—10) — Trenk esetében a kifújás ugyamúgy, csak egy papírból csavart csövön át történik (323 : 1—3), s ő az aranyainak rejtegetésére szolgáló lyukakat ragasztja be kenyérdegeccsel (344 : 15—16). De a börtönben váratlanul felülről megszólaló baráti hang, a réseket elfedő pinceszúzmara, az üzenetek kijuttatásának módozatai mind olyan motívumok, melyek rokonok a két börtönregényben. Felsorolásukat azonban a már említett oknál fogva — minthogy eredetük a kor és a téma konvencióiban rejlik — fölöslegesnek tartjuk folytatni; ami belőlük Jókait illeti, tehát átvételük módját és a különféle témáknak megfelelő különféle felhasználásukat már bemutattuk. Itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy a *Trenk Frigyes* két jellegzetes börtönmotívuma más szituációban szerepel a *Szabadság a hó alatt* c. műben (JKK 36. k.): a kézről kesztyűként lehúzni a bilincset (342 : 13—15) ott a kis kezű Diabolkának könnyen sikerül (162 : 7—8); az éjjel épített, nappal elfalazott rejtekút (uo.) amott Constantin nagyherceg lengyel építészének fogása (184 : 23).

Az alapul szolgáló emlékiratokon kívüli, egyéb rokonságok közül itt azt említjük meg, hogy Jókai az *Utazás egy sírdomb körül* c. művében, valamint *Az eldtkozott család* c. regényének utószavában ugyanolyan szellemben vitázik az idealizmus és realizmus fogalmainak elterjedt értelmezésével (Sőtér István megállapítása szerint Haraszti Gyulának *A naturalista regény* c. 1886-ban megjelent könyvével, vö. Sőtér István: *Jókai*. 1941. 13—14.), ahogyan a *Trenk Frigyes* első fejezetében. Az *Utazás egy sírdomb körül* fejtegetésében az ellen tiltakozik, hogy csak az élet árnyoldalainak ábrázolását nevezik realizmusnak, „követelem, hogy az élet fényoldalai is el legyenek fogadva realizmusnak” — írja. A *Trenk Frigyes*ben elmélet nélkül, gyakorlati példákon mutatja ki nézetének igazát: több mint két oldalon keresztül (240 : 1—242 : 12) parodizálva mutatja be, hogy ellenlábasa mit neveznek (tisztességet, hősiességet stb., az élet, a jellem „fényoldalait”) idealizmusnak, és mit (botrányokozást, csalást stb.) realizmusnak. Itt, a regényben is, regényírói eszközökkel a maga elméleti álláspontját védi: hogy ő igenis realista író, de a realizmusnak nem abban a vulgáris értelmezésében, mely szerint — ismét az *Utazás egy sírdomb körül* szavait idézve —: „csak a kocsmái dulakodás képe jogosult” műfaj. Vö. még Jókai 17. sz. noteszában (JKK *Följegyzések* II. k. 195 : 12—14.)

A *Trenk*-regények egyéb — részint az emlékiratokon kívüli forrásokból, részint Jókai képzeletéből származó — alakjai, szituációi közt is bőven akadnak olyanok, amelyek motívumrokonságban állnak az író egyéb műveivel. Ezeket az itt következő egyedi *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* közt tüntetjük fel.

Lap: Sor:

- 7 : 2 *II. Frigyes* (1712—1786) — porosz király, uralkodott 1740-től
Friedrich Wilhelm, Wylich és Lottum grófja (1716—1774) mint hadnagy csapatnál szolgált, de nyelvismerete folytán *II. Frigyes* többször igénybe vette, ha külföldiekkel tárgyalt
 9—10 . . .*nőt egypár hüvelykkel. Kevés hja volt természetből az egy ölnek . . .* — 1 öl = 1 m 90 cm, a hüvelyk ennek 1/72 része, tehát kb. 2.6 cm
 21 *a scharlaki uradalmat* — pontos neve: Großscharlach
 8 : 8 *skófiium* — hímzésre használt arany vagy ezüst fémszál
hímvarrás — hímzés
 11 *ex propriis* — saját erejéből, saját költségén

Lap: Sor:

- 8 : 16 *angyalhullásos* — köves, kavicsos (l. még: *A jövő század regénye*. NK 52. k. 394 : 5—6)
- 9 : 6 *ordre de bataille* — csatarend, csataparancs
- 26—27 *Voltaire*, François Marie Arout (1694—1778) a világhírű filozófus író — *Pierre-Louis Maupertuis* (1698—1759) francia természettudós — *Charles-Étienne Jordan* (1700—1745) francia származású irodalmár, filozófus — *Julien Offroy de La Mettrie* (1709—1751) francia filozófus — *Karl Ludwig Pöllnitz* (1692—1775) német író, királyi főszertartásmester
- 10 5 a következő télen — 1743-ban
- 6 *Frigyes király nővérét, Saroltát, nőül vette a svéd király, Gusztáv* — a királyné neve helyesen: Ulrika Lujza, a svéd királyé: Adolf Frigyes (1710—1771; uralkodott 1751-től)
- 17—18 *szuperveszte* — ujjatlan felsőkabát; a francia soubreveste latinós—magyaros alakja
- 18 *krepin* — selyem vagy gyapotszál
- 20 *a német példabeszéd...* — „Wer den Schaden hat, braucht für den Spott nicht zu sorgen” (Lipperheide: *Spruchwörterbuch*. 1909. S. 751.)
- 11 13 *az a hölgy már egy év óta férjnél volt* — mint utóbb kiderül, az a hölgy II. Frigyesnek Amália nevű húga; Amália hercegnő (1723—1787, zenei tehetség, a Bach-tanítvány Kirnberger növendéke, maga is zeneszerző) Quedlinburgban, a birodalmi jogú (tehát önálló fejedelemségnek számító) apácakolostorban 1744-ben — vagyis alig egy évvel nővérének esküvője és Trenk életének ehhez az esküvőhöz fűzött eseménye után — koadjutor, utódlási joggal bíró fejedelemszenny-helyettes (majd 1756-ban apátnő) lett. Jókainál szerepeltetett férjéről, A. Z. hercegről (talán Anhalt-Zerbst rövidítése?) Trenk önéletrajza sem tesz említést; ahol a *Trenk Frigyes* c. regényben Jókai ezt az A. Z. herceget, Amália hercegnő állítólagos férjét szerepelteti, mint aki Trenket a börtönében meglátogatja (342 : 34), ott az önéletrajzban (2. kötet 150. l.) a hessen-kasseli herceg szerepel, az akkor uralkodó VIII. Vilmos tartománygróf (Landgraf) Frigyes nevű fia (1720—1785), aki porosz katonai szolgálatban állt s akinek nagybátyja, (Vilmos fivére, szintén Frigyes) 1715-ben feleségül vette Ulrika Eleonórá, XII. Károly svéd király testvérét; XII. Károly halála után ez a Frigyes lépett, I. Frigyes néven a svéd trónra (uralkodott: 1720—1751);

Lap: Sor:

- mármost összehasonlítva a családi összefüggések történeti tényeit a Jókai képzelete által teremtett összefüggésekkel, azt látjuk, hogy Trenk börtönlátogatója az *önéletrajzban Frigyes hessen-kasseli herceg* (Frigyes porosz király sógorának fia, mert Frigyes király húga — Ulrika Lujza — volt Vilmos fivérének — Frigyes svéd királynak — felesége) — *Jókainál viszont Frigyes kirdlynak a sógora A. Z. herceg néven* (olyképpen, hogy a király másik hűgának, Amáliának a férje); megjegyezhetjük, hogy a szóbanforgó Frigyes hessen-kasseli herceg utóbb arról vált hírhedtté, hogy az amerikai függetlenségi háború idején katonáit áruba bocsátotta Angliának
- 12 : 3 *csupa sáfrányt terem* — a sáfrány a ritka, drága árú jelképe (Vö. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 587.)
- 14 *bockritter* — (szsz. baklovag) rablólovag-ördögök; Jókai ezt a fogalmat a *Rheinischer Antiquarius* c. német kiadványból veszi, melyet *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. regényéhez használt fel forrásul, vö. JKK 35. k. 11 : 28 sorához jegyzet
- 19 *misztériózus* — (francia: mystérieux) titokzatos
- 25 *asszony van a kabdlában* — itt a *kabdla* szó nem magyar, hanem franciás—németes értelmében *drmdnyt* (ném: Kabale) jelent
- 33 *balsorsának az enigmája* — aenigma: rejtvény; itt: a rejtvény, a rejtély kulcsa
- 13 7 *ő is Ádám fia volt* (vö. még 73 : 26) — hasonló motívumú Jókai *Nagy urak bosszúja* c. elbeszélésének kezdete (NK 34. k. 300.)
- a szép danzigi énekeső* — Doris Ritter énekhangja megtetszett a trónörökösnek; a király az énekesnőt nyilvánosan megkorbácsoltatta; l. még: 73 : 29
- 8 *a „nagy kurfürst”* — a hét kurfürst (választófejedelem) alkotta a német császárválasztó testületet, valójában önálló uralkodók voltak; a „nagy”-nak nevezett Frigyes Vilmos brandenburgi kurfürst 1620-tól 1688-ig élt, nem apja, hanem dédapja volt II. Frigyesnek; kegyetlenségéről híres apja ugyancsak Frigyes Vilmos (1688—1740) e néven az első porosz király volt
- 9 *kronprinc* — (szsz. koronaherceg) trónörökös
- 12—13 *akiről azt írta a fídnak, hogy „se nem szép, se nem rút”* —

Lap: Sor:

- „Die Prinzessin ist nit häßlich auch nit schön” (I. Frigyes Vilmos 1732. febr. 4-i leveléből, melyben közli fiával, hogy feleségül kell vennie Erzsébet Krisztina braunschweig-beverni hercegnőt)
- 13 14—15 *akkor aztán szabad leszek!* — „Es lebe die Freiheit!” (szsz.: Éljen a szabadság! — Frigyesnek 1732. szept. 4-én Grumbkowhoz intézett leveléből)
- 18—19 *a gyümölcstelen fügefa, melyet a Messids megdtkozott a pusztában* — Vö. Márk evangéliuma 11 : 12—21 jegyzetben: *er liebt mich — von Herzen — mit Schmerzen — ein wenig — gar nicht* — szerelmi kiszámoló-játék: a margaréta szirmai kitépdesve számolják ki a fenti szöveg szerint (németül): szeret — szívből — fájón — egy kicsit — sehogyse
- 14 : 13 *téte-à-téte* — négy szemközti találka
- 15 *fraj* — komorna
- 20—21 *Plátó sem dlmódott égibb szerelemről . . .* — a közfelfogás Platón (i. e. 428—347) görög filozófus nevéhez a testi érintkezéstől mentes szerelmet kapcsolja
- 32 *alkoven* — magyarosan: alkóv: egy szobának fülkeszerűen elválasztott része
- 34 *karossz* — hintó
- 15 : 10 *escalier dérobé* — titkos, hátsó lépcső
- 12—13 *ah vous sentez du pipe* — ó, ön pipaszagú
- 16—17 *Menelaus . . . mielőtt Helena dlmát megzavarnd* — a trójai mondakörben szereplő Meneláosz görög király és neje, Helené, a megcsalt férj és a kikapós, szép feleség jelképei
- 19 *alarm* — riadó
- 16 : cím *Vous sentez d'eau de Cologne* — Ön otkolonszagú
- 9 *Spree* — folyó, Berlinen folyik keresztül
- 22 *generdalmars* — menetindulásra hívó riadójelzés, dob- és kürtjel
- 17 : 23 *stereotíp kiadás* — itt: egy irodalmi mű szokványos kiadása
- 26 *chamade* — ostromlottak megadást jelző trombitajele; itt: takarodó
- 18 18 *Igdrazill* — a germán hitregében az óriási világfa
- 19 2 *Jasinszky* — *Jakub Jasiński* (?—1794), utóbb lengyel tábornok
- 11 *hűségesen referál* — hercegnő titkos imádójának figyeltetésre szerepel Jókai Nagy urak bosszúja c. elbeszélésében is (NK 34. k. 300—307)
- 12 *animadvertdlni* — észrevenni
- 15 *Halt! Wer da? Patrol vorbeil* — Állj! Ki az? Őrjárat tovább!

Lap: Sor:

- 19 : 25—26 *mint a „lasszó” a fa dga köré tekeredik* — a lasszó (pányva) hurokként hullik a célra: a gömbnehezékekkel ellátott s a céljára rátekeredő kötél nem lasszó, hanem a másik dél-amerikai vadászszerszám: a bola
- 20 : 22 *tremplin* — rugalmas ugródeszka, ma: trambulin
28 *gamin* — csirkefogó
- 21 : 3 *kornét* — zászlós
13 *a teljes című közönséget . . .* — a latinus világban szokványos átlagcímzés — *pleno titulo* = teljes címmel; rövidítve: p. t., illetve t. c. : a cirkuszok és mutatványosok kikiáltói tették közismertté
20 *saltimbanque* — vásári komédiás, akrobata
24—25 *ekkora medvét nem szabad felkötni . . .* — ném. mondás: Einen Bären aufbinden = lódítani, füllenteni (Zoozmann: *Zitatenschatz*. 1911. 129. h.)
26 *Parole d'honneur* — becsületszó, becsületszavamra
- 22 : 12 *réveille* — ébredj, (itt:) ébresztő (réveil)
22—23 *Oculi és Palmarum között . . .* — vagyis nagybőjt harmadik vasárnapja (lat. Oculi: a hajdan e napon énekelt 25,15 zsoltár első szaváról) és virágvasárnap (lat. Dominica Palmarum) közötti időben
29 *sérénissime* — (franciául) őfensége
32 *kokojszds* — áfonyabokrok sűrűje
33 *erdőszer* — erdészet
34 *jäger* — urasági vadász
- 23 : 2 *livré* — libéria, inasruha
7 *jägerlatein* — vadász-szaknyelv (szsz. vadászlatin)
8 *palmdrum! tralldrum!* — (a tralla = ihaj! szóból) virágvasárnapkor adódik a legjobb vadászat, majd utána beáll a tilalmi, kíméleti idő
10 *a mindent tudás tiltott almafája . . .* — bibliai utalás (Mózes I. könyve 2, 17)
19 *erdőmester* — erdész (a német Waldmeister fordítása)
- 24 : 2 *homoeopathia* — 1796-ban felfedezett gyógy mód, elve hasonlót hasonlóval gyógyítani
26 *duenna* — eredetileg: úrnő; nálunk: előkelő hölgy dajkája, nevelőnője vagy társalkodónője
- 25 : 32 *Robinson lovagnak három évi élményeit . . .* — Defoe 1719-ben megjelent regényének hősére Trenk önéletrajza nem találoán hivatkozik: a leírt szituáció alig emlékeztet Robinson közismert történetére

Lap: Sor:

- 27 6 *Mollwitz* — ma: Malujowice (Lengyelország); sziléziai falu, ahol Frigyes 1741. ápr. 10-én ütközött meg az osztrák sereggel
8 *ezek a mozgó bástyák...* — II. Frigyes saját kifejezése: „wandelnde Bastionen”
- 12 *osztrák örökösödési háború* — 1741-től 1748-ig Poroszország és szövetségesei által Ausztria ellen a Habsburgház kihalt férfiágának örökségéért viselt háború
- 17 *Károly Albert* (1697—1745) — 1720-tól bajor választófejedelem, 1742-től német-római császár
- 21 *vitam et sanguinem pro rege nostro...* — életünket és véréinket királyunkért: a magyar rendek válasza Mária Terézia segítségkérő beszédére Pozsonyban 1741. szept. 11-én
- 24 *burkus* — a XVIII. században a poroszok magyar elnevezése (a brandenburgi, lat. brandenburgus szó megcsonkításával: burgus, burkus)
- 24—25 *Károly főherceg* — Mária Terézia öccse
- 28 1—2 *Ludwig Andreas Khevenhüller* (1683—1744) — hadvezér
2 *Nádasdy Ferenc Lipót* (1708—1783) — hadvezér
Baththyány Károly József (1697—1772) — hadvezér
4—5 *amely napon Károly Albertet... császárrá koronázták...* — 1742. febr. 12-én
7 *Johann Daniel Menczel* (?—1744) — huszárezredes
- 15—16 *atyáik testvérek voltak...* — Christoph Ehrencich (Frigyes apja) és Johann Heinrich (Ferenc apja)
- 29 31 *monstrancia* — a katolikus templomban a szentségtartó, amelyben a pap a szentelt ostyát felmutatja
- 34 *Unna* — ma: Una, a Száva jobbparti mellékfolyója
- 30 3 *úriási küldetéssel...* — Úriásnak a bibliai történetben Dávid király elszerette a feleségét, őt magát pedig biztos halált jelentő feladattal bízta meg (Királyok II. könyve 11); Jókai hasonló értelemben említi *A lőcsei fehér asszony* c. regényben (JKK 46. k. 73 : 15)
- 22—23 *jatagán* — török görbe kard
- 34 *a cárné szolgálatába állt...* — Anna cárnő (1693—1740) 1730-tól uralkodott
- 31 1 *Münnich tábornagy alatt...* — Burkhard Christoph Münnich (1683—1767) német születésű orosz hadvezér és államférfi, a cárnő kegyence
3 *besszardbiai hadjárat* — a 1736—1739. évi orosz—török háborúban az orosz seregek moldvai előnyomulása

Lap: Sor:

- 31 : 29 *Csacsinoff* — (AkH:) Csacsinov
- 32 : 6 *avantgárda* — élcsapat, elővéd
- 21 *A Drina mellett* . . . — nyilvánvaló tévedés: ebben a háborúban az oroszok a Dnyepernél ütköztek meg a törökökkel, a Drinánál (Boszniában) az osztrákok harcoltak
- 24 *Buffaloff* — (AkH valószínűleg:) Buvalov
- 25 *koszevói attamán* — (AkH:) kosevoj ataman: a kos (zaporozsjei kozákhad) parancsnoka
- 29—30 *komparadzsi* — bomba- vagy gránátvető tüzér; szerepel Jókai *A janicsárok végnapjai* c. regényében is (JKK, 7. k. 376.)
- 33 : 11 *Hofkeriegrath* — Udvari Haditanács
- 11—12 *Generalkommando* — Főparancsnokszág
- 16 *szerezsán* — vörösköpenyesek, osztrák lovas határőrcsapat a törökök elleni védelemre a XVIII. században
- 25 *Ekkor tört ki a háború* . . . — az osztrák örökösödési háború (vö. 27 : 12)
- 34 : 10 *Chateauroux hercegnő* — Marie-Anne de Mailly-Nesles (1717—1744), mint a francia hódító politika párthíveinek eszköze biztatta fel a henye XV. Lajost háborúskodásra
- 23 *Károly főherceg* — Károly lotharingiai herceg (1712—1780) osztrák hadvezér
- 32 *bojnyik* — (a szlovák zbojnik-ból) útonálló, zsvány
- 35 : 7 *lamentáló protestáció* — siránkozó tiltakozás
- 10 *aki fegyverrel öl, fegyver által hal meg* — Krisztus szavai a védelmére fegyvert ragadó tanítványhoz (Máté 26 : 52)
- 23—24 *Boroszlóban külön békét kötött* . . . — 1742. jún. 11-én, Boroszló német neve Breslau; ma Wrocław (Lengyelország)
- 29 *Festetics tábornok* — báró Festetics József (1694—1757) altábornagy
- 31 *Bellisle herceg* — Charles Louis Auguste Fouquet (1684—1761) francia tábornagy
- 36 : 3 *Ah madame Enroux!* . . . — szójáték: a finomkodó Chateauroux név a közkatónák ajkán a nekik érthető Enroux-vá lesz (enroue = rekedtté tesz)
- 4—5 *Ha meg nem csókolhatlak* . . . — a „Si je ne vous baise” durvább, mint Jókai fordítása: nemcsak csókra, hanem közösülésre is utal
- 17 *derékharc* — a derékhadaknak, a hadseregek zömének összecsapása
- 37 : 13 *Noailles herceg* — Adrien Maurice Noailles (1678—1766) francia államférfi és hadvezér

Lap: Sor:

- 37 : 16—17 *a bíbornok miniszter* — André Hercule de Fleury (1653—1743) XV. Lajos nevelője, 1726-tól miniszterelnöke
- 38 18 *peregrinus diák* — szerepel Jókai Dekameronjának *A peregrinus* c. elbeszélésében. Ezt a diákot említi az író *A csendes évek története és A magyar néphumorról* c. művében, *Életemből* I. 84., ill. 322.
- 24 *sinkordn* — I. Jókai magyarázatát: 54 : 29—35, vö. még *Szabadság a hó alatt* (JKK 36. k. 21 5) és *Szeretve mind a vérpadig* (JKK 42. k. 65 : 12)
- 25 *molosszus* — Molosszia epirusi görög vidék nevezetes vadász-kutyáinak neve
- 39 3 *ha a te kutyád is a farkával akart volna megharapni* — szerepel Jókai 9. sz. noteszában (l. JKK *Följegyzések*. I. 428 : 11)
- 31 *gróf Kurt Christoph Schwerin* (1684—1757) — porosz tábornagy
- 33 *gróf Ferdinand Philipp Harsch* (1704—1792) — tábori tüzér-tábornok
- 40 : 14 *grancsdr* — határőrkatona
- 25 *Bohémia* — Csehország
- 41 9 *pumpernikkel* — különösen Westfáliában népszerű, tápláló, de nehezen emészthető kenyérfajta
- derce* — a lisztnél durvább őrlemény
- 13 *bivouac* — táborhely
- 42 1 *dtvddol* — átgázol
- 43 : 14 *forspont* — előfogat
- 44 : 6 *vfziborjú* — tarajos götte (*Triturus Cristatus*) vagy fonálféreg (*Gordius aquaticus*), mindkettő a vízben él, emberi szervezetbe kerülve betegséget okoz
- 45 : 8 *Anadyomene* — a görög hitregében Aphrodité Anadiómené a tenger habjaiból kiemelkedő szerelem-istennő
- 9 *Cythere* — Küthéré: Aphrodité másik neve, az azonos nevű szigetről
- 23 *Parbleu! Ce cuirasse me gêne* — Ejnye! Ez a mellvért zavar engem.
- 26 *Ah, c'est un beau garçon! Que vous êtes un bel homme!* — Ó, ez szép fiú! Be szép férfi ön!
- 29 *Vous dinez avec moi* — Ön velem ebédel
- 46 : 4 *stratagéma* — hadifogás, hadicsel
- 11 *Miranda* — a *Milyenek a nők* c. kötetben (NK 25. k. 208—230.) egy délamerikai tárgyú elbeszélés címszereplőjét hívják így.

Lap: Sor:

- 46 : 12 *Ah mon Fredrigo* — (francia—olasz keveréknyelven) Ó, Frigyesem
13 *Ah mia Miranda* — Ó, Mirandám
18 *falbala* — fodor, fodros ruhadarab; itt: fodros pongyola
- 48 : 8 *a maga öklére* — németből átvett szólás (auf eigene Faust); a maga felelősségére
- 49 : 14 *mindenki egy levelet tegyen a nyelvére . . .* — a német mondásból: Kein Blatt vor den Mund nehmen (szsz.: nem tenni levelet a szája elé = nyíltan kimondani) — annak fordítottjaként: hallgatni
23 *vertugadin* — a szoknya alá kötött tekercs (a spanyol verdugo = zöld vessző szóból), nálunk bufándlinak (pufándli) is hívták
- 50 : 18 *Beneschau* — ma: Benešov u Prahy, Prágától 51 km-re
26 *filtra* — szerelmi bájital
29 *platintapló* — platinammoniumchloridból gyenge izzítással nyert szürke, porózus anyag; a felhasználásával működő tűzgyújtó szerkezet Johann Wolfgang Döbereiner (1780—1849) német professzor találmánya, tehát 1744-ben anakronizmus
- 51 : 4 *furászozó* — abrakbeszerző, rekviráló
16 *erotómánia* — betegesen fokozott nemi ösztön
17 *clairvoyance* — (szsz. tisztánlátás), gondolatolvasás, jóslás, gyakran önkívületi állapotban
- 52 : 1 *kasszálni* — szolgálatból elbocsátani
11—12 *nénémnek . . . Laurának* — ugyanez a személy — Miranda nénye — később Amanda néven szerepel
28 *arnót* — albán; Albánia akkor török uralom alatt állt
- 53 : 8 *lazarétum* — a XV. századi Velencében a bibliai Názáret városról Nazaretumnak nevezett, majd a bibliai Lázár neve után módosult nevű intézmény: (katonai kórház) vö. 248 : 14—15)
- 10—11 *a nénémnek feleségül vette Trenk Ferenc . . .* — Trenk Ferenc 1731-ben vette nőül báró Johann Franz Tillier leányát, Josephát, akivel előzőleg már szerelmi viszonya volt; amikor neje 1737-ben meghalt, négy gyermekük maradt (K. Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Österreich*)
20 *Cecco* — a Ferenc név olasz alakjának (Francesco) becézése
30 *kutyakopogós* — mesterlegények tánca
- 54 : 4 *batute* — (eredetileg a műlovaglásban) olyan járás, melynél a láb minél kevesebbet érinti a földet

Lap: Sor:

- 54 : 28 *Mnogdja léta* — (egyházi szláv nyelven:) sok évig; egy pravoszláv templomi ének kezdőszavai, az ének világi használatba is átment, népszerű köszöntő, hálaadó énekként; Jókai többször említi, így *A három kirdlyok csillaga* c. elbeszélésben, (NK 88. k. 207.) *A mi lengyelünk* (Hátrahagyott művei 8. k.) c. regényben, a *Fekete gyémántokban* (JKK 21. kötet 52 : 7) és a *Rab Rábyban* (JKK 38. kötet 49 : 14)
- 55 : 6 *Riva aurea* — Aranyfolyó
- 56 : 4 *plundra* — térd alatt vagy bokában összeszűkülő, bő nadrág
9 *kapital-jux* — kiváló tréfa
33 *korzett* — ruhaderék, fűző
35 *Diana-jelmez* — Dianáról, a vadászistennőről: vadászöltözék
29 *nimfa* — itt: könnyen kapható nőszemély
31—32 *hogy a menyasszonynak ő vegye le a koszorút a fejéről . . .*
— (képletes kifejezés) hogy ő fossa meg a szüzességétől (mint egyes országokban fennállt földesúri jog: jus primae noctis = az első éjszaka joga)
- 57 : 2 *kopanicssér* — Jókai noteszében (JKK Följegyzések II. 279:24)
7 *Szerémség* — szlavóniai vidék; Szerém vármegye 1716-ban szabadult fel a török uralom alól
- 59 : 6 *Flórenz* — (Florenz) Firenze német neve
15 *Trient* — Trento német neve
20 *uráre* — (vagy kuráre) délamerikai nyílméreg
- jegyzet: *hármastörvénykönyvünk . . . az 1729-ki XXII. t.-cikk 9-ik §-ban* — a „Hármastörvénykönyv” (*Hármaskönyv, Tripartitum*) Werbőczy István 1514-ben elfogadott és a magyar Corpus Jurisba 1628-ban felvett jogszabálygyűjteménye; az 1729-i törvény tehát nem ennek a része
- 60 : 11 *gróf Sch . . . n* — (később — 60 : 31 — Sch . . . in), ez a gróf aki Mirandát feleségül veszi, Trenk Frigyes önéletrajzában nem szerepel; az a nő azonban, aki utóbb Trenk Ferenc bécsi perében a vád tanújaként lép fel, és azt állítja, hogy a soori ütközet éjszakáján II. Frigyes sátrában, annak ágyában fektet, és Trenk Ferenc ott csípte el őket, hogy a királyt aztán váltságdíjért futni hagyja — *Jókai képzeletében* azonos a már említett Mirandával, az *önéletrajz szerint* (1. kötet 62. l.) viszont egy megfizetett brünni szajha, aki magát Schwerin tábornagy (vö. 39 : 31) leányának adja ki (vö. 167 : 19—20)
- 12 *parforce-vadászat* — vadászat lóról, kutyákkal
19 *hallali* — a vadászat végét jelző kürtszó
- 62 : 5 *szüleség* — takarmány

Lap: Sor:

- 63 : 22 *Orlando* — Lodovico Ariosto (1474—1533) olasz költő *Orlando furioso* (Őrjöngő Orlando) c. eposzának fantasztikus hőstetteket végrehajtó címszereplője
- 64 : 9 *Laudon Gideon Ernst* (1717—1790) — skót-livlandi származású hadvezér, az orosz hadseregből 1742-ben állt át osztrák szolgálatba
- 30 *Izdr* — Isar bajorországi folyó
- 65 : 12 *kvintesszencia* — itt: valaminek a teteje
- 23 *manekén* — itt: felöltöztetett bábú
- 66 : 4 *farmakóp* — gyógyszerkötévkönyv
- 7 *kecskeldő* — faállvány
- 12 *ólomcukor* — ecetsavban feloldott, kipárologtatott, sóvá alakult ólom
- 13 *mercurius* — higany
- 26 *Belzebúb* — a főnóciák egyik istene, a Bibliában mint a gonosz szellemek fejedelme szerepel
- 27 *kollir* — szemcseppek
- 67 : 5 *arkána* — titkos gyógyszerek
- heroika* — drasztikus gyógyszer
- 68 : 9 *kürazir* — vértés
- 16 *mais c'est la guerre!* — dehát ez a háború!
- 32 *Cham* — bajorországi városka
- 69 : 24—26 *Róbert Károlynak a felesége levágott négy ujjáért az egész Zách nemzetséget . . . kiirtani* — 1330. ápr. 17-én Visegrádon Zách Felicián karddal támadt Róbert Károly királyra, csapása a királyné négy ujját vágta le; az országos ítélőszék a Zách nemzetséget harmadíziglen kivégzésre ítélte; vö. Jókai *A magyar nemzet története* regényes rajzokban, I. kötet, 1884. 190—194.
- 70 : 3 *Neupberg* — Wilhelm Reinhard Neipperg (1684—1774), császári tábornagy
- 8 *frájbájer* — kalóz, martalóc
- Bärenklau, Johann Leopold* (1700—1746) — altábornagy
- Adolph Trips* (?—1772) — tábornok
- 71 : 7—8 *a hübschlerinneknak osztott türelmi bárca* — hübschlerin a prostituáltak korabeli német elnevezése; Jókai más műveiben is szerepel, így a *Szeretve mind a vérpadig* c. regényben (JKK 42. k. 123 : 19), a *Rákóczy fiá*-ban (NK 80. k. 114 : 4—5) stb.
- 72 : 26 *pour le Roy de Prusse* — (egykorú helyesírással) Poroszország királyáért; „travailler pour le Roy de Prusse” (Poroszország

Lap: Sor:

- királyáért, királyának dolgozni) a porosz királyok zsigoriságát gúnyoló francia szállóige (l. Dupré: *Encyclopédie des Citations*. 1959. 514); Jókai 9. sz. noteszában szerepel — feltehetően a Frigyes király által fordított művek bejegyzése —: „par le roi de Prusse” (JKK *Főljegyzések* I. k. 429 : 3)
- 72 : 28 *kraneológia* — koponyaalkattan
- 73 : 3 *Rhénus* — Rajna (a folyó latin nevéből)
- 21 *galante aventure* — gáláns kaland
- 23 *a spártait játssza* — utalás az ókori spártai nevelési rendszerre
- 27 *bonvivant* — itt: élvhajhász
- szibariták* — az ókori Szübarisz, dél-itáliai görög város elpuhultságukról, kéjenc életükről nevezetes lakói
- 28 *cirkulálat* — körbead, köröztet
- 30 *a szép Ritter Dórisz* — vö. 13 : 7—8
- 33—34 *maitre de flûte* — fuvolanár
- 74 : 1 *orkesztrum* — zenekar
- 2 *petit-maitre* — divatos ifjú piperkőc
- 4—5 *canaille* — csőcselék
- 6 *bon mot* — élc, szellemes mondás
- 7 *digne d'un prince* — méltó egy herceghez
- 8 *sentiment* — érzés, vonzódás
- 24 *Thábor* — Tábor cseh város Beneschautól 50 km-re
- 30 *histrion* — színész
- 75 : 9 *csinelli* — cintányér
- 22 *volontér* — önkéntes
- rekvizíció* — katonai célokra történő lefoglalás (ma: rekvizíció)
- 29 *chlamisz* — katonai köpeny
- Ganymedes* — (Ganümedész) a görög hitregében ifjú, akit szépsége miatt Zeusz elragadott, és az istenek pohárnokává tett; újkori szóhasználatban: pederasztá, hímrinyó
- 77 7 *à cheval* — lóháton
- 8 *ámbüszkéd* — menetelő ellenségre leső katonák
- 9 *arrière-gárda* — utóvéd
- 19 *bonne fortune* — jóserencse
- 21 *per procura* — helyettesként
- 27 *reasszumálva* — nyilván rezümálva helyett: összegezve
- 31 *büszk* — kebel
- 78 : 9—10 *pour la bonne bouche* — a jó szájíért
- 23 *Budweis* — csehországi város, ma: České Budějovice
- 20 *bonnet* — süveg

Lap: 30r:

- 78 : 25 *Frauenberg* — a Schwarzenberg hercegek vára, ma: Hluboká
32 *ahogy a pártusok szoktak* . . . — az ókori nyugat-ázsiai pártus nép harcosai híres lovasok voltak, ismert harcmódoruk volt a színleges megfutamodás
- 79 : 19 *uldnus* — lándzsás lovaskatona
- 80 : 4 *Konopist* — Konopiště csehországi várkastély
7 *főtt csicsókdval (topinambour)* . . . — csicsóka, burgonyához hasonló gumós növény
8 *jóféle almabor (gose)* . . . — a gose nem almabor, hanem tejjel savanyított, világos, szász sörfajta
12 *tabourette* — zámoly
22 *átalag* — faedény, hordócska
- 81 : 9 *voltak Tamások* . . . — utalás a bibliai Tamás apostolra, aki addig nem hitte el Krisztus feltámadását, amíg ujjait a seibeibe nem tette (János 20, 24—29)
11 *heraldikai csoda* — a címertan (középkori lat.: heraldica) területén ismeretes — csak címerben előforduló, a természetben nem létező, ott csodának számító — ábrázolás
17 *ulán* — ua., mint ulánus, l. 79 : 19
28 *c'est le matador de ma jeunesse* — ez az én ifjaim bajnoka
33 *kldzli* — üveg pohár (dunántúli tájszó); vö. *Szeretve mind a vérpadig* (JKK. 41. k. 224 : 23 jegyzete)
33 *akona* — hordó szája
- 82 : 1—2 *mustrát tartani* — szemlét tartani
6 *szarmata* — az ókorban a Visztula és a Volga közt lakó nép, majd a nevet átvitték az ugyanott lakó szlávokra is; Jókainál itt: szláv
7 *sty rumunyesztye?* — (románul: şti romîneşte?) értesz románul?
- 84 : 2 *hióbbír* — a bibliai, szerencsétlen Jób német nevéből rossz hírek megjelölésére szolgáló német szó (Hiobsbotschaft) fordítása
- 86 : 1 *grüner Junge* — zöld ifjú, éretlen
- 87 : 4 *bevaccindlatni* — (lat. vaccinus = tehénből való, először 1796-ban tehénhimlő ellen oltottak) beoltatni
34 *Gradus ad Parnassum* — (latin mondás: szsz. lépcsőfok a Parnasszusra, vagyis arra a hegyre, mely a görög hitregében a múzsák lakhelye) a latin verselés 1702-ben megjelent kézikönyve
- 88 1 *szintaxista* — nyelvtant tanuló, alsó osztályos diák
1—2 *multa tulit, fecitque puer: sudavit et alsit. Abstinuit Venere*

Lap: Sor:

- et vino . . .* — idézet Horatiustól (Epist. 2,3, De arte poetica, 413—14. sor) „. . . mint gyermek túrt, izzadt, gyakorolt, se szerelmet, sem bort nem kóstolt” (Muraközy Gyula fordítása)
- 89 : 3 *Marsovitznak hívják a helyet . . .* — a porosz sereg 1744. okt. 24-én érkezett Marschowitz községhez
- 20 *hegyvápák* — a vápa homorú vágás
- 90 : 12 *Kollin* — Kolin csehországi város; az itt leírt esemény 1744-ben a november 13-ról 14-re virradó éjszakán történt
- 15 *pikét* — előőrscsapat
- 30 *perspektiva* — itt: távcső
- 91 : 4 *hóstdád* — (német Vorstadt v. Hochstadt) külváros
- 5 *glaszi* — az erődítmény külső védősáncától kifelé lejtő, fedezetlen terep
- 25 *svilrovai nóta* — Jókai említi a *Szeretve mind a vérpadig* (JKK 41. k. 334 : 21) és *A lőcsei fehér asszony* (JKK 46. k. 62 : 22) c. művekben is; ez utóbbiban a Rákóczy-nóta előzményeként szól róla; 19. sz. noteszében pedig ez áll: „Svikrovai nota. Sv. magaslaton túl Bt [valószínűleg Bercsényit] megverték”. (JKK Följegyzések. II. 237 : 12)
- 94 : 6 *Kandid Péter* — Candido, eredeti nevén Peter de Witte (1548—1628) holland festő és szobrász, a müncheni királyi palota építője
- 15 *De Marées György* — George de Marées (1697—1776) francia származású portréfestő
- 20—23 *Serenissimus, potentissimus . . . Archidux Austriae* — A legfelségesebb, leghatalmasabb és leggyőzhetlenebb VII. Károly fejedelem, Isten kegyelméből a rómaiak mindig felséges császára, Németország és Csehország, mindkét Bajorország királya, Ausztria főhercege
- 95 : 27 *kommisszió* — bizottság
- 96 : 19 *szincerizál* — őszintéskedik
- 22—23 *amelyek a nap jegyét viselik. Semmit a Saturnus jegy alatt termettekből . . .* — a csillagjóslás babonás rendszere azon alapult, hogy emberek, állatok és növények tulajdonságainak meghatározója az állatövi csillagzat, amely alatt születtek, illetve termettek
- 25 *aurum potabile* — (szsz. iható arany) az alkimisták által keresett, minden bajt gyógyító, megfiatalító csodaszer; egy aranychloridoldatot neveztek így
- 25—26 *aqua regalis* — (szsz. királyi víz) aranyat és platinát is

Lap: Sor:

- oldó salétromsav-sósav vegyület Jókai mindkét italt említi
A lőcsei fehér asszony c. regényében is (JKK 47. k. 18 : 17.)
- 96 : 27—28 *béküljek ki a fiammal* . . . — VII. Károly császár fia, III. Miksa József (1727—1777) bajor választófejedelem
- 97 : 6 *bacen* — váltópénz volt
9 *satuly* — feltehetően a skatulya szó változata; chatouill formában szerepel *A jövő század regényében* (NK 52. k. 85 : 29)
- 34 *cauterálás* — sebészeti eljárás: kóros szövetrészeknek hővel vagy vegyszerekkel való elpusztítása
- 98 : 1 *panacea* — mindenhatónak tartott csodaszer
5 *therapeuta* — betegség-gyógyító
6 *urina* — vizelet
7 *recipe* — recept
8 *baziliszk* — gyíkfajta; a mondabeli baziliszk a mérges állatok királya volt
9 *racionálista doktor* — tudományos módszerekkel próbálkozó orvos
- 11 *signaculum* — ismertetőjel
- 14 *fizéter* — erős fogú cefajta
- 28 *oh tu asinus in folio* . . . — (szsz. ó te szamár a levélben; ismert változata: *oh tu asinus in tegulis* = ó te szamár a háztetőn) te csodabogár
- 34 *Paracelsus* (1493—1541) — orvosi könyvek szerzője
- 99 : 7 *thériak* — mindent gyógyító varázsszer
13 *kancsérólds* — kuruzslás
15 *Glatz* — sziléziai város, ma: Kłodzko (Lengyelország)
- 100 : cím *juventus* — *ventus* — (latin mondás; ifjúság; szelesség) fiatal-ság : bolondság
2 *a füsszeni békekötésben* . . . — a füsszeni béke, 1745. ápr. 22—én
- 21 *a Pelham-minisztérium* . . . — Henry Pelham (1713—1754) és Thomas Pelham, Newcastle hercege (1693—1768) angol államférfiak 1743-ban alakítottak kormányt
- 23—24 *szolgálatába bocsátd a hannoveri ezredeit* . . . — Hannover állam és Anglia közt perszonálunió állt fenn
- 25 *elfziumi napjai* — Élűszion mezői a görög hitregében a boldogok túlvilági lakhelye
- 101 : 1 *impregnálni* — itt: telíteni
24 *akit emiatt Ganymedesnek hívtak* . . . — vö. 75 29
- 102 : 9 *ne érje be annyival, mint szegény, jámbor Ádám apánk* . . . — vö. 23 10
- 103 : 8 *krózsusi szerencse* — Krózus (gör. Kroisosz) a kisázsiai

Lap: Sor:

- Lydia uralkodója volt i. e. 563-tól 548-ig, gazdagsága közmondásos
- 103 : 12 *nagymogul* — a XVI—XVIII. században uralmon levő indiai uralkodók elnevezése
- 31 *cum appertinentiis* — a tartozékaikkal együtt
- 104 : 15 *hosszú híd* — Potsdamban, a Havel folyón át vezető híd
- 28 *Franz Andreas von Bork* (1682—1766) — porosz tábornok
- 105 : 8 *a szerelem sötét verem* — Petőfi Sándor *A szerelem, a szerelem . . .* kezdetű, 1843-ban írt költeményének második sora; Jókai idézi *Gróf Benyovszky Móric életrajza* c. regényében is (JKK, 52. kötet, 261: fejezetcím), ott arra vonatkozik, hogy Kuznin Katinka kettős szerelme okozza a Benyovszky-féle összeesküvés felfedeztetését
- 106 : 2—3 *ein Wink mit dem Zaunpfahl* — einen Wink mit dem Zaunpfahl geben, szsz. a kerítéscölöppel inteni; német szólásmondás (Lipperheide: *Spruchwörterbuch*, 1909. 1040. l.), értelme: félreérthetetlenül figyelmeztetni
- 107 : 21 *Szász Móric* — Szászország grófja (1696—1750), 1744-ben Franciaország marsallja lett
- 23 *a szász fejedelem* — II. Ágost (mint lengyel király: III. Ágost) szász választófejedeleme (1696—1763) 1733-tól uralkodott
- 108 : 12 *Fontenai mellett* — Fontenai belgiumi községnél 1745. május 11-én zajlott le a csata
- 13 *az angol kirdlynak* — II. György (1683—1760) 1727-től uralkodott
- 15 *Stuart Ede* — Charles Edward (1720—1788)
- 109 : 4 *kezdődött az ütközet* — 1745. jún. 4-én Striegau (ma Lengyelország, Strzegom) város közelében Hohenfriedberg községnél
- 110 : 9—10 *a Striegau vizénél* — ma Strzegomka (Lengyelország)
- 111 5—6 *Schweidnicz* — ma Świdnica (Lengyelország)
- 113 : 16 *Hans Joachim Ziethen* (1699—1786) — porosz huszártábornok
- 18 *sánckosár* — földdel, homokkal megtöltött nagy kosár, melyet az ellenséges golyók elleni védelmül raknak az ágyúk elé
- 22 *Trautenau* — ma Trutnov (Csehszlovákia)
- megemberel* — valakinek, emberségében bízva, kölcsönt vagy ajándékot ad
- 31 *bonhomia* — jószívűség, kedélyesség
- 34 *bénéje* — jóvárható összege
- anticipandó* — előre, előlegképpen

Lap: Sor:

- 114 : 8 *maszkolds* — álcázás
19 *Szoór* — (Soor) kis falu Trautenau közelében, az Óriás-hegység déli lábánál
- 115 : 4 *kamizól* — pruszlik
5 *csipke melledző* — csipkéből készült, mellet takaró ruhadarab
9 *kniksz* — térdhajtás
13 *tempózdás* — itt: időhúzás, teketóriázás
29 *transenna csapat* — (német Transenen-Abteilung) az osztrák hadseregben a csapatszállítmányokról gondoskodó osztag volt
- 116 : 1 *az Elbe és Aupa folyók* — ma Csehszlovákiában: Labe és Úpa
5 *Burkersdorf* — Soor mellett, ma Csehszlovákia (az azonos nevű, de Schweidnicz melletti, ma Lengyelországban fekvő falunál 1762-ben vívtak ütközetet)
11 *pro coronide* — mindennek tetejébe
27—32 *a Nibelungen-dalt . . . van Hagenem* — az eposz hősei közül Kriemhild első férjének, Siegfriednek megöletéséért bosszúból vágatta le („dem Bruder liess sie nehmen Leben”) saját bátyjának, Gunthernek a fejét, *mialatt* Etzel (Attila, Etele, Etel) várában ugyanebből az okból szerzett vérfürdőt saját nemzetének; amikor Miranda önmagát hasonlítja Kriemhildhez, akkor a Siegfried haláláért közvetlenül felelős Brunhildhoz és a gyilkos Hagenhez nyilván Trenk Ferencet, nővérének, Amandának gyilkosát hasonlítja: ő miatta forral bosszút saját nemzete, az osztrákok ellen ugyanúgy, ahogy az eposzban Kriemhild a burgundiakon állott bosszút
- 117 3 *serenissime* — a serenissimus (felséges úr) megszólító esete: felséges uram
- 119 : 31 *pikét* — 32 lapos, francia eredetű, két személyes kártyajáték
- 120 : 14 *cernofrozi* — látni, nézni, megfigyelni
20 *haubicvető* — löfegyver, átmenet az ágyú és a mozsár között; Jókai az eredeti szóhasználattól eltérően a golyókat nevezi haubicnak, magát a löfegyvert pedig haubicvetőnek
22 *főstandard* — főzászló
- 121 4 *pattanyús* — tüzér
6 *ha tizenötezer arannyal kartácsolndnak közéjük* — a pénzzel megtöltött és az ellenséghez átlőtt lövedék motívuma szerepel Jókainak *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. regényében, melynek főhőse, Hugó ilyen úton kapja meg áru-

Lap: Sor:

- lásának bérét az Ehrenbreitsteint ostromló franciáktól és ugyanúgy küldi vissza kémjelentéseit; vö. JKK 35. k. 12—13.
- 121 : 19 *leviathán* — a Bibliában egy tengeri szörny neve
25 *minnetörvények* — a középkori ún. „szerelmi törvényszékek” férfi-nő lovagi-gáláns kapcsolatait szabályozó előírásai
28 *Anaitis* — a szerelem istennője az ókori Kisázsia több népénél
- 123 : 13 *diszlokáció* — területi elosztás, elhelyezés
- 125 : 14 *Szent Mihály nap* — szeptember 29-e
31 *battéria* — ágyúüteg
- 126 : 15 *Mint György kirdlyt Dettlingennél* — 1743. jún. 27-én, a Majna melletti ütközetben (a község neve helyesen: Dettlingen) II. György angol királyt lova kis híján az ellenség közé ragadta el, de istálló mestere feltartóztatta lovát
21 *üteny* — ütem
- 127 : 7 *defilé* — csak keskeny sávon használható katonai terep
28 *Bataillenbergr* — „Csatahegy”
- 128 : 10 *ordonáncstisz* — magasabb rangú katonai parancsnokok mellett főként küldöncszolgálatot teljesítő tiszt, parancsörztisz
- 129 : cím *kotillyon* — (cotillon) alsószoknya, főként parasztnőké
7 *a lóba is sánta volt* — az ördögöt gyakran ábrázolták sántának, főként Alain René Lesage francia író *Le diable boiteux* (A sánta ördög) c., 1707-ben megjelent regénye óta
18 *akik balfelül ülnek* — vagyis az uralkodónak törvényszerinti hitvesével ellentétben „balkézről” való élettársai
- 130 : 8 *Jean de La Fontaine* (1621—1695) — francia költő
- 133 : 14—15 *hideg embert csindlunk belőled* — megölünk; a német „kalt machen” tükörfordítása
27 *elsuvaszt* — elsikkaszt
- 134 : 2 *flinta* — eredeti jelentése: záváros puska
- 136 : 4 *szerdék* — szerzett holmi
14 *panka* — feltehetően a Panni névből eredő, a könnyűvérű nőkre átvitt, általánosított kifejezés
22 *laptika* — kétkerekű, kis taliga
- 137 : 32 *pribék* — itt: magyarból törökké lett szökevény
- 138 : 9—10 *Lajos kirdly vitéz „kalandos” lovagjaival* — a „kalandosok” vagy „kalendások” (lat. Kalendae = a hónap első napja, eredetileg e napon gyűltek össze szeretetlakomára) a középkorban és az újkor elején alakult jótékonyági-önvédelmi-politikai célú társulatok; 1525-ben, tehát egy évvel a mohácsi csata előtt Báthory István nádor Kec-

Lap: Sor:

- keméten szervezett Kalendás-társulatot; II. Lajos (1506—1526) magyar király, uralkodott 1516-tól
- 140 : 21 *drugi puty* — (szláv nyelveken) más út
- 143 15 *ekvipázs* — itt: felszerelés
- 17 *Matsackerhof* — (Matschakerhof) bécsi vendégfogadó; a telkén 1091-ben épült ház lakója a XIV. században Csák Máté (kb. 1260—1321) magyar főúr lett, majd 1349-ben egy Matschaker nevű család bukkan fel a ház tulajdonosaként, mint állítólagos Csák-leszármazott (Csák Máté — Mate Tschak — Matschaker); mint vendégfogadó, a Bécsbe érkező magyarok ismert szálláshelye lett (vö. Moriz Bermann: *Alt- und Neu-Wien*. 1880. 302); nevééről tréfásan ír Mikszáth *Az ebecki délutánok* c. elbeszélésében (*Hátrahagyott művei*. I. kötet. 1914. 48—49.)
- 26 *rénes forint* — a keresztes hadjáratok által divatba hozott, keleti mintára a középkor végétől kezdve a rajnai tartományokban vert aranypéNZ
- 144 : 4 *pamflet* — itt: röpirat
- 17 *Verestorony* — a bécsi Roter Turm
- 23—24 *hogY rá ne csodáljanak* . . . — elterjedt hiedelem, hogy ha terhes nő megnéz valami különösét („rácsoálkozik”), akkor annak vonásai kiütöknöznek a születendő gyermekben
- 24 *Höllen-Breughel* — a németalföldi Brueghel festőcsalád nevét Bruegelnek, Breughelnek is írják, a család tagjai közkeletű német elnevezései műveik fő témái és eszközeik szerint: id. Pieter (kb. 1525—1569) Bauernbreughel (Paraszt Brueghel) — ifj. Pieter (1564—1638) Höllenbreughel (Pokol-Brueghel) — Jan (1568—1625) Samt-v. Blumenbreughel (Bársony- v. Virág-Brueghel)
- 28 *kaskéta* — sisak
- 32 *hartsir* — egy-egy nagyúr személyes testőrsége
- 145 9 *amíg a Corpus Jurisba nem inartikulálják* . . . — míg be nem cikkelyezik a magyar jogszabálygyűjteménybe: a bárósítás ugyanis királyi rendelettel történt, amely a magyar alkotmány szerint csak a becikkelyezéssel vált jogérvényessé
- 10 *armer Reisender* — országúti vándor, vagy szegény (kereskedelmi) utazó, vigéc
- 12 *illumindl* — kivilágít
- 13—14 *épitettett a komoly Tháliának* . . . — Thália a görög hitregében a színpadi művészet múzsája; a komoly Thália a könnyű műfajokkal szemben a tragédia

Lap: Sor:

- 146 : 6 *Cordua* — Kaspar Fernando Cordova (1674—1756), tábornagy, az udvari haditanács-kollégium elnöke
8 *Weber haditanácsos* — August Thomas von Weber, udvari tanácsos
33 *hajdemák* — török eredetű szó, az ukrainai parasztfelkelőket is így hívták; ismertebb alakja: hajdamák; itt eredeti jelentése szerint: rabló; Jókai *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. regényének több fejezete hajdamak környezetben játszódik le: JKK 35. k. 33—85.
- 147 : 2 *dixit cacabus ollae* — (Ecce quam niger es, dixit caccabus ollae = Lám milyen fekete vagy, szólt az üst a fazékhoz) középkori szólásmondás (l. Hans Walther: *Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters*. I. kötet. 1963. 866.), ua. mint: bagoly mondja verébnek: nagyfejű
6 *hanswurstiad* — Hanswurst a német vásári komédia hagyományos alakja; a kalandjairól szóló komédia (a gör. -ász alanyeset-ragot a nyugati nyelvekben szokásos módon az -ád tövégződéssel helyettesítve) hanswurstiad
21 *szoórai* — innen kezdve Jókai a Szóór községnevet általában Szóórau formában emlegeti
31 *limbus* — (szsz. szegély) a keresztény vallásban a pokol tornáca
- 148 : 12 *Zsónaföld* — Kesseldorf falu környéke, az Elbe melletti Priesnitzig terjedő lejtős, sziklás partvidék neve: Zschonengrund
13—14 *a vérengző ütközetben* — 1845. dec. 15-én
- 149 : 5 „*du verfluchter*”, „*du verrätler*” — „te átkozott”, „te áruló”
12 *ketterhäuschen* — pellengérkalitka; Jókai *A lőcsei fehér asszony* c. regényében is szerepel, fejezetcímben (JKK 46. k. 47.); Jókai le is rajzolta (l. JKK *Följegyzések* II. k. VII. tábla); a szó etimológiájáról cikk jelent meg a Budapesti Hírlap 1933. aug. 13. számában (vö. JKK 46. k. 397.)
22 *edictaliter* — rendeletileg
kurrentdl — körlevéllel kerestet, köröztet
22—23 *propter feloniam* — hűbéri hűség megszegéséért
28 *Löwenwalde* — gróf Friedrich Casimir Löwenwalde (1691—1769), a lovassági tábornok
32 *Bavdria* — Bajorország
- 150 : 21 *Karintiai út* — a bécsi Kärntner Strasse
Mennybéli-kapu utca — a bécsi Himmelpfort Gasse
22 *Posztólugas* — a bécsi Tuchlauben
Húspiac — a bécsi Fleischmarkt

Lap: Sor:

- 150 : 23 *a Szent Péter* — a bécsi Petersplatz
26 *Jean Racine* (1639—1699) — francia drámaíró; *Iphigénie* (1674) c. tragédiájáról van szó
- 151 : 2—3 *a revers oldalát* — a hátát
19 *császárné és kirdlynő* — Jókai a -né és -nő megkülönböztetést (mely, mint a szövegváltozatokban közöljük, a kézirattal ellentétben az eddigi nyomtatott közlésekben szövegromlás folytán elveszett) pontosan, a közjogi fogalmaknak megfelelően használja: Mária Teréziának a férje volt I. Ferenc néven 1745-től 1765-ig német császár, az uralkodónő tehát ebben a vonatkozásban a feleség jogán volt császárné, míg Magyarországnak saját jogán volt (az 1723: I—III. tc., az ún. Pragmatica Sanctio alapján) királynője (vö. 211 : 26—212 : 2)
33 *cifferblatt* — (németül Zifferblatt = számlap; tréfásan:) ábrázat
- 152 : 1 *a manupropridmat* — tréfásan: a kezem nyomát
14 *a máriacelli búcsún* — a stájerországi Mariazell Ausztria leg-híresebb zarándokhelye
17—18 *stratégia* — katonai vezető
- 153 : 33 *auskultans* — gyakrabban auscultator (szsz. hallgató) egy testület szavazatjog nélküli tagja, ülnök
- 154 : 8 *sarzsé* — ma inkább: sarzsi; katonai rang
25 *lőzung* — jelszó
33 *ekvipázs* — itt: vonatcsapat, trén
- 155 : 14 *depondlás* — itt: bírósági vallomástétel
27 *auktoritás* — itt: hatóság
- 157 : 12—13 *bálványkéső* — óriáskígyó, melyet egyes afrikai törzsek bálványként imádtak
- 158 : 13 *dinaszta* — nagyr
28 *pugilláris* — magyar jelentése a XVII. században még jegyzet-füzet volt és csak utóbb, a XIX. században lett pénztárca, bugyelláris — Jókai korszerűen a régi értelemben használja
31 *écurier* — lovász; Jókai csinálta franciás raggal az écurie (istálló) szóból; franciául helyesen: écuyer
- 159 : 26 *auditor* — itt: hadbíró
33 *drestáns* — letartóztatott
- 160 : 12 *ordinánc* — ua. mint ordonánc, l. 128 10
14 *asszesszor* — ülnök
15 *corpus delicti* — bűnjel

Lap: Sor:

- 161 17 *a Nibelungen-dal Rhénusba temetett kincséhez* . . . — a Nibelungok kincsét Siegfried halála után ellenségei a Rajnába süllyesztették
- 21 *chimaera* — a görög hitregében oroszlán-kecske-kígyó testű, háromfejű, tűzokádó szörny
- 26 *dedukció* — következtetés, levezetés
- 162 : 6 *felségsdrulás* — itt: hazaárulás
- 163 : 13—14 *legyecske* — szépségflastrom
- 19 *balleine* — fűző-halcsont
- 21 *buffant* — mellfodor
- 22 *girland* — fűzér
- 26 *Grécourt* — Jean-Baptiste Willart de Grécourt (1683—1743) francia költő, bájos, de szabados történeteket írt
- 164 : 1 *nonpareille* — a használatos nyomdai betűtípusok közt a legkisebb
- lecture* — olvasmány
- 8 *a maga Aeneisdt* — utalás Vergilius (i. e. 70—i. e. 19) hőskölteményére, az Aeneisre, amelyben a rómaiak honfoglalásának mitizálásával a nemzeti büszkeséget szolgálta
- 20 *Kugellocher* — golyók tépte lyukak
- Amors Köcher* — Amor tegze
- 21 *tote Hengste* — döglött ménék
- keine Ängste* — semmi félelem
- 32—33 *mörderische Kugel* — gyilkos golyó
- 33—34 *im Steigbügel* — a kengyelben
- 165 : 7 *kolorit* — itt: arcszín
- 14—15 *vezessék a Tyrtaeust* — Tyrtaeus (gör. Týrtaiosz) (i. e. 7. század) görög költő, a férfiaságot, hősiességet, harciaságot magasztaló verseiről fogalommá vált: a haditettekre lelkesítő, hadieseményeket dicsőítő költészet megszemélyesítője
- 20 *klapancia* — erőltetett rímelésű, rossz vers; klapanciákról, még pedig hasonló német klapanciákról esik említés Jókainak *A kékszívű ember fiai* c. regényében (JKK 28. k. 201.), ahol Mausmann Hugó csillogtatja ilyenén képességét
- 24—25 *a férje . . . nyomába sem hághat Fricinek* — a „nyomába sem” után szokásos „léphet” helyett Jókai itt feltehetően a porosz udvarban a finomkodással leplezett nyersség jellemzése végett használja a meghágásra utaló „hághat” szót; Frigyes király beszédében erre a durván csipkelődő stílusra előzményt is találunk; pl. amikor azt mondja Trenknek:

I.ap: Sor:

- ... ma menjen A. Z. hercegnek segítségére. Szeret segítségére lenni!" (124 : 26—27), vagy akár a közvetlen előző mondatban is: „Ő egyike a legtüzesebb vitézeimnek” (165 : 23—24)
- 165 : 29 *heroikus kúra* — (a „heroikus” szónak nem „hősi”, hanem „drasztikus” értelmében; vö. 67 : 5) drasztikus gyógy-mód
- 166 : 4 *Lancelot du Lac* — a frank mondakörben Artur király kerekasztal-lovagjainak egyike: a királyné utáni forró vágyódása folytán a lovagköltészetben a férjes hölgy iránti szerelem fogalmának megtestesítője
- 167 : 11 *coram me* — (coram = valakinek a jelenlétében, főként mint jogi formula) előttem
- 18 *Calypso* — Homérosz *Odüsszeidjában* a gyönyörű tengeri nimfa, aki az istenek gyönyöreivel ismertette meg a szigetére vetődött Odüsszeuszt
- quidam* — egy bizonyos
- 21 *mantis religiosa* — ájtatos manó (falánk sáskafajta, ragadozó lábait úgy nyújtja előre, mintha imára kulcsolná össze)
- 23—24 *a vén Emerencia* — ez a női név itt nyilván jelképes; a név: „érdemes”, vagy éppen „kiérdemesült” értelemre utal
- 26 *kitaldlja a tévedést a személyben* — a „tévedés a személyben” (error in persona) jogi fogalom, tehát a melléfogásnak latinos, jogászai nyelvű kifejezése
- 34 *rdnkön* — neheztelés
- 168 3 *janhdgel* — csöcselék
- 6 *gut gebrüllt, Löwe* — Shakespeare *Szentivánéji álom* c. színművéből (5. felv. 1. jel.) a szállóigévé lett „Well roared, Lion” idézet, mely magyarul Arany János fordításában ismeretes: „Helyes a bögés, Oroszlán”
- 9 *szeladon* — Honoré d'Urfé (1567—1625) francia író *Astrée* (1619) c. regényének Céladon nevű főhőse a rajongó szerelmes jelképe lett
- 13 *au contraire* — ellenkezőleg
- 171 6 *cui prodest?* — kinek használ?
- 172 : 4 *justitzmord* — jogtiprás
- 11—12 *ostáblázás* — a hatvannégy mezős ostáblán huszonnégy karikával folytatott játék
- 12 *charcutier* — hentes
- 21 *cicisbeo* — férjes asszony házibarátja

Lap: Sor:

- 173 : 12 *stokkfis* — szürke alak, ostoba fickó
13 *splendid* — bőkezű
32 *a vén Dessauer* — ilyen nevű személy említése téves: Jókai félreértette valamelyik német nyelvű forrásmunkáját; „der alte Dessauer”, vagyis „a vén dessauai” néven Lipót anhalt-dessauai fejedelem (1676—1747) volt ismeretes, aki mint hadvezér sorozatos győzelmeket aratott, többek közt az 1745-i kesselsdorfi győzelem is nagyrészt neki volt köszönhető
- 175 : 8 *ldrmatorony* — (németül: Lärmschanze) a vár egyik bástyája
19 *Fouquet* — báró *Heinrich August de la Motte Fouqué* (1698—1774), tábornok
23 *az ezüstorrú* — a levágott orr motívumával Jókai más műveiben is találkozunk, így a *Samyl fiai* c. kisregényben (NK 64. k.), ahol az Ain-Kháne kezét megkérő mongol khán vesztí el az orrát és az *Egy hírhedt kalandorban* (JKK 35. k.), ahol a magdeburgi polgármester orra változik arannyá; 24. sz. noteszában is említ Jókai ezüstorrút (JKK *Följegyzések* II. k. 329 : 31) és ismeretes volt Abonyi Lajos 1853-ban megjelent történelmi regénye *Az ezüstorrú*, mely Thököly korában játszódik
28 *térparancsnok* — a várparancsnokság hivatali ügyintézője; a regényben mint *térőrnagy* is szerepel; a glatzi térparancsnok neve D'O (?—1760)
- 177 : 1 *pallisade* — cölöpkerítés
178 : 12 *relegdltak* — eltávolítottak, itt: száműztek
26—27 *muskétás* — a porosz hadsereg egyik fegyverneme
- 180 : 15 *muskatéros* — ua. mint muskétás
16 *prezentérozni* — fegyverrel tisztelegni
17 *cséza* — hintószerű nyitott sétakocsi
- 181 : 3 *spiondlás* — kémkedés
182 : 5 *báró Johann Christian Quaadt* (1699—1756) — Trenk rokona
184 : 29 *bódorogni* — irányt vesztve kóborolni
Habelschwerdt havas — ma Lengyelország: Góry Bystrzyckie
- 185 : 17—18 *pantallér* — puskaheveder
24 *dezentor* — a dezertőr szó népies eltorzulása
- 186 : 11 *bicebócdz* — sántikál
188 : 8 *egy tappot sem* — egy tapodtat sem
15 *Braunau* — ma Csehszlovákia: Broumo
- 189 : 3 *etappe* — szakasz
11 *Waldow* — *Arnold Christoph von Waldow* (1672—1743), altábornagy

Lap: Sor:

- 189 : 24 *Bilicz* — (német Bielitz) ma Lengyelország: Bielsko
26 *Teschen* — ma határváros: Csehszlovákia: Český Těšín;
Lengyelország: Cieszyn
31—32 *Czensztochowa* — Częstochowa (Lengyelország)
- 190 : 3 *szárnyék* — szél ellen védő, fonott fal, fedél; itt: fedél, hajlék
33 *gyezsepógyes* — együgyű (tájszó, feltehetően egy szláv
nyelvből: gye zse pogyes = ugyan, hová még?)
- 191 : 28 *ceszni* — karcolni
- 192 : 9 *verbunkos* — itt: toborzó katona
29 *Königsberg* — ma: Kalinyingrad (Szovjetunió)
33—34 *Rogosen* — (német Rogasen), Rogoźno (Lengyelország)
- 194 : 32 *ágrólszakadt, ágra szánt* — e kettős kifejezéssel Jókai az
„ágrólszakadt” szó eredeti jelentésére utal: aki már akasztó-
fán lógott, de súlyától elszakadt a kötél
- 195 : 1 *Thorn* — Toruń (Lengyelország)
7—9 *Thorn vára és az egész Visztula balparti „Kelet-Prusszia”...
a jobbparti „Nyugat-Prusszia”*... — a kelet-nyugati irány
félreértése: a Visztula délről észak felé folyik, tehát jobb
partja van keletre és bal partja nyugatra; egyébként is az
egykorú német terminológia szerint csak az Elbing várostól
keletre fekvő részt nevezték Poroszországnak; ez az egy-
korú lengyel terminológia szerint: Prusy Królewskie; a
Kelet- és Nyugat-Poroszország elnevezés és megkülönböz-
tetés későbből származik: Lengyelország 1772. évi felosz-
tása után a felosztásból német uralom alá került részt ne-
vezték Nyugat-Poroszországnak
- 23 *páter rektor* — lelkeszi testület vezetője
- 197 : 7 *leveles tallér* — papírtallér
13 *harminc erős mérföld* — az akkoriban Kelet-Európában
használatos mérföldegységek 7 km-nél valamivel hosszab-
bak voltak: Königsberg valóban légvonalban 220 km-re
van Thorntól
- 198 : 19 *lüneburgi forint* — Lüneburg német város, Hamburg köze-
lében
- 199 : 5 *Möwe* — ma: Nowe (Lengyelország)
12 *Marienburg* — ma: Małbork (Lengyelország)
- 200 : 5 *Elbing* — ma: Elbląg (Lengyelország)
- 201 : cím *Potifárné* — utalás a Bibliában szereplő egyiptomi asszony-
ra, aki a szemérmes Józsefet el akarta csábítani (Mózes 1.
könyve, 39); hasonló fejezetcím található a *Szabadság a hó
alatt* c. regényben (JKK 37. k. 67.)

Lap: Sor:

- 9 *Kupeczky János* (1667—1740) — magyar arcképfestő
- 15 *sonkoly* — a lépesmész kipergetése után visszamaradó lép
- 16 *kapitális* — kiváló
- 203 1 *a posteriori* — utólag
- 5 *komitíva* — meghatalmazás, kísérőlevél
- 12 *kalligráfia* — szépírás
- 13—14 *mézes pdlinka* — mézből erjesztett, Lengyelországban népszerű szeszital
- 14 *egyes* — egyporciós palack
- 19 *manikéus* — a Mani (215—276) által alapított, keresztény elemekkel is átszőtt, s a gonosz sötétségnek a világos világszellemmel folytatott örök harcát hirdető vallás híve; már az alapítót keresztire feszítették, követőit mind a keresztény, mind a muzulmán egyházak istenkáromlóknak minősítették
- 24 *Jezebel* — a bibliai Aháb izraeli király neje, föníciai hazájából magával hozta a bálványimádást, és kegyetlenül üldözte a prófétákat, ezért a gonoszság megtestesítőjeként emlegetik (Királyok III. könyve 21., IV. könyve 9.)
- 32 *Messalina* (megh. 48-ban) — erkölcstelen életéről nevezetes római császárné
- 206 : 2 *tertium non datur* — nincs harmadik (lehetőség)
- 3—4 *purus putus logicus! purus putus asinus* (tisztá pusztá logikus! tisztá pusztá nagy számár) — a merőben tiszta logika merőben tiszta számárság (latin szólásmondás)
- 5 *punctum saliens* — (ugráló pont) Arisztotelész szerint (*Historia animalium* VI, 3.) a tojás fehérjében a leendő madár szíve, mint az élet lényege, ugráló pont; általános értelme: a lényeges pont
- 6 *tertia datur* — van harmadik (nő)
- 21 *Golkonda* — gyémántcsiszolóírói híres város az indiai Hajdarábadban
- 31 *infám-kasszálni* — becstelenség címén elbocsátani a szolgálatból
- 207 4 *Borussia* — Poroszország
- 18—21 *Trenk Frigyes kihagyta a német közönség számára készített emlékirataiból; ellenben a francia memórájaiban keresztül enged látni a falon. Madame Potifárnak nevezi a becsületes Brodovszky feleségét . . .* — Jókai megállapítása téves, mert Trenk Frigyes önéletrajzának eredeti, 1786. évi német kiadásának I. kötetében, a 163. lapon szinte szószertint olvasható

Lap: Sor:

- ez a történet („In Elbing widerfuhr mir beynahe die Geschichte des keuschen Josephs in Aegypten. Meines redlichen Brodowsky und Hauswirthes Frau, ein anbetenswürdiges Weibchen, verliebte sich in mich . . . Madame Potyphara muss nicht so schön gewesen seyn, als Madame Brodowsky war, sonst wäre der Joseph unfehlbar bey seinem Mantel geblieben.”)
- 207 : 23 *Koleikhab* — Putifárnét a Biblia nem nevezi keresztnevén; József történetének a *Korán*ban (12. szura) is szereplő változata alapján azonban a muzulmán világban a Zoleikha néven emlegetik: ez a név a Jókai könyvtári hagyatékában megtalálható *Dictionnaire de l'amour* (1811) c. műben (T. 3. p. 392) az eltorzult Koleikhab alakban szerepel; ugyanígy szerepel a *Rákóczy fia* c. regényben is (NK 80. k. 164. 19—20), mint a Bafomet-templomban folyó orgia egyik résztvevője
- 25 *Józsefnek a köpönyegje aligha szakadt volna a kezébe* — utalás a csábító asszony és József bibliai történetének megfelelő jelenetére (Mózes 1. könyve, 39 : 12)
- 210 : 2 *Danczka* — (ném. Danzig, lengyel Gdańsk) a Visztula torkolatában fekvő kikötőváros régi magyar neve
- 25 *aqua toffana* (vagy aqua tofana) — arzén-antimon-ólom összetételű, teljesen átlátszó méregital, melyet a XVII. században a szicíliai Giulia Tofana használt először bűnös célból; Jókai más műveiben is szerepel, így *A lőcsei fehér asszonyban* (JKK 47. k. 8 : 12)
- 26 *Trenk Frigyes azt mondja a francia emlékiratában, hogy az elválás szerfelett keserű volt* — ez a rész benne van a német nyelvű kiadásban is: „desto bitterer weil wir uns doch trennen mussten” (i. mű 163.)
- 212 : 32 *spadassin* — bérenc-verekező kardvívó
- 33 *gang* — menet, csörte
- 213 : 27 *Königseck* — Lothar Joseph Dominik Königsegg (1673—1751) tábornagy
- 27 *komendáns* — parancsnok, városparancsnok
- 214 13 *ekspektoráció* — amikor valaki kiönti a szívét, könnyít a szíven
- 20 *eltörött a mécses cserép* — sírva fakadt (a ma „eltörött a mécses” formában használt szólásmondás, vö. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 470.)
- 21—22 *No, ne sírj, kis fiacském. Veszek neked csece lovat . . .* —

Lap: Sor:

- a síránkozó, férfiatlanul viselkedő férfihoz gúnyból gügyögve, gyermeknyelven szólni, olyan stíluseszköz, mely Jókainál másutt is előfordul; pl. a *Gróf Benyovszky Móric életrajzában*, ahol Hrustiev így szól az egyébként eszeveszett, de a méregpohár előtt nyámnnyila módon viselkedő Stefánovhoz: „... sírni, mint egy tacsó, akit az anyja mosdat? Hegedüljünk hozzá? »Dü, dü hegedü!«” (JKK 236 : 26—28)
- 214 : 23 *szalüp* — pongyola, ágykabát
- 33 *nyélbe van sütve* — a gyakrabban „nyélbe van ütve” formában használatos mondás tájnyelvi változata (vö. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 505.)
- 34 *báró Rocco Lopresti* (1703—1784) — ezredes, az udvari opera vállalkozója; nevét megtaláljuk Jókai 7. noteszében (JKK *Följegyzések* I. k. 329 : 9)
- 215 : 1 *votáns* — szavazó
- 11 *Pluto* — a római hitregében az alvilág istene; gyakran, mint itt is, jelentése: „ördög”
- 24 *szekvesztrum* — zár, lefoglalás
- 28 *occasio facit jurem* — alkalom szüli a tolvajt
- 216 : 16 *aloes* — a nálunk ma aloé néven ismert növény, melynek virága igen ritka („száz évenként”) nyílik
- 217 : 17 *spáddé* — törkard
- 218 11 *kartell* — párbaj-kihívás
- 20 *peták* — (öt Krajcáros) váltópénz
- 219 : 14—15 *damaszki pisztoly* — a különféle acélokból egybeolvasztott, többszörösen megedezett és kovácsolt damaszkuszi acél a legjobb fegyverek anyaga volt
- 220 : 6 *faköponyeg* — őrszem részére felállított, egyszemélyes deszkabódé
- 9 *toledói pallos* — Toledo spanyol város nevezetes fegyvergyártásáról (toledói penge)
- 27—28 *finta* — csel, színlelt támadás
- 30 *kvartszúrás* — a vívásban a szúrások fajtáit az olasz sorszámokkal jelölik (quarto = negyedik)
- 222 : 6 *discalciatok* — szsz. lábbeli nélküliek, mezítlásosok; nem egy meghatározott szerzetesrend elnevezése, hanem azokat a szerzeteseket és apácákat (különbféle rendek tagjait, főként ferenceseket és karmelitákat) hívják így, akik a lemondás jeléül mezítláb, legfeljebb sarúban járnak; ilyen rend tagjait 1630-ban telepítették Bécsbe, tehát nem az 1790—1792-ig uralkodó II. Lipót, hanem II. Ferdinánd (uralkodott 1619—1639) alatt

Lap: Sor:

- 223 : 20 *male parva, male dilabuntur* — szsz. rosszul jöttek létre, rosszul pusztulnak el; Naevius, kb. i. e. 270—201, római költő mondása
32 *konfrontálni* — itt: szembesíteni
- 225 : 19 *clara pacta, boni amici* — szabatos egyességek: jó barátok
- 227 : 15 *infildni* — befűzni, összefércelni
- 228 : 3 *brdó* — bérgyilkos
13 *dikos* — rövid kard
30 *batka* — igen csekély értékű aprópénz
orrlapító — vö. Jókai magyarázatát: 219 : 5; e ritka szó megisméltése eszméleti rá Trenk Frigyes, hogy Löwenwalde mégiscsak Trenk Ferenc szavait idézi
- 229 : 34 *vizélva van* — láttamozva van
- 230 : 6 *a Szent István tornya* — a bécsi St. Stephanskirche 1433-ban felépült, 136,6 m magas tornya
- 231 : 10 *kvalifikálni* — minősíteni, hivatalosan elismerni
15 *szkizma* — egyházszakadás
24 *felgarmadolt* — felhalmozott
25—26 *Spielberg* — (ma: Spilberk) a morvaországi Brünn (csehül Brno) városban épült erőd, szigorú várbörtönnéknél használták
- 232 : 10 *inszkripció* — bejegyzés
12 *kodicillus* — pótvégrendelet
13 *legdtum* — végrendeleti megbízás, hogy az örökös a hagyatékából valamit adjon ki vagy fizessen — *kegyes legdtum*, ha a megbízás jótékony vagy egyházi célra szól
24 *pietista* — itt: szenteskedő
25 *negélyez* — fitogtatva tettet
- 233 : 20 *gvárdián* — zárdafőnök
22 *olyan egészséges volt, mint Sámson* — a bibliai Sámson nagy ereje jelképes (Bírák könyve 13—16.)
- 234 : 8 *pilis* — egyes szerzetesrendek tagjainak leborotvált és csak hajkaszorúval körülvelt fejbúbja
9 *kapucinus* — a ferences szerzetesrend főága
14 *Szent Ferenc napja* — október 4.
- 235 : jegyzet *Mémoires de Frédéric Baron de Trenk . . .* — az a monda, amelyre Jókai közvetlenül mint forrására hivatkozik, a francia eredetiben így hangzik: „Depuis quarante ans il dort dans le tombeau des capucins à Brunn & sur les murs de son sépulcre on voit déja quelques béquilles & autres attestations de miracles.” (*Mémoires . . .* Vol. III. p. 84.)

Lap: Sor:

- 239 16 *preparandia* — előkészítő iskola (az „előkészületi preparandiák” szókapcsolat tehát pleonazmus)
- 240 15 *pour le mérite* — (szsz. az érdemért) az 1667-ben „pour la générosité” (fr. szsz. a nemes magatartásért) névvel alapított porosz érdemrendnek II. Frigyes által 1740-ben módosított elnevezése
- 32 *degesz* — teletömött
- 241 3—4 *csillagot hordana a mellén* — *s a holdat mégsem a homlokán. Az a férjé.* — a magas rendjelek a mellen viselt csillagok voltak; az a hold viszont, amelyet a férj visel a homlokán nyilván a kelő vagy fogyó, kétszarvú hold, tehát utalás a férj megcsalására, közkeletű kifejezéssel: felszarvazására
- 242 1 *indigenátus* — nemcs honosítása
- 27 *Spinnerin am Kreuz* — (szsz. fonónő a keresztnél) imahelyül szolgáló gótikus emlékoszlop, 1382 óta állt a Wiener Berg nevű emelkedésen, Bécs mellett; a név eredetéről több történet szól (I. Moriz Bermann: *Alt und Neu-Wien*. 1880. 5. 228—29. Jókai *Szeretve mind a vérpadig* c. regényének egyik fejezetcíme (JKK 41. k. 280—94.); szerepel Jókai *Rákóczy fia* c. regényében is (NK 80. k. 135 : 14 stb.) és megtaláljuk említését a 17. sz. noteszban (JKK *Följegyzések* II. 194 : 25)
- 243 2 *az nem kopasz* — kahl kopasz
- 5 *itt volt a főhercegeknek . a kutyásháza* — ezt az adatot és a szóhoz fűzött magyarázatot tartalmazza a Jókai könyvtári hagyatékában is megtalálható mű, Moriz Bermann: *Alt- und Neu-Wien*. 1880. 90.
- 25 *mazur* — a Visztula középső szakaszánál elterülő Mazóvia (lengyelül Mazowsze) vidék lakói, közismerten jólelkű és kedélyes parasztnép
- 244 : 2 *flaschenträger* — (szsz. palackhordozók); eredetileg Bécsben a XVII. századig a veszekedő nők büntetése volt, hogy palack alakú súlyos követ akasztottak a nyakukba; utóbb a bécsiek általános gúnyneve lett, mert az idegeneknek feltűnt, hogy mennyi borospalackot cipelnek az utcán (I. Moriz Bermann: *Alt- und Neu-Wien*. 1880. 484.); szerepel Jókainál a *Rákóczy fia* c. regényben is (NK 80. k. 158 : 10—12)
- 26 *patrizálni* — (a középlatin „patrizare” eredeti értelme: apjára hasonlítani) itt: koldulni
- 246 : 4 *megkötötték a békét* — az aacheni békét 1748. okt. 18-án

Lap: Sor:

- 246 : 6 *a morvaországi Prossnitzban* — Prossnitz, ma: Prostějov Csehszlovákiában
- 10—11 *fáró-bank* — fáró v. fáraó: francia kártyákkal játszott hazárdjáték
- 23 *neofita* — újonnan megtért
- 32 *Vojcsikov tábornok* — Fjodor Vojejkov, utóbb Riga kormányzója
- 248 : 7 *kontempláció* — szemlélődés
- 8—9 *(német frázist használva) szertelenül magasra duzzadt a kakastaréja* — németül: ihm ist der Kamm geschwollen
- 14 *lázárók* — betegek; utalás a bibliai Lázárra (nem Mária és Márta feltámasztott fivérére, hanem a fekélyekben fetrengő koldusra, Lukács 16, 19) (vö. 53 : 8)
- 15 *ispitályos* — az ispotályban, kórházban lakó vagy oda való beteg
- 16 *szamaritánusság* — irgalmas cselekedet, főként betegápolás (az irgalmas szamaritánusról szóló bibliai példabeszéd után, Lukács 10,33)
- 19 *komisszió* — megbiztatás
- 28 *Ermeland* — (lengyelül Warmia) 1243-ban alapított, 1466-ig a német Keresztes-lovagrend, majd a lengyel király fennhatósága alá tartozó püspökség
- 249 : 11 *polydk* — lengyel (gúnyos vagy tréfás elnevezés)
- 251 : 12 *rezidens* — követ
- 20—21 *udvarol a szép rezidensnének. Hisz azért attasé.* — szó-játék: az attasé diplomáciai beosztást is jelent, de eredeti értelme az is, hogy ragaszkodó, nagyon szerető
- 252 : 12—13 *bagária* — (a Volga-menti, ismert bőriparos bolgárok nevéből) fiatal marha bőrből készült cserzett, csizma-bőr
- 26 *Langfuhr* — Danzig északnyugati elővárosa volt
- 253 : 19—20 *hippogrif* — a görög hipposz (ló) és grüpsz (griff-madár) szavak összetételével Lodovico Ariosto (1474—1533) eposzköltő által kitalált és utóbb a pegazus (a görög hitregében szárnyas paripa, utóbb: költők szárnyas paripája) helyett emlegetett, fantasztikus — griff-fejű, szárnyas, ló-testű — állat
- 255 : 21 *gardá* — útszéli, földből hányt töltés
- 256 : 3 *komplott* — összeesküvés
- 29 *A porosz miniszter, Holz úr* — kétségtelenül azonos az utóbb Goltzként szereplő követtel

Lap: Sor:

- 256 : 30 az orosz kancellár Bestuseff gróf — gróf Alekszej Petrovics Besztuzsev-Rjumin (1693—1766) orosz birodalmi kancellár és tábornagy; szerepel még Jókai *Milyenek a nők?* c. sorozatának *Az úrnő* c. elbeszélésében (NK 25. k.)
- 259 : 3 Pillau — ma: Baltijyszk (Szovjetunió)
6 hamak — kajüt-függőágy
8 odavagyunk falustul — valamennyien bajban vagyunk (I. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 194.)
13 patron — gazda
26 timon-rúd — a hajó tatján levő kormány szerkezet
28 magas tenger — a parttól távol eső tengerrész
- 260 6 De Lacy tábornagy — gróf Peter Lacy (1678—1751), orosz tábornok
- 261 1 A cárnő udvara — Erzsébet cárnőről, akinek udvaráról és személyéről a következőkben szó esik, részletes jellemzéssel szerepel Jókai *Milyenek a nők?* c. sorozatának *Az úrnő* c. elbeszélésében (NK 25. k.)
7—8 a kancellárné — Besztuzsev neje, szül. báró Anna Katharina von Bötticher
9—10 anciennitás — időbeli elsőbbség
10 hors concours — versenyen kívül
15 gróf Hamilton — gróf Anton Hamilton (1722—1776), utóbb osztrák tábornok
16 gróf Josef Bernes (?—1751) — osztrák tábornok és diplomata az osztrák nagykövethez — a követ és nagykövet megkülönböztetését csak később vezették be, az 1815. évi bécsi kongresszuson
21 lord Hyndford — John Carmichael Earl of Hyndford (1701—1767) angol követ
26 tempi passati — (szsz. letűnt idők) volt, nincs
- 262 : 16 ispitás — ua. mint ispitályos, l. 248 : 15
18 scsi — aprított és savanyított káposztából készült leves
22 ranzion — váltságdíj, itt nyilván az a pénz, amelyet a beteg katonák hazaszállítására kiutálnak
- 263 9 aureola — dicsfény
- 264 : 26 víziszonyos állat — veszett állat
- 265 : 12 Voronzoff — Mihail Illarionovics Voroncov (1714—1767) orosz miniszter és főkancellár; a Besztuzsev és Voroncov ellentétéről részletesen ír Jókai a *Milyenek a nők?* c. sorozat *Az úrnő* c. elbeszélésében (NK 25. k.)
- 266 1 onomasztikon — névnap i vers

Lap: Sor:

268 : 12 *bilét* — papírlap

21—23 *Az oroszok a lágy magánhangzón kezdődő neveket szeretik egy jottával megtoldani: Jelizabet, Jeugén. Így lett Jelvira.* — Jókai hangtani megállapításához: a „lágy” és „kemény” magánhangzó megkülönböztetést a magyar nyelvten nem ismeri (vö. *A mai magyar nyelv rendszere*. I. kötet. 1961. 67—75. A magyar magánhangzók), az oroszban viszont a modern nyelvtudomány a magánhangzónak csak egy-fajta (kemény) fonémáiról szól, a keménység-lágyság megkülönböztetést csak a mássalhangzóknál ismeri (vö. *Grammatyika russzskovo jazika*. I. kötet. 1953. 51. l. 74 §.) s ennek értelmében a szókezdő ja-, je-, jo-, ju- is, bár írásban egy-egy betű, hangtanilag két fonémának számít (uo. 75 §), mégis a hagyományos gyakorlatban szokásos volt a kemény (a, e, i, o, u) és a lágy (ja, je, ji, jo, ju) magánhangzók megkülönböztetése; ha azonban Jókai így, orosz értelemben beszél „lágy magánhangzón kezdődő” nevekről, akkor nem mondható, hogy ezeket szereti az orosz „egy jottával megtoldani”, mert az a bizonyos jotta már benne van a „lágy” magánhangzóban — Jókai konkrét példáihoz pedig megjegyezzük, hogy a német Elisabethből az oroszban Jelizaveta, a német Eugenből Jevgenyij lett; ami pedig a regény szereplőjét illeti, annak nevénel az oroszban éppen nem került *j* betű az *e* elé, hanem Elvira maradt (ugyanúgy, mint Edith sem lett Jedit, hanem Edita, Evelyn pedig Evelina, Emma maradt Emna), a „jottával megtoldani” tehát nem általános szabály

269 : 5 *bogldr* — arany- vagy ezüstoffonálból készült ruhadísz
ndsfa — nyakláncon viselt, zománcos, drágaköves vagy gyöngyös női aranyékszer

9 *ferronière* — gyöngyből készült női homlokékszer

12 *cavalier servant* — hölgykísérő gavallér; szerepel még Jókainál a *Szeretve mind a vérpadig* (JKK 41. k. 200 : 17) és a *Rákóczy fia* (NK 80. k. 97 : 36) c. regényben

270 : 5 *major domus* — háznagy, udvarmester, főkomornyik

271 : 4 *hippopotamus* — víziló

12 *Poklonnája Góra* — (AkH: Poklonnaja Gora) Trenk önélet-rajza nem említi, Jókai forrása Piotre Artamof *La Russie* (1862) c. műve, melynek 302. lapján olvassuk a Poklonnaja Gora leírását

24 *spiritisza* — szellemidéző; Jókai a következő sorokban úgy

Lap: Sor:

- játszik a szavakkal, hogy a spiritisztának ezt az értelmét a spiritusz (szesz) szóból hasonlóan képzett szóval keveri össze
- 271 : 24 *charada* — szőrejtvény
- 272 : 2 *körömpróba* — az ivók hüvelykujjuk körme fölé tartják a kiürített poharat, így mutatják, hogy egy csepp sem maradt benne
- 7 *chartreuse* — füvekből készített likőr, először a Grande Chartreuse kolostor szerzetesei állították elő
- 9 *absinth* — ürömös és ánizs kivonatából készült igen erős szesz ital
- 11 *anisette* — ánizslikőr
- 12 *marasquino* — eredetileg dalmát maraszka-szilvából készült, keserű mandula ízű, átlátszó likőr
- 13 *arac* — malátázott rizsből vagy páلمانedvből erjesztett, 48—56%-os szesz ital
- 14 *borovicska* — borókapálinka
- 15 *allasch* — köménylikőr
- 16 *rostopschin* — rosztopcsin; mint erős pálinkafajta szerepel Jókai egyéb műveiben is: *Politikai divatok* (JKK 14. k. 255 : 1), *Kárpáthy Zoltán* (JKK 8. k. 179 : 19), *A kőszívű ember fiai* (JKK 27. k. 48 : 25 stb.) *Görögút* (NK 64. k. 246 : 21)
- 22 *kieskortálni* — kikísérni
- 30 *vestibul* — előcsarnok
- 273 : 32 *Kremlin* — a Kreml németes—franciás neve; a dicsőséges orosz történelemre utaló sorok felismerhetően H. von Lankenau — L. von der Oelsnitz *Das heutige Rußland*. 1876. c. könyv (149.) hatását mutatják
- 274 : 5 a hős *Bojárszky, Moszkvát védelmezve a hódítók ellen. De megint föltámadt halottaiból* — Jókai itt Pozsarszkijra gondolt (Gyimitrij Mihajlovics Pozsarszkij, kb. 1578—kb. 1642), aki az orosz történelem egyik ismert alakja, Minyinnel együtt 1612. aug. 22—24-én felszabadította Moszkvát a lengyelek ostroma alól; Jókai Piotre Artamof *La Russie*. 1862. c. művében (303.) franciás átírásban Pojarsky-nak látta a nevet, melyet ő azután a „bojár” szóval hozott összefüggésbe; Pozsarszkijra utal a „föltámadt halottaiból” kifejezés is, mert ő sebestült meg igen súlyosan a Troickij-kolostor ostrománál, és sebeiből felépülvén, szabadította fel Moszkvát; Artamofnál: „. . . Pojarsky, miraculeusement relevé d'entre les morts, poursuivit les Polonais . . .”

Lap: Sor:

- 274 : 11—12 *A hajnal és az alkony csaknem összetalálkozik.* — Csaknem ugyanezekkel a szavakkal jellemzi az oroszországi rövid nyári éjszakákat Puskin *A bronzlovás* c. elbeszélő költeményben: „Odna zarja szmenyit druguju” (Az egyik szürkület felváltja a másikat)
- 15 *a napóleoni nagy hadjárat* — az 1812. évi háború, melynek során Napóleon bevonult Moszkvába
- 16 *bojár családok* — I. Péterig, tehát a XVIII. század elejéig a legmagasabb állami méltóságokra jogosult nemzetségek, általában nagybirtokos nemesi családok
- 17 *Troicka-kert* — Troickij = Szentháromság
- 275 : 2 *gyalog sétált ki a Troicka-kertbe* — hasonló motívum a szentpétervári Nyári Kertben megbeszélte furfangos találka Jókai *Nagy urak bosszúja* c. elbeszélésében (NK 34. k. 300—307)
- 19—20 *egy afféle szfinksz útját állta* — a görög hitregében a szfinksz kérdéseket intéz az utashoz
- 25 *georgiai* — ma, oroszosan, grúzianak ismerik
- 30 *az örménnyel rokonos orosz vér* — az örmény és az orosz egyaránt indoeurópai nép, de rokonságuk igen távoli; itt a „rokonos” szó azt akarja jelenteni, hogy Jelvirában keveredett az orosz és az örmény vér, erre utal az is, hogy Jókai „rokonos” helyett előbb azt írta: „vegyült” (l. *Szövegváltozatok*)
- 276 : 17 *optikai telegráf* — készülékek sorozata, melyek látható jelzésekkel továbbítják egymásnak az üzeneteket
- 27 *móring* — hozomány
- 28 *jdspis*—kvarcváltozat, szebb példányaiból ékkövek készülnek
- 277 : 16 *opopandksz* — növény, gyantáját illatszer készítésére használták
- 278 : 19 *füstfaragó* — kéményseprő
- 280 : 23 *Koliván tó* — Szibéria szívében, az Altáj-vidéken fekszik
- holt ház* — börtön, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821—1881) (*Emlékiratok a holtak házából*, 1861—1862) c. regényének szözszerinti címfordítása alapján Jókai már a *Gróf Benyovszky Móric életrajzában* használja ezt a kifejezést (JKK 52. k. 93 : 30)
- 282 : 25 *a kerubínoké Szent János Látdsok könyvében* — a Bibliában (Szent János: *Jelenések könyve*) angyalok zengik a Krisztust jelképező Bárány dicsőségét
- 30 *marokin* — eredetileg Marokkóban gyártott, festett finom kecskebőr
- 283 : 6 *padlat* — padló

Lap: Sor:

- 285 : cím *kancellárnő* — amint Mária Teréziára vonatkozóan szabatosan (vö. 151 : 19) és tudatosan (vö. 211 : 26—212 : 2) használja Jókai a *-né*, *-nő* megkülönböztetést, úgy itt látszólag téves a *kancellárnő* szó, mert, mint a regény szövegéből is kitűnik, a szóbanforgó hölgy maga nem viselt kancellári rangot, hanem a kancellár felesége volt: *kancellárné*; Jókai azonban ezúttal is tudatosan írja a szót (l. 286 : 6—8)
- 5 *centifolia* — (szsz. százlevelű) Közel-Keletről és a Földközi-tenger vidékéről származó, a középkor óta már Közép-Európában is ismeretes rózsafajta
- 9 *miroboláns* — elképesztő
- 15 *komédia* — itt: színház
- 287 : 7 *knéz* — herceg
- 15 *utenzília* — készlet, kellék
- 34 *kammerjunker* — (szsz. kamaraapród) udvari cím, viselője az uralkodó közvetlen környezetében, főként ünnepségeken, reprezentációs szolgálatot teljesít
- 289 : cím *Hogyan születik a hongyűlölet?* — emlékeztet Jókai *A kőszívű ember fiai* c. regényének „Én gyűlölöm hazámat!” mondatára (JKK 28. k. 192.)
- 11 *Lapuhin hercegnő* — AkH: Lopuhina; az itt leírt történetet Jakob Magnus von Crusenstolpe *Der russische Hof* c. művéből merítette Jókai és a *Szabadság a hó alatt* c. regényben (JKK 36. k. 26 : 7—8), valamint *Az akhtidri fogoly* (NK 19. k.) c. elbeszélésben (Lopuhina néven) is említi; a *Milyenek a nők?* c. sorozatnak *Az űrnő* (NK 25. k.) c. elbeszélésében pedig Lopuhina megbüntetésének okát többféle változatban is megadja: az elbeszélés elején Lopuhina gúnyolta a cárnő hűségét halott vőlegényéhez, utóbb pedig, amikor Katalin cárnő idézi fel a történetet, Lopuhina bűneként az szerepel, hogy szebbnek mondta magát Erzsébet cárnőnél; itt, Trenk történetében egy harmadik indok szerepel: Erzsébet cárnő bájaira tett gúnyos megjegyzés az oka Lopuhina szörnyű büntetésének
- 26 *gróf Goltz* — báró Balhasar Ludwig von der Goltz (?—1750), porosz követségi tanácsos, vö. 256 : 29
- 290 : 4—5 *három lépést hátrált előtte* — nyilván képletesen értendő, a német „drei Schritt vom Leib” értelmében, a kiterő tartózkodás érzékeltetésére
- 6 *patrióta* — Jókai itt a ma közismert „hazafi” helyett eredeti, középlatin „honfitárs” értelemben használja ezt a szót

Lap: Sor:

- 290 : 7 *bastonád* — megbotozás
9—10 *dekretdlni* — törvényileg, rendeletileg kimondani, elrendelni
16 *architektonikai* — műszaki, építészeti
17 *mamelon* — domb, emelkedés
- 291 : 8 *sardoni mosoly* — a sardoa herba nevű szardíniai fűről, melynek az a híre, hogy a nevetőizmokra gyakorolt hatásával minden ok nélkül gúnyos nevetésre vagy mosolyra ingerli az embert (a kifejezést tévesen szokták Homérosz „szardanosz” szavára visszavezetni)
26 *fortifikaciondlis* — erődítményre vonatkozó
27 *flagrans delictum* — Justinianus törvénykönyvéből származó jogi kifejezés: tettenért vétség
- 292 : 30 „*Ihre Mittel erlaubten ihr Solches*” — „Eszközei megengedték neki az ilyesmit.”
- 295 : 19 *az Urál felé* — Szibériába az út az Ural hegységen át vezet
- 297 : 25 *Aprakszin* — Sztjepan Fjodorovics Aprakszin (1702—1758), orosz tábornagy
- 298 : 8 *corioldni hongyűlölet* — Gnaeus Marcius Coriolanus római hadvezér a történelmi hagyomány szerint, a plebejusokkal ellentétbe került, s amikor száműzték, i. e. 488-ban ellenséges hadsereget vezetett hazája ellen
12 *Ephialtes* — maliai görög ember i. e. 480-ban a hazája ellen támadó perzsa sereghez csatlakozott és megmutatta a Thermopülait védő görög csapat háta mögé vezető utat; a hazatérés fogalmának megszemélyesítője lett; neve mint fejezet-cím szerepel Jókai *A kőszívű ember fiai* c. regényében, ugyanott, ahol a fentebb (289 : cím) említett motívumrokonság mutatkozik
24 *öt évvel később* — 1757 májusában
28 *Grosz-Jägerndorf mellett nagy diadalt vívott ki* — Großjägerndorfnál 1757. aug. 30-án
- 300 : 13 *Kottulinszky* — gróf Franz Karl Kottulinszky, osztrák tisz
15—16 *mortifikálni* — gyötörni
17 *konvertál* — megtér, más vallásra tér
- 301 : 2 *legatárius* — az örökség kedvezményezettje, élvezője
23 *primae nonus* — partis primae titulus nonus, Werbőczy Hármaskönyvének (vö. 59 : jegyzet) első részéből a kilencedik cím: a nemesi szabadságjogok felsorolása
- 302 : 27—28 *órradzó* — a tengeri hajó elejének fedélzetén álló építmény

Lap: Sor:

- 302 : 28 *előtörzsfa* — tengeri hajó előárboca
Gotenburg — Göteborg svéd város német neve
- 304 : 2 *iparlovag* — szélhámos
8—9 *delegatum iudicium* — kiküldött bíróság
- 305 : 21—22 *elidegeníthetlen hitbizomány* — az 1687: IX. t. c. lehetővé tette, hogy nemesi családok birtokát hitbizománynak nyilvánítsák, ami azt jelentette, hogy tulajdonosa nem adhatta el, nem adományozhatta: a cél a családi vagyonok fenntartása volt
- 306 : 28—29 *eklézsia* — egyház, itt: vallás
- 307 : 2 *hipokrizis* — képmutatás
4 *Szibériát csindlt maga körül* — Szibéria itt a lakatlanság, zordság, száműzetés fogalmával egyenlő
23 *dikastérium* — a rendi Magyarországon országos központi hatóság, kormányszék, amelyhez a megyei döntések ellen lehetett fellebbezni
25 *janitor* — kapus, ajtónálló
27 *pretendál* — igényt támaszt
allegdl — hivatkozik
28 *replikál* — ua. mint replikázik
concertál — megállapodik
30 *satisfactio* — elégtétel
34 *Kleiderordnung* — (szsz. ruhaszabályozás) még a XVIII. században is érvényes középkori jogszabály, mely előírta, hogy egy-egy társadalmi rend tagjai milyen öltözetet viselhetnek; Mária Terézia korának II. József alatt is fennmaradt *Kleiderordnung*-ját részletesen ismerteti Jókai a *Rab Rábyban* (JKK 38. k. 93 : 11—28), de szerepel *A lőcsei fehér asszonyban* is (JKK 46. k. 11 : 6—9)
- 308 : 3 *compareál* — megjelenik
3—4 *in contumaciam* — (szsz. makacsságért) meg nem jelent vádlott elleni (ítélet)
6 *curialis decretum* — a főtörvényszék végzése
7 *tabularis fiskális* — királyi táblai ügyvéd
8—9 *praelectio* — felolvasás, előadás
10 *inferndlis* — pokoli
28 *eltestdlni* — végrendeletileg hagyományozni
- 309 : 1—2 *gróf Grassalkovich Antal* (1694—1771) — magyar királyi személynök
7 *kegyes intézetek* — vallásos intézmények
28 *lakozás* — lakmározás

Lap: Sor:

- 309 : 28 *emmaus* — a bibliai történet szerint Krisztus a feltámadása után tanítványával találkozván, Emmaus községbe tért be s ott asztalhoz ült velük (Lukács 24, 13—32); ennek emlékére nevezhették a vallásos jellegű és közös étkezéssel járó összejövetelt emmausnak
- 310 : 2 *rdíjsuloztatni* — (német Reitschule = lovaglőiskola) lovasgyakorlatokat végeztetni
- 25 *Gyenes uram* — Jókai 1842. évi kecskeméti tartózkodása idején tudta meg, hogy a Muraközy-háznak ismert épület valamikor Gyenes Mihály városi mérnök háza volt (vö. Szabó László *Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 56—61.)
- 311 : 18 *váde* — búcsú, istenhozzád
- 30 *gróf Anton Puebla* — 1(699—1776) — 1751-től 1756-ig volt Ausztria berlini követe
- 313 : 23 *párbaj az ördöggel* — Jókainak 1871-ben *Párbaj az Istennel* c. regényes korrajza jelent meg (NK 50. k.)
- 24 *ha már akkor megírta volna Goethe a Faustját* — Johann Wolfgang Goethe (1749—1832) a Faustot 1788-ban kezdte írni, a mű első része 1790-ben jelent meg
- 25 *az ördög nagyon jól tud vlni* — a *Faust* első részében Valentinna, a katonával Faust helyett Mephistó vív, és le is győzi
- 314 : 3 *magisztrátus* — városi tanács
- 4 *szindikus* — városi főügyész
- 8 *fügelegények társasága* — Trenk Frigyes német nyelvű önéletrajzában: Feigenbruderschaft
- 27 *a pomerán határon* — Pomeránia (német: Pommern; lengyel: Pomorze) a Balti-tenger partvidékének egy része, ma nyugati fele a Német Demokratikus Köztársasághoz, keleti fele Lengyelországhoz tartozik; Trenk idejében Danzignál húzódtott az az államhatár, amely a várost a porosz uralom alatt álló Pomerániától elválasztotta
- 315 : 10 II. *Frigyes Jenő, Württemberg uralkodó hercege* (1732—1797) — porosz tábornok
- 11 *Ugyanaz, akit Schiller a „Geisterseher” költeménye hőseképpen megöröklített.* — Friedrich Schiller (1759—1805) nem költeményt, hanem (befejezetlen) regényt írt *Der Geisterseher* (A léleklátó) címmel ennek egyik szereplője „der Prinz von ***” (***) hercege), de német irodalomtörténészek véleménye szerint Schiller ezt az alakot János Frigyes hannoveri hercegről (1625—1679) mintázta (vö. *Schiller's Werke*. 12. Band. 1875. S. IX. Gustav Wendt bevezetője)

Lap: Sor:

- 317 : 31 *brevi manu* — rövid úton, teketóriázás nélkül
- 318 : 16 *szélpuska* — lőpor helyett összesajtolt levegővel működő puska
- 319 : 19 *profunt* — katonakenyér
font — súlymérték, valamivel több mint félkiló
- 320 : 32 *sokatevő* — a német Vielfraß, magyar neve: rozsomák
- 321 : 2 *fantazmagória* — beteges képzeletjáték; eredetileg tükörfénytrükkökkel előadott képsorozat; itt Jókai nyilván így használja
- 5 *travesztálni* — komoly művet tréfásan átírni; itt: más műfajra átírni, adaptálni
- 11 *térőrnagy* — ua. mint térparancsok
- 323 : 16 *körömfogó* — csavarral ellátott lakatosfogó
- 326 : 21 *báró Leopold Weingarten* — 1751-től 1756-ig szolgált Ausztria berlini követségén, elárulta hazáját
- 327 : 8 *vesszőfutás* — katonai büntetésnem: az elítéltet végigvonszolták bajtársainak kettős sorfala közt, és mindegyiknek a puskavesszővel kellett ráütnie
- 14 *cigányutcára ment* — rossz irányba ment (vö. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 115.)
- 27—28 *csillagsánc* — öt-hat csúcsban szétnyúló kerek bástya
- 330 : 24 *búsz* — zárt helyen megromlott levegő
- 331 : 30—31 *megkönnyíti az Isten az ágya szalmáját* — meghal (l. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 36.)
- 332 : 27 *herkulesi munka* — a görög-római hitrege szerint Hercules (gör. Héraklész) váltságul tizenkét óriási erőt igénylő munkát volt köteles elvégezni
- 333 : 2 *köszöntő* — karkötő ékszer
- 334 : 8 *gdór* — előtér
- 341 : 2 *kénfondl* — régen a gyufa szerepét betöltő, kénnel bevont fonál
- 23 *kalefaktor* — fűtő
- 342 : 18 *praktikázni* — ügyeskedni
- 346 : 22—23 *Braunschweigi Ferdinánd volt a kormányzó* — Ferdinánd braunschweigi herceg (1721—1792), II. Frigyes sógora, tábornagy és magdeburgi kormányzó volt
- 349 : 14—17 *hétéves háborúnak . . . a három szoknya elleni háborúnak* nevezte azt. (Mária Terézia, Erzsébet, Dubarry) — az 1756-tól 1763-ig tartó háborúban II. Frigyes ellenfelei voltak: a Mária Terézia uralma alatt álló Ausztria az Erzsébet cárnő uralma alatt álló Oroszország, valamint Franciaország,

Lap: Sor:

- amelynek királya, XV. Lajos, szeretőjének, Pompadour marquise-nak befolyása alatt csatlakozott a szövetséghez; a Jókai által említett Dubarry grófnét csak a háború befejezése után öt évvel, 1768 júliusában mutatták be XV. Lajosnak
- 349 : 31 *néphad* — Trenk Frigyes német nyelvű önéletrajzában: Landmiliz; így hívták a XV. század óta az északnémet rendek által felállított lovas és gyalogos csapatokat
- 357 : 11 *a kollini ütközet* — 1757. jún. 18-án zajlott le, Kollin (vagy Kolin) csehországi városnál
- 12 *a lotharingi herceg* — Károly Sándor (1712—1780) osztrák hadvezér
- 13 *Hadik tábornagy* — a magyar gróf Hadik András (1710—1790) az osztrák hadsereg tábornagya
- 15 *Beleznay Miklós* (1673—1754) — altábornagy
- 17—18 *Nagy Iván Magyar családok névtára* — Nagy Iván (1824—1898) genealógus műve: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, 1—13. kötet. 1857—1867
- 20 *Berlin hársfésétányai* — az Unter den Linden (szsz. A hársfák alatt) Berlin ismert főútja
- 358 : 29 *cizelozott* — vésett díszítésű, ma: cizellált
- 32 *Lobkovitz herceg* — herceg August Lobkowitz (1729—1803), osztrák hadvezér
- 360 : 21 *millcia* — ua. mint néphad
- 361 : 31 *báró Ignaz Kempf* (1704—1768) — az udvari kamara tanácsosa
- 362 : 26 *konc* — száz ív papír
- 363 : 7—8 *ez akkor volt, amikor még a kő is lógy volt . . .* — annak mondják tréfásan, aki a régi időket dicséri (O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. 1966. 385. 1662. sz.)
- 364 : 8 *Az a Mont Blanc!* — a Franciaország, Olaszország és Svájc határszögletében emelkedő, 4807 m magas hegycsúcs, mint Európa legmagasabb hegycsúcsa, gyakran, mint itt is, az óriási tömeg, a felülmúlhatatlan magasság jelképe
- 25 *allegóriai képek* — ua. mint allegórikus, vagyis jelképes ábrák
- 365 : 6 *copf* — a férfiak varkocsviselete, amelyet 1713-ban a porosz hadseregnél kötelezően bevezettek
- rozárium* — rózsafűzér, az imádságok számlálására szolgáló golyófüzér, itt a vallásosság jelképe
- 7 *fiskális* — itt: államhivatalnok
- 367 : 32 *felpóckol* — aláducol
- 33 *megkötöttet a béke Hubertusburgban* — 1763. febr. 15-én

Lap: Sor:

- 369 : 25 *Dauria* — keletsibériai, Bajkálon-túli terület; Jókai feltehetően Tauriára gondolt, a Krím-félszigetet is magában foglaló délszaki orosz tartományra, amelyhez inkább illik a szép nők fogalma
- 370 : 9 *Walrabe* — *Gerhard Cornelius von Walraue* (?—1773), sikasztásért elítélt tábornok
- 372 : 12 *a bergeni kolostor* — az Elbe partján 937-ben alapított ősi kolostor volt; 1812-ben lerombolták
- 375 : 7 *blaszfémia* — istenkáromlás
- 376 : 24 *Schlieben gróf* — Karl Leopold Schlieben (1723—1788), utóbb miniszter
- 377 : 13 *adagio* — lassú, nyugodt, szelíd dallam
So lebe wohl, du stilles Haus — Élj hát boldogul, te csendes ház
- 17—18 *megszűnt Trenk regényalak lenni* — hasonló motívumot találunk Jókainál a *Gróf Benyovszky Móric életrajza* c. regényben (JKK 52. k. 7.), ahol, miután többször is kifejti, hogy melyek a regényhős ismertetőjelei, második kötetének elején ezt írja: „idáig egészen regényszerű volt a tárgy” (374 : 10), s az *immár nem regényszerű művet* rövidesen abba is hagyja, amint hogy Trenk életrajzát sem folytatja azon a ponton túl, ahol hőse elveszti „regényalak” jellegét; ezután már csak egy nem egészen három lap terjedelmű epilógus következik
- 23 *extra statum* — státuson kívül, beosztás nélkül
- 30 *kiadják németül, franciául* — vö. bibl. 10., stb.
- 31—32 *Az életírását szép acélmetszeteikkel illusztrálva adták ki Párizsban.* — Ez a hivatkozás is megerősíti azt a megállapításunkat, hogy Jókai nem ismerte Trenk önéletrajzának eredeti német nyelvű kiadását, melynek a francia kiadás hű fordítása volt (vö. bibl. 52.)
- 378 : 17 *ungorkodik* — kötekedik
ungorkodott a papokkal, barátokkal, azok meg övele — vö. bibl. 86—93 stb. (Trenk iratai), bibl. 227—34 stb. (Trenk elleni iratok)
- 26—27 *Beaudrand apát* — Barthélémy Baudran (1730—kb. 1795) francia jezsuita teológus, műve: *Oeuvres spirituelles*. 1777.
- 379 : 1 *Utódjának, trónralépte után . . .* — II. Frigyes utóda a trónon II. Frigyes Vilmos (1744—1797) volt: uralkodott: 1786-tól 1797-ig

Lap: Sor:

- 379 : 17 *girondisták* — az 1789. évi francia forradalomban az a párt, amely a forradalmi Konvent jobboldalaként a polgárság érdekeinek képviselésében szembehelyezkedett a baloldal radikalizmusával, tiltakozott a tömeges kivégzések ellen, majd uralomra jutott ellenfele, a montagnardok („hegy-párt”) ellen fegyveres felkelést is próbált szervezni, de törvényen kívül helyezték és legtöbb tagját lefejezték; nevét a délnyugati Gironde départementről kapta, ahonnan legtöbb vezetője származott
- 18 *Maximilien de Robespierre* (1758—1794) — francia ügyvéd és politikus, a francia forradalomban a radikális baloldal vezére
- 23—24 *a Herakles válaszutja sarkán: a két hívogató géniuszt előtt* — a görög hitregében az ifjú Héraklész két gyönyörű szép nőalakkal találkozott: az egyik a föld gyönyöreit, a másik a küzdelmes, de dicsőséges, halhatatlanságba vezető életet kínálta neki
- 25—26 *Ha Vénusz olyan nagyon nem pártfogolta volna: Mars nagy embert csíndlt volna belőle.* — A görög hitrege két istenalakjának pártfogása: a szerelmi és a hadi győzelmek ellentéte.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Trenk Frigyes önéletrajzának 1786. évi kiadása, a szerző arcképével
- II. Trenk Ferenc önéletrajzának 1788. évi kiadása, a szerző arcképével
- III. Nagy Frigyes 1743-ban (Antoine Pesne festménye)
- IV. Amália hercegnő (Antoine Pesne festménye)
- V. VII. Károly német-római császár (George de Marées festménye)
- VI. Trenk Frigyes leugrik a glatzi sánc mellvédjéről (Az önéletrajz 1789. évi francia kiadásából)
- VII. Trenk Frigyes és a három spadassin (Az önéletrajz 1789. évi francia kiadásából)
- VIII. Trenk Frigyes bilincsbe verve a magdeburgi börtönben (Az önéletrajz eredeti kiadásából, a II. kötet címlapja)

NÉVMUTATÓ

- Abensperg und Traun, Otto
 Ferdinand 414
 Abonyi Lajos 514
 II. Ágost lengyel király 506
 Aháb izraeli király 516
 Albini, Felix 415—16
 Alvensleben, Ludwig 412—13
 Amália hercegnő 400, 418, 425,
 427, 492—93
 Anna című 496
 Aprakszin, Sztjepan Fjodorovics
 527
 Arany János 513
 Ariosto, Lodovico 501, 521
 Arisztotelész 516
 Arnoult 416
 Artamof, Piotre 417, 523—24
 Artur brit király 513
 Assmann, Chr. G. 411
 Attila hun király 507
- Bach, Johann Sebastian 492
 Ballagi Géza 414
 Baros Gyula 418
 Barthold, F. W. 412
 Báthory István nádor 508
 Batthyány Károly József 496
 Baudelaire, Charles 399
 Baudran, Barthélémy 402, 404,
 532
 Baur, Samuel 411
- Bärenklau, Johann Leopold 501
 Beaudran l. Baudran
 Belani, H. E. R. 412
 Beleznay Miklós 531
 Bellisle herceg 497
 Benda Kálmán 416
 Benyovszky Móric 396—97,
 419—20
 Bermann, Moriz 417, 509, 520
 Bernes, Josef 522
 Bernfeld Magdolna 426
 Bernstein Béla 426
 Bernouilli, J. 409
 Besztuzsev-Rjumin, Alekszej
 Petrovics 522
 Bittenbinder Miklós 418, 426
 Bleyer Jakab 426
 Bodansky, Robert 415
 Boiteau, Paul 407
 Bork, Franz Andreas 506
 Bötticher, Anna Katharina 522
 Bremer, Johann Gottfried 409
 Breughel, Jan 509
 id. Breughel, Pieter 509
 ifj. Breughel, Pieter 509
 Brockdorff, C. 409
- Candido 504
 Carlier 412
 Casanova, Giacomo 399, 401,
 412

- Ceroni 414
 Chateauroux hercegnő 497
 Chiari, Pietro 401
 Cordova, Kaspar Fernando 510
 Coriolanus, Gnaeus Marcius 527
 Courth, A. 407
 Crusenstolpe, Jakob Magnus 526
 C. V. 413
- Csák Máté 509
 Csapody Csabáné 383
 Császár Elemér 415
 Csépán István 405
- Dávid király 496
 Defoe, Daniel 495
 Delavigne, G. 411
 Deme László 382
 Demeter Tibor 395
 Denina 410
 Dickens, Charles 425
 D'O 514
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 525
 Döbereiner, Johann Wolfgang 499
 Dubarry, Jeanne 530–31
 Dudás Gyula 414
 Dudik, Beda 412
 Dupré, P. 502
 Dús László 414
 Duval, Emile 414
- Eckhardt Sándor 415, 428
 Eliot, George 425
 Ephialtes 527
 Erzsébet cárnő 526, 530
 Erzsébet Krisztina braunschweig-beverni hercegnő 494
- Fábíán Pál 382
 Fast, P. 408
 Fenyő László 416
 Ferdinánd braunschweigi herceg 530
 II. Ferdinánd császár 518
 I. Ferenc császár 511
 Festetics József 497
 Fleury, André Hercule 498
 Fouquet l. La Motte Fouqué, Heinrich August
 Fouquet, Charles Louis Auguste l. Bellisle herceg
 Frank, Bruno 415
 Franklin, Benjamin 399
 Frater Robustus l. Landthaler, Flavian
 Friedenliebér l. Szaicz Leó
 Friess 404
 Frigyes hessen-kasseli herceg 492–93
 Frigyes hessen-kasseli tartománygróf 492
 II. Frigyes porosz király 399–400, 402, 410, 412, 427, 491–493, 496, 500, 502, 512, 520, 530, 532
 I. Frigyes svéd király 492–93
 II. Frigyes Jenő württembergi herceg 529
 Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem 493
 I. Frigyes Vilmos porosz király 493–94
 II. Frigyes Vilmos porosz király 532
- Gabelhoffer, Joseph Julius (l. még Bremer) 410
 Gabiot, J. L. 409
 Gálos Rczső 398, 427

- Goethe, Johann Wolfgang 529
 Goltz, Balthasar Ludwig 521, 526
 Gragger Róbert 418
 Grassalkovich Antal 528
 Gräffer, Franz 412
 Grävenitz 409
 Grécourt, Jean Baptiste Willart 512
 Grossin 409
 Grumbkow, Friedrich Wilhelm 494
 Grüner J. Chr. Sigismund 408
 Gugitz, Gustav 415
 Gusztáv svéd királyfi 423
- Gyenes Mihály 529
 II. György angol király 506, 508
 Györgyfalvi Csépai István I. Csépai István
 György Lajos 416
 Győry Miklós 395
- Hadik András 531
 Haebler, Karl Ludwig I. Belani
 Hamilton, Anton 522
 Haraszi Gyula 491
 Harsch, Ferdinand Philipp 498
 Heinrich Gusztáv 418
 Herchenbach, W. 412
 Hervay Frigyes 415
 Hiltl George 413
 Hirsch, Leopold 409
 Holcroft, Thomas 404, 407
 Holzhausen, Paul 415
 Homérosz 513, 527
 Horatius 504
 Hübnér, Eberhard Friedrich 410
 Hyndford, John Carmichael 522
- Ilié, Luka 412
 Ilosvai Flügö 408
- Jakob Károly 416
 János evangelista 503, 525
 János Frigyes hannoveri herceg 529
 Jasiński, Jakub 494
 Jeu, E. 415
 Jókai Mórné Laborfalvi Róza 396
 Jordan, Charles-Étienne 492
 Jósika Miklós 427
 II. József 397, 405, 410, 412, 528
 Justinianus császár 527
- Kandid Péter I. Candido
 Károly főherceg 496
 Károly Sándor lotharingiai herceg 497, 531
 VII. Károly császár (Károly Albert) 496, 504–5
 XII. Károly svéd király 492
 Károlyi Gyula 426
 II. Katalin cárnő 526
 Katona István 410
 Kayser, Wilhelm 415 16
 Kazinczy Ferenc, 399, 414–15
 Kempf, Ignaz 531
 Keresztesi József 413
 Khevenhüller-Frankenbourg, Ludwig Andreas 414, 496
 Kimberger, Johann Philipp 492
 Kiss Károly 383
 Kossuth Lajos 383–84
 Kottulinszky, Franz Karl 527
 Kovács István 409
 Köhler, Anton 412
 Königsegg (Königseck), Lothar Joseph Dominik 517
 Kretschmayr 415

- Kroiszosz (Krózus) 505
 Kupeczky János 516
 Kuthy Lajos 427
- Lacy, Peter 522
 Laczkovits János 400, 404
 La Fontaine, Jean 400, 508
 II. Lajos magyar király 509
 XV. Lajos francia király 531
 XVI. Lajos francia király 406
 Lakatos László 383
 La Mettrie, Julien Offroy 492
 La Motte Fouqué, Heinrich
 August 514
 Lancelot 513
 Landthaler, Flavian 409
 Lankenau, H. 524
 Laudon, Gideon Ernst 404, 501
 Latude 413
 Lehmann, J. 412
 Lengyel Dénes 395, 428
 Lesage, Alain Paul 508
 Le Tourneur, M. 403
 Ligne, Charles Joseph Emmanuel
 411
 Linguet 413
 Lipót anhalt-dessauai fejedelem
 514
 II. Lipót császár 405-6, 518
 Lipperheide, Franz 492
 Litzmann, R. 414
 Lobkowitz, August 531
 Lopresti, Rocco 518
 Lopuhina hercegnő 526
 Löwenwalde, Friedrich Casimir
 510, 519
 Lukács evangélista 521, 529
- Maily-Nesles, Marie-Anne 497
 Mani 516
- Marczali Henrik 415
 Marées, Georges 504
 Mária Terézia 402, 426, 496, 511,
 526, 530-31
 Márk evangélista 494
 Martinovics Ignác 400, 428
 Matschaker 509
 Maupertuis, Pierre-Louis 492
 Menczel, Johann Daniel 496
 Meneláosz 494
 Messalina 516
 Meyer, F. L. W. 411
 Mihályi Kovács István I. Kovács
 István
 III. Miksa József bajor választó-
 fejedelem 505
 Mikszáth Kálmán 383, 396,
 509
 Mirabeau, Victor 404
 Montaigne, Michel 400
 Montesquieu, Charles 400
 Móric, Szászország grófja 506
 Muraközy Gyula 504
 Münnich, Burkhard Christoph
 496
- Nádasdy Ferenc Lipót 496
 Naevius 519
 Nagy Ignác 427
 Nagy Iván 531
 Nagy Lajos 384
 Napóleon 525
 Neipperg, Wilhelm Reinhard
 501
 Newcastle hercege I. Pelham
 Thomas
 Noailles, Adrien Maurice 497
- Odüsszeusz 513
 Oelsnitz, L. 524

- O. Nagy Gábor 493, 517--18,
522, 530--31
Ortutay Gyula 383
- Paracelsus 505
Paul, August 412
Pelham, Henry 505
Pelham, Thomas 505
I. Péter cár 525
Petőfi Sándor 506
Petzholdt, Julius 413
Platón 494
Pochlin, Joseph 409
Pogány Ida 416
Pompadour, Jeanne Antoinette
531
Porthheim, Max 415
Pozsarszkij, Gyimitrij Mihajlo-
vics 524
Pöllnitz, Karl Ludwig 492
Puebla, Anton 529
Puskin, Alekszandr Szergejevics
525
- Quaad, Johann Christian 514
- Ráby Máttyás 396-97, 419-20
Racine, Jean 511
Radlinger, Johann 410
II. Rákóczy Ferenc 504
Realis 412
Reumont, Alfred 414
Richter, J. 411
Ritter, Doris 493, 502
Robert, Clemence 413
Róbert Károly magyar király
501
Robespierre, Maximilien 533
Rousseau, Jean-Jacques 398
- Sanson, H. 515
Sáray Sámuel 405
Schell, Alexander 409--10
Schiller, Friedrich 529
Schlieben, Karl Leopold 532
Schummel 411
Schücking, Levin 413
Schwarzenberg herceg 503
Schwerin, Kurt Christoph 498,
500
Scribe, Eugène 411
Sebestyén Gyula 384
Semmler, Johann Gottlob 410--
11
Shakespeare, William 513
Šišić, Ferdo 414
Smrekov, Milan 415
Sokol, A. H. 413
Solymár István 383
Somogyi József 414
Sötér István 427--28, 491
Striegel, William Willibald 410
Strobl, F. 415
Stuart, Charles Edward 506
Suc, Eugène 427
- Szabó László 529
Szaicz Leó 400, 410
Szanday Istvánné 383
Szász Móric I. Móric, Szászor-
szág grófja
Szatsvay Sándor 410
Zinnyci Ferenc 426-27
- Tályai Dániel 403
Teichman, Oskar 415
Tewis, Franz Anton 408
Thackeray, William 425
Thicknesse, Ph. 410
Thiébauld, Dieudonné 400, 411

- Thököly Imre 514
 Tillier, Johann Franz 499
 Tillier, Josepha 499
 Tofana, Giulia 517
 Tóth Farkas 410
 Trenck, Christoph Ehrenreich 496
 Trenck, Johann Heinrich 496
 Trips, Adolph 501
 Türheim, Andreas 414
 Türtaiosz (Tyrtaeus) 512
- Ulefeld, Eleonore 408
 Ulrika Eleonóra svéd hercegnő 492
 Ulrika Lujza svéd királyné 399—400, 492—93
 Urfé, Honoré 513
- Vergilius 512
 Verseghy Ferenc 405
 III. Vilmos hessen-kasseli tartománygróf 492—93
 Vojekov, Fjodor 521
 Voltaire 398, 400, 402, 408, 427, 492
- Volz, G. B. 415
 Voroncov, Mihail Illarionovics 522
- Wadzek, Friedrich 408
 Waldow, Adolph Christoph 514
 Walther, Hans 510
 Walrawe, Gerhard Cornelius 532
 Weber, August Thomas 510
 Wechsler, Ludwig 395, 414
 Weimar, Johann Martin 408
 Weingarten, Leopold 530
 Wencker, F. 412
 Wendt, Gustav 529
 Werbőczy István 500, 527
 Werkmann, Else 415
 Wilich-Lottum, Friedrich Wilhelm 491
 Willner, A. M. 415
 Witte, Peter 504
 Wurzbach, Konstant 499
- Zách Felicián 501
 Ziethen, Hans Joachim 506
 Zoltvány Irén 425
 Zoozmänn, Richard 495

TARTALOM

A KÉT TRENK

ELSŐ KÖTET

ELSŐ FEJEZET

A király és druszája 7

MÁSODIK FEJEZET

A levágott kabátszárny 10

HARMADIK FEJEZET

„Vous sentez d'eau de Cologne” 16

NEGYEDIK FEJEZET

A salto mortale 19

ÖTÖDIK FEJEZET

A magyar Trenk 27

HATODIK FEJEZET

Circe 38

HETEDIK FEJEZET

Ferde helyzet 80

NYOLCADIK FEJEZET

A két Trenk szemtől szemben 89

KILENCEDIK FEJEZET

A koronák mártírja 94

TIZEDIK FEJEZET

Juventus — ventus 100

TIZENEGYEDIK FEJEZET	
A tűzkeresztség	106
TIZENKETTEDIK FEJEZET	
A széna-szalma tündér	112
TIZENHARMADIK FEJEZET	
A drága kotillyon s a még drágább viganó	129
MÁSODIK KÖTET	
ELSŐ FEJEZET	
A diadalszekéren	143
MÁSODIK FEJEZET	
A diadalszekér alatt	148
HARMADIK FEJEZET	
A végzetes pamflet	163
NEGYEDIK FEJEZET	
A nagybátya levele	169
ÖTÖDIK FEJEZET	
A börtönben	172
HATODIK FEJEZET	
A menekült	181
HETEDIK FEJEZET	
Potifárné asszony	201
NYOLCADIK FEJEZET	
Bécs városában	211
KILENCEDIK FEJEZET	
A kísértés	222
UTOLSÓ FEJEZET	
A csodatevő szent	231

TRENK FRIGYES

ELSŐ FEJEZET	
Pályátlan csillag	239
MÁSODIK FEJEZET	
Igazi oroszosan	251
HARMADIK FEJEZET	
Még az orosznál is oroszabb	258
NEGYEDIK FEJEZET	
A szerencse csillaga	261
ÖTÖDIK FEJEZET	
Szép Jelvira	267
HATODIK FEJEZET	
A kancellárnő	285
HETEDIK FEJEZET	
Hogyan születik a hongyűlölet?	289
NYOLCADIK FEJEZET	
Keresztül-kasul a világban	300
KILENCEDIK FEJEZET	
A balsors kezdete	310
TIZEDIK FEJEZET	
A halott küzdelme	321
TIZENEGYEDIK FEJEZET	
A szép Eszter	325
TIZENKETTEDIK FEJEZET	
A családi börtön	329
TIZENHARMADIK FEJEZET	
A halál országába — oda és vissza	336
	545

TIZENNEGYEDIK FEJEZET	
Új kísérletek	340
TIZENÖTÖDIK FEJEZET	
A lélek, aki nem fogoly	357
TIZENHATODIK FEJEZET	
Az utolsó kísérlet	365
TIZENHETEDIK FEJEZET	
A lélektani bilincs	371
Jegyzetek	381
Rövidítések	382
Kézirat, kiadások, fordítások	383
A kézirat	383
A hírlapi közlés	386
Az első kötetkiadás	392
A Nemzeti Kiadás	393
A kötetkiadások bibliográfiája	394
Idegen nyelvű kiadások	395
Keletkezése, forrásai	396
Jókai Trenk-regényeinek helye életművében	396
A Trenk-téma története és hitelessége	398
A Trenk-téma bibliográfiája	401
Jókai Trenk-regényeinek forrásai	416
Jókai írói módszerei és eszközei	418
Irodalom	424
Szövegváltozatok	429
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	489
A képmellékletekről	535
Névmutató	536

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező:
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1968. IX. 2.

Példányszám: 6.000

Terjedelem: 27,4 (A/5) ív + 4 old. m.

AK 678 k 6972

✱

68.66208 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

MTA ITI
R2006

R 1975

R 1985

R 1997

Arat 39, — Bc

